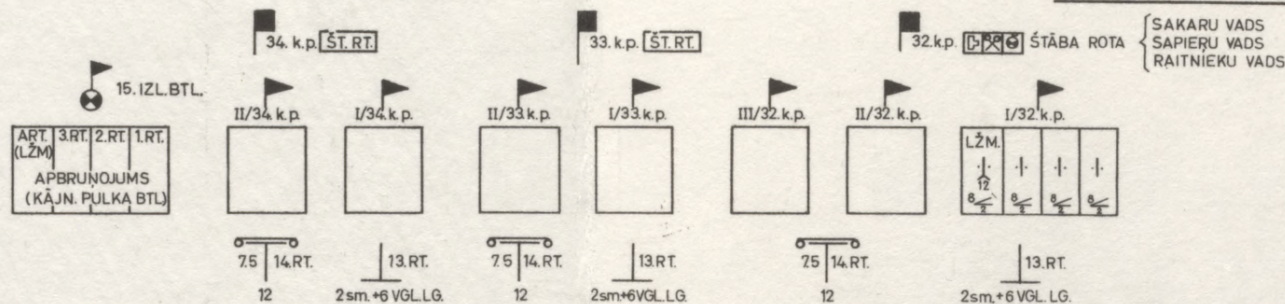

15. DIVĪZIJAS ORGANIZĀCIJAS SCHĒMA

15. DIV. ŠTĀBS

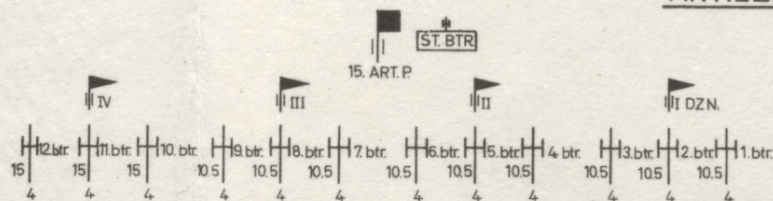
KĀJNIEKU VIENĪBAS

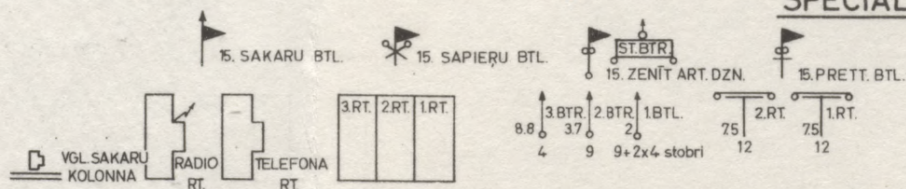
ARTILERIJAS VIENĪBAS

PIEŅEMTĀS ZĪMES

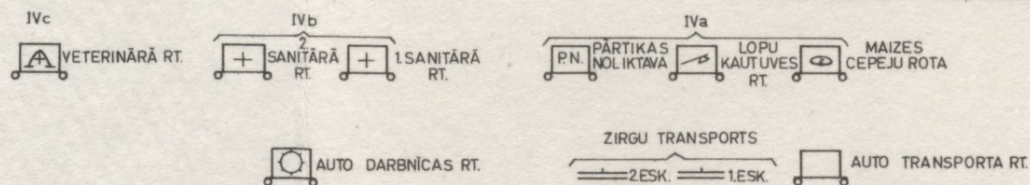
- † PATŠAUTENE
- † LOŽMETĒJS
- ◀ GRANĀTMETĒJS
- ⊥ KĀJN. LIELG.
- 7.5 12 PRETT. LIELG.
(Skaitlis zem ieroča apzīmē ieroča skaitu)
(Skaitlis blakus un pa kreisi - kalibru ctm)
- ⊥ HAUBICE
- ↑ ZENĪTLIELG.
- Zīme zem vienības - MOTORIZĒTA VIENĪBA
- Zīme virs vienības - VIENĪBA AR MOTOR VELKMI
- ⊗ IZLŪKU VIENĪBA
- ⊗ IZLŪKU - JĀTNIEKU VIENĪBA
- ⊗ SAPIEĀU VIENĪBA
- ⊗ SAKARU VIENĪBA
- ZIRGU TRANSPORTS

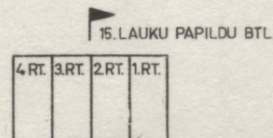
SPECIĀLĀS VIENĪBAS

DIENESTU VIENĪBAS

REZERVES VIENĪBA

2007-4
L 233

L
9

OSVALDS FREIVALDS

KURZEMES CIETOKSNIS

*Dokumenti, liecības un atmiņas
par latviešu tautas likteņiem
1944/1945. gadā*

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0307045683

Grāmata izdota ar autora dēla
Videvuda Freivalda laipnu atļauju.

©IMANTA KOPENHAGENA,

MCMLIV – 1954

© Biedrība, “Avots”, 2007

Reģistrācijas apliecība Nr. 800080523669

©Ivars Vasiļjevs, Datorgrafika, 2007

ISBN 978 – 9984 – 9758 – 5 – 6

SATURA RĀDĪTĀJS

SATURA RĀDĪTĀJS.....	3
----------------------	---

I DAĻA

BOĻŠEVIKU IEBRUKUMS LATVIJĀ UN RĪGAS ATSTĀŠANA

ZIEMEĻU FRONTES SABRUKUMS.....	9
Virspavēlnieka maiņa.....	12

LATVIEŠU TAUTA BAIGAS NĀKOTNES PRIEKŠĀ... 15

Boļševiku iebrukums Latgalē un Zemgalē.....	15
---	----

Latviešu leģions.....	28
-----------------------	----

Latviešu leģiona pastmarkas.....	37
----------------------------------	----

Prom no dzimtās sētas.....	39
----------------------------	----

Latviešu vadītāju personu cīņa par savas tautas tiesībām un aizsardzību.....	45
---	----

Līdumnieki un kurelieši.....	71
------------------------------	----

Tautas palīdzība.....	78
-----------------------	----

RĪGAS ATSTĀŠANA..... 87

Pēdējās 3 nedēļas pirms Rīgas krišanas.....	87
---	----

Apcietināšana uz ielām.....	101
-----------------------------	-----

Rīgas atstāšana.....	110
----------------------	-----

Vācu karaspēks atstāj Rīgu.....	118
---------------------------------	-----

Rīgas tiltu uzspirdzināšana.....	123
----------------------------------	-----

CERĪBU ZEMĒ

CERĪBU ZEME KURZEME.....	131
--------------------------	-----

Kāpēc Hitlers neatteicās no cīņas Kurzemē.....	131
--	-----

Pret Kurzemes cietoksni noasiņo 200 boļševiku divīziju	140
---	-----

19. latviešu divīzija Kurzemē.....	140
------------------------------------	-----

Seši boļševiku lieluzbrukumi Kurzemes cietoksnim.....	143
Pirmais lieluzbrukums.....	143
Otrs lieluzbrukums.....	145
Gaisa kauja virs Liepājas.....	152
Ziemassvētku (3) lieluzbrukums.....	155
Nāves deļa Ziemassvētkos.....	166
Ceturtais lieluzbrukums.....	172
Zēns ar tanku dūri.....	174
Piektais lieluzbrukums.....	177
Sestais lieluzbrukums.....	186
Vācu armijas kapitulē.....	192
Latviešu karavīrs palika neuzvarēts.....	197

II DAĻA

7 MĒNEŠI KURZEMES CIETOKSNĪ

PIRMĀS DIENAS KURZEMES CIETOKSNĪ.....	209
Rīgā, Kuldīgā, Ventspilī, Užavā, Liepājā.....	209
Trīs pēdējās tikšanās.....	209
Satikšanās ar K.Skalbi un J.Medeni.....	212
Kuldīgas pilsētas galvas un Jēkabpils apriņķa vecākā neveiksmes.....	225
Panika Kurzemē.....	228
NOSTABILIZĒŠANĀS.....	235
250.000 bēgļu Kurzemē.....	235
Vācijā nokļuvušo bēgļu skaits.....	258
Zviedrijā.....	259
Kurzemnieku liktenis.....	270
Kuleriešu traģēdija.....	279
„Meža kaķi”.....	290
Kurzemi pārvērš drupu kaudzē.....	293
Vācu civīlā pārvalde un latviešu iestādes.....	299

Tautas Palīdzība.....	303
Karavīru Palīdzība.....	308
Dažas epizodes.....	309
Ziemassvētki cietokšņa pilsētā.....	316
Kultūras dzīves atjaunošanās.....	317
Frontes virspavēlnieka atmiņu stāsts.....	327
NACIONĀLPOLITISKIE CENTIENI.....	337
Polītiskā situācija Kurzemē.....	337
18. novembris.....	337
Potsdamas Latvijas Nacionālā Komiteja.....	345
Divi dokumenti.....	346
L. N. P. kopsapulce Potsdamā.....	359
L. N. K. locekļi Kurzemē.....	372
Kurzemes Tautas Padome un pagaidu valdība.....	379

BEIGAS

PĒDĒJĀS DIENAS PIRMS KAPITULĀCIJAS.....	387
Vācu armijas kapitulē.....	387
Liesmās paliek dzimtenes krasts.....	392
Traģēdija uz jūras.....	397
CERĪBU ZEME KURZEME PALIKA NEUZVARĒTA	421
Kurzemes un tās aizstāvju liktenis pēc kapitulācijas	421
Latviešu karavīru traģēdija Zviedrijā.....	425
Cerību zeme Kurzeme palika neuzvarēta.....	443
Osvalds Freivalds.....	437
Pielikumi.....	443

BOĻŠEVIKU IEBRUKUMS LATVIJĀ UN RĪGAS ATSTĀŠANA

1942. g. 22. oktobrī, kad sākās kara gaitu pēdējais posms, bija spēcies no okupācijas pāriet uz atbrīvošanu un tādējādi "pārveidots atbrīvošanas" kara atbrīvošanas kara gaitā.

1944. g. pavasarī kaujās boļševiki bija pārvietojas jau pirms mūsu iedzīvotāju atbrīvošanas. 25. oktobrī ar 22. oktobra pārspēka spēku ar vienu no okupācijas dienvidu daļām (22. divīzija) tiecās uz Rīgu. 26. oktobrī tiecās uz Rīgu. 27. oktobrī tiecās uz Rīgu. 28. oktobrī tiecās uz Rīgu. 29. oktobrī tiecās uz Rīgu. 30. oktobrī tiecās uz Rīgu. 31. oktobrī tiecās uz Rīgu. 1. novembrī tiecās uz Rīgu. 2. novembrī tiecās uz Rīgu. 3. novembrī tiecās uz Rīgu. 4. novembrī tiecās uz Rīgu. 5. novembrī tiecās uz Rīgu. 6. novembrī tiecās uz Rīgu. 7. novembrī tiecās uz Rīgu. 8. novembrī tiecās uz Rīgu. 9. novembrī tiecās uz Rīgu. 10. novembrī tiecās uz Rīgu. 11. novembrī tiecās uz Rīgu. 12. novembrī tiecās uz Rīgu. 13. novembrī tiecās uz Rīgu. 14. novembrī tiecās uz Rīgu. 15. novembrī tiecās uz Rīgu. 16. novembrī tiecās uz Rīgu. 17. novembrī tiecās uz Rīgu. 18. novembrī tiecās uz Rīgu. 19. novembrī tiecās uz Rīgu. 20. novembrī tiecās uz Rīgu. 21. novembrī tiecās uz Rīgu. 22. novembrī tiecās uz Rīgu. 23. novembrī tiecās uz Rīgu. 24. novembrī tiecās uz Rīgu. 25. novembrī tiecās uz Rīgu. 26. novembrī tiecās uz Rīgu. 27. novembrī tiecās uz Rīgu. 28. novembrī tiecās uz Rīgu. 29. novembrī tiecās uz Rīgu. 30. novembrī tiecās uz Rīgu. 1. decembrī tiecās uz Rīgu. 2. decembrī tiecās uz Rīgu. 3. decembrī tiecās uz Rīgu. 4. decembrī tiecās uz Rīgu. 5. decembrī tiecās uz Rīgu. 6. decembrī tiecās uz Rīgu. 7. decembrī tiecās uz Rīgu. 8. decembrī tiecās uz Rīgu. 9. decembrī tiecās uz Rīgu. 10. decembrī tiecās uz Rīgu. 11. decembrī tiecās uz Rīgu. 12. decembrī tiecās uz Rīgu. 13. decembrī tiecās uz Rīgu. 14. decembrī tiecās uz Rīgu. 15. decembrī tiecās uz Rīgu. 16. decembrī tiecās uz Rīgu. 17. decembrī tiecās uz Rīgu. 18. decembrī tiecās uz Rīgu. 19. decembrī tiecās uz Rīgu. 20. decembrī tiecās uz Rīgu. 21. decembrī tiecās uz Rīgu. 22. decembrī tiecās uz Rīgu. 23. decembrī tiecās uz Rīgu. 24. decembrī tiecās uz Rīgu. 25. decembrī tiecās uz Rīgu. 26. decembrī tiecās uz Rīgu. 27. decembrī tiecās uz Rīgu. 28. decembrī tiecās uz Rīgu. 29. decembrī tiecās uz Rīgu. 30. decembrī tiecās uz Rīgu. 31. decembrī tiecās uz Rīgu.

Pirms okupācijas dienvidu daļas (22. divīzija) tiecās uz Rīgu. 25. oktobrī ar 22. oktobra pārspēka spēku ar vienu no okupācijas dienvidu daļām (22. divīzija) tiecās uz Rīgu. 26. oktobrī tiecās uz Rīgu. 27. oktobrī tiecās uz Rīgu. 28. oktobrī tiecās uz Rīgu. 29. oktobrī tiecās uz Rīgu. 30. oktobrī tiecās uz Rīgu. 31. oktobrī tiecās uz Rīgu. 1. novembrī tiecās uz Rīgu. 2. novembrī tiecās uz Rīgu. 3. novembrī tiecās uz Rīgu. 4. novembrī tiecās uz Rīgu. 5. novembrī tiecās uz Rīgu. 6. novembrī tiecās uz Rīgu. 7. novembrī tiecās uz Rīgu. 8. novembrī tiecās uz Rīgu. 9. novembrī tiecās uz Rīgu. 10. novembrī tiecās uz Rīgu. 11. novembrī tiecās uz Rīgu. 12. novembrī tiecās uz Rīgu. 13. novembrī tiecās uz Rīgu. 14. novembrī tiecās uz Rīgu. 15. novembrī tiecās uz Rīgu. 16. novembrī tiecās uz Rīgu. 17. novembrī tiecās uz Rīgu. 18. novembrī tiecās uz Rīgu. 19. novembrī tiecās uz Rīgu. 20. novembrī tiecās uz Rīgu. 21. novembrī tiecās uz Rīgu. 22. novembrī tiecās uz Rīgu. 23. novembrī tiecās uz Rīgu. 24. novembrī tiecās uz Rīgu. 25. novembrī tiecās uz Rīgu. 26. novembrī tiecās uz Rīgu. 27. novembrī tiecās uz Rīgu. 28. novembrī tiecās uz Rīgu. 29. novembrī tiecās uz Rīgu. 30. novembrī tiecās uz Rīgu. 31. novembrī tiecās uz Rīgu. 1. decembrī tiecās uz Rīgu. 2. decembrī tiecās uz Rīgu. 3. decembrī tiecās uz Rīgu. 4. decembrī tiecās uz Rīgu. 5. decembrī tiecās uz Rīgu. 6. decembrī tiecās uz Rīgu. 7. decembrī tiecās uz Rīgu. 8. decembrī tiecās uz Rīgu. 9. decembrī tiecās uz Rīgu. 10. decembrī tiecās uz Rīgu. 11. decembrī tiecās uz Rīgu. 12. decembrī tiecās uz Rīgu. 13. decembrī tiecās uz Rīgu. 14. decembrī tiecās uz Rīgu. 15. decembrī tiecās uz Rīgu. 16. decembrī tiecās uz Rīgu. 17. decembrī tiecās uz Rīgu. 18. decembrī tiecās uz Rīgu. 19. decembrī tiecās uz Rīgu. 20. decembrī tiecās uz Rīgu. 21. decembrī tiecās uz Rīgu. 22. decembrī tiecās uz Rīgu. 23. decembrī tiecās uz Rīgu. 24. decembrī tiecās uz Rīgu. 25. decembrī tiecās uz Rīgu. 26. decembrī tiecās uz Rīgu. 27. decembrī tiecās uz Rīgu. 28. decembrī tiecās uz Rīgu. 29. decembrī tiecās uz Rīgu. 30. decembrī tiecās uz Rīgu. 31. decembrī tiecās uz Rīgu.

Somijas maršals Mannerheimis par to kara pabeigšanu atzina, ka...

ZIEMEĻU FRONTES SABRUKUMS

Vācu armiju zaudētās kaujas pie Staļingradas un Maskavas 1942./43.g. ziemā iezīmēja pagriezienu visā 2. pasaules kara norisē. Vācu armiju uzvaras gājiens bija ne tikai apturēts, bet tās bija spiestas no ofensīvas pāriet uz aizstāvēšanos un beidzot sākt “plānveidīgu atvilkšanos” resp. atkāpšanos visās frontēs.

Pēc 1944. g. pavasara kaujām boļševiki bija pievirzījušies jau bīstami tuvu mūsu zemes robežām. 23. jūnijā tie ar trīskārtīgu pārspēku sāka savu vasaras ofensīvu Baltkrievijas frontē un jau 26. jūnijā ieņēma Vitebsku un 13. jūlijā Viļņu. 12. jūlijā boļševiki sāka lieluzbrukumu arī austrumu frontes ziemeļu sektorā — Baltijas frontē un jau 21. jūlijā ieņēma Ostrovu un 23. jūlijā Pleskavu. Dažas dienas vēlāk trīs boļševiku armiju grupas triecās jau pāri visu triju Baltijas valstu robežām. 26. jūlijā krita Narva, 27. jūlijā — Daugavpils, Rēzekne un Šauļi. Pēkšņā uzbrukumā 28./29. jūlijā viņi ieņēma Jelgavu un dienu vēlāk arī Tukumu un Ķemerus un, sasniedzot Rīgas jūras līci, atgriezta vācu ziemeļu armijas no sauszemes sakariem ar Vāciju.

Pirms ofensīvas Baltkrievijas un Baltijas frontēs jau 10. jūlijā boļševiki bija sākuši lielo ofensīvu arī Somijā, bet somu sīkstās pretestības dēļ neguva cerētos panākumus un palika tālu aiz sprautā mērķa — satriekt somu fronti. Tā nu boļševiki jūlija vidū ofensīvu Somijā pārtrauca un lielu daļu savu divīziju pārsvieda uz Baltijas fronti, lai tur sekmīgi ievadīto ofensīvu turpinātu ar pastiprinātu jaudu. Tādos apstākļos likās nenovēršama visas Latvijas krišana boļševiku rokās dažu dienu laikā.

Somijas maršals Mannerheims par šo kara posmu savās atmiņās raksta:

- - - Frontes stāvoklis pirms boļševiku 23. jūlija ofensīvas
 — Frontes stāvoklis 28. jūlijā^o).

Frontes stāvokļa kartes 10., 25., 60., 90., 114. un 132. lpp. ņemtas no šai karā neitrālās Zviedrijas lielākā tā laika dienas laikraksta "Dagens Nyheter".

— Krievu grūti izprotamā ofensīva Somijā, — somu liktenis praktiski jau bija izšķirts līdz ar Vācijas sabrukumu — nokavēja plānoto lielofensīvu Baltijas frontē par vairākiem mēnešiem, tā izglābjot vācu armijas Baltijas frontē no katastrofas, kas būtu neizbēgama, ja visi Somijā koncentrētie krievu spēki būtu mesti 12. jūlija ofensīvā pret austrumu frontes ziemeļu flangu pie Opočkas.

Boļševiku armiju milzīgie panākumi un vācu armiju kaujas spēju katastrofālais sabrukums bija grūti izskaidrojams. Nav mūsu uzdevums to te iztirzāt. Atzīmēsim tikai vienu apstākli, kam nenoliedzami bija liela loma tieši Baltijas frontes sabrukšanā. Baltijas frontē atradās divas vācu armijas ģenerālpulkveža Lindemaņa virspavēlniecībā. Bet pēdējais bija līdzdalībnieks 20. jūlija revolucionāru atentātā pret Hitleru. Īsi pirms 20. jūlija revolucionāri (galvenā kārtā augstāki vācu virsnieki) bija vienojušies par beznoteikumu kapitulāciju kā pret angļiem un amerikāņiem, tā arī krieviem, tikko Hitleris būs nogalināts. Tanī laikā austrumu frontes ziemeļu grupas virspavēlnieka ģen.-pulkv. Lindemaņa štābs atradās Siguldas pilī. Pēc neveiksmīgā atentātā Lindemanis kādu laiku bēguļoja, līdz viņu apcietināja un notiesāja. Tāpēc nav jābrīnās, ka krievu ofensīva šai sektorā bija tik sekmīga.

Ja 20. jūlija atentāts būtu sekmējies, nav šaubu, ka Lindemanis bez kavēšanās būtu atvēris fronti kapitulācijai, lai gan vēl 27. jūnijā viņš ģen. Dankeram apliecināja, ka “vācu armijas Baltijas valstu robežās turēsies par katru cenu”. Pāris dienās krievu armijas būtu pārplūdinājušas visu Latviju. Visā Latvijā no 22.—25. jūlijam būtu noticis tas, kas 1945. g. no 7.—11. maijam notika Kurzemē, un visi tie, kam 1944. g. rudenī laimējās Latviju atstāt, būtu krituši boļševiku rokās un ietu to pašu nāves, sāpju un ciešanu ceļu, kādu vēl šodien turpina iet tā mūsu tautas daļa, kas palika dzimtenē. Tagad to apstiprina vairākas autentiskas publikācijas. Tā ASV armijas izlūkošanas dienesta darbinieks G. Gēvernics savā grāmatā par 20. jūlija atentātu liecina, ka revolucionāru valsts galva ģen. Beks, saņēmis ziņas par atentātu pret Hitleru, piezvanījies visiem armiju grupu komandieriem un pieprasījis beznoteikumu paklausību

viņa rīkojumiem. Ziemeļu armiju grupas komandierim ģen.-pulkv. Lindemanim, Siguldā, viņš parakstījis rīkojumu evakuēt Baltijas telpu un visu karaspēku atvilkt uz Rītprūsiju. Kas būtu noticis tālāk, mums nav grūti iedomāties.

VIRSPAVĒLNIKĀ MAIŅA

Pēc Lindemaņa par Baltijas resp. ziemeļu frontes virspavēlnieku kļuva dienvidfrontes komandieris ģenerālpulkvedis F. Šērnors (Schorner). Ar visai drastiskiem un bieži vien savdabīgiem līdzekļiem viņš pacēla irstošo armiju kaujas spējas un palēnināja boļševiku uzvaras gājiena straujo tempu. Šī vīra priekšā trīcēja ne vien latvieši, bet arī augsti vācu virsnieki. Viņš lika nošaut neskaitāmus karavīrus, kas parādīja kādas vājuma pazīmes. Viņš prasīja izturību līdz galam Hitlera lietas labā. Šērnors savas brutalitātes, neiecietības un varmācības dēļ sešos gados no pulkvežleitnanta bija kļuvis par ģenerālfeldmaršalu un ieguvis visus augstākos Hitlera ordeņus.

Viņa paņēmieni disciplīnas uzturēšanā bieži vien izvērtās par farsu, kas lika smieties ne vien militāristiem, bet pat civiliedzīvotājiem. Smieties un reizē arī drebēt, jo farsis kļuva visai asiņains.

Šērnors pēdējos mēnešos pirms Rīgas krišanas mēdza negaidīts, dažu žandarmu pavadīts izbraukt galvenajās Rīgas ielās, apstādināt tramvaju vagonus, izlasīt no tiem visus karavīrus, neprasot ne dokumentus, ne iemeslus, kamdēļ tie tramvajā brauc, un aizgādāt tos tālu prom. Tos, kas kaut kā varēja pierādīt, ka braukuši dienesta uzdevumā, pēc ilgu stundu nokavēšanas atkal palaida mājās, bet visus citus aizsūtīja uz pirmajām kaujas līnijām, pat viņu vienību komandierus neinformējot.

Šo Šērnora bardzību starp daudziem citiem piedzīvojis arī latviešu ārsts, ltn. M. — Šērnors viņu apturējis uz ielas un pavēlējis sēsties mašīnā. Ceļā uz Jūrmalu Šērnors sācis ltn. M. pratināt. Kad M. atbildējis, ka ir divīzijas ārsts, Šērnors bijis pārsteigts un

negribējis ticēt. Pēc dokumentu pārbaudes Šērners ltn. M. vienkārši izsēdinājis no mašīnas meža vidū un pavēlējis doties atpakaļ uz Rīgu savā dienestā.

Šos pirmos soļus “disciplīnas uzturēšanai un stiprināšanai” daudzi, kam rūpēja uzturēt fronti, vēl apsveica, lai gan reizē pamatoti radās jautājums, vai armiju virspavēlniekam tanī laikā, kad karaspēks zaudē kauju pēc kaujas, nebūtu labākas nodarbošanās par atsevišķu kareivju tvarstīšanu Rīgas ielās. Arī pašās pēdējās dienās pirms Rīgas krišanas virspavēlnieks neatradās vis pie savām armijām, kas vēl cīnījās, bet vairāk uzturējās uz ceļiem aiz Rīgas vai Kurzemē, kur pašrocīgi aizdedzināja smagos automobiļus, kas, pretēji drakoniskajiem noteikumiem, veda kaut necīgākās karavīru privātmantas. Ar adjutantu palīdzību gāza grāvjos vezumnieku ratus, kas, zirgiem niķojoties, vai braucēju nolaidības dēļ nebija pietiekami tuvu ceļa malai. Laikā, kad boļševiki no dienvidiem tuvojās Liepājai, virspavēlnieks nodarbojās ar karaspēka evakuācijas kuģu inspicēšanu, t. i. ar to, ka personīgi meta pār kuģu malu jūrā visus saiņus, kuros pēc viņa domām atradās privātas karavīru mantas.

Nepietika ar mantu iznīcināšanu un ar to, ka turpat ceļa vidū, noplēšot zīmotnes un uzplečus, degradēja virsniekus par kareivjiem. Gandrīz ik dienas Kurzemes armiju daļās nolasīja pavēles ar karavīru sarakstiem, ko virspavēlnieks bija licis nošaut par “glēvulību”. Šī glēvulība, vismaz daudzos gadījumos, nebija nekas cits, kā tikai nelaime, ka apjucis karavīrs, ceļa vidū plecīgo virspavēlnieku satīcis, nespēja tam pietiekami ātri izskaidrot, ka nav vis dezertieris, bet devies aizmugures virzienā kāda cita iemesla dēļ. Liepāju izsludinot par cietoksnī, visiem virsniekiem vajadzēja arvien lodi turēt pistoles stobrā. Virspavēlnieks pats uz ielām apturēja virsniekus un pārbaudīja, vai pavēle izpildīta. Par pavēles neizpildīšanu, protams, draudēja kara tiesa.

Paši vācieši Šērnera upuru skaitu lēš tūkstošos. Karavīru nošaušanu ceļa malās viņš dēvēja par “ātru lauku kara tiesas sprieduma izpildīšanu”.

Ir, protams, grūti spriest par Šērnera militārajām spējām, bet vācu virsnieki, kas bijuši viņa tuvumā kara pēdējo posmu, liecina, ka viņš par stratēģiju un kauju vadību rūpējies visai maz, atstādams šīs lietas padoto ģenerāļu un pulkvežu rokās. Bet lai būtu kā būdams, Kurzemes cietoksnis ir Šērnera roku darbs, par ko viņš ieguva vācu augstāko militāro dienesta pakāpi un augstākos Hitlera ordeņus. Ar Kurzemes cietoksni viņš savu vārdu ierakstījis arī Latvijas vēsturē.

Ģenerālfeldmaršals F. Šērners komandēja Kurzemes armijas līdz 1945. g. janvāra sākumam. Pēc tam viņu aizsauca uz Berlīni. Īsi pirms kapitulācijas viņu iecēla par Vācijas kara ministru un paaugstināja par feldmaršalu. Viņš bez tam komandēja vācu armijas Bohēmijas grupu, kas vēl pēc kapitulācijas laužās uz rietumiem, lai padotos amerikāņiem. Līdz amerikāņiem, glēvi pametot savas armijas, Šērners arī nokļuva, bet amerikāņi viņu vēlāk izdeva krieviem. Par viņa tālāko likteni ir tikai ļoti pretrunīgas ziņas.

Pēc Šērnera par Kurzemes virspavēlnieku nāca ģen.-pulkv. Rendulics no Somijas frontes. Pirmo reizi ģen.-pulkv. Rendulicu par Kurzemes frontes virspavēlnieku iecēla 17. janvārī, bet vēl pirms amata pārņemšanas Hitlers viņu iecēla par ziemeļu armiju grupas komandieri Austrumprūsijā. Otru reizi Rendulicu par Kurzemes frontes virspavēlnieku iecēla 12. martā — sestās lielkaujas laikā. Bet jau 4. aprīlī viņu atkal pārcēla uz dienvidu fronti.

*Latviešu leģiona
pastmarka. Niklāva
Strunkes zīmējums.*

LATVIEŠU TAUTA BAIGAS NĀKOTNES PRIEKŠĀ

BOĻŠEVIKU IEBRUKUMS LATGALĒ UN ZEMGALĒ

Vēl vācu frontei esot tālu Krievijā, Latvijas pierobežas pagastos Latgalē bieži iebruka Maskavas organizētas tā saucamās “Dzimtenes armijas” bandas, kas izlaupīja mierīgas lauku sētas, aizveda lopus un pārtiku, bet iedzīvotājus pa lielākai daļai vai nu noslepkavoja, vai aizveda sev līdzi. Vēlāk Maskavas centrālā partizānu vadība šo bandu vadoņus apbalvoja ar augstiem ordeņiem. Tā tas turpinājās līdz 1944. g. vasarai, kad boļševiku armijas trešo reizi iesoļoja Latvijā.

Sistemātiski boļševiku terora uzlidojumi Latgales pilsētām sākās 6. aprīlī, kad gaišo mēness nakti uz Lielo piektdienu ienaidnieks bija izvēlējis, lai pārvērstu drupās un pelnos Latgales pilsētas un ciemus. Sākot jau vakara krēslā, boļševiku lidmašīnu vilnis pēc vilņa pārlido Rēzekni, sējot nāvi un iznīcību. No vilcieniem pieblīvētās stacijas ļaudis meklē patvērumu uz Rēzeknes ezera ledus, bet, tam drūpot bumbu eksplozijās, simtiem atrod galu dzelmē. Kad cauri dūmiem un ugunsgrēku plēnēm atāust Lielās ciešanu piektdienas rīts, apmēram 2/3 Rēzeknes ēku guļ drupās. Savas mājas priekšā nogalinātu atrod arī izcilo Latgales rakstnieku Albertu Sprūdžu un pazīstamo audzinātāju un sabiedrisko darbinieku Pauli Svenni.

Ienaidnieks neapmierinājās tikai ar šo posta darbu, bet trīs nedēļas no vietas gandrīz katru nakti uzlido pilsētai un vienmēr no jauna uzar vēl neatdzisušās drupas, zem kurām aprakti ap 2.000

iedzīvotāju. Dzīvojamās ēkas gandrīz bez izņēmuma visas sagrautas, sagrauts arī tautas nams, bojāta Mariāniešu baznīca, pasts, 2. pamatskola, izdedzis skolotāju institūts. Tikai Latgales atbrīvošanas piemineklis cauri visām nāves orgijām bija palicis neskarts granātu izraknātajā Rēzeknes kalnā, turot dūmos apkvēpušo krustu mēmā apsūdzībā pret austrumiem.

Pēc Rēzeknes katastrofas Latgales ciešanu mērs pildās ar katru dienu straujāk. Jau aprīlī un maijā līdzīgs liktenis piemeklē Ludzu un Abreni. Arī Daugavpili, no kuras viena trešā daļa bija sagrauta jau 1941. gadā, izposta biežie gaisa uzlidojumi. Tā vēlāk smagi cieš arī tiešā kara darbībā jūlija beigās, kad Daugavpils apvidus kļūst par smagu cīņu degpunktu. To, kas vēl palicis nesagrauts, atkāpjoties uzspridzina vācu sapieri. Tā sagrūst staltais Vienības nams, daudzas skolu ēkas, baznīcas un citas celtnes.

Latvijas robežu iepretim Ostrovai boļševiku armijas sasniedza 22. jūlijā, bet pēc dažām dienām tās jau vēlās mūsu zemē visgarām Latvijas sauszemes robežai.

Staļina 22. jūlija dienas pavēlē*, ko tās pašas dienas vakarā nolasīja Maskavas radiofonā, bija teikts:

—Padomju vienības ieņēma Poņevežu pie Daugavpils-Mēmeles dzelzceļa. Sevišķi Poņevežas ieņemšana apzīmējama par sensacionālu; līdz ar to sarkanā armija ar vienu triecienu ir sasniegusi Lietuvas vidieni iepretim Daugavpilij, kas vēl ir vācu rokās. —

Arī nākošajā dienā Staļins savās dienas pavēlēs varēja ziņot:

—Trešās Baltijas frontes vienībās šodien šturmeja lielo dzelzceļu mezglu Pleskavas pilsētu, spēcīgu nocietinājumu vācu aizsardzībā, kas sargāja ceļu uz Dienvidigauniju. Uzvara šodien Maskavā tiek atzīmēta ar 20 zalvēm no 224 lielgabaliem. —

Tās pašas dienas (23. jūlija) pavēlē Staļins ziņo:

—Pēc Pleskavas ieņemšanas atgūtas arī vairāk kā simts apdzīvotas vietas, to starpā dzelzceļa stacija Punduri. Ziemeļrietumos un rietumos no Sebežas mūsu vienības turpina ofensīvu un ieņēma

* Prikaz Verhovnovo Glavnokomandujuščevo... Paraksts: Verhovnij Glavnokomandujuščij Maršal Sovetskovo Sojuza I. Staļin

Ludzas pilsētu, kas ir apriņķa pilsēta Latvijas Republikā. Ar cīņām ieņemtas arī vairāk kā 80 apdzīvotas vietas, to starpā Kārsavas pilsēta un dzelzceļa stacija. Ceļā uz Daugavpili mūsu vienības ieņēmušas vairāk kā 150 apdzīvotas vietas, to skaitā 3 dzelzceļu stacijas. Mūsu vienības ir pārrāvušas Rēzeknes-Daugavpils dzelzceļu. —

27. jūlijā krita Daugavpils un Rēzekne, 29. jūlijā Jelgava un 30. jūlijā arī Tukums un Ķemeri. Sevišķi negaidīta un pēkšņa bija Jelgavas un Tukuma krišana boļševiku rokās. Ja no Latgales pierobežas apgabaliem izdevās izbēgt mazākais tiem, kas bija gatavojušies, tad Zemgalei iebrukums nāca pilnīgi negaidīti, un no turienes paspēja izbēgt tikai retais.

27. jūlijā mūsu aizsargu novērotāju vienības Sesavas pagastā ziņoja, ka Lietuvas pusē parādījušās pirmās boļševiku tanku vienības. Ceļš uz Jelgavu šīm vienībām bija brīvs, jo Meitenes-Jelgavas šoseja nebija nemaz sagatavota tanku kustības traucēšanai, un citos virzienos pilsētas aizstāvēšanai nebija darīts nekas. Pilsētā

*Īslaicīgā boļševiku iebrukuma laikā 1944, g. augustā pie Ķemeriem
noslepkavotie upuri.*

nebija gandrīz nekādu vācu spēku, tikai divas vāji apbruņotas latviešu veselības rotas un viena policijas rota. Šai pašā dienā ap plkst. 16-iem un 17-iem pilsētai uzbruka lielākas formācijas sarkano bumbvežu, kas gandrīz visu bumbu kravu izmet uz dzelzceļa staciju un tās tuvāko apkārtni. Pati stacijas ēka tomēr palika neskarta, bet stipri cieta sliežu ceļi un stacijas apkārtnē. Postījumus pavairoja kāda munīcijas vilciena eksplozija, kas pa daļai sagrava staciju. Arī cilvēku upuru skaits bija liels, jo tanī laikā stacijā stāvēja četri gari Vidzemes un Latgales bēgļu ešeloni un divi pasažieru vilcieni.

Tūkstošiem iedzīvotāju atstāja Jelgavu gan Rīgas, gan Tukuma, gan Dobeles virzienā. Bet daudzi devās arī uz Bauskas un Meitenes pusi tieši ienaidnieka rokās, jo iedzīvotāji nebija pienācīgi informēti par gaidāmiem notikumiem.

Viņu apbedīšana...

28. jūlijā plkst. 3.30 agrā rīta miglā no Meitenes puses parādījās pirmie boļševiku tanki, kas sāka apšaudīt pilsētu. Pretestību pirmajā brīdī izrādīja vienīgi kāda maza latviešu tilta sardze pie Baložu kapiem. Tā atšaudījās, bet šauteņu ugunij un mazajam munīcijas

krājumam nebija nekāda atvaires spēka un sardzi ātri izklīdināja. Vēlāk atvaires cīņu uzsāka pieminētās latviešu vienības, bet viņu spēki bija pārāk vāji, lai atvairītu boļševiku tanku uzbrukumus. Tām ar smagiem zaudējumiem izdevās vienīgi aizkavēt boļševiku tālāku iebrukumu Rīgas virzienā.

Pilsētā stacionētās nelielās vācu vienības tanī pašā laikā uzsāka pilsētu pamatīgi nopostīt. Kara darbības dēļ Jelgava nebūtu cietusi tik daudz, kā tas notika tagad, kad pilsētu paši vācieši tīšām nodedzināja. Lielākās ēkas apmētāja ar bumbām zemu lidojošās vācu lidmašīnas. Mazas vācu karavīru grupas pa 5—7 vīru katrā apstaigāja visas ielas, sevišķi pilsētas centrā, un šāva namu logos ar tanku dūrēm, meta dzīvokļos benzīna pudeles un degbumbas, vai pielaida uguni ar speciāli pagatavotiem milzu sērkokļiem. 28. jūlijā pēcpusdienā liesmās bija viss centrs. Dega nami un baznīcas. Pa degošām ielām ložņāja vāciešu ievesto krievu un vietējo komunistu laupītāju bandas. Viestura pili vēlākā cīņu laikā sagrāva artilērijas uguns. Daudz maz neskartas palika vienīgi pilsētas nomales, sevišķi Gintermuižas virzienā, kamēr no pārējās pilsētas maz kas palika pāri. 28. jūlijā Jelgavu iznīcināja un izpostīja tā, kā vēl nekad tās gadsimteņu ilgajā vēsturē. Un nekādi militāri apsvērumi neprasija pilsētu izpostīt.

29. jūlijā uzlidoja gaisā visi Lielupes tilti, ar ko nobeidzās pilsētas iznīcināšana, un tā krita boļševiku rokās. Arī vēlākajās cīņās Jelgavu atgūt vairs neizdevās.

Nesastapdami nekādu pretestību, boļševiku tanki 30. jūlijā rītā pa Jelgavas-Tukuma lielceļu sasniedza Tukumu un Ķemerus, tā pāršķeļot vēl brīvo Latvijas daļu divās daļās.

Stāvoklis bija neapraktāmi haotisks. Rīga varēja krist kuru katru brīdi. Cik lielā neziņā un satraukumā bija iedzīvotāji, rāda tas, ka rītos un vakaros pāri abiem Rīgas tiltiem abos virzienos plūda ļaudis, apkrāvušies saiņiem. Pilsētas centra iedzīvotāji domāja, ka briesmas pirmā kārtā draud no Vidzemes puses un tādēļ naktis pavadīja Pārdaugavā. Pārdaugavieši savukārt lielākas briesmas sagaidīja no Jelgavas un Tukuma puses un tādēļ naktis pavadīja centrā.

Kad nākošajās dienās tomēr nekas nenotika, ļaudis sāka nomierināties un lolot cerības, ka vāciešiem izdosies boļševikus atkal atspiest atpakaļ. Stāvokļa nopietnību izprata vācu virspavēlniecība un pārsvieda uz austrumu frontes ziemeļu sektoru labāko vācu divīziju — Grossdeutschland — un citas tanku divīzijas. Divas dienas risinājās milzīgas tanku kaujas pie Šauļiem, lai pārrautu boļševiku fronti un nogrieztu uz ziemeļiem izvīrīto boļševiku spēku ķīli. Bet uzbrukums cieta neveiksmi. Nākošajās dienās ievadīja mazāka apmēra uzbrukumu. Tas guva panākumus un tanku vienības no Kurzemes un Rīgas puses 13. augustā izlauzās caur Tukumu un Sloku, atbrīvojot Ķemerus un Tukumu un pēc pāris dienas arī Auci, un apvidu apm. 25 km virzienā uz Jelgavu un Dobeli. Fronte nostabilizējās pie Bēzres upes. Jelgavu tomēr neizdevās atbrīvot, tādēļ pionieri uzsāka būvēt jaunu dzelzceļa līniju no Džūkstes līdz Gārdenes stacijai, ar nolūku atjaunot dzelzceļa satiksmi starp Rīgu un Liepāju. Pirmais bēgļu vilciens pa šo ceļu izbrauca jau ap 15. septembri.

Tīreļa purvā un apkārtējos mežos vēl bija palikuši prāvi boļševiku spēki, kas terorizēja vietējos iedzīvotājus un jūtami apdraudēja aizmuguri. Atbrīvotos apgabalus sīvās cīņās iztīrīja latviešu policijas un aizsargu vienības.

Dažas dienas pēc Ķemeru un Tukuma atbrīvošanas šīs grāmatas autors Tautas Palīdzības uzdevumā kopā ar jaunielcelto pašvaldību departamenta direktoru J. Niedru un “Tēvijas” līdzstrādnieku Baltkāju apmeklēja atbrīvotās pilsētas un visu piefrontes rajonu: Ķemeri - Tukums - Jaunpils - Auce - Ezere - Priekule - Liepāja. Tūliņ aiz Slokas šosejas malā redzamas kūpošas zemnieku māju drupas. Sarautie tālruņa vadi un ceļmalās kritušie zirgi liecina par nesen notikušajām kaujām. Bet turpat blakus zemnieki jau steidz nokavētos lauku darbus.

Sarunās ar vietējiem iedzīvotājiem noskaidrojas, ka boļševiki ieņemtajos apgabalos rīkojušies ļoti zvēriski. Sarkanarmijas priekšējās daļas gan arvien steigušās tālāk, vienīgi atsevišķi sarkanarmieši nodevušies pulksteņu u.c. vērtslietu atņemšanai un

sieviešu, pat mazgadīgu meiteņu, izvarošanai. Pēc pāris dienām ieradušās speciālas sarkanarmijas daļas, kas pēc iepriekš sastādītiem sarakstiem apcietinājušas bij. policistus, aizsargus, lauksaimniekus, mācītājus u.t.t. Tie parasti turpat nošauti, nereti pat ģimenes locekļu klātbūtnē. Nelaimīgo upuru mājas nodedzinātas, ģimenes aizvestas nezināmā virzienā. Tāds pats liktenis piemeklējis arī tās ģimenes un mājas, kuru apgādnieki un īpašnieki bija paspējuši aizbēgt.

Ķemerose vien bija nošauti 13 iedzīvotāji. Nelaimīgie iepriekš apcietināti un nošaušanai aizvesti meža biezoknī. Viņu starpā bija Tautas Palīdzības iecirkņa priekšnieks lauksaimnieks P. Katlaps, dārznieks Al. Griķis, Jelgavas slimnīcas katlu kurinātājs J. Bērziņš, sēravotu komprešu licējs Arn. Ozols u.c. No šīs nelaimīgo grupas daži, kaut gan ievainoti, bija nošaušanas brīdī tomēr izbēguši. Dažu apcietināto liktenis vēl nebija noskaidrots — vai tie kaut kur mežos noslepkavoti, vai aizvesti tālāk. Pie Struteles Austrumiem nošauts vietējais dzirnavnieks un vairāki aizsargi.

Tukumā kāds kārtības dienesta loceklis stāsta:

— Pareizticīgo baznīcas priekšā es redzēju divas nošautas sievietes, manu dienesta biedru sievas. Visi veikali bija izlaupīti. Arī atstātos dzīvokļus uzlauza un izlaupīja sarkanarmieši, vietējie komunisti un no cietumiem atbrīvotie noziedznieki. —

Kāds ārsts, kas strādāja Tukuma slimnīcā, stāsta:

— Savu darbību boļševiki uzsāka, nogalinot mierīgus iedzīvotājus, izvarojot sievietes un izlaupot veikalus un dzīvokļus. Latviešu karavīrus uz vietas nošāva, tos apbedīt bija aizliegts. Lielākās briesmas sākās, kad boļševiki izlaupīja spirta dedzinātavu un apdzērās. Kaut gan boļševiki pirmajās dienās apgalvoja, ka čeka vairs nepastāvo, taču jau trešajā dienā no Padomijas ieradās NKVD pilnvarotais Laukmanis ar trīs čekistiem. Draudēdami ar ieročiem, viņi katru piespieda atzīties, vai viņš nav bijis aizsargos, policijā, kādā studentu korporācijā vai citā nacionālā organizācijā. —

Telefoniste Līna L. stāsta:

— Uz ielas mani aizturēja kāds piedzēries sarkanarmietis. Draudot ar pistoli, viņš pavēlēja man iet blakus stāvošās mājas

pagalmā. Tur viņš mani piespieda pie sienas. Es sāku kliegt, bet neviens man palīgā nenāca. Sarkanarmietis draudēja mani uz vietas nošaut, ja es vēl pretošoties, nogāza mani zemē... —

Kad boļševiki naktī no 19. uz 20. augustu steidzās atstāt Tukumu dienvidu virzienā, pilsētas iedzīvotāji atkal uzelpoja. Vācu tankiem tuvojoties, nozuda arī pēdējie miliču posteņi boļševiku komandantūras priekšā. Tukums atkal bija brīvs, lai 9 mēnešus ar vislielāko pacietību nestu piefrontes dzīves smagumu un tad atkal no jauna atdotos boļševiku asiņainajam teroram . . .

Aucē, kur šīs grāmatas autors ieradās dažas stundas pēc atbrīvošanas, bija atrodami tikai daži desmiti cilvēku. Visi iedzīvotāji bija pilsētu pametuši un, kas spējuši, devušies līdzī atejošai vācu armijai vai arī vienkārši sabēguši apkārtnes mežos. Nedaudzie atlikušie iedzīvotāji, lielāko tiesu sirmgalvjī, vēl ar pārdzīvoto šausmu atspulgu sejā stāvēja pie izdemolēto māju durvīm. Pilsēta bija atstāta pilnīgi bez pārtikas. Pilnīgi izlaupīta bija arī lielā Lauksaimniecības akadēmijas ferma. Pat no mājlopiem vairs nebija neviena.

Līdzīgā kārtā boļševiki rīkojas arī uz laukiem. Pirmie sarkanarmieši parasti par iedzīvotāju politisko stāju nav interesējušies, bet viņu agresija bijusi vērsta citā virzienā. Zemnieku mājās viņi nenākuši kā cilvēki parasti to dara, bet iedrāzušies ar durkļiem rokās bļaudami un lamādamies. Acīmredzot viņi tā rīkojušies vai nu ar nolūku iebaidīt, vai arī tādēļ, ka kustoniskais, pusmežonīgais krievs citādi nevar. Tie prasa vērtslietas: zelta gredzenus, visvairāk pulksteņus, labas drēbes, greznuma priekšmetus, dažādus aparātus (foto, radio, skūšanās). Parasti cilvēkus sadzen vienā istabā, lai pārējās netraucēti izvandītu un izlaupītu. Bieži pieprasīts spirts. Liela daļa apkārtnīstošo sarkanarmiešu vienmēr bijuši piedzēruši. Tā iedzīvotāji kā pilsētās, tā uz laukiem turēti nepārtrauktā uztraukumā dienu un nakti. Neglābjami apdraudētas bijušas sievietes. Sieviešu varmācīgā izvarošana bijusi pastāvīga, ikdienišķa parādība. Tā, piem., Saldus apkārtnē kāda māte ar mazu bērnu pie rokas ierauta mežā un varas darbus pie viņas pastrādājuši 7 apbruņoti krievi. Kad mazais bērns sācis raudāt un saukt pēc mātes, tam ar zābaku

Piefrontē pie Auces sašauts tanks. Aizmugurē civilā šīs grāmatas autors.

sasperta galviņa. Bieži izvarotas arī mazgadīgas meitenes un vecas sirmgalves. Aizsardzības pret neģēlībām nav bijis nekādas. Krievu virsnieki, kam dažas iedrošinājušās sūdzēties, atbildējuši ar rupjībām un cinismu. “Tam taču sievietes ir. Tādu kā jūs es pats labprāt izvarotu, vai neesat ar mieru?” un tml. Dažos pagastos izvarotas vairāk kā 90 % sieviešu. Sievas izvarotas vīru klātbūtnē, meitenes vecāku acu priekšā.

Kādās lauku mājās līdz ar citiem apcietināts arī kāds pazīstams mūsu skatuves mākslinieks. Septiņas dienas viņš vadāts no vienas vietas uz otru. Vairākkārt pratināts un pēc katras pratināšanas vests uz mežu nošaut, bet kad nostādīts pie koka, nošaušana arvien tomēr atlikta, līdz vienā tādā pārgājienā viņus visus aiz pārskatīšanās sākusi apšaudīt kāda pašu krievu vienība. Daudzi no apcietinātajiem un arī sargiem nošauti, bet māksliniekam laimējies izbēgt.

Frontes stāvoklis 3. augustā.

Tādu faktu pilns ir viss krievu valdīšanas laiks šais uz īsu laiku ieņemtajos apgabalos. Tas viss radīja latviešu tautā neizsakāmas bailes nokļūt boļševiku varā. Tādēļ arī visur tur, kur vācu armija atkāpās lēni, vietējie iedzīvotāji, ieskaitot visvecākos cilvēkus un pat agrāk kreisi noskaņotos, bez jebkāda vācu spiediena pameta savas mājas un devās uz vācu armijas aizmuguri. Vēlāk daudzos Vidzemes pagastos bēgļu gaitās devās pat vairāk kā 90 % no visiem iedzīvotājiem. Lielu

daļu no tiem gan boļševiki panāca pie Vestienas, Āraižiem un Rīgas un atgriezta atpakaļ. Tāpat daudz latviešu bēgļu, kas pa zemes ceļu devās uz Vāciju, krita boļševiku rokās pie Kretingas.

Vācu spēkiem gan izdevās apturēt un pat atspiest atpakaļ ģen. Bagramjana vadītās boļševiku armijas Zemgalē, bet ģen. Masļennikova un Jeremenko vadītās boļševiku armijas ar neatturamu spēku turpināja savus uzbrukumus Igaunijā un Latgalē.

Vācieši līdz pat pēdējam brīdim nepiegriezta nekādu vērību apdraudēto civiliedzīvotāju evakuēšanai, pat neinformēja iedzīvotājus par draudošo stāvokli. Jūlija vidū iesākto evakuāciju bieži vien atkal pēkšņi apturēja (piem., Ludzas apr.), piespiežot pat atgriezties ienaidnieka apdraudētajās dzīves vietās. Kad jūlija otrā pusē vācu pretestība Latgales frontē strauji sabruka, un visi ceļi bija pilni karaspēka kolonnām, civiliedzīvotāju evakuācija vairs praktiski nebija iespējama. Rezultātā ap 80 % Latgales iedzīvotāju nebija nekādas iespējas evakuēties.

Drīz arī Krustpils, Madona, Ērgļi, Gulbene kļuva par kaujas lauku. Madonas apriņķi evakuēja jau 26. jūlijā, bet bēgļu lielāko daļu boļševiki ielenca pie Vestienas un atgriezta atpakaļ. Ar lielu pārspēku boļševiki ieņēma Tērbatu un tuvojās Valkai. Kad tiem ar gaisa desantu izdodas ieņemt Pērnavu un savienoties ar Valkas virzienā izlauzušos otru boļševiku armiju, arī Vidzeme, līdzīgi Kurzemei kļūst par salu ienaidnieka ugunsjūrā. Sakari ar rietumiem ir vairs tikai pa jūras ceļu no Rīgas ostas, bet arī šo ceļu pārvalda ienaidnieka gaisa spēki.

Cēsu apriņķis bija viens no pēdējiem Vidzemē, ko skāra kara darbība. Madonas, Rīgas un Valkas apriņķi jau labu laiku bija kauju ugunīs, un tikai tad pienāca Cēsu apriņķa kārtā. Pirmie dabūja ciest ērgļenieši, kad augusta otrā pusē boļševiki pēkšņi iebruka Ērgļu, Jumurdas, Ogres un ļoti mazā Vecpiebalgas pagasta daļā. Drīz tomēr boļševikus atspieda atpakaļ un tie palika tikai daļā no Jumurdas un Ērgļu pagasta. Ērgļu pašvaldība pat atjaunoja darbību. Nākošos

boļševiku iebrukumus ap septembra vidu piedzīvoja lizumieši, druvēnieši un rencēnieši. Sevišķi pēkšņs bija iebrukums daļā Lizuma pagasta, no kurienes tad arī ļoti maz paspēja evakuēties. 16. septembrī boļševiki ieņēma Koknesi un tuvojās Jaunjelgavai. 21., 22. septembrī evakuējās Jaunpiebalgas, Drustu, Gatartas, Taurenas, Dzērbenes u. c. apkārtnējie pagasti. Naktī no 21. uz 22. septembri frontes līniju atvilka uz Piebalgas augstienes pozīcijām. 22. septembrī arī visām atlikušajām pagastu pašvaldībām tika doti norādījumi, lai iedzīvotāji evakuējas cauri Rīgai uz Kurzemi. Tomēr, kara darbībai risinoties ļoti strauji, daudzi to nepaspēja. 23. septembra pēcpusdienā pirmie boļševiku tanki parādījās jau pie Liepas, kur sevišķi cieta Valkas apriņķa bēgļi, kā arī mārsnēnieši un liepēnieši. Šajā dienā boļševiku rokās krita arī Rauna, bet 25. septembra priekšpusdienā boļševiku tanki, nākot no Rubenes un Lenču puses, jau sasniedza Raiskuma pagastu, kur daudzi bēgļi dabūja panikā bēgt. Daļa atgriezās savās dzīves vietās, daļa pa mazākiem sānu ceļiem izkļuva no ielenkuma un sasniedza Rīgu. Cēsus boļševiki bija apgājuši arī no otras puses — caur Veselavas pagastu, tā kā pilsētas liktenis bija apzīmogots. Pie Straupes boļševiki pievirzījās 26. septembrī.

Izbēgušie, atgriežoties savās mājās, piedzīvoja to pašu likteni, ko zemgalieši boļševiku iebrukuma laikā jūlija beigās. Tā, piem., Skujenes pag. lauksaimnieku Pēteri Užānu pēc atgriešanās nošāva kaimiņu mājās nodarbinātais krievu gūsteknis. Užāna māte pēc vienīgā dēla traģiskās nāves izdarīja pašnāvību pakaroties. Viņas vecāko dēlu — Maskavas universitātes studentu 1917. g. uz ielas nošāva boļševistiskie revolucionāri.

Valmieras apriņķī ļoti strauji kara darbība risinājās Rūjienas, Alojās, Ainažu, Limbažu un vispār jūrmalas pagastos, bet Valkas apriņķī — Strenču, Trikātas un Smiltenes rajonā, tādēļ tur samērā maz paspēja evakuēties, sevišķi laucinieki.

LATVIEŠU LEĢIONS

Nav šīs grāmatas uzdevums attēlot Latviešu leģiona tapšanu un varonīgās cīņas. Tādēļ par to tikai īsumā, cik nepieciešams vispārējā stāvokļa izgaismošanai.

Latviešu karavīri pret boļševikiem austrumu frontē cīnījās jau no pašām pirmajām kara dienām, sākumā kā atsevišķi brīvprātīgie dažādās vācu vienībās, vēlāk ar viltu un varu iesaistīti apm. 20 kārtības dienesta bataljonos un, visbeidzot, divās leģionā apvienotās divīzijās.

Vasaras ofensīvai sākoties, abas latviešu divīzijas atradās Ostrovas - Opočkas rajonā. 17. jūlijā vairākkārtīga pārspēka māktas abas divīzijas ar kaujām un smagiem zaudējumiem atkāpās pāri Latvijas robežai austrumos no Kārsavas, lai atkal piedalītos cīņās, šoreiz par katru pēdu Latvijas zemes. Bet tas bija lemts vienīgi 19. divīzijai. 15. divīziju, kas atkāpšanās kaujās bija vismagāk cietusi, izveda aizmugurē un vēlāk pārveda uz Vāciju, lai papildinātu ar jauniesauktiem 1925/26. g. dzimušajiem. Tas latviešu karavīram bija rūgts ceļš. Viņš gribēja palikt ienaidnieka apdraudētajā dzimtenē un cīnīties par katru zemes pēdu.

Par 15. divīzijas karavīru noskaņojumu šais smagajās dienās kāds šīs divīzijas karavīrs raksta:

— Agrā rīta stundā bataljona atlikums pāriet Latvijas robežu. Kailām galvām viņi iet pa putekļaino ceļu, un, liekas, ka viņiem jāmēro nevien kara ratu izbrauktais dzimtenes ceļš, bet arī viņu pašu bezgalīgās domas, kas nezina, kur apstāties. Mērķis, kas līdz šim deva spītu, spēku un jēgu cīnīties par katru pēdu ienaidnieka zemes, lai būtu pasargāta dzimtene, pēkšņi ir zudis. Ienaidnieks jau saimnieko Latvijas sirdī, kamēr viņiem te ar savām dzīvībām jāpadara drošāks un ērtāks vāciešu atkāpšanās ceļš.

Kādu gabalu viņi izmanto vācu transporta mašīnas un pusdienas laikā sasniedz Rēzekni. Tur savākšanas punktā gaida ziņojums, ka pirmais iespējamais transports nogādās bataljona atlikumu Rīgā,

lai tur saņemtu papildinājumu. Gaidot solīto vilcienu, vīri klejo pa ielām, un, parādoties krievu lidmašīnām, steidzīgi meklē kādu paslēptuvi. Neviena lidmašīna nepaceļas pretī krieviem, neviens šāviens neatskan, un netraucēti krievi var izmest savu bumbu kravu.

Rēzekne ir pārmainījies līdz nepazīšanai. Pat tie, kas še dzīvojuši ilgus gadus jautā retajiem gājējiem padomu, lai atrastu savu māju. Pēc ilgas klaiņošanas pa drupu un pelnu laukiem viņiem parasti veras pretī tikai apkvēpuši logu caurumi vai vientuļi dūmeņi. Visā pilsētā nav neviena vesela jumta, nevienas neapdrupušas sienas, un ēkas, kurās vēl iespējams mitināties cilvēkiem, var uz pirkstiem saskaitīt.

Pēc dažām stundām pienāk solīto sarkano vagonu rinda. Ar dalītām jūtām latvieši dodas uz vagoniem. Daudzi atsakās kāpt vilcienā, domādami, ka šai nopietnajā brīdī būtu pareizāk, ja papildinājumus atsūtītu še, lai ātrāk varētu stāties pretī ienaidniekam, kas milzīgā masā laužas Latvijas zemē. Iejaucas žandarmi un paskaidro, ka bataljonu pēc pārformēšanas sūtīšot uz Jelgavas vai Bauskas fronti, kur palīdzība esot vēl nepieciešamāka.

21. augusta vakarā vilciens piestāj Šķīrotavā un pēc īsas uzkavēšanās kolonna dodas uz Krusta baznīcas kazarmām. Smagā miegā un murgos paiet nakts. No rīta jau agri kauc gaisa trauksmes signāli, bet neviens nekustas no vietas. Ja krievi gribēs bombardēt kazarmas, tad labi, ja trāpīs Ķīšezerā vai Babelītē. Pēc visa, kas redzēts austrumos, Rīga vēl liekas īsta miera zeme.

Ziņa par vienības ierašanos no frontes izplatās ātri, un ap pusdienas laiku pie kazarmu vārtiem jau salasījies liels ļaužu pulks, lai saklaušinātu kādas ziņas par saviem tuviniekiem. Vārtu postenis nevar ne atbildēt visiem jautājumiem, ne arī vairs atturēt pūli, kas arvien aug. Kapteinis, kam dota ziņa, atsūta leitnantu Kārkliņu, garāko no brāļiem. Bet arī tam ir drūma seja, un grūti sameklējami vārdi. Daudzkārt velti viņš pētī no kabatas izņemto saburzīto papīrīti, un tikai retu gaidītāju var iepriecināt ar labu ziņu. Dažs tuvāk stāvošais aprauj pusvārdā jautājumu, pamanīdams tumšus traipus uz leitnanta drēbēm.

Ar biklu skatu uz garo vīru raugās maza meitenīte, spieždamās pie vārtu staba, un māte, viņu aiz rokas turēdama, jautā pēc virsleitnanta Stūra. Ātra ēna pārskrej leitnanta sejai, viņš izlaiž abas gaidītājas cauri vārtiem un aizved pie kapteiņa.

Gausi meklēdams vārdus, kapteinis runā ar sievieti par nenozīmīgām lietām, bet tad saruna aptrūkst.

“Lūdzu, esiet atklāti. Esmu visam sagatavojusies. Kas noticis ar manu vīru?”

Kapteinis pārļaiž roku iesirmajiem matiem un tad izrunā apturētos vārdus: “Virsleitnants Stūris krita nakts izlūku gājienā, un viņam pēdējā brīdī bija klāt šie abi brāļi,” ar nogurušu mājienu, it kā ko smagu atvairīdams, kapteinis rāda uz Kārkliņiem. Brīdi atkal ir klusums. Tad kaut ko meklējies, priekšā iznāk Mārtiņš: “Še ir viņa kabatas grāmatiņa, un pēdējās lietas, ko pie viņa atradām.”

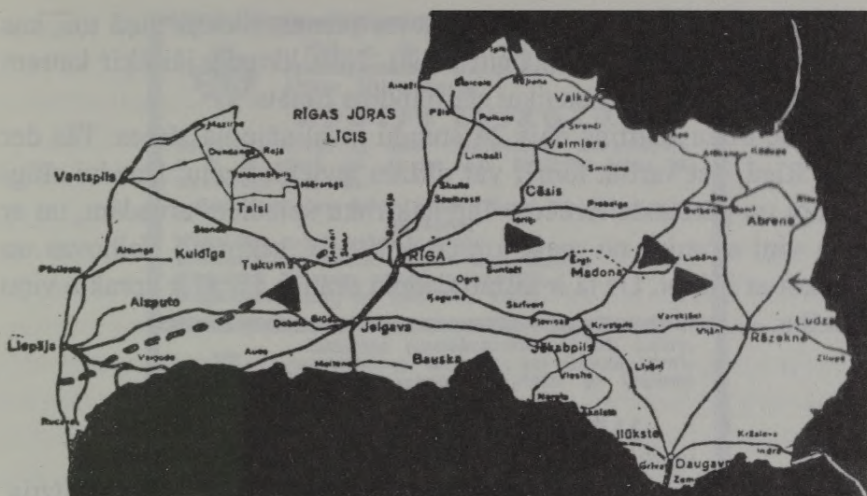
Sieviete ir it kā mazāka kļuvusi šai minūtē un it kā neredz Mārtiņa pastiepto roku, un viņas trauslajā stāvā ir manāma pēdējo spēku sakopošana.

“Vai viņam nebija grūti tai brīdī,” ir viss, ko viņa var pateikt, saņemot Mārtiņa dotās lietas.

“Piezīmju grāmatiņā, kas bija krūšu kabatas kreisajā pusē, jūs redzat trīs ložu caurumus. Tās trīs lodes paņēma viņu acumirkļi,” saka Mārtiņš.

Tikai trīs karavīri, sīka sieviete un meitenīte ar samulsušām acīm ir istabā, bet liekas, ka šī istaba būtu pilna kādas tūkstošgalvainas klusēšanas. Un kad veras durvis un sieviete aiziet, tad palicējiem vēl dziļi atmiņā ieurbjas meitenītes ielplēstās acis, smaga neatbildēta jautājuma pilnas. Pēcpusdienā lēni izklīst gaidītāju pūlis pie vārtiem, smagu neatbildētu jautājumu pilns.

Klusumu telpā pārtrauc tālruņa zvans. Steidzīgi kapteinis tver klausuli, lai izbēgtu pats šavām domām. Brīdi klausījies, viņš satausta krēslu un apsēžas, un viņa seja apmācas vēl vairāk. Ne vārda neatbildējis, viņš atstumj telefonu, tad strauji dodas uz durvīm un dieniniekam liek atsaukt abus leitnantus.

Latviešu karavīru sīvāko cīņu vietas no 17.7.1944. līdz 8.5.1945.

Atveroties durvīm un ierodoties Kārkliņiem, sprāgst vaļā kapteiņa rūgtums.

“Klausāties visjaunāko lietu, kas ir trekna mērce visām cūcībām, ko esam pēdējā laikā pieredzējuši. Solītās Bauskas frontes vietā mums parīt Daugavmalā jāiekravājas kuģī. Nākamā pietura — Vācija!”

“Tikai manu līķi viņi spēs iesaiņot kuģī,” atbild Mārtiņš.

“Kapteiņa kungs, ziņojiet uz Reimersa ielu, ka brāļi Kārkliņi dezertējuši, lai dotos aizstāvēt savu zemi, un paņēmuši jūs līdz. Mūsu dzimtene ir briesmās. Mēs neskriesim uz Vāciju raut no oglēm kastaņus prūšu gardēžiem,” saka garais.

“Labi, zēni. Neviens nezina, cik mēs še ieradāmieš, un lai katrs pats izvēlas sev ceļu — uz mežu vai uz kuģi. Pasakiet to visiem,” rīko kapteinis.

Mārtiņš liek pārtraukt darbus un sapulcināt vīrus, un kad garais ir izstāstījis jaunāko ziņu, netaupīdams neviena lāsta, tad telpā ir klusums, kādu var radīt tikai lielas nekaunības dāvāts pārsteigums.

“Ko darīsīt jūs abi un kapteinis?” pēc brīža kāds jautā.

“Kapteinim jābrauc, jo viņš nevar pamest likteņa ziņā tos, kas dosies uz kuģa. Mēs domājam palikt. Jūsu liktenis jāizšķir katram pašam. Protams, tas viss tikai starp mums runāts.”

Pēc brīža Mārtiņš dala 24 stundu atvaļinājuma zīmes. Tās der tikai Rīgā, bet varbūt tomēr var dažam atvieglot ceļu. Daudzi cītīgi apkopj un pārbauda ieročus. Tad nāk roku spiedieni atvadām, un ar tiem viņi atraujas no gara, kopēji ieta ceļa, sākot no Volhovas un beidzot ar Zilupi. Uz tā ir atstāti daudzi draugi. Uz tā ir aprakta viņu jaunība. —

Smagās atvaires cīņās frontē palika vienīgi 19. divīzija, papildināta ar daļu no 15. divīzijas kājniekiem, 15. artilērijas pulku un 15. sapieru bataljonu. Pirmajās cīņās uz Latvijas zemes 19. divīzija iesaistījās 28. jūlijā pie Lubānas ezera un ar sīvām cīņām, kad boļševiki jau 3. augustā bija ieņēmuši Varakļānus un Barkavu, 4/5. augusta naktī atkāpās uz Aiviekstes rietumu krastu. Taču jau 6. augustā tā bija spiesta atiet tālāk uz Cesvaines rajonu, kur atkal izcīnīja smagas atvaires cīņas. _ Augusta otrā pusē frontes līnija Vidzemē bija: Skrīveri-Ērgļi - Liezere -Kārdaba- Cesvaine - Dzelzava- Gulbene - Lejasciems-Gauja.

11/12. septembra naktī frontes saīsināšanai vācu spēki atgāja uz Tīrzas pozīciju, no kurienes, cīnoties par katru zemes pēdu, divīzija atkāpās uz Ranku, tad Jaun- un Vecpiebalgu, Drustiem, Sērmūkšiem, Skujeni un Nītauri, kur septembra beigu četru dienu ilgajās, t. s. Mores kaujās aizturēja savā iecirknī deviņkārtīgi stiprākus ienaidnieka spēkus.

Frontes virspavēlniecība par kauju norisi 27. septembrī sniedza sekojošu ziņojumu:

— Telpā uz dienvidiem no Rīgas kaujas darbība aprobežojās ar vietēja rakstura boļševiku izlūkošanas triecienu atvairīšanu. Arī Madlienas apvidū, tāpat kā pie Pleskavas-Rīgas šosejas, sašaujot

1944. g. 23. sept. no kaujā gūtiem
ievainojumiem miris Latviešu **leģiona**
šturmanis

ĀDOLFS ZVIRGZDINŠ

dzimis 1921. g. 11. febr. Smiltēnē. Izvadīšana
š. g. 29. sept. pl. 14 no Ad. Hitleras ielas 93
uz Brāļu kapiem.

Par viņu sēro māte, brāļi frontē un dzimtenes
meitene.

Negaidiet mani vairst birstalu zeltā,
Rietošos saulstaros vakars kad tumst;
Negaidot sabruka sapņu pils celtā,
Negaidiet mani, es nenākšu vairst.

Uzticīgs pienākumam, ticībā Latvi-
jai, 1944. g. 26. sept. no smaga ievai-
nojuma miris Latviešu **leģiona**
šturmanis

KĀRLIS STŪRĪTIS

dzimis 1918. g. 5. augustā Rīgā Apbedīts Brāļu
kapu smiltājā.

Nebeigs skumt māte, tēvs, brāļi un māsa.
Pie Daugavas saule mums lēca.
Pie Daugavas norieta nakts.

1944. g. 19. septembrī kritis gaisā
spēku izpalīgs

KĀRLIS PUTNIŅŠ

dzimis 1927. g. 18. febr. Skanķalnes Vērmanos.
Apbedīts Rīgā, 22. sept., Brāļu kapos.

Pēc viņa sēro vecāki, māsa, brāļi Skanķalnes
Vērmanos un radī Rīgā.
Ak, cik sāpīgi un skumji gaidīt
To, kas mūžam nenāks vairst.

*Arvien biežāk laikrakstos parādījās kritušo varoņu sēru
sludinājumi... (No "Tēvijas" 1944. g. 29. sept. numura).*

vairākus tankus, atvairīti vairākkārtīgi boļševiku uzbrukumī un nosprostoti vietēji iebrukumi.

Cīņās Baltijas telpā ar savu izcilo kaujas garu un sevišķo neatlaidību izcēlusies austrumprūšu 21. kājnieku divīzija ar savu komandieri ģenerālmajoru Gecu, kas pašreiz smagi ievainots. Divīzijas sektorā no 14.—26. septembrim iznīcināti 128 tanki. Smago tanku nodaļa iepriekšējā dienā sašāva savu 1000. tanku.

19. latviešu divīzija bataljona stiprumā uzbrūkošajam ienaidniekam nodarīja sevišķi smagus zaudējumus. Dienvidos no Ieriķiem un Baltiņiem pretuzbrukumos nosprostoti boļševiku tanku

iebrukumi un iznīcināti daudzi boļševiku spēku pulcējumi. Pašreiz sīvas kaujas notiek arī Dveces telpā. —

Mores kaujas 19. divīzijai bija pēdējās Vidzemē. 6/7. oktobra naktī divīzija uzsāka atiet uz Kurzemi. Visā Vidzemes cīņu laikā vāciešiem faktiski vairs cīnījās tikai tehniskās vienības, pārējās bija noskaņotas “nach Heimat”, jo ātrāk, jo labāk. Tādēļ vai vienīgās atkāpšanās sedzējas Vidzemē bija latviešu vienības. 13 nedēļas tās vienmēr atradās cīņu degpunktos un uztvēra ienaidnieka uzbrukumus, cīnoties bieži vien līdz pēdējam vīram.

Pateicoties šiem latviešu karavīru asins upuriem, arī civiliedzīvotājiem radās iespēja evakuēties un glābties no boļševiku rokām. Garas bēgļu vezumnieku un kājnieku rindas latviešu karavīru aizsegā plūda Rīgas virzienā. Šais smagajās dienās, tāpat arī vēlāk Kurzemes cietoksnī, latviešu karavīrs apliecināja savu dziļo tautas un tēvzemes mīlestību, un, pateicoties viņam, tūkstoši izglāba savas dzīvības.

Par cīņām Ērgļu apkārtnē kara ziņotājs Andrejs Spekke 1944. g. septembra beigās rakstīja:

— Padomju armiju lielofensīvā pret Baltijas valstīm viens no galvenajiem smaguma centriem ir Ērgļi, kur jau kopš 14. septembra ienaidnieks ar knaibļu kustībām cenšas ielenkt šī sektora aizstāvju vienības, uz dienvidiem un uz ziemeļiem no Ērgļiem nemitīgos uzbrukumos raidīdams trīs armijas. Nedēļas laikā šīs milzu masas ir spējušas panākt tikai niecīgu apvidus ieguvumu austrumos no Ērgļiem — stratēģiski svarīgās augstienes joprojām pārvalda mūsu aizstāvju vienības.

Pirmajā boļševiku caurrāvumā sašautie tanki, māju krāšņatas, no kurām vietumis pret plašajām rudens debesīm paceļas tievas dūmu strūklas, un lidmašīnu smago bumbu uzartie lauki un pļavas — tāds ir ceļš, kas ved uz Blaumaņa dzimteni un atdusas vietu — uz Ērgļiem, kādreiz gaišo, Vidzemes kalnos paslēpto un Ogres upes apskaloto ciemu. Visdažādāko kalibru artilērija grauž bez mitas, tai piebiedrojas zalvju lielgabalu kaucošās zalves, mīnu metēju un prettanku lielgabalu spalgie plīsieni un, beidzot, kājnieku ieroču

sprakšķi — pašreiz ir atkal “vaņķu” uzbrukuma stunda — pulkstenis rāda launaga laiku. Tā tas iet no dienas dienā: starp astoņiem no rīta, pusdienas laikā ap vieniem un tad — piecos pēc pusdienas. Naktī — trieciena un izlūku patruļu darbība. Ir ko turēt skaitliski mazajai aizstāvju vienībai, kas radusi patvērumu Ērgļu augstienes pirmo namu drupās un pagrabos.

Četras reizes boļševiku viļņi ir vēlušies kalnā, un četras reizes ar skaļiem “urrā” saucieniem, pēc pašu uzbrucēju metodes, atkal notriekti lejā, pametot kritušo simtus. Ir nākušas smago bumbvedēju eskadriļas, aizklādamas sauli, un vienmēr no jauna jaukušas ciema drupas — šķiet, nekāda dzīvība vairs nevarētu tverties šais akmeņu, ķieģeļu un sašķaidītu siju kaudzēs, bet tomēr — jaunam uzbrukumam uzliesmojot, tur pretim ir atkal stāvējuši tie paši vīri, neatlaidīgi klabinādami savus ložmetējus un noliekdami pie zemes ķēdi pēc ķēdes. Ir ripojuši tanki, virzīdamies garām priekšā izvirzītajiem posteņiem, un par to samaksājuši dārgu maksu — vēl šodien tepat 20 metros no komandpunkta guļ divi nomelnējuši tērauda vraki. Šie bārdām noaugušie, saplēstās un notraipītās drēbēs tērptie vīri ir darījuši brīnumus: tie posteņu pārlūkošanas gājienā ir pārsteiguši kādu boļševiku pulkvežleitnantu ar visiem dokumentiem; tie paši ir izlauzušies no ienaidnieka gūsta, pārvarot sargus un pavadoņus; tie ar patšautenes uguni ir apturējuši tanku, sašaudami tam līdzī braucošos kājniekus; tie ir augu nakti labojuši triecienlielgabala satrūkušo ķēdi, lai rīta ausmā šis ierocis par jaunu būtu kaujas spējīgs.

Viņu pūles nav bijušas veltas — Ērgļu augstiene ir vēl arvien viņu rokās, viņu skats sniedzas tālu pār ienaidnieka ieņemto zemi, viņu novērotāju acīm nepaiet garām nepamanīts neviens transports, neviena kolonna, viņu artilērijas granātas krīt labi tēmētas sāpīgākajās vietās ienaidniekam. Lielā padomju ofensīva Ērgļu telpā neizdevās.

Cauri sašautā loga ietvaram skatam paveras kāds drupās sašauts Ērgļu nams. Vietām virs graustiem vēl plīvo liesmas un dūmi. Tālāk mežmalā binoklī saskatāms boļševiku komandpunkts un kustība ap to. Tur atkal būs darbs mūsu granātmetējiem. Bet augstu debesīs, caur artilērijas dārdiem ir saklausāmas aizejošā dzērvju kāša klaigas.

Lepno putnu pirmatnīgās gaitas nespēj traucēt ne satrauktā zeme, ne motoru rūkoņas sajauktie gaisi.

Kad mežu galus pārlido neatdarināmā, bet katram frontes karavīram tik pazīstamā kaukšana, tad kājnieks uzsmaida savā ligzdā un paveras uz trokšņa pusi — ne vienreiz vien tad ir redzamas ugunīgas svītras, kas dodas uz pretinieka pozīciju pusi un pēc īsa brīža saplūst kopā varenās detonācijās: tās ir mūsu metēju baterijas, ienaidnieka nīstais ierocis, kas bieži pārvelk svītru lielākiem uzbrukumū, ielenkumu un triecienu plāniem.

Mežmalā ir baterijas komandpunkts — jo labi maskēts līdz ar pašiem metējiem, jo pretinieka izlūku lidmašīnu galvenais uzdevums ir atrast šo ieroču pozīciju. Bez tam tie jau tā sevi nodod granātu skrejceļā izstieptās dūmu svītras dēļ, un tāpēc boļševiku ērģeles un smagā artilērija allaž tausta bateriju apkārtni. Metēju artilēristus tas, protams, daudz neuztrauc — tie bezrūpīgi spēlē kārtis, snauž vai raksta mājiniekiem vēstules, līdz atskan uguns komanda. Dažos mirkļos ir pazuduši ieroču maskējumi, resnie stobri draudīgi pavērsušies pretī mērķim un vīri atkal ieņēmuši aizsegu. Vēl brīdis, un, briesmīgi kaukdama, pār egļu galotnēm aizlido nāvīgā zalve. Atskan sprādzienu virkne un aiz meža paceļas dūmu strūklas. Visa fronte nomierinās, ienaidnieks pat pārtraucis savu artilērijas uguni un pār pozīcijām nogulst baigs klusums — tur boļševiki steidz savest kārtībā savas izjauktās rindas, tur steidzas sanitāri un munīcijas rati atbrīvojas ievainoto transportam. Tādēļ, lūk, kājnieks grāvjos atelpo un uzsmaida, dzirdot pazīstamo kaukšanu: viņš zina, ka ienaidnieka plānotais uzbrukums tagad jāatliek uz vēlāku laiku, līdz, kamēr atkal viss būs savests kārtībā. Un varbūt, varbūt tad atkal nāks talkā šie paši balto raķešu svītru pavadītie šāviņi...

Kauja jau ilgst septiņas dienas un naktis. Liela uzdevuma apziņā un pienākuma izpratnē katrs vīrs dod fronteī savu labāko, savas zināšanas, savu izveicību, aukstasinību, aso prātu un drosmi. Vēl vairāk — savu veselību un dzīvību. Bet otrā pusē stāv masa, ik stundu asiņodama un lādēdama. Tur ir ukraiņi, poļi, rumāņi un besarabieši, bārdaiņi, un jaunieši no Minskas, Omskas un Novosibirskas; tur

Niklāva Strunkes zīmējumi.

ir latvieši un lietuvieši, tāpēc, ka šiem nelaimīgajiem nav izdevies izlauzties no kāda boļševiku armijas loka. Tā ir trakā steigā sadzīta masa, ko veido atstāto frontes joslu spaidu kārtā iesauktie iedzīvotāji. Un aiz viņu mugurām stobrus draudīgi pavēruši stāv poļitruku nagani. —

Latviešu leģiona pastmarkas

Latviešu Karavīru Palīdzībai bija rūpes, kā rast līdzekļus leģionāru un viņu piederīgo atbalstīšanai, par kuriem, no vācu puses, nekāda lielā gādība netika izrādīta. Šinī palīdzības darbā nāca talkā daži Rīgas filatēlisti, ierosinot izlaist pastmarku sēriju, ar piemaksu par labu Latviešu Karavīru Palīdzībai. Panākumi šim pasākumam bija ar labām izredzēm, jo interese par šo izlaidumu būtu bijusi ļoti liela.

Par šo pastmarku tapšanu liecina filatēlists A. Platbārzdīs:

— 1943. g. otrā pusē L. K. P. tika iesniegts pirmais ierosinājums, kas sakarā ar tā laika pārorganizēšanās darbiem un vadītāju personu maiņu tālāk netika virzīts. 1944. g. janvārī L. K. P. tika iesniegts otrreizējs ierosinājums. Šoreiz to uzņēma atsaucīgi, un tā realizēšanai nodibināja komisiju, kurā darbojās E. Andersons, V. Čika un A. Miķelsons (vēlāk V. Čikas vietā nāca V. Lesiņš) un ievadīja sarunas ar piekritīgām vācu iestādēm, lai dabūtu izdošanai vajadzīgās atļaujas. Pirmā kārtā bija jādabū piekrišana no “Generalpostkommisar im Ostland”. Šī iestāde atradās Rīgā, bija pilnīgi autonoma, pakļauta

tieši Berlīnei un patstāvīgi kārtoja visas “Deutsche Dienstpost im Ostland” piekritīgās lietas.

Kā jau varēja paredzēt, pasta sūtījumu apmaksai principā nekādas citas pastmarkas kā tikai “Ostland” netika pieļautas. Vienīgais, ko izdevās panākt, bija tas, ka Leģiona markas tika pieļautas kā labdarības — piemaksas markas, un tās atļāva lietot visiem sūtījumiem kopā ar kursējošām pastmarkām. Tika dota arī piekrišana šo marku zīmogošanai pasta iestādēs.

No filatelistiskā viedokļa, protams, ar ģenerālpostkomisāra noteikumu Leģiona markām tika atņemta to īstā nozīme, un tādēļ tās par pastmarkām vairs uzskatīt nevarēja. Pie šādiem apstākļiem bija jāizšķiras, vai markas vispār izlaist vai nē.

Lai gan vācu okupācijas vara Leģiona pastmarkām īsto nozīmi atņēma, pastmarku krājējiem tās būtu tomēr bijušas svarīga vēsturiska notikuma dokuments. Protams, šo motivējumu varēja uzskatīt par vāji pamatotu, bet katram krājējam bija iespēja rīkoties pēc sava uzskata un patikas.

Tālāk tika ievadītas sarunas ar citām vācu iestādēm. Arī to vadītajām personām Latviešu Leģiona marku izlaidums nebija sevišķi pa prātam un ierosinājums tika uzņemts vēsi. Noraidoša atbilde gan netika dota, bet ierosinājums sāka ceļot no vienas iestādes uz otru — no militārām uz civilām un atkal otrādi. Noteiktas atbildes došanu redzami vilcināja. Tikai pēc garāka laika un vairākkārtējiem neatlaidīgiem atgādinājumiem un lūgumiem izdevās dabūt principiālu piekrišanu marku izlaišanai, ar noteikumu iesniegt zīmējumus apstiprināšanai.

Izdot bija paredzēts četras vērtības: +25, +75, +1.— un + 1,50. Marku zīmējumu darināšana tika uzdota trim māksliniekiem: A. Apīnim, R. Kasparsonam un N. Strunkem.

Ierosinājuma iniciatoru priekšlikumā bija arī konfidenciāli norādījumi, ka marku zīmējumiem jābūt iespējami latviskā garā, bez vāciskā elementa. Tekstu — tikai latviešu valodā; tekstā ievietojams nosaukums “LATVIEŠU LEĢIONS”, atmetot burtus SS, jo latviešu Leģionam nekā kopēja ar īsto SS nebija, izņemot piespiesto

pakļaušanu vācu SS vadībai; vērtībās ievietojami tikai cipari, bez “Pf.” un “Mk.” apzīmējumiem; zīmējumos leģionāri attēlojami bruņu cepurēs, un tur ievietojams Latvijas krāsu vairogs. Mākslinieki tika lūgti, zīmējumus darinot, šos norādījumus ņemt vērā.

A. Apīnis iesniedza 4 marku zīmējumu projektus, R. Kasparsons — 6 un N. Strunke — 4.

Zīmējumu projektus iesniedza vācu vadībai apstiprināšanai. Apmēram pēc pāris mēnešiem, jūlijā, tika paziņots lēmums, ka markas atļauts izlaist ar A. Apīņa zīmējumu — tautu meita pasniedz leģionāram uzvaras vaiņagu un trīs ar R. Kasparsona zīmējumiem — divos attēloti kauju skati, trešā — tautu meita leģionāra bruņu cepuri grezno ar ziediem. Šķiet, lieki pieminēt, ka apstiprināja tos zīmējumus, kuros latviskā bija vismazāk.

Lai gan steidzīgi tika veikti iespiešanai vajadzīgie priekšdarbi un otrreizējā, rūpīgākā darinājumā pārveidotie zīmējumi tika nodoti Latvijas Valsts papīru spiestuvei, markas izlaist vairs nepaguva. Fronte bija pievirzījiesies pārāk tuvu Rīgai un Rīgu jau evakuēja. Neviļus rodas doma, ka atļauja marku izlaišanai tika dota, varbūt zinot, ka tās izlaist neizdosies.

PROM NO DZIMTĀS SĒTAS . . .

Šais traģiskajās dienās — 1944. g. vasarā — dzejniece Veronika Strēlerte rakstīja pašas rediģētā mēnešraksta “Mana Māja” pēdējā numurā:

— Sāpīgs un grūti pārdzīvojams katrai saimniecei ir brīdis, kad, sekojot evakuācijas pavēlei, jāšķiras no mīļās vietas, kas tūkstoš saitēm saista pie sevis. Tomēr ikviens latvietis un latviete, kas, kara apstākļu spiesti, pamet savu sētu, laukus un iedzīvi, sirdī skaidri zina — mēs neaizejam uz neatgriešanos. Pienāks diena, kas mūsu soļus griezīs atkal atpakaļ, un kaut atnākuši atradīsim vairs tikai tukšu zemi un apdegušas drupas, ar savu roku spēku, ar jaunu ticību un

drosmi mēs sāksim visu no gala. Tikai tādas domas prātā turot, ar tādu apņemšanos aizejot, par īstenību kļūs daudzīnātie vārdi: “Tev mūžam dzīvot, Latvija!” Ienaidnieka pārspēks var mūs nomākt, karš un posta uguns var putināt mūsu zemi, bet ticību taisnīgai uzvarai, ticību brīvai, cilvēka cienīgai dzīvei mūsu mīļajā tēvzemē nekas neizdzēsīs.

Lauku saimniece! Ja tu vēl mierīga dzīvo savā mājā, ja liekas, ka tavs apvidus vēl tālu no visām kara vētrām, neesi nesagatavota varbūtējiem notikumiem. Nevienš nezina, kurā stūrī glūn ienaidnieks, un kuru brīdi tuvumā sāks dunēt artilērijas uguns. Sagatavojies jau laikus, iesaiņojot nepieciešamās drēbes un lietas, rūpīgi apdomājot, kas pametams, kas atstājams. To darot, nav jāaizmirst galvenais noteikums: līdz paņemt var tikai visnepieciešamāko. Visam pārējam, kaut arī tās būtu mīļas, pie sirds pieaugušas lietas, jāpaliek. Jāatstāj arī tādi priekšmeti, kas paši par sevi vērtīgi, bet neder pārvadāšanai un sagādā tikai lielu smagumu, kā: dārgi trauki, vāzes, sienas pulksteņi u. c. Ja mājās ir kāda vērtīga glezna, to var izņemt no ietvara un saritināt ar eļļas krāsu uz ārpusi. Šādā veidā to var arī ērti paņemt līdz. Saiņos drēbes kārtojamas jaukti, tāpat arī nepieciešamie priekšmeti, lai vienam pazūdot, paliktu kaut kas vietā.

Galvenais, par ko jādomā evakuējoties, ir: piemērotas drēbes un uzturs. Lai gan pašlaik vasara un laiks silts, jāņem līdz katrā ziņā arī siltāki apģērba gabali, jo rudens un ziema vairs nav tālu. Sevišķi tas jāievēro, ja mājās ir bērni. Kājās jāvelk izturīgi, veseli apavi, iesaiņojot dažus arī līdz. Kas attiecas uz uzturu, jāizvēlas produkti, kas nemaitājas lietū un karstumā. Sevišķi vērtīga ir kaltēta maize, tāpat žāvēta gaļa un kaltētas saknes, jo nevar zināt cik ilgi jābrauc vai jāiet, un kurā stūrī iznāks apmešanās vieta. Līdz jāņem arī vienkārši, neplīstoši trauki: katliņi, skārda krūzītes un bļodas. Ja mājās ir kāds lielāks brezenta vai citāds ūdeni necaurļaidīgs audums, tas jāņem līdz katrā ziņā, lai aizsargātu mantas pret lietu un vajadzības gadījumā varētu uzcelt telti, ja nakts jāpavada zem klajas debess.

Ļoti grūti saimniecei šķirties no sava lolojuma — skaistā ganāmpulka, no kura labi ja var paglābt tikai pašus vērtīgākos

mājkustoņus, dažas labākās slaucamās govīs. Pārējie lopī nav atstājami kūtī, bet izlaižami ārā un nododami kara pārvaldes rīcībā. Nav jāaizmirst atraisīt uzticamais mājas sargs — suns, tāpat slēgtās telpās nav atstājami māļputnī. Visas šīs lietas iepriekš jāparedz un jāapsver, jo laiks, kādu dod evakuācijai, dažreiz mēdz būt ļoti īss un steigā un satraukumā daudz kas piemirstas.

Lielākām saimniecībām, kuru rīcībā pajūgi, nav jāaizmirst parūpēties arī par saimes ļaužu likteni. Būtu neprātīgi un negodīgi glābt tikai savu mantu, pametot citus mājas ļaudis kājām, bez pavalga un maizes donas. Karš nolīdzina starpību starp saimnieku un kalpu, mājas kungiem un gājējiem. Briesmās lai nedomājam, ka mums lielākas tiesības glābties kā citiem. Visi esam vienas zemes un tautas nelaiemes piemeklēti cilvēki, kam jāturas kopā un jāpalīdzas savā starpā visiem spēkiem. Ir brīži, kad līdzpaņemtā manta top par slogu, bet uzticama, biedriska roka spēj palīdzēt arī visbezcerīgākos apstākļos. Nepieķerieties tādēļ pārlietu mantai, bet protiet novērtēt cilvēkus, uz kuriem var palaisties grūtā brīdī.

Lauku saimnieces! Varbūt jau rīt kara rēgs plaiksnīsies pie jūsu novada apvāršņiem. Esiet drosmīgas un nepazaudējiet skaidru galvu šai mirklī. Esiet savu vīru un dēlu cienīgas, kas izmisuma cīņā stājušies pret ienaidnieka pulkiem! Sargājiet pašai dziedīgi un visiem spēkiem mūsu bērņus, dārgāko, kas mums ir šai laikā, kurš iznīcina visu. Viņi ir tie, kas jāglābj un jāaudzē nākamiem laikiem, viņi ir tie, kas savu dzīvi sāks celt stiprākā un brīvā Latvijā, kurai nešaubīgi ticēdami mēs cīnīsimies un dzīvosim. —

Dzimtās sētas atstāšanu attēlo Vidzemes lauksaimnieks V. Šķiliņš:

— Ir augusta mēneša pirmā trešdaļa 1944. gada vasarā.

Lauku ļaudis ar parasto centību nododas ikdienas darbiem, kādu tiem nekad netrūkst.

Karš turpinājās jau vairākus gadus un ļaudis pie tā neērtībām un grūtībām ir pa daļai pieraduši, tāpat kā vairākumam jau piemirsies arī baigais 1940/41. gads, kas latvju tautai nesa smagus upurus un zvēriskas mocības.

Pēdējos gados rūgtums un naidis radies arī pret vācu okupantiem, lai gan tos 1941. gadā jūsmīgi sagaidījām kā atbrīvotājus no sarkano tirānijas, bet nevajadzēja ilga laika, lai tie parādītu savu īsto raksturu.

Vāciem ar kara lietām vairs neveicas un fronte ievirzījies jau Latgalē un arī Vidzemē. Šādos apstākļos lauku ļaudis darbus gan turpina, bet ar grūtu smagumu domās par nākotnes drūmām izredzēm. Mežos vairojas vāciem naidīgi partizāni, kas pa daļai ir komunisti, bet vairums vienkārši armijas dezertieri, kas ar bandītu metodēm jau terorizē mierīgus civiliedzīvotājus.

Apkārtņē novietotās vācu armijas transporta vienības bez jebkādas atvēles iet labības laukos un tos nopļauj zirgu barošanai, bet ja mēģina aizkavēt — piedraud ar šauteni. Nesen vācu rekvizīcijas komisijas pagastos lauksaimniekiem nesaudzīgi atņēma labākos zirgus, kas gan vairākos gadījumos otrā dienā pret speķi un olām bija nokļuvuši atpakaļ pie īstā saimnieka.

Naktī uz 19. augustu Kalsnavas virzienā ir dzirdama sevišķi smaga un nepārtraukta kara darbība, bet tādām lietām, kā jau pierastām, neviens lielu ievērību vairs neveltīja. Tā, arī nedomādams par tuvējām briesmām un nelaimi, jau no agra rīta braucu ar riteni uz Iršiem un Vecliepkalni. Pasta kantorī mūs visus satrauca ziņa, ka apm. plkst. 11 neparastā vairumā no Vestienes- Sausnejas puses virzienā uz Meņģeli dodas daudzas karaspēka mašīnas, vezumnieki un arī kājnieku vienības.

Telefoniski vēl izdodas iegūt ziņas, ka sarkanie it kā Vesetā, apm. 4 km no manām mājām, un, ja viņi dotos tūlītējā pārgājienā, tad mājas brīvas vairs nerasniegt. Steigā dodos tomēr māju virzienā, kaut braukšana pretī plūstošām masām gandrīz neiespējama, ceļš pilnīgi pārblīvēts, un varu virzīties tikai soļos pa grāvja ārpusi. Vaicāju kādam karavīram, vai tālu vēl sarkanie? Tas domā apm. 10 km, bet nedaudz vēlāk cits teica tikai 3 km, sažini nu, kam taisnība? Liepkalnes pagasta namā vēl atrodas darbinieki, bet visi neziņā, ko darīt; par stāvokli nav skaidrības, un nav autoritātes, kas dotu padomu.

Vesetā ir bijis sarkano iebrukums, bet atsists, un kuriozākais tas, ka arī sarkano iebrukuma laikā telefona sarunas bijušas netraucētas.

Beidzot esmu mājās, kur piederīgie satraukti par notikumiem un manu ilgo prombūtni. Pa netālo lielceļu plūst karaspēks un bēgļi. Skaidri redzams, ka notiek atkāpšanās un katra minūte ir svarīga.

Jau iepriekšējās dienās ir sakārtotas eventuāli līdzī nēmamās mantas un kaut šoreiz palīdz kalpi, pat sarkano gaidītājs Jānis no Latgales, tomēr aiziet laiks, līdz viss ir braukšanas kārtībā.

Nespēju uzsākt ceļu, nezinu, kas īsti ir, liekas, ka būtu ko aizmirsis. Ieeju jaunajā augļu dārzā: kociņi mīļi, paša stādīti un aprūpēti, cik tur ūdens vien gādāts! Balto dzidro ābelēm jau augļi, kaut stādītas tikai 1942. g. pavasarī. Līdzīgu augļu dārzu, gan mazāku, iestādīju arī pie Mārcienas dievnama, kas tagad jau sarkano varā.

Vēl paņemu līdzņemšanai nedaudz zemes, un, ja liktenis lemtu acis slēgt svešumā, lai Dievs dotu, ka tā mani pavadītu mūžības ceļos. Tā ir daļa no manu vecvectēvu zemes, pa kuru viņi staigājuši darbos pēc veco arhīvu ziņām jau vairāk kā pirms pūstreša gadusimta kā brīvi lēņu zemes saimnieki. Vēlāk krievu laikos varmācīgi pakļauti dzimtniecībai.

Aizeju vēl pagraba kalnā, pie mājas parka bērziem un ozoliem, kuru paēnā vasarās esmu aizvadījis bērniību un jaunību. No kalna paveras brīnišķīgs skats uz Pērses krastiem, līčiem, tēvu sētas druvām, eglaini un birtalu.

Sen neesmu redzējis manos sentēvu tīrumos tik varenas un lepnas kviešu drūvas, kādas tās ir šinī gadā. Zeltaini brūnās vārpas jau sveras uz leju. Ak, mīļais Dievs, vai tas būtu sēru atvadu sveiciens?

No mājas mani sauc un aicina steigties izbraukt. Vai tiešām jābrauc? Varbūt labāk gaidīt nāvi paša zemē? Bet nē, jo arī pēdējo iespēju sarkanie nedotu pirms bezgala mocībām Sibīrijas tundrās. Jābrauc, kaut sirds vai pušu lūzt un liels nespēks visā ķermenī.

Māte atsakās mājas pamest un paliek tur ar visu iekārtu un inventāru.

Nepārtrauktas bēgļu rindas plūst pa Vidzemes ceļiem Rīgas virzienā.

Līdz lielceļam kalps Jānis palīdz izbraukt un tad satraukts steidzas atpakaļ. Rūķēnos vēl apmaināma jau agrāk sarunātā līdzņemamā gotiņa. Radinieks nelabprāt to dara, jo mana, kaut tīrsugas, gaļa esot mazvērtīgāka. Jā, visos laikos liekas būs ļaudis, kas ar mieru par dažiem latiem skriet ugunī vai ūdenī, kaut nāve jau zobos un iznīcība ar āmuru un sirpi ver durvis.

Ceļš pilns bēgļu vezumiem, braukšana grūta, un jau pret Dadzēnu mājām rodas sastrēgums, jo kādam bēglim uz ceļa nobeidzies zirgs, kas aizsprosto arī citiem tālāk tikšanu. Pret Ērmēniem tas pats, un krituši zirgi līdz ar salauztiem ratiem, un izkaisītām mantām bieži redzami arī tālākā ceļā. Pie Zaļo mājām redzu arī ceļā dažus mārcieniešus.

Līdz Vecliepkalnei aizbraucam vēl labi, bet tur savienojas Vesetas — Sausnējas ceļš, un tas līdz pēdējai iespējai pārblīvēts. Karavīru motocikli brauc pa grāvju malu, bet uz ceļa steidzas militārā transporta smagās mašīnas un ikkuru brīdī gatavas citus saberzt

kamolā. Burzmā tāds troksnis, kliedzieni un dažu bēgļu histēriskas raudas, ka liekas, patlaban pasaule iet bojā.

Nelielo gabalu līdz Liepkalnes Austrīņiem līdz vakaram tomēr nobraucam: tur norunāts ceļmalā sagaidīt kaimiņu Romānu no Valtīņiem. Turpat ceļmalā apmeties arī pulciņš vācu kareivju, kas stāsta, ka izlauzušies no Vestienas ielenkuma, cits bez zābakiem, jo rīta agrumā ir nācis straujš un negaidīts sarkano uzbrukums un ielenkums.

Naktī miegs nenāk, nomāc drūmas domas, un skumji vēroju tālumā, liekas, Ērgļos, degošās ēkas. Pirmā nakts trimdā, ceļmalā zem krūma! Vēl gan esmu pašu zemē un elpoju tēvzemes gaisu, bet kas būs turpmākā nākotnē?

LATVIEŠU VADĪTĀJU PERSONU CĪŅA PAR SAVAS TAUTAS TIESĪBĀM UN AIZSARDZĪBU

Kad viena vācu armijas neveiksme sekoja otrai, un boļševiku armijas sākumā lēnāk, bet tad arvien straujāk tuvojās atkal Latvijas robežām, iedzīvotājus sāka nomākt bažas par jaunu boļševiku iebrukumu mūsu zemē. Redzot un zinot vācu izdarības, kā iekarotajos Krievijas apgabalos, tā mūsu pašu zemē, neviens vairs neticēja vēl arvien milzīgām reklāmas bungām daudzīnātai Vācijas uzvarai. Stāvokļa traģiskumu visasāk saskatīja mūsu vadītājās aprindas. Tām divos pagājušos gados nebija izdevies atjaunot Latvijas suverenitāti, t. i., panākt, lai vācieši izpilda pirmo un galveno priekšnoteikumu, kas atraisītu latviešu tautas spēkus sekmīgai cīņai pret Latvijas valsts un tautas ienaidnieku — boļševikiem. To vācieši nespēja un arī negribēja saprast. Tanī pašā laikā viņi ar brutālu varu un viltu centās savu kara mērķu labā izsmelt visus Latvijas valsts un tautas materiālos resursus un izmantot dzīvo spēku.

Nav šis grāmatas uzdevums iztirzāt un izgaismot visu to, ko latviešu vadītājas personas Latvijas valsts suverenitātes atjaunošanas un tautas labā darīja no pašas pirmās vācu okupācijas dienas, atzīmēsim tikai atsevišķus momentus laikā, kad boļševiku armijas no jauna tuvojās Latvijas robežām, un apdraudēta bij ne tikai mūsu zeme, bet apdraudēts jutās ikviens latvietis. Pašpārvaldes 1. ģenerāldirektors ģenerālis O. Dankers un ar 1943. g. pavasari arī Latviešu leģiona ģenerālinspektors ģenerālis R. Bangerskis bija vienīgās latviešu amatpersonas ar ko vācu civilpārvalde un armijas vadība kaut cik rēķinājās un uzklausa. Sevišķi tas sakāms par ģenerāli Bangerski. Leģiona cīņu lielā nozīme deva viņam iespēju ar lielu noteiktību iestāties par visu latviešu tautu. To viņš arī ar personisku bezbailību nevairījās darīt.

Tā kļūst saprotams, ka visa latviešu pozitīvā nacionālpolitiskā aktivitāte praktiski izpaudās šo amatpersonu darbībā. Par to skaidri liecina arī pašpārvaldes ģenerāldirektoru padomes sēžu protokoli un Latviešu leģiona ģenerālinspektora štāba arhīva dokumenti, kā arī Nirnbergas tiesas arhīva dokumenti.

1952. g. maijā kādā priekšlasījumā Stokholmā bij. Lauksaimniecības ģenerāldirektors agr. J. Andersons, runājot par politisko darbību vācu okupācijas laikā, norādīja uz diviem pretestības veidiem: legālo un nelegālo, pamatoti piebilstot, ka zināmos apstākļos attaisnojas viens un citos atkal otrs veids. Vācu okupācijas laika apstākļos vairāk piemērots un sekmīgāks bija pirmais pretestības veids. Turpretim, kā pirmajā boļševiku okupācijas laikā 1940/41. g., tā tagad otrā tāda veida pretestība ir pilnīgi neiespējama.

Legāla pretestība prasa, lai būtu kāds legāls centrs, kur apvienoti nacionālie darbinieki, kas uz pastāvošo noteikumu pamata darbodamies, var pakalpot savai tautai, aizstāvot viņas intereses. Latvijā tāds centrs bija Pašpārvalde, kuras darbinieki atrada simtiem iespēju aizstāvēt latviešu intereses pret okupācijas varas mērķiem — tautas mantas un asiņu iznīcināšanu. Protams, ka okupācijas vara labi zināja savus mērķus un nolūkus, tādēļ darbībai vajadzēja būt ļoti uzmanīgai, labi organizētai un vadītai, lai izdotos aizkavēt

*LKOK ģenerālis
R. Bangerskis.*

*LKOK ģenerālis
O. Dankers.*

okupācijas varas rīkojumu izpildīšanu okupantu gribētajā formā un apmēros. Bija jāstrādā ļoti complicētos apstākļos, jo vācieši reizē bija vienīgie, kas aizsargāja mūs pret ienaidnieku, kas apdraudēja mūsu tautas eksistenci, un reizē okupācijas vara, kuras centieni arī mums

nebija pieņemami. Tie dažkārt neizvairījās pat no provokatoriskiem soļiem, lai iegūtu sev vajadzīgos pierādījumus un lai ne vienu reizi vien izmantotu izprovocētos notikumus tautas locekļu vajāšanai vai pat iznīcināšanai. Tomēr izdevās krietni daudz paveikt tautas interešu labā. Bija iespējams daudziem palīdzēt kā individuāli, tā atsevišķām tautas locekļu grupām un visai tautas kopībai. Vismazāk panākumu bija mūsu valsts suverenitātes atgūšanā. Sevišķi uz šo mērķi latviešu vadītāju darbinieku centieni koncentrējās, kad vācu “neuzvaramība” frontēs bija smagi iedragāta un kopējais ienaidnieks jau pievirzījies draudoši tuvu kā mūsu, tā pašas Vācijas robežām.

Plaši izvērtās arī nelegālā pretestības kustība, kas lielā mērā darbojās Pašpārvaldes aizsegā. Piem., Brīvās Latvijas pretestības kustības grupas vadītājs G. Celmiņš bija reizē arī ierēdnis (tulks) Iekšlietu ģenerāldirekcijā, LCP darbinieks senators M. Čakste juriskonsults Tieslietu ģenerāldirekcijā. Sevišķi daudz aktīvu pretestības kustības darbinieku bija pašvaldības iestādēs. Pēc kara Vācijā nodibinātā Latviešu pretestības kustības darbinieku apvienībā pārstāvēti dalībnieki no 13 bij. pretestības kustības grupām, kas visas bija darbojušās patstāvīgi, bez kopējas vadības centra un līdz ar to bez nozīmīgākiem panākumiem.

Nelegālā pretestības kustība sākumā bija vairāk individuāla rakstura, tad radās šaurākas virsnieku, aizsargu, studentu un skolu jaunatnes kopas. It sevišķi pēdējās visā Latvijā bija ļoti aktīvas un arī pārdrošas: izplatīja uzsaukumus, rakstīja patriotiskus saukļus uz dažādiem vācu ziņojumiem un uzsaukumiem, izplatīja ārzemju radio ziņas, tās noklausoties un pavairotā veidā izplatot tautā.

Viena no pirmajām nelegālajām organizācijām, kas radās jau komunistu varas laikā, bija Latvijas Nacionālistu Apvienība, kas izdeva laikrakstu “Tautas Balss”. Tad G. Celmiņa vadītā Brīvā Latvija, kas, sākot ar 1943. g. vasaru, izdeva laikrakstu Vēstis, vēlāk ar nosaukumu Latvju Raksti Brīvā Latvija; agr. politisko partiju nodibinātā Latvijas Centrālā Padome, kas izdeva laikrakstu Jaunā Latvija. Tām sekoja savā ziņā noslēgtas, tikai zināmu ļaužu kopas: skolēni, virsnieki (Jauno Virsnieku Apvienība), aizsargi u.t.t.

1942. gada rudens pretestības kustībai bija nelabvēlīgi ļauns: apcietināja daudzus Latvijas Nacionālistu Apvienības locekļus un ieslodzīja Salaspils koncentrācijas nometnē. Tomēr joprojām iznāca vairāki nelegāli laikraksti, kā Lāčplēsis, Brīvais Vanags, Brīvā Latvija, Jaunā Latvija, Latvija un provincē vēl arī daži citi. To izplatīšanā lieli nopelni bija dzelzceļniekiem. Bieži tos izplatīja oficiālo vācu iestāžu iesaiņojumos ar iestādes zīmogu. Šo vācu iestāžu latviešu ierēdņi izdarīja daudzus svarīgus pakalpojumus: kopēja, fotografēja slepenus dokumentus, stenografēja sarunas, vāca materiālus par okupācijas iestāžu darbību u.t.t.

Pats par sevi saprotams, ka pretestības kustība ir prasījusi daudzus upurus. Nelegālo organizāciju darbiniekiem bieži bija jāiepazīstas, tāpat kā boļševiku laikā, ar Reimersa ielas pagrabiem, ar koncentrācijas nometnēm u.c. vajāšanas un spīdzināšanas iestādījumiem. Jau 1943. g. martā uz Vāciju izsūtīja tieslietu ģenerāldirektoru A. Valdmani, 1944. g. pavasarī vajāšanas smagi skāra Brīvās Latvijas un Latvijas Centrālās Padomes pretestības grupas. 14. martā apcietināja un Vācijas koncentrācijas nometnēs ieslodzīja Brīvās Latvijas vadītāju G. Celmiņu, aprīlī LCP darbiniekus: K. Čaksti, inž. B. Einbergu, Br. Kalniņu, sūtni Sēju u.d.c. Pēdējās Saeimas priekšsēdētāju P. Kalniņu 1944. g. septembrī kopā ar 52 citiem bēgļiem vācieši aizturēja zvejnieku laivā jūrā ceļā uz Zviedriju un aizveda uz Vāciju, kur viņš 1945. g. 27. augustā mira.

Jau Latvijā un arī tagad emigrācijā daudz runāts it kā par kādu plašu pretestības kustības darbību ārzemēs, bet, diemžēl, tādu gan grūti saskatīt. Sūtņi Anglijā un Amerikā darbību par tādu nevar uzskatīt, jo tā aprobežojās ar šo zemju valdību informēšanu vai oficiālu protestu iesniegšanu. Saprotams, arī tas bija liels uzmundrinājums zem svešas varas smokošajai tautai. Sūtņis V. Salnais Stokholmā iespieda dažus numurus laikraksta Neatkarīgā Latvija, ko nelielā eksemplāru skaitā izdevās pārsūtīt arī uz Latviju. Ar lielāku nozīmi bija netaisnība Ženevā E. Feldmaņa veikli izkārtotais Starptautiskā Sarkanā Krusta prāvais medikamentu sūtījums Tautas Palīdzībai.

Bija gan arī mēģinājumi, kā to savās atmiņās stāsta bij. ministrs A. Bērziņš, radīt ārzemēs ko līdzīgu eksila valdībai un panākt sakarus ar politiskām personām un Sabiedroto valdītājām aprindām. Taču tas palika tikai mēģinājums. Un vācieši to labi izmantoja, vienmēr atkal atkārtodami, ka Sabiedrotie neļauj latviešiem darboties, jo slēdz līgumus ar boļševikiem uz Latvijas rēķina.

Ilustrācijai še pieminēsim tikai vienu zīmīgu epizodi no neskaitāmajiem legālās pretestības gadījumiem. — Ar 1944. g. 17. aprīļa rakstu Iekšlietu ģenerāldirektoram ģen. O. Dankeram, ģenerālkomisārs ierosina izstrādāt rīkojuma projektu par 7.000 skolēnu un 400 meiteņu iesaukšanu pretgaisa aizsardzības izpalīgos. Ģenerāldirektoru padome vienbalsīgi atzina šo ierosinājumu par nepieņemamu (Padomes 18. apr. protokols Nr. 179), ko paziņo ģenerālkomisāram. Pēc tam ģenerālkomisārs uzaicina ģen. Dankeru uz apspriedi ģenerālkomisariātā. Šīs apspriedes ģenerālkomisariātā sastādītais protokols atrodams Nirnbergas tiesas arhīvā ar dokumenta Nr. 5.500 un tulkojumā skan:

Austrumzemes reihskomisārs
Politiskā nodaļa I
Tgb. Nr. 406/44. g

Rīgā, 1944. g. 12. maijā.
Tr./Bai.
Slepeni.

Ieņemto austrumu apgabalu
Reihsministra kungam

Berlin W 35
Kurfürstenstr. 134.

Attiecas: Vispārējā politika; šeit: Pirmā ģenerāldirektora viedoklis.

Pielikumā nododu Jums zināšanai norakstu no vienas apspriedes, kas notika 1944. g. 26. aprīlī starp apgabala virsvadītāju Luer un ģenerāldirektoru Dankeru,

Uzdevumā: T r a m a d a h ,
Zemesdirektors.

Atzīmes par apspriedi.

Attiecas: Latviešu jaunatnes iesaukšana kara dienestā.
Apspriede 1944. g. 26. aprīlī.

Klātesošie: Ģenerālis Dankers
Stadtkammerer Barten
Obergebietsführer Luer
Stammführer Herwig.

1. Apgabala virsvadītājs Luers atkārtoti pamatdomu par latviešu jaunatnes iesaistīšanu karadienestā, kā tas jau izteikts Ģenerālkomisāra kunga rakstā pirmajam ģenerāldirektoram 1944. g. 17. aprīlī un 1944. g. 25. aprīlī apspriedes atzīmēs Izglītības un kultūras ģenerāldirektoram. Attiecīgie raksti klātesošiem zināmi.

2. Ģenerālis Dankers paskaidro:

Pastāv būtiska atšķirība starp iesaukšanas noteikumiem Vācijā un Latvijā. Pastāvīgie salīdzinājumi ar vācu jaunatnes sniegumiem līdz ar to ir netaisni. Vācijai ir 80 milj., Latvijai tikai 2 miljoni iedzīvotāju. Vācu pārtikas kartītes ir citādākas kā latviešiem. Vācu jaunatne zina, par ko cīnās, t.i. par Vāciju. Latviešu jaunatne nevar teikt, ka tā drīkst cīnīties par Latviju.

No latviešu tautas dzīves un tiesiskās iekārtas viedokļa mazgadīgo mobilizācija ir neiespējama. Viņam esot jāreķinājas ar savas tautas māšu jūtām, kādēļ viņš nevarot ķerties pie likuma spaidiem šīs jaunatnes iesaistīšanai karadienestā. Varētu notikt, ka viņam savs paraksts šeit vēlāk būtu jānožēlo. Pret brīvprātīgu latviešu jaunekļu iesaistīšanu vācu gaisa aizsardzībā viņam neesot iebildumu. Tas uz pirmo ģenerāldirektoru attiektos tikpat maz, kā kad viņi brīvprātīgi gribētu lēkt Daugavā.

3. Šiem paskaidrojumiem no vācu puses dota šāda atbilde:

Pirmais ģenerāldirektors joprojām neizprot latviešu jaunatnes cīņas gribu, ja viņš domā, ka tai jācīnās tikai par jēdzienu "jaunā Eiropa", un nevis par latviešu tautas brīvību un tiesībām dzīvot. Latviešu tautas jaunatne zina, ka no tās

iesaistīšanās vai atturēšanās būs atkarīgs spriedums par latviešu tautu pēc uzvaras.

Ja pirmais ģenerāldirektors ieskata, ka viņš ir atbildīgs par savu tautu un tās jaunatni, tad viņam nav tiesību šīs jaunatnes labākajai daļai atņemt atbildību, tieši tai daļai, kas brīvprātīgi pieteicas aizstāvēt savu dzimteni. Šī jaunatne gaida no pirmā ģenerāldirektora, ka viņš arī nolaidīgos pievērsīs viņu pienākumam. Tie varētu mazākais sagaidīt, ka pirmais ģenerāldirektors ar savu vārdu un parakstu iestājas par latviešu jaunatnes brīvprātīgu iesaistīšanu kara palīgdienastā. Šis paraksts viņam personīgi uzliek tās pašas saistības kā zem kāda tiesiska rīkojuma.

Beidzot, arī 80 miljonu tautas māšu jūtas nav citādākas, kā 2 miljonu. Nostādīta izvēles priekšā, izturēt nepārtrauktus ienaidnieka terora uzlidojumus latviešu ciemiem un pilsētām, vai turpretim ar visiem līdzekļiem aizsargāties pret to, latviešu tauta, viņas mātes un viņas jaunatne nedrīkstētu šaubīties.

4. Pirmais ģenerāldirektors tiek lūgts vēlreiz pārbaudīt sava izvairīgā viedokļa pamatus un pēc tam rakstiski paziņot ģenerālkomisāram. Pirmais ģenerāldirektors to apsola.

*

Pēc šīs apspriedes ģenerālkomisārs Dr. Drehslers nākošajā dienā izlidojis uz Lībeku un no turienes zvanījis uz Rozenberga ministriju senatoram Alverdenam (Alhvoerden). Arī šīs sarunas protokols ir atrodams Nirnbergas tiesas arhīvā (dokuments 4891) un tulkojumā skan:

II nodala I

Berlīnē, 1944. g. 28. aprīlī.

II I d 673-44. g.

S l e p e n i .

1) Atzīme:

1944. g. 27. aprīlī ģenerālkomisārs Dr. Drehslers piezvanīja no Lībekas senatoram Alrverdenam un paziņoja, ka viņš

apspriedies ar pirmo ģenerāldirektoru Dankeru par latviešu jaunekļu iesaukšanu gaisa aizsardzības izpalīgos. Dankers esot noraidījis tāda veida paņēmieni, jo nevarot uzņemties politisku atbildību pret bērnu vecākiem un pašreizējām attiecībām. Uz viņa, Drehslera, norādījumu, ka arī Vācijā jaunatne tiek iesaistīta gaisa aizsardzības spēku izpalīgos, viņš atbildējis, ka Vācijā apstākļi ir citādi, jo Latvija ir tikai okupēts apgabals. Viņš, Drehslers, esot šo iebildumu tā uztvēris, ka Dankers tad būtu par rīkojumu runājams, ja Latvijai būtu valstiska vai autonoma patstāvība. Viņš, Drehslers, esot vēl Dankeram norādījis, ka skolās mācības turpināšoties un vecāki var palikt gluži mierīgi un ka turpmāk latviešus iesaistīs gaisa spēku izpalīgos Latvijā. Arī šis aizrādījums nelīdzējis, lai Dankers atkāptos no ieņemtā viedokļa.

Par šo apspriedi viņš esot informējis reihskomisāru Lozi, kurš ministra kunga izšķiršanos šai jautājumā tur par nepieciešamu. Ar reihskomisāra Lozes ziņu viņš iesniedz šādus eventuālus priekšlikumus:

a) Atlikt lietu uz 14 dienām, kad Loze un viņš būs Rīgā un varētu ar Dankeru sarunāties uz labas saprašanās pamata.

b) Ultimātīvu pieprasījumu Dankeram 48 stundu laikā piekrist rīkojuma izpildīšanai. Tādā gadījumā gan būtu jārēķinās ar Dankera un citu ģenerāldirektoru atkāpšanos. Viņš personīgi gan nedomājis, ka tie vilktu šo konsekvenci.

Viņš lūdz par ministra kunga izšķiršanos telefoniski ziņot viņa nodaļas vadītājam Bartenam.

2) Zem noraksta no 1) pielikt:

Politiskās vadības štābam

Šo norakstu es nosūtu zināšanai. Es esmu ministra kungu informējis. Izšķirīgo lēmumu viņš vēl nav izdarījis. Es lūzdu no turienes kārtot turpmāko.

Sakarā ar šo ziņojumu Dankeru izsauca uz Berlīni un kategoriski pieprasīja jauniešu iesaukšanu. Pēc ģen. Dankera atgriešanās Rīgā, ģenerāldirektoru padome 31. maija sēdē (protokols Nr. 185) nolēma atzīt jauniešu iesaistīšanu gaisa aizsardzības spēku izpalīgu dienestā uz brīvprātības pamata ar Jaunatnes organizācijas starpniecību. Šai gadījumā gaisa aizsardzības spēku izpalīgu dienests attiecās uz 1925/26. g. dzimušajiem. Pēc dažiem mēnešiem to attiecināja arī uz 1927/28. g. dzimušajiem.

Vāciešu sašutums par ģen. Dankera noraidīto nostāju bijis tik liels, ka pat nopietni apsvērts jautājums Dankeru atcelt un nodot tiesai. Nirnbergas tiesas arhīvā atrodams dokuments Nr. 5514, kurā sakopoti ģen. Dankera pēdējā laika "grēki":

Ziņojums par ģenerāldirektoru Dankeru

- 1) Valdmaņa memorands Latvijas ģenerālkomisāram, kas, jāpieņem, ir sastādīts ar latviešu Pašpārvaldes, t. i. ģenerāļa Dankera ziņu.
- 2) Latvijas inteligences aprindu memorands, par ko arī droši vien Dankeram bija iepriekš zināms un ko viņš nebija aizkavējis izplatīt.
- 3) Ģenerāļa Dankera mutesvārdu izteicieni sarunā ar ģenerālkomisāru Drechsleru gaisa spēku izpalīgu jautājumā; tie bijuši tik noraidīgi, ka ģenerālkomisāram Drechsleram, ja viņš uzturētu vācu prasības, būtu jābūt gatavam uz latviešu ģenerāldirektoru atkāpšanos.
- 4) Ģenerāļa Dankera raksts Austrumzemes reihskomisāram, kur tiek pilnīgi noraidīta gaisa izpalīgu akcija.
 - a) Izaicinājums Vācijai ar iebildumiem, ka vienmēr runā tikai par Vācijas tiesībām, bet, ka Latvijas sniegumi nepiedzīvo nekādu attiecīgu tiesisku kompensāciju no Vācijas pusēs.
 - b) Atsaukšanās uz formāli tiesisku viedokli, it kā būtu notikusi vienošanās, ka Latvija mobilizācijas izdarītu

vienīgi uz savu likumu pamata. Tam pretim jaunatnes iesaukšana ir jauns apstāklis, kas Latvijai nekādā ziņā nav saistīgs. Turklāt pilnīga apstākļu neizpratne, it kā Latvijai kā Vācijas cīņas partnerim jaunatnes iesaukšanas akcija gaisa izpalīgos nebūtu no savas puses sekmējama.

- 5) Protokolā apliecināts ģenerāļa Dankera izteiciens, ka latviešu jauniešu iesaistīšana gaisa spēku izpalīgu dienestā viņam būtu tikpat vienaldzīga, kā kad viņi lēktu Daugavā.

B r a n d e n b u r g

27. 5. 44.

Ar šai dokumentā pieminēto memorandu 1943. g. 16. oktobrī mūsu baznīcas, zinātnes, mākslas u. c. sabiedrības pārstāvji griezās pie ģenerālinspektora ģen. R. Bangerska, lūdzot viņu uzņemties iniciatīvu latviešu tautas pašaizsardzības organizēšanā. Šai iesniegumā, starp citu, rakstīts:

“Sakarā ar kara joslas tuvošanos Latvijas robežām, plašus latviešu tautas slāņus pārņēmis atkal liels nemiers un bažas, ka ev. tālākas frontes saīsināšanas gadījumā mūsu zemi atkal varētu pārplūdināt boļševiku masas, kas nozīmētu visas mūsu dzīves izpostīšanu un latviešu tautas bojā eju. Sakarā ar to daudzi mūsu sabiedrības pārstāvji domā, ka ir pienācis brīdis, kad vajag nopietni ķerties pie mēģinājuma organizēt latviešu tautas pašaizsardzību. Šī pašaizsardzība var cerēt uz pilnu panākumu tikai tad” — teikts iesnieguma beigās, “ja tiktu apmierinātas visu šķiru ilgas un vēlēšanās... Šī visu mūsu tautas locekļu vienmēr degošā un neatvairāmā dvēseles prasība, bez kuras piepildīšanas tie nejutās spējīgi dzīvot cilvēku cienīgu dzīvi un tāpēc ir garā nospiesti, ir, kā Jums labi zināms, Latvijas valsts suverenitātes faktiskā restaurācija.”

1944. g. martā ar būtībā līdzīgu Fr. Cielena izstrādātu memorandu pie ģenerālinspektora griezās 189 visu latviešu politisko un sabiedrisko novirzienu pārstāvji, ar pēdējās Saeimas prezidiju priekšgalā. Arī šai iesniegumā teikts:

“Ienaidnieks no austrumiem atkal draudoši tuvojas Latvijas zemei... Pēc mūsu izpratnes otra pasaules kara tagadējā norisē tiešām pienācis brīdis, kad apdraudēta mūsu tautas dzīvība, pati tautas esamība, pienācis liktenīgais brīdis: būt vai nebūt. Pēc visiem dabas un cilvēcības likumiem, neviens mums nevar apstrīdēt tiesības aizstāvēties, ja tiek apdraudēta mūsu nācija un tās esamība. Pamatojoties uz šīm atziņām, mēs deklarējam Latvijas tautas gribu un gatavību aizstāvēt visiem mums iespējamiem līdzekļiem Latvijas valsts robežas pret uzbrūkošo ienaidnieku.”

Ģenerālinspektors arī nekavējās šos iesniegumus, aiz kuriem stāvēja visa latviešu tauta, izmantot kā mutvārdu pieteikumus, tā rakstveida iesniegumos attiecīgām vācu iestādēm un vadītājām personām.

Blakus šim galvenajam jautājumam Pašpārvalde un ģenerālinspektora štābs sāk arī cilāt jautājumu par evakuācijas iespējām eventuālu briesmu gadījumā. Pirmo reizi šai jautājumā ģen. R. Bangerskis griežas pie ģenerālkomisāra Dr. Drehslera jau 1944. g. 2. februārī, bet nesaņem nekādu konkrētu atbildi. 15. jūlijā, kad boļševiku armijas sasniegušas jau Latvijas robežas, SS un policijas augstākais vadītājs Austrumzemē SS obergruppenfīrers un policijas ģenerālis Jekelns aicina pie sevis ģenerālinspekcijas un Pašpārvaldes vadītājus, lai paziņotu, ka viņš saņēmis pilnvaras sakopot visus cīņai derīgos spēkus un tos nodot armijas vadībai. Vispirmā kārtā esot jāuzceļ nocietinājumi gar zemes robežām. Vadonis esot pavēlējis Baltijas valstis noturēt u.t.t, u.t.t. Attiecībā uz eventuālo evakuāciju Jekelns mierina, ka neesot ne mazākā iemesla (!?) panikai. Tomēr, ja izrādītos nepieciešama apdraudētāko ģimeņu izvākšana, viņš par to uzņemties atbildību. Viņš jau esot uzdevis SD oberfīreram Fuhtam (SD priekšnieks) veikt priekšdarbus. Tanī pašā laikā evakuācijas lietās gribēja runāt līdz arī Reihskomisariāts, to kārtošanai pilnvarojot apgabala komisāru Hansenu Valmierā un prof. Bušu nosūtot pie armijas vadības par savu pārstāvi evakuācijas lietās. Tas tikai lieku reizi rādīja, ka pat tik kritiskā laikā vācieši negribēja dot pašu latviešu iestādēm kaut minimālāko rīcības brīvību, bet visu, arī evakuācijas

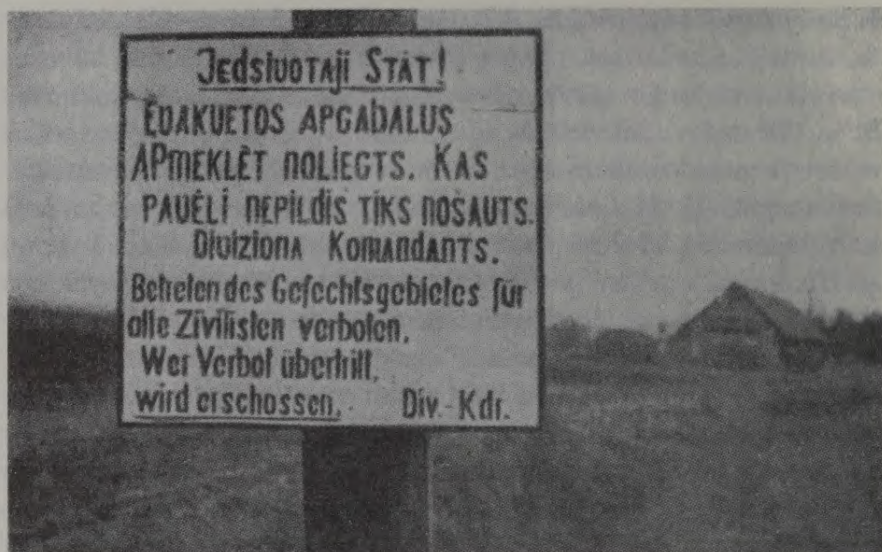
lietas, paturēt savās rokās. Viņu interesēs nebija paglābt latviešu tautu no boļševiku rokām, bet izmantot visus iespējamus latviešu cilvēku un materiālo vērtību resursus grīļojošās frontes stiprināšanai. Bet arī šo uzdevumu vietējās vācu iestādes Jekelna un Koha vadībā veica tik neiedomājami aplami un bezjēdzīgi, ka nekas pozitīvs netika iegūts. Uz latviešu pārstāvju daudz un dažādiem iebildumiem un vēlējumiem Jekelnam bija tikai viena atbilde: “Tur nekā nevar grozīt, tas jau izlemts.” — Izlemts pretēji katram veselam saprātam, nerunājot nemaz par latviešu tautas interesēm.

Boļševiku rokās jau visa Latgale un daļa Vidzemes, kritusi Jelgava, Tukums, Ķemerī. Bēgļu bari gan ar varu izdzīti, gan labprātīgi savas mājas pametuši, plūst, nezinādami kurp. Bieži vien no rīta nāk pavēle evakuēties, bet vakarā jauna pavēle palikt, vai pat doties atpakaļ. Tanī pašā laikā bezjēdzīgi izposta un nodedzina pamestās zemnieku sētas.

Šīs dezorganizācijas dēļ Latgale palika gandrīz pilnīgi neevakuēta un Vidzeme evakuēta tikai pa daļai. Latviešu iestāžu rīcību ierobežo arvien vairāk, vai pat cenšas tās likvidēt. Veltīgi ir vadītāju personu lūgumi, iebildumi un protesti. Vācu civilpārvalde neizrāda ne mazāko iniciatīvu vai rīcību, ja par tādu neuzskata latviešu iestāžu rīcības ierobežošanu. Tādos apstākļos Pašpārvaldes ģenerāldirektori neatzīst vairs par iespējamu savu darbību turpināt un 3. augustā paziņo ģenerālkomisāram, ka atsakās no Pašpārvaldes vadības. Saprotams, to neievēroja un turpinājās līdzšinējais haosa stāvoklis.

Tuļiņ pēc Jelgavas un Tukuma krišanas boļševiku rokās Pašpārvalde par savu pārstāvi uz Kurzemi deleģēja izglītības un kultūras ģenerāldirektoru prof. J. Prīmani līdz ar dažiem citiem augstākiem ierēdņiem. Tas bija nepieciešams, jo sevišķi tādēļ, ka uz Liepāju pārcēlās arī ģenerālkomisārs Drehslers. Turpu devās pa ceļu. Dažas stundas pirms sauszemes ceļa pārraušanas uz Kurzemi jau bija izdevies aizbraukt Tautas palīdzības priekšniekam Br. Pavasaram.

Pēc Jelgavas un Tukuma krišanas “visvairāk eksponētām” personām (bet tikai vecākām gados) un viņu ģimenes locekļiem sāka

izsniegt atļaujas izbraukt uz Vāciju, bet atļauju izsniegšana sākumā bija saistīta ar daudzām formalitātēm. 1. augusta vakarā un sekojošā naktī Iekšlietu ģenerāldirekcija uzsāka reģistrēt un sagatavot dokumentus Pašpārvaldes augstāko ierēdņu ģimeņu evakuācijai uz Vāciju. Tā kā aizbraukšana bija paredzēta jau otrā dienā, daudzi atteicās, bet daudzi arī bez apdomāšanās pieteica savas ģimenes, jo uzskatīja Rīgas krišanu par nenovēršamu. Pirmais lielākais latviešu bēgļu transports ar tvaikoni “Monte Rosa” no Rīgas uz Vāciju atgāja 4. augusta vakarā. Nākošais transports ar to pašu kuģi atgāja 9. augustā.

Cik traģiski dzimtenes atstāšanu pārdzīvoja aizbraucēji, liecina gadījums ar bij. valsts prezidentu A. Kviesi. Arī viņš 9. augustā gribēja atstāt Latviju un doties trimdā, bet, uzkāpis uz kuģa, no lielā dvēseles saviļņojuma pēkšņi saļimis. Viņu jau mirušu nonesa no kuģa atpakaļ uz dzimtenes zemes.

Ar šiem pirmajiem transportiem aizbrauca arī daudz gados vecāku latviešu iestāžu vadītāju. Sevišķi Pašpārvaldes departamentu

Bēgļi Rīgas ostā.

augstākajos amatos notika plašas darbinieku maiņas. Arī tas, labi saprotams, lielā mērā kavēja iestāžu darbību.

Neredzot gala vāciešu bezjēdzībām un stāvoklim kļūstot arvien ļaunākam, sirmais ģenerālinpektors 6. augustā griežas ar rakstu tieši pie Vācijas iekšlietu ministra Himlera. Šai rakstā ģenerālinpektors, starp citu, norāda, ka vēl tad, kad Latvijā bijuši pilnīgi miera laika apstākļi un lielinieki tālu, tā sistēma, ko te ievedusi vācu civilpārvalde, izrādījies nederīga. Neskaitāmas “Dienststelles” radījušas paralēlismu, kompetenču krustošanos un produktīvas darbības pārtraukšanu.

Latviešu Pašpārvaldei vispār vajadzējis būt gandrīz vienīgi par kulisī tautas priekšā tiem rīkojumiem, kas nākuši no vācu iestādēm, bet kuru izstrādāšanā Pašpārvalde praktiski nav varējusi piedalīties un kas bieži bijuši pret tās ieskatiem. Tāda pārvaldības sistēma, lieliniekiem zemē iebrūkot, esot radījusi katastrofu. No vācu civilpārvaldes neesot konstatējama ne mazākā piemērīga iniciatīva

Frontes stāvoklis 6. septembrī.

un rīcība. Pat ne saimniecisko vērtību un cilvēku evakuācija no apdraudētajām vietām. Atlikušās vācu civilpārvaldes Latvijā mēģinot vēl arī tagad paturēt savu jucekļīgo pārvaldības sistēmu, vēl vairāk ierobežojot latviešu iestādes. Apzinoties savu tiesisko un materiālo nevarību tādā brīdī, kā arī to, ka vēl ilgāka palikšana tādā situācijā ir nevien nenozīmīga, bet pat vēl vairāk sarežģīt jau tā lielo birokrātisko

labirintu, latviešu Pašpārvalde 3. augustā esot lūgusi to atbrīvot un norādīt ģenerāldirektoriem derīgāku nodarbošanos.

Tā kā tas tālāk tā vairs nevarot iet un draudot zemei ar haosu, badu un citu, kaitējot arī kara operācijām un zemes pretestībai pret lieliniekiem, ģenerālinspektors, ne kā politiķis, bet karavīrs, lūdzot nodot Latvijas pārvaldīšanu centrālām pašu latviešu orgānam, kam būtu pilna likumdošanas un izpildu vara un kas būtu atbildīgs vienīgi latviešu tautai, savā darbībā saskaņojoties ar karaspēka vadību. —

Saprotams, atbilde uz šo iesniegumu nepienāca. Tāpat atbilde nepienāca uz otru ģenerālinpektora iesniegumu Himleram 29. augustā, kurā viņš rakstīja:

— 1944. g. jūlijā ienaidnieks pārgājis Latvijas robežas un tagad jau ieņēmis gandrīz pusi zemes. Iedzīvotāji bēg uz vēl neieņemtiem apgabaliem, vezdami līdz steigā paņemto mantību. Vēl brīvā telpa, diemžēl, sašaurinās ar katru dienu. Jau tagad palikusi galvenokārt šaura piekrastes josla, kurā tiek spiesti kopā arvien vairāk cilvēku. Saprotams, tādos apstākļos visus pārņēmušas sāpīgas rūpes, kur glābties, ja lielinieki ieņems vēl tālākas zemes daļas... Latviešu tauta darot visu, lai arī pati aizsargātu savu zemi. Tomēr jārēķinoties, ka lielinieki varot ieņemt visu Latvijas teritoriju. Pašlaik it kā “visvairāk eksponētām” personām un viņu piederīgiem, pēc dažādu ļoti sīku formalitāšu nokārtošanas un caurlaižu zīmju saņemšanas, dota iespēja izbraukt. Kas attiecoties uz lielinieku briesmām, tad visi latvieši esot vienādā mērā apdraudēti un pakļauti iznīcināšanas briesmām. Tamdēļ tagadējos ierobežojumus nekādā ziņā nevarot uzskatīt par šīs problēmas atrisinājumu. Jāļaujot visiem, kas vien to vēlas, ar pajūgiem, lapiem un citām mantām bez sarežģītām formalitātēm atstāt zemi un pagaidām nomesties citur. Tas jau tagad izlemjams un nokārtojams. —

Vācu armijām atkāpjoties pāri Latvijas robežām, tās turpināja Krievijā praktizēto “degošas zemes” taktiku. Lauksaimniekus izdzina no mājām ierakumu darbos, bet saimniecības izpostīja un ēkas nodedzināja. Sakarā ar šo necilvēcisko vandālismu un vispār dezorganizāciju evakuācijas lietās ģenerālinspektors 12. augustā

griezās ar rakstu pie vācu armiju ziemeļu grupas virspavēlnieka, ģenerālpulkveža Šērnera. Šo rakstu saņēmis, Šērners 24. augustā dod karaspēka daļām atkārtotu cirkulāru norādījumu par objektu un mantu saudzēšanu, kur, starp citu, teikts:

“Vienmēr vēl dzirdama iedzīvotāju pamatota žēlošanās par patvarīgām izdzīšanām, mājputnu, lopu, ratu un zirgu atņemšanām, pat laupīšanām un demolēšanām. Sevišķi sūdzas par krievu brīvprātīgajiem un O. T. piederīgajiem. Tas tūlīt jānovērš.” Tālāk Šērners liek karaspēka daļām un sevišķi visām aizmugures vienībām informēt karavīrus, ka te nav ienaidnieka zeme, un iedzīvotāju, bet jo sevišķi bēgļu mantība esot nevainojami respektējama. Tāpat Šērners brīdina no nejēdzīgas apiešanās ar ražu, lopu apkaušanas utt., pavēlējams “nekavējoties likvidēt patvarības, bet laupīšanu gadījumos laupītājus biedinājumam likvidēt uz vietas.”

19. septembrī, kad bija jau zināms vācu nodoms atstāt Igauniju un turpināt atkāpšanos arī Vidzemē, sanāca latviešu pārstāvju apspriede tieši evakuācijas jautājumā. Apspriedē noritēja dzīva domu apmaiņa par to, kas labāk: bēgt vai palikt, un, ja bēgt, tad kurp. Uzskati bija ļoti dažādi. Tos ģen. Bangerskvs, apspriedes beigās rezumēja šādi:

“Jāsecina, ka jautājumam ir divas puses: principālā un tehniskā. Vispirms, vai Vidzemes iedzīvotājiem būtu jādod un jānokārto iespēja evakuēties? Konstatēju vienprātīgu domu, ka tāda iespēja visiem pārcelties gribētājiem ir jādod. Jāpanāk arī, lai visi, kas gribētu palikt, varētu palikt. Tāpat jādara viss, lai evakuētiem atvieglotu nokļūšanu jaunās apmešanās vietās. Nav arī pielaižams, ka iedzīvotāji par priekšā stāvošiem notikumiem nebūtu informēti. Visiem jāzina, kādas briesmas draud un ka pienācis pēdējais brīdis, ja no tām grib bēgt. Visiem, kas pacēlušies no savām vietām, jādod iespēja netraucēti plūst tālāk, bet nevis, kā bieži tagad, bēgļus ceļā aptur, iesloga šķūņos un spiež strādāt nocietinājumu darbos.”

Latviešu iestādes pēc apspriedes uzsāka attiecīgu darbību, bet atkal atdūrās uz vācu civilpārvaldes nenoteiktību un pat pretestību. Piem. 17. sept. Jekelns paziņoja ģen. Bangerskim, ka Vidzeme

evakuējama, bet jau 19. septembra pēcpusdienā Šrēders to atsauc; evakuēšot tikai karavīru ģimenes. Taču latviešu iestāžu atbildīgie vadītāji neļauj, lai viņus samulsinātu tāda svaidīga vācu iestāžu rīcība. Tūliņ nākošā dienā ģen. Bangerskis dodas atkal pie Jekelna un ģen. Dankers ar lauksaimniecības ģenerāldirektoru agr. J. Andersonu pie reihskomisāra vietnieka Matīseņa.

Uz ģenerālinpektora jautājumu par evakuācijas atcelšanu, Jekelns paskaidro, ka vispārēja evakuācija nebūšot iespējama, bet daļu (piem., karavīru ģimenes) vajadzētu izvākt. Uz to ģenerālinpektors norāda, ka evakuācija būtu iespējama, ja pie tās ņertos nopietni. Nevajadzētu no vietām padzītos cilvēkus aizturēt it kā pozīciju būvei, bet laist cauri Rīgai. Varētu salabot ceļus abās pusēs Babītes ezeram un ierīkot papildus pārejas pār upēm. Ja turpretī viss paliks kā pašreiz, t.i., karaspēks iedzīvotājus padzīs no mājām, bet aizturēs aiz galvenās kaujas līnijas ierakumu būvei, un ja arī papildu pāreju nebūs, tad Rīgas pievārtē beidzot sablīvēsies tāda vezumu, ļaužu un lopu masa, ka neviens vairs nekur netiks. Tas draud ar drausmīgām sekām iedzīvotājiem un ar lieliem kavēkļiem karaspēkam.

Jekelns aizbildinājās, ka tur nekā nevarot darīt. Frontē karaspēks rīkojoties pēc saviem ieskatiem. Un nevarot liegt izmantot iedzīvotājus pašu zemes nodrošināšanai pret lielinieku tālākvirzīšanos!

Ģen. Bangerskim no visa dzirdētā un vērotā ir skaidrs, ka mēs tiekam pamesti savam liktenim. Viņš visu laiku aicinājis tautu cīņā pret boļševikiem, tagad spiests aicināt, lai glābjas, kas un kā var! To viņš neslēpj arī Jekelnam.

Matīseņs ģen. Dankeram un agr. Andersonam neslēpj, ka vācu karaspēks atstāj Igauniju un fronte tiek saīsināta, atvelkoties uz Latvijas teritoriju. Evakuācija attiecīgajās vietās droši vien jau esot arī ievadīta. To kārtojot apgabala komisārs Hansens Valmierā.

Pēc tādas atbildes ģen. Dankers nolemj nekavējoties doties pie Hansena uz Valmieru. Viņam līdzī braukt pieteicas arī ģenerālkomisāra vietnieks Dr. F. Borke.

Hansens Valmierā liekas pārsteigts par evakuācijas jautājuma pacelšanu, viņam par to neesot nekas zināms. Karaspēks iedzīvotājus

izvācot no frontes joslas parastā kārtībā, kur nepieciešams. Nekāda plašāka evakuācija neesot vajadzīga. Tāda tikai satrauktu iedzīvotājus. Lai gan Hansens neslēpj, ka fronti tuvākās dienās atvilks, viņš tomēr aizliedz ģen. Dankeram par to informēt tai pašā dienā Cēsīs sapulcinātos apriņķu priekšniekus, baidoties, ka tie to neatklāj iedzīvotājiem.

Ģen. Dankers šo noliegumu tomēr neievēro un, uzņemoties personīgu atbildību, attiecīgā veidā informē apriņķu priekšniekus un dod norādījumus brīdināt iedzīvotājus.

Izpildot ģenerāļa norādījumus, apriņķu priekšnieki vēl paspēja pēdējā brīdī brīdināt apdraudēto pagastu iedzīvotājus. Taču kara darbība risinājās tik strauji, ka nebija vairs nekādas iespējas sniegt iedzīvotājiem sīkākas ziņas par evakuācijas virzieniem. Tādēļ vairākās vietās boļševikiem izdevās panākt un atgriezt atpakaļ lielas bēgļu masas.

Bija gan jau agrāk izstrādāts sīki precizēts apdraudēto apgabalu evakuācijas plāns. Bet tas pavisam vairs neatbilda notikumu faktiskai norisei. Bēgļu lietu kārtošana apriņķa mērogā bija uzdots apriņķu priekšniekiem, bet pagastos pagastu vecākiem. Bet viņi, nebūdami pietiekami informēti par frontes stāvokli un vācu armijas atiešanas kustībām, īstenībā neko nespēja darīt, lai iedzīvotājus informētu un bēgļus novirzītu pareizā virzienā.

Saskaņā ar evakuācijas plānu bēgļiem no Latgales bija jāevakuējas uz Valmieras un Cēsu apriņķiem, bet Madonas un Rīgas apriņķu apdraudētajiem pagastiem uz Cēsu apriņķi un mazāk apdraudētajiem Rīgas apriņķa pagastiem. No Ilūkstes apriņķa un apdraudētajiem Jēkabpils, Bauskas un Jelgavas apr. pagastiem uz drošākiem pagastiem pašu apriņķi un tālāk uz Cēsu, Valmieras un Rīgas apriņķiem. Rīgas jūrmalas iedzīvotājiem uz Inčukalna pagastu, Slokas pilsētai uz Kastrānes pagastu, Ķemeru pilsētai uz Pabažu pagastu u.t.t.

Kā redzams, virzienus noteicot nemaz nebija ņemta vērā Kurzeme, bet visi bēgļi virzīti uz Vidzemes jūrmalas pusi. Saprotais, kamēr boļševiki pie Ķemeriem vēl nebija atspiesti no jūras un

atjaunota zemes ceļa satiksme ar Kurzemi, bēgļu uztveršanai citas telpas nebija. Arī tad, kad sakari ar Kurzemi bija atjaunoti, vācieši bēgļus ne labprāt laida cauri Rīgai, jo negribēja vēl vairāk pārslogot karaspēka aizņemto Rīgas-Tukuma šoseju. Stāvoklis uzlabojās, kad bēgļus sāka uzņemt kuģi Rīgas ostā, lai pārvestu uz Vāciju.

Septembra vidū jaunākos latviešu kārtības dienesta policistus vācieši bez latviešu iestāžu ziņas sapulcina Rīgā, kur no tiem saformē policijas pulku "Kurzeme". Kārtības dienesta policijas pienākumus daudzās vietās uz laukiem sāk veikt krievi. Pat Rīgā redzami krievu policisti un ielās dzirdamas krievu dziesmas. Latviešu policistu skaita samazināšana pavairo vēl vairāk tā jau lielo nedrošību, it sevišķi tādēļ, ka Latvijā sadzīti tūkstošiem krievu civilistu.

Latviešu policistu iesaukšanu un tālāko likteni kāds iesauktais apraksta savā dienasgrāmatā. Tur, starp citu, lasāms:

— Sestdienas rīts — 1944. g. 16. septembris Kazaku ielas kazarmās. Runā, ka no latviešu policijas darbiniekiem un aizsargiem formēšot pulku Bauskas atbrīvošanai. Ap pusdienas laiku sarodas varen raiba sabiedrība, pa daļai vācu un pa daļai Latvijas armijas tērpos. Kādā telpā novietojusies iesaukšanas komisija ar plkv. Rusmani priekšgalā. Policijas darbinieku iesaukšana norit ātri. Derīgi visi, arī tie, kas veselojas rezerves bataljonā un kuru brūces vēl nav sadzijušas. Pagalmā stāv noplīsušu un novārgušu vīru grupa. Tie Bauskas apriņķa aizsargi, kas cīnījušies par savu pilsētu, bet vispārīgā sajukumā izklīduši.

Pievakarē visu mūsu raibo pūli novieto Skrindas ielas kazarmās. Telpas nesagatavotas un pārpildītas. Koridoros klaigā pāris vācu seržantu. Pie vārtiem vāciešu sardze, bez atļaujām neizlaiž, bet atļauju nav. Nav arī latviešu virsnieku, atskaitot dažus policijas virsniekus, kuriem nav jēgas par šādas masas izvietošanu.

17. septembris. Kaut kas sāk veidoties, bataljonu pagaidām komandē kāds policijas kapteinis, ir arī tādi kā rotu komandieri. Redzu smaidošo kaprāli rekordistu V. Vītolu. Izsauc instruktorus, to ir vairāk simtu. Diena paiet neziņā un klausoties baumās.

18. *septembris*. Dažiem izdod zābakus. Pirmā kārtā saņem “savējie” — iecirkņu cilvēki. Bet viņu tērpi jau gan arī ir nožēlojami.

19. *septembris*. Pārvācamies uz Jēzus baznīcas ielas telpām. Naktī Rīgai bija uzlidojums. Kaut kas notika preču stacijas pusē. Te jau ir labāk, neesam tik pilnīgi zem vācu tupeles. Izdod krievu šautenes un 5 patronas katram. Vēroju savus karabiedrus. Nekas prātīgs jau nu gan nav.

21. *septembris*. Izejam uz Dundagu — tur mūs apmācīšot. Mēs ejam tāpat barā, bez ieročiem. Daži ir jau aizlaidušies lapās. Kad esam pie Babītes baznīcas, riet saule. Varētu tīri vai priecāties par rudenīgās ainavas skaistumu. Bet pa Jūrmalas šoseju plūst bēgļu, karavīru un transporta straume. Ir skaidrs — Rīgu atdos. Jūrmalā līdz pusei nozāgē priedes. Te nu gan krievu uzbrukums nav gaidāms. Pārģuļam Slokā. Gaisa uzbrukums.

22. *septembris*. Pusdienas laikā sasniedzam Ragciemu. Daudziem noberzta kājas. Kāda vidzemnieku grupa “paņēmu vagu”, lai dotos atpakaļ un pievienotos partizāniem.

23. *septembris*. Atpūšamies Zentenes pagasta Laukgrēzās. Sestdienas vakars. Zēni izklīst pa apkārtni. Kaut kur cūku bēres. Kaut kur talka. Visur Vidzemes bēgļi. Daži saimnieki tos nelaiž telpās. Arī mēs ar mazo Vītoli ejam sirot.

25. *sept.* Izejam uz Talsiem. Esam jau 100 km no Rīgas. Mangojam ēdamo. Gandrīz izceļas kautiņš ar SD vīriem. Tie apmetušies kādā mājā un grib spēlēt tādus pašus kungus, kā drošā aizmugurē Krievijā.

26. *sept.* Braucam uz Dundagu ar mazo bānīti. Voldis brīžiem skrien ātrāk par to. Pēcpusdienā mūs izsēdina 3 km no Dundagas. Kurinām mežmalā ugunsroku un gudrojam, kur ņemt ēdamo. Vakarā ieejam Dundagā un apmetāties kādā netīrā Pils parka barakā. Daudzi jau ir pazuduši.

27. *sept.* Dundagā un apkārtņē daudz latviešu karavīru. Redz pazīstamas austrumos redzētas sejas. Daudz ievainoto, kas kaujas laukam vairs nav derīgi. Pārvietojamies uz barakām 5 km no ciema.

Dzīvošana šē, liekas, būs labāka. Eju sastapt vecos cīņu biedrus kpt. Vanaga bataljonā, kas apmeties viņpus ceļam. Vairums palicis pie Turmontiem...

28. sept. Mūs sadala rotās un vados. Mani iedala par vada seržantu. Vadā gandrīz tikai latgalieši. Pirmais iespaids labs — ja iznāks cīņa, tie turēsies dūšīgi. Nezin, kas būs ar virsniekiem, jo te neviena kaujas vīra neredz.

29. sept. Lielas pārmaiņas visā nometnē, tiek formēts plkv. Rusmaņa pulks. Kpt. Vanaga bataljona kaujiniekus sajauc ar policijas vīriem. Vecie zēni cenšas tikt pie lādziņģā Vanaga. Tieku arī es. Daudz vecu biedru.

30. sept. Plkv. Rusmanis pieņem pulku. 2. bataljonu komandēs pltn. Vērsēns, drūms, bet krietns vīrs. Šodien mums pirmais kritušais. Izmēģinot prettanku šauteni, šķemba atlēca no tanka bruņu torņa un trāpīja galvā kādu 2. bataljona dižkareivi.

1. oktobris. Taisāmieš ceļā uz Mazirbi. Tur notikšot apmācības. Šodien, braucot vietraudžos, satiku kureliešus. Tie stāsta par smalko apiešanos ar fričiem. Aicina pievienoties.

3. okt. Iebraucam Mazirbē. Izskatās, ka te būs zelta dzīve. Izvietojamies pa zvejnieku mājām, skolā un kur vien var. Šoferis Dambrāns saticis mucējus uz Zviedriju. Tie aicinājuši viņu par motoristu. Vācieši jūrmaalū apsargājot ļoti stingri. Laivu motoriem tie nomontējot nepieciešamākās daļas. Apkārt ložņā SD.

7. okt. Mums izdodas izkaulēt atvaļinājumu uz Rīgu. Sabāžam kabatās oliņas un citus instrumentus, kas nepieciešami šādai ekspedīcijai. Arī jūrnieks K. uz to pusi. Kā arvien, zem vācu frenča viņam Latvijas leitnanta svārki. Pīpe zobos. Velns zina, kur viņš vienmēr rauj to labā aromāta tabaku.

9. okt. Iebraucam Rīgā. Te viss jau pamests. Brīvības ielā pa kādu logu plivinās aizkari. No kāda dzīvokļa ved laukā mēbeles — droši vien zog. Laupa arī friči. Miera ielā satiekam dažus jaunus zeļļus ar sarkanām lentītēm pogu caurumos. Jūrnieks saka, ka vajadzētu kādu no tiem ievilkt sāndurvīs un noprasīt “tētiņa baušļus”. Jūrniekam kā parasti divas TT bikšu kabatās un labais somu duncis

uz vēdera. Pētām, kur īsti krievi. It kā aiz Baltezera. Nopietnu gatavošanos pretestībai neredz. Apdulluši vācieši skraida apkārt. Visur transporti un bēgļi. Vakarā mēs izšķīrāmies, lai kārtotu, kas vēl kārtojams. Satiksīmies norīta. Šodien notikusi iedzīvotāju ķeršana. Ķerti pat karavīri. Noķertos krauj kuģos un sūta uz Vāciju. Vakarā krievi uzmeta pa bumbiņai.

10. okt. No rīta visi atkal satiekamies. Dažam līdzi meitene vai māte. Rīga šodien izmirusi pilnīgi. Sajūta tāda, it kā aizejot no aizbērtā kapa. K. atvadās no savas meitenes. Viņa kopā ar savu brāli nolēmusi palikt partizānos. Pavadu K. uz kāda viņa drauga dzīvokli. Atrodam dzīvokli galīgi izlaupītu — visas mantas savāktas sētnieka dzīvoklī. K. sadauza to, kas vēl atlicis un līdz nesamaņai piekauj sētnieku. Ejam uz Pārdaugavu un ar vācu mašīnu braucam atpakaļ uz Mazirbi.

11. okt. Ar “Mimi Horn” atstājam Ventspili. Jūra rāma un pelēka. Apakšā ieslodzīti krievu gūstekņi. Kuģis pārpildīts ar bēgļiem un karavīriem.

13. okt. Dancigā. Visapkārt liels juceklis un... mūs atbruņo. Svežam kaudzē šautenes un visu citu. Dažs griež zobus, dažam acīs rupja asara. Tad tāda te būs tā apmācība. Kpt. V. stāv sadrūmis. Stāsta, ka viņš iesviedis ieroču kaudzē arī savu Dzelzs krustu.

14. okt. Sablīvēti vagonā kā siļķes, braucam nezināmā virzienā. Šķiet, ka braucam bez jēgas. Sofienvalde, tad caur Brombergu uz Konicu un atpakaļ uz Torņu. Visu laiku neizkāpjot. —

*

Nevarēdams apdraudēto iedzīvotāju labā neko panākt no vācu civilpārvaldes, ģen. Bangerskis 25. septembrī griežas atkal pie virspavēlnieka Šērnera. Savā iesniegumā virspavēlniekam viņš raksta:

— Latviešu tautas cīņa pret lieliniekiem relatīvi pārspēj jebkuras citas tautas cīņu ar tiem. Nav ne mazāko šaubu, ka ieņemot Latvijas teritoriju, lielinieki darīs visu, lai ar latviešiem izrēķinātos

un latviešu tautu iznīcinātu. Tāpēc ir nepiedodami, ka šī tauta tiek izdota lieliniekiem. Nedrīkstētu vairs atkārtoties tas, kas jau notika, Latgali atstājot. Jādod iespēja visiem, kas vien grib, izvākties no apdraudētajiem rajoniem uz Kurzemi. Savā laikā ģenerālspektoram Berlīnē apsollīts, ka vajadzības gadījumā bēgļiem ļaus izbraukt arī uz Vāciju.

Tagad, turpretī, karaspēks atkāpdamies no vienas puses spiež iedzīvotājus atstāt viņu mājas, bet, no otras puses, aiztur 15 — 20 km joslā aiz kaujas līnijas un, nevērojot novietošanas jautājumus, spiež ierakumu darbos. Šādā veidā iedzīvotāji atlikušajā Vidzemes daļā tiek vēl vairāk sablīvēti, un, tam turpinoties, var notikt, ka beidzamā joslā pie Rīgas sablīvēsies tik daudz cilvēku (vairumā sievas un bērni), pajūgu, lopu, ka tie kritīs par upuri pārtikas grūtībām, lidotāju uzbrukumiem un, beidzot, lielinieku masu slepkavībām.

Patlaban bēgļiem ir tikai viens tālākvirzīšanās ceļš, ļoti šaurā joslā. Tā kā Vidzemes daļā vēl ir ap 500.000 cilvēku, to izvākšana pa vienīgo ceļu prasītu 4—6 nedēļas nepārtrauktas kustības, bet kustoties ar pārtraukumiem (piem., palaižot garām karaspēku) pat divtik laika.

Lai novērstu iedzīvotājiem draudošo katastrofu, steidzami nepieciešams: 1) nespīst iedzīvotājus atstāt savas mājas, ja nevar tos tālāk evakuēt; 2) nekavēt to iedzīvotāju tālākvirzīšanos, kas izraidīti no savām mājām, vai apdraudējuma dēļ paši tās atstājuši; viņu tālāku noplūšanu vajadzētu visādos veidos sekmēt; 3) nodot bēgļu rīcībā vēl otru ceļu, to salabojot, kas iet ziemeļos un dienvidos no Babītes ezera; ierīkot papildus pārejas pār Daugavu un Lielupi. —

Uz to virspavēlnieks atbild:

“Jūsu vēlēšanās un priekšlikumus par Vidzemes evakuāciju es apspriedu ar SS-obergruppenfīreru Jekelnu. Grūtības, ko rada šī problēma, jūs jau esat pats aprādījis savā rakstā. Galvenais ceļš jāatstāj pirmā kārtā karaspēka satiksmei. Pārslogotie dzelzceļi bēgļu pārvietošanai pilnīgi atkrīt. Tātad neatliek nekas cits, kā palikt pie līdzšinējās kārtības, ļaujot bēgļiem noplūst mazās grupās, ciktāl tas

nekavē karaspēka kustības un apgādi. Ārpus tā, armiju grupa pūlēsies saņemt evakuācijas vajadzībām kuģus.

Esmu lūdzis SS-obergrf. Jekelnu regulēt visciešākā saskaņā ar armijām un manu apgādības priekšnieku bēgļu kustību militāro nepieciešamību ietvaros tā, lai izvairītos no priekšlaicīgas māju atstāšanas un nodrošinātu iespējami ātru evakuējamo vai jau izbēgušo noplūšanu. Pie tam pārbaudīt arī jautājumu, vai pārceļšanās vietu radīšana pār Daugavu un Lielupi atslogotu tiltus un karaspēka ceļus no bēgļiem”.

Saprotams, arī nākošās nedēļas nedeva nekādus uzlabojumus ne apdraudēto vietējo iedzīvotāju, ne arī bēgļu labā. Visu noteica pašu iedzīvotāju modrība un veiklība. Vienīgi izbaukšanas iespējas ar kuģiem no Rīgas ostas uz Vāciju uzlabojās, šīs iespējas tad arī simti un tūkstoši bēgļu un rīdzinieku izlietoja. Bet lielais vairums Vidzemes un Latgales bēgļu, tāpat rīdzinieku, labāk izvēlējās vēl brīvo Kurzemi. Doties uz Kurzemi daudzus pamudināja ne tikai cerība, ka varbūt, varbūt tomēr vāciešiem izdosies vēl “atsperties” un apturēt boļševiku armiju velšanos pāri visai Latvijai, bet arī slepena doma izkļūt uz Zviedriju, ko daudzi uzskatīja par vispieņemamāko patvēruma vietu. Tas daudziem arī laimējās, bet daudziem beidzās visai traģiski. Par to plašāk šīs grāmatas otrā daļā.

Pirmās bēgļu laivas no Kurzemes krasta uz Zviedriju bija devušās jau 1943. g. vasarā. 1944. g. februārī Ventspilī nodibinājās pat slepena organizācija ar mērķi pārvest latviešu bēgļus uz Zviedriju. Tās vadītājs bija inž. A. Arnītis. Organizācijai savā rīcībā izdevās iegūt vienu ātrlaivu un 4 zvejnieku laivas. Pirmās pārveda sievietes, bērnus un nacionāli noskaņotās personas, ko vajāja vācu policija. Laivas, parasti ar 30—50 cilvēkiem, atstāja Latvijas krastus reizi nedēļā. Bēgļus aizveda līdz Gotlandes salai, kur tos savā gādībā pārņēma zviedru iestādes. Bet ar 1944. g. vasaru vēl daudz lielāks skaits bēgļu pārkļuva uz Zviedriju ar vietējo zvejnieku palīdzību.

LĪDUMNIEKI UN KURELIEŠI

Še nevar nepieminēt arī divas pretstatīgas galējības, kas šai laikā veidojās latviešu sabiedrībā — tā saucamos līdumniekus un kureliešus.

1944. g. sākumā sāka cirkulēt valodas par kādas jaunas latviešu nacionālsociālistiskas organizācijas nodibināšanos. Drīz tiešām arī Iekšlietu ģenerāldirekcijas biedrību nodaļai, kuras vadītājs tanī laikā bija šīs grāmatas autors, ienāca lūgums reģistrēt bezpeļņas biedrību “Līdumnieki”. Par dibinātājiem bija parakstījušies līdz tam pilnīgi nepazīstami jaunekļi. Tā kā jaunās organizācijas statūti nepavisam neatbilda spēkā esošajam mūsu agrākajam biedrību likumam, tad biedrību nodaļa, saziņā ar ģen. Dankeru, atteicās biedrību reģistrēt, iekams statūti nav pieskaņoti biedrību likuma prasībām. To nu dibinātāji nepavisam negribēja darīt. Sevišķi viņiem nepatika, ka jāpieteic arī biedrības nodaļas. Tikai pēc ilgāka laika, un kad statūti vairākkārt bija izsniegti atpakaļ un pārstrādāti, biedrību “Līdumnieki” ievada biedrību reģistrā kā bezpeļņas kultūras organizāciju.

No jaunās biedrības darbības, kas gan paguva izpausties tikai pāris skrejlapīņu izdošanā un dažu mītiņu sarīkošanā ar bravūrīgām “jaunās Eiropas” slavināšanas runām, bija nepārprotami redzams, ka organizāciju dibinājusi neliela vācu nacionālsociālistiem simpatizējoša jauniešu grupa ar dažu okupācijas iestāžu atbalstu. To vēlāk apstiprināja arī tas, ka, Kultūras un sabiedrisko lietu departamenta direktoram Ž. Unāmam pārsteidzīgi pametot Rīgu augusta pirmajās dienās, vācieši izteica vēlēšanos par viņa amata pēcnācēju redzēt “Līdumnieku” priekšnieku A. Raitumu. No tā arī spriežams, ka ar šo biedrību vācieši saistīja savus nākotnes plānus latviešu sabiedriskajā dzīvē. Bet notikumi frontē pārvilka svītru kā vācu nodomiem, tā līdumnieku jaunekļu tālākajai karjerai. Ja vāciešu ideja par tāda veida iefiltrēšanos latviešu sabiedriskajā dzīvē būtu radusies agrāk un tiem būtu izdevies atrast pakalpīgus “latviešus” savu nodomu īstenošanai, nav noliedzams, ka mums nelabvēlīgas

sekas būtu bijušas lielas. Bet ar pakalpīgo atrašanu vāciešiem nekad nebija veicies. Arī ar Raituma, agr. nacionālās armijas virsdienesta instruktora izraudzīšanu “Līdumniekus priekšnieka un sabiedrisko lietu departamenta direktora amatam vācieši atkal lieku reizi bija kļūdījušies. Raitums nebija un nevarēja būt latviešu lietas nodevējs un akls vācu kalps. To viņš arī pierādīja savā īsajā darbības laikā.

Pretstatā šim gadījumam, kad grupa nacionālā pārliecībā vāju jaunekļu naivi bija “gatavi mirt” par vācu “jauno Eiropu” nostādāma tā saucamā kureliešu kustība, kas, pretēji pirmajiem, bija ar krasu latvisku ideoloģiju, bet, diemžēl, pamatojās uz realitātēm neatbilstošām naivām ilūzijām, kas drīz vien sagādāja tik daudziem nāvi un ciešanas.

Plašākai sabiedrībai tikai emigrācijā kļuva zināms, ka 1943. g. augustā dažu agrāko politisko partiju darbinieki bija vienojušies par aktīvu darbību Latvijas suverenitātes atjaunošanas centienos un šim nolūkam nodibinājuši savu organizāciju — Latvijas Centrālo Padomi ar priekšsēdi Konstantīnu Čaksti. Padomes dibinātāju pamatdoma bija, ka noasiņojot Vācijai un Krievijai, atkal radīsies situācija, kad Latvijai būs iespējams atgūt savu patstāvību un lielākās partijas varēs pārņemt konstitucionālo varu, kādam nolūkam vispirmā kārtā būs nepieciešami pašu latviešu bruņotie spēki. Tādēļ viena no aktīvākajām LCP komisijām bija militārā, ko vadīja bij. Imantas pulka virsnieks un Rīgas policijas iecirkņa priekšnieks — karsts patriots, bet tai pašā laikā aizrautīgs fantasts kapt. K. Upelnieks*. Tā plānoja par militārā kodola noorganizēšanu blakus jau pastāvošajam un smagās cīņās rūditajam Latviešu leģionam, ko neuzskatīja par iestādījumu, kas atbilst latviešu interesēm. Tāds uzskats savukārt pamatojās LCP aprindu nostājā pret pašpārvaldi u.c. legālajām latviešu iestādēm un organizācijām, aplami uzskatot tās par vācu politisko mērķu atbalstītājām.

Neskatoties uz šādu aplamu pieņēmumu un nostāju pret Pašpārvaldi un Latviešu leģionu, LCP militārā komisija ar kapt.

* Skat. Latvju Enciklopēdijas 1399. un 1400. sleju un Latvju Ziņu (Stokholmā) 1946. g. 61. Nr

Upelnieku priekšgalā savu nodomu realizēšanai pati izvēlējās Pašpārvaldei pakļauto Aizsargu organizāciju un pat oficiālu vācu iestāžu segumu, lai radītu savu bruņoto spēku “kodolu”. Šis LCP iecerētais “kodols” vēlākā notikumu norisē ieguva apzīmējumu — kurelieši.

Jūlija vidū, kad Latvijā iebrukušā ienaidnieka atvairīšanai bija nozīmīgs katrs atvaires spēku papildinājums, Rīgas apr. priekšnieks un 5. Rīgas aizsargu pulka komandieris J. Veide saziņā ar Aizsargu organizācijas priekšnieku un Rīgas apgabala komisāru uzsāka organizēt visus Rīgas apriņķa aizsargus trijās militārās vienībās. Šīs vienības organizēt un pārzināt viņš pilnvaroja ģen. Kureli, pulkv. Vītolu un pulkv.-ltn. Medni. Praktiski savu vienību sāka organizēt vienīgi ģen. I. Kurelis*, resp. viņa uzdevumā kapt. K. Upelnieks, kas, kā jau minēts, tanī laikā bija arī LCP militārās komisijas vadītājs. Kapt. Upelnieks par vienības organizēšanās vietu izvēlējās Skrīveru-Lielvārdes rajonu ar 26 tai laikā vēl brīvajiem pagastiem.

Līdz ar pilnvarojumu pārzināt un organizēt militārā vienībā daļu 5. Rīgas aizsargu pulka aizsargus, J. Veide bija uzdevis ģen. Kurelim: a) vācu atkāpšanās gadījumā aizstāvēt Daugavu starp Pļaviņām un Ķegumu, b) turēt gatavībā 200 vīru sūtīšanai uz Rīgu, c) noorganizēt partizānus krievu aizmugurē frontes tālākas atvilkšanas gadījumā.

28. jūlijā ģen. Kurelis un kapt. Upelnieks ieradās Skrīveru pagasta Robežu mājās, vedot līdz 2 mīnu metējus, 200 mīnas, pāris desmit šautenes un rokas granātas. Viņu pirmais darbs bija mobilizācijas pavēlei līdzīga aicinājuma izsūtīšana visām 26 pagastu valdēm, uzaicinot noteiktos termiņos sapulcināt visus cīnīties spējīgus vīrus. Taču gaidītās atsauces nebija. Bija pats karstākais darbalais — labības pļauja, un, galvenais, ļaudīm vairs nebija ticības vācu spēkiem, vēl mazāk, ka ar pašu latviešu spēkiem vien varētu bojševikus atvairīt.

Pirmajās trīs nedēļās no paredzētiem 4 bataljoniem bija izdevies saformēt tikai t.s. Skrīveru bataljonu, riteņbraucēju vadu pie štāba un

* Bij. Troickas pulka komandieris un tehniskās divīzijas komandieris Latvijas Republikas laikā

saimniecības komandu. Bez tam savu atsevišķu rotu Ropažu pagasta Stukmaņos bija saformējis ltn. Rubenis. Par šo vienību skaitlisko lielumu trūkst precīzu ziņu. Šur tur minēts skaitlis 600. Daudzi, kas skaitījās Kureļa vienībās, faktiski uzturējās “atvaļinājumā” savās mājās. 100 vīru katru dienu bija jādod ar ierakumu darbiem saskaņā ar vācu komandanta norādījumu. Tādos apstākļos par kaut kādu nopietnu apmācību nebija ko domāt. To kavēja arī virsnieku trūkums, un tiem nedaudzajiem virsniekiem, kas bija, trūka kaujas pieredzes šai karā.

Vēl sliktāk veicās ar apbruņojuma iegūšanu. Tā pamats bija no 5. Rīgas aizsargu pulka iegūtās franču un krievu šautenes un pāris automātiskie ieroči katrai rotai. Tikai vēlāk, kad uzņēma kontaktu ar 16. armijas izlūkošanas vienību un vienojās par sadarbību, kam jāizpaužas ziņu vākšanā, aizsargu izsūtīšanā sevišķos uzdevumos aiz frontes un partizānu grupu noorganizēšanā frontes atvilkšanas gadījumā, saņemta no vāciešiem viena auto krava ieroču, ar ko varēja apbruņot 150 vīru.

Neskatoties uz tik niecīgu sastāvu un apbruņojumu, Kureļa grupas štābs nebeidz jūsmot par saviem nereālajiem nākotnes plāniem un apelēt pie iedzīvotāju patriotiskajām jūtām, it kā ar to vien jau pietiktu boļševiku aiztriekšanai atpakaļ krievu zemes plašumos. Katram kaut cik nopietnam vērotājam bija skaidrs, ka ja boļševiku laušanos uz priekšu nevar apturēt divas vācu armijas, tad par kaut kādas 1918. g. situācijas rašanos nevar ne runāt. To šai laikā negribēja saprast kapt. Upelnieks. Kad visiem spēkiem vajadzēja stiprināt mūsu jau pastāvošo militāro “kodolu” — Latviešu leģionu smagajās cīņās frontē, kā vienīgo mūsu pašu reālo spēku, un aicināt un palīdzēt apdraudētajiem iedzīvotājiem glābties, kurelieši darīja pretējo.

Kureliešu štāba dienasgrāmatā 6. oktobrī, starp citu, ierakstīts: “Ģenerālis Bangerskis uzskata, ka visiem latviešiem jāiet prom uz Vāciju, lai atgrieztos kaut vai pēc 30—40 gadiem. Vai tas vecis traks?”

Pretēji dotajiem norādījumiem vienības sastāvu komplektēt vienīgi no vēl nemobilizētiem vīriem, kapt. Upelnieks sāk vienības skaitliskā sastāva papildināšanai uzņemt kureliešos gan frontes kaujās izjukušo vienību karavīrus, gan vienkāršus dezertierus, sevišķi no 15. divīzijas, ko tanī laikā pārveda uz Vāciju. Tas, protams, nepalika apslēpts ne Latviešu leģiona vadībai, ne arī vācu iestādēm. Kad uz to norādīts kapt. Upelniekam, tas lepni atbildējis: “Ko par mums domā vācieši un leģiona kungi, tas mūs neinteresē, mēs zinām, ko mēs darām.” Vai arī norādot tos, kas negribēja pievienoties kureliešiem: “Neklausait vāciešiem! Kad viņi kaut ko atļaus, būs jau par vēlu. Tagad ir īstais laiks darīt to, kas Latvijas labā mums jādara.”

Kad septembra vidū boļševiki bija nokļuvuši bīstami tuvu kureliešu nometnei, štāba un komandieru apspriedē (18. septembrī) nolemts nevis iesaistīties frontes cīņās un ar saviem kaut nelielajiem spēkiem aizstāvēt kādu frontes iecirkni, vai arī papildināt septiņu nedēļu pastāvīgās cīņās uz Latvijas zemes izretinātās 19. divīzijas rindas, bet gan pārcelties uz Kurzemi. 19. septembrī arī sākts pārvest mantas un ieročus, bet naktī no 22. uz 23. septembri visa grupa, ņemot līdz daudz lopu, cauri Rīgai devās uz Kurzemi, kur nonāca 29. septembrī un apmetās Talsu apriņķa Strazdes muižas rajonā. Pēc ģen. Kureļa liecības no Skrīveriem uz Kurzemi pārcēlušies ne vairāk kā 150 vīru, pārējie pa ceļam bija vienību pametuši.

Aizkraukles draudzes mācītājs A. Lūsis, kas veicis Kureļa grupas mācītāja pienākumus, “Bavārijas Latviešu Vēstnesī” 1945. g. 17. nov. numurā par kureliešiem raksta:

— Pirmo reizi kureliešus apciemoju augusta vidū. Robežās toreiz valdīja īsti kareiviska noskaņa. Augstu celts pār raženo sētu stalti plīvoja Latvijas karogs. Vienības štābs bija iekārtojies dzīvojamās ēkas dienvidu spārnā — trīs istabās un balkonā. Sastapos ar ģenerāli Kureli. Viņa štāba priekšnieka pienākumus veica kapt. Upelnieks. Ziņu dienesta virsnieka pienākumus bija uzņēmis citkārt kautrīgais un labsirdīgais virsl. Gregors. Saimniecības pārzinis bija pulkv. Liepiņš. Pārrunājām mūsu stāvokli un nākotnes izredzes. Vispārējais noskaņojums bija tāds, ka kureliešiem un citām latviešu

vienībām jākļūst par kodolu neatkarīgās Latvijas armijai. Virsl. Gregors informēja par notikumiem starptautiskā politikā, izteikdams cerību, ka ja mums izdotos radīt no vāciešiem neatkarīgu Latvijas valdību uz demokrātiskas bāzes, tad, varbūt, varētu rēķināties ar dažu ārvalstu morālisku atbalstu.

Grūtības vienības izveidošanā, protams, bija lielas. Trūka ieroču; tos gan solīja, bet nedeva. Septembra sākumā vienība bija saņēmusi tikai franču šautenes un nedaudz munīcijas. Automātiskie ieroči bija jāgādā pašiem. Trūka arī vienveidīgu karavīru tērpu. Vācu formās kurelieši atteicās staigāt, bet drānas paredzētam nacionālās armijas tērpam nebija tik viegli atrodamas. Vieglāk bija ar uztura sagādi, to kureliešiem ziedoja apkārtējie saimnieki. Virtuves darbus brīvprātīgi veica Skrīveru sievas un jaunavas.

Pagāja atkal dažas nedēļas. Stāvoklis mūsu frontes sektorā šai laikā bija pasliktinājies. Pie Ērgļiem notika spraigas cīņas. Krievu karaspēks stāvēja arī pie Aiviekstes. Daugavas kreisā krastā to ieroči dārdēja vairs tikai nepilnu divdesmit kilometru attālumā. Tur krievi bija sasnieguši Daudzevu. Bija jābūt sagatavotiem uz visādām varbūtībām. Tas pamudināja kureliešus pastiprināt savu izlūku darbību. Novērotājus sūtīja uz visiem cīņu degpunktiem un dažreiz arī uz krievu ieņemtiem apgabaliem. Parasti izlūki atgriezās ar bēdīgām ziņām.

Šais kritiskajās dienās samērā bieži viesojos Robežās. Ar prieku vēroju vienības pieaugumu un dažu tās vīru pašreizējā uzupurēšanos. Likās, ka jau septembra sākumā vācieši Kurelim vairs neuzticējās. No vienības tie centās izņemt jaunāko gada gājumu karavīrus un ieskaitīt tos aviācijas izpalīgos un citās rezerves vienībās. Apkārtnes pagastos, savukārt, bija pavēlēts Kureļa rīkojumiem neklausīt.

Tā jau pēc neilga laika labi domātais pasākums draudēja nonākt strupceļā. Tomēr Kureļa grupas vadītāji nenolaida rokas un nedomāja piekāpties. Šie vīri jau bija izšķīrušies, un zināja ko dara. Uz vācu labvēlību tie necerēja.

Tā pienāca septembris... Kādā sestdienas vakarā kopā ar Kalsnavas draudzes mācītāju Jesiferu vadījām kureliešu svētvakara dievkalpojumu. Tas bija jauks, skaists brīdis. Glītās rindās Robežu dārzā stāvēja kurelieši: dažs vēl atgādināja zēnu, citam mati jau metās balti kā sniegs... Jau rudenīgo koku ēnā, gar dārza žogu bija novietojušies kureliešu piederīgie. Un dziedot korāli "Dievs, sargā mūsu tēvu zemi"... mums visiem acis kļuva valgas, un skats vērsās uz Latvijas karogu, kas liesmoja dziesnas ugunīs ...

Pēc svētbrīža, kopā ar virsniekiem sēdot pie vakariņu galda, pārrunājām jautājumu par partizānu kara iespējām. Cik nopratu, Kurelis (pats viņš toreiz bija kaut kur izbraucis) savus vīrus gribēja sagatavot arī šādam cīņas veidam.

Bet turpmākie notikumi ritēja neparedzēti strauji. Bija svētdiena, 17.septembris. Pieraduši dzirdēt kaujas dunēšanu drīz vienā, drīz otrā debesu pusē, mēs brīnījāmies par dīvaino klusumu, kāds šai svētrītā bija nolaidies pār apkārtni. No rīta ierados Aizkraukles baznīcā vadīt dievkalpojumu. Parasti pie baznīcas, kas celta augstā kalnā uz Daugavas krasta, mani jau sagaidīja baznīcēni. Toreiz tādu bija maz. Tie, kas bija atnākuši, stāstīja, ka krievu karaspēks jau esot mežos iepretim Aizkrauklei, Daugavas kreisajā krastā. Visas zīmes liecināja, ka kaut kas tiešām nav kārtībā. Pa Daugavas lielceļu, no Kokneses puses, nāca noguruši vācu karavīri, pat bez šautenēm. Pāri — Seces pagastā bija redzami ugunsgrēku dūmi.

Īsi pirms dievkalpojuma sākuma saņēmām vēsti no kureliešiem. Dievkalpojums bija jāatliek. Baznīcu varēja sākt apšaudīt artilērija. Informēju par stāvokli tos, kas bija atnākuši, un lūdzu atgriezties pie saviem piederīgiem.

Un tiešām, pēc dažām stundām jaunjēlgavniekiem vācieši pavēlēja līdz vakaram atstāt pilsētu. Vakarā pie manis ieradās pulkv. Liepiņš un pastāstīja, ka vācieši bez kaujas sākuši atkāpties, pamezdami tikko izbūvētos nocietinājumus gar Laucesas upi. Vācu vienības pametušas arī Koknesi. Tilts pār Pērsi uzspridzināts. Kurelieši nolēmuši atiet Rīgas virzienā. —

Pie kureliešu gaitām Kurzemē un to traģiskā nobeiguma atgriezīsimies šīs grāmatas otrā daļā.

TAUTAS PALĪDZĪBA

Šai vietā atsevišķi jāapskata organizācijas Tautas Palīdzība darbība šai laikā.

1941. g. pēc boļševiku padzīšanas vācu okupācijas iestādes neatļāva turpināt darbību Latvijas Sarkanajam Krustam, bet tā vietā 30. oktobrī atļāva nodibināt organizāciju Tautas Palīdzība, iekļaujot tanī 6 Latvijas brīvvalsts laika organizācijas:

Latvijas Sarkanu Krustu,
Veselības Veicināšanas Biedrību,
Latvijas Sieviešu Palīdzības Korpusu,
Latvijas Bērnu Palīdzības Savienību,
Latvijas Bērnu Draugu Biedrību un
Rīgas Latviešu Labdarības Biedrību.

Organizācijas Tautas Palīdzība mērķi izteikti statūtu 2. §:

a) Organizācija Tautas Palīdzība ar darbiem un labiem padomiem palīdz visiem tautas locekļiem, kas boļševiku rīcības vai kara darbības dēļ nonākuši trūkumā.

b) Palīdzības darbs izpaužas trūkcietēju apgādē ar uzturvielām, apģērbu, apaviem, veļu, piemērotiem dzīvokļiem un citiem pirmās nepieciešamības priekšmetiem. Tāpat palīdzības darbs izpaužas tautas veselības kopšanas darbinieku sagatavošanā, slimo kopšanā un ārstēšanā, bērnu aizgādības kārtošanā, padomu sniegšanā mātēm un palīdzības sniegšanā kara invalīdiem.

c) Organizācija Tautas Palīdzība dibina darba kopas siltu apģērbu un dāvanu sagatavošanai karavīriem, kas cīnās pret lieliniekiem.

Tautas Palīdzības statūtus parakstīja prof. K. Kundziņš, ģen. O. Dankers, Dr. med. F. Feders, ģen. Skrapce, zv. adv. J. Preisbergs un inž. Spr. Paegle.

Par TP priekšnieku ģenerālkomisārs iecēla Iekšlietu ģenerāldirektoru ģen. O. Dankeru. Priekšnieka vietnieka pienākumus uzņēmās ilggadējais LSK priekšnieka vietnieks inž. Spr. Paegle un ģenerālsekretāra pienākumus ģen. Skrapce. Pēdējo gan drīz nomainīja mag. iur. Ād. Šilde. Arī ģen. Dankers 1942. g. beigās lielās darba slodzes dēļ no priekšnieka amata atteicās un ģenerālkomisārs no TP apgabalu priekšnieku (Rīgas — arh. P. Dreimanis, Vidzemes — J. Rugēns, Latgales — V. Sveile, Zemgales — pulkv. Frickauss un Kurzemes — A. Mūrnieks) izraudzītajiem 4 kandidātiem (prof. K. Kundziņš, inž. Spr. Paegle, mag. iur. Ād. Šilde un mag oec. B. Pavasars) par priekšnieku apstiprināja bij. ģenerālkonsulu Br. Pavasaru. Kā priekšnieka vietnieki darbojās ilggadējais LSK pr-ka vietnieks inž. Spr. Paegle un mag. iur. Ād. Šilde.

Visu vācu okupācijas laiku TP darbojās ļoti aktīvi, noskaidrojot zudušos tautiešus, vācot informāciju par viņu likteni, uzturot slimnīcas (11), sanatorijas (8), veselības kopšanas punktus (114), bērnu dārzus (32), bērnu vasaras kolonijas (3), māsu skolas (2) un materiāli atbalstot kā 1940/41. g. boļševiku terorā un kara darbībā cietušos tautiešus, tā no vācu okupācijas varas cietušo ģimenes un, it sevišķi pēdējos gados, arī daudz bērnu ģimenes. No TP materiālu atbalstu ik mēnešus saņēma caurmērā 20.000 personas, galvenā kārtā bērni. Visu izdevumu kopsumma sniedzās pie 5 milj. RM gadā. Naudas pabalstos vien ik gadus izsniedza apm. 1,5 milj. RM.

Visas latviešu sabiedrības atsaucība TP darbam bija ļoti liela. Ar savu līdzdarbību, naudas un dažādu mantu ziedojumiem TP darbu atbalstīja visa tauta. Pusi TP līdzekļu tauta deva tiešu ziedojumu veidā, dodot pirmajos trīs gados tuvu pie 9 milj. RM. Otrs lielākais ienākumu avots bija dažādie TP sarīkojumi un saimnieciskie pasākumi. Tādēļ līdzekļu ziņā TP savu darbību varēja izvērst neierobežoti un būt klāt visur tur, kur tautas intereses to prasīja. Redzot TP neatkarību līdzekļu ziņā, vācu iestādes, it sevišķi pēdējos gados, centās TP uzlikt pat tādus pienākumus, kas visos laikos kārtojami valsts iestādēm. Tā, piem., līdz 1943. g. Pašpārvalde izsniedza ikmēneša pabalstus daudz bērnu ģimenēm, bet ar 1943. g.

1. aprīli Pašpārvaldes budžetā okupācijas vara šos līdzekļus vairs neatļāva, norādot, ka TP, ja vēlas, var atbalstīt daudz bērnu ģimenes. To darīt arī TP bija spiesta, jo pretējā gadījumā zemo algu dēļ smagi ciestu mazturīgās ģimenes. Tāpat ar 1943. g. 1. aprīli TP bij spiesta uzņemties visu 29 valsts bērnu dārzu uzturēšanu.

TP plaši atbalstīja arī latviešu karavīrus frontē, it sevišķi ievainotos slimnīcās. TP ortopēdiskajās darbnīcās, kas bija vienīgās Baltijas valstīs, izgatavotas invalidu vajadzībām dažādas protēzes u.c. ortopēdiski priekšmeti vairāk kā 200.000 RM vērtībā.

Bez medicīniskā un materiālā palīdzības darba TP caur savām vietējām organizācijām, kādas bija katrā pagastā un pilsētā (kopā 616 organizācijas ar vairāk kā 450 algotiem un 70.000 brīvprātīgiem darbiniekiem), presi, dažādiem saviem izdevumiem un vairāk kā 1000 dažādiem sarīkojumiem gadā, veica arī ļoti nozīmīgu tautas vienošanas, audzināšanas un morāliskas stiprināšanas darbu. Sevišķi nozīmīgs šis darbs bija pēc Rīgas krišanas Kurzemē, kad lielas tautas masas, saspīestas šaurā telpā, māca posts un bezcerība.

Ar kara darbības otrreizēju ienākšanu mūsu zemē 1944. g. jūlijā Tautas Palīdzībai blakus pieminētajiem uzdevumiem pievienojās jauni, ļoti smagi uzdevumi bēgļu gaitās izgājušo tautiešu labā. Sakarā ar kara darbības straujo virzīšanos uz priekšu Latgalē, Vidzemē un Zemgalē, šo darbu gan neizdevās visur izvērst vajadzībām atbilstoši plaši un iespaidīgi. Citādi tas bija Rīgā un Kurzemē, lai gan arī te bēgļu plūsmas straujākajā laikā TP ne visur un vienmēr bija iespējams apmierināt visas bēgļu vajadzības, jo pārlieku smagi skarta bija lielākā daļa mūsu tautas.

1944. g. agrā pavasarī boļševiku terora uzlidojumā smagi cieta Tallina. Tādus pašus uzlidojumus, fronteī arvien vairāk tuvojoties mūsu zemes robežām, sagaidīja arī Rīga, tādēļ vācu iestādes lika bērniem un pārējiem, kam nebija nepieciešami uzturēties Rīgā, atstāt pilsētu. Nebija mazums ļaužu, kam trūka uz laukiem radu vai pazīstamu, kurp bērnus sūtīt. Tiem TP steidzīgi iekārtoja Rīgas jūrmalā un Zemgalē bērnu kolonijas. Vēlāk, sākoties straujam boļševiku iebrukumam Jelgavas un Baustas apriņķos, sešdesmit

Glūdā novietotos bērnus atšķīra no vecākiem. Bārbelē un citur no līdzīgām nejaušībām izdevās paglābties.

Lai palīdzētu smagi piemeklētajiem igauņiem, TP ziedoja izbumbotajiem Tallinas iedzīvotājiem 100.000 marku un 3 tonnas tekstiliju un medikamentu, ko uz Tallinu nogādāja TP priekšnieka 2. biedrs mag. iur. Ād. Šilde.

Nemiera dienas mūsu zemē ievadīja pirmie boļševiku iebrukumi Latgalē. Kā jau pieminējam, sākumā tur nedarbojās regulārs karaspēks, bet lielas, labi apbruņotas bandas, kas iebruka pierobežas lauku mājās, tās izlaupīja un bieži vien aizveda līdz vai noslepkavoja iedzīvotājus. Aplaupītos parasti izģērba līdz kreklam. TP galvenā pārvalde cietušos atbalstīja ar drēbēm un mājturības priekšmetiem, kamēr vietējās TP organizācijas (iecirķņi) mēģināja cietušos atbalstīt ar uzturu un naudu. Lielāku mantu sūtījumu TP mašīnās noveda uz Rēzekni tās nopostīšanas laikā.

Taču drīz vien palīdzību prasīja ne vairs atsevišķas vietas, bet visa piefronte, ko pārplūdināja bēgļu pajūgi. Iekšlietu ģenerāldirekcijai bija jā rūpējas par tiem bēgļiem, kas plūda uz zemes iekšieni. TP uzdevums jaunajā situācijā bija vienīgi iespēju robežās steidzīgi izveidot siltu ēdināšanu un naktsmītnes, bet lielāka apjoma ēdināšanu varēja veikt tikai tad, ja attiecīgās iestādes izsniedza produktus, kas bija racionēti un tādēļ TP nepieejami. Par spīti atkārtotām sanāksmēm, kurās Iekšlietu ģenerāldirekcija aicināja dažādu iestāžu un TP pārstāvjus, darbs negribēja sekmēties. Bez vācu civilistāžu atļaujas nevarēja iegūt uzturvielas. Vienīgais, ko atļāva, bija liellopu kauli. Saprotams, tas bija pārāk maz. TP darbinieki gan pūlējās iegūt no pamestajām lauku mājām piefronte kādus uzturvielu pārpalikumus, bet bez jūtamiem ieguvumiem. Notika asas sarunas, bet panākumu nebija. Vācu civilpārvaldē jau bija manāms haoss un izvairīšanās no atbildības.

Arī pašā Tautas Palīdzībā šai laikā notika pārmaiņas. Jūlija liktenīgajās dienās TP priekšnieks Br. Pavasars, izmantojot inspekcijas braucienu uz Rudbāržu sanatoriju, mēģināja nogādāt uz Liepāju savu ģimeni. Tas viņam izdevās pēdējā brīdī, un ceļš aiz viņa

Bēgļu ievēribai

Bēgļu atbalstīšanai Rīgā darbojas sekojošas Tautas Palīdzības iestādes:

Edinātavas:
(no pl. 11—16):

- 1) Daugavpils ielā 72;
- 2) Brīvības ielā 154;
- 3) Raiņa bulvārī 27, 1. stāvā pa labi;
- 4) Valdemāra ielā 32;
- 5) Vienības gatvē 38.

Ambulances:

- 1) Raiņa bulvārī Nr. 27, 1. stāvā pa kreisi;
- 2) Dzirnauvu ielā 12/14, tikai bērniem. Ambulances atvērtas no pl. 8—16. Pārējā laikā pirmo palīdzību sniedz TP 1. slimnīcā Ērgļu ielā 3/5 un TP prof. Jankovska sanatorijā Altonavas ielā 6.

Naktsmītnes:

- 1) Pionieru ielā 5 (arī silts ēdiens);
- 2) Ģertrūdes ielā 5-a.

Bērnu internāti:

- 1) Raiņa bulvārī 27;
- 2) Valdemāra ielā 32, tikai dienā, no pl. 8—18. Bērni saņem arī siltu ēdienu.

Pirtis.

Ieejas tālonus bēgļi var saņemt Raiņa bulv. 27, 4. ist.

Dzīvokļu sagāde.

Skolas ielā 1, sētas mājā, 1. st. pa kreisi.

Sūšanas darbnīca.

Raiņa bulv. 27, 5. dz.

Pabalsti:

Dažāda veida pabalstus bēgļiem izsniedz TP Rīgas pils. apriņķis Raiņa bulvārī 27, 2. stāvā.

Izziņu birojs:

Raiņa bulvārī 27, 4. stāvā, meklētāju un meklējamā pietiekumus pieņem darbināšs no pl. 7,30—20, svētd. no pl. 14—17.

PROVINCE

pirmo palīdzību bēgļiem sniedz TP veselības punktus, bet dažādās citās vajadzībās TP apriņķa un iesirķņu birojos:

Vidzemē:

Cēsis — Pils ielā 7 un Palasta 14;
Valmierā — Rīgas ielā 31 un 33;
Valkā — Semināra ielā 29 un Beve-
rinas ielā 5;
Siguldā — Sveices ielā 6;
Ainažos — Parka ielā 12;
Limbažos — Burtņieku ielā 1;
Mazsalacā — Pērnavas ielā 4;
Rūjienā — Raiņa ielā 3;
Salacgrīvā — Rīgas ielā 10;
Smiltēnē — Gust. Adolfa ielā 2;
Strenčos — Valkas ielā 11;
Ogrē — Krasta ielā 5;
Rīgas Jūrmalas — Dubulti pr. 1.

Kurzemē:

Liepājā — Kūrmājas pr. 16, Rīgas
ielā 11 un Kungu ielā 21;
Kuldīgās — Vadoņa ielā 1 un Lie-
pājas ielā 14;
Ventspilī — Vadoņa ielā 4 un 55;
Aizputē — Lielā ielā 19 un 31;
Talsos — Lielā ielā 25;
Saldū — Kalpaķa ielā 15;
Kandavā — Lielā ielā 27.
Mazākās pilsētās un pagastos TP
iesirķņu biroji atrodas lielāko tiesu
pašvaldības telpās. Visās šajās iestā-
dēs bēgļiem palīdzību sniedz bez
maksas.

ZIEDOJUMUS BĒGLIEM

pieņem Rīgā:

- 1) Raiņa bulvārī 27, 2. st.;
- 2) Skolas ielā 1, sētas mājā.

Provincē — TP apriņķu un iesirķņu birojos.

TP palīdzības iestāžu saraksts.
(No laikraksta "Tēvija").

tika nogriezts. Šo braucienu daudzi viņam pārmeta. Pirms došanās uz Liepāju Br. Pavasars pilnvaroja savu otru vietnieku mag. iur. Ād. Šildi par savu aizstājēju Rīgā. No šī brīža tad arī TP darba faktiskā un vēlāk arī oficiālā vadība līdz vācu armijas kapitulācijas dienai atradās Ād. Šildes rokās.

No Zemgales puses fronte Rīgai bija pievirzījusies visai tuvu. No Daibes un Olaines purvu apgabala nāca ziņas, ka tur ļaudīm trūkst pat dienišķās pārtikas. TP izkārtoja maizes cepšanu Rīgā, no kurienes smagās mašīnās to katru dienu piegādāja norunātās vietās. TP palīdzības kolonnas un mantu transporti kopš vasaras vidus negāja vairs tikai uz Latgales izbumbotajām pilsētām un izlaupītajai pierobežai vien, bet arī uz dažādām Zemgales un Vidzemes vietām. Lielākajās bēgļu pieplūduma vietās sāka izsniegt siltu ēdienu un ierīkoja ambulances. Šim darbam ļoti labi noderēja mūsu labi apmācītās žēlsirdīgās māsas, TP talcinieki un izpalīdzes.

Bēgļu masai tuvojoties Rīgai, ierīkoja galveno ceļu tuvumā 9 ēdināšanas punktus, 5 ambulances, vairākus pirmās palīdzības punktus, bēgļu mītnes, bērnu pārraudzības vietas un šūšanas darbnīcas.

Šai laikā TP darbs bija pieskaņots tikai bēgļu aprūpes vajadzībām. Veselības kopšanas punktus piefrontes tuvumā pārveidoja par bēgļu ambulancēm, slimnīcās pavairoja gultu skaitu, pa ceļiem izsūtīja bēgļiem pretim māsas ar medikamentu somām un aizgādības darbiniekus. Izdevās pat iekārtot dažas viegli pārvietojamas lauku virtuves. Ievērojami paplašināja Izziņu biroja darbību.

Ja TP vienu laiku bija taupījusi savu noliktavu krājumus, tad tagad guva virsroku pretējie uzskati. Kur vien radās vajadzība, tur nosūtīja pirmās nepieciešamības mantas un ārstniecības līdzekļus. Septembra sākumā pienāca labas ziņas no Cēsīm un citām vietām, kur bija izdevies nodrošināt bēgļu ēdināšanu trīs reizes dienā, apgādāt bēgļus ar apaviem, apģērbiem un naudas pabalstiem, un arī naktsmītnēs uzņemt arvien vairāk ļaužu. Daudz atkarājās no vietējiem darbiniekiem. Valmierā, Dzērbenē un Piebalgā tas tā nesekmējās.

Bija daudz gadījumu, kad, neievērojot vēso, lietaino laiku un pirmās naktssalnas, bēgļi naktis pavadīja zem klajas debess, jo vietējie zemnieki tiem liedza pajumti. Bet frontes tuvuma dēļ nedrīkstēja iekurt uguni. TP pabalstu daļas vadītājs R. Heine, kas, izbraucis Vidzemes piefrontes apgabalus, stāstīja, ka turienes lauksaimnieki žēlojušies par pirmajiem bēgļiem, kas nākuši no

Latgales visattālākajiem stūriem un līdz ar viņiem savukārt krietni daudz krievu, — tie izturējušies pret vietējiem iedzīvotājiem necienīgi, ņemot patvarīgi no lauka saknes un sabradājot tīrumus un pļavas.

Bet daudz pārestību, protams, piedzīvoja paši bēgļi. Jaunpiebalgā un apkārtņē SS 6. korpusa komandieris pavēlēja aizturēt bēgļus, piespiežot tos strādāt nocietinājumu izbūves darbos. Apmeklējot šādas vietas, TP darbinieki, — kā tas izrādījās, piem., Abrupē — atrada bēgļus brīvajā laikā mitināmos vecā rijā, kurai trūka durvju, un arī jumts bija caurs. Bēgļi gulēja mitros, netīros salmos, caurvējā un aukstumā.

Izmisumu vēl pavairoja slimnieki, kurus plosīja drudzis. Turklāt radās bažas, vai vispār izdosies nokļūt drošībā. Citu novadu bēgļi, padzirdējuši par šādu postu, nevirzījās vairs pa lielajiem ceļiem, bet, lai pārklātu Gaujai, izvēlējās meža ceļus un braslas. TP darbiniekiem nekādi nebija iespējams piekļūt šiem bēgļiem, lai gan palīdzība sevišķi tur būtu bijusi vietā. Ar tiem sastapties izdevās tikai Rīgā.

Ar 1944. g. augustu Kurzemei izveidojās sava TP pārvalde Liepājā, no sākuma TP priekšnieka B. Pavasara, vēlāk TP Veselības kopšanas direkcijas vadītāja A. Gāršas vadībā, līdz viņš oktobra sākumā aizbrauca uz Vāciju. No Rīgas viss vairs nebija pārredzams. Vienu daļu Vidzemes, Latgales un Zemgales bēgļu gan uzņēma kuģos Rīgas ostā, lai tos vestu uz Vāciju, bet lielākā daļa devās uz Kurzemi. Par nozīmīgākajiem bēgļu aprūpes centriem izveidojās Stende, Kuldīga, Ventspils, Aizpute, Talsi un Liepāja.

Notikumu attīstība prasīja trīs aprūpes sektoru izveidošanu. Vēl arvien bija krietni daudz ko darīt Rīgā un tās apkārtņē, bet gluži jaunas prasības radīja Kurzemē un Vācijā nokļuvušie bēgļi.

TP priekšnieks Br. Pavasars 23. septembrī atteicās no amata. Priekšnieka ievēlēšana statūtos paredzētā kārtībā nebija vairs iespējama. Tā kā priekšnieka otru vietnieku, pašreizējo priekšnieka vietas izpildītāju Rīgā, Ād. Šildi TP apgabalu vadītāji bija kādreiz minējuši par kandidātu priekšnieka amatam, tad oktobra sākumā Liepājā Reihkomisariāts viņu apstiprināja par TP priekšnieku.

TP bija mēģinājusi jau vasaras vidū bēgļu vajadzībām Vācijā pārsūtīt caur bankām 3 milj. marku. Vācu iestādes to nepieļāva, lai gan drīz pēc tam bankas pašas visus savus naudas fondus tā kā tā evakuēja uz Vāciju. No Vācijas jau augusta beigās sāka ienākt ziņas par palīdzības nepieciešamību. TP galvenā pārvalde nolēma deleģēt uz Vāciju organizācijas lietu direktoru, agr. Rīgas pilsētas lielveikāko R. Liepiņu, uzticot viņam TP pilnvarotā pienākumus Vācijā. Bet Reichskomisariāts viņa kandidatūrai nepievienojās, apšaubot viņa politisko uzticamību. Vēlāk arī noskaidrojās, ka Br. Pavasars vēl pirms savas atteikšanās par pilnvaroto Vācijā bija izraudzījis un nosūtījis no Liepājas uz Vāciju bij. ģenerālkonsulu A. Kacenu. Par viņa palīgu septembra beigās TP izraudzīja Dr. V. Māsēnu.

Paturot acīs visas mūsu tautas vajadzības, TP galvenā pārvalde lēma, ka TP uzkrātā manta sadalāma trīs vienādās daļās, vienu atstājot tiem tautiešiem, kas ir Rīgā un nedomā to atstāt, otru — Kurzemē esošajiem, bet trešo — tautiešu aprūpei Vācijā. Uz Kurzemi aizveda daudz tekstiliju un citām paredzamām vajadzībām nepieciešamas lietas. Vācijas sūtījumā, savukārt, bija drānas, ārstniecības līdzekļi, kā arī ap 8000 latviešu mācības grāmatu. Uzkrātos naudas līdzekļus vienojās izlietot visu tautiešu vajadzībām, kur un kā vien iespējams.

Pašās pēdējās dienās pirms Rīgas krišanas daudzi Rīgas uzņēmumi un veikali piedāvāja TP pārņemt viņu drēbju krājumus. TP paspēja pārņemt tomēr tikai niecīgu daļu un izdalīt Rīgā atrodošamies bēgļiem. Nebija vairs nekādu iespēju šīs vērtības izvest no Rīgas.

Naktī no 8. uz 9. oktobri TP priekšnieks Ād. Šilde izšķīrās kopā ar daļu galvenās pārvaldes darbinieku pārcelties uz Kurzemi, jo turpināt darbu Rīgā vairs nebija iespējams. Atlikušo lietu kārtošanu Rīgā uzņēmās TP priekšnieka vietnieks inž. Spr. Paegle, bet arī viņam jau 11. oktobra pēcpusdienā Rīga bija jāatstāj, jo galvaspilsētas pievārtē jau norisinājās cīņas. Pienākums bija pildīts līdz pēdējam brīdim un vispēdējai iespējai.

*Latviešu leģiona pastmarka.
Niklāva Strunkes zīmējums*

RĪGAS ATSTĀŠANA

PĒDĒJAS 3 NEDĒĻAS PIRMS RĪGAS KRIŠANAS

Septembra pēdējās dienās vācu rīcībā bija jūtams pagrieziens. Uz ārpusi tas izpaudās Ģenerālkomisāriāta un Pašpārvaldes likvidēšanā un bēgļu masu ielaišanā Vācijā, pat aicināšanā un piespiešanā evakuēties. Kuģu kartes, resp. atļaujas izbraukšanai sāka izsniegt bez jebkādam liekām formalitātēm.

Oficiālajā paziņojumā par to bija teikts:

— Latvijas civiliedzīvotāju izceļošana uz Lielvāciju no šī brīža ir ievērojami atvieglota. Līdzšinējā izceļošanas atļauju pieprasījumu apstiprināšana Darba pārvaldē un policijas dienesta vietā, kā arī robežas pārejas zīmes sagāde tagad atkrīt. Jāievēro vienīgi sekojoši noteikumi:

1) Jāizpilda izceļošanas pieprasījums. Formulāri saņemami izceļošanas birojā Latvijas bankas namā, Pils laukumā 4.

2) Pase vai personas apliecība, kā arī izceļošanas pieprasījums jāiesniedz apzīmogošanai izceļošanas birojā, Pils. lauk. 4.

3) Jāpieteicas transporta birojā, Pils. lauk. 4, lai saņemtu bezmaksas kuģa vai dzelzceļa kartes, kā arī apliecību, ka izceļotājs ir brīvs no utīm un neslimo ar lipīgām slimībām.

4) Piekritīgai pārtikas kartīšu iestādei jānodod pret izrakstīšanas zīmi civiliedzīvotāja pārtikas kartītes.

Ģimenes, ieskaitot vīriešus, var ceļot kopā. Tās arī novietošanas vietās novietos vienkopus. Katra persona var ņemt līdz: 100 kg bagāžu un 30 kg rokas bagāžu. Pārtikas līdzekļus var ņemt līdz bez

ierobežojumiem. Naudā katra persona var izvest 500 RM. Nauda, kas pārsniedz šo summu, iemaksājama kādā kontā Austrumzemes bankā. Pārskaitīšana notiek pēc pastāvošiem noteikumiem. Ceļā uzturs ņemams līdz piecām dienām. Par siltiem ēdieniem un dzērieniem ceļojuma laikā bez tam rūpējas Latviešu Tautas Palīdzība.

Katrā transportā ir speciāls veselības dienests, kuram piedalīti ārsti un māsas. Sevišķa gādība tiek piešķirta mātēm un maziem bērniem. Tiem, saņemot kuģa vai dzelzceļa karti, jāpieteicas labāku vietu saņemšanai.

Nonākot Vācijā, izceļotājus saņem Austrumzemes ministrijas un NSDAP, kā arī Latviešu palīdzības pārstāvji. Pēc īsas uzturēšanās kādā pārejas nometnē izceļotājus izdala pa novietošanas apgabaliem, lielāko tiesu Pomerānijā un Meklenburgā. Tie, kuri var uzrādīt apmešanās iespējas pie radiem vai pazīstamiem pārējos Vācijas apgabalos, var no šejienes tūlīt turpināt ceļu. Reihsfīrers noteicis, ka ikviens latviešu bēglis, novietojoties Vācijā, pielīdzināms valstsvācu evakuētiem. —

Šis oficiālais paziņojums noslēdzās vārdiem: Tādējādi Lielvācija sniedz plašā mērogā savu palīdzību visiem latviešu bēgļiem. Neviena tādēļ lai vairs neatliek izceļošanu un nenovilcina to līdz pēdējam brīdim. Tagad ir pēdējais brīdis. —

Tūkstoši šo izdevību arī izmantoja, pametot līdzatvestos mājļopus Rīgas ielās vai ostā. Vairums bēgļu tomēr vēl nevēlējās dzimteni atstāt un nebeidzamās rindās cauri Rīgai plūda uz Kurzemi cerībā, ka boļševiki to neieņems. Izsludināja arī Rīgas iedzīvotāju evakuāciju uz Talsu un Ventpils apriņķiem. Tās veikšanai Pašpārvalde jau septembra vidū bija nodibinājusi īpašu evakuācijas štābu ar jauniecelto Pašvaldību departamenta direktoru, bij. Daugavpils pilsētas vecāko J. Niedru priekšgalā.

17/18. septembra naktī notika pirmais lielākais gaisa uzbrukums Rīgai, nodarot postījumus 2. pilsētas slimnīcas un Avotu un Stabu ielu krustojuma rajonos. Vēlāk uzlidojumi sekoja vai katru nakti. 22. septembrī Brāļu kapos guldīja pirmos boļševiku gaisa terora upurus

— 38 latviešu jaunekļus — iesauktos gaisa spēku izpalīgus, kas bija nogalināti boļševiku nakts uzlidojumā L. Nometņu ielas kazarmās.

21. septembra rītā Rīgas ielās parādās kāda ģenerālmajora paziņojums, ka Rīga izsludināta par atklātu pilsētu, bet jau pēcpusdienā paziņojumu pavēl noplēst.

24. septembrī visas Pašpārvaldes iestādes saņēma rīkojumu evakuēties uz Kurzemi, kur paredzēja darbību turpināt. Nākošajā dienā plkst. 13.00 ierēdņiem, un, ja vēlas, arī viņu ģimenes locekļiem bija jāierodas preču stacijā. Lielākā daļa šim rīkojumam paklausīja, un 25. sept. pēcpusdienā preču stacijā ieradās apm. 2.000 cilvēku, kuru aizvešanai bija nozīmēti divi vilcienu sastāvi.

Ar šo ešelonu brauca arī šīs grāmatas autors, lai evakuētu uz Kurzemi Iekšlietu ģenerāldirekcijas Biedrību nodaļu. Jau 1. oktobrī atkal atgriezās Rīgā, lai darbu turpinātu Tautas Palīdzībā, kas šai brīdī bija svarīgākā latviešu iestāde.

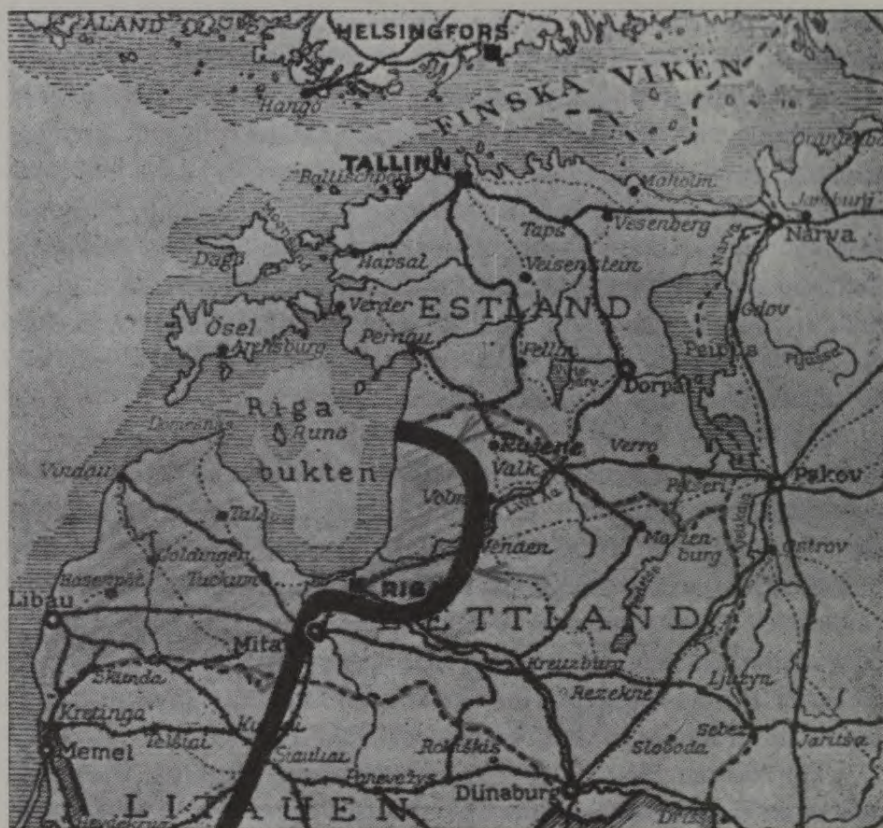
Ešelons preču stacijā nostāvēja divas diennaktis un tikai pateicoties ģen. Dankera neatlaidīgajām pūlēm 27. septembra pēcpusdienā atstāja Rīgu un, braucot gar pašu fronti pa steigā izbūvēto Tukuma-Jelgavas līnijas savienojumu ar Jelgavas-Liepājas līniju, 28. septembra vakarā sasniedza Liepāju.

Par šo braucienu 1940/41. g. mocekļa ceļu aizgājuša dzejnieka māsa raksta savā dienasgrāmatā:

Rīgā, 1944. g. 25. septembrī.

Pa Rīgas ielām kā nebeidzama straume plūst atejošais vācu karaspēks un tam pa vidu pēdējās dienās arī Vidzemes un Igaunijas bēgļi. Viņu sejas ir cietas, sievu acis ir apsarkušas, tālo ceļu vadot zirgu. Pie vezumiem piesietas viena vai divas govīs, vezumā daži maisi un saiņi — tas viss, kas palicis no turīgām vai pat bagātām mājām. Viņi dodas cauri Rīgai un daudzas acis to redz pirmo reizi. Kurā Kurzemes mājā rast patvērumu nogurušajiem bērniem? Cik ilgi un cik tālu vilksies bēdīgais ceļojums? — Kas to lai zina!

Bezgala sāpīgi ir dzirdēt ziņas par atejošā vācu karaspēka postīgo rīcību. Tiek dedzinātas mājas, kur reiz cer atkal atgriezties

Frontes stāvoklis 27. septembrī.

darbīgais latviešu zemnieks. Tā manu vecāku acu priekšā sadega arī viņu mājas, kaut gan fronte bija vēl tālu. Tad zemes ražojumu savākšana, lopu izkaušana un citas vēl ļaunākas parādības. Taču, salīdzinot ar boļševiku rīcību, tas viss nav nekas. Īsajā boļševiku Tukuma un apkārtnes okupācijas laikā izvarotas simtiem sieviešu, pat 80 gadus vecas māmuļas un desmitgadīgas meitenes, ļoti daudz noslepkavoti, pazuduši bez vēsts u.t.t, u.t.t.

Jau vairākas dienas klīda baumas par Rīgas iestāžu evakuāciju uz Kurzemi, bet neviens neticēja, ka tik ātri tam būs jānotiek. Pēkšņi

Lai otrreiz nenonāktu bolševiku varā

vakar pēcpusdienā Pašpārvaldes iestādes saņēma rīkojumu jau šodien plkst. 13.00 ierasties preču stacijā. Līdz var ņemt tikai tik, cik pats var panest. Pārlietu grūti izšķirties ko ņemt, ko pamest. Mana Torņkalna mājiņa, kur esmu pavadījusi trīs bezgala laimīgus gadus, paliek bez neviena cilvēka. Paliek manas mīļās grāmatas... Vai es viņas vēl kādreiz redzēšu — Dievs vien to zina!

Rakstu šīs piezīmes Preču stacijā garā, garā ešelonā, kurā ir gandrīz visu latviešu iestāžu darbinieki. Daudziem līdz arī ģimenes — mazi bērni, tēvi un mātes. Man nav neviena, ko līdz ņemt. Esmu te pilnīgi viena — vīrs leģionā kaut kur Vācijā, māte un meitiņa uz laukiem Kurzemē, tēvs kaut kur Vidzemē, droši vien jau bolševiku rokās, un brālis jau vairāk kā 3 gadus klīst Sibīrijas tundrās.

Rīgā, 1944. g. 26. septembrī.

Ir jau otrs rīts un mēs vēl sēžam tepat, netālu no lopkautuves. Vienā pusē dzeloņstieplu žogs, otrā neskaitāmi ešloni ar karavīriem

Nejausa satikšanās Liepājā uz ielas 1944. g. septembra sākumā. No kreisās: dir. J. Niedra, TP priekšnieks Br. Pavasars, kapt. A. Skrēbers un inž. P. Reinhards.

un bēgļiem. Mēs sēžam un nezinām, kad brauksim, un vai mūsu ceļa mērķis ir Liepāja, Kuldīga, vai kāda cita brīvās Kurzemes vieta. Kad mēs izbrauksim, bet, galvenais — kad mēs atgriezīsimies? To jautājam cits citam, vēl un vēl.

Jau otras dienas vakars, bet vilciens vēl arvien stāv. Tautas Palīdzība atsūtījusi vienu auto kravu dažādu produktu gadījumam, ja mums ešelonā jānīkst dienām ilgi. Vīrieši pašreiz tos pilnīgā tumsā vairāk kā 14 km pārnes uz vagonu.

Nezināmā ceļā, 1944. g. 27. sept.

Beidzot braucam. Rīgā nosēdējām ešelonā 50 stundas. Daudzi vēl šorīt atstāja ešelonu, lai kājām dotos laukā no Rīgas. Ešelonu atstāja arī sirmais Dr. V., lai dotos uz kuģi un brauktu tieši uz Vāciju, redaktors Z., lai kājām dotos uz Kurzemi. Garastāvoklis visiem ļoti

nospiests. Zināmu možumu ar saviem anekdotēm vēl uztur redaktors F. Krusa un mans nodaļas šefs.

Liepājā, 1944. g. 28. septembrī.

Beidzot vēlā vakarā esam nonākuši Liepāja. Sēžam vagonos un nezinām, ko darīt tālāk. Runā, ka Pašpārvalde esot likvidēta. Ir nesaprotami, kā tas var notikt, kamēr ir vēl kaut stūrītis latviešu zemes, ko vajadzētu aizstāvēt un pārstāvēt. Liela daļa no ešelona grib tūliņ braukt uz Vāciju, jo netic boļševiku apturēšanai. Vācijā viņi cer nokļūt rietumu sabiedroto aizsardzībā. Bet man vēl ļoti, ļoti negribas pamest dzimteni, kamēr kaut stūrītis brīvs. Bet vai tas būs lemts?

Ešelons sāk pamazām tukšoties. Pirmie uz pilsētu dodas Izglītības un kultūras ģenerāldirekcijas darbinieki. Par viņu apmešanos parūpējies jau agrāk uz Liepāju atbraukušais dir. Dravnieks. Esam palikuši savā vagonā tikai Biedrību nodaļas darbinieki. F. aizņemts ar TP konservu izdalīšanu braucējiem.

Liepājā, 1944. g. 30. septembrī.

Visi B. nodaļas darbinieki esam pagaidām apmetušies Tautas Palīdzības bēgļu birojā. Citu iestāžu darbinieki apmetušies galvenā kārtā Liepājas operas telpās. Vakar noskaidrojās, ka arī mūsu iestāde izbeidz darbību. Pilnīga neziņa, kas būs tālāk. Visi par prombraukšanu vien runā. Vācieši visus liepājniekus dzen tranšejas rakt. Tā viena pazīstama kundze katru rītu plkst. 4 aiziet rakšanas darbos un atgriežas tikai plkst. 10-os vakarā. Ārsts, kas varētu atbrīvot slimības dēļ, nav Liepājā, bet gan Grobiņā. Pilsēta pilna bēgļiem. Arī mēs visi esam neziņā, ko tālāk iesākt. Rīgā tika teikts, ka te varēsīm turpināt darbu. Jūtamies apmānīti un pilnīgi kā uz ielas izmesti. F. gan dod padomu, ja mēs gribot Liepājā palikt, lai stājoties darbā Tautas Palīdzībā. Viņš pats taisās rītu braukt atpakaļ uz Rīgu un palikt tur TP darbā līdz pēdējai iespējai. Citi viņu sauc par traku, braukšot galu meklēt. Bet es lūdzu, lai ņem arī mani līdz. Viņš apsolīja, un esmu priecīga par tādu atrisinājumu. Par Rīgu gan te dzirdami briesmu stāsti. Bet man bail nav nemaz... —

Vēl dramatiskākus brīžus piedzīvoja otrs Pašpārvaldes evakuācijas ešelons, kas pēc 24 stundu nostāvēšanas atstāja Preču staciju 28. septembra rītā. Par to kāds no līdzbraucējiem stāsta:

— Ar šo ešelonu evakuējās Saimniecības ģenerāldirekcija, Universitāte, Aizsargu organizācija, Tehnikas un satiksmes ģenerāldirekcija, Dzelzceļu policija, Veselības kamera, Jaunatnes organizācija, Evakuācijas štābs un vēl citas mazākas iestādes. Pēc samērā mierīga brauciena gar Rīgas Jūrmalu pirmos nemierīgos brīžus vilciena sastāva dalībnieki piedzīvoja Tukumā II, kur tos pārsteidza gaisa uzbrukums. Džūkstes mežos, vilcienam ejot cieši gar frontes līniju, bija daudz sasprindzinājuma pilnu brīžu, kad nācās vilcienu atstāt un mežā nogaidīt, kamēr ienaidnieka lidmašīnas nozūd tālumā.

Kad 29. septembra pievakarē vilciens sasniedza Alandas staciju pie Grobiņas, un Liepāja atradās jau nojaušamā tuvumā, bija priecīgi ap sirdi, ka izdevies izklūt no “lāča” ķetnām ap Rīgu, un stacijas vācu personāla paskaidrojums, ka vilcienu Liepājā ievēdīs tumsas laikā, izklausījās tik dabīgs, ka pēc negulētas nakts bija tagad izdevība nosnausties. Snaudā arī nojautām, ka vilciens sācis kustēties. Drīz tomēr nomodā esošie sāka uztraukties. Brauciens vilkās pārāk ilgi. Tad nu arī atklājās, ka braucam pa nepazīstamu apvidu bez pieturēšanas stacijās. Ar grūtībām izdevās tumsā noskaidrot, ka braucam pa Lietuvas teritoriju Kretingas virzienā. Tas visā ešelonā radīja lielu satraukumu, jo neviens nezināja pateikt, uz kuriem mūs īsti ved.

30. septembra rītā ie braucām Kretingas stacijā, kur vilciens arī pirmo reizi pieturēja. Paziņoja, ka stacijā var saņemt bezmaksas zupu savos traukos un ka no Vācijas esot pienācis un jau padots tukšs un ērts vilciens, kas mūs vedīšot tālāk. Tomēr maz bija to, kas vēlējās pārkāpt ērtajā vācu vilcienā. Lielākā daļa uz Vāciju nepavisam negribēja braukt, bet par katru cenu gribēja tikt atpakaļ uz Kurzemi — Liepāju. Kad tādas domas izsakām stacijas personālam, tas

Br. Rozenbergam izdevās uzņemt telegrāfiskus sakarus ar dzelzceļu direkciju Liepājā, kā rezultātā vilcienu līdz tam laikam, kamēr lietu izšķir, pārveda uz Kartenas staciju 18 km no Kretingas uz Šauļu pusi. Tur vilciens nostāvēja līdz 2. oktobrim, kad tas uzsāka atpakaļceļu uz Liepāju. Pusceļā vilcienu tomēr atkal apturēja. Tad Br. Rozenbergs devās uz Liepāju, kur Dzelzceļu pārvaldē ar grūtībām panāca vilciena atgriešanu Liepājā. Tur arī noskaidrojās, ka vilcienu uz Vāciju bija novirzījis Reihskomisariāts. Vilciens Liepājā ieradās 3. okt. vakarā. —

Drīz pēc Pašpārvaldes iestāžu evakuēšanas Rīgu atstāj arī visi ģenerāldirektori un dodas uz Kurzemi. Viņiem vēl Rīgā esot, kļuva zināms, ka Reihskomisariāta vadību ar 26. septembri no prombūtnē esošā Lozes pārņēmis bij. Ukrainas reihskomisārs gauleiters Kohs un ka Ģenerālkomisariāts un Pašpārvalde tiek likvidēta. Ģenerāldirektori saņēma norādījumu atstāt Latviju un līdz 11. oktobrim ierasties Vācijā. Pēdējais Kurzemi 12. oktobrī atstāja lauksaimniecības ģenerāldirektors agr. J. Andersons, vāciešu ar varu piespiests.

Faktiski no šī brīža latviešiem vairs nebija nekādas centrālās varas resp. vadības. Arī še, emigrācijā tik bieži daudzīnātā un apstrīdētā nelegālās pretestības kustības vadība — politisko partiju dibinātā t.s. Latvijas Centrālā Padome bija izputējusi. Viņas aktīvākie locekļi K. Čakste, Br. Kalniņš un I. Einbergs bija apcietināti un aizvesti uz Vāciju, bet pārējie vai nu devušies līdzī bēgļu masai uz Vāciju, vai arī uz Kurzemi meklēt iespējas nokļūt Zviedrijā*. Savos amatos vēl palikušie apriņķu priekšnieki un pilsētu un pagastu vecākie šādai situācijai nebija sagatavoti un, palikuši bez vadītāju norādījumiem, bija spiesti klusām pazust vai aprobežoties ar vācu pavēļu un priekšrakstu izpildīšanu kaut cik apstākļiem un savu iedzīvotāju interesēm atbilstošā un pieņemamā veidā.

* Bij. ģenerāldirektors agr. J. Andersons 1952. g. 10. maija priekšlasījumā Stokholmā apliecināja, ka jau 1944. g. jūlijā viņam nav bijis iespējams sastapt nevienu no LCP locekļiem. Tas pats atkārtojies arī vēlāk Kurzemē, kad viskritiskākajās dienās, 1945. g. aprīļa beigās, ievērojot vislielāko slepenību, sāka priekšdarbus Tautas Padomes dibināšanai, Kurzemē nebija atrodams neviens LCP loceklis vai līdzdarbinieks

Agr. J. Andersons gan slepeni Kurzemē atgriezās decembra vidū, bet jau pēc 5 dienām vācieši viņu no Kurzemes izsūtīja atpakaļ uz Vāciju. Acīmredzot, lai nerastos Kurzemē kāda centrāla latviešu vadība, vācieši neļāva tur uzturēties nevienam no agrākās Pašpārvaldes augstākiem vadītājiem. Tāds stāvoklis turpinājās līdz pat Potsdamas konferences laikam.

Izšķirīgos brīžos šo vietu gan kaut kā pūlējās aizstāt Leģiona ģenerālinspektors ģen. Bangerskis, Tautas Palīdzības galvenā pārvalde un Evakuācijas štāba priekšnieks J. Niedra. Pēdējais augusta mēnesī bija iecelts par Pašvaldību departamenta direktoru uz Vāciju aizbraukušā Zankēvica vietā un pēc ģen. Dankera aizbraukšanas uz Vāciju arī par iekšlietu ģenerāldirektora pilnvaroto. Savus pilnvarotos Kurzemē bija atstājuši arī daži citi ģenerāldirektori, bet Reihskomisariāts nevienu no viņiem neatzina. J. Niedra un Administratīvā departamenta direktors bija vienīgie no likvidētās pašpārvaldes augstākajiem ierēdņiem kas vēl kaut minimāli darbojās.

27. septembrī, kad kļuva zināms, ka visa Igaunija jau boļševiku rokās* un Pašpārvaldi likvidē, ģenerālinspektors ģen. Bangerskis atkal apmeklēja Jekelnu. Pēdējais tam paskaidro, ka frontes līnija tagad nāk no Jelgavas līdz jūrai, iet starp Cēsu un Siguldas pozīcijām pāri Ieriķiem un pie Rembates pievienojas Daugavai. Baldone ar pretuzbrukumu atslogota. Pēdējās divi nedēļās boļševiki koncentrējot stiprus spēkus Jelgavas- Eglītes rajonā. Acīmredzot paredzēts atkārtot Tukuma operāciju. Vadonis paredzējis noturēt ne tikai Kurzemi, bet arī Rīgas telpu.

Attiecībā uz Pašpārvaldes likvidēšanu Jekelns paskaidro, ka ar Baltijas telpas sašaurināšanos radies jautājums, vai likvidēt Reihskomisariātu, vai Ģenerālkomisariātu. Loze jau labu laiku esot prom. Jautājums tagad izšķirts tā, ka lietas uzdots kārtot Austrumprūsijas gauleiteram Koham. Tas bijis jau šeit. Lai gan

* Cīņās Igaunijā pēc boļševiku ziņām vācieši laikā no 17.—27. septembrim zaudējuši: 30.000 kritušos, 15.745 gūstekņus, 35 lidmašīnas, 88 tankus, 365 lielgabalus, 495 granātmetējus, 938 ložmetējus, 981 smago automobili, 49 kuģus un daudz citu kara materiālu

ģenerālkomisāra vietnieks Dr. Borke labi kārtojis savus uzdevumus, tomēr Ģenerālkomisāriāta ierēdņi aizsūtīti uz Vāciju. Reihskomisāra uzdevumā darbu turpināšot vicešefs Matīsens pēc Koha norādījumiem. Kohis gan šo uzdevumu uzņēmies tikai pagaidām*. Par zemes Pašpārvaldes likvidēšanu viņš, Jekelns, uzzinājis tikai šodien. Par šī soļa lietderību viņš negribētu izteikties.

Vakar Kohs uzdevis viņam latviešu iedzīvotāju evakuēšanu no apgabala, kas uz austrumiem no Jelgavas-Tukuma šauruma. Vadonis līcis evakuēt pa zemes vai jūras ceļu, vajadzības gadījumā dodot patvērumu Vācijā. Viņš esot šo uzdevumu uzņēmies ne labprāt, bet darīšot visu, lai apdraudētos izvāktu. Viss esot atkarīgs vispirms no transporta. Tas tomēr tuvākās dienās būšot. Izdošanās esot atkarīga arī no propagandas, lai novērstu paniku. Ja frontē notiktu kas neparasts, būtu žēl, ja vērtīgs cilvēku materiāls paliktu boļševikiem. Vispirms evakuācija notikšot uz labprātības pamata. Bet tad jau spiesta. Jāšķirojot arī pilsētnieki un laucinieki. Pilsētnieki, tā kā tiem neesot transporta līdzekļu, būšot jāved ar vilcieniem un kuģiem. Neesot

* Par gauleiteru Kohu Dr. P. Kleists savā grāmatā "Starp Hitleru un Staļinu" (1950.) raksta:

"Ne Josifs Staļins, ne viņa sabiedrotie, nedz arī nacisma pretinieki šodien nevar būt Koha apsūdzētāji un tiesneši, jo viņš darījis cilvēkam iespējamo, lai Vācija austrumos noasiņotu. Viņš un viņa aklās un neprātīgās varas politika atvēra sarkanarmijai un tās ģenerālisimam Staļinam ceļu uz Eiropas sirdi. Kad partizāni padzina Kohu no Ukrainas, viņš vēl paguva dot viesizrādi Ostlandes reihskomisariātā, ko Loze savlaicīgi bija atstājis. Kohs pasludināja, ka darīšot galu tur pastāvošai "ostidiotijai", kā viņš apzīmēja mēģinājumu sadarboties ar latviešiem, igauņiem un lietuvjiem, un iznīcināšot to līdz pēdējam asnam un saknei.

Koha ierašanās Rīgā, ko sīkumos negribu attēlot, jo tā bija neciešama un riebīga, ir pierādījums ne vien tam, ka viņš nekā nebija mātījies, bet arī tam, ka Hitleri līdz pēdējam brīdim turējies pie sava reiz uzņemtā kursa. No Rīgas Kohs vēl laikus pārcēla savu darbību uz Austrumprūsiju, apsolut Hitleram, ka kopā ar turienes iedzīvotājiem noturēs katru pēdu zemes, kaut arī tajā būtu jāķeras nagiem. Taču savu solījumu viņš pildīja, sēdēdams Berlīnes lepnajā Adlonas viesnīcā, līdz Hitlera pavēle aizdzina viņu uz Austrumprūsiju. Iekārtojies kādā ātrlaivā, Kohs nu tur gādāja par to, lai neviens no Austrumprūsijas iedzīvotājiem un karavīriem laikus nevarētu atstāt ielenkumu un lai uz rietumiem aizvestie lopi tiktu atgādāti atpakaļ, nesamazinot lielinieku kara laupījumu."

neiespējams, ka vīrieši un sievietes bez bērniem pirms tam varot tikt iesaistīti ierakumu darbos. Transportu un kustēšanos pa ceļiem kārtosot ģen. Šrēders. Pie Austrumprūsijas robežām tos pārņemšot policijas vadītājs Prūsijā. Novietot paredzēts Pomerānijā. —

Uz ģen. Bangerska jautājumu, vai tad absolūti visus Rīgas iedzīvotājus grib evakuēt, un uz iebildumu, ka tas nemaz nav praktiski iespējams un daudziem izceļot neļauj arī gadi un veselība, Jekelns no tiešas atbildes izvairījies. Ja kāds varot, tas varot arī palikt Kurzemē. Labākie elementi katrā ziņā esot jāizvāc. Ja Rīga būs apdraudēta, nāks piespiedu evakuācija. Tad ņemšot cieti komunistus un visus citus, kas nebūs gribējuši uzņemties grūtības. Nekādā gadījumā ienaidniekam nedrīkstot atstāt nevienu, ko tas varētu izmantot par karavīru vai darbaspēku. Tad arī, protams, nebūšot vairs transporta līdzekļu, bet būšot jāiet kājām. —

Kā tas no iepriekš citētajiem Jekelna paskaidrojumiem bija gaidāms, 28. septembrī Reichkomisariāts publicē rīkojumu par visu vīriešu norīkošanu ierakumu darbos. Tas sacel pamatotu satraukumu iedzīvotājos, it sevišķi ģimenēs, kas nodomājušas evakuēties. Satraukumu vēl pavairoja tas, ka iepriekšējā dienā Pašpārvaldes iestādes bija uzsākušas evakuēties uz Kurzemi. Ģen. Bangerskis atkal apmeklē reichkomisāra vietnieku Matīsenam, lai protestētu pret tādu rīcību.

Ģen. Bangerskis norāda Matīsenam, ka vēl vakar Jekelns viņu informējis par plašu brīvprātīgu evakuāciju, aicinot viņu talkā. Šodien, turpretim, vīrieši nozīmēti ierakumu darbiem. Kā lai tagad iespējams evakuēties ģimenēm, ja ģimeņu galvas nav klāt? Tāda izrīcība nav pareiza. Tādos apstākļos ģenerālinspektors evakuēšanā nevar piedalīties. Un, vai tad tiešām domā izvākt visus Rīgas iedzīvotājus simtprocentīgi? Daudziem nav vairs ne veselības, ne spēka, ne uzņēmības, lai uzdrošinātos doties svešumā. Viņi ir spiesti ar šausmām padoties liktenim un palikt tur, kur ir. Vai tad vispār ir maz iespējams visus izvākt? Transporta līdzekļu tādām vairumam nekad nebūs, bet cik tālu tiks veci cilvēki, slimi un bērni, ja viņus dzīs? Un kas ar to būs panākts? Kurzemē bēgļi mitinājās mežos, bet

tā kā uguni aizliegts kurt, tad ar lielāka sala iestāšanos bēgļu liktenis kļūs galīgi bēdīgs. Latviešu pašpārvaldes likvidēšana šādos apstākļos pavisam nesaprotama un rada vēl lielākus sarežģījumus.

Uz to Matīsens un viņa pieaicinātais prof. Bušs atbild, ka dots rīkojums 16. armijai pilsētniekus no ierakumu darbiem atbrīvot, bet to vietā iesaistīt lauciniekus no tā rajona, kur darbi notiek, piem., šinī gadījumā Siguldā. Pilsētniekiem nav sava transporta, tāpēc tiem jādod iespēja evakuēties pa dzelzceļu vai jūru. Lauciniekiem ir savs zirgs un rati, ar kuriem arī sieva ar bērniem var aizbraukt, vai arī visa ģimene vācu karaspēka aizsardzībā, ja tas atiet. Nevar atstāt vīriešus, kurus ienaidnieks tūlīt ierindo armijā. Tāpat nevar atstāt arī darbspēku. Turpretī ar veciem cilvēkiem nekā nevarēs darīt. Sablīvēšanās aiz Tukuma izskaidrojama ar to, ka bēgļu straume vēl neesot diezīn cik tālu noplūdusi. Pēc evakuēto skaita, Kurzeme vēl nevarot būt pārpildīta. Pagaidām uz turieni evakuējušies 40—50.000 bēgļu. Pēc ģen. Dankera savā laikā ievāktajām ziņām, Kurzemē iespējams novietot 140—150.000 bēgļu. —

Pēc šīs sarunas ģenerālis R. Bangerskis publicēja sekojošu aicinājumu latviešu tautai:

TAUTIEŠI!

Latvju tauta patlaban pārdzīvo dziļa dvēseles satraukuma pilnas dienas, kad var likties, ka viss tai jau zudis. Ir pamestas sentēvu un pašu pūliņiem celtās sētas, pašu sviedriem slacītie lauki, iekoptās druvas un tīrumi. Dziļas jo dziļas ir kara sistās rētas. Bet tāpat kā atsevišķa cilvēka, arī tautas patiesā vērtība parādās grūtu pārdzīvojumu brīžos. Patiesi vērtīga ir tā tauta, kas arī vissmagāko pārdzīvojumu un posta laikos nezaudē pašsavaldīšanos un pašdisciplīnu. To tādēļ mēs nedrīkstam zaudēt arī šodien. Lai ikviens latvietis šai tēvijai grūtajā brīdī nezaudē pašātvību nākotnei, kura mūs, ja mēs visus savus spēkus ņemsim kopā, ja mēs neļausimies

acumirkļa vājumam, bet stāvēsim katrs savā vietā un darbā, atkal izvedīs uz gaišāka ceļa. Būsim stipri un apņēmīgi, pašdisciplinēti un izturīgi, kā tas latvju tautai pienākas. —

Generālis R. BANGERSKIS.

Bet kā jau tas bija parasts, solījumiem ne katrreiz sekoja attiecīga rīcība. Tā arī šoreiz. Jau otrā dienā Reihskomisariāts publicē rīkojumu par visu vēl brīvo sieviešu iesaistīšanu darbos, tā pilnīgi atņemot evakuēšanās iespējas ikvienai ģimenei. Bet tas vēl nebija viss.

APCIETINĀŠANAS UZ IELĀM

2. un 3. oktobra vakarā Maskavas un Londonas raidītāji ziņoja:

— Cīņas par Rīgu turpinājās ar līdzšinējo niknumu. Vācieši fanātiski aizstāvas savos labi izbūvētajos nocietinājumos rietumos no pilsētas. Krievu vienības tos ielenkušas no trim pusēm un krievu artilērija grauj vācu pozīcijas. Vācu garnizons ir ielenkts un krievu flote pilnīgi pārvalda Rīgas jūras līci. — Krievu vienības no trim pusēm izvērstas pret Rīgu un jau stāv pie pašas pilsētas. Vācu divīzijas ar smago apbruņojumu ir saspīestas šaurā telpā. Garas krievu papildspēku kolonnas dodas uz Latvijas galvaspilsētu. Rīgas ieņemšana ir vistuvākā laika jautājums. —

Saprotams, nevienam nevarēja būt vairs nekādu ilūziju. Arī vācu rīkojumi policijai liecināja par pilsētas atstāšanu, iepriekš evakuējot iedzīvotājus.

Tika radītas arvien lielākas grūtības, lai civiliedzīvotāji nevarētu uzturēties pilsētā. Acīmredzot, baidoties no vēlākas atbildības, vācu augstākā policijas vadība latviešu policijas iecirkņiem rakstiskas pavēles vairs nedeva, bet mutiski uzdeva iecirkņu priekšniekiem veikt dažādus uzdevumus. Ko speciālās vācu karavīru komandas nespēja, vai dažādu iemeslu dēļ negribēja veikt, tas bija jāizdara

latviešu kārtības policijai. Vairākas nakts latviešu policisti piedalījās vācu rīkotās akcijās, kas īsto nodomu maskēšanai bija jāveic vienīgi latviešu policijai. Ik nakti no plkst. 3.00—6.00, sadalīti pa grupām, mūsu kārtības sargi nozīmētā pilsētas rajonā apstaigāja visus namus, lai katrā dzīvoklī uzaicinātu iedzīvotājus labprātīgi doties uz Vāciju. Oktobra pirmajās dienās piesaistīja daudz vīru no 20. policijas bataljona šo uzdevumu “labākai” veikšanai atsevišķos policijas iecirkņos. Tas bija nepieciešams arī vēl tādēļ, ka policistu skaits iecirkņos pēc iesaukšanas bija palicis ļoti niecīgs.

Kad vienkāršie vārdi un uzaicinājumi nespēja sniegt cerētos panākumus, sekoja pēdējā pavēle. Tāpat naktī, uzmodinot jau tā iebiedētos un sašutušos rīdziniekus, bija jāpavēl viņiem sagatavoties aizbraukšanai divu stundu laikā un novietot visas braucienam līdzņemamās mantas ielas malā vešanai uz kuģi. Taču uz ielas izdzītie cilvēki solīto transportu nesagaidīja pat līdz vakaram un sašutuši atgriezās savos dzīvokļos. Baumas par šādu vāciešu rīcību ātri izplatījās pilsētā, tādēļ daudzi iebiedēti, ka nokļūstot Vācijā, viņus var sagaidīt vēl baigāks liktenis, atmeta nodomu labprātīgi atstāt dzimteni. Tas nebija apslēpts vācu augstākai vadībai, tādēļ tā ķērās pie pēdējā līdzekļa — nepaklausīgo aizvešanas piespiedu kārtā.

5. oktobra priekšpusdienā Rīgas ielās lielos pulkos parādījās vācu armijas un policijas vienības, apņēmot plašus kvartālus un aizturot iedzīvotājus. Vēlāk noskaidrojās, ka tas bijis ģenerālmēģinājums nākošās dienas neģēlīgajai rīcībai. Šai dienā aizturētos novirzīja uz Nacionālo teātri, kur pēc dokumentu pārbaudes visus, kas neietilpa iesaucamajos gados, atbrīvoja. Dokumentu kontrole uz ielām turpinājās līdz vēlam vakaram.

Īstā cilvēku ķeršana uz ielām sākās otrā rītā pēc plkst. 8.00. Tai upuris bija arī šīs grāmatas autors. Kad 6. oktobra rītā no “Tēvijas” redakcijas, kas tagad bija pārcēlusies uz agrāko “Jaunāko Ziņu” spiestuvi Kalēju ielā, devos uz Tautas Palīdzību Skolas ielā, lai no turienes pavadītu lielāku TP mantu transportu uz Kurzemi, mani Aspazijas un Brīvības bulvāra stūrī apturēja vācu žandarms un pavēlēja iet apstādījumos. Jutos par tādu aizturēšanu pārsteigts un

rādīju savas apliecības, bet žandarms uz tām pat nepaskatījās. Uz apstādījumu celiņiem bija sapulcināti vairāki simti aizturēto. Pēc kāda laika visus aizturētos kolonnās pa četri, žandarmu ielenktus, aizveda uz pili un iedzina pils pagalmā. Tur priekšā bija jau vairāki simti cilvēku, kā nu katrs siltā rudens dienā bija izgājis uz ielas, daudzi pat bez svārkjiem un cepures; daudzi netīrās darba drēbēs, pat skursteņslauķi ar saviem darba rīkiem un pastnieki ar vēstuļu somām. Arvien nāca klāt jauni simti līdzīgu likteņa brāļu, tā kā drīz vien pat pakustēties vairs nebija iespējams. Pagāja stunda, otra, trešā, bet nekādu pārmaiņu. Tad lielajā barā parādījās dažas sievietes. Tās bija nākušas meklēt savus vīrus vai tuviniekus. Tās laida iekšā, bet vēlāk jaunākās vairs nelaida laukā. Saskatīju arī kādu Tautas Palīdzības darbinieci un lūdzu, lai pasaka TP priekšniekam, ka esmu še aizturēts un plkst. 12.00, kā bija paredzēts, uz Kurzemi izbraukt nevarēšu jo nepavisam nezinu, kas ar mani tālāk notiks.

Pēc kāda laika paziņoja, ka tie, kam esot kuģa karte aizbraukšanai uz Vāciju, varot iet mājās. Tādu izrādījās nevisai daudz, tos arī atbrīvoja. Nekādi citi dokumenti vāciešus neinteresēja. Vēl pēc kāda brīža aicināja pieteikties radiofona darbiniekus, jo izrādījās, ka aizturēti daudzi raidījumu turpināšanai nepieciešami darbinieki, un radiofons nevar darboties. Apm. plkst. 13.00 lielajā cilvēku pulī saskatīju TP vicepriekšnieka inž. Spr. Paegles garo augumu. Ar grūtībām izlauzos līdz viņam. Izrādījās, ka viņš nācis pestīt mani laukā. Viņam līdzī kāds vācu kapteinis no Jekelna štāba. Abi mani pie rokas aizveda pa pils vārtiem brīvībā.

Inž. Paegle bija apskrējis visas lielākās vācu iestādes pilsētā, bet nekur nav varēts pateikt, kas šo cilvēku ķeršanu izdara. Arī Jekelna štābā izlikušies, ka nekā nezina. Tikai otrreiz atgriežoties Jekelna štābā un pastāvot, ka viņi ir šī kauna darba veicēji, pēc asākas sarunas un kategoriskas uzstāšanās, dots Paeglem līdz viens vīrs ar uzdevumu mani atbrīvot. Šai vietā lai sirsnīgs paldies Paegles kungam par to.

Cilvēku aizturēšanas apjoms vietas ziņā bija plašs, bet visur nenotika vienlaicīgi. Aizturēšana iesākta ar Rīgas dzīvākajām ielām un centru, tad pārsviesta uz nomalēm. Pēcpusdienā notikusi

aizturēšana Rīgas attālākajos kvartālos. Latviešu policija šai akcijā nepiedalījās. Par akciju nav zinājuši pat iecirkņu priekšnieki, tā, ka tai par upuri krita arī daudzi latviešu kārtības sargi un pat pašu vācu civilpārvaldes ierēdņi. Iejaukties un palīdzēt apcietinātajiem nebija iespējams. To Tautas Palīdzība gan mēģināja, bet ar vienīgo panākumu, ka izdevās atbrīvot šīs grāmatas autoru un vēl vienu TP nodaļas vadītāju un otrā rītā kādu nelaimīgu vīru noņemt no kuģa, kas bija saķerts brīdī, kad devies meklēt vecmātes palīdzību dzemdību gultā esošai sievai.

Šai cilvēku ķeršanas akcijā Rīgā Latvijas policijas augstākais vadītājs ģen. Jekelns bija iesaistījis trīs bataljonus visu ieroču šķiru karavīrus, daudz žandarmērijas, vācu policijas un SS darbinieku, tērptus bruņcepurēs un apbruņotus šautenēm, mašīnpistolēm un pistolēm. Šie karavīri un policisti aplenca noteiktu pilsētas rajonu, ielu krustojumos nostādīja 3—4 vīru lielas patruļas un pie namu ieejām pa postenim. Pēdējie aizturēja ikvienu gājēju; gadiem vecākiem pārbaudīja dokumentus un par 60 gadiem vecākus atbrīvoja, bet visus pārējos sapulcināja ielu krustojumos, lai transportētu tālāk. Šāda vāciešu rīcība radīja milzīgu sašutumu. Ikviens aizturētais uzrādīja savus personības dokumentus, kas lielu daļu attaisnoja, ka viņi uzturas Rīgā, pat, ka atrodas šai brīdī uz ielas. Taču nekas nelīdzēja, pat paskaidrojumus par aizturēšanas iemesliem nesniedza.

Pārbaudīja arī namu kāpņu telpas un pagalmus, lai novērstu ikvienu gadījumu slēpties. Daudz gadījumos notikusi dokumentu pārbaude privātdzīvokļos un iestādēs. Postenis bija nolikts arī pie Tautas Palīdzības iestādes durvīm. Tālāk par iestāžu priekštelpām gan neviens negāja.

Cilvēku ķeršana Rīgas ielās sākās 5. oktobrī un turpinājās līdz Rīgas krišanai boļševiku rokās. Visplašāk tā notika 6. un 7. oktobrī. 6. oktobrī pils pagalmā savāktos apmēram 4.000 cilvēkus bez jebkādas dokumentu pārbaudes un paskaidrojumiem tajā pašā vakarā aizveda uz Andrejostu un uzlādēja uz kuģa. Kuģa tuvumā nevienu nepielaida. Ostā bija sapulcējušās daudzas sievietes un bērni, kas gribēja vismaz atvadīties no saviem vīriem un tēviem. Daudzi gribēja nodot sainīšus

ar pārtiku un drēbēm, bet žandarmi bez žēlastības dzina visus prom un neatļāva satīkties.

Uz ielām aizturētos aizveda uz Vāciju tādā apģērbā, kādā tie bija aizturēšanas brīdī. Lielākā daļa vieglos vasaras tērpos, pat nepilnīgi apģērbti. Tikai tie, kas aizvesti no dzīvokļiem, paspēja paņemt kaut ko līdzī. Aizturēto starpā bija daudz tādu, kas no rīta bija devušies kārtot visas ģimenes brīvprātīgu aizbraukšanu uz Vāciju. Aizturētiem atļāva vienīgi nosūtīt piederīgajiem atklātnes ar jau iespiestu tekstu: "*Šodien esmu saņēmis aicinājumu izbraukt karam svarīgā uzdevumā uz Austrumprūsiju. Mana adrese ir: Metgethen, Bez. Konigsberg, Werk-dienst,*" Daudziem tomēr arī tā tika liegta.

Iedzīvotāji visu notiekošo pamatoti pielīdzināja 14. jūnija notikumiem. Līdz ar lielo sašutumu radās vēlēšanās izvairīties no piespiedu braukšanas uz Vāciju. Gados jaunākie slēpās, kur varēdami. Pilsēta bija spokaini tukša. 6. oktobra vakarā Rīgas radiofons paziņo, ka aizturēti un uz Vāciju darbos tiks nogādāti visi tie rīdnieki, kas darba laikā patvaļīgi (!) pastaigājušies pa Rīgas ielām un ka piederīgie var aizturētajiem uz pili aiznest drēbes un pārtiku un, ja vēlas, braukt arī līdzī. Patiesībā tai laikā tikai neliela daļa aizturēto atradās pils pagalmā. Citi nīka mazākās sapulcināšanas vietās vai pat jau Daugavmalā, gaidot kārtu kāpt uz kuģa. Bet ar to vien vēl vāciešiem nepietika. Gados jaunākās sievietes gan pils pagalmā ielaida, bet laukā vairs nelaida, nelīdzēja ne lūgšanās, ne asaras, ne paskaidrojumi, ka mājās palikuši mazi bērni vai slimnieki.

Tajā pašā laikā, kad notika masveidīga cilvēku ķeršana un piespiedu transporti uz Vāciju, Eksportostā dienām un naktīm — lietū un salā stāvēja latvieši, kas uz Vāciju gribēja doties labprātīgi. Dienām viņi gaidīja iespēju tikt uz kāda kuģa; līdzpaņemtās mantas salija un bojājās, pārtika izbeidzās, tā kā arī šie ļaudis bija tuvu izmisumam. Daudzi devās atpakaļ uz mājām, bet ceļā žandarmi tos aizturēja un piepulcināja iepriekš saķertajiem.

Cilvēkus aizturēt uz ielām, tikai gan vairs ne tik plašos apmēros, turpināja, kamēr Rīga krita boļševiku rokās. 10. oktobrī aizturētos vairs nebija iespējams pārvest uz Vāciju, tos aizveda uz Ventspili un

iedalīja 15. būvbataljona izpalīgos un nodarbināja Ventspils-Alsungas dzelzceļa būvē. Pie viņu likteņa vēl atgriezīsimies grāmatas 2. daļā.

Uz Metgētenu Rītprūsijā nosūtīja arī visus uz ielām saķertos, cik to atļāva kuģu satiksme. Gauleiteram Koham, kā uzdevumā rīkojās ģen. Jekelns, Kēnigsbergas apkārtnē piederēja piecas muižas. Bez tam Metgētenā un citās Kēnigsbergas priekšpilsētās vairākas lielas munīcijas fabrikas, kurās galvenā kārtā nodarbināja Ukrainā un Polijā savāktos strādniekus. Metgētenā u.c. Kēnigsbergas pilsētas daļās atradās 10 Austrumeiropas vergu nometnes — Werkdienst. Šais nometnēs bija ieslodzīti ap 50.000 darba vergu, to skaitā arī 6.000 latviešu.

Ideja ierīkot darba vergu nometnes pēc padomju parauga Koham radās jau tūliņ pēc Ukrainas okupācijas, kad Hitleris to iecēla par Ukrainas reihskomisāru. Kohs savāca piespiedu kārtā desmitiem tūkstošu jaunu, spēcīgu ukraiņu, ko nosūtīja darbos savās muižās un munīcijas fabrikās. Milzīgās ļaužu masas novietošanai sacēla betona barakas, bet liela daļa mitinājās arī kartupeļu bedrēm līdzīgās zemnīcās. Nometnes bija apjotas dzeloņstieplu žogiem un augstiem vaļņiem, pa kuriem dienu un nakti staigāja bruņoti sargi.

Lai papildinātu savas darba vergu rezerves, Kohs uzdeva Rīgas žandarmērijai sarīkot darba spējīgo vīriešu ķeršanu Rīgas ielās. Saķertos nogādāja ar kuģi uz Kēnigsbergu, kur tos novietoja Werkdienst'a nometnēs.

Metgētenā plašos apmēros ražoja pārvietojamos dzelzsbetona bunkurus, ko nosūtīja uz piefrontes joslām nocietinājumu celšanai. Darbs bija ļoti smags, it sevišķi smago bunkuru iekraušana mašīnās un vagonos. Strādnieku pārtika bija ļoti bēdīga, bet dzīves apstākļi barakās drausmīgi. Nelielā betona barakā mitinājās 300 cilvēku. Gultas bija trīsstāvu, līdz pat barakas griestiem, no kuriem nemitīgi pilēja ūdens lāses. Telpas bija arī dūmu un garaiņu pilnas. Darbus vadīja “dzeltenie fazāni”, kas pret nometņu iemītniekiem izturējās ļoti brutāli. Kādam rīdziniekam uzraugs izsita trīs zobus tikai par to, ka tas nebija gluži pareizi izpildījis viņa rīkojumu.

Daļu strādnieku sūtīja darbos Koha muižās. Tur tie stādīja melnalkšņus gar upmalām, jo šie koki visātrāk augot un dodot visvairāk malkas. Vēlāk ieslodzītos nodarbināja arī pie ierakumu rakšanas.

Kad 1945. g. janvārī Rītprūsijā iebruka boļševiki, Kohs enerģiski organizēja savas “guberņas” aizsardzību. Te viņam ļoti noderēja ap Kaimeni un visai Kēnigsbergai apkārt izraktie ierakumi, pie kuru celšanas nodarbināja ne tikai Werkdiensta nometnēs ieslodzītos, bet piespiedu kārtā arī tūkstošiem latviešu bēgļu, ko ar nolūku aizturēja Rītprūsijā vai arī tieši no Kurzemes novirzīja uz Pilavu (Skat. šīs grāmatas 2. daļu). Kad boļševiki tuvojās Kēnigsbergai, Kohs jau laikus paspēja pazust, pametot boļševikiem ne tikai Werkdienst’a nometņu iemītniekus, bet arī visus citus bēgļus un pat savus tuvākos līdzstrādniekus.

Kēnigsbergas aizsardzību vadīja ģen. Lašs, kas rīdziniekiem pazīstams, kā pulkv. Lašs, Rīgas atbrīvotājs 1941. g. 1. jūlijā. Vadonim bija izlicies, ka pilsēta kapitulējusi par ātru. Meklēja vainīgos un, protams, tas nebija Kohs, bet ģen. Lašs, kam karatiesa piesprieda nāves sodu.

No latviešu iestādēm šai laikā Rīgā bija palikušas vienīgi Ģenerālinspektora štābs un Tautas Palīdzības galvenā pārvalde. Abas šīs iestādes darīja visu iespējamo, lai atvieglotu iedzīvotāju likteni — Ģenerālinspektora štābs, lai mīkstinātu vācu izdarības, un TP, lai palīdzētu bēgļiem ar pārtiku, drēbēm un medikamentiem. Uzzinot par cilvēku aizturēšanu uz ielām, ģen. Bangerskis kopā ar pulkv. Silgaili nekavējoties atkal personīgi devās pie Jekelna ar asu protestu pret tādu zvērisku rīcību.

— Tas, kas notiek šodien, kad cilvēki ceļā uz darbu vai savās privātās darīšanās uz ielām tiek ielenkti, apcietināti un bez virsdrēbēm un cepurēm, bez iespējas paziņot ģimenēm vesti projām uz kuģiem, tas ir kas neiedomājams. — Saka Jekelnam sirmais ģenerālis. —

Bēgļi, līdzīgi arestantiem, tiek vesti ar konvojiem. Tas noticis pat ar vecu Latvijas armijas ģenerāli Franci. Tāda rīcība iznīcina pat vēl pēdējo latviešu tautas simpātiju atlieku pret vāciešiem. Stāvoklis tik saspīlēts, ka cilvēki baidās tuvoties Rīgai. Ja cilvēkus dzen ārā ar varu, nošķir no ģimenēm u.t.t, tad tā ir tāda pati rīcība kā pie boļševikiem. Savā laikā latvieši vācu karavīrus apsveica kā atbrīvotājus. Pēc tam mums ir daudz pāri darīts un tomēr latviešu karavīrs cīnās kopā ar vācu karavīru pret boļševikiem. Ko lai tagad saku leģionāriem, kad tie vaicās par tādu rīcību? —

Uz to Jekelns, kā parasts, atbild ar taisnošanos, ka viņš esot aicinājis evakuēties brīvprātīgi, bet iedzīvotāji neklausot. Tādēļ bijis spiests ķerties pie asākiem līdzekļiem. Tas izskatoties ļoti neglīti, bet tur nekā nevarot darīt. Viņam esot pavēle evakuēt visus vīriešus karaklausības gados. Esot notverti arī daudz dezertieru, ko nodošot lauku karatiesai. Vācija neesot Sibīrija. Arī ģimenes tur varēšot sameklēt savus piederīgos. Viņš apzinoties, ka iedzīvotājiem draudot lielas briesmas, un viņam esot jādara viss, lai tos dabūtu projām. Kad Rīgu sāksot apšaudīt, būšot vēl sliktāk. Armijas vadība neatstāšot boļševikiem neviena karadienestam noderīga vīrieša vai darba spējīgas sievietes. Pēdējā stadijā līdzekļi būšot pavisam brutāli. Šīsdienas akciju realizējot karadienesta vecuma apjomā. Nevarot viņus atstāt krieviem, lai tie tos piespiestu karot pret vāciešiem u.t.t, u.t.t.

Pēdējais Jekelna pareģojums vēlāk diemžēl arī piepildījās, kad Kurzemes cīņu laikā pret mūsu leģionāriem ar poļitrukiem aizmugurē cīnījās arī boļševiku mobilizētie rīdzinieki.

Tai pašā dienā ģen. Bangerskis šai lietā griezās arī pie Matīsenā. Pēdējais apgalvojis, ka 5. oktobrī daudzi neieradušies (?) darbā. Tāpēc notikusi pārbaude uz ielām. No pārbaudītajiem 1.500 nosūtīti uz kuģi, bet pārējie atlaisti mājās.

Tikai 8. oktobrī publicēja Ziemeļarmijas virspavēlnieka rīkojumu, ka visiem pilsētniekiem, izņemot kara rūpniecībā nodarbinātos, Rīga jāatstāj. Tātad pēc tam, kad Jekelns jau bija pilsētā iztrakojušies.

Blakus Jekelna sarīkotajai cilvēku aizturēšanai Rīgas ielās, ar pilnu jaudu strādāja arī Darba pārvalde. 6. un 7. oktobrī simtiem rīdzinieku saņēma šāda satura pavēstes:

Sakarā ar pastāvošiem noteikumiem Darba pārvalde uzaicina Jūs doties darba uzdevumā uz Metgethen'u (Austrumprūsijā). Nogādāšanai uz darba vietu, Jums jādodas nekavējoties uz tvaikoni "Isar".

Par neierašanos draud sods pēc pastāvošiem noteikumiem, par cik saskaņā ar 1944. g. 4. augusta Reihskomisāra paziņojumu nav paredzēts bargāks sods.

Rīgā, 1944. g. 6. oktobrī.

Rīgas darba pārvalde.

9. oktobrī Rīgas ielās bija izlipināta iesaukšanas pavēle:

Iesaukšana kara dienestā.

1) 1900.—1905. gados dzimušajiem latviešiem nekavējoties stājas spēkā kara dienesta pienākums.

2) Kara dienesta pienākumam pakļautajiem 1900. līdz 1918. gados dzimušajiem vēlākais š. g. 11. oktobrī plkst. 12.00 jāierodas Rīgas pilī, ņemot līdzī savas personīgās mantas. Tos iekļaus dzelzceļa būves darbos Kurzemē. To piederīgie ar savām mantām var pievienoties transportam.

Pienākumam ierasties nav pakļauti:

a) ostas darbos nodarbinātie,

b) dzelzceļa dienestā esošie,

c) elektrības un ūdens saimniecībā nodarbinātie,

d) tie, kam līdz š. g. 10. oktobrim plkst. 20.00 ir iespēja izbraukt uz Lielvāciju.

Šīs pavēles neievērošanas sekas būs smagākie sodi pēc kara laika likumiem.

Rīgā, 1944. g. 9. oktobrī.

Jekelns,

SS- obergruppenfīrers un
policijas ģenerālis.

10. oktobrī Staļins dienas pavēlē ziņoja:

— Krievu vienības turpina uzbrukumu Rīgas virzienā un ieņēmušas vairāk kā 50 apdzīvotas vietas, to starpā 5 dzelzceļstacijas.

Ziemeļos un dienvidaustrumos no Mēmeles krievu vienības turpina sekmīgo uzbrukumu un ieņēma Lietuvas padomju republikas pilsētu dzelzceļstaciju Kretingu un Taurogu pilsētu un dzelzceļstaciju.

Mūsu vienības ir sasniegušas Baltijas jūru dienvidos no Liepājas un pārrāvušas ceļu uz Austrumprūsiju vācu vienībām, kas atrodas Rīgas-Ventspils-Liepājas telpā. —

Ar šo uzvaru boļševiku spēkiem bija izdevies pilnīgi ielenkt vēl brīvo Kurzemi un Rīgas pilsētu. Pārraut otrreiz sauszemes satiksmi starp Rīgu un Kurzemi boļševikiem tomēr vēl nebija izdevies un arī neizdevās līdz pat Rīgas ieņemšanai 13. oktobrī.

RĪGAS ATSTĀŠANA

“Frontes sāīsināšanai, Daugavas austrumu krastā esošās vienības pēc visu karam svarīgo ierīču saspridzināšanas Rīgas austrumu daļā, atvilkās uz rietumu krastu.”

Šis skopais vācu virspavēlniecības 14. oktobra ziņojums satur konstatējumu, kura traģisko nozīmi var apjaust tikai tas, kas pats to piedzīvojis un pats redzējis. Tādēļ citēsim šai vietā dažu aculiecinieku stāstus.

Jau minētā mocekļa ceļu aizgājušā dzejnieka māsa šais traģiskajās dienās raksta savā dienasgrāmatā:

Rīgā, 1944. g. 2. oktobrī.

Vakarvakarā laimīgi iebraucu Rīgā. Es savu T. ielu nevarēju pazīt. Visa iela pilna smagajiem tankiem. Arī pie manas mājas liels

tanks, un apkalpe saimnieko pa iekšu. Cauri pilsētai nebeidzamā straumē plūst karaspēks un bēgļu masas.

3. oktobrī.

Šodien priekšpusdienā biju savā vecajā darba vietā Iekšlietu ģenerāldirekcijā. Visa lielā māja pilnīgi tukša. Vienīgi uz ielas pie durvīm stāv latviešu karavīrs. Izstaigāju visas telpas. Redzams, ka pastnieks vēl arvien katru dienu pienes pastu, jo uz galda liels skaits vēstuļu un laikrakstu. Šur tur zvana telefons, bet nav neviena, kas atbildētu...

Uz ielas runāju ar vairākiem bēgļiem — vidzemniekiem. Tie panikā, aiz bailēm no boļševikiem ir gatavi pamest vēl atlikušo mantiņu, ko izdevies līdzī paņemt, kad tikai ātrāk tiku uz kuģa. Sasaiņoju vēl vienu somu ar savām mantām, jo visas zīmes rāda, ka palikšana še ilgi nebūs. Uz Pārdaugavu ejošās ielas pilnas bēgļu vезumu un atejošā karaspēka kolonnām. Bēgļu vезumiem gan pilsētā aizliegts apstāties, bet viņi atrod visādas iespējas, vācu žandarmiem neredzot, pazust no braucēju rindas.

4. oktobrī.

Viens notikums seko otram trakāks un uztraucošāks. Pilsētā vairs nav nevienas latviešu iestādes, vienīgi Leģiona štābs un TP vēl darbojas. Ļaudīs vislielākā panika. Pag. naktī 1., 2., 3. un 4. policijas iecirkņu rajonos vienkārši paziņots, lai sataisās, ka plkst. 6.00 no rīta var braukt uz kuģi. Cilvēki, protams, uztraucas. Var iedomāties, ja uzceļ plkst. 2.00 naktī un 4 stundās liek sagatavoties un doties uz kuģi, ja par to viens otrs agrāk pat nav domājis. Daudzi arī paklausījuši, bet daudzi saka, ka labprātīgi nekur nebrauks.

Labu laiku nostāvēju Daugavmalā un noskatījos kā kāpj kuģos lieli un mazi latviešu ļaudis, lai bēgtu prom no pašu zemes. “Zemi mēs atgūsim, bet boļševiku noslepkavotās dzīvības nekad”, man atbild kāds sirms vidzemnieks, kad viņam jautāju, kādēļ arī viņš, vecs vīrs, brauc projām. Vai vācieši to dara tai labā nolūkā, lai glābtu mūsu dzīvības? Es nezinu, kamdēļ man viss tik ideāli neliekas, bet

to rādīs nākotne. Tikai man gribas izsprukt un vēl nebraukt, vēl jau mūsu zemē ir stūrītis, kur palikt. Kurzemē ir arī mana mazā meitiņa ar māti.

Vakar no TP piezvana F., ka netiekot no pilsētas uz mājām, jo visus vīriešus uz ielām stingri kontrolējot un jaunākos aizturot. Steigā sataisīju koferi ar ēdamo un devos pie viņa, jo, kas zina, varbūt tiešām netiek mājās. Kamēr saiņoju, dzīvoklī ieradās 3 vācieši ar mašīnpistolēm rokās un meklēja vīriešus. Izskatīja visas telpas, pat pagultes. Tā viņi staigāja pa visām ielām un mājām. It kā meklēti dezertieri. Stāsta, ka no Krusta baznīcas kazarmām izbēguši latviešu leģionāri ar visiem ieročiem. Viņi vienkārši nav varējuši ilgāk noskatīties visu šo cilvēku ķeršanu un citas bezjēdzības.

Ar F. laimīgi pārnācām mājās. Pa ceļam gan divas reizes vācu patruļas prasīja viņam dokumentus, bet neaizturēja. F. skubina mani ar kādu kara ešelonu no Zaslauka stacijas doties uz Ventspili, jo Rīgā tā kā tā nevarēs palikt. Man par pavadoni viņš sarunājis manu darba biedri mazo Edgaru, bet es gribu palikt Rīgā, cik ilgi vien iespējams. Man nav baiļu, un es gandrīz nemaz neuztraucos. Bieži man liekas, ka es neesmu es pati, kas agrāk uztraucās par mazāko nieku. Tikai allaž uzmācas jautājums, kā gan beigsies šis laiks mūsu tautai un kā tas beigsies man. Es tik ļoti paļaujos savam likteņa lēmējam, ka man liekas, ir veltīgi pašai ko mēģināt grozīt un izdomāt. Galu galā notiks tā, kā tas nolemts un kā tam jānotiek.

6. oktobrī.

Šorīt plkst. 9.00 še pa ceļam vajadzēja piebraukt F., kas ar vairākām mašīnām ved dažādas TP mantas uz Kurzemi izdalīšanai bēgļiem, un paņemt līdzī arī mani. Bet plkst. jau 12.00 un viņa vēl arvien nav. Arī nezvana. Sākam ar Edgaru nopietni uztraukties. Vēl jo vairāk tādēļ, ka arī te tikko bija divi vācu žandarmi un stingri noteica tūliņ braukt no Rīgas prom. Šīs rindas rakstot, piezvana kāda TP darbiniece un paziņo, ka F. uz ielas apcietināts un licis pateikt, lai mēs braucot kā varot tūliņ no Rīgas prom, jo viņš nezina, kas ar

viņu notikšot. Zvanītāja gan saka, ka TP vadība darot visu iespējamo, lai viņu atbrīvotu. Bet vai tas izdosies?

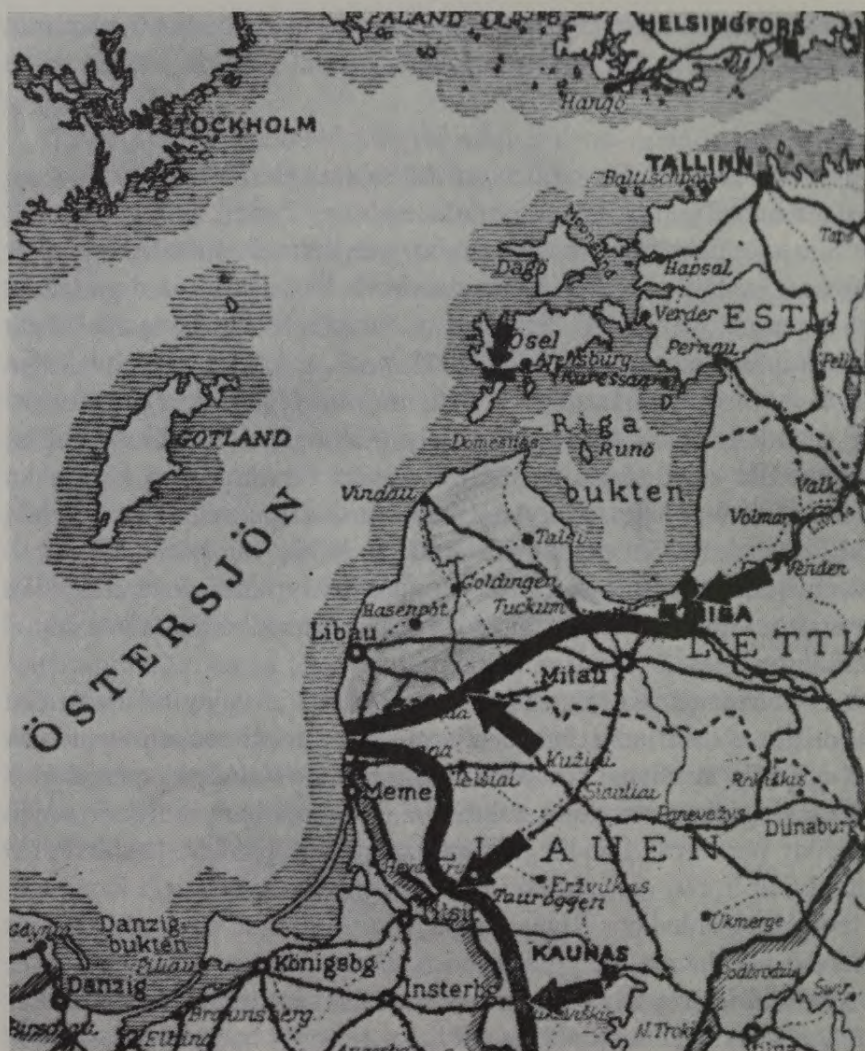
Kuldīgā, 1944. g. 8. oktobrī.

Vakarvakarā vēlu un lielā tumsā iebraucām Kuldīgā. Pēc mana ieskata mēs Rīgu pametām 5 minūtes pirms 12-tiem. Saņēmuši ziņu, ka F. apcietināts, bijām ar Edgaru bezgala uztraukušies. Nolēmām ar Edgaru, ka paliksim, līdz noskaidrosies F. liktenis. Bet tad gan, kaut kājām, no Rīgas prom. Pievakarē F. ieradās ar visām mašīnām un tūliņ arī devāmies no Rīgas laukā. Mašīnas, ar ko braucām, piederēja kādai latviešu kara lazaretei. Divas no tām bija piekrautas tikai ar TP mantām, vienā dažādi pārtikas produkti, otrā Sporta pārvaldes TP nodotie apavi, ādas un drēbes. Šoseja bija kā viena karaspēka automašīnu upe. Jūrmalā vairs nebija iespējams nemaz uz priekšu tikt, un iebraucām kādas vasarnīcas dārzā, lai pārļautu nakti. Pārgulējām tukšā vasarnīcā uz salmiem un agrā rītā devāmies tālāk prom no mīļās Rīgas, kur tagad medī cilvēkus kā citos laikos suņus un kaķus.

Brauciens uz Kuldīgu bija garš un grūts. Visi ceļi pilni karaspēka un bēgļu. Visur stāv žandarmu posteņi, nekur neļauj apstāties. Sabojājušās mašīnas vienkārši iegāž grāvī. Kuldīgā apmetāmieš pilsētas valdes kancelejas telpās uz grīdas. Ziņas dzirdam vienu trakāku par otru. Ļaudis pilnīgā neziņā un panikā. Daudzi grib palikt, kur ir, citi vēl gaida brīnumu un grib uzkavēties vēl Kurzemē. Liels krievu spiediens Rīgas, Liepājas un Aizputes virzienā. Rīga un Liepāja varot krist kuru katru brīdi. Esmu pilnīgā neziņā ko darīt, doties uz Liepāju, kur visas manas mantas, vai tieši uz Ventspili, kur uz laukiem mana meitenīte ar māti.

9. oktobrī.

Nu jau otru dienu esmu Kuldīgā. Neziņa un panika arvien vēl pieaug. Daudzi domā par iespēju izbraukt uz Vāciju. Bēgļus ar zirgiem tagad novirza tieši uz Vāciju pa zemesceļu. Bet vakar stāstīja,

Frontes stāvoklis 11. oktobrī.

ka zemesceļš esot jau nogriezts. Tātad Kurzeme pilnīgi ielenkta. Bet vai tas tiesām tā — nav apstiprinājies.

Karaspēks caur Kuldīgu brauc un brauc, taisni brīnums, cik daudz spēkratu ir bijis.

Šodien Kuldīgā no Rīgas iebrauca arī gandrīz visi TP galvenās pārvaldes darbinieki. Rīgā vēl palicis vienīgi inž. Spr. Paegle, lai līdz pēdējai iespējai turpinātu TP darbu. Cik labi, ka mums ir tādi pašreizējie darbinieki. Esmu pilnīgā neziņā, ko man darīt.

F. tikko pateica, ka viņš uz Liepāju vēl nebraukšot, jo tur braukšot TP priekšnieks Ād. Šilde un tie, kas tūliņ grib laisties uz Vāciju. Viņš vispirms braukšot uz Ventspili kārtot tur TP darbu un tikai no turienes uz Liepāju. Esmu bezgala priecīga par tādu atrisinājumu, jo ar viņa palīdzību man būs vieglāk nokļūt pie meitiņas. Edgars šodien aizbrauca uz Liepāju ar kādu armijas mašīnu. Vēl šodien uz turieni taisās braukt Šilde, pulkv. Lakstīgala, pulkv. Rubenis, Dr. Jaunzems u.c. TP darbinieki. Mēs uz Ventspili brauksim rīt no rīta. —

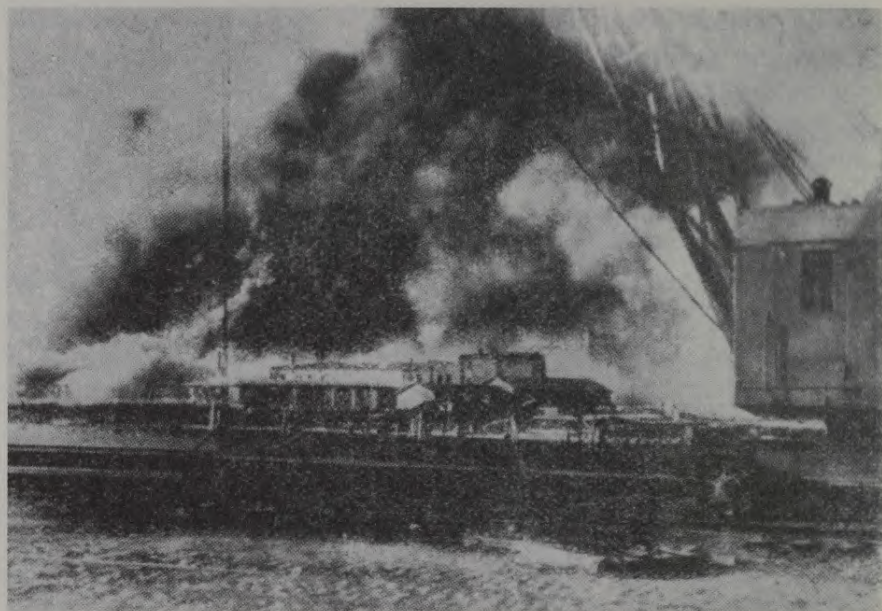

Leģionārs J. Zīverts par Rīgas atstāšanu raksta 1945. g. rudenī Putlosas nometnē izdotajā latviešu karavīru rakstu krājumā "Nameja gredzens":

7.- 8. oktobrim lielas bēgļu straumes plūst cauri pilsētai. Liela kustība uz tiltiem. Gaisa uzlidojuma trauksmes.

9. oktobrī Rīgas ielas kļūst pēkšņi tukšas un klusas. Tikai bēgļi dodas pāri Daugavai. Pievakarē 4 stundas ilgst ienaidnieka gaisa uzbrukums. Bumbas krīt eksportostā, preču stacijā, arī Rīgas perifērijā. Zenīrtartilērija uzbrukumu sekmīgi atvairā. Naktī dzird dobjus sprādzienus Maskavas priekšpilsētā un ostas rajonā.

10. oktobrī iedzīvotāji vairs nerādās uz ielas. Ir vēl bēgļi, kas mēģina kājām atstāt Rīgu, lai dotos uz Kurzemi, taču vācu tiltu sardze viņus aptur un raida atpakaļ. Pāri tiltiem nepārtraukti virzās atkāpjošās vācu armijas kolonnas. Pilsētā atvērti vairs tikai maizes veikali. Viss gluži kā izmiris.

Deg Rīgas osta.

11. oktobrī ienaidnieka artilērijas pirmie šāviņi aizsniedz Rīgu. Granātas krīt Marijas un Brīvības ielu rajonā. Izceļas vairāki ugunsgrēki. Ienaidnieka gaisa uzlidojums. Nesistemātiski izmestās bumbas rada plašus ugunsgrēkus visā pilsētā. Pilnās liesmās izdeg Benjamiņa nams Brīvības un Miera ielas stūrī. Cēsu ielā pie Brīvības ielas stūra granātas šķemba nosit mākslinieku savādnieku Irbi. Pie Centrālcietuma eksplodē munīcijas vilciens. Ienaidnieks jau sasniedzis Vecāķus. Evakuē karaspēka vienības no Daugavgrīvas un Bolderājas. Vācieši uzstāda artilēriju uz Ilģuciema ceļa pie aerodroma un apšauda Baltežera - Baložu - Juglas rajonu, kas jau daļai ienaidnieka rokās. Jau no agra rīta milzīgās detonācijas dārdieni un ugunsgrēki aerodromā. Vācieši ik pa 20 metriem uzspridzina visus skrejceļus, saspridzina aerodroma plašās ierīces un angārus. Visa apkārtnē tīta biezos dūmos.

Pulkst. 15.00 milzīgi grāvieni Daugavgrīvā un Bolderājā. Sagrūst bāka ar piebūvi, kuģu būvētava, tilti un moli. Arī šeit liesmu jūra aprij celtni pēc celtnes. Tiek dedzinātas arī atsevišķas fabrikas un celtnes. Vakarā pilnās liesmās deg Iļģuciema dzirnavas, spirta dedzinātava, stikla fabrika. Deg vesela namu rinda no galvenās stacijas līdz Dzirnavu ielai. Pilsētu pārņem dunoņa, lielāki grāvieni te vienā, te otrā pusē. Tiek uzspridzināta karavīru lazarete Latgales ielā. Izspridzināts arī Tiesu pils stūris Elizabetes ielas pusē. No spridzināšanas stipri cieš arī Zemes banka. Vācu karavīri izlaupa Vienības noliktavas un veikalus. Lielos vairumos "likvidē" degvīnu un papirosus. Ielās daudz iereibušu.

12. oktobra rītā Rīgu klāj biezi dūmu mākoņi. Lielu ugunsgrēki visās pilsētas malās. Ienaidnieka artilērija apšauda Pārdaugavu. Granātas krīt arī ostas rajonā. Vācieši uzspridzina radiotorni Kr. Barona ielas pusē, aizdedzina pasta, radio un prefektūras namu. Vakarpusē pilnās liesmās deg kara ministrijas nams.

Pulkst. 15.00 sākas galvenie postīšanas darbi Rīgā. Kā kādā rotaļā iekarsuši, vācieši iznīcina celtni pēc celtnes. Ar milzu eksploziju gaisā uzšaujas zemes blāķi un akmeņi Daugavas krastmalā. Sagrūst Daugavas krastmala no pils līdz Kundziņsalai. Sagrūst vecā un jaunā saldētava, jūrskola, Langes kuģu būvētava, Rīgas spēkstacija, muitas celtni, elevators. Liesmas pārņem visas noliktavas ēkas, pat pāļi kuģu piestiprināšanai tiek nolīdzināti ar ūdens virsmu.

Aizdegas arī operas nams, sagrūst kanāla tilti Brīvības un Kr. Barona ielā. Biezi dūmu mutuļi klāj pilsētas ielas. Liekas, tumsa iestājusies agrāk kā parasti. Degošo namu liesmas met spokainas ēnas, baigā troksnī cauri pilsētai drāžas pēdējās vācu karaspēka vienības. Liekas, šī nakts ir izšķirīga un var būt pat pēdēj ...

Visu nakti dzirdamas eksplozijas un tālumā kā draudīgi zibeņi uzziņsnī krievu artilērijas šāviņi. Lidmašīnas virs pilsētas met neskaitāmas gaismas bumbas, un ugunsjūrā arvien no jauna krīt artilērijas granātas. Milzīgos liesmu mākoņus, kas pēcpusdienā veļas pāri pilsētas rietumu daļai, naktī palielina jauni ugunsgrēki. Jaunas spēcīgas eksplozijas satricina gaisu, milzīgi dūmu mākoņi klāj

Degošā Rīga 12. oktobrī. (Krievu uzņēmums no gaisa.)

pilsētu un aptumšo zvaigznes. Un tā tas visu nakti. Atkal un atkal vācu kolonnas traucas cauri pilsētai. Mežaparkā notiek ienaidnieka desanta mēģinājums ar 38 triecienlaivām pāri Ķīšezeram. No spārna tas atklāj uguni, un kājnieki jau aizsniedz krastu.

Kad pajūgi un motorizētās kolonnas pārceltas pāri Daugavai, tiek dota pavēle uzspridzināt tiltus. Milzīgās tērauda konstrukcijas, katra 800 metru gara, ar 8 tāli izliektiem lokiem — tādi bija Daugavas tilti. Precīzi plkst. 1.40 abi dzelzs tilti uzlido gaisā. Spēcīga ugunsblāzma uzšaujas visā tiltu garumā. Kā zemestrīcē dreb zeme. Kreisajā krastā tiek izveidota galvenā kaujas līnija, un, jau gaismai austot, pretējā krastā var saskatīt saliekušos ienaidnieka augumus lienot ap māju stūriem. Vācu artilērija atklāj uguni. Granātas lido pāri upei un plīst otrā Daugavas krastā. Drīz deg arī galvenās stacijas rajons.

Vēl tikai dažas dienas un krīt arī Daugavas kreisais krasts. Izgaist dūmu mutuļi, aprimst lielā ugunsjūra, taču pilsētu vēl joprojām klāj sarkana migla.

Sagrautā Rīgas ostas krastmala.

VĀCU KARASPĒKS ATSTĀJ RĪGU

Rīgas atstāšanu attēlo aculiecinieks kara ziņotājs H. Meklenburgs:

— Plāni konkrētu pavēļu formā jau bija aizsnieguši atsevišķas daļas, atiešanas laiki bija nolikti, un pirmās vienības jau devās pāri Daugavas tiltiem. Ienaidnieka gaisa uzbrukumos un artilērijas ugunī Rīgā bija izcēlušies lieli ugunsgrēki — vajadzēja uzspridzināt karam svarīgās ierīces...

Mēs sameklējām ceļu līdz kādas reiniešu - vestfāļu divīzijas komandpunktam. Tai pēdējai bija jāaizstāv Rīgas priekštilta nocietinājums Daugavas labajā krastā pret daudzkārt pārākiem ienaidnieka spēkiem. Kādas skolas pagrabā te satek visi kaujas vadības pavedieni. Sakarniekiem pilnas rokas darba, radiotelegrāfists sēž pie saviem aparātiem. Tālsarunas, radiogrammas un ziņojumi

ienāk, iet atkal tālāk uz armijas korpusem un armiju. Lielās kartēs iezīmētas pašu vienību atiešanas kustības un parādīti ienaidnieka triecienu virzieni.

Ārā deg. Kolonnas neatturami ripo garām atejošām vienībām. Māja nodreb no garāmbraucošo smago lielgabalu un triecienlielgabalu smaguma. Viss līgojās eksplozijās. Vai tie ir artilērijas trāpījumi? Nevienam nav par to daļas. Te domā tikai par vienu, kā netraucēti veikt paredzētās kustības un pārsteiguma brīžos nekavējoties dot jaunas pavēles.

Ziņneši nāk un iet. Kāds apakšvirsnieks pašreiz atgriezies no sakaru traucējumu meklēšanas pilsētā. Tālrunis uz kādu komandpunktu bijis vairākās vietās pārrauts, tagad tas atkal funkcionē.

“Komunistiskie elementi bija pārgriezuši vadus”, stāsta viņš, “īsi pirms lielā ugunsgrēka pie Brīvības pieminekļa. Kad mēs bijām pie operas, es redzēju, ka kāds civilists ar kabatas spuldzi rokā mēģina atlauzt durvis. Tad viņš izsita logu — un īsi pēc tam no nama parādījās biezi dūmu mutuļi. Opera bija aizdedzināta. Kad es ar saviem biedriem pēc ceturtdaļstundas nācu atpakaļ, kādi septiņi, astoņi civilisti mēģināja ugunsgrēku nodzēst, bet tās bija veltas pūles.”

Citi karavīri vēlāk šo liecību apstiprināja — opera dega. Tieši pretim tai pūlis bija izlauzījis kādu degvīna noliktavu un pašu namu aizdedzinājis. Arī citās pilsētas malās, komunistu pielikti, sāka plosīties ugunsgrēki.

Pa to laiku vācu vienības neatturami soļoja cauri degošajai pilsētai. Nebeidzamā straumē tās novirzījās pa lielo Daugavas tiltu, kas jau bija sagatavots uzspridzināšanai tāpat kā līdzās esošais dzelzceļa tilts, pār kuru 12. oktobra pēcpusdienas stundās bija aizripojies pēdējais vilciens. Tikko visi pajūgi un motorizētās vienības būs pārgājušas Daugavu, tiltus uzspridzinās. Kad?

Divīzijas komandpunktā tālrunis zvana gandrīz nepārtraukti. Un tādas, lūk, ir piezīmes pirmā ordonances virsnieka blokā, kas tajā

Sagrautie Rīgas dzelzstilti.

pašā laikā ir skops visu to notikumu attēlojums, kādi šajā vēsturiskajā naktī risinājās Rīgā:

18.30: Ienaidnieks triecienlaivās pārcēlies pāri Ķīšezeram un nocietinājies Meža parkā. Jārēķinājās ar triecienu uz dienvidiem.

18.45: Vairāki ienaidnieka tanki ar uzsēdinātiem kājniekiem tuvojas pilsētai.

19.26: Vlt. P. ziņo: No triecienlaivām 3 iznīcinātas. Ienaidnieks izcēlies x kvadrātā, uz rietumiem tas ir līdz ielu krustojumam, no turienes uz dienvidiem pa šoseju mežā.

19.50: Artilērijas komandierim: Rīt apkarot visus redzamos mērķus.

19.58: 300 m aiz galvenās kaujas līnijas ar tanku dūri iznīcināts kāds tanks.

21.52: No X uz Y izveidots aizsprosts.

Tādi tie izskatījās agrāk.

0.25: Lūdz piekrišanu pārcelt ziemeļu un vidējo atbalsta punktu un komandpunktu uz X, jo pionieru bataljons tūliņ grib spridzināt dzelzceļa pāreju.

4.50: Kap. St. un vlt. P.: Pārcēlāmiem ar visiem lielgabaliem.

4.58: Tilti pilnīgi sapostīti. Vēl turpinājās mazāki spridzinājumi.

Tiktāl ordonances virsnieka piezīmes, kas skaidri rāda, ka atiešana notikusi plānveidīgi un ka arī pārsteidzoši ienaidnieka desanti nav spējuši to traucēt.

Tiltu uzspridzināšana, priekštilta pozīcijas izveidošana, lai uzņemtu arjergardu, kas rīta agrumā triecienlaivās un ar plostiem cēlās pāri Daugavai, jaunas kaujas līnijas izbūve rietumu krastā, viss tas bija jāpaveic nedaudz stundās. Divīzijas komandpunktu agrās rīta stundās pārceļ tālāk atpakaļ. Namā novietojas kāda bataljona komandpunkts. Tiek pārmainīti tālruņa aparāti. Un tad nāk vīri mašīnpistolēm, rokas granātām un ložmetējiem bruņojušies. Viņi bijuši Rīgas austrumu daļā pēdējie.

“Mēs sargājām galveno satiksmes ielu”, stāsta mums kāds seržants, kamēr smagi ienaidnieka artilērijas grāvienu trīcina komandpunkta ēku, “blakus ielās bija nocietinājušies boļševiki, kas bija izcēlušies malā Meža parkā, un atpakaļceļā mūs vairākkārt stipri apšaudīja. Mēs divreiz ieņēmām ugunsnozīcijas, lai atvairītu ienaidnieka uzbrukumus un tad, sekojot pavēlei, gar degošo operu atgājām atpakaļ. Tankus neredzējām — tos ienaidniekam Rīgas ielās grūti bija nogādāt, — bet ienaidnieka kājnieki sekoja ļoti neatlaidīgi. Plkst. 4.30 mēs sasniedzām Daugavu un prāmjos pārcēlāmies pāri, kamēr ienaidnieks mūs apšaudīja ar artilēriju.”

Daugavas labo krastu bija pametuši pēdējie karavīri, kamēr citi jau veidoja jauno kaujas līniju. Grūtais pasākums bija izdevies. Viss norisinājās ar pulksteņa precizitāti. —

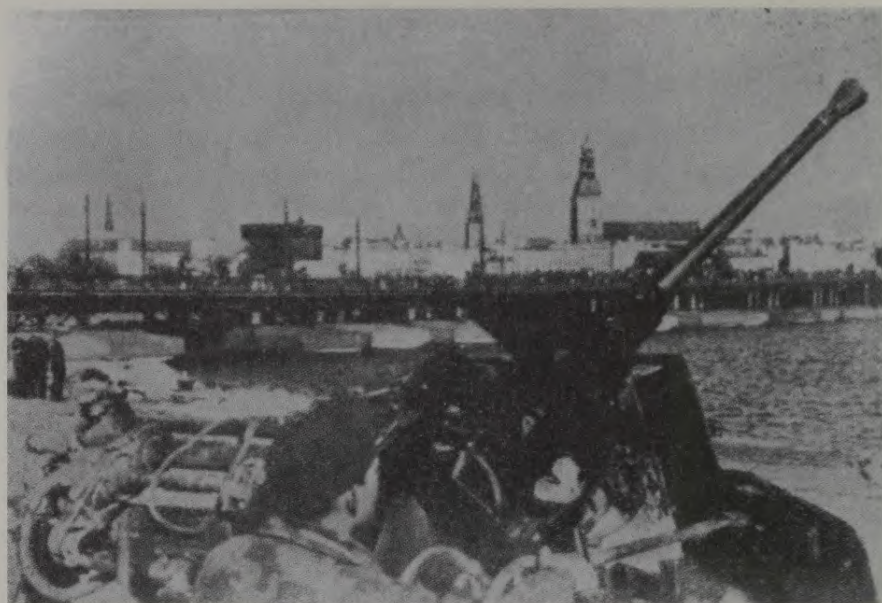
5.05: Ltn. R. ziņo par galīgu tiltu sabojāšanu.

RĪGAS TILTU UZSPRIDZINĀŠANA

Kara ziņotājs H. Miklenburgs apraksta arī, kā uzspriecināti abi Rīgas dzelzs tilti:

— Vareni pār Daugavu paceļas abu 800m garo tiltu tērauda loki. Spraišļu un balstu bizarrā aina tumši izdalās uz Rīgas trakojošās ugunsjūras sārti apgaismotās debess — ir 13. oktobra nakts. Pēdējais vilciens pāri dzelzceļa tiltam pārripojis jau pēcpusdienā. Bet pāri Zemgales tiltam vēl vienmēr virzas nebeidzamas vācu divīziju satiksmes līdzekļu kolonnas, kas saskaņā ar pavēli atiet no Rīgas priekštilta pozīcijas un atstāj labo krastu, kur paceļas Rīgas Vecpilsēta ar krāšņajām baznīcām un reprezentatīvajām celtnēm.

Rīgas plānveidīgā atstāšana šais stundās pirms pusnakts kā zīda diegā karājas šai lielajā ceļu tiltā. Tas jau pildīts sprāgstvielām. Un tā šais pēdējās stundās, Daugavas labo krastu atstājot, viss pilnīgi koncentrēts uz šiem diviem tiltiem.

Dienu pirms Rīgas krišanas.

Dienā ienaidnieks vairākkārt mēģināja sagraut tiltus ar artilēriju. Desmit reizes tam izdevās pārtraukt degļu savienojumus. Lejup pa upi tālāk esošo pontonu tiltu kāda bumba gan trāpīja, taču tērauda tilti palika neskarti, un arī pontonu tilts pēc īsa laika atkal bija lietojams.

Kāda sapieru vienība ilgi bija strādājusi, sagatavojot spridzināšanu. — Nu viss bija šim lielajam acumirklim gatavs. No degošās Rīgas atgāja pēdējās divīzijas. Pāri tiltam vēl pārdārdēja nodrošinātāji triecienlielgabali, un tad iestājās klusums — neomulīgs klusums. Ugunsjūra apviya ap pilsētu neparastu sarkanu spožumu, kas rotājās vieglajās Daugavas viļņu sprogās. Pa labi no mums, gandrīz jau izzūdot netīkamās nakts tumsā, pacēlās abu tiltu varenās pelēkās tērauda velves, kas saskaņā ar augstāko pavēli plkst. X bija jāizposta. Neomulīgi šķiet domāt, cik vareņus daudzumus viseksplozīvākās sprāgstvielas sevī slēpj šie abi tērauda kolosi. Artilērijas trāpījums var... Bet par to pašlaik nedomājam.

Otrā dienā pēc Rīgas krišanas.

Virslietnants S., kam uzticēta šo tiltu spridzināšana, vēlreiz pārbauda visus savienojumus un elektriskā agregāta slēdžus, kas novietots kādā šķēpeļdrošā degļu bunkurā; tad viņš uzkāpj kāda motocikla pakalējā sēdeklī — es novietojos blakusvāģi — braucējs piedod gāzi, un te jau baismīgi liela un draudoša no sārti kvēlojošās debess mūsu priekšā izaug Zemgales tilta tērauda konstrukcija. Jā, tā mums šķiet draudoša, jo zinām, ko tā slēpj zem saviem spraišļiem — nāvējošu sprāgstvielu. Sapieri šeit lēsuši, likuši neskaitāmus vadus un spridzekļu lādiņus, iebūvējuši visus vien iedomājamus nodrošinājumus. Tādēļ nav pielaižama cita doma — tiltiem jāiet gaisā.

Īsa apstāja. No tilta pa labi un kreisi sapieri aptumšotu kabatas lampiņu gaismā rīkojas ar kabeļiem un spridzekļu lādiņiem.

“Viss skaidrs?”

“Tieši tā, virslietnanta kungs.”

Lielā ātrumā nu drāžamies tālāk pāri tiltam. Garām mums paslīd astoņi viļņveidīgi pacelti un grimstoši spraišļu loki. Ar vienu sviras spiedienu vienā mirklī tam visam būtu jāuziet gaisā — 800 metru garumā. Un vēl varenāks šķiet dzelzceļa tilts pa labi no mums, arī tam nolemts ar šo sviras spiedienu sagrūt un nogrimt. Tilti mums šķiet nebeidzami gari un baismīgs ir miers pār Rīgu šai laikā īsi pēc pusnakts. Gaišās liesmās degošais galvenais pasts spokaini apgaismo tukšās ielas mūsu priekšā.

“Postenis?”

“Šeit.”

“Pēc 12 minūtēm aizdedzinās degļus, pēc 7 minūtēm brīdinājuma signāls.” Virsleitnants to tikko izteicis, kad mūsu motocikls jau atkal joprojām tālāk pa cilvēku tukšajām ielām. Diviem karavīriem vēl jāizkļūst no apdraudētās zonas, tad viss ir skaidrs.

“Šis nu būs pēdējais brauciens. — Cerams!” mani uzrunā virsleitnants.

“Turu abus īkšķus,” atbildu. Tā nu braucam atpakaļ un vēlreiz — pēdējo reizi — pārdzīvojam Daugavas tilta garumu un varenību.

Kreisajā krastā trīs sapieri izšauj brīdinājuma signālu. Skats uz pulksteni: “Vēl piecas minūtes.”

Degļu bunkurā agregāts jau darbojas pilnā gaitā. Atskanējusi pavēle aizdegt. Visas acis kā saistītas raugās sekunžu rādītājā. Šis ir augstākās sasprindzinātības pēdējās minūtes un sekundes — vai spridzināšana izdosies? Šis jautājums ir visiem uz lūpām; neviens to tomēr neizteic.

Un tad pulkstenis ir X. (plkst. 1.40. O.F.). Rādītājs pavirzās uz pilnu noteiktu minūti. Sasprindzinātu seju virsleitnants stāv pie agregāta, labo roku tas uzlicis uz slēdža sviras — un nu viņš to nospiež. Tad — sekunžu ilga žilbinoši gaiša uguns vētra, visu satricinošs gaisa spiediens, drausmīgs brīkšķis, kas kurlas dara ausis, zeme dreb — sprāgstviela eksplodē. Pie debesīm sabiezē milzīgs mākonis, uz visām pusēm lec dzirksteles. Un kad dūmi izklīduši, no abiem tiltiem nav redzams vairs nekas. Tie sabrukuši 800 metru garumā — ienaidnieks vairs nevar tos lietot.

Nakts tumsā saskatām saliektās un sagrautās resnās dzelzs sijas, ap kurām plūst Daugavas ūdeņi. Dažus spraišļus un balstus spridzinām vēlreiz. Atkal eksplozijas satricina gaisu. Mākonis debesīs stāv kā ugunīga sēne...

Desmit minūtes vēlāk virsleitnants nodod ziņojumu divīzijas komandpunktā: "Tilti simtprocentīgi sagrauti."

Pamazām sasprindzinātība mūs atstāj. Un vienīgi no rīta, vēlreiz aizejot līdz tiltam, redzam postījumu izmērus visā pilnībā. Ar triecienlaivām sapieri likvidējuši arī pēdējās iespējas, kas ienaidniekam vēl varētu noderēt. Iznīcināts arī pontonu tilts.

Kādreiz tik lepnie Daugavas tilti nu līdzinājās milzīgai nogurušai čūscai, kas tagad noklājusi pāri Daugavai savu saplosīto tērauda ķermeni. Agrākajā pontonu tilta vietā tagad brīvi plūst ūdens.

Viņā pusē ap namu stūriem jau skraida pirmie boļševiki, mūsu artilērija apšauda galvenās stacijas apvidu — karš rit tālāk...

13. oktobrī Staļins savā dienas pavēlē ziņoja:

Trešā Baltijas frontes armija pēc sekmīgas sagatavošanās un ciešā sadarbībā ar otru Baltijas frontes armiju šodien šturmeņa Padomju Latvijas galvaspilsētu Rīgu — nozīmīgu flotes bāzi un svarīgu vācu nocietinājumu pie Baltijas jūras. Krievu vienības virzās uz Baltijas jūru pie Slokas, 25 km uz rietumiem no Rīgas. —

14. oktobrī Staļins, pārlicināts, ka Kurzeme viņam jau tikpat kā rokā, savā dienas pavēlē ziņoja:

Trīs lielas krievu armijas, artilērijas, lidotāju un jūras spēku atbalstītas, ievadīja šodien trieciena uzbrukumu no trim pusēm pret vācu kabatu Baltijā, lai ātri likvidētu tur ieslēgtās vācu vienības — apm. 100.000 vīru sastāvā. —

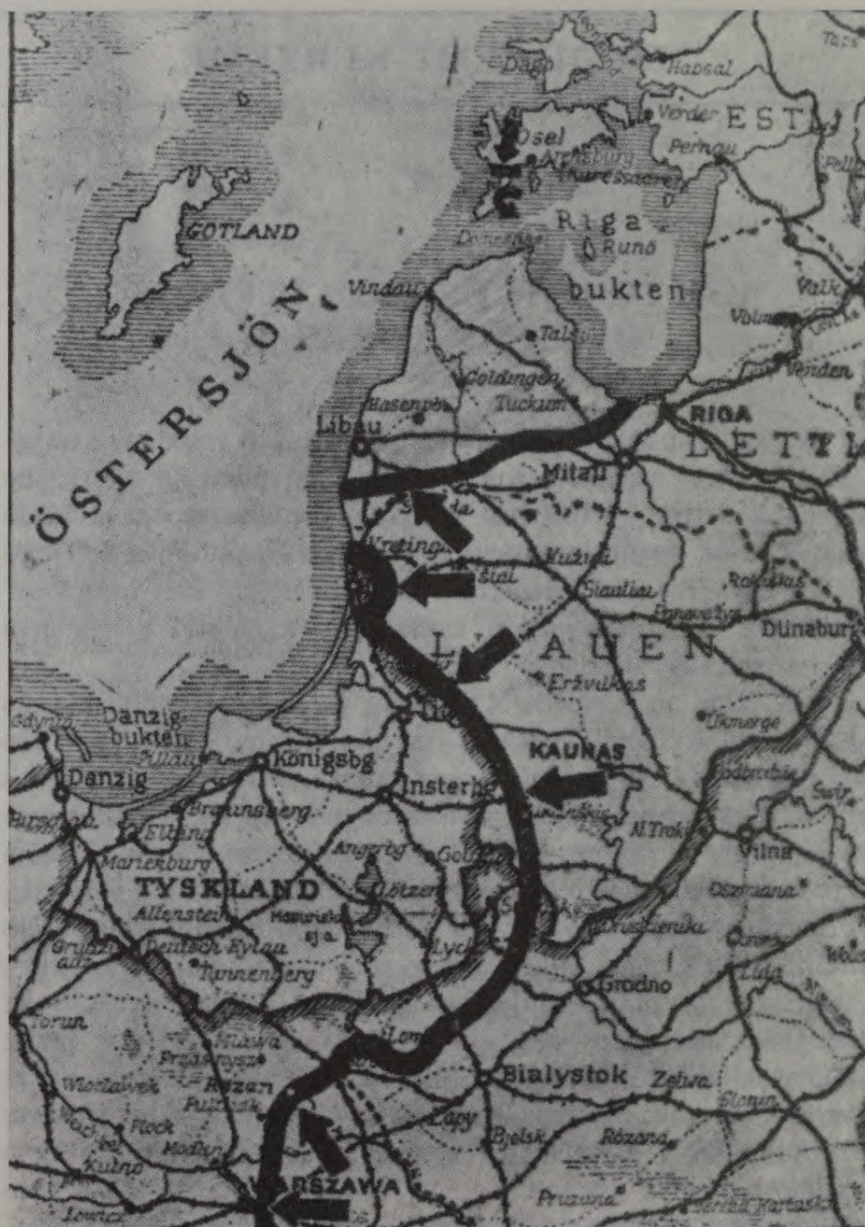
Bet tās bija veltas Staļina cerības. Kurzemes ieņemšana nebija boļševiku spēkos. Tādēļ arī Staļins reti kad vairs savās dienas pavēlēs pieminēja šo "vācu kabatu" — Kurzemes cietoksni. Sīvās, neveiksmīgās cīņas Kurzemes frontē bij labāk nepieminēt.

CERĪBU ZEME KURZEME

KĀPĒC HITLERS NEATTEICĀS NO CĪNAS KURZEMĒ

No latviešu tautas viedokļa raugoties, tagad vairs nav svarīgi, kamdēļ vācieši nepameta Kurzemi. Svarīgs ir vienīgi tas, ka no Kurzemes ostām — Liepājas un Ventspils bija iespējama bēgļu evakuācija uz Vāciju un rudens nakšu tumsā bēgļu laivu ceļojumi uz Zviedriju. Tas tomēr nemazina interesi par šīs vācu “ietiepības” iemesliem. Tādēļ mēģināsim izsekot visiem šobrīd pieejamiem materiāliem, kas runā par šo jautājumu.

Kad Rīga un Klaipēda bija atstāta, pat lielākie optimisti vairs neticēja, ka Kurzemi aizstāvēs, un tās krišanu boļševiku rokās uzskatīja vairs tikai par dažu dienu jautājumu. Dezorganizētā vācu armija vairs nebija spējīga to noturēt, un, otrkārt, šai tilta gala pozīcijai pēc sauszemes sakaru pārtraukšanas ar Vāciju nevarēja vairs saskatīt nekādas praktiskas nozīmes, kas attaisnotu vairāk kā 30 divīziju atrašanu pašas vācu zemes aizsardzībai. Taisni pēdējo apstākli vēl arī tagad militārie lietpratēji uzskata par lielu Hitlera kļūdu, norādīdami, ka Hitlers vēl 1944. g. vasarā varējis veikt stratēģisku atkāpšanos no Baltijas, tā saīsinot fronti par vairāk simtiem kilometru un izlietot tik nepieciešamās divīzijas citās frontēs. Bet notika pretējais, Kurzemi ne tikai noturēja, bet pārvērta par boļševikiem neieņemamu cietoksni, kura priekšā noasiņoja simtiem boļševiku divīziju. Kamdēļ? — to tikai tagad atklāj vācu arhīvos atrastie dokumenti.

Frontes stāvoklis 14. oktobrī, 1944.

C. Vilmots, kam izdevies pieklūt ļoti daudziem vācu materiāliem, grāmatā “Cīņa par Eiropu” (Londonā, 1952.) starp citu raksta:

— Vācu virspavēlniecības operāciju daļas vadītājs, ar Nirnbergas spriedumu pakārtais ģen. Jodls jau 1943. g. 27. decembra konferencē ar Hitleru prasa steigšus izvākties no Baltijas valstīm un Ukrainas. Starp Melno un Baltijas jūru jātur īsākā frontes līnija: tas atbrīvotu veselas 20 divīzijas rietumiem, kur tobrīd gaidīja invāzijas sākšanos Francijā. Bet Hitlerš šo priekšlikumu noraidīja, jo tādā gadījumā padomju flotei būšot iespējams pārtraukt dzelzs rūdas transportu no Ziemeļzviedrijas uz Vāciju. Flotes komandieris adm. Dēnics teikto vēl pastiprinājis ar aizrādījumu, ka Baltijas jūras austrumu piekraste ir vienīgā drošā zemūdeņu apmācības vieta. Tāpēc tā jānotur. —

Neskatoties uz Hitlera un arī adm. Dēnica noraidošo nostāju, vācu ģenerālštābā īsi pirms 20. jūlija atentāta ir bijis pat gatavs plāns par Baltijas valstu atstāšanu. Angļu militārais rakstnieks Lids Hārts savā grāmatā “The other side of the Hill” (1948) raksta, ka 1944. g. jūlijā ģenerālštāba priekšnieks Ceiclars šo plānu licis priekšā Hitleram, lai viņš piekrīt Ziemeļu armiju grupu atvilkšanai no Baltijas valstīm, pirms krievi tās ielenkuši. Bet arī tagad Hitlerš vēl domā, ka turot Baltijas fronti, kaut arī ielenktu, viņš var turēt draudos Zviedriju, un plānu noraida. Šai jautājumā viņam ir tik lielas domstarpības ar ģenerālštābu, ka viņš Baltijas frontes dēļ spiests atcelt pat ģenerālštāba priekšnieku. To pašu pēc 20. jūlija vairākkārt atkārtu arī jaunais ģenerālštāba priekšnieks ģenerālpulkvedis H. Guderīans. Viņš savās atmiņās raksta:

— Stāvoklis frontē, sevišķi vidus posmā, bija gandrīz katastrofāls. Bet vēl ļaunāks stāvoklis šķita ziemeļos. Sarkanā armija stāvēja pie Grodņas - Kauņas un pāri Poņevežai - Šauļiem bija sasniegusi Jelgavu un ziemeļos no tās izlauzusies līdz Rīgas jūras līcim. Ar šo operāciju bija pārtraukti sakari ar Ziemeļu armiju, kas aizstāvēja frontes sektoru no Idricas pāri Peipus ezeram un Narvai līdz Somu jūras līcim. —

— Pateicoties šai enerģiskajai rīcībai, mums izdevās apturēt krievu uzbrukumu Dobeles-Tukuma-Jelgavas telpā. Mans galamērķis

tomēr nebija tikai sakaru nodibināšana ar ziemeļu armiju, bet pilnīga Baltijas valstu evakuācija, lai saīsinātu fronti un sekmīgi aizstāvētu Austrumprūsiju. Tādēļ jaunieceltajam ziemeļu armijas komandierim Šērneram pavēlēja izstrādāt priekšlikumu; cik ilgā laikā viņš varētu evakuēt ziemeļu armiju no Igaunijas. Šērners prasīja 3—4 nedēļas. Tas bija pārāk ilgs laiks. Es pavēlēju Šērneram to izdarīt 7 dienu laikā. Vispirms pie Rīgas vajadzēja noturēt priekštilta pozīciju, bet dienvidos no Šauļiem sapulcināt visus iespējamus tanku spēkus, jo tur es paredzēju nākamo krievu triecienu. Vācu pretuzbrukums sākās 16. septembrī, un līdz 26. septembrim krievi bija atspiesti no Rīgas jūras līča un nodibināta satiksme ar pārējo Kurzemi. Par panākumiem lielo tiesu jāpateicas pulkvedim grāfam Štrahvicam un viņa tanku divīzijai.

Tagad stāvokli vajadzēja nekavējoties izmantot un sākt evakuāciju uz Austrumprūsiju. Šērners tomēr bija rīkojies pret manu pavēli, lai gan to bija parakstījis arī Hitlers. Tanku spēki bija sapulcināti nevis pie Šauļiem, bet gan pie Jelgavas jo Šērners gaidīja tur krievu uzbrukumu. Iespējams, ka man aiz muguras bija notikusi kāda cita vienošanās ar Hitleru, jo Šērneram bija laba reputācija galvenajā mītnē.

Tiešām, krievu nākamais uzbrukums sākās dienvidos no Šauļiem. Jau oktobrī tiem izdevās pārraut vācu fronti un starp Klaipēdu un Liepāju sasniegt jūru. Nu jau bija par vēlu evakuēt ziemeļu armiju uz Austrumprūsiju. Arī mēģinājumi krievus no Baltijas jūras atkal atspiest, bija bez panākumiem. Ziemeļu armija palika ieslēgta Kurzemē un to apgādāt vai evakuēt bija iespējams vienīgi pa jūru. —

Ģen. Guderians savās atmiņās sīkāk attēlo kādu dramatisku sarunu ar Hitleru par Kurzemes evakuāciju.

— Ticiet man, tā nav nekāda stūrgalvība, ja es vairākkārt runāju par vienu un to pašu lietu. Bet es to daru vienīgi Vācijas labā, — teicu Hitleram. Dzirdot šos manus vārdus, Hitlers kā dzelts uzlēca kājās un pārgrieztām acīm kļiedza: “Kā jūs uzdrošinājāties tā runāt! Vai Jūs domājat, ka es necīnos par Vāciju? Visa mana dzīve ir viena

vienīga cīņa par Vāciju.” — Turpmākās sarunas notika tik asā tonī, ka Gērings paņēma mani aiz rokas un ievilka blakus istabā, kur nervu nomierināšanai piedāvāja kafiju. Pēc kāda laiciņa mani atkal aicināja apspriežu telpā. Tur es no jauna atkārtāju lūgumu evakuēt Kurzemi un Hitlers no jauna sāka kliegt, līdz, dūres pacēlis, nostājās man priekšā. Lai novērstu eventuālu sadursmi, tagad jau ar fiziskiem spēkiem, ģenerālis Tomale mani vārda tiešā nozīmē aiz svārkjiem izvilka no apspriežu telpas. —

Neskatoties uz šo noteikto Hitlera pretestību, vācu ģenerālštābs tomēr līdz pat kapitulācijas dienai nebija atmetis nodomu atteikties no cīņas Kurzemē, jo nebija nekādas citas iespējas sagādāt rezerves pašas Vācijas teritorijas aizstāvēšanai. Viens no pēdējiem izmisīgākajiem mēģinājumiem pārliecināt Hitleru par Kurzemes cietokšņa evakuāciju noticis 1945. g. 3. janvārī un atkārtots vēl arī 9. janvāra apspriedē. Par to pieminētais C. Vilmots raksta:

—1945. g. 3. janvārī, kad no Latvijas vairs bija palikusi neieņemta tikai Kurzeme, Dēnics vācu ģenerālštāba apspriedē ar Hitleru nav atkāpies no savām idejām ne par matu. Tā kā rietumvalstu gaisa spēki dragā Vācijas flotes bāzes un dokus, Austrumprūsijas piekraste esot ieguvusi izšķirīgi svarīgu lomu. Tāpēc vāciešiem esot jātur Kurzeme, tāpat arī Klaipēda, Austrumprūsija un Danciga. Kurzeme esot arī vienīgā vieta, kur varot sagatavot jaunās elektriskās zemūdenes.

Štāba priekšnieks ģen. Guderjāns turpretim neatlaidies no savas prasības saīsināt fronti no Dancigas līča līdz Karpatiem un tādejādi pienācīgi sagatavoties pret nākamo un izšķirīgo krievu ofensīvu. Ap 30 vācu divīziju (no 133 divīziju kopskaita visā austrumu frontē) bija nogrieztas no pārējām un atradās Kurzemes un Klaipēdas ielenkumos. Spēku ceturtā daļa tagad nevarēja piedalīties pašas Vācijas aizsardzībā. Otra ceturtā daļa bloķēja dienvidos krieviem ceļu uz Vīni, bet Vācijas centra aizstāvēšanai un krievu galvenā trieciena atvairīšanai palika pāri ap 700 km garā frontē tikai 75 divīzijas. Taču Hitlers ar Dēnicu līdz pat 1945. g. pavasarim ticēja, ka zemūdenes

no Kurzemes ūdeņiem būs tās, kas grozīs kara laimi pēdējā minūtē pirms divpadsmitiem. —

Bij. vācu ģenerālštāba virsnieks G. Boldts savā grāmatā “Die letzten Tage der Reichskanzlei” sīkāk attēlo kādas apspliedes gaitu Kurzemes jautājumā. Viņš raksta:

— Saruna atkal reiz pievērsās Kurzemes frontei. Guderians noteikti gribēja izvest tur ieslēgtās (16. un 18.) armijas, lai pastiprinātu austrumu fronti pašā Vācijā. Izlaušanās uz Austrumprūsiju vairs nebij diskutējama, bet izvešana pa ūdensceļu caur abām Kurzemes ostām — Ventspili un Liepāju vēl bija iespējama. Un tas būtu darāms ar lielāko steigu. Ar katru nākamo dienu izvešanas iespējas kļūst arvien mazākas un draudēs smagi zaudējumi. Katrs vīrs bija spiedīgi nepieciešams. Visus līdzšinējos Guderiana mēģinājumus šai virzienā Hitlers bija atvairījis, norādot uz Zviedriju. Viņš baidījās, ka Zviedrija vēl pēdējā brīdī varētu piedalīties karā, lai gan viņa legācija Stokholmā ziņoja pretējo, un viņš ticēja, ka tikai Kurzēmē esošās divīzijas attur Zviedriju no šī soļa. Ģen. Hristiāns mēģināja argumentēt ar to, ka ieslēgto armiju grupu grūti apgādāt, bet Hitlers viņu pārtrauca. Pēc brīža ņēma vārdu adm. Dēnics: “Mans vadoni, sakarā ar OKH (Oberkommando des Heeres) ziņojumu, es varētu ziņot Kurzemes karaspēka nodaļu pārvešanas lietā sekojošo: Izvešanas plāns ir izstrādāts. Ja iesaistām it visus derīgos kuģus, nedodam kuģus citām vajadzībām un izlietojam aviācijas atbalstu, tad es lešu, ka varam 4 nedēļu laikā izvest kareivjus un svarīgāko bruņojumu. Protams, vienai daļai smagāko ieroču būtu jāpaliek. Visā visumā lieta grozās ap 500.000 vīru. Ventspils un Liepājas ostu ielādēšanas kapacitāte ir pietiekama.” Hitlers pieceļas un, salicis rokas uz muguras, noiet dažus soļus pa telpu uz priekšu un atpakaļ. Tad nikns apgriežas un ļoti asā un skaļā balsī saka: “Es jau esmu reiz sacījis, ka par Kurzemes karaspēka daļu izvešanu nav ko runāt. Es negribu zaudēt turienes apbruņojumu. Un bez tam man jāērķinājas ar Zviedriju.” Un tad mazliet mierīgākā tonī: “Vienu divīziju var izvest. Guderian, sagatavojiet līdz rītam attiecīgu priekšlikumu. Es pateicos Jums, mani kungi. Borman, Jūs, lūdzu, palieciet šeit.” —

Faktiski vācieši janvāra beigās no Kurzemes izveda 7 vai pat 11 labākās divīzijas, starp tām 2 vai 3 tanku divīzijas. Ģen. Rendulics savās atmiņās liecina, ka janvārī izvestas 8 kājnieku un 3 tanku divīzijas.

Te gan jāpiezīmē, ka nav īstas skaidrības, cik liels karaspēks vāciešiem īsteni bijis Kurzemes cietoksnī. No minētā G. Boldta grāmatas citāta redzams, ka janvārī bijušas 23 divīzijas ar apm. 500.000 vīriem. Guderliāns savās atmiņās runā par 26 divīzijām. Bet Latvju Enciklopēdijas 12. burtnīcā (1128.—1152.) mūsu militārie speciālisti raksta, ka 1944. g. oktobrī pēc Rīgas krišanas bijušas 32 divīzijas ar apm. 200.000 vīriem un janvāra beigās 7 no tām izvestas uz Vāciju. Pēc krievu ziņām*, Kurzemei kapitulējot, gūstā saņemti 189.112 karavīru, tai skaitā 42 ģenerāļi un 8.038 citi virsnieki. Krietns skaits jau pirms kapitulācijas ar atlikušajiem satiksmes līdzekļiem atstāja Kurzemi vai sabēga mežos. Arī kritušo skaits nebija mazs. No visa tā secināms, ka patiesais vācu armiju stiprums Kurzemes cietoksnī, mazākais 1944. g. rudenī — ziemā būs bijis nevis 200.000, bet gan ap 500.000 vīru.

Ģenerālleitnants Rendulics savā atmiņu grāmatā (Gekämpft, gesiegt, geschlagen) nodaļā par Kurzemes cīņām raksta: “Kurzemes turēšanai nebija nekādu politisku apsvērumu, un te nebija jādoma arī par civiliedzīvotāju evakuāciju kā Austrumprūsijā. Guderliāns jau janvārī bija pieprasījis Kurzemes armiju grupas evakuāciju uz Austrumprūsiju. Toreiz tas vēl bez šaubām būtu bijis pareizi. Vienīgais pretarguments, ko aizstāvēja kara flotes vadība, bija tādā gadījumā sagaidāmā krievu darbības pastiprināšanās Baltijas jūrā, jo viņi iegūtu jaunas, daudz vairāk uz dienvidiem esošas ostas. Man nebija iespējams noskaidrot, vai šis apsvēruma bija vienīgais un izšķirošais, Kurzemes armiju likteņus noteicot, bet tagad pēc krievu izlaušanās līdz Baltijas jūrai Austrumprūsijā tas jau bija zaudējies katru nozīmi. Toties atkal munīcijas trūkums, kāds valdīja visos frontes sektoros, situāciju bija mainījis pavisam pretējā virzienā.

* Padomju Informācijas Biroja 14. maija ziņojums — kopsavilkums par 13. maija operācijām. Pravda. 1945. g. 15. maijā

Pieredze Austrumprūsijā man lika secināt, ka no Kurzemes pārvesto divīziju kaujas spējas un efektivitāte munīcijas trūkuma dēļ nekur nebūtu bijusi tik iespaidīga ienaidnieka spēku saistīšanā kā tieši Kurzemē. Citiem vārdiem: Kurzemes armiju iesaistīšana citā frontē šādos munīcijas apstākļos nekad nebūtu varējusi atsvērt efektu, ko dotu krievu milzīgo masu atbrīvošana cīņām citās frontēs. Kurzemē un Austrumprūsijā vien vājāki vācu spēki saistīja 160 līdz 170 krievu divīziju.

Protams, stāvoklis būtu bijis savādāks, ja netrūktu munīcijas un ieroču. Tad Kurzemes armijas neapšaubāmi būtu daudz efektīvāk izmantojamas izšķirējos austrumu frontes sektoros. Bet tagad tām varēja piešķirt tikai negatīvus uzdevumus — saistīt ienaidnieka spēkus. Tā arī bija Kurzemes turēšanas jēga.

Vācu publicists Gērlics (W. Goerlitz) savas grāmatas “Der Zweite Weltkrieg” (Stuttgart, 1952) otrās daļas beigās, aprakstot Guderiana nepārtrauktos centienus likvidēt Kurzemes cietoksni, sniedz sensacionālu informāciju par itkā pastāvējušo vācu armijas augstākās vadības (Dēnics, Jodls) vēlēšanos vēl kara pēdējās nedēļās panākt Kurzemes militāro spēku evakuāciju. Pat vēl kapitulācijas sarunu laikā Eizenhauera štābā ģenerālpulkvedis Jodls lūdzis amerikāņiem atļaut evakuēt Kurzemes bruņotos spēkus. Pēc Gērlica informācijas ģen. Bidels Smits tam piekritis, bet Eizenhauers to noraidījis.

Vienalga, kādu iemeslu dēļ Kurzemi turēja, šodien tam vairs nav sevišķas nozīmes. Mūs var interesēt tikai šī fakta izraisītie notikumi un sekas, cik tālu tās attiecas uz latviešu karavīru un mūsu tautu, kas tā laika cīņas uzskatīja par cīņu latviešu tautas un Latvijas valsts labā.

*

Par cerībām, kādas katrs latvietis šai laikā saistīja ar Kurzemes cietokšņa leģendārajām cīņām, raksta dzejnieks Ēriks Raisters 1944. g. decembrī laikrakstā “Latviešu Balss” (Berlīnē) :

LATVIJAS KAREIVIS

LATVIEŠU FRONTES LAIKRAKSTS

171 n.

Pirmdien, 21. aprīlī

1945. gads

DAUGAVAS

LATVIEŠU REĢIONA
FRONTES LAIKRAKSTS
2. (164.) num. 1945. g. 20. jūn.
14. gads

VANAGI

VISU PAR LATVIJU!

Sākta mūsu valstiskās dzīves atjauna-

Nacionālās kareiv...

Frontes laikraksti

— Nav latvieša, kura domas šobrīd neaplidotu zemi, kur vēl brīvi var plīvot sarkanbaltsarkanais karogs un pusnaktī bēglim atdarīt durvis tautieša roka. Tā ir Kurzeme, pēdējais Latvijas novads, ko vēl neskar iznīcības posts, kas apņēmis visu mūsu zemi. Vācu un mūsu karavīri te vēl cīnās, sirdīgi aizstāvēdami katru pēdu svētās zemes, lai jūra, kas šalc aiz viņu mugurām, varētu aizlīgot drošībā vienīgo dārgumu, kas mums vēl palicis, — tautas dzīvo spēku, kas visu rudeni te plūda no pārējiem novadiem.

No tā, vai Kurzeme izturēs vai nē, atkarīgas daudzas mūsu cerības, un katrs vīrs, kas tur cīnās vai veic darbu, jūtas atbildīgs ne tikai par dzīvībām, ko viņš sargā, bet arī par pašu tautas substanci. Tāpēc arī cīņas par Kurzemi raksturo kāpināts bargums. Te cīnās izlase, kas spītē liktenim un reizē maldina to, tāpat kā priekš 25 gadiem Ventas krastos leģendārie pulkveža Kalpaka varoņi.

No visām pusēm Kurzemi šobrīd aplenc iznīcības viesulis. No austrumiem un dienvidiem novadā brāžas vairākas boļševiku armijas, un mierīgās ostas gar jūras krastu rietumos un ziemeļos bombardē ienaidnieka gaisa spēki. Drupās krīt pilsētas un ciemi, svarīgi saimniecības un kultūras iekārtojumi izzūd dūmos un liesmās, bet

zeme paliek un sarga to, kas tai uzticēts. Tā paliks savā sargvietā arī tad, ja arī pēdējam kurzemniekam nāksies atstāt savu iedzīvi un mājas, lai glābtu savu dzīvību. Šī dzīvība atkal atkaros zaudēto un pateicīga saņems zemes svētību, kas bija, ir un būs viņas daļa.

Lepnā Kurzeme dara lepnu katra latvieša sirdi. Cerības, kas vijas ap viņu, negaisīs, tāpat kā tas labības zelmenis, kas zaļo zem asins un sniega viņas laukos. Nāves leju izbridusi, mūsu tauta reiz nāks atpakaļ, un Kurzeme būs pirmā, kas to sveiks, smago nastu noņemdamā no katra pleciem! —

PRET KURZEMES CIETOKSNI NOASIŅO 200 BOĻŠEVIKU DIVĪZIJU

19. LATVIEŠU DIVĪZIJA KURZEMĒ

6. oktobrī 10 nedēļu smagās kaujās pie Lubānas (8. augustā), Kārdabas (20. aug.) un Mores (27. sept.), boļševiku pārspēks 19. latviešu divīziju bija atspiedis līdz Morei. Divīzija saņēma pavēli atiet uz Kurzemi. Šai laikā vācu virspavēlniecība jau bija izšķīrusies Vidzemi un Rīgu atdot boļševikiem. Naktī no 6. uz 7. oktobri divīzija uzsāka pārgājienu uz Kurzemi. Kājnieki un zirdzinieki pārgāja Daugavu 9. oktobrī pie Mazjumpravas, bet 15. artilērijas pulks pēc cīņām Ropažos un Rumpmuižā vēl pēdējā brīdī 13/14. oktobra naktī pa jauncelto kara tiltu pie Rāmavas. 11. oktobrī divīzijas lielākā daļa sasniedza Džūkstes rajonu un ieņēma aizstāvēšanās pozīcijas līnijā: Rasas-Eglītes-Gārdenes dzelz. stacija, kas ir apm. 1/10 daļa no vēlākās Kurzemes frontes līnijas kopgaruma (170 km).

Šai laikā VI korpusu, kurā ietilpa 19. latviešu divīzija, komandēja ģenerālis Krīgers un tieši 19. divīziju ģen.-lt. Štrekenbahs un tajā ietilpa:

1/42.* (komandēja maj. Galdiņš), 2./43. (pulkv. Osis) un 6./44. (pulkv. Kociņš) kājnieku (grenadieru) pulki, katrs 2 bataljonu sastāvā; 19. izlūku (fizilieru) bataljons (maj. Laumanis); L/15, (pulkv. Skaistlauks) un 2./19. (pulkv.-lt. Grāvelis) artilērijas pulki, katrs 4 divizionu sastāvā; 19. prettanku divīzions, 19. sapieru bataljons (pulkv.-lt. Taube) un 2 lauku lazaretēs. Tieši VI korpusam bija pakļauts 7./106. (pulkv. Jansons**) kājnieku pulks un 506. zenīrtartilērijas divīzions. Bez tam Kurzemē vēl atradās 4 policijas un daži būvbataljoni.

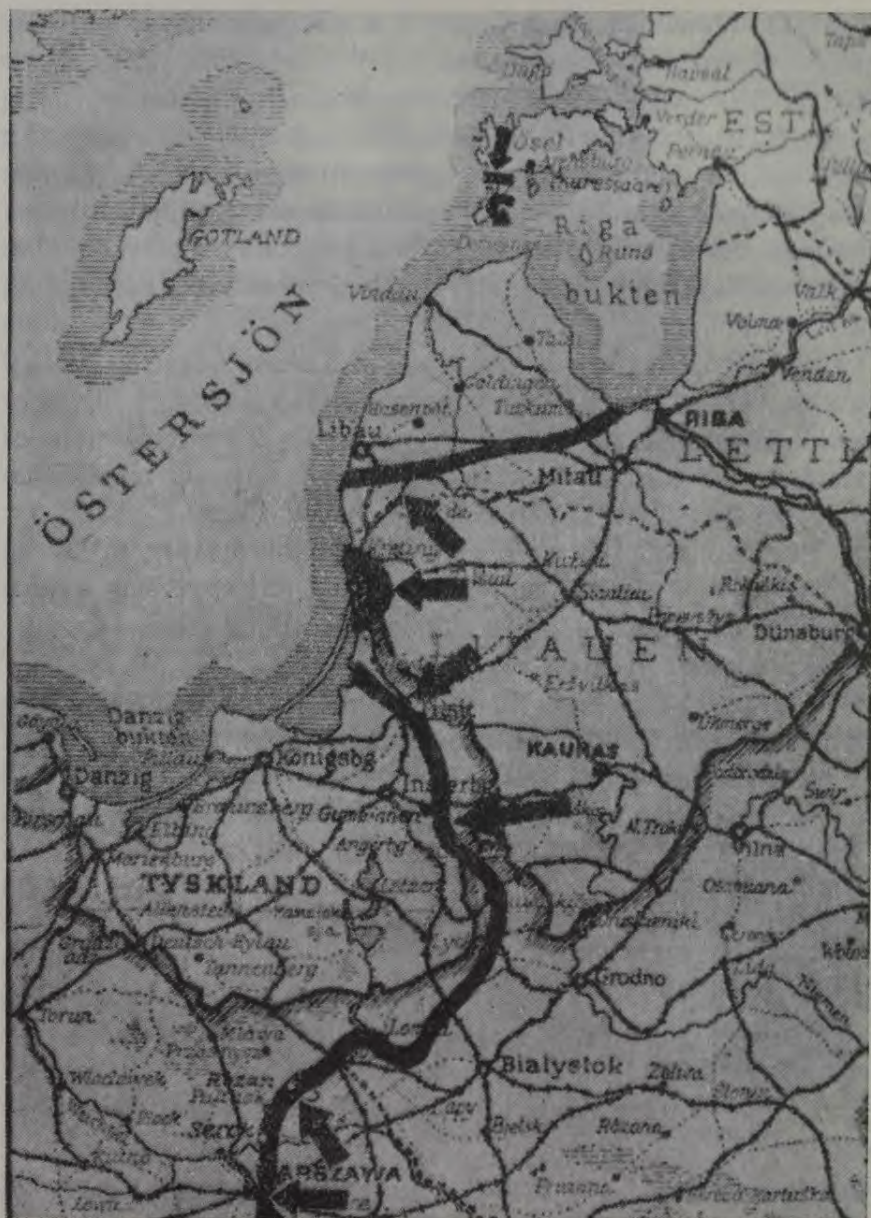
Kopējais latviešu karavīru skaits Kurzemē bija ap 17.000 vīru, un tāds palika līdz kara beigām. 1945. g. martā 19. divīzijas papildināšanai Kurzemē no Vācijas ieradās 2.500 15. divīzijas karavīru, t.s. Rusmaņa kaujas grupa, un apmetās apmācībām Dundagas apvidū, kur to pārsteidza kapitulācijas vēsts.

Bez latviešu 19. divīzijas uz Kurzemi atkāpās arī divas vācu armijas 32 divīziju sastāvā un pēc Rīgas atstāšanas ieņēma aizstāvēšanās pozīcijas līnijā: Jūrmalciems-Bārta-Pikeliai-Zvārde-Gārdene-Līvberze-Ķemeri-Klapkalns.

Kurzemes cietoksnis 7 mēnešu ilgajā pastāvēšanas laikā pārdzīvoja 6 boļševiku lieluzbrukumus, kuros noasiņoja vairāk kā 200 boļševiku divīziju. Nav nodoms šai grāmatā sniegt sīku šo cīņu pārskatu; tas militāro lietpratēju un vēsturnieku uzdevums. Tādēļ tikai īsumā atzīmēsim šo cīņu norisi, pamatojoties uz tā laika oficiālajiem ziņojumiem.

* Lielie numuri ir vācu numerācijas.

** 4. novembrī pulkv. Jansons ar 4 vīru izlūku grupu izgāja izlūkot ienaidnieku. Tikko grupa atstāja mežiņu Auziņu-Kalniņu māju rajonā, tā iekļuva ienaidnieka mīnumetēju sprostugunī. Pulkv. Jansonu smagi ievainoja. Viņu nekavējoties nogādāja Talsu slimnīcā, kur Iecavas - Džūkstes aizstāvis arī mira. Viņa vietā par pulka komandieri nāca majors Stīpnieks.

Frontes stāvoklis 23. oktobrī

SEŠI BOĻŠEVIKU LIELUZBRUKUMI KURZEMES CIETOKSNIM

Pirmais lieluzbrukums.

1. lieluzbrukums Kurzemei sākās jau 15. oktobrī un ilga līdz 22. oktobrim, t. i. 8 dienas. Lieluzbrukuma smaguma centrs bija tieši 19. latviešu divīzijas aizstāvētajā Dobeles — Džūkstes rajonā, un tā apmērus un sīvumu raksturo boļševiku milzu zaudējumi oktobra mēnesī: 1144 tanki un 360 lidmašīnas, un niecīgais ieguvums: tikai 2 km dziļa apvidus josla. Kauju sīvumu tieši 19. divīzijas sektorā labi raksturo šo kauju dalībnieks dzejnieks Andrejs Eglītis: “Auss nebija neko līdzīgu dzirdējusi, ne acs skatījusi. Nobāl visi salīdzinājumi ar pārkonim līdzīgiem lielgabalu dārdiem. Tā kā šeit, tiešām, varbūt, izklausās ellē, ja tāda ir.”

17. oktobrī vācu bruņoto spēku virspavēlniecība* ziņoja: Dienvidaustrumos no Liepājas un pie Dobeles pretinieks atkal uzsāka savus smagos uzbrukumus. Tos smagās cīņās atsita vai uztvēra. Pēc līdzšinējām ziņām ienaidnieks zaudēja 37 tankus.

18. oktobrī: (BSV) Mūsu tanku pretuzbrukumi Kurzemē uzbrūkošos boļševikus atsvieda no iepriekšējās dienas iebrukuma vietām. Iznīcināti 29 tanki. Baltijas telpā ienaidnieks no 1. — 16. oktobrim zaudēja 558 tankus.

19. oktobrī: (BSV) Dienvidaustrumos no Liepājas, kā arī starp Dobeli un Rīgas jūras līci boļševiki turpināja savus stipros uzbrukumus. Tie atsisti, sašauti 38 tanki.

20. oktobrī: (BSV) Dienvidaustrumos no Liepājas un dienvidos no Rīgas jūras līča armijas spēki, kā arī ģermāņu un latviešu SS brīvprātīgie atkārtoti atvairīja ienaidnieka uzbrukumus un iznīcināja 29 tankus.

* Turpmāk vācu bruņoto spēku virspavēlniecības ziņojumi atzīmēti ar (BSV) un Kurzemes virspavēlniecības ziņojumi ar (KV). Pēdējos Kurzemē sniedza ON (Ostland Nachrichten) ar atzīmi: “No militāras puses mūs informē”.

21. oktobrī: (BSV) Starp Možeikiem un Rīgas jūras līci, kā arī Svorbess pussalā sabruka daudz stipru boļševiku uzbrukumu. Sašauts 21 tanks.

*

Pēc pirmā boļševiku lieluzbrukuma sekmīgas atvaires un otra lieluzbrukuma sākšanās DNB* 30. oktobrī ziņoja:

— Pirms boļševiku divkāršā uzbrukuma mūsu frontei Kurzemē notika ilga un sīksta cīņa par labākām izejas pozīcijām, pie kam boļševikus, it sevišķi Tukuma frontē no uzbrucēju lomas pakāpeniski atspieda uz aizstāvēšanos. Pie Auces — Bēnes dzelzceļa līnijas boļševiki mūsu pretuzbrukumos zaudēja apvidu. Visu apkārtnē iebrukušās ienaidnieka kaujas grupas ielenca un iznīcināja. Ienaidnieka uzbrukumi Dobeles telpai sākās jau tai laikā, kad vācieši atkāpās no Rīgas telpas, un viņu mērķis bija sagraut Tukuma pozīcijas un ietriekties vācu kustībās. Boļševiki raidīja cīņā daudz strēlnieku divīziju, ko atbalstīja stipri tanku spēki un kaujas lidotāju vienības. Taču viņu dienām ilgās pūles tomēr nepalīdzēja sasniegt plānoto mērķi.

Vācu atvaire, kurā piedalījās arī 19. latviešu divīzija, drīz vien kļuva tik efektīva, ka par kādu boļševiku iniciatīvu vairs nevarēja nerunāt. Boļševiki cieta lielus zaudējumus, kas galīgi noslāpēja viņu uzbrukumu darbību. Beidzot vācu spēki pēc 7 dienu asiņainām cīņām pret 8 boļševiku divīzijām spēja pabīdīt uz priekšu savas pozīcijas pie Gobas un arī nostiprināt visas Tukuma pozīcijas. Tā kā vācu Kurzemes fronte apdraudēja no aizmugures boļševiku spēkus, kas uzbruka Austrumprūsijas virzienā, viņi sāka divkāršo uzbrukumu pie Auces un Priekules, kur divās pirmajās kaujas dienās atkal zaudēja 141 lidmašīnu. —

* Deutsche Nachrichten Buro.

Otrs lieluzbrukums.

2. lieluzbrukums sākās 27. oktobrī un ar mazu pārtraukumu (8.—18. nov.) ilga līdz 25. novembrim. To izdarīja 1. Baltijas frontes komandieris ģen. Bagramjans ar 8 boļševiku armijām (80 divīzijām). Arī šis lieluzbrukums boļševikiem beidzās bez kādiem redzamiem ieguvumiem. Boļševiku rokās krita vienīgi Auces pilsēta, bet viņi zaudēja 602 tankus un 239 lidmašīnas.

25. oktobrī: (BSV) Virs Kurzemes piekrastes kara flotes zenītartilērija notrieca 7 padomju bumbvedējus. Ar to boļševiki divās pēdējās dienās zaudējuši 80 lidmašīnu.

27. oktobrī: (BSV) Kurzemē tautas grenadieru, neraugoties uz sīksto ienaidnieka pretestību, izlaboja savas pozīcijas. Padomju uzbrukumi Dobeles apkārtnē sabruka ar lieliem pretinieka zaudējumiem.

31. oktobrī: (BSV) Kurzemē dienvidaustrumos no Liepājas un Auces ienaidnieks savus lieluzbrukumus pastiprināti turpināja. Grūtās cīņās izjauca boļševiku mēģinājumus pārraut fronti un iznīcināja 111 ienaidnieka tankus.

(KV) Smagās cīņas Kurzemē turpinājās ar kāpinātu niknumu. Dienvidaustrumos no Liepājas izraisījusies liela stila tanku kauja. Arī pie Auces, parādot varonīgu pretestību, mūsu grenadieru joprojām izcīnīja atvairīšanas cīņas. 30. oktobrī boļševiki Kurzemes telpā zaudēja 112 tankus, pie kam 80 no tiem sašāva kāds vācu armijas korpuss sektorā uz ziemeļrietumiem no Vaiņodes. Aviācija notrieca 52 ienaidnieka lidmašīnas, 19 no tām notrieca zenītartilērija.

1. novembrī: (BSV) Cīņas Kurzemē kļuva niknākas. Turpinoties boļševiku uzbrukumam, mūsu spēki dienvidaustrumos no Liepājas un Auces telpā izrādīja sīkstu pretestību un niknā atvairē arī vakar aizkavēja visus pārraušanas mēģinājumus. Pēdējās dienās šajā telpā gaisa cīņās un ar aviācijas zenītartilērijas uguni notriekta 142 lidmašīnas.

(KV) Kurzemes lielkauja turpinājās. Kaut arī ienaidnieka uzbrukumu spars jaunās atvaires kaujas 5. dienā bija nedaudz vājāks

nekā iepriekšējās dienās, taču visos līdzšinējos kauju smaguma punktos atkal norisinājās ļoti sīvas cīņas. Boļševiku kārotais pārrāvums no jauna sabruka pret mūsu vienību priekšzīmīgo izturību, kad bija sašauti 62 tanki. Boļševiki Kurzemes telpā oktobra mēnesī zaudēja pavisam kopā 1144 tankus, kas iztaisa 6 tanku korpusu apbruņojumu. Tajā pašā laikā iznīcinātāji un kaujas lidotāji notrieca 298, bet zenīartilērija 168 lidmašīnas.

Apvidū uz dienvidaustrumiem no Liepājas ienaidnieks pēc ilgākas artilērijas sagatavošanas uguns triecās pret mūsu pozīcijām, bet ar pretuzbrukumu to atkal atspieda atpakaļ. Rietumos un ziemeļos no Skodas atvairīti vairāki boļševiku bataljona stipruma uzbrukumi. Ziemeļaustrumos no Priekules pa daļai prettriecienā atsisti jauni stipri ienaidnieka uzbrukumi. Mūsu tanku vienības no jauna sekmīgi iesaistās cīņās. Pašu pretuzbrukumā atkal atgūta svarīga augstieņu pozīcija.

Rietumos un ziemeļos no Auces turpinājās ienaidnieka spiediens. Spēcīgā tanku atbalstā izdarītie boļševiku uzbrukumi sīvās cīņās, iztīrot vietējos iebrukumus, uztverti vai satriekti prettriecienos.

2. *novembrī*: (BSV) Austrumos no Liepājas un Auces telpā arī vakar pret mūsu divīziju varonīgo pretestību sabruka visi ienaidnieka pārraušanas mēģinājumi. Kur ienaidnieks spēja iebrukt šaurā joslā, to uztvēra vai pretuzbrukumos atkal atsvieda atpakaļ.

(KV) Lielkauja Kurzemē turpinājās ar lielu niknumu. 1. novembra pusdienas stundās boļševiki pēc smagas artilērijas sagatavošanas uguns ar sakopotiem tanku spēkiem pārgāja uzbrukumā Priekules-Vaiņodes kauju telpā. Vairāki iebrukumi iztīrīti sīvās cīņās. Ienaidnieks, kura spiediens joprojām turpinājās, visumā tomēr uztverts un pārraušanas mēģinājums likvidēts. Arī ziemeļaustrumos no Auces ienaidnieks turpināja savus uzbrukumus.

Mainīgās cīņās dienvidaustrumos un austrumos no Liepājas atvairīti vai sagrauti daudzi ienaidnieka uzbrukumi jau izejas pozīcijās. Skodas telpā ziemeļaustrumos no Priekules notika sīvas mežu cīņas. Vaiņodes apkārtnē boļševiki ar stipriem tanku spēkiem mēģināja pārraut fronti; mūsu grenadieru un lielgabalnieku ar

niknā apņēmībā izcīnītām cīņām šo mēģinājumu atvairīja. Arī šeit ienaidnieka spiediens turpinājās.

Rietumos no Auces spēcīgā tanku atbalstā izdarītie triecieni sīvās līdz vakaram ilgstošās kaujās uztverti kādā sprosta līnijā; uz laiku radušās frontes spraugas noslēgtas. Arī abpus Lielauces ezeram satriekti boļševiku vietējie iebrukumi, sašaujot daudz tanku.

3. *novembrī*: (BSV) Iespaidīgās vācu atvaires dēļ ienaidnieka uzbrukuma spars Kurzemē atslābis. Uzbrūkošās ienaidnieka vienības atsistas atpakaļ vai ātri apstādinātas.

4. *novembrī*: (BSV) Kurzemē ienaidnieka uzbrukuma spars dienvidrietumos no Liepājas atslāba vēl vairāk. Toties Auces telpā tanku un stipras artilērijas atbalstā boļševiki turpināja savus koncentrētos pārraušanas mēģinājumus. Tie sabruka mūsu grenadieru sīvā pretestībā. Atsevišķi iebrukumi norobežoti.

6. *novembrī*: (BSV) Kurzemē arī 10. atvaires kaujas dienā sabruka visi boļševiku pārraušanas mēģinājumi. Tur sašauts 41 ienaidnieka tanks.

7. *novembrī*: (BSV) Dienvidaustrumos no Liepājas ienaidnieka trieciena spars atslābis. Turpretim Auces apkārtnē boļševiki turpināja savus lieluzbrukumus. Mūsu grenadieru izjauca paredzēto pārrāvumu un pēc niecīgiem sākumā gūtajiem panākumiem boļševikus apstādināja.

8. *novembrī*: (BSV) Boļševiku uzbrukumu spars pret mūsu ziemeļu fronti vakar atslābis arī Auces telpā. Kur ienaidnieks turpināja uzbrukt, to pa daļai prettriecienos atsita. Tādā kārtā sabrukušās boļševiku cerības pārraut fronti Kurzemē. 12 dienu sīvā atvaires kaujā vācu divīzijas noturējušās pret pārāku boļševiku spēku triecieniem un pie tam satriekušās lielu daļu no padomju uzbrukuma formācijām, sevišķi cīņā raidītās tanku vienības. No 26. oktobra līdz 7. novembrim iznīcināti 602 ienaidnieka tanki, virs cīņu telpas notriektas 239 lidmašīnas, no kurām 110 notriekusi aviācijas zenīrtartilērija.

(KV) Pēc 12 dienu ilgas, sīvas cīņas jaunās Kurzemes kaujas pirmais posms noslēdzies ar mūsu atvaires pilnīgu panākumu.

Par spīti visplašākai cilvēku un materiālu iekļāvei boļševikiem neizdevās iegūt cerēto pārrāvumu, un 18 tanku brigādes un 60 strēlnieku vienības nepārtrauktos uzbrukumos veltīgi mēģināja saskaldīt mūsu fronti. Ienaidniekam no jauna nodarīti lieli cilvēku zaudējumi un ievērojami karamateriālu zudumi. Acīmredzot šo ievērojamo zaudējumu dēļ boļševiki pašlaik spiesti izdarīt lielākus pārgrupējumus.

13. novembrī: (BSV) Auces telpā ienaidnieks pastiprināja iepriekšējā dienā sāktos uzbrukumus, kas arī vakar tomēr palika bez sekmēm.

14. novembrī: (BSV) Auces telpā mūsu grenadieru sekmīgi atvairīja stiprākus boļševiku uzbrukumus.

18. novembrī: (KV) Notiekot abpusējai dzīvai izlūkdarbībai, arī vakar Kurzemes frontē nebija nekāda lielāka kauju darbība. Ienaidnieka izlūkošanas triecieni telpā dienvidaustrumos no Liepājas izjaukti, ziemeļrietumos no Auces, iztīrot vietēju iebrukumu, atvairīts kāds padomju bataljona uzbrukums.

20. novembrī: (KV) Ienaidnieks svētdien atkal atjaunoja 7. novembrī pagaidām pārtraukto ofensīvu un Kurzemes cīņu telpas dienvidu daļā uzsāka jau kopš dienām sagaidāmo lieluzbrukumu. Smagās, līdz pat naktij ilgstošās cīņās mūsu grenadieru boļševikus atvairīja un ar prettriecienu likvidēja vietējus iebrukumus.

Jaunais boļševiku lieluzbrukums sākās vakar pusdienas laikā. Pēc viesuļguniņu līdzīgas artilērijas sagatavošanas apvidū uz ziemeļiem no Priekules-Vaiņodes izraisījās niknas cīņas, kas ar nesamazinātu sparū turpinājās arī, kad iestājās krēsla.

Atkārtotos, pa daļai ar tanku un kaujas lidotāju atbalstu pasāktos boļševiku pulku uzbrukumus atvairīja sīvās cīņās. Saskaņā ar līdzšinējām ziņām, boļševiki turklāt zaudējuši 20 tankus un 2 triecienlielgabalus.

Vairāki boļševiku mēģinājumi sektorā uz ziemeļaustrumiem no Vaiņodes ar laivām un peldošiem maisiem pārcelties Ventai sabruka mūsu atvairīšanas ugunīs.

Aviācija sevišķi telpā ziemeļos no Vaiņodes sekmīgi piedalījās zemes cīņās un naktī bombardēja ienaidnieka karaspēka sakopojumus un izejas pozīcijas. 18. un 19. novembrī Kurzemes frontē notrieca pavisam 30 ienaidnieka lidmašīnu, no kurām 14 notrieca zenīartilērija.

Frontes lokā uz dienvidiem no Liepājas ienaidnieks no jauna pārgāja lieluzbrukumā, ko sagatavoja stipra artilērijas uguns un nikni lidotāju uzbrukumi. Pirmais uzbrukuma vilnis sabruka. Tālākās cīņas turpinājās ar klātpievestiem spēkiem.

21. novembrī: (BSV) Dienvidaustrumos no Liepājas arī otrā atvairīšanas kaujas dienā visus boļševiku pārraušanas mēģinājumus atvairīja smagās cīņās vai arī satrieca izejas pozīcijās.

22. novembrī: (BSV) Frontes lokā uz dienvidaustrumiem no Liepājas vācu divīziju varonīgā pretestībā arī vakar sabruka četru boļševiku armiju trieciens.

Tai pašā vakarā Maskavas raidītājs ziņoja:

— 30 vācu divīziju atlieku iznīcināšana Rietumlatvijā tuvojas noslēgumam, kā tas redzams no pēdējiem frontes ziņojumiem. Sarkanā armija ir saskaldījusi vācu spēkus un turpina spiest tos pret jūru. Cīņas plosās ar nemainīgu sīvumu, ko rāda ne mazāk kā 40 vācu prettriecieni Jelgavas sektorā, lai atgūtu kādu augstieni, ko viņi pazaudēja iepriekšējā dienā. —

23. novembrī: (BSV) Boļševiku uzbrukumu spars Kurzēmē atslāba pret mūsu nesalaužamo atvairi. Kādu uz priekšu izbīdītu frontes loku iztaisnoja saskaņā ar pavēli; ienaidnieks, kas sekoja, atvairīts.

24. novembrī: (BSV) Atvaires kauja ziemeļu sektorā uz austrumiem no Liepājas līdz Auces apkārtni iedegusies no jauna, pie kam ienaidnieks raida cīņā vislielākos kara materiālu daudzumus. Visi boļševiku uzbrukumi, atskaitot nenožīmīgus iebrukumus, sabruka.

(KV) Jaunā lielā atvaires kauja Kurzēmē vēl pieņēmās niknumā. Piektajā dienā mūsu sīvās cīņās iesaistītās vienības no jauna ieguva noteiktus atvairīšanas panākumus. Raidot cīņās vislielāko cilvēku

un kara materiālu daudzumu, boļševiki visā frontē starp Priekuli un Auci triecās pret mūsu pozīcijām. Viņu niknie uzbrukumi, sašaujot vairāk nekā 50 tankus, atvairīti vissīvākās cīņās, vietējie iebrukumi pa lielākai daļai prettriecienu iztīrīti. Boļševikiem savus vēltīgos triecienus nācās samaksāt ar neparasti lieliem zaudējumiem.

Kauju vietās austrumos no Liepājas sabruka padomju pārraušanas mēģinājumi. Ienaidnieka triecienu smaguma punkts no jauna atradās uz ziemeļiem no Vaiņodes. Kaujas lidotāju un tanku atbalstīti boļševiki pēc visstiprākās artilērijas sagatavošanas uguns vēltīgi mēģināja panākt cerēto pārrāvumu virzienā uz Skrundu. Grūtās cīņās, kas ievilkās līdz nakts stundām, boļševiki, ciešot smagus zaudējumus, atvairīti. Kāda mūsu tautas grenadieru divīzija atsita daudz stipru uzbrukumu un iztīrīja kādu dziļu boļševiku iebrukumu.

Arī rietumos no Auces turpinājās sīvas cīņas. Nolūks panākt pārrāvumu Saldus virzienā pilnīgi izjaukts. Pret kādu šajā cīņu apvidū iesaistītu mūsu divīziju ienaidnieks izdarīja 25 uzbrukumus, bet tam neizdevās fronti pārraut nevienā vietā. Pašu pretuzbrukumos iztīrīti vietēji iebrukumi. Mūsu artilērija iedarbīgi iejaucās cīņās un sagrāva vairākas padomju izejas pozīcijas.

25. novembrī: (BSV) Otrā lielajā atvairīšanas kaujā Kurzemē mūsu drošsirdīgās vienības pret 8 boļševiku armijām izcīnīja noteiktus atvaires panākumus. Boļševiku pārraušanas mēģinājumu, kas tika sagatavots ar gandrīz 200.000 artilērijas šāviņiem un bija daudzu tanku atbalstīts, pa daļai prettriecienā atsita, nelielus iebrukumus likvidēja.

27. novembrī: (BSV) Kurzemē smago cilvēku un materiālu zaudējumu dēļ ienaidnieks savus lieluzbrukumus neturpināja.

28. novembrī: (KV) Arī otrā atvairīšanas kaujā Kurzemē boļševiki par spīti visplašākai materiālu un cilvēku iekļāvei nespēja sasniegt savus plānotos mērķus. 19. novembrī sāktā lielā kauja beidzās pēc 7 dienu sīvām cīņām ar pilnīgu mūsu atvaires panākumu. Ārkārtīgi lieli zaudējumi, kā arī nelabvēlīgie laika apstākļi piespieda

boļševikus pārtraukt plašo ofensīvu un uzsākt jaunus plašus pārgrupējumus.

30: *novembrī*: (BSV) Otrā atvairīšanas kaujā Kurzemē ģenerālpulkveža Šērnera vadītās armijas un ģermāņu brīvprātīgo SS vienības izcīnījušas noteiktus atvaires panākumus. Pret viņu nelokāmību pajukuši 70 padomju strēlnieku divīziju un daudzu tanku formāciju triecieni, kas, stipras artilērijas atbalstīti, vērsās pret mūsu fronti no 1.—25. novembrim. Boļševiki zaudēja 158 tankus un 34 lidmašīnas, bez tam tie cieta lielus cilvēku un materiālu zaudējumus.

Par otru Kurzemes lielkauju DNB 1. decembrī ziņoja:

— Pirmā kauja Kurzemē neattaisnoja boļševiku cerības. Staļins bija pieprasījis no saviem spēkiem, lai tie līdz oktobra revolūcijas svētkiem 7. novembrī izdzītu vācu spēkus no Baltijas telpas. Bet 60 divīziju un 18 tanku vienību lielos padomju spēkus, kas no 26. oktobra līdz 7. novembrim triecās pret brīvprātīgo SS vienību atbalstītajām ģenerālpulkveža Šērnera divīzijām, sakāva. Starp padomju strēlnieku masu kapiem, kurus neviens nekad nesaskaitīs, gulēja 602 tanku atliekas un 239 nogāztu lidmašīnu drupas.

Pagāja desmit dienas. Tad boļševiki bija pieveduši jaunus kājnieku spēkus un svaigas tanku vienības, kaut arī laiks un izmirkušais apvidus nebija tērauda kolosiem labvēlīgs. 19. novembrī dienvidaustrumos no Liepājas sākās jauna vētra. Jau no paša sākuma ienaidnieka apvidus ieguvumi nekādi neatbilda milzīgajiem cilvēku un materiālu zaudējumiem. Boļševikiem gan izdevās vietēji iebrukumi, bet tos gandrīz visus iztīrīja tūlītējos prettriecienos. Kādu dziļāku iebrukumu mūsu spēki iztīrīja nākošā dienā. Kādā citā dziļāka iebrukuma vietā pomerāņu grenadieru pēc vairākkārtīgām mainīgām cīņām stingri paturēja savās rokās pārvaldošo augstieni.

Trešajā dienā boļševiki uzbruka arī austrumos no Ventas un uz laiku atspieda mūsu līnijas dažus kilometrus atpakaļ, tomēr

nespēdami pārraut fronti. Mūsu rezervju spēcīgie pretsitieni ierobežoja ienaidnieka iegūto apvidu un atņēma tam katru operatīvu nozīmi.

22. novembrī atvaires kauja pieauga spēkā līdz galējai iespējai. Padomju artilērija, zālņu lielgabali un metēju baterijas nemitīgi dragāja visu apmēram 90 km garo fronti. 24 stundu laikā saskaitīti apm. 200.000 šāviņi. Tātad uz katru frontes metru krita mazākais divas granātas. Tad tanku atbalstītas uz mūsu pozīcijām metās reizē 52 padomju divīzijas. Kādai mūsu divīzijai ienaidnieks šai dienā uzbruka 60 reizes gan bataljona, gan pulka stiprumā. 23. un 24. novembrī šķita, ka Kurzemē palaista vaļā elle. Bet mūsu grenadieru sīkstā pretestībā bieži vien tuvēnā atvairīja uzbrukumu pēc uzbrukuma. Tikai nedaudzās vietās tie uz laiku pameta pirmās līnijas, lai sakautu ienaidnieku otru līniju priekšā un tad viņu atliekas atkal atdzītu atpakaļ aiz agrākās kaujas līnijas. Boļševiku zaudējumi bija tik lieli, ka viņu uzbrukuma spēks apsīka jau 23. novembrī.

26. novembrī, tātad sešas dienas pēc sākšanās, apklusa arī otra atvaires kauja Kurzemē. Šais dienās mūsu līniju priekšā noasiņoja 70 boļševiku divīzijas un vesela rinda tanku formāciju. Ienaidnieka zaudētie 158 tanki un 34 lidmašīnas gan nenasniedz materiālo zaudējumu apmērus pirmajā Kurzemes kaujā, bet tas izskaidrojams ar nelabvēlīgajiem apstākļiem šo ieroču šķiru iesaistīšanai cīņā. Tāpēc jo niknākas bija kājnieku kaujas, un jo lielāki nopelni, izcīnot spožus panākumus, ir tiem vīriem, kas aizstāvēja mūsu ierakumus.

Gaisa kauja virs Liepājas

16. decembrī: (BSV) Atvairot boļševiku gaisa uzbrukumus Liepājai 14. un 15. decembrī, vācu iznīcinātāji un aviācijas zenīrtartilērija saskaņā ar līdzšinējām ziņām notrieca 87 ienaidnieka lidmašīnas. Tādējādi šajās abās dienās aviācijas un kara flotes gaisa aizsardzības spēku notriekto boļševiku lidmašīnu skaits palielinājās uz 100.

Latviešu leģiona pastmarkas. A. Apīņa zīmējumi.

Šo divu dienu gaisa kauju virs Liepājas apraksta kara ziņotājs J. Jergensens:

— Kad vēlāk vēsturnieks attēlos cīņu par Kurzemi, goda vietu viņam vajadzēs ierādīt 1944. g. 14. un 15. decembrim. Nevis tāpēc, ka pēc nedēļām ilga lietus un miglas perioda pēkšņi iestājās skaidrs sals un līdz ar to iesākās ziemas karš Kurzemē, ne arī tāpēc, ka kopš ilga laika reiz atkal parādījās zilās debesis bez neviena mākonīša, bet gan tāpēc, ka šais dienās austrumu frontes ziemeļu stūrī norisinājās viena no niknākajām un arī panākumiem bagātākajām gaisa kaujām.

Sākums bija 14. decembrī tūlīt pēc plkst. 12.00. Trijos viņos boļševiki ielidoja no rietumiem pāri jūrai. Viņu uzbrukuma izejas pozīcijas bija ļoti izdevīgas. Viņi nāca no saules puses un bija noskatījuši sev par mērķi kara kuģiem pilno ostu. Bet jau pirms bumbu nomešanas viņiem brāzās pretim gaisa un jūras flotes zenītieroču nāvīgā uguns. Padomju bumbvedēji gan mēģināja noturēties slēgtās rindās, bet tos tomēr izkliedēja. Daži mēģināja straujā pikējumā trāpīt mērķus, bet trāpīja viņus pašus un tie degot nogāzās jūrā.

Apkārtņi ārpus zenīartilērijas sprostuguns sienas virs Liepājas pilsētas ostas pārvaldīja mūsu iznīcinātāji. Liesmas no padomju bumbvedējiem, aizdedzinātāji trāpījumi lidmašīnu korpusā, garas dūmu vērpētes no krītošajām mašīnām, nogāzto mašīnu dobjie eksploziju trokšņi, viss tas kopā veidoja briesmīgu iznīcības simfoniju. Un mēs, kas ar drebošu sirdi noraudzījāmies baigajā rotaļā, sajūsmā

kliedzām, kad ienaidnieka lidmašīnas cita pēc citas gāzās lejā. Nepilnas pusstundas laikā ne mazāk kā 38 ienaidnieka lidaparāti bija pārvērtušies drupu kaudzē. Vairāk nekā puse ienaidnieka bumbvedēju neatgriezās savā atbalsta punktā. Zenīartilērija un iznīcinātāji dalījās panākumos — kā vieni, tā otri bija nošāvuši pa 19 mašīnām.

Tas bija sākums.

Jau agri zemi klāja tumsa. Zvaigžņotās debesis mirgoja saltā greznībā. Bojās nikni kauca ledainais austrumu vējš.

Trauksme.

Jau atskanēja pirmie zenīartilērijas šāvieni. Tad pie debesīm lielā skaitā iedegās gaismas raķetes, nakti pārvēršot par dienu.

Šoreiz boļševiki izmēģināja citu taktiku. Dažādā augstumā pa vienam lidoja divmotoru bumbvedēji. Viņu uzbrukums atkal bija vērsts pret ostu. Un atkal zenīartilērija izveidoja sprostuguns sienu. Četras reizes uzšāvās liesmas pie nakts debesīm, un četras reizes ienaidnieka bumbvedēji līdzīgi astes zvaigznēm gāzās lejup. Ostai domātā bumbu krava lielāko tiesu izsprāga klajā laukā vai jūras ūdeņos. Tas notika 14. decembra vakarā. Pusotras stundas ilga nakts uzbrukums.

Tad pamazām izkūņojās nākošā diena — 15. decembris. Priekšpusdienā bija skaidrs un auksts. Un boļševiki atkal uzbruka. Šoreiz ar divreiz lielāku bumbvedēju skaitu nekā iepriekšējā dienā un spēcīgā iznīcinātāju aizsardzībā. Cieši slēgtās formācijās, iznīcinātāju apņēmti, tie uzlidoja vairāk nekā 10 viļņos. Pēc tam kad biežajā zenīartilērijas sprostugunī sapinās un nogāzās 7 ienaidnieka lidmašīnas, pārējās mūsu FokeVulfa iznīcinātāji saņēma tāpat kā iepriekšējā dienā. Un šo uzņemšanu padomju aviācija vēl ilgi pieminēs. Mūsu drošsirdīgie iznīcinātāji uzbruka ienaidniekam. Tie triecās kā negudri un, no katra stāvokļa šaudami, trīs ceturtdaļstundas laikā notrieca 29 lidmašīnas. Kamēr daudzi izpletņi ar izlēkušiem padomju lidotājiem plivinājās lejā, kamēr tuvumā un tālumā nošauto lidmašīnu dūmu mutuļi kāpa pret debesīm, mūsu iznīcinātāji atgriezās no sīvi izcīnītās gaisa kaujas savā lidlaukā, un nebija tikpat

kā neviena, kas, pār mūsu galvām rūkdams, nevarētu priecīgi vēstīt par vienu vai vairākām gaisa uzvarām.

Pēc šīs otras veiksmīgās dienas, gaidīdami nakts uzbrukumu, mēs velti nosēdējām bunkuros. Bija skaidrs, ka boļševikiem pārgājīs prieks līst Liepājas elles ugunīs, jo bez 76 lidmašīnām, ko zaudēja virs Liepājas, viņi šais divās dienās varēja norakstīt zaudējumos vēl 26 citas lidmašīnas, ko mūsu zenīartilērija un iznīcinātāji notrieca pārējā Kurzemes gaisa telpā. Bez tam pilnīgi droši var pieņemt, ka daudzas ienaidnieka lidmašīnas bija spiestas nolaisties viņpus frontes ar smagiem bojājumiem.

Ziemsvētku (3) lieluzbrukums.

3. boļševiku lieluzbrukums sākās 21. un ilga līdz 31. decembrim. Tas sākās Saldus apvidū, kur nepilnu 35 km garā frontē ofensīvu ievadīja 20 boļševiku divīzijas. Vēlāk boļševiki pārgāja uzbrukumā visā Kurzemes frontē, ar smaguma punktiem Saldus, Vaiņodes un Dobeles telpā. Arī šoreiz boļševiku ieguvums bija tikai daži kv. km, bet zaudējumos bija 46 kājnieku un 22 tanku divīzijas. 19. latviešu divīzijas rajonā vien uzbruka 10 boļševiku divīzijas.

22. decembrī: (KV) 21. decembra rīta stundās Saldus cīņu telpā boļševiki uzsāka paredzēto lieluzbrukumu 35 km garumā. Nosprostojot vietējus iebrukumus, ienaidnieks apstādināts. Pēc līdzšinējām ziņām 21. decembrī pavisam sašauts 31 tanks un 67 ienaidnieka lidmašīnas.

Kurzemes trešās atvaires kaujas pirmo dienu boļševiki iezīmēja ar plašu materiālu iekļāvi. Daudzo tanku un kaujas lidotāju atbalstīto boļševiku strēlnieku divīziju uzbrukumu ievadīja 2 stundu viesuļuguns, kurā uz mūsu pozīcijām izšāva vairāk nekā 170.000 granātu. Priekšzīmīgā izturībā mūsu grenadieru stājās pretim ienaidniekam, tā niknos uzbrukumus beidzot apstādināja un ar atslogošanas rezervju atbalstu vēl pēcpusdienā uzsāka pretuzbrukumus, kur dažviet ienaidnieku niknā cīņā atsvieda atpakaļ.

Vairākas uz laiku zaudētas apdzīvotas vietas atkal nokļuva mūsu rokās.

Ienaidnieka gaisa uzbrukumos Liepājai un Ventspilij nodarīti tikai nenozīmīgi postījumi.

23. *decembrī*: (BSV) Trešajā kaujā Kurzemē boļševiki dienvidos no Saldus ar stipriem sakopotiem spēkiem turpināja pārraušanas mēģinājumus. Tie no jauna sabruka ar lieliem zaudējumiem. Atsevišķās iebrukumu vietās vēl risinājās cīņas.

(KV) Trešā atvaires kauja turpinājās ar nesamazinātu niknumu. Visi boļševiku mēģinājumi, metot cīņā vislielākos kara materiālu daudzumus, panākt pārrāvumu uz Saldu no jauna sabruka pret mūsu grenadieru pretestību. Boļševiku zaudējumi ir lieli. Jau pirmajās jaunās kaujas dienās tie zaudēja 88 tankus un 102 lidmašīnas.

Arī Pampāļu apkārtnē boļševiki turpināja uzbrukumus ar tādu pašu sīvumu kā iepriekšējā dienā.

Divos boļševiku uzbrukumos Liepājai nodarīti tikai nenozīmīgi postījumi.

25. *decembrī*: (BSV) Atvaires kaujas ceturtajā dienā Kurzemē mūsu vienības līdzšinējos smaguma punktus uz dienvidiem no Saldus un ziemeļiem no Dobeles noturēja kaujas lauku pret pārraušanas mēģinājumos veltīgi raidītām boļševiku divīzijām.

26. *decembrī*: (BSV) Kurzemē ienaidnieks savus uzbrukumus paplašināja līdz pat apvidum dienvidos no Vaiņodes. Tāpat kā līdzšinējos uzbrukuma smaguma punktus uz dienvidiem no Saldus un ziemeļiem no Dobeles, tam arī šeit neizdevās nekādi nozīmīgi ieguvumi.

27. *decembrī*: (BSV) No jauna sabruka ienaidnieka lieluzbrukumi pret mūsu fronti Kurzemē. Mūsu divīzijas varonīgās cīņās ar izcilu aviācijas atbalstu no jauna asiņaini sakāva uzbrukumā dzītās boļševiku divīzijas, un iznīcināja 111 tankus. Ar to boļševiki, kopš sākusies trešā Kurzemes atvaires kauja, zaudējuši pavisam 334 tankus.

Smagajās atvaires kaujās Kurzemē priekšzīmīgi cīnījusies 205. kājnieku divīzija ģenerālleitnanta fon Melenta vadībā un 19.

latviešu SS-brīvprātīgo divīzija, SS-grupenfīrera un ieroču SS-generālleitnanta Štrekenbaha vadībā.

(KV) Jaunā lielā-atvaires kauja Kurzemē sestajā dienā kāpinājās līdz visniknākajam sīvumam. Kaut gan boļševiki cīņā raidīja jaunas rezerves un to uzbrukumus pastiprināti atbalstīja tanki, cerētais pārrāvums nevienā vietā tiem neizdevās. Niknās cīņas smagumu raksturo 129 tanki, ko sašāva Kurzemes frontē otros Ziemassvētkos. Trešajā Kurzemes kaujā boļševiki jau zaudējuši 348 tankus, pie kam lielākā daļa no tiem padarīti cīņas nespējīgi ar tuvčīņas kaujas ieročiem. Sašauto ienaidnieka lidmašīnu skaits sasniedzis 141.

Dažas gaisa flotes lidojošās vienības un zenīartilērija virspavēlnieka ar Ozollapu vainagu apbalvotā lidotāju ģenerāļa Flugbeila vadībā izcilā veidā atbalstīja smaguma punktus iesaistīto vācu un latviešu vienību atvaires cīņu.

Ar kādu mūsējo nakts pretuzbrukumu atkal atjaunots iepriekšējais stāvoklis ziemeļos no Vaiņodes. Stipras sagatavošanas uguns aizsegā plašā frontē uzsāktie jaunie boļševiku uzbrukumi visumā atsīstī, kāds vietējs iebrukums, sašaujot daudz tanku, uztverts, un to likvidēja mūsu atslogošanas rezerves.

Arī dienvidos no Saldus boļševiki pieveda jaunus spēkus un pēc visspēcīgākās artilērijas sagatavošanas uguns, pastiprināti raidot cīņā tankus, no jauna uzbruka mūsu pozīcijām. Arvien no jauna uzbrūkošo pretinieku atvairīja niknās tuvčīņās. Kādā sektorā ienaidnieks uzbruka 57 reizes līdz pat pulka stiprumam — īslaicīgi iebrukumi pilnīgi likvidēti.

Arī ceturtajā Kurzemes kaujas smaguma punktā uz ziemeļiem no Dobeles, boļševiki turpināja spēcīgos, daudzu tanku atbalstītos uzbrukumus. Smagās, mainīgās cīņās vācu un latviešu vienības no jauna pierādīja izcilu izturību. Vietēji iebrukumi sašaurināti ar mūsu sekmīgajiem pretuzbrukumiem. Cīņu vietās uz dienvidiem no Džūkstes vien otrdien sašauti 83 tanki un notriektas 11 boļševiku lidmašīnas.

Smagajās atvaires cīņās uz ziemeļiem no Dobeles komandējošā ģenerāļa ar Ozollapu vainagu apbalvotā SS-obergruppen-fīrera un

ieroču SS-ģenerāļa Krīgera vadībā sevišķi izcēlās šādi komandieri un to vienības: , kāda latviešu SS-pulka komandieris ieroču oberšturmbranfirers Osis, tā paša latviešu pulka bataljona komandieris ieroču hauptšturmfirers Ruks,

28. decembrī: (BSV) Kurzemē boļševiki ar jaunpievestiem pastiprinājumiem turpināja uzbrukumus līdzšinējos smaguma punktos. Atskaitot nelielo apvidus zaudējumu uz ziemeļiem no Dobeles, galvenā kaujas līnija arī vakar bija stingri mūsu rokās. 26. un 27. decembra smagajās atvaires cīņās sašauti 210 ienaidnieka tanki.

(KV) Lielkauja Kurzemē turpinājās. Tās smaguma punkts pašreiz atrodas uz ziemeļiem no Dobeles.

Trešās Kurzemes kaujas norisē līdz šim pavisam iznīcināti 427 tanki un 150 lidmašīnu.

Sīvākās cīņas vakar atzīmējamās cīņu vietās uz ziemeļiem no Dobeles. Tur ienaidnieks priekšpusdienā pēc smagas viesuļuguns garā frontē pārgāja uzbrukumā pret vācu un latviešu vienībām. Ienaidnieka koncentrētie daudzu kaujas lidotāju pavadītie tanku spēki uztverti jaunā aizsprosta līnijā uz dienvidiem no Džūkstes. Mūsu rezerves novērsa kādu tajā pašā laikā pasāktu ienaidnieka kājnieku vienību mēģinājumu pa nepārredzamo purvu un apvidu izlauzties uz ziemeļrietumiem. Šajā cīņu sektorā vien boļševiki 27. decembrī zaudēja 60 tankus.

Līdzās šais cīņās iesaistītajām vācu vienībām no jauna izcēlās ar sevišķu izturību 19. latviešu divīzija sava komandiera SS-grupenfirera Štrekenbaha vadībā

29. decembrī: (BSV) Kurzemē turpinājās boļševiku lieluzbrukums. Armijas ieroču SS un latviešu SS-brīvprātīgo vienības sīvās, bet sekmīgās cīņās atvairīja visur atkal ar stipru artilērijas un tanku atbalstu uzbrukumā dzītās padomju divīzijas un no jauna iznīcināja daudz ienaidnieka tanku.

1. janvārī: (BSV) Kurzemes frontē uz ziemeļrietumiem no Dobeles ienaidnieks atkal atjaunoja uzbrukumus. Mūsu divīzijas sīvās cīņās sakāva ar spēcīgu sagatavošanas uguni sāktu boļševiku

pārraušanas mēģinājumu un nodarīja viņiem lielus, asiņainus zaudējumus.

Vienpadsmit grūtu kauju dienās armijas ieroču SS un latviešu SS-brīvprātīgo vienības ar izcilu gaisa spēku lidojošo vienību un zenīartilērijas atbalstu virspavēlnieka lidotāju ģenerāļa Flugbeila vadībā atsitusas 46 strēlnieku divīziju un 22 tanku un triecienlielgabalu triecienus. Pateicoties vadības un vienību izciliem sniegumiem, fronte Kurzemē, atskaitot nenozīmīgu apvidus zaudējumu, stingri palika pašu rokās. No 21.— 31. decembrim iznīcināti 513 tanki, kā arī iegūti 79 lielgabali un 267 ložmetēji. Ienaidnieka cilvēku zaudējumi ir neparasti lieli. Gaisa spēku zenīartilērija cīņās sašāva 112, bet iznīcinātāji 145 padomju lidmašīnas. Ar to kopš pirmā lielzbrukuma Kurzemei, mūsu ieročiem par upuri krituši 1277 tanki un 584 lidmašīnas.

(KV) Trešās Kurzemes kaujas kulminācija pārsniegta. Vienpadsmit sīvu kauju dienās mūsu spēki salauzuši 70 km garā frontē izdarītā padomju armiju trieciena spēku un nodarījuši pretiniekam ārkārtīgus cilvēku un materiālu zaudējumus.

Gandrīz 50 strēlnieku divīzijas un daudz tanku un triecienlielgabalu vienības, to starpā 2 pilnīgi apbruņoti tanku korpusi, kā arī viens mehanizēts korpuss, nav spējuši satricināt mūsu grenadieru priekšzīmīgo drošsirdību. Līdz šim nekad nepieredzētā artilērijas uguns, kam laikā no 21.— 31. decembrim patērēts apm. 1,3 milj. granātu, nav varējusi piespiest pie zemes mūsu Kurzemes cīnītājus, tāpat kā to nespēja daudzkārt lielākie tanku un lidmašīnu spēki. Aktīvā cīņā vadība un karaspēks atkal iznīcināja visus pretinieka pārrāvuma mēģinājumus. Kurzemes cietokšņa sauszemes fronte ir droši mūsu rokās.

Cīņas turpinājās, 19. latviešu SS-divīzija 31. decembrī atvairīja 27 padomju uzbrukumus un ar pretuzbrukumiem izsita ienaidnieku no iebrukuma vietām.

(1. janvārī Kurzemes cietokšņa armiju grupas virspavēlnieks ģenerālpulkvedis F. Šērnars apbalvots ar Ozollapu vainagu, šķēpiem

Kurzemes frontē 1945. g. janvārī.

un briljantiem pie Bruņinieka pakāpes Dzelzs krusta kā 23. vācu bruņoto spēku karavīrs.)

2. *janvārī*: (KV) 1. janvārī boļševiki vairs neturpināja uzbrukumus Kurzemes frontē.

7. *janvārī*: (KV) 5. janvārī 10 km garā frontē izdarītais vācu uzbrukums Kurzemes frontes austrumu daļā devis pilnīgus panākumus un sestdien izveidojās par niknu kauju. Iebrukuma vieta, ko boļševiki pēdējā kaujā uz ziemeļiem no Dobeles ieguva ar milzīgiem cilvēku un materiālu zaudējumiem, ievērojami sašaurināta. Daudzas boļševiku strēlnieku divīzijas pie tam cietušas ievērojamus zaudējumus.

Niknos prettrieciēnos boļševiki 6. janvārī ar no jauna pievestiem spēkiem centās atgūt zaudēto apvidu. Mūsu spēki, cīnīdamies niknā apņēmībā un priekšzīmīgā varonībā, nevien atsita tanku un stipru

gaisa spēku atbalstītos uzbrukumus, bet tālākajās cīņās pat atņēma boļševikiem vēl lielāku apvidu.

Pēc līdzšinējām ziņām kaujā uz ziemeļiem no Dobeles divās dienās iznīcināti vai iegūti 29 ienaidnieka tanki un triecienlielgabali, kā arī vairāk par 100 lielgabaliem, 35 granātu metēji un 65 ložmetēji, tāpat saņemti arī vairāki simti gūstekņu.

Mūsu gaisa spēki ar kaujas lidmašīnām un iznīcinātājiem iedarbīgi iejaucās kaujās un sestdien nogāza 9 ienaidnieka lidmašīnas.

Kamēr boļševiki jau 6. janvārī agrā rītā ar daudziem triecieniem, kuros devās atsevišķas tanku vienības, veltī centās pārraut vācu pozīcijas, kāds pašu uzbrukums pēc smagām cīņām ieguva apvidu uz dienvidiem. Pēc visstiprākās ienaidnieka pretestības salaušanas kādas latviešu SS-divīzijas vīri vācu tanku atbalstā pret pusdienas laiku triecienā ieņēma kādu ciemu, ko boļševiki aizstāvēja ar izmisušu drošsirdību, un noturēja to pret visiem arvien atkārtotajiem ienaidnieka triecieniem. Kāds cits ciems vairākkārt gāja no rokas rokā.

Kad iestājās tumsa, boļševiki pēc savas artilērijas viesuļuguns tanku un kaujas lidmašīnu atbalstā, sāka uzbrukumu visā vācu uzbrukuma frontē. Līdz vēlai naktij ilgstošie triecieni netika cauri vācu fronteī un bez izņēmuma visi sabruka pret mūsu cīnītāju apņēmīgo pretestību. Kāds vietējs tanku iebrukums nekavējoties tika iztīrīts prettriecienā.

Mūsu artilērijai, sadarbojoties ar metējiem, kauju dienas lepnajos sasniegumos bija izcili panākumi. Tās sparīgie uguns triecieni iznīcināja daudz ienaidnieka vienību jau izejas pozīcijās.

Pārējos Kurzemes frontes sektoros, valdot dzīvai uguns darbībai, turpinājās abpusēja izlūkdarbība. Vairākas boļševiku trieciengrupas atvairītas, ienaidnieka sagatavošanās pozīcijas iedarbīgi apšaudīja ar artilēriju.

8. janvārī: (KV) Apvidū uz ziemeļiem no Dobeles pašu uzbrukums arī svētdien guva tālāku apvidu. Sīvās cīņās boļševikiem, kas izrādīja niknu pretestību, nodarīti lieli, asiņaini zaudējumi. 7.

janvārī frontē uz dienvidiem no Džūkstes ienaidnieks atkal zaudēja 29 tankus. Pavisam triju dienu laikā tas šeit zaudējis 58 tankus, 124 lielgabalus, 38 granātu metējus un lielāku skaitu vieglo ieroču. Saņemto gūstekņu skaits joprojām pieaudzis. Armijas artilērija un metēju vienības arī svētdien iejaucās cīņās, ar ilgstošu iedarbību sagrāva ienaidnieka izejas pozīcijas un apšaudīja pretinieka izkraušanas vietas.

Pārējos Kurzemes frontes iecirkņos pie abpusēji notiekošas izlūkdarbības vietām atzīmējama pastiprināta ienaidnieka traucētāja uguns.

8. *janvārī*: (BSV) Kurzemē mūsu vienības uz ziemeļiem no Dobeles, neraugoties uz pastiprinātu pretestību, atspieda boļševikus atpakaļ. Saskaņā ar līdzšinējām ziņām, šinīs cīņās saņemts vairāk nekā 500 gūstekņu un iznīcināti vai iegūti 58 tanki un 128 visāda veida lielgabali.

9. *janvārī* DNB ziņoja:

— Trešās Kurzemes kaujas laikā boļševiki pēc veltīgajiem uzbrukumiem dienvidos no Saldus uzbruka arī sektoram ziemeļos no Dobeles. Dienvidos un dienvidrietumos no Džūkstes tiem bija izdevies iebrukums, kas kā smails deguns iespiedās mūsu dziļumā grupētajās pozīcijās. Kamēr ienaidnieks uzbrukuma turpināšanai vēl pārgrupēja savus stipri cietušos spēkus un pieveda pastiprinājumus, mūsu spēki sāka pārsteidzošu pretuzbrukumu un ietricās dziļi boļševiku sagatavošanās pozīcijās. Pēc stipras artilērijas un metēju sagatavošanas uguns tanku atbalstīta 19. latviešu divīzija un armijas un ieroču SSvienības, kas tikko vēl bija atvairījušas spēcīgo triecienu, devās uzbrukumā 10 km platā joslā.

Par spīti sīvai ienaidnieka pretestībai tās ieņēma mežaino apvidu dienvidos no Džūkstes, un atvairīja steidzīgi pievesto padomju pastiprinājumu pretuzbrukumus, kuros piedalījās arī tanku sakopojumi. Visur tika sasniegti paredzētie mērķi. Boļševiki pameta daudz simtu kritušo un, kā jau bruņoto spēku virspavēlniecības ziņojumā teikts, zaudēja 128 lielgabalus, 58 tankus un lielu skaitu smago un vieglo kājnieku ieroču. Mūsu spēki atspieda 7 strēlnieku

divīziju stipros ienaidnieka spēkus apm. 4 km atpakaļ, ieņēma vairākas apdzīvotas vietas un tā pilnīgi iztīrīja visu iebrukuma apvidu, ko ienaidnieks bija ieguvis ar 7 dienu ilgiem masveidīgiem uzbrukumiem, kas tam maksāja smagus zaudējumus.

Tā nebija pirmā reize, kad boļševiki dabūja izjust, cik sīksti latviešu leģionāri aizstāv savu dzimto zemi. Trešās Kurzemes kaujas laikā SS-oberšturmfiirers Gaigals šai telpā ar savu rotu divu dienu laikā atvairīja astoņus ienaidnieka uzbrukumus, arvien no jauna izsvieda iebrukušos boļševikus no pozīcijām un ar saujiņu vīru trīsreiz atguva savu komandpunktu. Kaujas trešajā dienā šis jau vairākkārt ievainotais SS-oberšturmfiirers atsvieda boļševikus no kāda dziļa iebrukuma atpakaļ pāri vecajai kaujas līnijai. Šai pasākumā viņu atkal ievainoja, šoreiz smagi.

Šai pašā sektorā boļševikiem sīksti pretojās vecā latviešu kavalērijas virsnieka SS-oberšturmbanfiirera Taubes pionieru bataljons. SS-oberšturmbanfiirers Taube, kaut arī ievainots rokā un gūzā, turpināja vadīt savu vienību no nestuvēm, kamēr bija izveidota jauna drošības līnija. —

Trešās Kurzemes kaujas smaguma punktā atradās 6. SS-brīvprātīgo korpuss, kurā ietilpa arī 19. latviešu divīzija. Kad kauja bija sekmīgi nobeigta, korpusa komandieris SS-obergruppenfiirers un ieroču SS-ģenerālis V. Krīgers apbalvots kā 120. vācu bruņoto spēku karavīrs ar Ozollapu vainagu un šķēpiem pie Bruņinieku pakāpes dzelzskrusta.

Ar Ozollapu vainagu pie Bruņinieku pakāpes Dzelzskrusta apbalvots arī 19. latviešu divīzijas komandieris SS-gruppenfiirers un ieroču SS-ģenerālleitnants Br. Štrekenbahs.

Ar Bruņinieka pakāpes Dzelzskrustu kā 4. latviešu karavīrs apbalvots hauptšarfiirers Ansons. Ar I šķ. Dzelzskrustu apbalvoti: oštubaf. N. Katiševs, štubaf. A. Ruks, uštuf. R. Ancāns, uša. A. Krūmiņš un lielgabalnieks J. Avotiņš.

Par ģenerāla V. Krīgera apbalvošanu kara ziņotājs J. fon Goličeks raksta:

— Atrazdamies trešās Kurzemes kaujas smaguma punktā, SS-obergruppenfīrers Krīgers ar viņam padotajiem latviešu brīvprātīgajiem un vācu armijas vienībām apturēja ienaidnieka uzbrukumu un drosmīgā pretuzbrukumā iztīrīja iebrukuma vietu. Šai cīņā iznīcināti vai iegūti 328 tanki, 17 lidmašīnas, 350 lielgabali un granātmetēji, kā arī daudz kājnieku ieroču.

Boļševiku Ziemassvētku uzbrukuma mērķis bija VI. ieroču SS armijas korpusa pozīcijas, kur cīnījās vācu un latviešu vienības. Pēc niknas sagatavošanas uguns, stipru kaujas lidmašīnu formāciju atbalstā ienaidnieka kājnieki ielauzās mūsu grāvjos. Desmit boļševiku divīzijas, viens tanku korpuss un dažādas speciālas vienības mēģināja šaurā joslā paveikt iebrukumu, kas, kā ienaidnieks plāno, varētu dot viņam iespēju sasniegt jūru un līdz ar to izšķirt Kurzemes likteni. Uzbrukums sabruka pret mūsu dažādu ieroču šķiru cīnītāju bezbailīgo pretsparu. Tā bija pirmā kļūda ienaidnieka nodomos, ka latviešu brīvprātīgo kaujas spējas bija novērtētas par zemu. Ienaidnieka otra kļūda bija tā, ka tas cerēja, ka mūsu aizstāvēšanās fronte viņa uzbrucēju masā ātri nolietosies.

Un tiešām, kā gan boļševiki būtu varējuši pār savu ierakumu malu vai no savām izlūku lidmašīnām saskatīt vācu un latviešu karavīru īsto biedrisko sadarbību šai armijas korpusā, kuras raksturu nosaka visu Baltijā darbojošos spēku laba pazinēja militārā pieredze un politiskā takta izjūta. Ne tikai gadījums te ir savedis kopā cīņai pret kopēju ienaidnieku divus sabiedrotos, kas cīnās plecu pie pleca, kaut gan viņu raksturi ir dažādi. SS-obergruppenfīrera armijas korpusā divas tautas pāri visām vēsturiskām pretišķībām sadevušās rokās, lai tagad smagās cīņās uzsāktu kopīgu ceļu uz jaunu nākotni. Tātad — domāt, ka še varētu būt Kurzemes frontes vājā vieta, bija maldīgi.

Otra tikpat svarīga kļūda bija cerība uz mūsu aizsardzības spēku nolietošanos. Boļševiki domāja, ka ar to divīziju skaitu, kas bija viņu rīcībā, viņiem ir pietiekami liels pārsvars, lai varētu uzbrukt. Tagad pēc pagājušiem notikumiem viegli pasakāms, ka SS-

Latviešu leģiona pastmarkas. R. Kaspavsona zīmējumi.

obergruppenfīrera Krīgera izraudzītais aizstāvēšanās veids dotajos apstākļos bija vienīgais iespējamais, lai noturētos pret pārspēku. Brīdī, kad draudēja pārrāvums, kad pulku komandpunktiem un baterijām bija jāatvairā uzbrucēji, kas mācās virsū no visām pusēm, kad divīziju komandpunkti atradās ienaidnieka artilērijas ugunī un pār apgādes ceļiem nāca arvien jauni ienaidnieka kaujas lidmašīnu viņi, šai kritiskajā brīdī SS obergruppenfīrers Krīgers izšķīrās visus spēkus mest pārdrošā pretuzbrukumā boļševiku uzbrukuma flangā. Paļaudamies uz savu vīru izturību, viņš uzņēmās šo risku. Sekmes attaisnoja pasākumu: ar vairāk nekā 300 tankiem, 250 dažāda kalibra lielgabaliem un kritušo kaudzēm boļševikiem nācās samaksāt dažu kilometru zemes ieguvumu, ko viņiem mūsu uzbrukumā janvāra pirmajās dienās nācās atkal atstāt. Ofensīvā aizstāvēšanās šē pierādīja savu klasisko pārākumu.

Kaut vai šīs vienas kaujas piemērs izsaka visu par to vīru, kas šo kauju izšķīra. Kur karavīrs starp sava laika trakojošām bangām neļauj, lai viņu maldīna briesmas un acumirkļa lēmumi, bet sev acu priekšā vienmēr patur galveno mērķi, nav vairs nozīmes iemācītam vai noskatītam. Tad vēl vairāk nekā rīcībā esošie līdzekļi stāvokli izšķir raksturs. Cīņas norisei, kurā piedalījās desmit tūkstoš cilvēku, beigās pamatraksturu nosaka viena vienīga persona, kas uzvar tāpēc, ka tā uzvarai tic. —

Nāves deja Ziemsvētkos.

19. divīzijas varonīgo cīņu boļševiku Ziemsvētku lieluzbrukuma laikā attēlo šo cīņu līdzdalībnieks Alb. Eglītis:

— 19. divīzijas pulki atradās grāvjos un gaidīja Ziemsvētkus: mierīgus, baltus, ar spožām zvaigznēm debesīs. Frontē, pēc neveiksmīgajām novembra kaujām pie Apšeniekiem, krievi klusēja, vienīgi naktīs tā atdzīvojās, kad pāri starplaukam uz ienaidnieka pusi devās drošsirdīgas izlūku grupas, bet parasti dienas bija miegainas un pelēkas. Dīvainas lietas notika vienīgi pretim sektoram Noriņas-Lutiķi, kurā atradās daudzās tuvciņas rūdītais bataljons un 6. grenadieru pulks. Vīri, aizturējuši elpu, bieži klausījās savādā troksnī, kas gandrīz ik priekšpusdienu nepārtraukti atbalsojās no ne visai tālās ienaidnieka aizmugures. Klīda visādas baumas, izlūki velti mēģināja iegūt skaidrību — patiesība atklājās tikai vēlāk, kad sniegs kusa vīru asinīs un Kurzemes zeme 18 km platā joslā, līdz padebešiem mezdama melnus dūmus, sāka degt granātu ugunīs.

“Svētki būs mierīgi,” diezgan pārliecināti sprieda karavīri, rakstīja vēstules draugiem, piederīgiem un meitenēm, un dienu dienā minēja, kas kuram būs tautiešu sūtītās svētku paciņās, kuras jau atradās pulku noliktavās. Viens gaidīja raibus cimdus, otrs siltu vilnas kreklu, cits atkal pāris sirsnīgu vārdu, lai būtu atkal par ko domāt. Vienīgi virsnieki, jo tuvāk nāca svētki, jo vairāk uzturējās grāvjos blakus saviem karavīriem un uzmanīgi pētīja viņu pusi. Vīri pa tam no posteņiem brīvajās stundās lēja patronu čaulās plošku dzeltenos taukus, aizrautīgi pušķoja mazas zaļas eglītes un, kavēdamies laimīgo dienu atmiņās, zemās balsīs dūca Ziemsvētku dziesmiņas.

Klusa iestājās 22. decembra nakts, gausi nāk 23. decembra rīts ar svina krāsas gaismu, un pēdējie nakts posteņi — pārsaluši, mazliet nervozi gaida maiņu, atbīdījuši bruņu cepures pinkainajos pakaušos. Pulkstenis 8.30, nupat...

Bet tad pēkšņi viņā pusē nolīgojas visa mežainā pamale. Zibot tumšsarkanām liesmu svītrām, ierēcas neskaitāmi smago kalibru lielgabali, aizgūtnēm paukšķ neskaitāmas mīnmetēju baterijas un

lielā, biedējošā klusuma vairs nav, ir tikai sprādzienu vaimanas un dzelzs šķembu un lidojošu zemes piku svilpieni. Bunkuros izdziest katra gaisma. Dejojošais gaiss purina vīru drēbes un stipri karsē asinis. Eksploziju dullinošā rūkoņa, kļūdama arvien skaļāka, kāpj aiz mākoņiem, dobji drebēdama aizdun tālumā, spiežas cauri Kurzemes sasalušajiem māliem zemes dziļumā. Vīri, ieplakuši dūmu un putekļu pilnās ieroču lizdās, gaida viesuļaukas pārstāšanos, un neviens vairs nedomā par mazo svētku eglīti bunkurā, par mīļu roku saiņotu paciņu, ko šodien pat vēl būtu saņēmuši.

Artilērijas viesuļuguni pārtrauc tikai pulksten 1 pēc pusdienas, bet tanī pašā brīdī ir klāt arī ienaidnieka kājnieki un tanki. Krievu kājniekiem izdodas iebrukums 21. vācu divīzijas sektorā: Pečuri-Pienava. Tiem pretī starp Rumbiņām - Jātņiekam stājas majora O. komandēts 2. latv. artil. pulka III divīzions, un ar tiešo tēmēšanu īsā laikā sašauj 14 tērauda kolosus un pilnīgi sajauc aiz tiem sekojošos kājniekus. Ienaidniekam ir izdevies iebrukums arī 7. pulka un 1. pulka 2. btl. iecirknī, ielencot Staros vitn. V. vienību un, ieņemot Audzes, Priežsargus, Vanagus un Krimūnas, tas apstājas netālu no Pienavas, kuru aizstāv 7. pulka vīri ar apbrīnojamu sīkstumu. Gaisā nepārtraukti darbojas ap 500 kaujas lidmašīnu, cenšoties galvenā kārtā paralizēt divīzijas artilēriju un pārtraukt katru iespēju jaunām cilvēku un materiālu rezervēm tuvoties frontei. Izmisuma vai panikas pazīmju nemanīja pat viskritiskākajā stāvoklī, tikai acīs gandrīz katram bija pēkšņi radies vairs pēc tam nekad citreiz neredzēts salts, spītīgs spožums. Ievainotie klusēdami pacieta sāpes, un kritušo sejās nebija neviena baiļu vaibsta.

24. decembrī, gaismai austot, ienaidnieks sāk 2 stundas ilgu viesuļuguni pa 6. pulka 2. btl. iecirkni, kura priekšzīmīgi izbūvētās pozīcijas atrodas mežainajā Bērzes upes labajā krastā. Pulksten 10 nāk kājnieki, bet tuvāk par 70 metriem netiek, arī vēl trīs sekojošie uzbrukumi negūst sekmes, todien ienaidniekam laimējas vienīgi neliels iebrukums Laumaņa izlūku btl. kreisajā spārnā, bet līdz vakaram saniknotie laumanieši, nodarot iebrukušām vienībām asiņainus zaudējumus, to likvidē. Turpretī iepriekšējās dienas

iebrukuma vietā ienaidnieka tanku, kājnieku un artilērijas koncentrēti triecieni neatlaidīgi turpinājās ap Virbām, Jātniekiem, Rumbām. Sevišķi kritisks brīdis rodas 2. pulka 2. bataljonā, bet stāvokli glābj majora R. personīgais piemērs un drosme. Dažas stundas vēlāk pulkv. O. 2 bataljonus ievada brāzmainā prettriecienā starp Priežsargiem, Pakuļiem, Annužiem un atgūst vairākus kilometrus vakar zaudētās teritorijas. Pulkv. G. rezerves vienības pievakarē atsvabina Staros ielenkto vltu. V.

25. *decembrī* kauju smagumpunkti ir Rumbas, Zvejnieki un jo sevišķi koncentrēti Lestenes virzienā, kurā mitinājās divīzijas štābs. Taču panākumu vietā ienaidniekam ir tikai zaudējumi. Naktī notiek latviešu pārgrupējumi.

26. *decembrī* neiedomājami grūta diena ir vienībai, kas aizstāv Rumbas, un 1. pulkam Zvejnieku augstumā. Rumbas vairākkārt niknos uzbrukumos, bieži nonākot līdz sīvām tuvcīņām, iet no rokas rokā, un tikai vakarā kādai L. rotai izdodas tanīs noturēties, kaut arī tā paliek vienu nakti ielenkta. Toties Zvejnieku augstumu pulkv. G. vīri zaudē un neatgūst arī vairs turpmākās dienās, jo augstumā tai pašā brīdī ir iesēdies pats 100. krievu korpusa komandieris ģenerālmajors Dmitrovs ar štābu. 2. un 6. pulka iecirknī notiek abpusējas nakts cīņas. Vairākkārt rodas kritiski momenti, kuru likvidēšana katreiz prasa milzīgu pašizliedzību, un ir jau vēla stunda rīta pusē, kad beidzot fronte nostiprinājās starp Anneniekiem, Bišķēpiem, Rumbām, Vanagiem, Silgaiļiem, Cīruļiem. Šajā dienā augstāko varonību apliecina kapt. A. un virsniekvietnieks A.

27. *decembrī* 1. pulks mēģina atgūt Zvejnieku augstumu un droši tas būtu arī izdevies, jo vltu. P. rota Džūkstes purva ziemeļos jau ir aizgājusi augstienes aizmugurē, bet priekšlaicīgi to purvmalā pamana viens ienaidnieka bataljons. Rotu ielenc, un lai to ātrāk iznīcinātu, ģenerālmajors Dmitrovs pārbijies raida vairākos uzbrukuma viļņos aviāciju ar klāja ieročiem un bumbām. Stāvoklis bīstams. Aplencēji arvien ciešāk liecas apkārt latviešu vienībai, kas gatavojas izlauzties. Virsleitnants jau ir izraudzījis vietu, kur triekties krievu kājniekos, un brīdī, kad pastiepj roku tajā virzienā, tieši tur

kāda lidmašīna nomet, liekas, vislielāko bumbu kravu. Nolīgojas purvs, vīri strauji metas pāri dziļajiem, kūpošajiem krāteriem un, paņemot līdzī nedaudz dzīvus palikušus, apstulbušus gūstekņus, latvieši netraucēti, atgriežas pie pulka.

28. decembrī 6. pulks kopā ar izlūku bataljonu pārņem stipri cietušā 2. pulka iecirkni, un vēl karavīri nav paspējuši iekārtoties jaunajās pozīcijās, kad sākas sīva kauja. Līdzšinējās aizstāvēšanās un uzbrukuma cīņās pārgurušie L. vīri zaudē Rumbas, Birzniekus. Drausmīga tuvciņa izceļas Bišķēpos starp vlt. S. rotu un 2 krievu bataljoniem. Cīņas norisi sevišķi traucē apstākļi, ka nedarbojas neviens sakaru līdzeklis. Sūnieši vieni paši bezbailīgi un ilgi cīnās pret seškārtīgu pārspēku un atkāpjas tikai tad, kad nāvīgi ievaino rotas komandieri.

Bet naktī Bišķēpos nostiprinājušās abu ienaidnieka bataljonu paliekas no aizmugures pārsteidz ltn. P. rīdzinieku vads un mājas atkal atgūst.

29. decembrī sākas bīstamākais uzbrukums 2 km platā joslā t.s. Jāņukroga šaurumā, kuru aizstāv 6. pulks. Ja šis uzbrukums krieviem laimētos, tad sekas nav pārskatāmas visai Kurzemei. To apzinās vadība, to sirdī jūt ikviens sīkstais pulkv. K. grāvju vīrs, un pulka komandieris dara iespējamo, lai vispirms, kamēr ienaidnieks vēl kaujā neraida visas rezerves, ar lielāko artilērijas un miglumetēju šāviņu orkānu, kāds līdz šim latviešus bija atbalstījis, jau izejas pozīcijās iznīcinoši paralizētu uzbrukumam sapulcinātās 100. korpusa 21., 28., 37. strēlnieku divīzijas. Veselu stundu ienaidnieka puse pazūd dūmos un ugunīs. Taču kauja turpinājās līdz pulksten 11 vakarā, tikai ienaidnieka uzbrukumiem, kaut arī tos neatlaidīgi atbalsta tanki, lidmašīnas, nav vairs izšķīrēja spara, un 6. pulks saņem pat vairākus gūstekņus, no kuriem iegūst vērtīgas ziņas par nākošās dienas ienaidnieka plāniem.

30. decembrī smaguma punkts ir Vanagi, kuri atrodas liktenīgā šauruma ziemeļos. Kaut gan ienaidnieks tos cenšas par katru cenu iegūt, tomēr 6. pulka 1. btl. rotu pretestība nav salaužama. Naktī 6.

pulka vienības izdara vairākus izlūkošanas iebrukumus pretinieka grāvjos, un katreiz atgriežas ar jauniem gūstekņiem.

31. *decembrī* par Vanagiem atjaunojas nepiedzīvoti nikna kauja. Krievi domājas tos ieguvuši, cer iegūt arī Jāņukroga šaurumu, un šinī dienā kādreiz bagātās zemnieku mājas — tagad drupas — vairākkārt maina īpašniekus. Pievakarē krievi sūta veselu pulku, bet tas saļimst, nerasniedzis mērķi, jau Zvejnieku-Vanagu ceļmalā; gan vēlreiz pulksten 21 vakarā, tumsā ienaidniekam izdodas ielauzties Vanagos, taču tūlīt sekojošā pretuzbrukumā gūstā paliek kāda pretinieka rota ar visu rotas komandieri, un mājās atkal nostiprinājās pulkv. K. vīri. Šis ir pēdējais uzbrukums vecā gada naktī. Šinī brīdī ikviens, kas atrodas ne tikvien 6. pulka grāvjos, bet arī pārējos pulkos, instinktīvi jūt, ka ienaidnieka pusē pamazām iestājas neparasts, gandrīz biedējošs klusums. Melnajā tumsā pāri granātu sajauktajiem tūrumiem vēl iziet spēcīgas izlūkgrupas. Nervozē vienīgi krievu priekšposteņi, un kaut gan pārdrošajiem izlūkiem acis ir kā vilkiem un lūšu dzirde, nekā vairāk nav pat dziļā aizmugurē, kā vien klusums, bet šur tur netālu no pirmajiem grāvjiem novietojušās nelielas krievu grupas. Tātad trešā lielkauja Kurzemē beigusies, un ar šo ziņu viņi, tikko valdīdami sirdis, vēl pirms Jaunā gada rīta gaismas steidzas atpakaļ pie saviem cīņās nogurušajiem draugiem

Izlūki nebija maldījušies. Kaujas nākošajās dienās vairs neatjaunojās. Viena latviešu divīzija bija atsitusi uzbrukumam speciāli sagatavotas 10 kājnieku divīzijas, 1 tanku korpusu un izturējusi arī diendienā nepārtrauktos ienaidnieka lidmašīnu uzbrukumus.

Kurzeme spītēja tālāk, un šo spītību reiz Dievs pieminēs savos nākamajos radīšanas darbos. —

12. *janvārī*: (KV) Apvidū uz ziemeļiem no Dobeles vakar vairāk nekā 12 stundu ilgās, grūtās grāvju un bunkuru cīņās ieņemta kāda apdzīvota vieta, ko boļševiki bija izbūvējuši par tanku cietoksni un sīkstī aizstāvēja. Desmit reizes boļševiki niknos tanku atbalstītos

pretuzbrukumos centās šo pozīciju atkal atgūt. Viņus atvairīja, sašaujot 4 tankus. Trieciengrupas beidzot iznīcināja ciema austrumu malā vēl sīksti aizstāvētos bunkurus un galīgi iztīrīja apvidu no ienaidnieka.

Kopš 5. janvāra cīņās uz ziemeļiem no Dobeles sašauto ienaidnieka tanku kopskaits palielinājies uz 81. Boļševiku zaudējumi ir ievērojami. Līdz ar vācu grenadieriem un tankistiem izcili nopelni šajos ievērojamajos panākumos pieder ieroču 55-latviešu brīvprātīgajiem.

16. janvārī: (KV) Cīņu apvidū uz ziemeļiem no Vaiņodes arī vakar kāds mūsu vietējs uzbrukums guva sekmes. Mūsu grenadieru atņēma boļševikiem, kas izrādīja niknu pretestību, kādu svarīgu augstieni un noturēja to pret vairākiem ienaidnieka pretuzbrukumiem. Arī iepriekšējā dienā kaimiņu sektorā jauniegūtā galvenā kaujas līnija palika stingri mūsu rokās. Sašaujot 5 kaujas ratus, atvairīja boļševikus, kas tanku atbalstā atkal uzbruka mūsu pozīcijām. Pārējos Kurzemes frontes sektoros cīņas nenotika. Dzīva abpusēja izlūk- un triecienu-vienību darbība turpinājās.

21. janvārī: (KV) Pie pastiprinātas abpusējas izlūkvienību darbības Kurzemes frontē vakar lielākas cīņas nenotika. Pašu sekmīgos trieciengrupu pasākumos saspridzināti ienaidnieka bunkuri un saņemti gūstekņi. Ienaidnieks 20. janvārī virs Kurzemes zaudēja 14 lidmašīnu.

22. janvārī: (BSV) Kurzemē starp jūras piekrasti un Ventu, uz dienvidiem no Saldus un ziemeļaustrumiem no Dobeles boļševiki izdarīja daudz izlūku triecienu, kas atvairīti, nodarot boļševikiem zaudējumus.

(KV) Boļševiki vakar pastiprināja izlūktriestienus visā frontē. Pēc stipras artilērijas sagatavošanas uguns pa daļai tanku atbalstā sāktie vietēja rakstura uzbrukumi visumā atvairīti,niecīgi iebrukumi prettriestienos iztīrīti. Mūsu artilērija iedarbīgi iejaucās cīņās un sagrāva daudz boļševiku uzbrukumu jau izejas pozīcijās. Ienaidnieks cieta lielus zaudējumus, tas zaudēja vairākus tankus, saņemti arī

gūstekņi. Iepriekšējā dienā iznīcinātāju un zenīartilērijas notriekto ienaidnieka lidmašīnu skaits pieaudzis uz 18.

Ceturtais lieluzbrukums

4. boļševiku lieluzbrukums Kurzemes cietoksnim sākās 23. janvārī Liepājas virzienā, vēlāk arī Saldus un Dobeles apvidū, un ilga līdz 3. februārim. Arī šoreiz bez panākumiem Kurzemes cietokšņa aizstāvjiem uzbruka 20 boļševiku divīzijas, zaudējot 541 tanku un 45.000 kritušo.

24. janvārī: (KV) Arī Kurzeme tagad iekļauta lielajā austrumu ziemas kaujā. Boļševiki vakar ar koncentrētiem kājnieku un tanku spēkiem sāka triecienu uz Liepāju un tai pašā laikā mēģināja izlauzties uz Saldu. Sīvās, mainīgās cīņās ienaidnieka nodomi izjaukti. Tai pašā laikā arī padomju saistīšanas uzbrukumi ziemeļos no Dobeles palika bez panākumiem. Ienaidnieks savas jaunās Kurzemes ofensīvas pirmajā dienā zaudēja 101 tanku.

Padomju lieluzbrukumu uz Liepāju ievadīja vienu stundu ilga artilērijas sagatavošanas uguns. Visu dienu pretinieks ar 11 strēlnieku divīzijām daudzu tanku atbalstā no Škodas un Priekules kauju vietām uzbruka mūsu aizsardzības līnijām. Mūsu vienības, kas cīnījās priekšzīmīgā nelokāmībā, ienaidnieka uzbrukuma grupas uztvēra un pa daļai pretuzbrukumā atsita. Vietēju iebrukumu vietās vēl turpinājās cīņas. Šai frontes sektorā vien sašauti 48 ienaidnieka tanki.

Arī dienvidos no Saldus mūsu Kurzemes cīnītāji izcili pierādījuši savu spēku. Ienaidnieks, kas pēc vairāku stundu ilgas viesuļveidīgas sagatavošanas uguns sāka nepārtrauktus uzbrukumus ar vairākām strēlnieku divīzijām un vienu tanku vienību, nevienā vietā nespēja gūt cerēto pārrāvumu. Vairākus vietējus iebrukumus iztīrīja, kādā sektorā uz laiku zaudētā galvenā kaujas līnija pretuzbrukumā visumā atgūta. Pēc līdzšinējām ziņām vakar dienvidos no Saldus iznīcināti 47 padomju tanki.

Ziemeļrietumos no Dobeles ienaidnieks pēc niknas sagatavošanas uguns dienas laikā izdarīja vairākkārtīgus, tanku atbalstītus uzbrukumus līdz pulka stiprumam. Tos visus pa daļai prettriecienos atvairīja,niecīgus iebrukumus, sašaujot 5 tankus, iztīrīja. Mūsu artilērija sagrāva daudz ienaidnieka sagatavošanās pozīciju.

25. *janvārī:* (BSV) Kurzemes frontē ienaidnieks ar jaunpievestiem spēkiem atkal turpināja tanku atbalstītus uzbrukumus ar smaguma punktu uz dienvidaustrumiem no Liepājas. Visumā tie atsisti, dažas iebrukuma vietas nosprostotas. Šais aktīvajās atvaires kaujās sašauti 52 tanki.

26. *janvārī:* (BSV) Kurzemes frontē bez panākumiem palika no jauna sākti boļševiku pārraušanas mēģinājumi virzienā uz Liepāju, tāpat arī stiprāki uzbrukumi dienvidos no Saldus un ziemeļrietumos no Dobeles. Mūsu spēki, sīkstī atvairoties, iznīcināja 79 tankus.

(KV) Ceturtā Kurzemes kauja turpinājās ar pieaugošu niknumu. Vakar izsisti no ierindas pavisam 89 tanki. Ar to boļševiki savas jaunās Kurzemes ofensīvas pirmajās trīs dienās jau zaudējuši 253 tankus.

27. *janvārī:* (BSV) Kurzemē uzbrukumi ar smaguma punktu uz dienvidaustrumiem no Liepājas asiņaini sabruka mūsu pozīciju priekšā.

28. *janvārī:* (BSV) Kurzemes frontē boļševiku uzbrukumi atslāba. Dienvidos no Saldus ienaidnieks uzbruka stiprāk, bet to atvairīja.

31. *janvārī:* (BSV) Kurzemē boļševiku pārraušanas mēģinājumi Liepājas virzienā palika bez panākumiem.

(Februāra sākumā par varonību Kurzemes kauju laukos ar Bruņinieka pakāpes Dzelzskrustu apbalvoti 19. latviešu divīzijas karavīri: ieroču oberšturmbranfīrers N. Galdiņš, ieroču hauptšturmbranfīrers M. Ādamsons un šturmbranfīrers R. Ancāns.)

3. *februārī:* (BSV) Kurzemē uz dienvidaustrumiem no Liepājas un uz dienvidiem no Saldus boļševiki turpināja savus

pārraušanas mēģinājumus. Jau mūsu pozīciju priekšā tos piespieda apstāties, turklāt tie zaudēja 46 tankus.

(KV) Vakar pēc spēcīgas sagatavošanas uguns boļševiki atkal atjaunoja stipros uzbrukumus Liepājas un Saldus virzienā. Viņu mēģinājumus, nesaudzīgi iesaistot sakopotos spēkus, pārraut mūsu atvaires fronti, mūsu vienības no jauna izjauca drosmīgās cīņās. Ienaidnieks atkal cieta lielus zaudējumus. 2. februārī vien tas zaudēja 46 tankus. Ar to boļševiku tanku zaudējumi kopš 4. Kurzemes kaujas sākuma 23. janvārī palielinājušies uz 455.

5. *februārī*: (KV) Iepriekšējās dienās ciesto smago cilvēku un materiālu zaudējumu iespaidā boļševikiem pagaidām nācies atteikties no saviem pārraušanas mēģinājumiem uz Liepāju un Saldu, lai izdarītu lielākus spēku pārgrupējumus. Ienaidnieka zaudējumi 4. Kurzemes kaujas pirmajās 12 dienās ir ievērojami: tie sasniedz mazākais 45.000 vīru. No 23. janvāra līdz 4. februārim Kurzemē iznīcināto tanku skaits sasniedzis 541.

Zēns ar tanku dūri

Kurzemes cietoksnī ar nepieredzētu niknumu risinājās atvaires kauja. Sīva cīņa notiek par katru pēdu zemes. Līdzās vācu karavīriem latviešu leģionāri aizstāv savu dzimto zemi. Tie ir lielāko tiesu daudzās kaujās rūdīti karavīri, kas vairākkārt parādījuši izcilu varonību. Viņi pazīst ienaidnieku un viņa iznīcināšanas plānus. Pilnīgā pašāvībā savam nesatricināmam spēkam viņi pretojas ienaidniekam, kas ielauzies latviešu zemē. Blakus viņiem arī latviešu jaunatne iesaistījies par gaisa spēku izpalīgiem dzimtenes aizstāvju rindās. Viņu uzdevums nebija piedalīties kaujās, bet kad apstākļi to prasīja, arī viņi cīnījās kā vīri un piedzīvojuši karavīri, parādot lielu varonību. Kāda latviešu 15 g. veca zēna varonību apraksta kara ziņotājs K. Hāgens.

— Deviņi ienaidnieka smagie tanki izbraukuši cauri frontei. Tos pavada kājnieki smagajās mašīnās. Ienaidnieks strauji virzās uz kādu svarīgu tiltu, kur lielā steigā mūsu spēki veido tilta aizsardzību.

Visu ieroču šķiru vīri ieņem pozīcijas nepārskatāmajā apvidū. Līdzās kaujās piedzīvojušiem vācu karavīriem novietojušies latviešu gaisa spēku palīgdienesta zēni, kas katrā ziņā grib piedalīties tur, kur atvairāms vēsturiskā ienaidnieka uzbrukums.

Tik tikko pietiek laika mazas bedrītes izrakšanai aizsegam, kad jau žvazdēdami tuvojas tanki. Tas ir kustīgās nāves troksnis, bet nevienam no jaunekļiem bailēs neapstājas sirds. Kāri viņi lūkojas caur rugājiem un koku lapotnēm, lai ieraudzītu un apkarotu ienaidnieku. Nelielā augstumā krūmiem apaugušo apvidu pātago lodes, pa starpām ierejas padomju tanku lielgabali. Arī to priekšā meža malā rodas kustība. Latviešu zēni rīkojas zibens ātrumā. Ar sīvu uguni viņi nospiež ienaidnieka kājniekus pie zemes. Viņi droši paliek savās vietās arī tad, kad no meža atdalās tumšas, smagas ēnas. Viņiem tuvojas padomju tanki. Kreisajā spārnā tērauda milzeņi šķērso klajumu vispirms. Kāds T-34 stāv bedres malā, no kuras tikko kā šāva abi vācu dižkareivji — latviešu gaisa spēku izpalīgu tuvākie kaimiņi. Pēkšņa uguns strūkļa, biezi dūmi, spalgs sprādziens — T-34 ar vienu no šiem dižkareivjiem izšauto tanku dūri ir iznīcināts. Bet divi citi ripo tālāk un ber uz zēniem ložu krusu. Tie sīvi aizstāvas, atsit ienaidnieka kājniekus, atšķir tos no tankiem, tomēr no meža atkal paceļas jauns brūns vilnis. Te visgrūtākā brīdī kaukdamas sāk krist bumbas ar milzīgu sprādzienu un gaisa spiedienu tieši zēniem priekšā uzbrucēju boļševiku barā starp tankiem. Vācu kaujas lidotāji nāk palīgā. Tie lido pavisam zemu — uzbrūk tankiem ar saviem klāja ieročiem.

Tanki jau ir pārbraukuši klajumu, divi vissmagākie atrodas starp gaisa spēku izpalīgiem. Alfrēds U. paslēpjas aizsegā. Kāds tērauda milzenis draudīgi apstājas tikai 10 metru attālumā no viņa. Zēns satver tanku dūri, viņš rīkojas ātri un trāpa labi. Spalgs sprādziens nospiež viņu pie zemes — trāpīts. Tanks iznīcināts. Bet nav tagad laika skaļām gaviļēm — viņam tuvojas vēl otrs milzenis. Te piesteidzas kaujas lidmašīna. Tās klāja ieroči kapā tanka bruņu torni un degvielu tvertni. Tanks apstājas, aizdegas, iznīcinātāja lidotāja šāviņu trāpīts.

Armijas izpalīgi. Pa kreisi tikko apbalvotais.

Vācu kaujas lidotāji pazūd aiz koku galotnēm. Pārējie padomju tanki brauc atpakaļ, bet vēl paliek ienaidnieka kājnieki. Pavisam tuvu pie U. rej mašīnpistole. Viņš ar lūša uzmanību lūkojas apkārt, ierauga boļševiku plintnieci, izšauj, uzlec augšā un drāžas ienaidnieka vidū. Viņš ir labi trāpījies. — Viņš izrauj kritušai mašīnpistolī un, sparīgi šaudams, noturas sava ierakuma vietā, kamēr sakautās boļševiku paliekas bēg. Tad viņš kopā ar saviem biedriem pieceļas. Zeme līdz pat upes krastam ir klāta ar kritušiem boļševikiem. Uzbrukums ir atsists.

Pēcpusdienā, kad ar vācu triecienlielgabalu palīdzību apvidus ap tilta galu ir pilnīgi iztīrīts, Alfrēdu U. nu aicina gaisa spēku

virspavēlnieks. Zēnam par viņa panākumiem kaujā piešķir Dzelzs krustu un tanka iznīcināšanas nozīmi. Priekšzīmīga ir viņa karavīra stāja un viņa vienkāršība. Virspavēlnieks ielūdz viņu uz kafiju un ilgi ar viņu sarunājas. Atgriežoties draugi viņu saņem gaviļēm. Viņa sekmes apgaro pārējos, un šo zēnu rindās nākotnē droši vien radīsies vēl daudzi izcili tanku apkarotāji.

Piektais lieluzbrukums

5. boļševiku lieluzbrukums sākās 12. februārī Džūkstes-Irlavas virzienā, 16. februārī arī tieši 19. latviešu divīzijas rajonā, 20. februārī Liepājas-Priekules telpā un 4. martā arī Saldus telpā. Piektais lieluzbrukums ar mazu pārtraukumu ilga līdz 12. martam, t.i. 27 dienas. Uzbrukumā bija raidītas 50 divīzijas un 30 tanku vienības. Upurējot 320.000 karavīrus, 2.388 tankus, 695 lidmašīnas, 9.000 lielgabalu un 1.400 ložmetēju, boļševiki ieguva vienīgi nelielu apvidus joslu, ieskaitot Džūksti un Priekules pilsētu.

17. februārī: (KV) Kurzemes cīņu smaguma punkts vakar pārvietojās uz apvidu ziemeļos no Dobeles, kur jau trešās Kurzemes kaujas laikā risinājās niknas cīņas. Pēc spēcīgas sagatavošanas uguns boļševiki agri no rīta ar sakopotiem spēkiem uzbruka mūsu pozīcijām apvidū uz dienvidiem no Džūkstes. Ienaidnieku sākumā atvairīja, bet tad dienā pēc jaunu kājnieku un tanku spēku pievešanas ar kaujas lidotāju un zalvju lielgabalu atbalstu tam izdevās panākt kādu iebrukumu. Pretinieku, kas nepārtraukti saņēma pastiprinājumus, uztvēra kādā aizsprosta pozīcijā un ar to likvidēja viņa nodomāto dziļo pārrāvumu. Ar kādu mūsu pretuzbrukumu atkal atsita atpakaļ pa daļai mūsu pozīcijās iebrukušos boļševikus.

Apvidū uz dienvidiem no Džūkstes mainīgo cīņu gaitā vakar, kā līdz šim ziņots, no apm. 50 uzbrukumā raidītiem boļševiku tankiem sašauti 28. Notriektas 3 lidmašīnas.

19. februārī: (BSV) Kurzemē uz ziemeļrietumiem no Dobeles sabruka tanku un kaujas lidotāju atbalstīti vairāku ienaidnieka divīziju pārraušanas mēģinājumi.

(KV) Atvaires cīņa Kurzemes frontes austrumu daļā vakar pieņēmās stiprumā un apjomā. Boļševiku stipro uzbrukumu degpunktā atradās apvidus uz rietumiem no Džūkstes, kur tie, raidot cīņā 6 strēlnieku divīzijas un ievērojamus artilērijas, tanku un kaujas lidotāju spēkus, mēģināja pārraut mūsu fronti. Sīvās, visu dienu ilgstošās cīņās mūsu varonīgajām vienībām, sašaujot 12 tankus, izdevās izjaukt ienaidnieka nodomus. Boļševiki Kurzemes frontē zaudēja 18 tankus.

Sīvajās cīņās apvidū uz rietumiem no Džūkstes ar sevišķu sīkstumu izcēlās latviešu SS-grenadieri, kas arniecīgiem apvidus zaudējumiem izjauca visus padomju pārraušanas mēģinājumus.

20. februārī: (BSV) Kurzemē uz ziemeļrietumiem no Dobeles, neraugoties uz boļševiku pārraušanas mēģinājumu paplašināšanos uz tālākiem sektoriem, tie arī vakar sabruka mūsu vienību pretestībā.

(KV) Boļševiku kopējie kritušo un ievainoto zaudējumi četrās Kurzemes kaujās, ļoti uzmanīgi vērtējot, ir 14 milj. vīru.

No cīņas izsisto tanku skaits jau februāra sākumā sasniedza 1.780, nogāzto lidmašīnu skaits — 517. Bez tam iznīcināti vai iegūti 470 lielgabali un 1.100 ložmetēji.

21. februārī: (BSV) Dienvidaustrumos no Liepājas boļševiki plašā frontē uzsāka lieluzbrukumu. To pārraušanas mēģinājumi Liepājas virzienā uztverti galvenajā kaujas laukā.

(KV) Boļševiki 20. februārī abpus Priekulei ar stipriem sakopotiem spēkiem sāka gaidīto lieluzbrukumu Liepājas virzienā. Tiem izdevās ielauzties mūsu galvenajā kaujas laukā. Priekulē plosās niknas ielu cīņas ar pilsētā ielauzušos ienaidnieku. Tomēr visi ienaidnieka mēģinājumi panākt izšķirīgo pārrāvumu novērsti sīvās cīņās ar ārkārtīgiem boļševiku zaudējumiem. Mūsu grenadieri uztvēra boļševikus jaunā pretestības līnijā. Ienaidnieka uzbrukumu smailis atsviestas atpakaļ ar pašu pretuzbrukumiem. Kā līdz šim ziņo, ienaidnieks vakar Kurzemē zaudēja 39 tankus.

Padomju jauno ofensīvu Kurzemes cīņu lauka rietumu daļā ievadīja trīsceturtdaļstundas ilga viesuļuguns. Pret kāda vācu korpusa pozīcijām izšauti 130.000 visa kalibra granātu. Tad ar

kaujas lidotāju, tanku un triecienlielgabalu atbalstu plašā frontē sāka uzbrukumu biezi, masveidīgi koncentrēti ienaidnieka kājnieku spēki. Sīvās, mainīgās cīņās boļševiki spēja mūsu pozīcijas atspiest atpakaļ par 1 vai 2 km. Pāri tam izlauzušās ienaidnieka daļas pretuzbrukumā atsviestas atpakaļ. Ziemeļos no Priekules pašu tanku spēki turklāt sadūrās ar kādu stipru ienaidnieka tanku vienību, sašauts daudz padomju tanku.

Kurzemes frontes austrumu daļā mūsu aktīvie pretsoļi neļāva iepriekšējo dienu lielajos zaudējumos jūtami vājinātajam ienaidniekam turpināt paredzēto lieluzbrukumu. Vakar agrās rīta stundās Džūkstes apvidū pašu bruņotas grupas enerģiskos uzbrukumos no savām pozīcijām ietriecās stipros uzbrukumam sagatavotos ienaidnieka spēkos un vairāku stundu ilgās cīņās tos sakāva, iznīcinot turklāt 14 lielgabalus.

Dienvidrietumos no Ķemeriem tanku atbalstā pašu pretuzbrukumā ierobežots kāds jaunākajās cīņās radies frontes robs. Arī ziemeļrietumos no Slampes pašu pretpasākumi deva panākumus. Pārraujot stipru ienaidnieka prettanku lielgabalu fronti, padomju iebrukumu vieta sīvās cīņās visumā ierobežota. Ienaidnieks turklāt cieta sevišķi lielus cilvēku un materiālu zaudējumus.

22. februārī: (BSV) Mūsu Kurzemes cīnītāji dienvidaustumos no Liepājas un ziemeļrietumos no Dobeles iespaidīgā zenītartilērijas un aviācijas lidojošo vienību atbalstā satrieca ienaidnieka pārraušanas mēģinājumus. Abās pēdējās dienās pretinieks šeit zaudēja 141 tanku un 63 lidmašīnas.

(KV) Piektā lielā atvairies kauja Kurzemē vakar turpinājās ar nesamazinātu niknumu. Kāds no mūsu armijas korpuseiem frontē uz dienvidaustriem no Liepājas 20. februārī padarīja cīņas nespējīgus 82 ienaidnieka tankus un šo skaitu vakar palielināja, uz 134. Tanī pašā laikā aviācija un armijas vienības virs Kurzemes notrieca 63 boļševiku lidmašīnas.

Priekule, kas atradās tieši aiz mūsu galvenās kaujas līnijas, gāja zudumā smagās namu cīņās. Varonīgie aizstāvji, paņemot līdz ievainotos, pēc pavēles ar cīņu atgāja uz mūsu līnijām. Abās pusēs

pilsētai uz ziemeļiem un ziemeļrietumiem ar vairākām divīzijām uzbrūkošo ienaidnieku uztvēra, sašaujot 52 tankus. Mūsu līniju nostiprināšanai cīņas vēl turpinājās.

23. *februārī*: (BSV) Arī dienvidos no Liepājas un dienvidos no Tukuma mūsu rūditās Kurzemes vienības arī vakar satrieca sakopotos, stipros boļševiku uzbrukumus, iznīcināja daudz ienaidnieka tanku un sparīgos pretuzbrukumos atguva īslaicīgi zaudētu apvidu.

(KV) Ar vislielāko niknumu un apņēmību Kurzemes cīnītāji pretojas turpinātajiem boļševiku pārraušanas mēģinājumiem Liepājas un Tukuma virzienā. Kopš jauno lieluzbrukuma akciju sākšanās 16. februārī boļševiki Kurzemes frontē zaudējuši 233 tankus.

24. *februārī*: (BSV) Piektajā Kurzemes kaujā boļševikiem, neraugoties uz visstiprākiem materiālu spēkiem, arī vakar neizdevās gūt izšķirīgus panākumus. Sašauti 62 ienaidnieka tanki un 26 lidmašīnas.

(KV) Lielā cīņa Kurzemē turpinājās ar pieaugošu niknumu. It sevišķi austrumos no Liepājas boļševiki vakar savu 30 km frontes platumā uzsāktu uzbrukuma sparū kāpināja, tomēr viņus šeit, tāpat arī dienvidos no Tukuma no jauna uztvēra mūsu vienības sīkstās un nīknās cīņās un neļāva tiem gūt izšķirīgu pārrāvumu. Sašauti 67 tanki un notriektas 23 lidmašīnas.

Vienu stundu ilga visu kalibru viesuļuguns atkal ievadīja boļševiku pārraušanas mēģinājumus Liepājas virzienā.

Rietumos no Priekules smago cīņu degpunktā atradās Paplakas stacija, ap kuru jau iepriekšējā dienā risinājās kaujas, taču arī šoreiz to noturēja pret mežonīgajiem padomju triecieniem. Arī pie Džūkstes tie no jauna mēģināja iespiest mūsu fronti. Arī dienvidos no Tukuma boļševiki atkal atsāka savus uzbrukumus.

25. *februārī*: (BSV) Uz dienvidaustrumiem no Liepājas boļševiku uzbrukumi smago zaudējumu iespaidā vairs nebija tik saskaņoti kā iepriekšējās dienās. Mūsu vienības atsita uzbrucējus atpakaļ un iznīcināja 23 tankus.

(KV) Arī desmitajā jaunās, lielās kaujas dienā mūsu Kurzemes cīnītāji pierādīja savu nesalaužamo atvaires spēku. Vakara rīta stundās,

boļševiki pie stiprākas artilērijas sagatavošanas uguns ar masveidīgi sakopotiem tankiem plašā frontē mēģināja panākt pārrāvumu uz Liepāju. Viņu nesaudzīgi kaujā raidītās vienības atkal noasiņoja mūsu līniju priekšā.

Boļševiki Kurzemē vakar atkal zaudēja 22 tankus. No 20.—24. februārim Kurzemes frontē pavisam sašauti 257 tanki, no tiem 236 sašauti dienvidaustrumos no Liepājas. Ļoti uzmanīgi vērtējot, boļševiki vienīgi 23. februārī Kurzemē zaudējuši 6.000 kritušu un ievainotu.

26. februārī: (BSV) Dienvidaustrumos no Liepājas arī vakar mūsu rūdito Kurzemes divīziju izturībā sabruka ienaidnieka pārraušanas mēģinājumi.

(KV) Kauja austrumos no Liepājas vakar no jauna kāpinājās līdz vislielākajam niknumam. Arī rietumos un ziemeļrietumos no Priekules 25 km garumā boļševiki atkal atjaunoja savus pārraušanas mēģinājumus. Viņu tanku atbalstīto uzbrukumu smaguma punkts atkal atradās Vartajas sektorā, acīmredzot, lai iegūtu pāreju upei un lai tad pa īsāko ceļu sasniegtu Liepājas-Skrundas dzelzceļu.

27. februārī: (BSV) Kurzemē uz dienvidaustrumiem no Liepājas arī septītajā atvaires kaujas dienā gūts pilnīgs atvairīšanas panākums.

28. februārī: (BSV) Kurzemes frontē uz dienvidaustrumiem no Liepājas boļševiku lieluzbrukums sparā un kopsakarībā atslābis. Tomēr vēl arvien ar pārākiem spēkiem uzsāktos ienaidnieka uzbrukumus arī vakar, zaudējot nelielu apvidu, satrieca.

(KV) No 15.—24. februārim Džūkstes telpā divi vācu armijas korpusi novērsuši stipras artilērijas un daudz tanku atbalstītu 11 padomju divīziju pārrāvumu. Ienaidnieks cieta lielus cilvēku un materiālu zaudējumus. Pēc tīrīšanas akciju nobeiguma mežu apgabalā uz rietumiem no Slampes vien atrasti 1160 krituši boļševiki. Gūstekņu skaits pārsniedz 300. Iegūti vai iznīcināti 60 tanki un triecienlielgabali, 12 pašbraucējas lafetes, 174 visu kalibru lielgabali, kā arī ievērojams daudzums smago un vieglo kājnieku ieroču.

Atvaires kaujās Džūkstes apvidū no jauna sevišķi izcēlusies silēziešu 81. kājnieku divīzija un 19. ieroču SS-grenadieru divīzija (Latviešu 2.). Kopā ar pakļautajām armijas daļām tās priekšzīmīgā nelokāmībā un ar izcilu uzbrukuma sparū aizkavēja pārāku ienaidnieka spēku pārrāvumu.

1. martā: (BSV) Mūsu nesatricināmo vienību izcilo atvaires panākumu dēļ, kas gūti piektās Kurzemes kaujas laikā, vakar ienaidnieks pārtrauca savus veltīgos pārraušanas mēģinājumus Liepājas virzienā. To laikā astoņu dienu ilgās cīņās boļševiki zaudējuši 19.000 vīru, 310 tanku un daudz lielgabalu.

(KV) Piektā Kurzemes kauja pagaidām beigusies. No 20.— 27. februārim mūsu rūditās divīzijas priekšzīmīgā izturībā pretojušās skaitliski daudz pārākiem ienaidnieka spēkiem un atkal izcīnījušās izcilus atvaires panākumus. Divi vācu armijas korpusi pretojās divām padomju armijām, kas tikko 30 km garā frontē, uzbrūkot ar 21 strēlnieku divīziju un 16 tanku vienībām) par katru cenu mēģināja iegūt pārrāvumu uz Liepāju. Vissmagākajās cīņās Kurzemes cīnītāju gars arī šoreiz palika nesalauzts. Boļševiku cilvēku zaudējumi astoņu dienu lielkaujā uz dienvidaustrumiem no Liepājas sasniedza mazākais 19.000 vīru. Tajā pašā laikā Kurzemes 5. kaujas pirmajā fāzē sašauts 301 ienaidnieka tanks, kā arī iegūts vai iznīcināts daudz lielgabalu un visāda veida automātiskie ieroči.

*

1. martā DNB ziņo: Piektā kauja Kurzemē sākās 16. februārī ar stipru, koncentrētu boļševiku spēku uzbrukumu, kas pēc sagatavošanas uguns triecās pret mūsu līnijām uz dienvidiem no Tukuma. Nākošajās dienās ienaidnieka spiediens te pastāvīgi pieauga. Kaujās raidīja arī tankus, kaujas lidmašīnas un zālviņu lielgabalus. Tomēr boļševikiem necīgi apvidus ieguvumi bija jāsamaksā ar lieliem zaudējumiem, tā kā starp uzbrukumiem tiem arvien bija jāpārkārtojas un jāpieved rezerves. Sīkstā neatlaidībā te

savu zemi atkal aizstāvēja arī latviešu SS-grenadieru. Visi boļševiku pārraušanas mēģinājumi palika bez sekmēm.

Sīvās atvaires kaujas Kurzemes austrumu daļā tomēr bija tikai ievadījums atvaires kaujai, kas tad izveidojās vecajā degpunktā uz dienvidaustrumiem no Liepājas. Te boļševiki 20. februārī noklāja vienu pašu armijas iecirkni ar 130.000 artilērijas šāviņiem, lai tad, simtiem kaujas lidmašīnu atbalstīti un tanku pavadīti, sāktu koncentrētu kājnieku masu uzbrukumu vairāk nekā 30 km garā frontē. Pakāpeniski cīņā raidītās 20 padomju divīzijas spēja atspiest mūsu spēkus par dažiem kilometriem atpakaļ un pēc sīvas cīņas ieņemt Priekules pilsētiņu.

Ienaidnieks raidīja cīņā izmeklētas, labi apbruņotas vienības un par panākumiem bija tik pārliecināts, ka boļševiki aģitācija jau vēstīja: sarkanās armijas dienu svinēšot Liepājā. Šī diena bija 23. februāris. Bet boļševiku triecienvienības noasiņoja mūsu atbalsta punktu priekšā. Mūsu līniju priekšā izdega vairāk nekā 300 ienaidnieka tanku, vairums no tiem pēdējās piecās dienās.

4. *martā:* (KV) Kauju pārtraukums Kurzemē beidzies. 3. marta pēcpusdienā boļševiki atkal atjaunoja pārraušanas mēģinājumus Liepājas virzienā. Vairākkārtīgie kaujas lidotāju un tanku baru atbalstītie padomju pulku triecieni visumā atvairīti. Veltīgie pārraušanas mēģinājumi boļševikiem vakar maksāja 27 tankus.

5. *martā:* (BSV) Lielcīņa Kurzemē paplašinājās arī uz apvidu dienvidaustrumos no Saldus. Zaudējot nelielu apvidu, nīknās cīņās uztverti pārāku ienaidnieku spēku triecieni, dienvidaustrumos no Liepājas ienaidnieka pārraušanas mēģinājumi no jauna ar zaudējumiem atsisti.

6. *martā:* (BSV) Kurzemē uz dienvidaustrumiem no Liepājas mūsu atvaires panākumu dēļ boļševiku pārraušanas mēģinājumi atslāba sparā un sakarībā. Dienvidaustrumos no Saldus boļševiki turpināja lieluzbrukumu, tomēr dziļāku iebrukumu mūsu galvenajā kaujas laukā tiem neizdevās iegūt.

(KV) Jaunā lielā atvaires kauja Kurzemē kāpinājusies līdz vislielākajam niknumam. Cīņu degpunkts pašlaik atrodas cīņu laukā dienvidaustrumos no Saldus. Iesaistot vismaz 8 strēlnieku divīziju sakopotus spēkus un 2 tanku vienības, boļševiki šeit turpināja pārraušanas mēģinājumus. Neraugoties uz mūsu varonīgo vienību visniknāko pretestību, ienaidniekam izdevās paplašināt savu iebrukumu uz rietumiem un vienā vietā sasniegt Saldus-Dobeles ceļu. Mūsu nepārtrauktie prettriecieni aizkavēja boļševikus iegūt pārrāvumu uz ziemeļiem, un viņu uzbrukuma smailes uztvertas kādā jaunizveidotā aizsardzības līnijā.

7. *martā*: (BSV) Kurzemes atvaires kaujas degpunkts arī vakar atradās uz austrumiem no Saldus. Par spīti lielam spēku un munīcijas patēriņam ienaidnieka uzbrukuma panākumi aprobežojās ar nenozīmīgiem iebrukumiem. Dienvidaustrumos no Liepājas mazinājās veltīgo boļševiku pārraušanas mēģinājumu spars.

(KV) Kurzemes cietoksnis joprojām izcīna vissīvāko atvaires kauju. Boļševiki, nežēlīgi upurējot no jauna pievestus spēkus, arī otrdien mēģināja dienvidaustrumos no Saldus iegūt izšķirīgu pārrāvumu un līdz ar to saskaldīt mūsu atvaires fronti. Zaudējot tikai nelielu apvidu, atkal izdevās niknās cīņās, kas turpinājās visu dienu, uztvert boļševiku triecienu.

Boļševiki savu lieluzbrukumu austrumos no Saldus ievadīja ar viesuļuguni, kuras laikā tie pret šauru frontes sektoru izšāva vairāk nekā 35.000 visu kalibru granātu. Par katru kvadrātmetru zemes, ko ienaidnieks atņēma mūsu grenadieriem, tam bija jāmaksā ar lieliem asiņainiem zaudējumiem. Veltīgi boļševiki centās iegūt savās rokās kādu svarīgu krustceļu, ko mūsu spēki aizstāvēja ar vislielāko sīkstumu. 26 reizes viņu bataljoni un pulki šai dienā uzbruka svarīgajai pozīcijai.

Kopā Kurzemē vakar boļševiki zaudēja 55 tankus. Iznīcinātāji zemlidojumos trāpīja 2 padomju ātrlaivas.

8. *martā*: (KV) Sīva cīņa Kurzemē turpinājās. Ar visiem viņu rīcībā esošiem līdzekļiem boļševiki mēģināja paplašināt savu iegūto iebrukuma joslu uz dienvidaustrumiem no Saldus. Kamēr šaurā telpā

sakopoto 14 padomju strēlnieku divīziju galvenais trieciens vērsās uz ziemeļrietumiem, tajā pašā laikā ienaidnieks paplašināja savu lieluzbrukumu arī uz rietumiem Zvārdes rajonā. Sīvās cīņās mūsu grenadieriem izdevās līdz vakaram ienaidnieka uzbrukuma smailes uztvert jaunā nodrošināšanas līnijā.

9. *martā*: (KV) Arī vakar Kurzemē boļševiki turpināja lieluzbrukumu ar nesamazinātu stiprumu. Viņu neatlaidīgos mēģinājumus savu uzbrukumu apjomu dienvidaustrumos no Saldus vēl paplašināt uz ziemeļiem un dienvidaustrumiem niknās cīņās izjauca. Turpretim pēc spēcīgas sagatavošanas uguns ienaidniekam, kas nepārtraukti gāja uzbrukumā ar stiprām tanku atbalstītām kājnieku vienībām, izdevās iegūt apvidu uz rietumiem. Viņu triecienus mūsu vienības, nikni pretojoties, uztvēra jaunā aizsardzības līnijā. Vakar vēlā pēcpusdienā sīvās mainīgās cīņas kāpinājās līdz vislielākajam niknumam.

10. *martā*: (BSV) Mūsu Kurzemes cīnītāji austrumos no Saldus galvenā kaujas laukā uztvēra 23. padomju armiju, kas uzbrūk ar nemazinātu sparū.

12. *martā*: (BSV) Lielkauja Kurzemē, apvidū uz dienvidaustrumiem no Saldus turpinājās ar nemazinātu asumu. Niecīgi iebrukumi maksāja boļševikiem lielus cilvēku un materiālu zaudējumus. Starp citu, sašāva 31 tanku.

13. *martā*: (BSV) Arī 10. Kurzemes atvaires kaujas dienā 22. padomju armijas mēģinājumi pārraut fronti dienvidaustrumos no Saldus sabruka, negūstot izšķirīgu apvidu. Kopš lielkaujas sākuma šai vietā iznīcināti 205 ienaidnieka tanki.

14. *martā*: (BSV) Kurzemē padomju uzbrukumu spars ienaidnieka lielo zaudējumu un atkušņa sākšanās dēļ atslāba arī Saldus telpā. Daudz atsevišķu ienaidnieka uzbrukumu sabruka pret mūsu spēku nesatricināmo atvairi.

*

16. martā ON ziņo: Tagad nobeigtajā 5. Kurzemes kaujā mūsu Kurzemes cīnītāji abos kaujas posmos no 15.— 27. februārim un no 4.— 12. martam sekmīgi atvairījuši 50 ienaidnieka strēlnieku divīziju un 30 tanku vienību uzbrukumus un nodarījuši ienaidniekam jūtamus cilvēku un materiālu zaudējumus. Ienaidnieka cilvēku zaudējumi 5. Kurzemes kaujā, kritušie un ievainotie, uzmanīgi vērtējot, sasniedz kopā 70.000 vīru, bez tam saņemti 650 gūstekņi un pārbēdzēji. Tai pašā laikā no ierindas izsisti 608 ienaidnieka tanki, nogāztas 178 lidmašīnas, pie kam 24 no tām ar kājnieku ieročiem. Ļoti liels ir arī iznīcināto vai mūsu rokās kritušo ienaidnieka smago ieroču skaits. Iznīcināti vai iegūti 436 lielgabali vai prettanku lielgabali, 46 granātu metēji un 340 ložmetēji.

Mūsu pusē no ierindas izsisto skaits iztaisa tikai niecīgu daļu no ienaidnieka zaudējumiem. Arī ienaidnieka iegūtais apvidus nekādi neatbilst lielajiem upuriem, kas no jauna piespieduši boļševikus pārgrupēties.

Piecos veltīgos uzbrukumos Kurzemes cietoksnim boļševiki līdz šim zaudējuši 320.000 kritušo, ievainoto un gūstekņu, kā arī 2.388 tankus, 695 lidmašīnas; 906 lielgabalus un 1.140 ložmetējus. Nepilnos 5 mēnešos rūditās Kurzemes divīzijas tādējādi sakāvušas mazākais 12 kaujas stipruma padomju armiju korpusu, kā arī daudzu tanku vienību.

Sestais lieluzbrukums.

6. boļševiku lieluzbrukums sākās 17. martā Saldus-Brocēnu rajonā un ilga līdz 3. aprīlim. Arī šim pēdējam lieluzbrukumam nekādu panākumu nebija. Boļševiki zaudēja 74.500 karavīru.

19. martā: (BSV) Kurzemes jaunās atvairīšanas kaujas degpunktos arī vakar ienaidnieka triecieni sabruka mūsu nelokāmās atvaires priekšā. Boļševiki cieta lielus asiņainus zaudējumus un divās kaujas dienās zaudēja 92 tankus.

(KV) Vislielākā niknumā iedegusies kauja abpus Saldum kļuvusi par jaunu pārbaudījumu. Mūsu cīņās pārbaudītās divīzijas varonīgā

pretestībā vakar atvairīja divu padomju armiju mēģinājumu pārraut fronti. Par sīvās cīņas smagumu liecina tas, ka pēdējās 48 stundās iznīcināti 92 tanki. Frontes sektors dienvidrietumos no Saldus 18. martā bija nemitīgu padomju uzbrukumu degpunktā. Ienaidnieka uzbrukuma vienības noasiņoja mūsu aizsprosta frontes priekšā, un tikai ziemeļrietumos no Pampāļiem vien boļševiki zaudēja 58 tankus. Kādu ienaidnieka ieņemtu apdzīvotu vietu pretuzbrukumā atguva kāda mūsu tanku divīzija.

20. martā: (BSV) Kurzemē abās pusēs Saldum mūsu divīzijas joprojām sīvi cīnās pret boļševiku uzbrukuma armijām, ko uztvēra atvairē un prettrieciens, nodarot ienaidniekam lielus zaudējumus.

(KV) Jaunā, lielā atvaires kauja Kurzemē vēl pieņēmusies niknumā. Tās degpunktos abpus Saldum ienaidnieks arī vakar svieda cīņā daudz tanku un kaujas lidmašīnu. Boļševikiem gan vairākās vietās izdevās atspiest mūsu fronti atpakaļ, bet niknās mainīgās cīņās viņus tomēr uztvēra vēl artilērijas pozīciju priekšā un izjauca nodomāto frontes pārrāvumu.

Mežos uz ziemeļaustrumiem no Saldus mūsu grenadieru nikni pretojās ienaidniekam, kas uzbruka, netaupot ne cilvēkus, ne materiālus. Mūsu grenadieru, turēdamies pie komandpunktiem, saglabāja frontes kopsakarību arī tad, kad boļševikiem, izmantojot viņu skaitlisko pārsvaru, izdevās nepārredzamajā apvidū paveikt iebrukumus mūsu pozīciju sistēmā.

Austrumos no Saldus ienaidniekam šaurā frontē ar sakopotiem kājnieku un tanku spēkiem izdevās pāriet Saldus-Dobeles dzelzceļa līniju.

Boļševiki vakar Kurzemē zaudēja kopā 28 tankus un 10 lidmašīnas.

21. martā: (BSV) Kurzemē mūsu drošsirdīgās vienības dienvidrietumos no Saldus atkal guva pilnvērtīgus atvaires panākumus un austrumos no pilsētas pretuzbrukumos apstādināja padomju uzbrukuma grupas pēcniecīgiem apvidus ieguvumiem. Ienaidnieka saistīšanas uzbrukumi dienvidaustrumos no Liepājas un dienvidos no Tukuma palika bez sekmēm.

*Latviešu leģiona pastmarkas.
R. Kasparsona zīmējumi.*

22. *martā*: (BSV) Mūsu Kurzemes cīnītāji arī vakar abās pusēs Saldum izjauc boļševiku nodomu pārraut fronti, uzbrūkot ar vislielāko munīcijas patēriņu. Ziemeļrietumos no Dobeles uzbrukumā ejošos boļševikus uztvēra galvenajā kaujas laukā.

23. *martā*: (BSV) Kurzemē boļševiku frontes pārraušanas mēģinājumus līdzšinējos degpunktos par spīti lielai materiālu piepūlei izjauc mūsu nelokāmā atvaire.

24. *martā*: (BSV) Kurzemē uz dienvidrietumiem no Saldus boļševiku uzbrukumi, kuru spars atslāba, palika bez sekmēm, kamēr ziemeļaustrumos no pilsētas un rietumos no Dobeles pēc niknām cīņām uztvēra atsevišķas iebrukušās ienaidnieka uzbrukuma grupas.

(KV) Mūsu Kurzemes cīnītāji, kas joprojām grūti cīnās, arī vakar guva noteiktus atvaires panākumus un no jauna nodarīja ienaidniekam lielus, asiņainus zaudējumus.

Latviešu SS-ieroču grenadieru pulks, kam Vadonis nesē piešķīris vārdu "Voldemārs Veiss", sava komandiera, ar Bruņinieka pakāpes Dzelzs krustu apbalvotā oberšturmbranfīrera Galdiņa vadībā, atvaires kaujā uz austrumiem no Saldus no jauna izcili pierādījis savu spēku. Pēc sīvām uzbrukuma kaujām, lai izvīrītu uz priekšu pašu galvenās līnijas, drošsirdīgie latviešu brīvprātīgie divu dienu laikā atvairīja 35 padomju uzbrukumus līdz pulka stiprumam, iznīcināja 5 ienaidnieka kaujas ratus ar tanku dūrēm un nodarīja boļševikiem lielus zaudējumus.

*Latviešu leģiona pastmarkas.
R. Kasparsona zīmējumi.*

25. *martā*: (KV) Sestā Kurzemes kauja tagad pārsviedusies arī uz cīņu vietām dienvidaustrumos no Liepājas. Abpus Vartajai ienaidnieks vakar pusdienas laikā pēc pusstundu ilgas artilērijas sagatavošanas uguns ar vairākām strēlnieku divīzijām un vienu tanku vienību sāka gaidīto uzbrukumu. Mūsu grenadieru to uztvēra un atvairīja ar tanku grupu atbalstītiem enerģiskiem prettriecieniem.

Abpus Saldus, it sevišķi mūsu frontes austrumu daļā, kauja turpinājās ar nesamazinātu niknumu. Ārkārtīgi niknas kaujas no jauna notika arī apvidū uz ziemeļrietumiem no Dobeles.

25. *martā*: (BSV) Atjaunotiem ienaidnieka uzbrukumiem uz austrumiem no Liepājas nebija nekādu sekmju. Ziemeļaustrumos no Saldus un ziemeļrietumos no Dobeles mūsu drošsirdīgās vienības izcīnīja pilnvērtīgus atvairējumus un nodarīja boļševikiem lielus zaudējumus.

28. *martā*: (BSV) Kamēr austrumos no Liepājas ienaidnieks aprobežojās ar vājākiem triecieniem, viņš savus uzbrukumus pastiprināja ziemeļaustrumos no Saldus un ziemeļaustrumos no Dobeles. Tie sabruka niknās cīņās pret mūsu vienību sīksto pretestību.

29. *martā*: (BSV) Kurzemē uz austrumiem no Liepājas, ziemeļaustrumos no Saldus un ziemeļrietumos no Dobeles atsita stiprākus uzbrukumus. Ap kādu iebrukumu ziemeļrietumos no Dobeles cīņas vēl turpinājās.

31. *martā*: (BSV) Pieņemoties dubļiem, ienaidnieks Kurzemē turpināja uzbrukt tikai ziemeļrietumos no Dobeles, bet bez vērā liekamajiem panākumiem.

3. *aprīlī*: (KV) Neraugoties uz ieilgušo lietu, arī Lieldienās Kurzemē cīņu pārtraukuma nebija. Īstenā dumbrajā pārvērstā apvidū mūsu grenadieru no jauna pretojās boļševiku triecienam, kas, pievedot jaunus spēkus, mēģināja izlauzties starp Saldu un Tukumu. Rietumos no Abavas upes uzsāktos ienaidnieka uzbrukumus, neraugoties uz iepriekšējo cīņu dienu ārkārtīgām grūtībām, mūsu vienības atvairīja. Ieroču SS-latviešu grenadieru atņēma boļševikiem kādu galvenās kaujas līnijas priekšā esošu apdzīvotu vietu.

4. *aprīlī*: (BSV) Ziemeļrietumos no Dobeles izjuka atkārtoti boļševiku uzbrukumi.

7. *aprīlī*: (KV) 3. aprīlī pēc 16 dienu ilgām cīņām noslēgusies 6. Kurzemes kauja.

Ienaidnieks atkal nav sasniedzis savu mērķi — saskaldīt Kurzemes fronti un ietriekties Kurzemes kaujas lauka dziļumā. Smagās, neizdevīgos apstākļos izcīnītās kaujās mūsu pārbaudītās vienības arvien no jauna uztvērušas ienaidnieku un noturējušas frontes kopsakarību.

12. *martā* boļševiki pēc 10 dienu ilgiem, veltīgiem uzbrukumiem bija spiesti pārtraukt lieluzbrukumu Saldus apvidū. Visi padomju mēģinājumi ar 15 strēlnieku divīzijām un vairākām tanku daļām pārraut mūsu fronti izjuka pēc lieliem zaudējumiem.

Pēc tam sekojošais cīņu pārtraukums tomēr bija tikai īslaicīgs. 17. marta pēcpusdienas stundās ienaidnieks uz dienvidaustrumiem no Saldus atkal uzsāka lieluzbrukumu ar aviācijas atbalstītām vienībām, tai pašā laikā mēģinot ielauzt mūsu fronti arī no austrumiem. Bija sākusies 6. Kurzemes kauja. Pa daļai svaigie spēki, ko ienaidnieks meta kaujās, to starpā daudz soda bataljonu, jau pirmajās divās dienās cieta ievērojamus zaudējumus. 48 stundu laikā gāja bojā 92 padomju tanki. Ienaidnieks, kas uzbruka netaupot munīciju, arvien no jauna noasiņoja mūsu aizsprosta pozīciju priekšā, ko turēja vācu un latviešu grenadieru, sīkstī aizstāvēdami savus komandpunktus. Vairākas

ienaidnieka grupas, kas bija izvirzījušās uz dienvidrietumiem no Saldus, atgriezās no aizmugures sakariem, koncentriskos uzbrukumos saspieda un iznīcināja niknās meža cīņās.

Ienaidnieka uzbrukumu smaguma punkts beidzot pārvietojās uz apvidu ziemeļrietumos no Dobeles. Ar 7 strēlnieku korpusiem un daudz tanku vienībām boļševiki te uzbruka mūsu pozīcijām. Tiem izdevās ar kādu daļu no spēkiem iespieties nepārredzamajā mežā un purvu apvidū abpus Saldus dzelzceļam un pavirzīties arī uz priekšu rietumos no Abavas. Bet arī te grūtās, mainīgās cīņās izjaukti ienaidnieka nodomi pārraut fronti. Īstenā dumbrajā pārvērstajā mežā un purvu apvidū, dienu un nakti visniknākās cīņās iesaistīti visu ieroču šķiru karavīri ik stundu izpildīja sava uzdevuma likumu: darīt vairāk par pienākumu.

Ne mirkli vadība neļāva ienaidniekam pārņemt rīcības brīvību, arvien no jauna izjauca ienaidnieka plānus un iebrukumu vietās raidīja visus rīcībā esošos spēkus, lai atsviestu pretinieku, pārsteidzot ar pretuzbrukumiem. Bieži vien ar saujiņu vīru, kopā sasauktu no štābiem un trosiem, komandieriem, pašiem uz savu galvu rīkojoties, pašai dziedzīgā apņēmībā izdevās noturēt svarīgus atbalsta punktus pret ienaidnieka uzbrukumiem un tā novērst draudīgo boļševiku izlaušanos cauri fronteī. Arī ar jaunpievestiem, svaigi cīņās raidītiem spēkiem ienaidnieks nespēja gūt izšķirīgas sekmes. Pēc grūtām cīņām, kas turpinājās arī Lieldienu dienās, boļševiki bija spiesti līdz turpmākam atteikties no ofensīvas turpināšanas.

Arī tagad noslēgtajā 6. Kurzemes kaujā ienaidnieks cietis ievērojamus cilvēku un materiālu zaudējumus, kam nav nekāda samēra ar iegūto apvidu. Padomju zaudējumi, kritušos un ievainotos uzmanīgi vērtējot, sasniedz ap 74.000 vīru, to starpā mazākais 21.000 kritis. Gūstekņu skaits ir 533, iegūti vai iznīcināti 263 tanki, 185 lielgabali, 29 granātu metēji, 249 ložmetēji, kā arī daudz rokas ieroču. Bez tam 6. Kurzemes kaujas laikā nogāztas 27 ienaidnieka lidmašīnas.

VĀCU ARMIJAS KAPITULĒ

No 3. aprīļa līdz pat kapitulācijas dienai — 8. maijam nekāda ievērojama kara darbība frontē vairs nenotika. Boļševiku nodoms ieņemt Kurzemes cietoksni nebija izdevies un nebija arī nekādu cerību, ka tuvākā nākotnē varētu salūzt cietokšņa aizstāvju pretestība, tādēļ aprīļa sākumā viņi pārsvieda lielu daļu savu Kurzemes divīziju uz Berlīni.

Pēdējā vācu bruņoto spēku virspavēlniecības ziņojumā no lieladmirāļa Dēnica galvenās mītnes 7. maijā par Kurzemi teikts:

—No Kurzemes neziņo par kaut kādu nozīmīgu cīņu darbību.

Kurzemes virspavēlniecība 7. maijā ziņo:

—Cīņu pārtraukums Kurzemē turpinājās arī vakar. —

Kas boļševikiem neizdevās ar ieroču varu, to viņi ieguva 8. maijā, kad vācu armijas Kurzemē kapitulēja, paklausot vācu jaunā virspavēlnieka lieladmirāļa Dēnica pavēlei. Kapitulācijas pavēli 19. divīzijas komandieris ģen. Štrekenbahs paziņoja pulku un atsevišķo bataljonu komandieriem 8. maijā plkst. 14.00.

Par Kurzemes cietokšņa armiju kapitulācijas norisi Padomju informācijas birojs savos ikdienas operāciju kopsavilkumos Pravdā par iepriekšējo dienu ziņoja* :

10. maijā: Starp Tukumu un Liepāju vācu armiju Kurzemes grupa sastāvoša no 16. un 18. vācu armijas, ko vadīja ģenerālis Gilperts**, š. g. 8. maijā plkst. 23 pārtrauca pretošanos un sāka nodot savu sastāvu un kara rīkus Ļeņingradas frontes karaspēkam. Frontes karaspēks ieņēma Liepājas, Pāvilostas, Aizputes, Skrundas, Saldus, Sabiles, Kandavas un Tukuma pilsētas. Līdz 9. maija vakaram frontes

* Pravda, 1945. g. 111.— 116. numuram.

** Uzvārdos iespējamas transkripcijas kļūdas.

karaspēkam gūstā bija padevušies vairāk kā 45.000 vācu kareivju un virsnieku. Pieņemšana gūstā turpinājās.

11. maijā: 10. maijā Ļeņingradas frontes karaspēks turpināja pieņemt gūstā kapitulējošās vācu armijas Kurzemes grupas vienības.
10. maijā līdz plkst. 8 bija padevušies gūstā:

- 68.578 vācu kareivji un apakšvirsnieki,
- 1.982 virsnieki un
- 13 ģenerāļi.

Sagūstīto ģenerāļu skaitā:

- Vācu armijas Kurzemes grupas komandējošais ģen. Gilperts,
- Komandējošais 16. armijas ģenerālleitnants Folkamers,
- ”— 18. —”— ģenerālleitnants Bege,
- 2. armijas korpusa komandieris ģen.-ltņ. Gause,
- 122. kājnieku divīzijas komandieris ģen.-maj. Šatzs,
- 126. —”— ģen.-maj. Helings,
- 329. —”— ģen.-ltņ. Menkels.

Apzinātas sekojošas trofejas:

- 143 tanki un pašgājēji ieroči,
- 68 lidmašīnas,
- 532 lauku lieltgabali,
- 146 mīnumetēji,
- 1.421 ložmetējs,
- 8.870 šautenes un patšautenes,
- 50 bruņumašīnas,
- 1.11 2 automašīnas,
- 106 traktori un vilcēji,
- 104 radiostacijas,
- 470 pajūgi ar karamateriālu,
- 3.313 zirgi.

Pieņemšana gūstā un trofeju apzināšana vēl turpinājās. Frontes karaspēks ieņēmis Ventspils, Talsu un Kuldīgas pilsētas.

12. maijā: 11. maijā Ļeņingradas frontes karaspēks turpināja pieņemt gūstā kapitulējošās vācu armijas Kurzemes grupas vienības. No 9. līdz 11. maijam bija padevušies gūstā:

133.000 vācu kareivji un virsnieki un
14 ģenerāļi.

Sagūstīto ģenerāļu skaitā bez jau iepriekš minētiem:

563.	kājnieku divīzijas komandieris	ģen.-ltņ. Neimans,
87.	—”—	ģen.-ltņ. Štrachvics
30.	kājnieku divīzijas komandieris	ģen.-maj. Hence,
263.	—”—	ģen.-maj. Hemans,
24.	—”—	ģen.-maj. Šulcs,
21.	kaujas grupas-divīzijas komand.	ģen.-maj. Barts.

Apzinātas trofejas:

244 tanki un pašgājēji ieroči,
75 lidmašīnas,
948 lauku lielgabali,
323 mīnumetēji,
2.932 ložmetēji,
41.310 šautenes un patšautenes,
130 bruņumašīnas,
3.478 automašīnas,
215 traktori un vilcēji,
223 radiostacijas,
3.332 pajūgi ar karamateriāliem,
11.280 zirgi.

Pieņemšana gūstā un trofeju apzināšana turpinājās. Frontes karaspēks pilnīgi ieņēmis Kurzemi, sasniedzot Rīgas jūras līci un Baltijas jūru.

13. *maijā*: 12. maijā Ļeņingradas frontes karaspēks turpināja pieņemt gūstā kapitulējošās vācu armijas Kurzemes grupas vienības. No 9. līdz 12. maijam padevušies gūstā:

140.408 vācu kareivji un apakšvirsnieki,
5.083 virsnieki un
28 ģenerāļi.

Sagūstīto ģenerāļu skaitā bez jau iepriekš minētiem:

Vācu armijas Kurzemes grupas štāba pr-ks	ģen.-ltņ. Ferčs,
38. armijas korpusa komandieris art.	ģen. Hercogs,
1.	—”—
10.	—”—
205. kājnieku divīzijas komandieris	ģen.-maj. Gīze,
132.	—”—
225.	—”—
300.	—”—
81.	—”—
	ģen.-ltņ. Benceveni,

16. armijas korpusa komandieris ģen.-ltņ. Vēbers, 207. apsardzības divīzijas komandieris ģen.-maj. Bauers, Kurzemes nocietinātā rajona komandants ģen.-ltņ. Bands, Liepājas pilsētas komandants ģen.-maj. Millers, Kurzemes arm. grupas aizmugures pr-ks ģen.-maj. Pauzers, Kurzemes arm. grupas veterinārā dien. pr-ks ģen.-ltņ. Kēlers.

Pārņemtas un apzinātas sekojošas trofejas:

307 tanki un pašgājēji ieroči,
75 lidmašīnas,
1.427 lauku lielgabali,
557 mīnumetēji,
3.879 ložmetēji,
52.887 šautenes un patšautenes,
219 bruņumašīnas,

- 4.281 automašīna,
- 310 radiostacijas,
- 240 traktori un vilcēji,
- 3.442 pajūgi ar karamateriāliem,
- 14.056 zirgi.

Pieņemšana gūstā un trofeju apzināšana turpinājās.

14. maijā: 13. maijā Ļeņingradas frontes karaspēks turpināja pieņemt gūstā kapitulējošās vācu armijas Kurzemes grupas vienības. No 9. līdz 13. maijam padevušies gūstā:

- 181.032 vācu kareivji un apakšvirsnieki,
- 8.038 virsnieki un
- 42 ģenerāļi.

Sagūstīto ģenerāļu skaitā bez jau iepriekš minētiem:

Kurzemes armiju grupas sapieru pr-ks	ģen.-ltņ. Medems,
—”—	sakaru pr-iks ģen.-maj. Negendorfs,
16. armijas štāba priekšnieks	ģen.-maj. Gersdorfs,
18. —”—	ģen.-ltņ. Mērks,
Kurzemes UR (?) komandants	ģen.-ltņ. fon Ginkels,
16. armijas artilērijas pr-ks	ģen.-maj. Baijermaisters,
18. —”—	ģen.-ltņ. Fišers,
Krastu aizsardzības pr-ks Liepājā	admirālis Emevalds,
1. gaisa flotes komandieris	ģen.-ltņ. Glukbais (Flugbeils?),
Krastu aizsardzības priekšnieks	ģen.-maj. Verters,
Sabiles nociet, rajona komandants	ģen.-maj. Ruprehts,
1. gaisa flotes sakaru priekšnieks	ģen.-ltņ. Zattlers,
16. armijas galvenais veterinārs	ģen. Betke, Ģenerālmajors
Pāvels.*	

* Ģenerāļus F. Verteru un Br. Pāvelu (pārzinājis gūstekņu nometnes) boļševiku Baltijas kara apgabala tribunāls Rīgā 1946. g. 26. janvārī notiesāja un 3. februārī Uzvaras laukumā publiski pakāra. Tanī paša dienā līdzīga veida nāves sods izpildīts arī šai grāmatā daudzkārt pieminētajam policijas ģenerālim Jekelnam un bij. Rīgas un Ventspils kara komandantam ģen.-ltņ. Z. Rufam, bij.

Tanī pašā laikā pieņemtas un apzinātas trofejas:

325	tanki un pašgājēji ieroči,
136	lidmašīnas,
1.548	lauku liелgabali,
557	mīnumetēji,
4.363	ložmetēji,
57.646	šautenes un patšautenes,
224	bruņumašīnas,
310	radiostacijas,
5.825	automašīnas,
240	traktori un vilcēji,
3.442	pajūgi ar karamateriāliem,
16.543	zirgi.

16. maijā: Vācu kareivju un virsnieku pieņemšana gūstā visās frontēs nobeigta.

No šiem oficiālajiem ziņojumiem redzams, ka gūstā saņemti tikai 15 divīziju komandieri. Kur palikuši pārējie, vai tie nav labprātīgi padevušies un tiem izdevies izglābties vai arī tie sagūstīti vēlāk mežu ķemmēšanas akcijās? Trūkst arī VI korpusa un 19. latviešu divīzijas komandieru vārdu. Ziņojumos ne ar vienu vārdu nav pieminēti latviešu karavīri.

LATVIEŠU KARAVĪRS PALIKA NEUZVARĒTS

Kurzemē boļševiku gūstā krita un kopā ar lielu savas tautas daļu Golgātas ceļu aizgāja pie 14.000 cīņās neuzvarēto leģendāro latviešu cīnītāju, kas kapitulācijas brīdī atradās:

19. divīzijā	5.200
Rusmaņa kaujas grupā Dundagā	3.000
7 būvbataljonus	2.800
3 policijas bataljonus	1.100

Liepājas cietokšņa komandantam ģen.-ltn. A. fon Montetonam un bij. Daugavpils un Saldus lauku komandantam ģen.-maj. H. Kiperam.

Gaisa spēku izpalīgos Liepājā u.c
Citās sīkākās vienībās

560
1.000

Tikainiecīgam skaitam vēl pēdējā brīdī izdevās izglābties kuģos uz Vāciju vai laivās uz Zviedriju. 7 mēnešu cīņās Kurzemē bija krituši apm. 3.500 latviešu karavīri.

Kā norisinājās kapitulācija frontē, mums nav sīkumos zināms, bet 8/9. maija notikumus aizmugures vienībās sīki attēlo 3 latviešu virsnieki, kas pārvarot neiedomājamas grūtības, kājām šķērsojot Lietuvu, Poliju un Austrumprūsiju, 1945. g. vēlā rudenī sasniedza Rietumvāciju. Šie 3 virsnieki 1945. g. aprīļa sākumā kādas lielākas latviešu leģionāru vienības sastāvā pārvesti no Vācijas uz Kurzemes cietoksni 19. divīzijas papildināšanai un novietoti apmācībām Dundagas rajonā.

— Ir 1945. g. 9. maija priekšpusdiena, jauks, saulains laiks. Kā parasti, kad nebija nekas cits darāms, Lielirbes upes krastā atļaidies, makšķerēju. Apkārt klusu šalc jūrmalas priežu meži, mierina, bet īsta miera nav. Šorīt saņēmu no sava priekšnieka piesūtīto attiecīgā rajona vācu virspavēlnieka ar vakardienu datēto rīkojuma norakstu, kurā norādīts, ka Vācija ir kapitulējusi Rietumu sabiedroto priekšā, bet cīņu pret Krieviju turpinās, un, ja kāds izplata baumas par vispārēju Vācijas kapitulāciju, tās esot bez pamata, ļaunprātīgas un apkarojamas. Vai tas būtu jauna posma sākums šajā karā? Vai šis pagrieziens nebija sen jau gaidīts? Tādas domas mani nodarbina, kad pēkšņi blakus nostājas adjutants.

“Nupat biju “mazbānīša” stacijā. Dzelzceļnieki dedzina dokumentus, plkst. 14 krievi pārņemšot līniju un staciju” — viņš ātri pieteica.

“Lai sevišķu uzdevumu virsnieks aiziet pie kaimiņu vācu krasta baterijas komandiera un uzzina, vai tam nav kādi viņa priekšniecības rīkojumi” — atteicu viņam. Pulkstenis rāda 11.

Pēc apm. stundas mums šī skaidrība bija, vismaz par cik tas attiecās uz vāciešiem. Līdz plkst. 11 viņiem ieroči jānoliek pie dzelzceļstacijas, bet pozīciju vietās jāizkar balti karogi, pašiem

jādodas uz pulcēšanās vietām un tur jāsaņem krievu rīkojumi. Īsi sakot, skaidra un pilnīga kapitulācija. Bet mums tā nepietiek. Man ir vajadzīgi mūsu priekšnieka norādījumi. Attālums līdz viņam 15 kilometru, telefona satiksmes nav, ar auto vai velosipēdu braucamu ceļu nav. Vienīgais ceļš — šaursliežu dzelzceļstiga. Liku dzelzceļtrulim piejūgt zirgu un ar šo “ekspresi” adjutanta un ārsta pavadībā devos pie sava priekšnieka (ārsts, saprotams, nemiera tirdīts, pats lūdza, lai viņu ņemu līdz). Savas vienības vīriem apsoliju atgriezties pie viņiem. Mans lielākais prieks un gandarījums ir, apzinoties, ka viņi man ticēja: pēc dažām stundām atgriežoties, visus atradu, kur atstāju, vienība nebija izklīdusi, nedz panikas pārņemta. Šie brašie latvju vīri tomēr mani pazina, — viņi zināja, ka es viņu ticību ne mūžam nespēšu pievilt.

Ceļā uz augstāko štābu satikām izklīstošos citu vienību karavīrus, un kā tas mēdz būt ar glēvākiem raksturiem, pa lielāka daļai vairāk vai mazāk iereibušus.

Izrādījās, ka karaspēka noliktavas Ventspilī jau vakar ir “nodotas publikas lietošanā”, un daudzi karavīri, kas tur bija dienesta darīšanās vai ceļā uz savu atvaļinājuma vietu, “pārtrauca” kā dienesta pildīšanu, tā atvaļinājumu un aktīvi piedalījās to mantu un labumu dalīšanās, kas daudzus kara gadus bija liegtas. Iegūtos dzērienus, pīpējamo un saldumus veseliem vagoniem transportēja atsevišķie karavīri uz saviem novietojumiem. Kāda partija, satiekoties ceļā, arī mūs bagātīgi apveltīja ar šiem labumiem, cik nu mūsu “ekspresa” lielums atļāva. Kāds šīs partijas iereibis seržants apgalvoja, ka šonakt no Ovīšiem ap pusnakti vēl viena laiva noteikti došoties uz Zviedrijas krastiem. Viņa stāstījums atrada dzirdīgas ausis pie adjutanta un ārsta, tie tūlīt uz vietas nolēma mēģināt sameklēt šo laivu un tikt tajā iekšā. Apsoliju viņus nekavējoties atbrīvot, kad būšu ieguvis kaut kādu skaidrību no sava priekšnieka. Viņi aizgāja. Kopš tā laika par viņiem nav nekādu ziņu: nebija viņu ne Vācijā, ne Zviedrijā, kur visi, kas vien varēja, centās rast vairāk vai mazāk drošu patvērumu. Lai Dievs ir žēlīgs viņu dvēselēm.

Mana priekšnieka štābu Ventspils noliktavu labumi bija sasnieguši jau agrāk. Mums ierodoties, tur dzēra bēres Latvijai un daudzi, to nemaz neapzinoties, arī paši sev. Jā, vairs nav nekādu šaubu; mums ir jākapitulē krievu priekšā, jānoliek ieroči un pašiem jādodas uz pulcēšanās vietām Ēdoles rajonā, kur gaidīs krievu rīkojumi. Pa ceļiem jāiet mazākās vai lielākās vienībās, ieroču nedrīkst būt. Mans priekšnieks esot vakar nosūtījis uz Liepāju speciālu sūtņi uzņemt sakarus ar mūsu Kurzemes pagaidu valdību; vai mēs no šīs akcijas drīkstam ko cerēt un vai vispār sūtītais spēs atgriezties, to neviens nezina. Pieteicu, ka mana vienība ieročus nenoliks un uz pulcēšanās vietām neies, bet pulciņos izklīdīs pa mežiem. Pats personīgi lūdzu savu priekšnieku noteikt man kādu vietu mežā, kur es rītu viņu varētu satikt un informēties par uz Liepāju sūtītā vīra ceļojuma rezultātiem. Šo vietu norunājām kilometrus 20 no pašreizējās, purvainajos mežos Lielirbes upes krastos; turpat arī būšot kāda mūsu citas vienības daļa.

“Karš ir beidzies. Par to, ka mēs aizstāvējām savu tēvzemi, no šī brīža mēs no karavīriem pārvēršamies vajātos meža zvēros” — pēc atgriešanās teicu starp Kurzemes jūrmalas priedēm ierindā stāvošajiem saviem vīriem. “No šī brīža jūs esat brīvi no visiem pienākumiem un visām saistībām, ko uzlika mums dzimtene kā saviem aizstāvjiem” — te man kaklā iespiežas kāds kamols un uz labu laiku jāapklust; redzu, visiem lūpas cieši sakniebtas, bet daudziem, kas tālu vairs nav nepiedzīvojuši jaunekļi, acu skats ir stipri miglains; to redzot, kamols kaklā iespiežas atkal. “Zinu, jūs krievu gūstā iet negribat, jo tā būtu diezgan ātra bojā eja, to var paspēt vienmēr. Ieteicu sadalīties nelielos pulciņos, jo mazām grupām ir lielākas izredzes izbēgt krievu pakaļmeklēšanām un vieglāk pārvarēt pārtikas grūtības. Apvienojieties atkarā no savu nākošo interešu mērķa, Raunas lielmežu cienītāji — kopā, Lubānas klānu pazinēji — kopā. Nekādā gadījumā pirmajā laikā neuzturieties Dundagas mežos, jo tie būs pirmie, ko krievi fīrīs. Savas kopējās gaitas cīņu laukos un vienībā beigsim ar lūgšanu, kas ik dienas pavadīja mūsu kalpošanu savai tautai, savai valstij. Dievs, svētī Latviju!”

Kritušie tautieši

(38. turpinājums)

1) Aabs, Arnolds	dz. 15. 6.09	kritis 8. 4.44	17 krit. ?	3852. Slaucltājs Ru
2) Abacis, Rudolfs	• 26. 6.20	• 8. 3.45	29. 5.44	3853. Slaukstiņš ?
3) Ābele, Alfreds	• 11.11.15	• 11. 7.44	21. 8.44	3854. Steiners Veids
4) Ābele, Arnolds	• 13. 8.23	• 5. 3.44	5. 4.44	3855. Steiners Imants
5) Ābele, Jānis	• 23. 7.09	• 3. 9.43	7. 3.44	3856. Sličas Aleksands
6) Ābele, Olgerts	• 27.12.24	• 17. 3.44	30. 3.44	3857. Sliškāns Arturs
7) Ābele, Teodors	• 18.10.13	• 13. 7.44	21. 8.44	3858. Slipiņš Jānis
8) Ābelīte, Eriks	?	• 23. 2.44	14.10.44	3859. Slišāns Donats
9) Ābelītis, Edgars	• 15. 2.26	• 4.11.44		3860. Slišāns ?
10) Ābelītiņš, Jānis	• 17.10.21	• 15.11.44	25. 7.44	3861. Sloka Jānis
11) Ābelītiņš, Korradis	• 27. 5.14	• 25. 3.44	30. 7.44	3862. Sloka Pāvils
12) Ābelītiņš, Visvaldis	• 18.10.20	• 10. 7.44	16. 3.44	3863. Sļūka Jānis
13) Ābels, Herberts	?	• 10. 9.43	29. 9.43	3864. Sļūka Mārtiņš
14) Ābers, Arkons	• 25. 9.26	• 2. 2.45		3865. Smagars Voldemārs
15) Abiks, Jānis	• 8. 6.25	• 18. 7.44	3. 2.44	3866. Smalkis Juris
16) Aboliņš, Ansis	?	• 7.11.43	0. 9.43	3867. Smants Antons
17) Aboliņš, Arnolds	• 31. 8.07	• 17. 7.44	1. 7.44	3868. Smaukstelis Jānis
18) Aboliņš, Arturs	• 29. 6.21	• 17. 7.44	7.44	3869. Smēmanis Arturs
19) Aboliņš, Arturs	• 14. 9.21	• 5. 4.44	1.44	3870. Smilga Kārlis
20) Aboliņš, Alfreds	• 4. 8.23	• 28. 1.44	9.43	3871. Smilkstiņš Laimdots
21) Aboliņš, Jānis	• 16. 7.06	• 3. 6.43	3.44	3872. Smilškalns Nikolajs
22) Abols, Arvids	• 30. 8.16	• 3. 8. 4		3873. Smilīnieks Alfreds
23) Abols, Jānis	• 8. 2.17	• 8. 2.44	1.44	3874. Smits Arnolds
24) Abols, Roberts	?	• 22.10.44	9.44	3875. Šmits Daumanis
25) Abols, Voldemārs	• 17.10.22	• 13.10.44	2.44	3876. Šmits Jānis
26) Āboliņš, Pēteris	• 18. 2.24	• 26. 3.44	1.44	3877. Šmits Kārlis
27) Āboliņš, Roberts	• 12. 9.19	• 6. 9.43	14. 4.44	3878. Šmits Roberts
28) Ābolītiņš, Laimonis	• 29. 8.23	• 26. 3.44	15. 4.44	3879. Šmits Vilis
29) Ābolītiņš, Raimonds	• 29. 8.23	• 26. 3.44	44	3880. Smolajovs Teodors
30) Ābrams, Ilmārs	• 1923	• 15. 4.44	44	3881. Snē Jānis
31) Abrickis, Vilhelms	• 9.12.29	• 1. 3.44	44	3882. Snebelis Vladislavs
32) Adamovičs, Aleksandrs	• 16. 9.23	• 10. 9.43	3	3883. Šneiders Augusts
33) Adamovičs, Floriāns	• 17.12.08	• 5. 2.42	4	3884. Šneiders Jānis
34) Adamovičs, Jānis	• 7.12.12	• 5. 4.44	3	3885. Šneps Arnolds
35) Adamovičs, Vladislavs	• 18.11.12	• 5. 4.44	28.12.44	3886. Šneps Edgars
36) Adamsons, Ernests	• 19. 2.31	• 20. 6.44	5. 4.44	3887. Šneps Roberts
37) Adamsons, Viktors	• 15. 9.06	• 28.12.44	3. 2.44	3888. Šneps Jānis
38) Adamuks, Anatolijs	• 3.12.20	• 5. 4.44	26. 3.44	3889. Šnepsts Jānis
39) Ādiņš, Rudolfs	• 16. 2.20	• 3. 2.44	2. 2.45	3890. Šnepsts Pēteris
40) Adlers, Arnolds	• 11. 6.23	• 26. 3.44	11. 7.44	3891. Sniezda Aleksandrs
41) Ādmiņš, Pēteris	• 31.12.12	• 2. 2.45	7. 1.44	3892. Sniegs Arturs
42) Adovičs, Arvids	• 4.11.21	• 11. 7.44	3. 9.43	3893. Sniķers Valfrīds
43) Afanasjevs, Georgs	• 18.11.20	• 2. 9.43	24.12.44	3894. Šnore Censonis
44) Agrums, Aleksandrs	• 27. 3.17	• 5. 1.45	18. 3.44	3895. Šnucits Jānis
45) Agurjanovs, Jānis	• 16.11.12	• 7. 1.44	18.10.43	3896. Šnukuts Leons
46) Amedjanovs, Alfreds	• 2. 9.19	• 3. 9.43	9. 2.44	3897. Soida Boleslavs
47) Aigars, Juris	• 7.12.18	• 24.12.44	13. 2.44	3898. Soika Alfons
48) Aizelksnis, Osvalds	• 6. 5.22	• 18.12.44	16. 3.44	899. Sokolovskis Ādams
49) Aizpurietis, Evalds	• 30. 4.24	• 28. 3.44	25. 2.44	900. Sokolovskis Ernests
50) Aizpurs, Vilis	?	• 18.10.43	27.12.44	
51) Aizpurs, Viktors	• 18. 4.23	• 9. 2.44	5. 4.44	
52) Aizupītis, Arvids	?	• 13. 2.44	1944 g. jūlijā	
53) Aizupietis, Kārlis	• 10. 4.23	• 16. 3.44	17. 8.44	
54) Aizupis, Jūlijs	• 27. 9.18	• 25. 2.44	14.12.43	
55) Akermanis, Artūrs	• 27. 2.10	• 27. 2.10	8. 2.44	
56) Akmanis, Krīss	• 2. 8.04	• 5. 4.44	15. 4.44	
	?	• 1944 g. jūlijā	8. 2.44	
	19.11.11	• 17. 8.44	25.11.22	
	31. 1.23	• 14.12.43	30. 3.18	
	25.11.22	• 8. 2.44	3. 5.20	
	30. 3.18	• 15. 4.44	5.41.22	
	3. 5.20	• 8. 2.44		
	5.41.22	• 26. 3.44		

NEDEĻAS APSKATS

1947. g. 23. maijā

(Turpinājums sekos)

Tuvākas ziņas par kritušiem
 P Latviešu pārstāvības birojam
 TMOLD, Wittjestr. 14. Turpat
 kst tos kritušos kas vēl ne-

Kritušo tūkstoši...

Kurzemes jūrmalas priedēs 9. maija pievakarē atskanēja dažu simtu vīru dziedāta mūsu valsts himna. Atskanēja un izskanēja. Daudziem, jo daudziem viņas dziedātājiem tā bija pēdējā dziesma viņu mūžā.

Vienības pārtikas noliktavā katrs varēja sev ņemt līdzi no tā, kas tur bija, pēc sava prāta un patikas; nekas gan sevišķs tur nebija, visvairāk maize un konservi. Dokumenti un dažas mantas apraktas. Tās pašas dienas vakarā pēdējā grupiņa, 21 cilvēks, ar trīs pajūgiem ar maizi un konserviem, pa grūti lietojamiem smilšainajiem ceļiem devāmies dziļāk mežā. —

Cik liels skaits latviešu karavīru kapitulācijas brīdī atradās Vācijā, galvenā kārtā 15. un jaunsafarmētājā 3. latviešu divīzijā, nav īsti zināms. Pulkv. A. Plensners brošūrā “Informācija par latviešu leģionu” (1949.) min 21.000, bet sakarā ar pulkv.-lt. K. Augstkalna datiem (“Latvija”, 1951. g. janvārī) Vācijā kapitulācijas brīdī atradies daudz lielāks skaits. Rietumu sabiedroto gūstā vien nokļuvuši vairāk kā 25.000 latviešu karavīru, bet cik liels skaits Austrumprūsijā u.c. nokļuva boļševiku rokās, nepavisam nav zināms. Zināms tikai, ka pie Dancigas vien boļševiku rokās krita ap 2.000 leģionāru.

No Leģiona ģenerālinspektora štāba arhīva materiāliem redzams, ka Kara apr. pārvaldes pārbaudījušas iesaukšanai 142.000 1906.—1924. g. dzimušos, no kuriem 95.000 atzīti par kara klausībai derīgiem. Pieminētajos materiālos atrodami arī norādījumi, ka 1944. g. jūlijā ieročus nesa un cīņā pret boļševikiem bija iesaistīti:

Leģiona 15. divīzijā	14.241
19. divīzijā	12.298
Jelgavas brigādē	4.907
5 robežsargu pulkos	12.118
Policijas pulkos un kārt. sargu bat	14.884
Policijas savrupdienestā	5.240
C grupas palīgpolicijā (aizsargi)	22.262
Aviācijas leģionā	628
Dažādās citās vienībās	972

Kopā 87.550

Ārpus leģiona:

Vācu armijas izpalīgos	12.159
Latvijas krievu vienībās	7.671
Vācu kara flotē	900
Drošības policijā	847
Todt'a organizācijā u.c	1.167

Kopā 22.744

Leģiona zaudējumi līdz 1. jūlijam:

Krituši un miruši	3.367
Pazuduši bez vēsts	2.417
Ievainoti	7.305

Kopā 13.089

Papildus iesaukums 1944. g. jūl./aug.:

Frontes dienestam	15.684
Lidlauku apkalpei	3.543
Zenītart. un starmetēju vienībās	4.000

Kopā 23.227

Iesaukto kopskaits 146.610

Diemžēl, arī šie, gan samērā sīkie dati jāuzskata tikai par aptuveniem, jo, piem., par cīņās pret boļševikiem iesaistītiem nevar uzskatīt visus aplēsē minētos savrup un drošības dienesta policistus un C grupas aizsargus — kopā 28.349 vīrus. No tiem tikai daļa dažādos laikos tika iesaukta frontes dienestam vai frontes aizmugures tīrīšanas akciju veikšanai. Ģenerālinspektora štābam nebija arī nekādas iespējas konstatēt to brīvprātīgo cīnītāju skaitu, kas pieteicās vācu armijā tūlī pēc 1941. g. 1. jūlija, tāpat arī to skaitu, ko vācieši jau pirms leģiona dibināšanas bija dažādā veidā iesaistījuši armijas dienestā.

Vēl neiespējamāk noteikt zudušo skaitu. Vienīgi tiešās kara operācijās kritušo skaitu laikā no 1941. g. 1. jūlija līdz kapitulācijas

dienai, 1945. g. 8. maijam, ar zināmu noteiktību var aplēst uz 7 — 10.000. Bet cik liels skaits mūsu cīnītāju kritis boļševiku rokās un cik daudz no viņiem vēlāk miruši kā mocekļi, to šobrīd grūti pat aptuveni lēst. Zinām vienīgi, ka šis skaits nav mazs.

I daļas beigas

*Latviešu leģiona pastmarkas.
A Apiņa zīmējumi.*

OSVALDS FREIVALDS

KURZEMES CIETOKSNIS

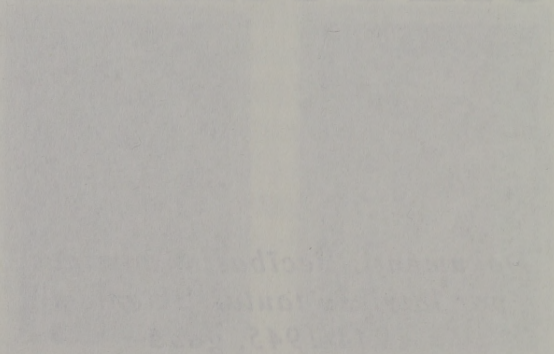
*Dokumenti, liecības un atmiņas
par latviešu tautas likteņiem
1944/1945. gadā*

II

7. In 1945, the author was...
10,000. He...
...
...

August 1945

KURZEMES CIETOKSNIS

*...
...*

II

PIRMĀS DIENAS KURZEMES CIETOKSNĪ

RĪGA, KULDĪGA, VENTSPILĪ, UŽAVĀ, LIEPĀJA

TRĪS PĒDĒJĀS TIKŠANĀS ...

1944. gada 3. augusta vakars Rīgā. Šodien ar tvaikoni “Monte Rosa” dzimteni atstāja mana ģimene. Dzīvoklis tukšs un kluss. Blakus otrs dzīvoklis tukšs un kluss jau ceturto gadu. Tā īpašnieks vergo Sibīrijas tundrās. Šorīt, atvadoties no ģimenes, teicu: uz redzēšanos pēc pāris mēnešiem! Bet tagad vientulībā mājās šaubas, vai tikai pāris mēnešu vietā nepaies pāris gadu?

Drūmās domas pārtrauc zvans pie durvīm. Atnācis kaimiņš, kas no rīta ģimeni ar savu zirgu aizveda uz ostu. Viņš gribot pateikt, ka par to nekādu atlīdzību nevēloties, vienīgi lai ļaujot viņam manējos, kad tie braukšot mājās, atkal no ostas pārvest. To pateicis, sirmis vīrs sāk raudāt.

“Kādi laiki pienākuši, latvietim jābēg no savas zemes!” nomierinājies turpina kaimiņš. “Arī man vajadzētu braukt, bet es nevaru, esmu jau vecs vīrs, un kas notiks ar manu mājiņu, tā mans mūža ieguvums un šodien arī viss, kas man pieder. Es nevaru to pamest. Lai notiek, kas notikdams!”

Mūsu sarunu pārtrauc zvans, pie durvīm. Atveru, ārā tumsā stāv divi karavīri. “Vai jums mājās ir lāpsta un kapļi?” Bargi jautā pirmais. Pārsteigts par tādu jautājumu, vilcinos ar atbildi. “Nu, ir vai nav?” nu jau smiedamies pārprasa karavīrs. Tikai tagad tumsā saskatu pazīstamu seju. Tas tuvs ģimenes draugs — kuģu kapteinis Imants

Grotiņš. Izrādās, ka viņiem likts apstaigāt māju pēc mājas un pievākt visas lāpstas un kapļus nocietinājumu rakšanai pie Bierīņiem.

Protams, lāpstas viņi dabūja, bet, vai izraka arī nocietinājumus, to nezinu. Boļševiki Rīgu ieņēma no Vidzemes puses.

1945. gada augustā un septembrī, kad viens satraucošs notikums sekoja otram un Rīgā cilvēki neziņā jautāja viens otram — vai tiešām visam beigas? — manās mājās klusajā Āgenskalnā sestdienu vakaros pulcējās vēl Rīgā atlikušie draugi un darba kollēgas, lai kopīgi pārrunātu jaunākos notikumus. 16. septembra vakarā bija sanākuši kuplākā skaitā kā citkārt. Bija “Tēvijas” redaktors P. Kovaļevskis- Klāns, leģiona mēnešraksta “Junda” redaktors Dr. H. Vītols, Pašvaldību departamenta direktors J. Niedra, svarīgu lietu izmeklēšanas tiesnesis V. Ignats, dzejniece V. Strēlerte, sportiste Sprūdženiece (tagad Graudiņa kundze) un daži DT un Operas mākslinieki. Kā parasts, sarunu vadītājs bija H. Vītols, bet tai vakarā citkārt tik spraigās diskusijas par dienas notikumiem vairs negribēja veikties. Visas tās domas un tik loģiski motivētās cerības, kas bija izteiktas iepriekšējos vakaros, notikumu norisē bija iznīcinātas. Krievi jau pārgājuši Mēmeli un pēc 6 nedēļu ilgām cīņām aizvakar ieņēmuši Bausku, to iepriekš no gaisa nopostot. Šodien kritusi arī Iecava. Vācu fronte pārrauta arī pie Madonas un boļševiki jau tuvojas Suntažiem. 19. latviešu divīzija ar sīvām cīņām atkāpjas Piebalgas augstienē. Pat vienmēr labi informētajam Vītolam nebija vairs cita ko teikt, kā: “Cerību vairs nav, vienīgais glābiņš — pazust

no Rīgas.” Pret to gan mēģināja iebilst Ignats. “Neceri, Valdi, tev jāpazūd pirmajam”, gandrīz bargi to pārtrauca Vītols. —

“Bet Dravnieks* saka, ka Rīgai nekas ļauns nenotikšot”, bailīgi iebilst Operas māksliniece. “Jā, ap Rīgu viss gaišs... gaišs no ienaidnieka nomesto bumbu eksploziju radītajiem ugunsgrēkiem”, to ironiski pārtrauc Vītols. — Klusums...

“Kungi, runāsim labāk par mākslu,” smago klusumu pārtrauc aktrise A. Un mēs runājām par mākslu līdz agrai rīta stundai.

Tas arī bija pēdējais sestdienas vakars kopā. . .

Kāds cits vakars. Ir 10. oktobris. Šodien Kuldīgā ieradušies gandrīz visi Vidzemes apriņķu priekšnieki un arī daļa Tautas Palīdzības darbinieku. Pirmie, norūpējušies par savu darbinieku turpmāko likteni, nervozi apspriežas kādā no brīvajām pilsētas valdes telpām. Arī mēs, TP darbinieki, vakarā sapulcējamies pilsētas valdes kancelejā, lai apspriestos, ko darīt. Klāt ir TP priekšnieka vietas izpildītājs A. Šilde, daļu vadītāji pulkv. Lakstīgala, pulkv.-lt. Rubenis, Dr. med. Jaunzems u.c. Šilde pārstāsta par pēdējo dienu notikumiem Rīgā. Viņš no klāt esošajiem to atstājis pēdējais. Boļševiku karaspēks no Rīgas esot vairs tikai dažu kilometru

* Agrākais Rīgas pilsētas Izglītības valdes darbinieks Dravnieks 1944. g. vasarā bija pēkšņi ieguvis uz Sibīriju aizvestā gaišreģa Finka slavu. Ar Dravnieku kādu laiku strādāju kopa Izglītības valdē, kur viņš bija kancelejas ierēdnis, bet tad tur neviens viņu no šīs puses nepazīna. Pēdējo reizi Dravnieku satiku pēc Jelgavas krišanas un prasīju viņam, vai tas taisnība, ko par viņu Rīgā runā. Viņš no tiešas atbildes izvairījās, smejojot atbildot: “Tie sievieši jau ir dulni”. Bet tālākā sarunā sāka gari un plaši stāstīt par ziemeļzemju (t.s. Ziemeļu bloks, par ko tanī laikā Rīgā daudz runāja) nākotnes misiju. Palika iespaids, ka viņš tiešām nodarbojas ar nākotnes problēmu risināšanu, gan pamatojoties nevis uz kādām gaišredzības spējām, bet filozofiskiem secinājumiem. Gaišreģa slavu tam nepelnīti bija sagādājušas viņa, jauna un iznesīga kavaliera, daudzās cienītājas. To fantastiskajām valodām par Dravnieka pareģojumiem nožēlojamā kārtā noticēja arī ne viens vien mūsu intelīģences pārstāvis un mierīgi palika Rīgā, lai vēlāk ceļotu uz gaišajiem ziemeļiem ...

attālumā. Pilsētai nepārtraukti uzbrūkot boļševiku lidmašīnas. Rīgas krišana ienaidnieka rokās ir nenovēršama. Vai pēc tam Kurzeme vēl spēs kādu brīdi turēties, ir grūti ticams. Tādos apstākļos viņš nevēloties aizmurt nevienu TP darbinieku, kas izšķīries par Latvijas atstāšanu. Viņš pats palikšot Kurzemē līdz pēdējai iespējai.

Dr. Jaunzems un abi pulkveži, pārguruši pēc ceļa grūtībām, ir visai nopiesti un ir par tūlītēju braukšanu uz Vāciju. Mēģinu iebilst pret tādu steigu, bet bez panākumiem. Viņi grib tūliņ turpināt ceļu uz Liepāju un tālāk uz Vāciju. Tādēļ vienojamies ar Sildi, ka arī viņš tūliņ brauks uz Liepāju, kas ir Tautas Palīdzības centrs Kurzemē, bet es braukšu vispirms uz Ventspili pārraudzīt TP darbu šai otrā lielākajā bēgļu pulcēšanās vietā un tad no turienes gar jūrmaļu uz Liepāju. Tā arī šķīrāties, šķīrāties, lai varbūt vairs neredzētos.

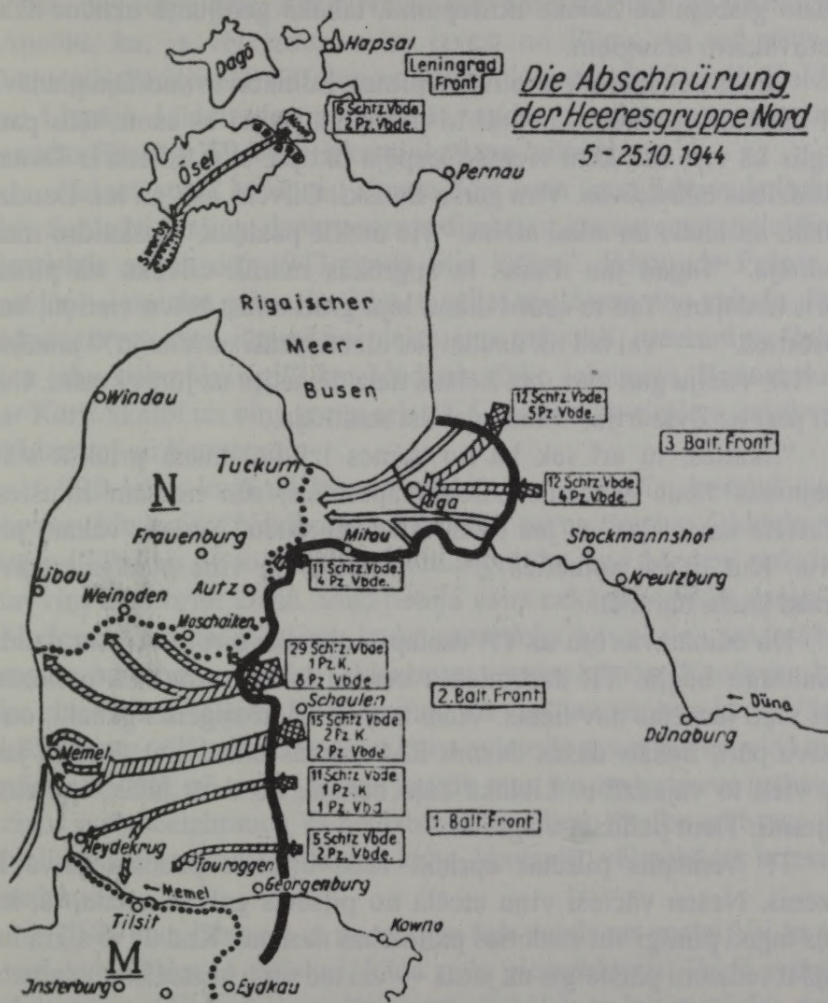
Otrā dienā agri no rīta devos uz Ventspili.

SATIKŠANĀS AR K. SKALBI UN J. MEDENI

Ventspilī, braucot pa Kuldīgas ielu, redzu apstādījumos uz sola sēžam Kārli Skalbi. Viņš sēž, galvu atspiedis uz spieķa roktura, un raugās dzeltenajās lapās, kas vējā virpuļo gar viņa kājām. Ko šai brīdī domāja lielais dzejnieks un pasaku meistars, to Dievs tik zina. Varbūt par savu cietēju tautu, varbūt par zaudēto dzimto sētu Piebalgā. Garām viņam plūst Vidzemes bēgļu masas. Gan lieli, gan mazi, gan kājām ar sainīti pie rokas, gan braukšus dažādām mantām piekrautos vezumos. Liekas, ka dzejnieks visu to ne dzird, ne redz. Arī viņš šodien ir tikai vajāts bēglis ... Ventspilī mans pirmais gājiens ir uz Tautas Palīdzības bēgļu mītni un ēdinātavu. Tāpat kā senajās labajās dienās Rīgā pie Švarca vai Mazajā Parkā, tā tagad te bija ne tikai patvēruma un izsalkuma remdināšanas, bet vēl vairāk satikšanās vieta daudziem tūkstošiem Ventspilī saplūdušajiem bēgļiem. Te ļaudis saņēma TP darbinieču gatavoto viru, apmainījās jaunākajām ziņām, pārsprieda nākotnes plānus, galvenais, kā ātrāk tikt pāri jūrai

Die Abschnürung der Heeresgruppe Nord

5 - 25.10.1944

Frontes stāvoklis no 5.—25. oktobrim.
(H. Guderian — *Erinnerungen eines Soldaten*).

uz Zviedriju vai Vāciju. Par iespējām nevienam nekādas skaidrības nebija, ja arī vienam otram bija izdevies kaut ko konkrētāku uzzināt,

tad to glabāja kā lielāko noslēpumu, labākā gadījumā uzticot tikai vistuvākiem draugiem.

Divas nelielas telpas cilvēku pilnas. Ēdinātavas vadītāja piedāvā arī man kausu viras. Labprāt to pieņemu, jo arī es esmu tāds pats bēglis kā visi citi, kam vienīgā iespēja tikt pie silta ēdiena ir Tautas Palīdzības ēdinātavās. Vira garšo lieliski. Cilvēki nāk un iet. Daudzi ienāk, apskatās un atkal aiziet. “Tie meklē paziņas,” paskaidro man vadītāja. “Tagad jau mums te apgrozās mazāk cilvēku kā pirms pāris nedēļām. Tad te cauru dienu bija grūti atrast brīvu vietīņu, kur apsēsties.” — “Vai tad tik daudzi jau aizbraukuši uz Vāciju?” jautāju. — “Uz Vāciju gan maz, bet lielākā daļa devusies uz jūras krastu. Cer tikt pāri uz Zviedriju,” klusi piebilst stāstītāja.

“Skaties, tu arī tek kā no zemes izlīdis, manā priekšā stāv dzejnieks Jānis Medenis. Aicinu apsēsties, sen neesam tikušies. “Pašreiz nav vaļas, es jau tikai vakar iebraucu. Aiziešu vakarā pie tevis. Kur tu esi apmeties?” — Izstāstu, un viņa plecīgais stāvs pazūd ļaužu burzmā.

No ēdinātavas eju uz TP Ventspils aprīņa biroju. Arī tur daudz nelaimīgu bēgļu. TP darbinieces cenšas katram kaut kā palīdzēt. Bet viņu iespējas nav lielas. Viens saņem kādu apģērba gabalu, otrs apavu pāri, trešais dažas desmit RM naudas u.t.t., u.t.t. Bet ne jau tik vien to vajadzību. Lielākā daļa neziņā, ko darīt tālāk, kur rast pajumti. Tiem palīdzēt visgrūtāk.

TP Ventspils pilsētas aprīņi vada bijušais pilsētas galva J. Dzenis. Nesen vācieši viņu atcēla no pilsētas galvas amata, tā, ka viņš tagad pilnīgi var nodoties palīdzības darbam. Kad uz to aizrādu, viņš ir redzami pārsteigts un jautā — vai tad viņu neatcelšot no amata arī Tautas Palīdzībā? Saku, ka TP vadība to nekad nedarīs, tāpat kā to nedarīja pat ar tiem TP darbiniekiem, ko vācieši apcietināja un ieslodzīja Salaspils koncentrācijas nometnē, piem., TP padomes loceklī Dž. Raudziņu u.c.

Pārrunājam darbības paplašināšanas iespējas. Dz. par iespējām ir noskaņots skeptiski. Galvenais, kas bēgļiem vajadzīgs, ir telpas, drēbes un apavi. Bet to iegūšana kaut cik pietiekamos apmēros uz

vietas nav iespējama. Arī galvenās pārvaldes krājumi iet uz beigām. Apsolu, ka, ja vēl izdosies ko izvest no Rīgas, to tad sūtīs uz Ventspili. Pēdējie TP sūtījumi no Rīgas tikko sadalīti Stendē, Kuldīgā un Liepājā. Lūdzu viņu pastiprināt naudas pabalstu izsniegšanu, jo naudas līdzekļu TP ir pietiekami ilgākam laikam.

Vakarā atnāk Medenis. Viņam līdzī atnācis arī Edmunds Puksis, bij. Sabiedrisko lietu departamenta direktors, kuram savas nelokāmās latviskās stājas dēļ 1943. gadā bija “jāiet”. Edmunds Puksis kā arvien — paceltu galvu, lietišķu, mazliet noslēpumainu valodu. Jānis Medenis nervozs, jūtami nospiestā gara stāvoklī, mazrunīgs. Puksis jau labu laiku Ventspilī, bet Medenis tikko iebraucis. Braucis kopā ar Kārli Skalbi un viņa znotu arh. R. Legzdiņu ar zirgiem cauri visai Vidzemei un Kurzemei.

“Rīt kāpu kuģī un braucu uz Vāciju,” gandrīz dusmīgi uzsāk sarunu Medenis. “Nezinu tikai, kur likt savas tīrasiņu Oldenburgas ķēves.” Puksis uz to reaģē ar kādu asprātību, kas Medeni nokaitina un viņš labu brīdi klusē. Viņā nebija vairs nekā no senākā dzejnieka Medeņa, bija tikai sagrauzts lauku saimnieks, kas nezina, ko iesākt ar savām mīlulēm — divām Oldenburgas sugas ķēvēm. Runāt par kaut ko citu viņš nevēlējas. Kad ieminos, ka viņš jau var braukt uz Vāciju kādu dienu vēlāk, kad būs kaut kur novietojis savas ķēves, viņš mani pārtrauc: “Nē, nē, man jābrauc jau rīt, man nav vairs savas gribas, es zinu, ja rīt neaizbraucu, es neaizbraukšu nekad. Skalbe arī brauc rīt.” Nelīdzēja arī nekādi iebildumi, ka te, Ventspilī, vēl nekādas briesmas nedraud.

“Nē, man jābrauc, es nosmakšu šais asinīs un postai Vai tu maz vari iedomāties to nelaimi, kāda mūs piemeklējusi. Es to redzēju, šķērsodams Vidzemi un Kurzemi. Saki, kur lai es lieku savas oldenburgietes? Tādu otru vairs Latvijā nav. Jel saproti mani un palīdzi!” — Tādā garā mūsu sarunas turpinājās līdz vēlai naktij. Viņš ātrāk projām neiešot, kamēr es neapsolu rūpēties par oldenburgietēm. Nelīdz nekādi mani iebildumi, ka jau rīt agri braucu uz Liepāju. “Brauc ar viņām un pa ceļam atdodi kādam krietnam saimniekam,” viņš lūdzoši atbild.

Beidzot, kad pusnakts pāri, vienojamies, ka viņš abas oldenburgietes rīt no rīta atstās še sētā, apgādātas ar krietni daudz barības, un es mēģināšu pa ceļam sarunāt kādu lauksaimnieku, kas atbrauc tām pakal.

Tā arī bija pēdējā tikšanās kā ar Jāni Medeni, tā Edmundu Puksi.

Otrā rītā ar Piensaimnieku sabiedrības automašīnu devos uz Užavu, cerot, ka tur izdosies dabūt kādu satiksmes līdzekli braucienam uz Liepāju. Užavā arī sarunāju kādu saimnieku, kas otrā dienā aizbrauca uz Ventspili pēc Medeņa ķēvēm, bet nebija tās norunātā vietā atradis.

Vēlāk noskaidrojās, ka Medenis nodomu par braukšanu uz Vāciju bija grozījis. Medenis esot kopā ar Skalbi sarunājuši mēģināt tikt uz Zviedriju, bet nezin kamdēļ Skalbe ar Legzdiņu bija nošķīrušies un devušies uz Zviedriju vieni. Medenis par tādu savu draugu neuzticību bijis ļoti sašutis un pavisam atteicies braukt prom. 1945. g. pavasarī reiz uz Liepāju atbrauca Vilis Cedriņš. Arī viņš apstiprināja, ka Medenis vairs nedomājot par prombraukšanu. Esot noskaities uz draugiem, ka tie viņu rudenī pametuši. Arī viņš pats vairs uz promtikšanu necerot. Viņš brauktu vienīgi uz Zviedriju, kur jau esot viņa sieva, dzejniece Mirdza Čuibe, bet neesot vairs nekādu iespēju tikt.

Savās atmiņās par K. Skalbes mūža vakaru J. Grīns raksta:* 1944. gada septembrī un oktobrī kara ugunīs jau dega Vidzemes austrumpuse; lielākas kaujas notika pie Ērgļiem un citur, pašā Latvijas vidienā — Skalbes dzimtenē Vecpiebalgā, kur viņš to vasaru uzturējās savos Saulrietos. Vēstures laika griežos atkārtojās Jāņa Briesmīgā un Šeremetjeva invāzijas. Jā, atminos dzirdējis: Blaumanim un Skalbēm esot latviskākā valoda tāpēc, ka tāda esot

* Kanādas latv. žurnāls Mūsu Domas 1951. g. nr. 3.

Vidzemes vidienā, kuru mazāk skārušas svešas ietekmes. Nu dega arī šī vidienā.

Arī Rīga tukšojās. Cauri tai brauca vidzemnieki, dažādos pajūgos uz ratos sakrautām mantām sēdēdami, uz Kurzemi. Mocoši grūti bija noskatīties šos tēvutēvu sētas pametušos, kas veda līdz mazu drusciņu no savas rocības, — tik daudz viņi bija pametuši, un glāba tikai dzīvības. Pats neredzēju, citi stāstīja: arī Skalbe ar ģimeni pajūgā izbraucis cauri Rīgai, pat lāga neapstādamies. Izbraukdams no Saulrietiem, viņš bija pāris nedēļas pavadījis Vidrižos, tad cēlušies un devušies tālāk.

Oktobra vidū no Ventspils un apkārtnes sabraucām tuvu pie divi simti cilvēku Vārves Grīniekos, kilometrus 10 no Ventspils. Šīs lauku mājas no jūrmalas šķir mežs un kāpas, līdz jūrai ir apmēram trīs kilometri. Grīniekos mums bija nogaidāms, kad pienāks liellaiva un pārvedīs uz Zviedriju. Bet arī prāvajām Grīnieku mājām mūsu pulks bija par lielu. Visiem līdz bija čemodāni un saiņi; dažiem savi pajūgi. Bijām vīri, sievas, bērni. Šo baru izšķīra divās puslīdz vienādās daļās un novietoja lielajā labības šķūnī uz siena. Šķūnī bija drusku labāks gaiss, bet dažreiz naktī par vēsu, kūtsaugšā atkal otrādi. Bet pa dienām bija skaists atvasaras laiks, kad lauki jau novākti, kad gatavi nāk kāļi. Mums bija piesacīts, lai mēs daudz nestaigājam pa āru, jo apkārtējās mājās uzturējās vai arī tikai ieklīda vācu patruļas un žandarmi. Ienāca kādreiz daži arī Grīniekos, bet pagaidām par mums daudz neinteresējās. Mēs bijām bēgļi, gandrīz visiem bija Ventspilī izņemtas “šeines”, ka braucam uz Vāciju, gaidām kuģi vai laivu. Vietējos vācieši sauca galīgi liekajos tranšeju rakšanas darbos; stāstīja, ka nepaklausīgos vai citādi kā sariebušos ieslogot īpašā nometnē, kas atrodas Vārves centrā. — Bija mums sava organizācija, kas piegādāja, sākumā diezgan bagātīgi un regulāri, ar automašīnu no tuvējās Ventspils produktus, no kuriem dieninieces vārīja kopus zupu. Bija līdzī arī vēl pilnas pārtikas kules.

Un tā Grīnieku šķūnī un kūtsaugšā vajadzēja pavadīt kādas 10 dienas. Ik vakaru, krēslā, kāda puse no mums, kas bija nozīmēta pirmai atnākošai laivai, braucām cauri mežam kādos 10 pajūgos uz

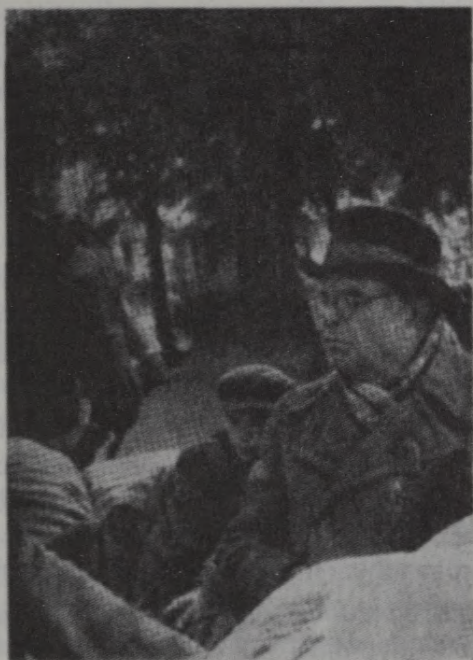
jūras krastu. Tur klusi sēdējām, gaidās dažreiz kļūdami nepacietīgi. Pēc pusnakts klusi braucām atpakaļ un augu dienu vāļājāties sienā un salmos.

No pašas pirmās dienas Grīnieku kūtsaugšā, kas bija samērā ērta, ar uzbraucamu tiltu, bija redzams arī Kārlis Skalbe līdz ar kundzi, meitu Ilzi, znotu Robertu Legzdiņu un meitas dēlu — mundro Andrīti, Skalbes mīluli.

Atceros: dzejnieks bija diezgan noguris no garā brauciena pa zemes ceļu — no Vidrižiem līdz Ventspilij, bet citādi bija diezgan labā omā. Visas rūpes par tālāko ceļu, tāpat kā par līdzšinējo, viņš bija uzlicis znotam, arhitektam Robertam Legzdiņam, un palaidās uz to. Un tiešām, Legzdiņam bija ceļā iemantots zirgs un droška, un viņš arī uzcītīgi un rūpīgi gādāja par savu ģimeni. Mūsu vakara un rīta kavalkādēs dzejnieku un ģimeni ar mantu sainīšiem viņš kārtīgi noveda uz kāpām un atpakaļ, — tā bija maza priekšrocība, jo daudziem savu pajūgu te nebija.

Kārlis Skalbe šais dienās drusku pastaigājās, aprunājās, bet parasti laiski gulēja sienā tāpat kā daudzi citi. Ar parasto plašo un mīlo smaidu viņš saņēma viesus — veco draugu Niklāvu Struņķi, profesoru Alfrēdu Vītoli, Jāni Breikšu, mani un citus, kad atļaidāmies pie viņa sienā aprunāties. Profesors Vītols nāca no “otras mājas”, t.i. no šķūņa, un sarunu bieži uzsāka vārdiem: “Ziniet, es esmu neirastēniķis.” Dažs nāca ar raksturīgo karātavu humoru, bet visi runāja un sprieda par politiku un stratēģiju. Kārlis Skalbe labprātāk grima skumjās par visu notiekošo, par dažu draugu, kurš nezin kur paliekot. Mīļi ciemiņi viņam un mums arī bija dzejnieki Medenis (ar to Skalbe bija kopā braucis no Vidrižiem) un Cedriņš. Viņi abi turējās netālu kaimiņos, lai sekotu mums, kas cerējām aizbraukt pirmie.

Kā teicu, Skalbe bija optimists kā allaž. Emigrācijā viņš jaunībā bija bijis pa divi lāgi. Mūsu ceļa mērķis — Zviedrija, viņam garā tēlojās kā mīlīga brīvības zeme, kuru tas atcerējās no jaunām dienām. Skalbes kundze Lizete kaut cik prata zviedriski. Kaut tikai drīzāk turpu nokļūtu. Braucienā cauri Latvijai, “ar dzimtenes putekļiem uz savas platmales malām,” viņš diezgan bija izredzējies tautas posta

Kārlis Skalbe bēgļu gaitās.

un stulbo vāciešu rīcības. Bija tiešām diezgan redzēts. Viņš ticēja, ka vētra drīz norims, ka viņa tauta dzīvos, — par to nekādu šaubu nebija. Jūrmalā, vakara krēslā vai nakts tumsā, Skalbe klusi sēdēja satinies siltajā un ērtajā kažokā zem kāpu priedes vai egles. Kad dažkārt viņu tur uzmeklēja, viņš, cieši spiezdams roku, novilkta sev līdzās, lai tumsā parunātos.

Ar retiem vētrains vakaru izņēmumiem, katru vakaru braucām uz krastu, bet laiva kā nenāca, tā nenāca. Reiz krastmalas kāpās bija jānoskatās krievu lidmašīnu uzlidojums netāļajai Ventspilij un rošīga starumetēju taustīšanās pa debesi. Pie mūsu bāzes Grīniekos vienu nakti nometa tīrumā pāris mazas bumbiņas kāda lidmašīna; sekoja rīkojums nekur neparādīt ne mazāko gaismīņu.

Apdzīvojušies, bet gatavi gaidīt uz laivu vēl dienām, ja ne nedēļām, daži mūsējie bija aplūkojusies pēc labākām novietnēm. Skalbes ģimene kopā ar ģen. Ed. Kalniņu par tādu bija izvēlējusies

netālo mazmājiņu, ko iemītnieki bija pametuši. Uz ātru roku istabiņu bija saveduši kārtībā, — Robis rīkojās kā jau arhitekts. Ņemot palīgos vēl Niklāvu Struņķi un dāmas, bija pat jauki iekārtojuši lielāko istabiņu. No veca, pamesta ratiņa riteņa bija iztaisījuši skaistu “veclatvisku” svečturi, piesituši pie sienām tautiskas segas, izkāruši prievītes. Romos Skalbēm ar ģen. Kalniņu bija sava istabiņa ar kārtīgām gultām.

Pēc pāris dienām Grīniekos, Romos un citās apkārtējās mājās parādījās bargāki vācu žandarmi un pavēlēja mums izvākties. Esot izdots jauns rīkojums, ka šeit civilajiem aizliegts uzturēties. Žēl bija pamest aprasto bāzi un meklēt jaunu. Vai gaidāmā laiva mūs citur tik viegli atradīs? Bet nekas jau nelīdzēja.

Mūsu kavalkāde — pāris smagie auto, vairāki pajūgi, sievietes ratos, mēs tāpat kājām — devāmies tālāk dienvidu virzienā, turoties gar iemīļoto jūru. Nobraukuši 4—5 km, apmetāmies pie veca mežsargu pāra, pie jaukiem, viesmīlīgiem cilvēkiem. Bet jau otrā rītā šī vieta bija atkal jāpamet. Lika izvākties tie paši žandarmi, kas bija novērojuši, kur paliekam.

Bija jau 1. novembris. Mākoņainā, vēlāk arī lietainā dienā soļojām tālāk, cauri Užavai, un pašā vakarā nokļuvām Jūrkalnes Bambuļciemā, tas ir kādus 30 km tālāk. Tur mums bija priecīgs pārsteigums: pienāca sen ilgotā liellaiva, bet jūrā bija sacēlušies plīstošie viļņi un nebija piedzīvojušu zvejnieku, kas noved līdz liellaivai. Plīstošie viļņi ir bīstami tieši gar pašu krastmalu, jo piešļāc laiviņu ar ūdeni. Tāpēc liellaivā iecēla tikai kādus 18 no mūsējiem, kaut tā varēja uzņemt trīsreiz vairāk. Bet nu varējām gaidīt ar drošākām cerībām.

Ap Bumbuļiem ir tipiskas laucinieku sētas un arī mazmājiņas, pa kurām mums bija jāizvietojas. Turpat aiz kāpas šalca jūra, bet krastmalā mums nebija vēlams rādīties, — lielo ūdeni, ko Strunke savā stiprajā valodā saukāja par “Baltijas dīķi”, apsargāja vāciešu samobilizētu lietuviešu patruļas. Bija ar tiem nodibināta baltiska draudzība, bet lieki būtu likteni kaitināt.

Kārlis Skalbe ar ģimeni novietojās šoreiz atsevišķi, pie kāda vienkārša mazmājnietka- zvejnieka, bet turpat tuvumā bijām visi. Pārtikas krājumi bija noplakusi, ar bažām lēsām, vai to pietiks, jo nevarēja zināt, cik ilgi vēl būs jāgaida. Jūrmalnieki bija stipri iztukšoti; varbūt pietiekami bija paslēpts, bet vācu marku viņi nekāroja. Ciemojāties cits pie cita, spriedelējām par politiku un par tikšanu pāri jūrai.

Vienu dienu izplatījās valodas, ka Skalbēm parīt vai aizparīt esot dzimšanas diena, pie tam vēl ar apaļu gadu skaitli, proti, sešdesmit piektā. Jā, viņš taču dzimis 1879. g. 7. novembrī. Mūsu piespiestā bezdarbībā un laika vilkšanā tas bija taisni atradums. Bijām pat daži Skalbes jubilētāji ar piedzīvojumiem. Atcerējāties Skalbes 25 gadu darba svētkus — vispār vienu no pirmām jubilejām Latvijā un pašu sirsnīgāko, — to sarīkoja Rakstnieku un žurnālistu arodbiedrība, kad to vadīja nelaiķis Pāvils Rozītis. Toreiz sastādījām paprāvu rakstu krājumu par Skalbi; Niklāvs Strunke to izrotāja īpatnām viņetēm, sastādīdams tās no spiestuves krājuma svītrām, punktiem un citām zīmēm. 1939. g. Skalbes 60. dzimšanas dienu rīkojām Rīgā un Valmierā ar jubilāra lasījumiem, Jāņa Sabērta dziļi izjustām deklamācijām un manu referātu. Un netrūka Jūrkalnes Bumbuļciemā arī citu, kas cēlās rīkot mīlotam dzejniekam jubileju šais īpatnajos apstākļos. Neviens gan nedomājām, ka tā būs viņa pēdējā dzimšanas diena, ko taisījāties svinēt.

Apstākļi un iespējas bija ļoti šauras. Dzīvojām un gulējām dažviet saspiesti kā siļķes. Nebija spējams neko apgādāt. Bet kļuva jau zināms, ka divi puduri dāmu cepšot dzimumdienas tortes. Kad Strunkem ir kāds lielāks papīrs un krāsas vai pat tikai krāsainie zīmuļi, viņš tūdaļ ko var uzradīt. Un tā tapa jubilejas adrese, kurai atradās arī skaista prievīte saišķim. Savācām parakstus. Kāda grupa solījās apsveikt viņu ar pāris dziesmām; šai virzienā rīkojās divi Grauduma kundzes, Konrāda kundze u.c., ar labām balsīm. Kāda bēgļu māte uzmeklēja dēla dzejoļu krājuma manuskriptā (pats dzejnieks bija kara laukā) Skalbēm veltītu dzejoli, ko nolasīt, lai jubilejas akts iznāktu kuplāks.

7. novembra priekšpusdienā arī es ierados uz jubilejas aktu; dzirdēju, ka jubilāru modinājuši ar attiecīgi izvēlētu korāli. Diemžēl akts neko nevarēja izvērsties plašumā — mājiņa bija šaura, istaba vēl šaurāka, un nebija ne kur saiet, nedz apgriezties. Sveicinātāji nāca ar īpatnām dāvanām. Piemēram, kāds agronoms ar kultūrinženieri bija atnesuši — pudeli petrolejas; tai bija liela vērtība, jo citādi bija jāšēd tumsā; sveces bija visas izdedzinātas.

Bija jau pasniegta adrese, bija kas nodziedāts un norunāts, kad jubilejas aktiņu pārtrauca. Ienāca vīzīgs vācu virsnieks ar pavadoni. Pēdējais prata arī latviski, laikam bija Latvijas vācietis. Jubilejas viesu drūzmā apsēdies pie galdiņa, viņš stingri uzprasīja: Kas par sapulci? — Kad stāstījām, ka svinam lielam dzejniekam jubileju, viņš lēca augšā, sasita papēžus un nogratulēja mūsu Kārli. Bet vācietis paliek vācietis, viņš tūdaļ atkal sēdēja pie galda ar savu pavadoni, dūšīgi dzēra no jubilejas pudeles un ēda svētku cepumu. Mēs stāvējām, skatījāmies un gaidījām, kad viņam būs diezgan un tas aizies. Aizgāja arī, bet mums, pēc kopīgas nosmiešanās, gara stāvoklis neatplauka. Istabiņā bija biezs un karsts. Svētki bija cauri, un pamazām izklīdām.

Gaidījām liellaivu, un beidzot arī sagaidījām. Naktī no 9. uz 10. nov. piebrauca prāvā “Centība” un aizveda 100 cilvēku. Skalbe, izziņots, bija tomēr ieradies mazliet par vēlu. Kad viņu pieveda ar zvejnieku mazo laiviņu pie “Centības”, tā bija jau pilna un nevarēja vairāk braucēju uzņemt. Daži uz laivas gribēja viņam sagādāt tomēr vietu: “Skalbi taču nevar atstāt!” Bet viņš palika un pārbrauca nākamo nakti ar citu liellaivu, kura piestājusies Gotlandē, Foresunda ostiņā. —

Par Jāni Medeni rakstniece Ingrīda Vīksna kādā atmiņu stāstā raksta* :

* ”Latvija Amerikā” 1951. g. nr. 21. un 22.

— Tās ir pirmās oktobra dienas 1944. g. rudenī, kad Ventspils bēgļu mītnē, kur caurbraucēji bēgļi dažas nakts var pārgulēt salmu cisās un iestrēbt pusdienās karstu viru, parādās Viļā Cedriņa zēnīgais augums, un ar savu biklo kautrīgo smaidu viņš nāk pretī draugiem, stāstīdams savas rūpes un nelaiimes. Cedriņš šais dienās ir kluss un noraizējies — viņam steidzīgi jāsameklē laba mājvieta, jāzagādā pārtika, jo blakus veļas grozā guļ viņa vecākais dēls Gundars, ko tikai pēdējā dienā pirms Rīgas krišanas Cedriņš izrāvis no Rīgas slimnīcas. Gundaram ir tikai divi gadi, tikko puisēns izcietis aklās zarnas operāciju, un nu tas ar tēvu un kādu vecu radnieci nokļuvis Ventspilī, lai atrastu ceļu pāri uz Zviedriju. Turp ar gluži mazo Raini, Cedriņa jaunāko dēlu, devusies jau viņa kundze, dzejniece Mirdza Čuibe, kamēr Cedriņš palicis vēl Rīgā, lai izglābtu Gundaru.

Mājvietu Cedriņš drīz ir atradis, un nu to bieži var redzēt staigājam Ventspils ielās gan ar kāposta galvu, gan miltu maisiņu azotē, gan ar piena kanniņu iebraucamās vietās, kur šo to var iemainīt no apkārtējiem zemniekiem. Šai laikā Ventspilī arī iebrauc gara pajūgu rinda ar Vidzemes bēgļiem, un šai posta karavānā pacietīgs sēž Kārlis Skalbe ar dzimtu, tur savus nogurušos zirgus vada arī brāļi Medeni, un varenais Tecilas dzejnieks ar savādu sērīgumu citkārt valdonīgajā skatā.

Bēgļu mītnes jumta stāvā ir maza istabiņa, tur pa grīdu izmētāti salmi, paunas un koferi, bet pie loga ir šķirbains un ļodzīgs galdiņš, kur nolikt maizes donu. Un starp daudzajām dēku pilnajām dienām pēc garajiem gadiem vēl šodien palicis atmiņā kāds vakars, kad šai jumta čokurā ap drebulīgu sveces liesmu bija sasēdusi maza bēgļu draudze, no kuras tik daudzi jau aizslīdējuši velainēs. Kā šodien vēl redzu — tur sēž Kārlis Skalbe — uz vienīgā krēsla, kas istabā, bet tāpat zemē notupies uz salmu klājiena ir Vilis Cedriņš, tam blakus mednis ar tumšiem bārdas rugājiem noaugušu vaigu. Ar noslēpumainu sāni padusē ienāk kalsnais Teodors Zeltiņš, ap karstas mētru tējas katliņu saimnieko Elvira Kociņa, Lija un Skaidrīte Kronbergas. Tur ir vēl daži jauni puīši leģionāru formās, starp tiem redz Dzintaru Sodumu,

dažus frontes ziņotājus, daudzi ir svešinieki, bet visiem ir viena bēda un viens draudzīgs tuvums.

Šai savādā vakarā, kur uz daudzām pierēm gulēja jau neredzams nīcības zīmogs, katrs pusvārdos, īsi un aprauti stāstīja savu bēdu, un īstā skaļumā nepacēlās pat Medeņa balss, kas citkārt mēdza pieskandēt visu apkārtni ar saviem plašajiem, līganajiem metriem. Bet šai vakarā Medenis ir vēl klusāks kā rāmais Skalbe, kas, pacietīgs pieņemdamas aukstumu, ceļa putekļus un nogurumu, veicis pajūgā visu garo ceļu no Piebalgas līdz Ventspilij. Pat tad, kad Zeltiņš iztinis savu mazo sainīti, uzlikdamas galdā pudeli, no kuras katrs iešļāc pa malkam savā tējas krūzītē, balsis nekļūst skaļākas, bet tikai aprauti teikumi iztraucē klusumu. Dobjā un zemā balsī Medenis stāsta par uzlidojumu bēgļu karavānai, kur ar ložmetējiem zemlidojumā apšauti zirgi, sievas un bērni. Viņš stāsta, kā, grāvī sakrizdamas, izglābušās viņa meitas, kā nošauts zirgs, un par nakti, kur tas ar šauteni plecā ganījis uzticīgos vezuma vilcējus svešā āboliņa laukā. Kaut fronte jau bijusi aizdurvē, saimnieks nav gribējis novēlēt āboliņa klēpi svešajiem bēgļiem, un Medeņa balss sašutumā iedārdas atkal senajā varenībā.

Kad Medenis bija klīdis kādu laiku pa Ventspili un nespēja vairs atgaidīties no žandarmiem, kas visus bēgļus dzenāja gan lidlauka darbos, gan kuģos uz Vāciju, Edmunds Puksis, kas toreiz ir Kurzemes skolu inspektors, Medenim izgādāja pārziņa vietu Tērandes muižas skolā, un tur nu Medeņa ģimene ir pasargāta no vietējo varas vīru pārāk patvarīgās izrīkošanās.

Tā kā Tērande nav tālu no mūsu apmešanās vietas, ejam kādu dienu ar dzejnieci Liju Kronbergu Medeni apciemot.

Mēs dzeram karstu tēju, piekozdamas rupju maizi ar speķa šķēlīti, ko "skolmeistaram" laipnīgi atnesis kāds pārticis saimnieks.

Istabā ir dzestrš, Medenis iekurina krāsni, un mēs sēžam bērzšķilu gaismā, runādami atkal par to, ko diendienā piemin katra Kurzemes bēgļa sirds: Kā būs, ko nesīs rītdiena, vai fronte izturēs?

Medenis ir drūms un neticīgs — viņš necer vairs, ka brīnums spēs glābt Kurzemi, viņš necer arī, ka tiks ārā no šī sprosta.

Un šī bezcerība saslēgusi viņu liktenīgā pasivitātē — ne viņš vairs meklē un taujā, ne rūpējas, kā tikt uz laivām. Kaut arī viņš zina, ka par viņu ir domāts un vieta laivā apsolīta, Medenis tikai neticīgi purina galvu ...

Kad bērzu šķilas iedegas gaišākas, Medenis pāršķirsta vienu otru lapu, kur ierakstīti Kurzemes posma dzejoļi, un krāsns iesārtajā gaismā ieskanas Medeņa balss. Viņš lasa klusu, dobji un neskanīgi, un gandrīz baigi izskan viņa rindas:

Vienu brīdi, vienu mirkli vēl! . . .

Rīts mūža pavedienu rauj . . .

Palicis tai pašā Tērandes skolā arī krieviem ienākot, Medenis vēlāk redzēts kādās dzirnavās, strādājot par melderu palīgu. Balts noputējis un nosirmojis, tas stiepis un krāvis maisus, bet laikam arī tur to drīz uzgājuši sarkanie pēdu dzinēji suņi, jo pēc laika Medenis no dzirnavām pazudis, un bez vēsts un ziņas to aprijusi posta nakts.

Ja var vēl būt kāda pādroša cerība, ka varenos Medeņa plecus varbūt nesalauzīs vergu dzinēju pletnes sitieni, un tas pa savu nezināmo moku ceļu kādreiz atgriezīsies saullēkta stundā, tad par Cedriņu droši zināms, ka tas miris cietumā, kur nokļuvis pēc nesekmīga bēgšanas mēģinājuma uz Zviedriju ar velkonīti Rota. —

KULDĪGAS PILSĒTAS GALVAS UN JĒKABPILS APRIŅĀA VECĀKĀ NEVEIKSMES

Užavā iznāca uz kavēties ilgāk, nekā bija paredzējis. Privātā satiksme pa jūrmalas ceļu bija pilnīgi pārtraukta. Ceļš atradās joslā, no kuras iedzīvotāji bija evakuēti. Iepriekšējā naktī jūras krastā bija apcietināts lielāks skaits Zviedrijas braucēju. Visi gan tūliņ atkal atbrīvoti un ar savām mantām atgriezušies iepriekšējās apmešanās vietās, bet krasta sardze tagad vairākkārt pastiprināta. Tā kā mani

pagaidām vēl neinteresēja pārklāšana uz Zviedriju, tad par tām lietām sīkāk neinteresējos.

Mājās, kur biju apmeties, ieradās lielāka vācu karavīru vienība un aizņēma visas telpas, tā kā biju spiests pārcelties uz citām mājām, tieši uz aizliegtās joslas robežas. Te bija spēcīgs radio aparāts un kopā ar baptistu mācītāju K. Klausijāmiem Londonas raidītāju. Vācieši atkāpjas visās frontēs. Šodien kritusi Rīga. Boļševiki turpinot triecienu Liepājas un Ventspils virzienā. Pēdējo vācu armijas atlieku iznīcināšana Baltijā esot vairs tikai dažu dienu jautājums. Vakarā vērojām Liepājas bombardēšanu. Visa pamale gaiša un dreb nomesto bumbu eksploziju grāvienos. Kļūst baigi, to vērojot. Pēc pāris dienām uz Ventspili brauc Piensaimnieku sabiedrības automašīna. Braucu ar to atpakaļ uz Ventspili. Otrā rītā laimējās dabūt mašīnu uz Kuldīgu. Vēlā pēcpusdienā iebraucu Kuldīgā un pārguļu pilsētas valdes telpās uz galda. No pilsētas valdes darbiniekiem uzzinu, ka pilsētas galva Strazdiņš, kas pirms nedēļas bija pazudis no Kuldīgas, atkal ieradies. Satieku viņu dzīvoklī. Viņš braukšot tūlīt uz Liepāju, esot sarunājis ar vācu žandarmu uz ielas krustojuma, ka tas sagādās viņam iespēju tikt uz kādas armijas mašīnas. Arī es izšķīros par braukšanu viņam līdzī.

Strazdiņš pirms nedēļas bija pametis darbu un slepeni devies uz jūrmalu, lai mēģinātu tikt uz Zviedriju, bet nebija laimējies. Vāciešiem rādīties viņš vairs nedrīkstēja, tie viņu bija izsludinājuši par dezertieri. Tādēļ viņš bija izšķīries izlietāt vienīgo vēl atlikušo iespēju, kā izkļūt no Kurzemes — doties no Liepājas uz Vāciju.

Drīz arī žandarms ziņo, ka mašīna ir sagādāta. Uz ielas mūs gaida liela piekrauta armijas transporta mašīna. Ar grūtībām uzrāpjamies uz mantu kalna un braucam. 17. oktobra pēcpusdienā laimīgi iebraucam Liepājā.

Dažas dienas vēlāk apmeklēju, lai atvadītos, Strazdiņu, kas bija apmeties apr. vecākā Mūrnieka pamestajā dzīvoklī apriņķa valdes lielajā namā Rīgas ielā un tai dienā brauca uz Vāciju. Mūrnieka dzīvoklī bija apmeties arī Jēkabpils apr. vecākais. Pēdējais vēl gribēja dažas dienas palikt Liepājā, lai papildinātu rokas bagāžu, kā pats

Bēgļu pajūgu rindas Liepājas ielās, gaidot uzklūšanu uz kuģiem.

teica. Viņš ceļā no Jēkabpils daudzajos uzlidojumos bija pazaudējis visu savu līdzpaņemto mantību un negribēja braukt uz Vāciju gluži bez nekā. Viņš piedāvājās izkurināt man vannu, kas tai laikā bija reti pieejama lieta. Laipno piedāvājumu arī pieņēmu un norunājām, ka pēcpusdienā pēc darba atkal atnākšu.

Pulksten 3 bija spēcīgs uzlidojums pilsētai. Pēc uzlidojuma devos cauri degošai pilsētai uz Rīgas ielu. Pie tilta uz ielas gulēja vairāki desmiti nogalināto. Otrpus tiltam atklājās vēl baigāks skats. Visa garā Rīgas iela bija tīta dūmu un liesmu mutuļos. No apriņķa valdes nama bija atlikusi tikai gruvešu kaudze un man sagatavotā vanna karājās aizķērušies pie kādas pussagruvušās sienas.

Stacijas iela no ostas līdz pat stacijai gar vienu malu bija pieblīvēta bēgļu vezumiem, kas gaidīja dienām ilgi savu kārtu, lai tiktu uz kāda kuģa. Arī visu uzlidojuma laiku bēgļi bija palikuši uz ielas, "paslēpdamies" zem kuplajām liepām vai saviem vezumiem. Arī tagad, kad uzlidojums bija pāri un dažus soļus no vezumu rindas degošo māju dūmu un dzirksteļu mutuļi vēlās pār bēgļu rindu, tie pacietīgi palika savās vietās, jo neviens negribēja zaudēt savu vietu rindā. Uzlidojumā nogalināto laimīgā kārtā bija samērā maz. Vairāk to bija otrpus tiltam, vecpilsētas pusē. Tur vēl dienām ilgi gulēja nenovākti nogalinātie, lielāko tiesu krievu gūstekņi, kas bija strādājuši ostmalā. Vācieši savus upurus, arī civiliedzīvotājus, novāca ātri, bet

gūstekņu līķi palika uz ielas vairākas dienas un gājējiem bija jālaipo starp nosistajiem.

Arī sagrautajā aprīņķa valdes namā, kur tai laikā atradās Evakuācijas štābs, nebija daudz cietušo. Nogalināto bija tikai 2 vai 3, kas atradušies mājas pagrabā. Ievainoto bija vairāk. Uz TP atnāca kāda Evakuācijas štāba darbiniece, kuru sprādziens bija pārsteidzis kāpņu telpā. Viņas apģērbu (mēteli un kleitu) gaisa spiediens bija saplosījis šaurās strēmelēs no galvas līdz kājām. Pati viņa nebija pat ievainota.

Izglābies bija arī Jēkabpils apr. vecākais, kas tai laikā bijis pilsētā. Viņš bija pazaudējis pēdējo, kas viņam vēl bija atlicis. Otrā dienā viņš aizbrauca uz Vāciju tikai ar to, kas mugurā.

PANIKA KURZEMĒ

Liepājā biju ieradies īstajā laikā. TP priekšnieks A. Šilde bija saņēmis radiogrammu no Prāgas, ka viņa sieva smagi saslimusi un ievietota Prāgas slimnīcā, mazie bērni palikuši bez apgādnieka. Viņš bija izšķīries tūlīt braukt uz Prāgu. Inž. Spr. Paegle bij nodomājis braukt prom dažas dienas vēlāk. Bez viņiem no TP galvenās pārvaldes Liepājā esam tikai divi daļu priekšnieki un pāris biroju darbinieku, bet arī pēdējie visi grib tūliņ braukt prom no dzimtenes. Direktors A. Gārša, kas pēc Br. Pavasara atteikšanās vadīja TP darbu Kurzemē, līdz ar visiem darbiniekiem bija Liepāju atstājis 12. oktobra rītā. Tā TP galvenās pārvaldes darbs bija jāsāk pilnīgi no jauna. Vēlāk gan inž. Paegle savu aizbraukšanu atlika no dienas uz dienu un aizbrauca tikai 13. decembrī, kad TP galvenās pārvaldes vadība bija jāpārņem šīs grāmatas autoram.

Lielas grūtības bija arī, meklējot apmešanās vietu. Lai gan daudzi Liepājas pastāvīgie iedzīvotāji bija jau pilsētu atstājuši, vai nu pārceļoties uz laukiem, vai arī dodoties bēgļu gaitās uz Vāciju, tomēr ļoti grūti bija atrast kādu brīvu telpu. Pilsēta bija jāpildīta ar

vācu karaspēku un bēgļiem, gan tādiem, kas te bija ieradušies tikai tādēļ, lai tiktu uz kāda kuģa, gan vēl vairāk tādiem, kas Liepāju bija izvēlējušies palikšanai Kurzemē līdz “pēdējam brīdim”. Man tomēr ātri laimējās. TP bērnu dārzs Jaunliepājā bija pārtraucis darboties un tā telpas pagaidām bija brīvas. Tuvējās ostas dēļ bija pārāk bīstami tur iekārtot bēgļu nometni. Arī pārzine taisījās braukt prom uz laukiem. Apmetos tur 3 lielās istabās. Plašās telpas deva man iespēju kādu laiku izpalīdzēt arī ne vienam vien “bezpajumtniekam”.

Te vairākas naktis pārgulēja gleznotājs J. Jēgers, kas bija no Piebalgas iebraucis kopā ar māsām, rajona ārsti, Liezeres aptiekāri un vēl kādiem 7 sieviešiem un bērniem. Viņš viens pats bija uzņēmies rūpes par tik daudzām sievietēm un bērniem. Arī kādreizējais “Latvja” spiestuves vadītājs Rozentāls ar kundzi un bērniem te nodzīvoja vairāk par nedēļu, līdz radās iespēja ar milzīgajām mantu kastēm uzklūt uz kāda kuģa. Veterinārārsts Gr. ar māsu zobārsti atbrauca uz Liepāju savā automobilī un to tūliņ atdāvināja Tautas Palīdzībai, bet otrā dienā atkal paņēma atpakaļ, jo bija izdevies ar spirtu piekukuļot kāda kuģa apkalpi un dabūt atļauju ņemt to līdz uz kuģa. Vēlāk viņš atrakstīja, ka automobilis Dancigā nozags.

Tā daudz pazīstamu un nepazīstamu viena likteņa ļaužu nāca un gāja, līdz 14. decembra naktī kāda tuvumā nomesta bumba izgāza mājai visas durvis un logus un biju spiests meklēt atkal citu apmešanās vietu. To arī atradu TP galvenai pārvaldei tuvajā Brīvzemnieku ielā, kāda ierēdņa pamestajā dzīvoklī, kur tad arī laimējās nodzīvot līdz “pēdējam brīdim” — 8. maija vakaram.

Pārējie TP darbinieki dzīvoja kur kurais. Inž. Spr. Paegle ar kundzi bija apmeties mazā istabiņā TP slimnīcā. Labāk ar apmešanos veicās Evakuācijas štāba darbiniekiem. Tos gan izbumboja no pirmās apmešanās vietas Liepājas apr. valdes namā. Bet oktobra beigās Evakuācijas štābs pēc Liepājas valsts zīdaiņu nama evakuācijas uz Vāciju ieguvu savā rīcībā visu šīs iestādes lielo ēku Apšu ielā. Tur vēlāk Leģiona ģenerālinpektora štābs kopā ar Karavīru Palīdzību iekārtoja arī leģionāru piederīgo mītni un ēdinātavu. Tur dzīvoja arī

visi darbinieki. Kad Liepājā ieradās t.s. Potsdamas komiteja, arī tās locekļi varēja tur apmesties.

Tautas Palīdzības pārvalde no pirmās dienas Liepājā atradās pilsētas muzeja telpās Kūrmājas prospektā. Turpat otrā stāvā atradās arī Ģenerālinpektora štābs un Karavīru Palīdzība. Turpat dzīvoja arī ģen. Bangerskis un daļa štāba darbinieku. Tikai aprīļa sākumā, lai atbrīvotu telpas Nacionālās komitejas kancelejai, TP galvenā pārvalde kopā ar N. K. Izglītības un kultūras ģenerālsekretariātu pārcēlās citās telpās otrā pusē prospektam.

*

Pilnīga panika Liepājā radusies 11. oktobrī, kad armijas virspavēlnieks paziņojis, ka viņš par pilsētas drošību atbild tikai turpmākās 24 stundas. Sauszemes ceļš uz Vāciju bija pārrauts iepriekšējā dienā (pēdējais vilciens no Liepājas uz Rucavu aizgājis 9. oktobrī) Rīgas krišana bija gaidāma kuru katru brīdi. Klīda baumas — viena trakāka par otru. Viss tas ļoti satrauca ne tikai civiliedzīvotājus, bet arī vācu civilpārvaldes ierēdņus.

Tā laika notikumus Liepājā attēlo kāds no Pašpārvaldes augstākiem ierēdņiem:

— Ļoti kritiska bija mana pēdējā diennakts Liepājā, kad pienāca ziņa, ka boļševiki pārrāvuši zemes ceļus satiksmei caur Lietuvu un Austrumprūsiju. Tad vācu civiliestāžu un civilo darbinieku sajukums jau sāka līdzināties panikai. Šie “kungi” par stāvokli zināja tikpat maz kā mēs — vienkāršie mirstīgie. Notika dokumentu dedzināšana, naktīs dzīvoja neizģērbusies ar sakravātām ceļa somām pie durvīm. Nosvērtu un skaidru galvu bija grūti atrast. Korķēja vaļā alkoholisko dzērienu krājumus, to netrūka nekur un nevienam. Pēdējā naktī pirms manas aizbraukšanas satraukums sasniedza kulmināciju. Pa dažādām “dienststellēm” apkārt braukāja smagās automašīnas, izdalot ieročus un munīciju. Gāja kā par ellīti, klīda runas, ka jāgatavojas ielu cīņām jau šonakt. Visur plūda alkohols. Paniku vēl pavairoja pastāvīgie gaisa uzlidojumi, kas vērsās pret ostu un bēgļu uzņemšanai paredzētajiem

Latviešu karavīrs sardzē Kurzemē.

kuģiem. Uzlidojumu nodarītie zaudējumi nebija mazie. Rīts tomēr pienāca mierīgs un pamazām visi nomierinājās. —

Nedaudzos kuģus, kas šais dienās bija Liepājas ostā, bēgļu masas burtiski sturmēja. Notika daudz nelaimes gadījumu. Kāda māte pat pazaudēja savu mazgadīgo dēlu. To, ļaudīm traucoties uz kuģa, nogrūda no kuģa laipām un zēns nogāzās uz ielas bruģa un

bija uz vietas beigts. Pati māte vairs netika no kuģa atpakaļ krastā. Viņai mirušais bērns bija jāpamet krastā guļam. To apbedīja Liepājas kapsētā un vēlāk TP kapa kopiņai uzlika krustu ar mirušā vārdu.

Krastā palika arī daudz bēgļu mantu. Daļu ostas komandants vēlāk nodeva TP kā bezīpašnieka mantu. Daudziem, kas to vēlāk no Vācijas pieprasīja, TP atrastās mantas aizsūtīja.

Šais dienās Liepāju atstāja arī lielākā daļa likvidētās Pašpārvaldes darbinieku, vai nu dodoties bēgļu gaitās uz Vāciju, vai arī izklīstot pa Kurzemes laukiem. Pirmā ģenerāldirektora vietnieks Kurzemē prof. M. Pīmanis no Liepājas uz Vāciju bija aizbraucis jau ātrāk, tiklīdz vācieši atļāva vecākiem gadu gājumiem izbraukt uz Vāciju. Līdz ar viņu uz tā paša kuģa ar viltu bija uzkļuvis arī jau augusta sākumā no Rīgas uz Liepāju atbēgušais Sabiedrisko lietu departamenta direktors 2. Unāms un nelegāli aizbraucis uz Vāciju. Šī kāda atbildīga ierēdņa neatbildīgā rīcība radīja pamatotu sašutumu ne tikai latviešos, bet arī vācu civilpārvaldē. Arī ģen. Dankeram par šādu viņam padota ierēdņa rīcību bija jādzird pārmetumi. Bet šādu nožēlojamu gadījumu nebija daudz.

Dažas dienas vēlāk — pēc Rīgas krišanas, sākoties boļševiku 1. lieluzbrukumam, panika pārņēma visu Kurzemi. Pārliecināts, ka Kurzeme viņam jau tikpat kā rokā, Staļins savā 14. oktobra dienas pavēlē ziņoja: “Trīs lielas krievu armijas, artilērijas, lidotāju un jūras spēku atbalstītas, šodien no trim pusēm ievadīja trieciena lieluzbrukumu pret vācu kabatu Baltijā, lai likvidētu tur ieslēgtās vācu vienības — apm. 100.000 vīru sastāvā. Gaisa un flotes vienības atbalsta uzbrukumu ar stipriem bumbu un artilērijas uzbrukumiem, vienlaicīgi bloķējot vienīgās atlikušās vācu evakuācijas ostas — Liepāju un Ventspili.”

Lai arī cik pesimistiski ļaudis bija noskaņoti, tomēr ikviens klusībā bija cerējis, ka vācieši varbūt atspersies un neatdos Rīgu boļševikiem. Bet Rīga krita un līdz ar to pat lielākie optimisti vairs nespēja saskatīt ne mazākā iemesla, ka Kurzeme varētu izglābties no tāda paša likteņa. Tikai pēc kara beigām atklājās, kādēļ Vācija tomēr ir bijusi ieinteresēta Kurzemes noturēšanā (skat. 1. d. 119-126 lpp.).

Ka boļševiki ieņems Berlīni, bet nespēs ieņemt Kurzemi, tādu notikumu norisi šais traģiskajās oktobra dienās neviens nespēja iedomāties. Bet šis brīnums notika. Kurzemi ieņemt boļševikiem neizdevās.

250.000 BĒGLU KURZEMĒ

Kad sāka Raskomars. Brānčūn un Lāsternājs plūst pār Baltijas frontes robežlīniju uz Latvijas ziemeļiem. Mēģinājumi ieņemt Kurzemi boļševikiem nepaspēja. Tās rezultāts, ka tie pametās atpakaļ uz grāmatas pūstāš un lielāko daļu Vidzemes robežs pie Rīgas un Arņāles arēnā boļševiki. Pēcskatīties uz to, Kurzemi ieņemt nespēja aprīlī 250.000 bēgļu. Sākumā bēgļu masa centās novērst uz Talsu un Ventpils apdzīvotām un tikai septiņiem bēgļiem bēgļiem-līdzināšanai ar pašiem mēģināja virzīties uz Rīgas daļu. Bet vēl arānis vārā rēķināt, un vāciju. Bet vārā pamotākā rēķināšana pie Polongas iedzīvīti bēgļu masa, kurās galvenīgi mēģināja boļševiku iedzīvīti, izņemot mēģināja bēgļu. Kad 10. oktobrī boļševikiem pie Kļāpēķas izdevās ieņemt pūstāš un pūstāš iedzīvīti ar vāciju pa zemes daļu, boļševikiem bija daudzākā bēgļu bēgļu. Cik tie bēgļu bēgļu izdevās bēgļu. Tāpat gan arānis arānis iespējams noskaidrot. Mēģināt varēt ar 20.000.

Izvērtējot no Latvijas ziemeļiem vāciju jūras daļu no Liepājas un Ventpils daļām. Ar Liepāja vārā zīmē ik brīdī. Tas arānis bēgļu, bet vārā Kurzemes iedzīvīti vārā daudzākā vārā vārā. Sīkās Liepājas un Ventpils "bēgļu masa". Ar vārā iedzīvīti nēģļu bēgļu apdzīvotām vai apdzīvotām Kurzemes ziemeļiem, bet vārā rēķināt uz Liepāju vai Ventpili. Arānis gan pūstāš arānis vārā bēgļu masa, un arānis vārā pūstāš daļu bēgļu masa bēgļu vārā vārā. Uz kārtējo bēgļu gandrīz divi miljoni arānis bēgļu bēgļu. TP mēģināja vārā vārā daļu bēgļu masa, bēgļu 1.000 cilvēki.

... (faded text) ...

... (faded text) ...

... (faded text) ...

... (faded text) ...

... (faded text) ...

NOSTABILIZĒŠANAS

250.000 BĒGĻU KURZEMĒ

Kad sāka realizēt ģen. Brauhiča un Lindemaņa plānu par Baltijas frontes saīsināšanu līdz Daugavas līnijai, bēgļu masu palaida pilnīgi savai neorganizētai pašplūsmai. Tās rezultātā, kā to jau pieminējām šīs grāmatas pirmajā daļā, lielāko daļu Vidzemes bēgļu pie Ērgļiem un Āraišiem notvēra boļševiki. Neskatoties uz to, Kurzemi tomēr sasniedza apm. 250.000 bēgļu. Sākumā bēgļu masu centās novirzīt uz Talsu un Ventspils apriņķiem un tikai septembra beigās bēgļiem-lauciniekiem ar pajūgiem atļāva virzīties cauri tai Lietuvas daļai, kas vēl atradās vācu rokās, uz Vāciju. Bet vācu nenoteiktās rīcības dēļ pie Palangas iestrēga lielas bēgļu masas, kurām pastāvīgi uzbruka boļševiku lidotāji, iznīcinot tūkstošiem bēgļu. Kad 10. oktobrī boļševikiem pie Klaipēdas izdevās sasniegt jūru un pārtraukt satiksmi ar Vāciju pa zemes ceļu, boļševiku rokās krita daudzi tūkstoši latviešu bēgļu. Cik īsti latviešu bēgļu te aizgāja bojā, laikam gan nekad nebūs iespējams noskaidrot. Viņu skaitu var lēst ap 20.000.

Izkļūšanai no Latvijas atlika vienīgi jūras ceļš no Liepājas un Ventspils ostām. Arī Liepāja varēja krist ik brīdi. Tas ne tikai bēgļos, bet visos Kurzemes iedzīvotājos sacēla neapprakstāmu satraukumu. Sākās Liepājas un Ventspils "sturmēšana". Arī vācu žandarmērija neļāva bēgļiem apstāties vai apmesties Kurzemes vidienā, bet visus raidīja uz Liepāju vai Ventspili. Abās ostas pilsētās saplūda milzīgas bēgļu masas, bet ostās nebija pietiekami daudz kuģu telpas bēgļu uzņemšanai. Uz kuģiem nācās gaidīt dienām un pat nedēļām ilgi. TP mītnes varēja uzņemt tikai niecīgu daļu, lielākais 1.000 cilvēku.

Evakuācijas štābs gan oktobra beigās pārņēma savā rīcībā lielo valsts zīdaiņu namu Apšu ielā 3-a un tur kopā ar ģenerālinspektora štābu un K. P. iekārtoja leģionāru piederīgo mītni, bet arī tā varēja uzņemt tikai dažus simtus cilvēku. Pārējie pārpildīja visus brīvos privātos dzīvokļus, vai visbiežāk pavadīja dienas un naktis kilometriem garās pajūgu rindās pie ostas, bieži vien dienām ilgā lietū un pastāvīgu boļševiku uzlidojumu draudos.” Bēgļu masas visvairāk cieta Liepājas ostas malā 22. oktobra un 15. decembra dienas uzlidojumu laikā.

Sevišķi Liepājā haoss bija neaprakstāms. Pilsētā ik dienas ieradās tūkstošiem bēgļu pajūgu. Tiem nebija kur novietoties un, uzkāpjot uz kuģa, nebija kur likt zirgus u.c. mājlopus, kas daudziem bija līdzi. Tos tie bija spiesti vienkārši pamest uz ielas. Varam viegli iedomāties, kādu pārdzīvojumu tas sagādāja lauksaimniekiem. Bezīpašnieka mājlopi klejoja izsalkuši pa ielām. Tai pašā laikā uz laukiem izdarīja zirgu u.c. mājlopu rekvizīcijas armijas vajadzībām, bieži atņemot pēdējo, kas saimniecībā bija vēl palicis. Tikai pēc vairākkārtīgiem TP un Evakuācijas štāba protestiem un kategoriskas prasības ar 21. oktobri armijas pārstāvji uzsāka Raiņa parkā pieņemt no bēgļiem zirgus armijas vajadzībām pret tūlītēju samaksu. Īstenībā daļu no pieņemtajiem zirgiem tūlīt aizgādāja uz lopkautuvi.

Tad oktobra beigās vācieši pēkšņi pārtrauca bēgļu ielaišanu Liepājā un Ventspilī un tos aizturēja tā saucamās uztveršanas nometnēs: pie Liepājas — Kapsēdē un pie Ventspils — Lēcu priedēs. Lēcu priedēs bēgļi bija spiesti dienām ilgi pavadīt zem klajas debess lietū un rudens drēgnumā. Pajumte te bija pieejama vienīgi mātēm ar zīdaiņiem. Arī par uzturu bija jāgādā pašiem. Kapsēdē bēgļu apmešanās iespējas bija kaut cik ciešamas. Nometne bija tiešā TP galvenās pārvaldes aprūpē un to vadīja mākslinieks J. Cīrulis. Tur TP iekārtoja pat zobārstniecības kabinetu.

Ar 12. novembri vācieši pieprasīja, lai bēgļi visu lielo bagāžu nodod kopējā noliktavā uzglabāšanai līdz aizbraukšanas dienai. Šī rīkojuma nolūks bija aizkavēt bēgļu slepenu pazušanu no nometnēm. Šīs kārtības dēļ bēgļiem bija daudz jācieš, jo labākās mantas bieži vien pazuda. Vēlāk sāka arī lielākos saiņus kontrolēt un neļaut ņemt

Liepājas osta. Labajā krasta kuģi uzņēma bēgļus.

līdzlielākus vairumus pārtikas produktu. Pret šo bēgļu aplaupīšanu sīvu cīņu ar brūnajiem nācās izcīnīt TP darbiniekiem, līdz beidzot “virsnormu” atļāva ziedot Tautas Palīdzībai. Oficiāli gan bija noteikts, ka līdzli var ņemt līdz 100 kg bagāžas katrai personai. Bet tas nekatreiz bija iespējams. Bieži vien tikai pie kuģa pateica, ka līdzli drīkst ņemt tikai rokas bagāžu. Pārējā bija jāpamet krastā.

Līdzli novembra vidum tomēr caur Liepājas ostu vien izdevās aizbraukt visiem, kas patiesi gribēja braukt, un šo iespēju izlietajā apm. 30.000 cilvēku. No boļševikiem bēgdami, dzimteni pameta ne tikai bēgli no pārējās Latvijas, bet arī paši kurzemnieki, sevišķi inteliģence, tā, ka iestādes bija pat spiestas nodrošināties, lai Kurzeme nepaliktu gluži bez ārstiem. Ārstu trūkums iedzīvotājiem bija ļoti jūtams. Novembra vidū kādā dievkalpojumā Kuldīgas baznīcā mācītājs aizlūgumu par kādu mirušo iesāka vārdiem: “Tagad aizlūgsim par 17 gadus vecu jaunavu, kas mira tanīs dienās, kad Kuldīgas pilsētā un apriņķī nebija neviena ārsta ...”

Aizliedzot ārstiem atstāt Kurzemi un uzaicinot atjaunot praksi visiem Kurzemē patvērumu atradušajiem ārstiem- bēgļiem, izdevās kaut cik nodrošināt nepieciešamo ārsta palīdzību iedzīvotājiem. 1945. g. maija sākumā Kurzemē darbojās 165 ārsti un 48 zobārsti. Lielākās grūtības bija ar nepieciešamo medikamentu sagādi. Bija jāiztiek ar ļoti ierobežotu sortimentu. Abu okupāciju gados aptieku krājumi bija izsīkuši, kaut kādus papildinājumus iegūt Kurzemes ielenkuma laikā nebija iespējams. Arī TP krājumi nebija lieli. Daži aptieku īpašnieki, dodoties bēgļu gaitās, gan nodeva TP daļu savu atlikušo krājumu, bet viss tas bija daudz par maz pat visnepieciešamāko vajadzību apmierināšanai. Dīvainā kārtā arī no Farmācijas Liepājas noliktavas neko nebija iespējams saņemt. Noliktavas pārzinis Ķikuts aizbildinājās, ka noliktava esot tukša. Vēlāk gan noskaidrojās, ka Ķikuts ir simpatizējis komunistiem un medikamentus "taupījis". Viņu vācieši apcietināja līdz ar citiem atklātiem Liepājas jaunās izpildkomitejas locekļiem.

Iedzīvotāju apgādes un pārvaldes darba nodrošināšanai Reihskomisariāts 28. oktobrī bija spiests publicēt sevišķu brīdinājumu:

Paziņojums.

1) Atsevišķi Zemes pašpārvaldes ierēdņi apriņķos un pilsētās, tāpat arī ārsti, veterinārārsti, aptiekāri un citas dzīvei svarīgu arodu personas Kurzemē pēdējā laikā pametušas savas darba vietas. No tā dažās vietās cietusi iedzīvotāju apgāde svarīgās saimnieciskās nozarēs un pārvaldes darbs.

2) Šāds stāvoklis nevar ilgāk turpināties. Ar šo es aizliedzu tādu personu izceļošanu, kurām pārvaldes darba un saimniecības uzturēšanai jāpaliek Kurzemē. Ciktāl tās vēl atrodas Kurzemē ārpus līdzšinējām uzturēšanās vietām, tām uz ātrāko jānododas atpakaļ uz savām darba vietām.

3) Jautājumu par šādu vietējo iedzīvotāju izceļošanas atļauju izšķir Vācu civilās pārvaldes vadītājs katrā apgabalā.

Ja kāds par spīti izceļošanas atļaujas lūguma noraidīšanai tomēr atstāj savu darba vietu, tad to nesaudzīgi piemērotā veidā iekļaus citā darbā.

4) Bruņotie spēki šādām savās darba vietās paliekošām personām ar svarīgiem saimnieciskiem vai pārvaldes uzdevumiem evakuācijas gadījumā apsola katru atbalstu. Savlaicīga paziņošana ir pati par sevi saprotama.

Liepājā, 1944. g. 28. oktobrī

Austrumzemes reihskomisāra V.
Matthiesen.

Kurzemes fronteī nostabilizējoties, novembrī bēgļu plūšana uz Liepāju un Ventspili apsīka, ļaudis gribēja vēl nogaidīt — varbūt, varbūt boļševiki Kurzemi neieņems. Bet tā nedomāja vācieši. Reihskomisāra pastāvīgais vietnieks M. Matīsens Liepājā 22. novembrī publicēja uzsaukumu, kurā, starp citu, bija teikts:

— Kaut arī vācu bruņotie spēki un latviešu leģionāri darīs visu, lai šo apgabalu aizstāvētu, tomēr var rasties arī tādi apstākļi, kas sagādātu briesmas jūsu drošībai. Tādēļ uzaicinu visus latviešus, kas nedzīvoja Kurzemē pirms 1944. g. 1. jūlija, nekavējoši doties ar savām ģimenēm uz Liepāju vai Ventspili un no turienes evakuēties uz Vāciju. Aicinu jūs kā apzinīgus un atbildīgus latviešus izmantot šo tagad vēl izdevīgo iespēju braukt uz Vāciju. Visi tie, kas, neraugoties uz stāvokļa nopietnību, nesekos aicinājumam un iedomājas, ka varēs braukt ar “pēdējo kuģi”, rīkojas vairāk nekā vieglprātīgi. Tie arī lai necer, ka viņiem vēlāk palīdzēs ... Tāpat uzdodu par pienākumu evakuēties visiem Liepājā un Ventspilī, kā arī pārējā Kurzemē dzīvojošiem latviešiem, kas te nav nepieciešami karam svarīgu darbu veikšanai, vai kas viņu personiskās drošības dēļ jau evakuēti no piefrontes joslas. —

Novadu komisāri gāja vēl soli tālāk un izsludināja pret bēgļiem dažādas sankcijas. Piem., Ziemeļkurzemes novada komisārs

publicēja Kuldīgas laikrakstā “Kurzemnieks” (22. nr.) šādu drastisku rīkojumu:

Rīkojums

par latviešu bēgļu evakuēšanu uz Vāciju.

Apgādes stāvoklis Kurzemes cietoksnī prasa latviešu bēgļu izceļošanu uz Vāciju. Šim uzaicinājumam līdz šim sekojuši tikai nedaudzi, tā kā bēgļu evakuēšanai Ventpilī un Liepājā atsūtītos kuģus nevarēja pilnīgi izmantot. Lai nepieciešamai rīcībai — lielas daļas iedzīvotāju evakuācijai no atlikušās Kurzemes daļas — piešķirtu vajadzīgo uzsvaru un pasargātu armiju un Kurzemē palikušos civiliedzīvotājus no apgādes grūtībām, esmu spiests spert stingrus soļus.

Tādēļ nosaku sekojošo:

- a) visiem bēgļiem, kas saņēmuši uzaicinājumu braucienam uz Vāciju, tiek noņemti visi lopi un zirgi, maksājot par tiem nosacītās cenas. Arī tiem bēgļiem, kuriem nav jāevakuējas, tiek noņemtas govīs, atstājot uz katriem 10 bēgļiem vienā saimniecībā vienu govī (1 govī uz 1—10, 2 govīs uz 11—20 personām u.t.t.);
- b) bēgļi, kas uzaicināti izbraukt uz Vāciju, ciktāl tie nav pašražotāji, nesaņem uz priekšu pārtikas kartītes;
- c) bēgļiem netiks izsniegtas dzelzceļu braukšanas atļaujas, Kamēr nebūs izbeigta evakuācija;
- d) evakuējamiem bēgļiem pie uzaicinājuma tiek atņemtas pasēs, kuras tie Ventpilī saņems atpakaļ;
- e) visiem saimniekiem, kas pieturēs bēgļus arī pēc uzaicinājuma doties uz Vāciju un nebūs tos 24 stundu laikā rakstiski pieteikuši pagasta valdei, tiks bez atlīdzības atņemti visi lopi.

Ja arī šim rīkojumam nebūs cerēto panākumu, būšu spiests spert vēl stingrākus soļus, kā bagāžas ierobežošanu u.t.t.

Ziemeļu Kurzemes novada komisārs.

Bet, kā jau tas parasts, ja kaut ko grib ar varu uzspiest, tā arī tai laikā, jo vairāk pastiprināja bēgļu piespiešanu evakuēties uz Vāciju, jo pieauga pretestība un nevēlēšanās braukt. Jautājums — braukt vai nebraukt — divus mēnešus nodarbināja ne tikai ikviena latvieša prātu, bet kļuva gluži simbolisks visam šim laikam. Bet ar novembra vidu iestājās lūzums, atlikusī bēgļu daļa bija izšķīrusies par nebraukšanu resp. nogaidīšanu, lai atkal janvārī, kad vairs nebija nekādu iespēju aizbraukšanai, ļautos izmisumam, ka nevar tikt prom.

Sakarā ar pastiprināto bēgļu piespiedu dzīšanu uz Liepāju un Ventspili, novembra beigās un decembra sākumā abās pilsētās atkal radās liels bēgļu sastrēgums. Bez tam novembra vidū nedēļām ilgi Liepājas ostā nebija neviena kuģa bēgļu uzņemšanai. Tā novembra beigās ar bēgļiem bija pārpildītas visas mītnes un pat TP biroju telpas. Bēgļu stāvokli sevišķi traģisku vērtā pastāvīgā pilsētas bombardēšana, uznākušais sals un pārtikas trūkums. No mājām līdzpaņemtie pārtikas krājumi 4 mēnešu ilgajās bēgļu gaitās bija izsīkuši. Sevišķas grūtības pilsētās saplūdušajiem bēgļiem bija ar maizi. Ja daļai laucinieku bija saglabājušies graudi, tad nebija, kur tos samalt, ja bija milti, tad nebija, kur maizi izcept. Par laimi TP Liepājā vēl bija saglabājušies nelieli krājumi rudzu miltu, tā blakus oficiālajai normai, ko saņēma mītnēs esošo bēgļu ēdināšanai, bija iespējams piecept papildus. Tā vismaz tie bēgļi, kas uzturējās TP mītnēs, bija ar maizi kaut cik apgādāti. Pārējiem bēgļiem, kam nebija pārtikas kartīšu, atlika vienīgi “melns turgus”, bet tas vairumam nebija pa kabatai. TP gan, cik tas tehniski bija iespējams, neliedza pusdienas, t.i. zupu un maizi, arī ārpus mītnēm dzīvojošiem bēgļiem. Daudziem tā arī bija vienīgā iespēja vismaz reizi dienā paēst. Gluži neciešamā stāvoklī bija ģimenes ar maziem bērniem, sevišķi zīdaiņiem. Tiem ar zirga gaļas zupu un rupju maizi vien nebija iespējams iztikt. Tikai ar vislielākām grūtībām pa reizei TP varēja izsniegt šo to vairāk un piemērotāku bērniem, piem., kviešu miltus, lāsīti piena u.t.t.

Tikpat ļauni bija ar drēbēm un apaviem. Vienai daļai to bija pietiekami ilgākam laikam, bet daudziem, kas bija savas dzīvesvietas pametuši lielā steigā, vai arī visu līdzpaņemto zaudējuši ceļā, bija

tikai tas, kas mugurā. Līdz novembra sākumam TP vēl bija iespējams ļaunākajos gadījumos palīdzēt, bet krājumi ātri izsīka un jaunus krājumus iegūt nebija iespējams.

Novembra sākumā TP galvenai pārvaldei Jelgavas pilsētas galva nodeva lielāku daudzumu parakstītu un apzīmogotu apavu un tekstiliju iegādes atļauju. Tās TP tūlīt izdalīja bēgļiem. Tāpat likvidētās Saimniecības ģenerāldirekcijas Sadales daļas priekšnieks (-ce?) nodeva iegādes atļauju dažādām bērnu drēbēm. Bet to ar laiku vācieši atklāja un noliedza veikaliem izsniegt mantas pret citu pašvaldību izsniegtām atļaujām. Tomēr vairāki simti bēgļu bija nepieciešamo paspējuši iegādāties.

Arī taisnīga sadale bija grūti īstenojama. Nebija nekādas iespējas pārbaudīt lūdzēja patiesās vajadzības. Bija jāpaļaujas uz lūdzēja godīgumu. Ilustrācijai minēsim tikai pāris gadījumus. —

TP galvenās pārvaldes naudas pabalstu izmaksas vietā Liepājā, Kungu ielā 21, vienā laikā ierodas divi bēgļi. Pirmais, kāds Tukuma dārznieks, pirms aizbraukšanas uz Vāciju vēlas nodot lielāku ziedojumu naudā. Kad TP darbinieks apprasās, vai tad viņam pašam bēgļu gaitās svešā zemē nauda nebūs vajadzīga, tukumnieks atbild, ka viņam vēl tikpat paliekot, pusi viņš gribot atstāt TP, varbūt citiem neesot ne kapeikas. — Drīz pēc tam ierodas kāds plecīgs kungs spēka gados un lūdz naudas pabalstu. Tai laikā TP katrai ģimenei, kas devās uz Vāciju, izsniedza 300 RM lielu pabalstu (vieniniekam līdz 150 RM), ko atzīmēja pasē. Kasieris lūdz arī viņa pasi, lai pārbaudītu, vai viņš ir bēglis un vai nav jau pabalstu saņēmis. Lūdzējs negribot izņemt naudas maku un meklē pasi. Kasieris redz, ka maks pilns lielākām vācu naudas zīmēm.

— “Bet Jums jau pašam ir daudz naudas,” aizrāda kasieris. “Ir jau bišķi, bet naudas jau nekad nevar būt par daudz,” smaidīdams atbild lūdzējs. — Protams, kasieris viņam pabalstu atteica.

Novembra sākumā turpat Kungu ielā TP sadalīja bēgļiem lielāku daudzumu no Rīgas izvestas oderu un virskreklu drānas. Vienam kreklam vai blūzei deva katram, kas lūdza un parādīja pasi, ka ir bēglis. Otrā dienā Liepājas melnajā tirgū par lētu naudu varēja

dabūt iepriekšējā dienā bēgļiem dalīto drānu. Acīmredzot to daudzi bija ņēmuši, ne vajadzības spiesti, bet tikai tādēļ, ka to var dabūt bez maksas. Tas, ka tai pašā laikā daudzi citi, kam tiešām bija vajadzība, palika bešā, tos nemaz neinteresēja.

Novembra sākumā TP galvenā pārvalde saņēma no Liepājas stacijas priekšnieka uzaicinājumu saņemt uz TP vārda no Rudbārziem pienākušu vagonu ar drēbēm. Tās nāca no Rudbāržu sanatorijas. Bet, kad otrā dienā TP darbinieki ieradās stacijā, lai sūtījumu saņemtu, vagona bija pazudis bez vēsts. Pārmeklēja visu stacijas teritoriju, bet vagona vairs nebija atrodams. Tad TP lūdza Leģiona ģenerālinspektora štābu meklēt pazudušo vagonu. Bet arī štābam nebija panākumu, vagona bija kā ūdenī iekritis. Tas atradās tikai pēc pāris nedēļām un brīnišķīgā kārtā gandrīz neskarts. Bija pazuduši tikai daži puskažociņi. Vagonā atradās vairāki simti pāru apakšveļas, daudz gultas veļas un lielāks daudzums vates un marles. Lielāko daļu TP nodeva Ģenerālinspektora štābam karavīru vajadzībām. Bet ar apakšveļu varēja apmierināt arī daudzu bēgļu vajadzības. Tas arī bija pēdējais lielākais mantu daudzums, ko TP izdevās iegūt.

Neskatoties uz to, ka ne Liepājā, nedz arī Ventspilī nebija vajadzīgās kuģu telpas bēgļu uzņemšanai, žandarmērija tomēr turpināja dzīt ar varu visus bēgļus no Kurzemes laukiem uz Liepāju, mazākā mērā arī uz Ventspili. Novembra sākumā izsludināja Liepājas pilsētas evakuāciju ar izvēli izbraukt vai nu uz Vāciju, vai Kurzemes lauku pagastiem. Pilsēta bija jāatstāj visi, kas nebija iesaistīti karam svarīgos darbos. Pilnīgi no iedzīvotājiem atbrīvoja ostas rajonu, sevišķi starp ostu un Kūrmājas prospektu. Lielākā daļa izvēlējās Kurzemes laukus. Radās neaprakstāms haoss — ļaudis no Liepājas devās uz laukiem, no turienes tos atkal ar varu dzina atpakaļ uz Liepāju vai Ventspili.

Pavisam traģikomiska situācija radās decembra pirmajās dienās. Pēkšņi TP galvenā pārvaldē sāka ierasties bariem darba un pat kustības nespējīgi sirmgalvji. Izrādījās, ka vācieši tos atveduši no Priekules nespējnieku patversmēm. Tur viņiem teikts, ka vedīšot pie ārsta, bet atvesti uz Liepāju un izlaisti pie TP durvīm. Tie bija

pārsaluši un izsalkuši, jo iesēdināti automašīnās ar to, kas tai brīdī bijis mugurā. Tie bija jānovieto jau tā pārpildītajā pilsētas nespējnieku patversmē, kas atradās ļoti bēdīgā stāvoklī.

31. decembrī TP galvenā pārvalde sūtīja sevišķu komisiju — TP ārstu ltn. A. Šteinu, žēlsirdīgo māsu M. Steinbergu un pārvaldes sekretāri- referenti M. Ozolu — pārbaudīt apstākļus Liepājas TP bēgļu mītnēs un ēdinātavās. Komisijas ziņojums bija ļoti drūms, bet par Liepājas pilsētas nespējnieku patversmi, Rāmavas ielā 3, kas gan nebij pakļauta TP, bet pilsētas pašvaldībai, ziņojums bija satriecošs. Tur, pēc veselāko nespējnieku pārvešanas uz Ēdoli, tika novietoti nespējnieki — bēgļi arī no citām pašvaldībām un brīvajās telpās dažkārt ļāva apmesties arī bēgļiem. Komisija savā ziņojumā, starp citu, rakstīja:

—Šai patversmē atlikušie nespējnieki ir vai nu nespējīgi kustēties, vai arī tādi, kas jau zaudējuši skaidro saprātu. 135cilvēkus apkopj tikai divas sievietes. Neiedomājama netīrība, utis un c. insekti ir parasta parādība. Cilvēki dzīvo pusbadā, jo jāpārtiek no nestrādājošo kartiņu devas. Mirstība ārkārtīgi liela. Decembra mēnesī vien miruši 10 cilvēki. Jābrīnās, ka tur nav jau sākusies kāda epidēmija. Komisija atzīst par pilnīgi nepielaižamu bēgļu, sevišķi ģimeņu ar bērniem, uzturēšanos šīs iestādes brīvajās telpās, kaut arī tās nošķirtas no telpām, ko apdzīvo nespējnieki. —

TP galvenā pārvalde nekavējoties par novēroto ziņoja Liepājas pilsētas valdei un vispirms personiski un pēc tam 6. janvārī ar rakstu griezās pie Vērmahta galvenā ārsta, sīki norādot uz katastrofālajiem bēgļu, sevišķi bērnu apstākļiem kā pārtikas, tā sanitārajā ziņā. Galvenais ārsts TP rakstu bija aizsūtījis atsauksmei Reichskomisariātam, kam bija jābrīdina par to novēršanu. 13. janvārī TP savu rakstu saņēma atpakaļ no Vērmahta galvenā ārsta ar sekojošu Reichkomisariāta rezolūciju (parakstījis prof. Bušs):

—Rakstā izteiktais neatbilst patiesībai. Freivalds neizprotamu iemeslu dēļ apzināti stāvokli notēlojis melnāku, nekā tas patiesībā ir. Lai TP izlieto bēgļu vajadzībām tos pārtikas krājumus, ko tai nodevuši paši bēgļi, tad nebūs jāžēlojas. —

Reihskomisariāts slēpa no Vērmahta vadības stāvokļa nopietnību Kurzemē un apzinīgi sagrozīja faktus. Prof. Bušs arī ļoti labi zināja, ka tie pārtikas daudzumi, ko TP nodeva bēgļi jau iepriekš minētajās noliktavās, bija gaužām niecīgi.

Jau tā traģisko bēgļu likteni vēl traģiskāku padarīja Reihskomisariāta rīkojums decembra sākumā, ka bēgļi šķirojami darba spējīgos un darba nespējīgos, kas praktiski nozīmēja arī ģimeņu šķiršanu. Pirmos sūtīšot uz Pilavu, jo Austrumprūsijā esot nepieciešami 10.000 strādnieku, otrs — uz Dancigu un tālāk uz Vācijas vidienē. Bēgļu šķirošana pirmo reizi jau bija notikusi 17. novembrī Dancigā. Pret to kategoriski protestēja Leģiona ģenerālinpektora v.i. pulkv. Lasmanis, Tautas Palīdzība un Evakuācijas štābs, panākot kompromisu, ka ģimenes nešķirs — ieskaitot darba nespējīgos visas ģimenes pilnā sastāvā, ja tajā ir bērni, kas jaunāki par 12 gadiem. Protams, arī šāds atrisinājums latviešiem nebija pieņemams, bet oficiāli neko grozīt vairs nevarēja.

Ar 24. novembri kuģu karšu izsniegšanu, ko līdz šim izdarīja Tautas Palīdzība un Agronomiskais birojs (lauciniekiem), pārņēma Reihskomisariāta ierēdnis- baltvācietis, izmantojot šim nolūkam TP Izziņu biroja telpas. Lai bēgļos nerastos maldīgais uzskats, ka TP atbalsta bēgļu šķirošanu, aizbildinoties ar Izziņu biroja lielo darba slodzi, TP Reihskomisariāta pārstāvim ierādīja atsevišķu telpu ar uzrakstu uz durvīm, ka kuģa kartes izsniedz Reihskomisariāta pārstāvis. Tas savukārt nepatika Reihskomisariātam un tas par to bija sūdzējies SD. Bet, pateicoties kādam SD latviešu ierēdnim, SD pēc manis nopratināšanas lietu izbeidza. Protams, tā nebija vienīgā pratināšana.

TP darbinieki darīja visu iespējamo, lai pēc iespējas mazāk bēgļu iedalītu darba spējīgos — darba vergu kuģu pasažieros. Par to, ar kādu anekdotisku veiclību darbinieki to veica, varētu daudz stāstīt. Sevišķi TP bēgļu nodaļas darbinieces B. jaunkundzes veiclība un pašai dziedība bija apbrīnojama. Atceros gadījumu, kad kāds aizsargu nodaļas priekšnieks ar sievu sašutis griezās pie manis un sūdzējās, ka TP darbinieki raidot viņu prom un neļaujot iet izņemt

*Austrumu frontes stāvoklis no 12. janvāra līdz 7. aprīlim.
 (Liddell Hart — The Other Side of the Hill).*

kuģa kartes, kādas pašreiz visiem, kas tās vēloties, tiekot izsniegtas. Tūliņ sapratu, kas par lietu — darbinieki šo pāri gribēja paglābt no vergu darbiem Pilavā. Arī es viņam patiesību nedrīkstēju teikt un tādēļ lūdzu viņu mierīgi iet mājās un otrā dienā atnākt tieši pie manis. Informējos par viņa lietu. Kā jau biju domājis, tā arī bija. Otrā dienā varēju sašutušajam pārim nodot kuģa kartes “bērnu kuģim” uz Dancigu. Tādu gadījumu bija daudz. Otrā dienā pirms došanās uz ostu abi vēlreiz ieradās pie manis ar lielu cūkas šķiņķi padusē un atvainojās, ka viņi pirmajā dienā nav zinājuši, kas par lietu, Tagad viņš to saprotot. Lūdzu šķiņķi ņemt līdzī uz Vāciju, jo tur tas būs vairāk vajadzīgs.

Traģisks bija poļu bēgļu stāvoklis. Bija stingri aizliegts' izsniegt poļiem kuģa kartes. — Kurzemē bija paglābušies diezgan daudz poļu patriotu, — Tiem tātad oficiālā ceļā nebija nekādas iespējas izkļūt uz Vāciju. Nekāda aizlieguma izceļot uz Vāciju turpretim nebija krieviem. Šo apstākli TP veikli izmantoja un poļus sarakstos ierakstīja kā personības dokumentus pazaudējušus Latgales krievus un kā krievi tad tie arī izkļuva uz Vāciju.

Bet īstā cīņa par latviešu bēgļu glābšanu no vergu darbiem Pilavā sākās tikai tad, kad Liepājā ieradās pirmie kuģi no Pilavas. Par bēgļu vešanu uz ostu rūpējās TP galvenās pārvaldes bēgļu nodaļa šim nolūkam lietojot “Strālo” rokās koncentrētās automašīnas un vienu zirgu, ko TP rīcībā bija nodevusi Liepājas pilsētas valde. TP un Evakuācijas štāba darbiniekiem bija ļoti labs kontakts ar Liepājas ostas Vērmahta komandantu. Tas ļoti labi izprata bēgļu stāvokli, bija ļoti izpalīdzīgs un, kā visi Vērmahtieši, neieredzēja brūnos aizmugures varoņus. Par ostas kapteiņa palīgu darbojās kapt. Albāts, nelaimīgs cilvēks, kam sieva ar diviem bērniem gājusi bojā jūrā, evakuējoties no Igaunijas.

Kuģi* bēgļus uzņēma lielāko tiesu agrās rīta stundās. Parasti brūnie tad vēl gulēja. Kad tie ieradās ostā, tad bēgļu ieviešanu kuģī jau bija nobeigta. Šo apstākli tad arī TP darbinieki veikli izmantoja. Uz ostu pirmos aizgādāja tos bēgļus, kas bija iedalīti

* Galvenie bēgļu kuģi bija “Bukarest”, “Lapland” un “Tango”.

pārvešanai uz Pilavu (paši bēgļi to nezināja) un ar ostas komandanta un kuģa kapteiņa ziņu tos uzņēma kuģi, kas devās uz Dancigu. Kad Pilavas kuģim bija jāsāk uzņemt bēgļus, tad to vienkārši vairs nebija. Protams, sekoja to meklēšana un darbinieku pratināšana, kur palikuši reģistrētie darba spējīgie bēgļi. Bet bez rezultāta, par pazudušajiem neviens nekā “nezināja”.

Tad Reihskomisariāts noteica, ka ostā kuģu kartes kontrolēs “brūnie” un tie arī noteiks uzlādēšanās laiku. Bet jau nākošajā dienā notika jauns skandāls. Bēgļu uzņemšanu uz kāda Dancigas kuģa Reihskomisariāts noteica plkst. 8, bet ostas komandants vēlā vakarā paziņoja TP, ka līdz plkst. 8 visiem jau jābūt uz kuģa. Tas nozīmēja, ka uzņemšana kuģī jāsāk jau plkst. 5 no rīta. Protams, pirmos uz ostu atkal nogādāja darba spējīgos bēgļus. Plkst. 8, kad ostā ieradās “brūnie”, kuģis bēgļu uzņemšanu jau bija pabeidzis. “Brūnie” pieprasīja bēgļu izcelšanu atpakaļ krastā, ko kuģa kapteinis strupi noraidīja. Lamādami un draudēdami “brūnie” atstāja ostu.

Kādā citā gadījumā, kad vajadzēja uzņemt darba spējīgos, ostas komandants kādas sīkas Reihskomisariāta nenokārtotas formalitātes dēļ bija devis rīkojumu žandarmērijai neielaiest bēgļu vezumus ostā. Reihskomisariāts noteica uzlādēšanos otrā rītā. Tad “Strālo” paziņoja, ka nav brīvas nevienas automašīnas, ko nodot bēgļu pārvešanai uz ostu. Tā arī šis kuģis uz Pilavu aizgāja bez bēgļiem.

Šīs aktīvās pretestības dēļ uz Koha, Pilavas darba vergu nometnēm aizkļuva tikai niecīga daļa no tā bēgļu skaita, ko Kohs bija paredzējis iegūt.

Šai cīņā par latviešu dvēselēm Reihskomisariāta un ostas vadības attiecības saasinājās tik tālu, ka ostas komandants pat atteicās sniegt Reihskomisariātam informāciju par bēgļu pārvešanai paredzēto kuģu pienākšanu un iziešanu jūrā, aizbildinoties, ka tā ir kara noslēpums. Bet tai pašā laikā TP tika jo sīki informēta, tā, ka Reihskomisariāts ne vienu reizi vien bija spiests vajadzīgo informāciju lūgt no TP.

Janvāra sākumā Reihskomisariāts pavēlēja visiem bēgļiem, kas atrodas Kurzemē, līdz 20. janvārim izbraukt uz Vāciju. Gribētāju bija maz. Bet jau janvāra vidū bēgļu izbraukšana uz Vāciju faktiski vairs

nebija iespējama kuģu trūkuma dēļ. Tādēļ visus bēgļus no Liepājas un Ventspils atkal raidīja atpakaļ uz laukiem. Izsludināja arī otru reizi Liepājas un Ventspils pilsētu evakuāciju, atļaujot šais pilsētās palikt tikai visnepieciešamākajiem darbiniekiem un strādniekiem. Bet arī šoreiz pilnīgu evakuāciju neizdevās realizēt, jo iedzīvotāji neparko negribēja pamest savu, iedzīvi un ziemas laikā doties uz pārpildītajiem laukiem. Tagad arī daudzi būtu labprāt braukuši uz Vāciju, bet “pēdējais” kuģis jau bija aizgājis...

Trešo reizi Liepājas pilsētas evakuāciju izsludināja 6. maijā. Šoreiz to uzņēmās kārtot Nacionālā Komiteja, bet kapitulācijas dēļ nepaspēja to realizēt.

Bez bēgļu masas Kurzemē bija vēl otra smagi piemeklēta latviešu daļa, lielāko tiesu rīdzinieki. 1944. g. no 5—12. oktobrim Rīgas ielas ielenca vācu žandarmi, kas gūstīja pilnīgi nejaušus ielas gājējus, iestāžu apmeklētājus un pat ļaudis, kas no rīta gāja uz savām darba vietām (skat. 1. d. 92—97. lpp.). Pirmajās dienās saķertos nosūtīja uz Karaļaučiem un ieslodzīja darba nometnēs. Tos rīdziniekus, ko saķēra 10. oktobrī un vēlāk, vairs nepaguva aizvest uz Vāciju, bet novietoja Kurzemē dažādās vietās Ventspils apriņķī un nodarbināja smagos nocietinājumu un Alšvangas- Ventspils dzelzceļa būves darbos. Tiem bija jādzīvo galīgi nehigiēniskos apstākļos, pie vāja uztura, bez piemērota apģērba un apaviem, jo cilvēki bija sagūstīti tādi, kādi viņi bija izgājuši uz ielas oktobra siltajās dienās. Tā viņiem bija jāpārļaiž visa garā ziema.

Daudzi gan ar laiku šīs darba nometnes slepeni pameta, — bet vairākums baidījās riskēt to darīt, it sevišķi tādēļ, ka visi personības dokumenti bija atņemti un piederīgo vai paziņu, pie kuriem varētu apmesties, tiem Kurzemē nebija. Tikai 1945. g. aprīlī LNK Iekšlietu ģenerālsekretāram pulkv. R. Kociņam izdevās panākt to oficiālu atbrīvošanu.

Šī pati varmācīgā un bezjēdzīgā iedzīvotāju ķeršana nocietinājumu darbiem atkārtojās arī Kurzemē līdz pašām pēdējām dienām.

Nevar nepieminēt vēl kādu nelaimīgo grupu — t.s. “kara brūtes”, latviešu un krievu sievietes, kas bija ilgāku vai īsāku laiku sekojušas saviem kavalieriem, bet Kurzemē, kad daudzas vācu vienības pārveda uz Vāciju, tās palika kā uz ielas izmestas vai nu tādēļ, ka kavalieriem nebija iespējams tās ņemt līdzi, vai arī viņiem tās bija apnikušas un tādēļ viņi tās apzinīgi pameta. Lielāko tiesu tās bija jaunas nepiedzīvojušas meitenes, daudzas mātes stāvoklī. TP Liepājas slimnīca bija pārpildīta ar tām. TP darbinieces centās tām arī sagādāt ļoti pieticīgus mazbērnu pūriņus, gatavojot tos no lietotiem palagiem, spilvenu drānām u.t.t.

*

Kurzemes lauksaimnieks A. Abers par dzimtās sētas atstāšanu un Liepājā pieredzēto raksta*: — Man Talsu apriņķī piederēja lielas un labi iekoptas lauku mājas. Saimniecība bija diezgan daudz cietusi zem divām okupācijām, bet saglabājusi visas dzīvošanas spējas. Klētīs apcirņņi bija pilni graudu, laidari — govju, aizgaldi — cūku. Arī pagrabi turējās pilni, bet augļu dārzs 1944. g. rudenī vai lūza zem bagātas un smagas augļu ražas.

Manas lielās mājas atradās nost no lielajiem ceļiem, tomēr minētā gada septembrī arvienu biežāk iegriezās bēgļi no citiem dzimtenes novadiem. Neliedzu viņiem ne pajumta, nedz uztura. Kurzemīti ieslēdza ciešs frontes gredzens. Visi gaidījām kaut ko, cerējām uz kādu brīnuma mānu.

Steidzīgi, bet rūpīgi novācām laukus, jo — lai kā — ēst vajadzēs kā pašiem, tā bēgļiem. Gadījās arī nesaprašanās starp vietējiem un bēgļiem. Pēdējie, visu zaudējuši, nesaprata pirmos, kas vēl savu saudzē un sarga; tos, kam visa vēl diezgan, nesaprata visu pametušie. Var sacīt arī otrādi.

Bija jau oktobra vidus. Kārtīgi visu novācis, piebēris klētis, piepildījis pagrabus, izšķīros savas mājas pamest. Negribēju, nevarēju palikt un sagaidīt viņus — kuri nāks. Bet nevarēju būt

* Laikr. “Latvju Ziņas” 1947. g.

arī ceļa biedrs tiem, kas devās projām vieglu kāju. Mana sieva bija slima, pat nēsājama, jo nevarēja paiet. Deviņpadsmit gadus veco dēlu vācieši bija iesaukuši un aizsūtījuši uz Dancigu. Māte izmisusi vaimanāja pēc viņa, kā jau mātes to dara. Jūra nebija no mums tālu, varbūt varēja mēģināt tikt uz Zviedriju, bet mātes asaras aizvilka uz Vāciju.

Nebūt nebija jāsteidzas pa galvu pa kaklu. Sagatavojāmie mierīgi un apsvērti. Mūs vēl neatstāja ticība, ka kāds brīnums glābs dzimteni un mūs līdz.

— Kas klētī, to var ātri nolaupīt, kas zemē — tas paliks! teicu pats sev. Ņēmu dažus bēgļus sev palīgā. Oktobra pirmajās dienās apsēju četras piektdaļas no savas pāri par 100 ha lielās zemes platības ar rudziem. Vairāk nekā 2.000 pūru kartupeļu noglabāju stirpās, pēc pārbaudītiem paņēmieniem, tā, ka tos varēja atrast tikai līdzstrādnieki, kādu man bija trīs. Pat mājas lielā saime nezināja, ka zem zeļošā rudzu lauka bija noslēpti kartupeļi.

Un tad krāvām vezumus: visas labākās drēbes, apavus, ādas; 300 kg tauka speķa, 1500 kg maizes miltu, vēl sviestu, medu. Divas milzīgas divzirgu ores bija pārkrautas; vienos vienzirga ratos spēka barība zirgiem. Vilcēji man bija 5 jaunas, varenas ardeņu sugas ķēves.

Vezumus kraujot, daudzi taisījās līdz, bet kad bija braucams—sastostījās: vēl nē, vēl nē! Noteikti atsacījās braukt līdz arī tēvs un māte. Kad bija jādodas ceļā, braucēji bijām — pats, slimā sieva un mani trīs pusaudžu bērni.

Mana milzīgā saimniecība no šīm IV2 orēm neko daudz nenoplaka. Biju jau agrāk nodevis Turībai pāri par 100 to kāpostu, zālāju un āboliņa sēklas; arī obligātās nodevas lielāko daļu biju nodevis. Par prēmiju zīmēm biju saņēmis lielu daudzumu spirta. Bet viss pārējais?

Visiem strādniekiem izmaksāju algu gadu uz priekšu, visiem izdevu maizi un gaļu, aplēsdams, ka katram no viņiem ar ģimeni pietiktu vienam gadam. Vēl varēju apdalīt jo bagātīgi bēgļus, kas palika manās mājās. Tā, ka maniem deputāta laukstrādniekiem pašiem

bija pa 2—3 govus un pa cūku bariņam, tad manus pārpalikušos lopus pat nebija kas ņem. — Izdaliet tos bada cietējiem, kad tādi radīsies, un tāpat maizi, kas paliek klēti neizdalīta, — novēlēju aizbraukdams. Stallī vēl palika 7 zirgi, kūtī 22 liellopi, 40 cūkas un putnu bez skaita. — Kopiet tos visus kā savus; ja bēgat, ņemiet līdz kā savus!

Diezgan ātri notiku līdz Nīcai, kur visas malas bija stāvgrūdām pilnas karaspēka. Vācieši apgalvoja: “Mēs noteikti izlauzīsim gar jūrmalu ceļu uz savu dzimteni.” Cerēju to sagaidīt un tad braukt uz rietumiem pa zemes ceļu.

Bet dega jau Nīcā un Bārtā zemnieku mājas — pat pa 10—20 reizē. Visapkārt laupīja un postīja. Vācieši uzvedās kā senie huņņi.

Starp Jūrmalciem un Rucavu es ar saviem vezumiem iekūlos pat starp krieviem, bet laimīgi, pat neticamā kārtā izkļuva ārā. Pēc tam vācu žandarmi, apvainojot par krievu spiegu, draudēja nošaut. Vēlreiz pie Jēciem saredzējos ar sarkanzvaigžņotajiem. Visapkārt krita cilvēki un zirgi, bet arī šeit liktenis mani un manējos saudzēja. 26. okt. vācu žandarmi mūs aizrāva uz Liepāju, kas bija bēgļu pilna.

27. oktobrī vācieši izsludināja zirgu mobilizāciju. Vienu ķēvi man bija noņēmuši ceļā. Atstājis slimo sievu un 13 g. veco meitiņu Rīgas ielā, kādā sētā, pats ar diviem vecākajiem bērniem nodevu ķēves vācu pieņemšanas punktā. Pēkšņi uzlidoja krievu lidmašīnas. Meta bumbas bez skaita, tās sprāga, šāva, dega! Viss sajuka kā elles katlā. Cilvēki palaida vaļā trakojošus zirgus, tie lielā skaitā joņoja pa ielām. Es gadījos drusku nomaļus, pie Raiņa parka. Steigšus piesēju savas ķēves pie kādas liepas un pie tās pašas piespiedos ar bērniem. Mani zirgi, pieraduši Bārtā un Nīcā pie bumbām un lodēm, bija samērā mierīgi. Mūsu liepu skāra ir lodes, ir šķembas, bet paši palikām neskarti.

Tad apklusā. Saradās atpakaļ zirgu ņēmēji. Es biju palicis vienīgais tādu nodevējs, un manējos noņēma. Pateica, ka rītu pie kuģa saņemšot samaksu par tiem, 1.000—2.000 markas par sugas ķēvi. Savas mantas uz kuģi varot vēl ar tām novest.

Ostas rajons dega — gan nami, gan kuģi. Steidzāmies turpu. Pretī brauca vairāki auto ar savāktajiem bombardēšanas upuriem —

militāriem un civiliem. Ielas skats — tīrā postaža. Salauzti armijas un bēgļu rati, izmētātas mantas, krituši lopi, cilvēku miesas daļas, iekšas, asinis. Liesmas, vaimanas, ūdens strūklas...

Pa tādu jūkli aizsteidzos uz Rīgas ielu, kur atstāju sievu un vezumus. Tas nams bija saārdīts, bet nedega. Bet dega visapkārt. Mani vezumi nošķiesti gruvešiem un asinīm. Manas sievas un meitenes nav. Lielākie bērni sāk skaļi raudāt.

Tad pamanu — no aizgruvuša pagraba pabāž galvu mana meitiņa. Viņa dreb un nebilst ne vārda. Saķeru viņu un dodos pagrabā. Tur atrodu slimo sievu, kas Čukst: “Neesam ievainotas, tikai meitiņa laikam prātu zaudējusi. Viņa mani šeit vilkšus novilka.” Mazā nevar ne vārda dabūt pār lūpām, dreb visu laiku kā stiprā drudzī. “Jā, mūs neķer!” teic sieva, rādīdama šķembu, kas ielēkusi viņas matos un lakatā. Dega visu nakti. Meitene un slimā sieva murgoja drudzī.

Bija vācu pavēle, ka uz kuģa katram brīv ņemt līdz 75 kg mantu. Ostā pašlaik lādējās lielais tvaikonis “Lapland”. Es piebraucu ar visiem saviem vezumiem. Pašlaik uzņēma karavīrus, zirgus, bet arī dažus civilos. Mums nebija nekādu kuģa karšu. Kāds žandarms man ko nesadzirdamu sauca, rādīdams uz kuģa otru galu. Braucu, kur rāda. Pieskrēja kareivji un sāka sviest mantas tīklā. Kad tās visas bija augšā, atklājās pārpratums: manas milzīgās ores bija noturējuši par armijas vezumiem. Steigšus iegrūdu tuvākajam vācu virsniekam litru spirta. Bļaudams komandas, viņš tikai pameta man ar acīm. Es uznesu sievu uz kuģa, abi vecākie bērni sabrukušo māsiņu. Zirgi un pajūgi palika savā vaļā. Kuģa otrā galā uzņēma bēgļus ar visām mantām, — tur nevienam gan nebija tik daudz kā man.

Kad viss bija puslīdz kārtībā, redzēju no kuģa, ka krastā savāc bēgļu pamestos zirgus un pajūgus. Neapdomīgā kārtā nometos no kuģa. Rādīdams zīmīti, teicu, ka man par zirgiem pienākas samaksa. Bet vācu feldfēbels atbild, ka kuģis tūdaļ došoties projām. Es tomēr neatlaidos. Un feldfēbels paņēma manu zīmīti, izvilka krūšu kabatas maku un — man samaksāja. Ķēves vēl nobubināja, es paguvu uzskriet uz kuģa. Mani apstāja citi bēgļi prašņādami. Kāds Kroičs no Latgales arī nodrāžas lejā — dabūt samaksu par saviem zirgiem. Bet

pēkšņi pacēlās pēdējās kuģa laipas uz krasta, un kuģis sāka kustēties. Kroičs palika, rokām plātīdams un saukdams sievai un bērniem, kas aizbrauc. Un tā es no aizbraucējiem vienīgais biju dabūjis samaksu par zirgiem.

Mūsu kuģi pavadīja krievu lidmašīnas. Tālumā blāzmoja Liepāja. Tikai tagad dabūjām zināt, ka mūsu kuģis dodas uz Gdiņu (Gotenhafenu).

Bija 30. okt. nakts, kad mūsu "Lapland" apstājās uz brīdi iepretī Gotenhafenai. Brīdi pastāvēja — griezās atpakaļ. Piestāja Pilavas ostā un steidzīgi izlādēja papriekšu karaspēku. Pēdīgi nolādēja arī mūs, bēgļus. Mūsu atvešana šeit nebija paredzēta. Arī mēs, uzcelti krastā, nezinājām kur palikt. Pēdīgi piebrauca smagie auto un sāka civilos bēgļus izvadāt ar to mantām. —

Bet ne vienmēr pārbraucieni Baltijas jūrai beidzās laimīgi. Boļševiku gaisa spēki pārvaldīja jūru. Vienīgi priekšzīmīgi organizēta kuģu apsardzība pasargāja no lielākām nelaimēm. Tā pārbraucienos cietušo kuģu bija samērā maz. Vienu no nelaimīgākajiem pārbraucieniem apraksta Arnis Akmentiņš*:

— Vācu tvaikonis "Bremerhaven" agrā rīta stundā atstāja Ventspils ostu un tālu selgā pievienojās kuģu konvojam, lai lielgaballaivu un bruņu kuģu apsardzībā šķērsotu Baltijas jūru.

Lielais tvaikonis bija līdz pēdējai iespējai pārpildīts. Starpklājā izbūvētās kabīnēs un uz klāja starp saiņiem un ceļa somu grēdām mudžēja haotiska ļaužu drūzma. Bēgļi no visiem Latvijas novadiem, paklausot vācu evakuācijas pavēlei, nu devās pretīm nezināmām trimdas gaitām. Viņu vidū atradās arī daži simti ievainotu karavīru.

Grūti pateikt, ko sajuta ikviens šai brīdī, kad tālumā, pelēkos miglājos tītas, skatam izgaisa Kurzemes krasta kontūras. Sievu acīs mirdzēja asaru valgme, bet vīru balsīs ieskanējās drūma rezignācija. Daudzi vēl varbūt nespēja pat īsti apjēgt visu pārdzīvoto notikumu nozīmi.

Šķīta, ka svētā likteņu lēmēja Laima pametusi savu tautu ļauno kara dievu bardzībai. Gan moskovītu pelēkie kara pulki savā uzvaras

* Laikr. "Dzimtenes Balss" 1946. g. 7. jūnija numura.

gājienā Kurzemes cīņu laukos bija sastapuši cienīgu pretinieku. Ik pēda zemes te tika slacīta dārgām varoņu asinīm. Cīņa izvērtās nikna un nežēlīga.

Latviešu vīri, darbos rādīdami savu tēvzemes mīlestību, neļāva rūšēt zobena slavaī. Latvju tautas un valsts nākotne un brīvība, likteņa svaru kausos ielikta, Kurzemes cīnītāju varonīgai drosmei piešķīra dziļu vienreizēju nozīmi. Lielo rietumu demokrātiju nenovēršamā uzvara zināmos apstākļos varēja tautai atdot zaudēto patstāvību, kā tas notika toreiz — 1919. gadā.

To zināja un saprata arī tie daudzie tūkstoši bēgļu, kurus bargā vācu okupācijas vara nu veda pāri jūrai. Šī apziņa šķiršanās mirkli no tautas cerību zemes darīja divkārt rūgtu.

Jūra bija nemierīga. Plašais ūdens klajums no apvāršņa līdz apvārsnim krāca vienās bangās. Baltās šļakatas plīstošo viļņu galotnēs brīžiem pārplūdināja klāju un mēs salām. Brāzmaina vētra kauca mastos un tvaikonis smagi valstījās. Pelēki, vēja saraustīti mākoņu kalni kā kausēts svins klāja debesis. Rudens vētru sakultā jūra brīžiem iemirdzējās ledainā spožumā, kad cauri miglāju spraugām izlija nespodra saules gaisma.

Bēgļi uz klāja, neciezdami tvaikoņa līgano valstīšanos, jau sirga ar jūras slimību. Vēl grūtāk klājās ievainotajiem karavīriem. Bālām, sāpju izmocītām sejām tie nevarīgi gulēja šaurās brezenta kojās, kuras bija novietotas starpklāja kabīnēs.

Atskanēja trauksmes signāls.

Artilēristi, stāvēdami pie zenītlielgabaliem un četrstobru ložberiem torņos virs komandtilta, ar tālskatiem vēroja apvārsni. Pāri ūdens klajumiem zemā lidojumā, tikko neskardamas viļņu galotnes, tuvojās ienaidnieka kaujas lidmašīnas.

Lielgaballaivu un kaujas kuģu bruņu torņi ietinās dzeltenos pulvera tvaikos. Cauri vētras krākšanai ierēcās dobjas lielgabalu balsis, un melni granātu ziedi apvija ienaidnieka lidaparātus.

Piķējošā lidojumā pāri “Bremerhavenas” mastu galiem, motoriem dārdot, brāzās bumbvedēji un iznīcinātāji. Tos nespēja

atvairīt zenītieroču skaudrā uguns. Kāds lidaparāts, liesmu pārņemts, iegāzās jūrā, bet pārējie uzbruka ar divkāršu niknumu.

Krievu piloti apšaudīja klāju. Spindzošas ložu kārtas plosīja panikas pārņemto bēgļu masu. Augsti zaļa ūdens fontāni visapkārt kuģim iezīmēja viļņos nomesto bumbu eksplozijas. Krakšķēdams lūza pakaļējās kravas telpas lūkas segums un tvaikoni satricināja smags grāviens. Kāda degbumba bija iekritusi līdz apakšai ar kastēm un saiņiem pieblīvētā kuģa vēderā.

Matroži nespēja ugunsgrēku apslāpēt. Sarkanās liesmu čūskas sprakstēdamas lodāja kravas telpā. Kodīgi dūmi piepildīja kabīnes.

Ļaudis mežonīgā panikā lauzās augšup pa šaurajām dzelzs kāpnēm, lai nokļūtu uz klāja. Sievietes un bērnus samina nāves baiļu pārņemtā pūļa kājas. Skanēja sāpju un izmisuma kliegzieni, vaidi un lāsti. Neviens vairs nedomāja par ievainoto karavīru glābšanu. Daudzi palika apakšā, nenovēršamai uguns nāvei nolemti.

Uz klāja strādāja sanitāri un māsas, novācot kritušo ložu saplosītos augumus un pārsienot brūces ievainotiem. Uzbrucējas lidmašīnas bija nozudušas aiz apvāršņa.

Degošam tvaikonim tuvojās kāds glābšanas kuģis. Kapteinis palīdzību noraidīja: “Mēs turamies virs ūdens. Pašu spēkiem sasniegsim tuvāko ostu,” gaismas signāli ziņoja viņa lēmumu, jo radio raidītājs, uzlidojumā izpostīts, vairs nedarbojās.

Satraukums pamazām norima. Bēgļi truliem skatiem vēroja dūmu vērpētes, kuras melniem mutuļiem lauzās caur degošā kuģa lūkām.

Kādas kabīnes apaļā logā parādījās balti apsējiem klāta ievainota karavīra galva. Kā daimonisks spoks starp liesmām un dūmiem viņš velti sauca pēc palīdzības. Neviens viņam vairs nevarēja piekļūt, lai to glābtu. Izlīst caur šauro apaļo spraugu un mesties viļņos kareivis nevarēja, jo viņa smagi ievainotās kājas klāja ģipša tinumi. Ķermenis tikai līdz pusei parādījās logā. Kāds cīņu biedrs ar īsu labi tēmētu mašīnpistoles kārtu izbeidza viņa ciešanas.

Piecas garas un mocošas stundas turpinājās brauciens ar liesmu pārņemto kuģi. Krasta neredzēja.

Klāju satricināja sprakstoši detonāciju grāvieni, kuri reizēm pārvērtās artilērijas kanonādei līdzīgā rūkoņā. Uguns bija pieklūvusi zenītliegabalu munīcijas kastēm. Spēcīgas eksplozijas saārdīja tērauda plāksnes tvaikoņa sānos. Radās bīstama sūce. Ūdens masas ielauzās kravas telpās, un kuģis, bangu svaidīts, brīžiem saskvērās tā, ka klājs atgādināja slīpu nogāzi.

“SOS! Glābjiet mūsu dvēseles!” no “Bremerhavenas” komandtilta rībēja gaismas signālu raidījums pārējiem konvoja kuģiem.

Tuvojās kāds glābšanas kuģis un nostājās blakus degošam tvaikonim. Norima dīzeļu varenie puksti mašīnu telpās. Kļuva dzirdama liesmu sprakstēšana un rūkoņa. Šis šausminošais troksnis un uztraukums, redzot glābiņu tik tuvu, bēgļu pūli padarīja ārprātīgo baram līdzīgu. Vīri ar dūrēm un elkoņiem lauza ceļu, lai pieklūtu tuvāk bortam un pagrūda sievietes nomaļus. Veltas palika matrožu pūles un brīdinājuma šāvieni. Nekāda vara vairs nespēja apslāpēt mežonīgo paniku.

Augstā jūra aprūtināja glābšanas darbu. Tikai brīžiem abu tvaikoņu sāni saskārās, un tad ļaudis metās atstāt degošo kuģi. Daudziem šis bīstamais lēciens kļuva liktenīgs, jo pēkšņi abi tvaikoņi, bangu svaidīti, attālinājās. Nelaimīgie pat nepaguva iekliegties pirms pazušanas ledainajās dzelmēs.

Kāda māte, kuslu zīdaini rokās turēdama, to sniedza matrozim uz glābšanas kuģa. Jūrnieks nepaguva bērnu satvert. Mazais izslīdēja no mātes rokām un iekrita jūrā.

Nebija daudz laimīgo, kuri nokļuva drošībā, tā paglābdami savas kailās dzīvības. Beidzot arī kapteinis atstāja klāju, un glābšanas kuģis attālinājās no katastrofas vietas.

Liesmu un dūmu apņēmts, degošais vraks palika viļņu varā ar kritušo nedzīvajiem augumiem uz klāja. —

Otrs lielākas nelaimes gadījums notika ar tvaikoni “Gust-low”, ko boļševiki nogremdēja 1945. g. februārī Pomerānijas piekrastē. Kuģis bija atradies ceļā no Gotenhafenas (Gdiņas) uz rietumiem. Ar šo kuģi vācieši evakuēja bēgļus no Gotenhafenas, kas tur bija

saplūduši no Austrumprūsijas un Kurzemes. Tai laikā Gotenhafenas noietnēs atradās pāri par 1000 latviešu bēgļu. "Gustlow" uzņēma ap 4.000 bēgļu, galvenā kārtā sievietes un bērņus, to starpā arī latviešus. Nakts laikā kuģi torpedēja krievu zemūdene un tas īsā laikā nogrima. Lielākā daļa bēgļu aizgāja bojā.

VĀCIJĀ NOKĻUVUŠO BĒGĻU SKAITS

Trūkst precīzu ziņu par to, cik liels skaits latviešu 1944/45. g. atstāja dzimteni un devās trimdā uz Vāciju. Pēc UNRAS datiem 1946. gadā viņas apgādībā bijuši 97.000 latviešu. Bet tai laikā zināms skaits latviešu dzīvoja arī ārpus UNRAS noietnēm. Pēc tā laika Hanavas Latviešu Centrālās kartotēkas ziņām, ieskaitot leģionārus un vācu okupācijas laikā darbos atvestos, Vācijā patvērumu atraduši apm. 120.000 latviešu. Ja leģionāru skaitu lēš ap 20.000, tad civilo bēgļu skaits būs ap 100.000. Bet te jāievēro, ka daudz latviešu bēgļu Austrumvācijā krita boļševiku rokās un tika repatriēti uz Padomju Latviju, vai izsūtīti tieši uz Sibīriju. To skaitu nav iespējams noteikt pat aptuveni.

1946. g. beigās Vācijas Latviešu Centrālā Padome publicēja plašu pārskatu "Latvieši bēgļu gaitās". Pēc šī pārskata redzams, ka 1946. g. 15. septembrī Latviešu Centrālajā kartotēkā Hanavā reģistrēti 110.000 latviešu bēgļu. Pārskatāmi sakārtotas 104.093 latviešu bēgļu kartītes un iegūta aina par latviešu bēgļu sastāvu Vācijā.

Pēc dzimuma tie sadalījušies šādi: 59.007 vīriešu un 45.086 sievietes, tātad vīriešu bijis par apm. 14.000 vairāk. Pēc vecuma bēgļi sadalījušies: līdz 17 g. vecu — 16.880, vecāku — 84.072. Apmēram 4.000 tautiešiem vecums nav droši zināms. Vislielākā vecuma grupa (63 %) ir cilvēki, kas dzimuši starp 1896. un 1925. g., tātad 21—50 g. vecumā. Par 60 g. vecāku cilvēku ir tikai nepilni 5.510, kas ir tikai nepilni 6 %.

Nodarbošanās bija apzināta 72.000 tautiešiem. Starp tiem 6.766 izglītības un brīvo profesiju darbinieku, 9.363 ierēdņu, 12.786 lauksaimnieku un lauksaimniecībā nodarbināto, 10.972 māsaimniecībā strādājošo, 17.411 kvalific. un vienkārša darba strādnieku. Sīkāk šķirojot dažādās speciālistu kategorijās: 955 inženieri, 935 ārsti, 431 farmaceits, 1.051 žēlsirdīgā māsa un vecmāte, 111 arhitekti, 1.585 būvstrādnieki, 1.710 metālstrādnieki, 1.273 elektrotehniķi, 3.396 transporta darbinieki, 930 jūrniki, 1.180 drēbnieki un šuvējas, 369 kurpnieki, 803 pārtikas rūpniecībā nodarbinātie, 471 agronoms, 258 mežziņi, 398 piensaimnieki, 414 frizieri, 128 fotogrāfi, 241 grāmatrūpniecības strādnieks, 2.666 skolotāji, 216 garīdznieki, 191 augstskolu māc. spēks, 916 mākslinieki.

Šī statistika arī liecina, ka nav pamata apgalvojumiem, it kā emigrācijā atrastos tikai mantīgās šķiras vai inteliģence. Piem., uzņēmēji un veikalnieki ir tikai 1.412 personas.

ZVIEDRIJĀ...

Pirmie bēgļi vācu okupācijas laikā no Latvijas Zviedrijā ieradās 1943. g. vasarā. Tie lielāko tiesu bija vieninieki iesaucamajos gados un pa daļai arī komunistiski noskaņoti piekrastes ļaudis. Pēc zviedru iestāžu ziņām jau 1944. g. 1. janvārī Zviedrijā bijis 181 latvietis. Pirms kara to bija tikai ap 20.

1944. g. vasarā vēlēšanās tikt uz neitrālo Zviedriju pastiprinājās.

Grāmatas 1. daļā jau pieminējām, ka inž. A. Arnītis jau 1944. g. februārī uzsāka Ventspilī organizēt bēgļu pārklūšanu uz Zviedriju. Boļševikiem tuvojoties Rīgai, arī daudzi Vidzemes jūrmalas ļaudis devās bēgļu gaitās pa jūras ceļu, gan vispirms tikai līdz Kurzemes krastam. No turienes lielais vairums vēlāk, neskatoties uz stingro

“Zviedri nāk!” Interese un cerības uz Zviedrijas palīdzību bija tik lielas, ka vācieši bija spiesti reaģēt. To viņi darīja ar šo asprātīgo plakātu.

krastu apsardzību, centās pārklūt uz Zviedriju, daudziem tas arī laimējās.

Vasaras otrā pusē tūkstošiem bēgļu, sevišķi rīdzinieki, devās tieši uz jūras krastu ar vienīgo nolūku — pārklūt uz Zviedriju. Pirmajā laikā galvenie pulcēšanās centri bija posmā starp Ventspili un Mazirbi, vēlāk — posmā starp Ventspili un Liepāju. Tiem, kam pašiem nebija savu laivu, vienīgā iespēja nokļūt Zviedrijā bija ar vietējo zvejnieku palīdzību. Bet tādu, kas gribēja riskēt, uzņemoties bēgļu pārvešanu uz tuvāko Zviedrijas teritorijas daļu — Gotlandes salu, nebija daudz. Tie tad arī par pārvešanu nereti prasīja pasakainu atlīdzību. Daudzi to arī maksāja, upurējot savas vērtslietas un pat zelta laulības gredzenus. Laimīgāki bija tie, kam palaimējās sastapt kādu laivas īpašnieku, kas pats bija nodomājis atstāt dzimteni. Tie lielāko tiesu savās laivās, cik bija iespējams, pieņēma līdzbraucējus bez kādas atlīdzības. Pavisam Zviedriju 1944/45. g. sasniedza apm. 100 dažāda lieluma laivas, pārvedot 5—260 cilvēku katrā*.

1945. g. rudenī, kad Zviedrijas valdība šīs bēgļu laivas izdeva Padomju Savienībai un laivu īpašniekiem izmaksāja par tām nelielu atlīdzību, caur Latviešu Apvienību Zviedrijā atlīdzību pieprasīja 86 laivu īpašnieki un lielākā daļa to arī saņēma no 150—17.000 Zv. Kr. apmērā. 10—17.000 Zv. Kr. lielu atlīdzību gan saņēma tikai 5 laivu īpašnieki. Saņemtās atlīdzības kopsumma bija nepilni 200.000 Zv. Kr.

1944. g. jūlijā dažiem atbraucējiem bija izdevies Stokholmā sastapt un ieinteresēt kādas Amerikas žīdu palīdzības organizācijas pārstāvi, kas uzņēmās finansēt bēgļu pārvešanu no Kurzemes uz Zviedriju, gan ar noteikumu, ka pārvesto vidū jābūt arī žīdu tautības bēgļiem. Šis apstāklis vēlāk sagādāja nopietnas grūtības un traģikomiskas situācijas, jo sameklēt Kurzemē kādu žīdu un nogādāt slepeni pāri jūrai bija gandrīz neveicams uzdevums. Beidzot tomēr novembrī Dundagas mežos bija laimējies atrast vienu žīdu un daļai ar draudiem pierunāt to atstāt savu slēptuvi un riskēt doties

* Kara laikā Zviedrijā ieradās kopskaitā pāri par 1.300 dažāda lieluma laivu. To skaitā no trim Baltijas valstīm — 674 laivas, Dānijas — 254, Norvēģijas — 199, Somijas — 178 un dažas laivas arī no Vācijas, Polijas un pat Holandes.

uz Zviedriju. Tas tad arī bija vienīgais žīdu tautības bēglis, kas no Kurzemes ieradās Zviedrijā. Dundagas mežos tai laikā vēl slēpās ap 120 žīdu.

Lai gan šī pasākuma vadību pēc ilgākas vilcināšanās bija uzņēmies nelaiķis sūtnis V. Salnais, un tā sadarbojās ar inž. Arnīti, tomēr piemērotu un pašreizējīgu darbinieku trūkuma dēļ nebija izdevies to organizēt pietiekami plaši un ar sekmēm izmantot visas iespējas. Nav arī zināms, cik lieli līdzekļi iegūti un izlietoti bēgļu pārvešanai. Ir minēta 50.000 Kr. liela summa. Zviedru komunistu avīze "Ny Dag" 1944. g. 17. oktobra numurā kādā rakstā runā par vairāk kā 900.000 kronu lielu summu, kādu it kā kāds Amerikas sūtniecības ierēdnis izmaksājis organizētai baltiešu bēgļu pārvešanai uz Zviedriju. 1944. g. rudenī "Ny Dag" vairākkārt arī pārmeta zviedru armijas vadībai, ka Krasta apsardzības un karaflores vienības palīdzot baltiešu bēgļiem, izsniedzot laivām benzīnu atpakaļbraucienam u.t.t. Cik īsti bēgļu ar Zviedrijā organizētu palīdzību pārklūva no Kurzemes uz Zviedriju, nav noteiktu ziņu. No pašu organizētāju puses minēts skaitlis 3.000, bet tas neliekas atbilstam patiesībai, jo tad uz Zviedriju pārklūvušo skaitam vajadzētu būt krietni lielākam, Šķiet, ka šis skaitlis nebūs lielāks par 2.000. Šī akcija vēlāk Zviedrijas latviešos radīja lielas pārrunas, kuru pamatā bija pārmetumi par akcijas vājo organizēšanu, līdzekļu bezkontroles izlietošanu un dažu uz Zviedriju pārbraukušu privāto laivu īpašnieku sarūgtinājums. Pēdējie bija sarūgtināti par to, ka braucienam uz Kurzemi lielāko tiesu izmantotas viņu laivas, no kurām dažas pazuda, vai arī vairs Zviedrijā neatgriezās. To īpašnieki zaudēja zviedru valdības vēlāk izmaksāto atlīdzību, kaut arī tā nebija nekāda lielā. Visi pārējie, kā jau minēts, atlīdzību saņēma.

Cik liels ir latviešu bēgļu skaits, kas atrada patvērumu Zviedrijā, precīzi nav zināms.

Zviedru iestāžu publicētie skaitļi bieži vien ir ļoti pretrunīgi. Pēc 1948. g. tās baltiešus arī vairs nešķiro pēc tautībām. Savā laikā ir publicēti šādi skaitļi (liekas, ka tie attiecas tikai uz pieaugušajiem, kam izsniegtas ārzemnieku pases):

	Kopskaitis	Vīrieši	Sievietes
1944. g. 1. janv.	— 181	?	?
1945. g.	— 2.641	58,3 %	41,7 %
1946. g.	— 3.529	58,9 %	41,1 %
1947. g.	— 3.407	59,7 %	40,3 %
1948. g.	— 3.804	57,5 %	42,5 %
1953. g. 1. janv.	— 3.472	1.924	1.548
1953. g. 1.	— 3.322		

Paši latvieši savu tautiešu skaitu 1946/47. g. vērtēja apm. 5.000. Latvju Enciklopēdijā pat minēts skaitlis 5.500. Šais skaitļos ietilpst arī tie daži simti bēgļu, kas Zviedrijā ieradās no Polijas ostām, paslēpušies ogļu kuģos, un tāpat daži simti, kas pirmajā laikā slepeni ieradās no Vācijas un Dānijas. Tātad tieši no Kurzemes Zviedriju sasnieguši lielākais 5.000 bēgļu, tai skaitā ap 500 cilvēku kapitulācijas dienās, vai pēc zviedru iestāžu skaitļiem tikai 3.000.

Ja vācieši kaut cik labvēlīgāki būtu skatījušies uz bēgļu cenšanos pārklūt uz neitrālo Zviedriju, tad brīvībā šodien dzīvotu daudz lielāks skaits latviešu. Daudzi, ļoti daudzi palika dzimtenē tikai tāpēc, ka tie negribēja doties uz Vāciju tās sabrukuma priekšvakarā, bet uz Zviedriju, kur viņi labprāt būtu devušies, viņi netika. Savu negatīvo nostāju pret bēgļu došanos uz Zviedriju vācieši motivēja sevišķi ar to, ka uz Zviedriju lielāko tiesu cenšoties tikt cilvēki iesaucamos gados, armijas dezertieri un komunistiski noskaņoti ļaudis, un vēlāk arī ar to, ka uz Zviedriju pārgādājot dažādas vērtības. Ar pēdējo argumentu vācieši aizbildinājās sevišķi pēc 20. decembra, kad tie bija uzzinājuši, it kā daži Finanču ģenerāldirekcijas ierēdņi slepeni pārveduši uz Zviedriju kaut kādas Latvijas brīvvalsts vērtības, pat zeltu.

Sekoja neticami bargi piesardzības soļi, ar kādiem vācieši centās aizkavēt latviešu izkļūšanu brīvībā. Krasta sardzi diendienā pastiprināja. Nošāva 12 krasta apsardzības vīrus — lietuvjus, it kā par palīdzēšanu bēgļiem, piekrastes rajonus pārplūdināja spiegiem

u.t.t. Decembra beigās pat zvejnieki nedrīkstēja doties jūrā, ja laivā nebija tikpat daudz vācu sargu, cik zvejnieku. Sargus apbruņoja ar tanku dūrēm. Laivas, kuras nelietoja zvejai, vai nu iznīcināja, vai savāca zināmās vietās, kur tās dienu un nakti apsargāja. Jūrā zināmos attālumos bija noenkurotas t.s. kara flotes zvejas laivas ar noklausīšanās aparātiem. Neviens motors nespēja tikt cauri sardzes rindai, lai to nedzirdētu, bet braucēju gūstišanai arvien dežūrēja ātrlaivas. Piekrastes iedzīvotājiem, kas jaunāki par 60 gadiem un dzīvo līdz 8 km attālumā no jūras, ja tie nav vācu vai Pašpārvaldes dienestā, pavēlēja pārcelties uz zemes iekšieni. Dažās vietās gan atstāja ģimenes ar bērniem zem 12 gadiem.

Gada beigās izklūšana uz Zviedriju bez liela riska vairs nebija iespējama. Tādēļ arī pārbraucēju skaits strauji samazinājās un beidzot pavisam apsīka. Pēdējā laiva "Guna" no Liepājas krasta uz Zviedriju izkļuva februāra vidū, bet no Ventspils jūrmalas — marta pirmajās dienās. Ar pēdējo aizbrauca gandrīz vienīgi sievietes un bērni. Pēc tam vairs nevienam nebija laimējies pārklūt uz Zviedriju.

Bēgšanu uz Zviedriju, blakus SD, žandarmērijai un GFP apkaroja pat sevišķa iestāde HANSA ar centru Aizputē. Kādu laiku Hansa turēja aizdomās pat TP, it kā tā būtu pārbraucienu organizētāja uz Zviedriju. Zviedrijas braucēju ķeršana neatslāba līdz pat kapitulācijas dienai. Ventspilī pat tikai dažas dienas pirms kapitulācijas uz aizdomu pamata apcietināja vairākus latviešus, starp tiem arī O. Bīleskalnu. Pēdējās priekškaptulācijas dienās gan lielāko daļu agrāk apcietināto Zviedrijas braucēju atbrīvoja, un dažiem no tiem (M. Gopperam, Dr. V. Ģinteram) kapitulācijas dienā ar pēdējām laivām laimējās pārklūt uz Zviedriju.

Par neveiksmēm īpaši vainojami arī paši pārbraucēji. It sevišķi pirmajā laikā, kad krastu apsardzība vēl nebija tik stingra un vācieši bēgšanai uz Zviedriju nepievērsa tik lielu vērību, pārmērīgā žūpošana, nekorekta rīcība vienam pret otru un nodevība aiz attriebības (gatavošanās vai izbraukšanas paziņošana vāciešiem), kas tai sekoja, pievērsa vāciešu uzmanību un sagādāja daudzas neveiksmes.

Bēgšanu no dzimtenes uz Zviedriju spilgti attēlo dziedonis Mariss Vētra*.

— Uz manām kājām sēdēja dāma. Likās, jauna, slaida, eleganta, bet smaga gan. Man blakus pastāvīgi kustējās kāds vīrs vācu policijas mundierī un žokejnīcu galvā. Viņa rokās bija krievu mašīnpistole un to viņš cilāja, tikko mūsu šonerim tuvojās jauna laiva. Tas nebija visai patīkami, jo mēs bijām tā saspiesti viens pie otra, ka katra kustība pārlīgojās vismaz pārdesmit cilvēkiem. Otrā pusē aiz manas sievas mūs terorizēja cits vīrs ar milzīgu mugursomu. Viņš gribēja to kaut kur novietot, bet nevarēja atrast vietu. Visur bija kājas, rokas un citas cilvēku sastāvdaļas. Mūsu šoneris nebija no mazajiem — vismaz metrus 20 garš, ar kajīti un kravas telpu; tas tagad līgojās pie trešā sēkļa Kurzemes jūras Rīgas pusē. Tas spēja uzņemt vismaz 100 cilvēku — to mēs zinājām, bet, protams — bez, citas kravas. Bet tagad tā vien likās, ka šis skaits jau ir pārsniegts un arvienu vēl nāca jaunas laivas no krasta, un arvienu vēl ļaudis kāpa klāt. Taisni brīnums, kur viņi varēja vēl novietoties. Kad es pirms stundas šeit uzkāpu, arī tad vairs nevarēju apaut brienot jūrā noautās kājas. Nebij vietas, kur pieliekties. Redzams, daudzi bija gaidījuši šo glābiņu, ko mums atveda daži latvju jaunekļi.

No krasta, meža malā, bija dzirdama čala, tur piebrauca kāds auto, atskanēja šāviens. Uz mūsu dižlaivas pēkšņi pacēlās līdz šim nemanītie šauteņu stobri — vesels mežs, skanēja atslēgi, bij redzamas vācu rokas granātas un pat kāda tanku dūre. Tad vēl piebrauca kāda laiva, mums piebiedrojās vēl kāda ģimene, iepukstējās motors, un tukša laiva palika šūpojoties mūsu ceļa sliedē. Pie mums bij klusums. Neviens nekā nerunāja un, man liekas, pat domās klusēja. Par ko, lai arī domātu? Par to, ka piekrastes mežā palika bez īpašniekiem dažas automašīnas? zirgi? čemodānu kaudzes? un cilvēki, kas netika vairs pie mums? Par to, ka tur palika visa mūsu pagātne un arī — nākotne? Viss, kas bijis, ir un — būs? Nē, neviens neraudāja, pat neņirgājās. Tiešām neviens nedomāja, visi bija atdevušies liktenim. Laiva mierīgi slīdēja. Es mēģināju sazināties ar savu jaunāko, uz laivas no

* Laikr. "Latvju Ziņas" 1945. g. 9. augusta n-rā (27).

manis atšķirto dēlu. Viņš bij labu cilvēku rokās un pie manis nokļūt nevarēja. Lai! Liktenis mums bija viens. Man spieda kāju. Svešā dāma pārmainīja vietu, pārsēžoties man gandrīz klēpī, bet nu man bij vēl sliktāk — uz manas kājas nostājās kāds smags zābaks un tam nebija viegli atkal nost nokāpt — nebija vietas, kur tam palikt. Tad laivas degunam pārvēlās neliels vilnis, drīzi otrs, mazliet lielāks, tad vēl un vēl. Simti, tūkstoši! Un brīnums! — uz laivas taču bij vēl vietas. Drīz laivas deguns bija gluži tukšs un viņi lēca gandrīz divi metrus, lai noskalotu viņiem uzgrieztās muguras. Jūrā aizskalojās cepures, segas, mazāki saiņi un manas kurpes. Es tās vairs neatradu. Tad parādījās jauneklīgais kapteinis. Dievs to zina, kā viņš bija sev ceļu izlauzis. — “Aiztaisīt lūkas! Ūdens skalojas kajītē”. Bet kajīte drīz vien atrāva savu logu.

Gaisu! — sauca kāda māte — mēs smokam nost! jo kajītē, kur vietas bij paredzētas četriem jūrniekiem, sēdēja 12 mātes ar 12 zīdaiņiem un vēl šis tas dzīvs. Tur tiešām nebij gaisa un to pašu vēl bojāja jūras slimība. Tad labāk ūdens šaltis, bet gaisa vajag — un lūkas palika vaļā. Bet mēs nezinājām, cik tas ir bijis bīstami — jo pēkšņi bija sabojājies sūknis un ūdens sācis krāties pat mašīntelpās. Tad atkal parādījās kapteinis un deva smagu rīkojumu — visus čemodānus jūrā! Un jūrā noslīka viss tas, ko katrs no šiem daudzajiem cilvēkiem bij atradis sev par visnepieciešamāko no savas pagātnes. Bet neviens nestrīdējās, neprotestēja. Liktenis valdīja pie mums! Tikai kāds vecāks vīrs, kuram jūrā noslīka no viņa lielajām dzirnavām pāri palikušais čemodāniņš, lūdza viņa sievai tālāk padot kādu kapseli: “Viņai ir sirdskaite”, viņš smagi nopūtās. Un laiva līgojās tālāk. Kā dzimtenes pēdējais sveiciens no tālienes mirdzēja Kolkas bāka.

Gaismai austot, atklājās savāds skats. Laivas priekšgalā ļaudis stāvēja saspiesti tā, ka pat pakustēties vairs nevarēja. “Ak lūdzu, lūdzu pavirzaities kaut drusku — es atceros kādu kundzi — ļ a u j i e t man uz abām kājām pastāvēt, es nevaru vairs. Vismaz ļaujiet kājas pārmainīt!” Daudziem viņi bija saplēsuši drēbes un dažai dāmai kažoka vietā bija redzamas vatelīna strēmeles. Laivas pakaļgalā

cilvēki sēdēja cits citam klēpī, tāpat kā sākumā. Bij daudz Rīgā redzētu seju, bet šī savādā sastapšanās jūras vidū nepārsteidza. Bij arī daudzi, redzams, tikko no meža paslēptuvēm nākuši, ar visiem ieročiem — gan vācu, gan krievu kaluma. Dažs bij saknupis savā jūras slimībā, dažs paceltu galvu spītēja slapjjam vējam. Uz dažām stundām viņi apklusa, bet tad sacēlās atkal, un mūsu kuģis ligojās kā šūpolēs. Pats nezinu, kā biju aizkūlies uz kuģa vidu. Stāvēju uz dzelzs stieņa.

Tas griezās kailajās kājās un man bija stipri jāturas pie masta, lai nepakristu. Viss kuģelis ligojās manu acu priekšā. Brīžam bij bailes, ka jūra noskalos visus sēdētājus no rietumiem pagrieztā sāna, brīžiem redzēju, kā jūra saslapina sēžamo visiem austrumniekiem. Brīžam skatījos tieši debesīs, lai redzētu jaunā viņa muguru, brīžam bij jāraugās dzelmē. Tā liktenis spēlējās ar mums! Jo tagad mēs bēgām paši no savas zemes. Vai kas briesmīgāks vēl var būt?! Un mēs esam apmierināti, šai čaumalā šūpojoties lielās jūras vidū. Dažādi ļaudis, bet liktenis viens. Mani bija solījis pār jūru pārvest zvejnieks N. ciemā, bet zelta man bij par maz tik lielai ģimenei un garās naktīs viņa ciemā nokļuvis, es biju spiests savus bērņus vest atpakaļ to pašu ceļu un meklēt citu laivu. To atradu N. ragā, gan vācu varas konfiscētu, bet braukšanas kārtībā. Bij nolemts laivu nozagt un, dažus vācu posteņus līdzī paņemot — braukt. Taču saimnieks — kapteinis nobijās un, lai tikai nebūtu jābrauc, pats sabojāja savu motoru. Savādi ļaudis! Un tomēr tagad es braucu un ligojos jūrā, pateicoties kādam vieglprātim, kas tikai ar rokas kompasu bruņojies ir uzdrošinājies pāri jūrai iebraukt ienaidnieka joslā un — daudz ko riskējot, bet negūstot nekā — vest līdzī sev savus tautas brāļus. Kas par to, ja viņš arī dažreiz jūrā nomaldās — dzīvības tomēr tiek izglābtas. Arī mēs braucām un — nomaldījāmies. Lai cik liela ir Gotlandes sala, jūra ir vēl lielāka, sevišķi, ja vētras dēļ nevar ieturēt tiešu kursu. Mums sen vajadzēja būt jau galā, bet apkārt bij tikai ūdens. Reti gaisu pāršalca kāda lidmašīna, reti redzēja kādu kuģi pie apvāršņa. Un tas arī bij viss. Zīdaiņu mātes prasīja ūdeni — visi ūdens trauki bij jūrā. Nebij ko dzert. Mātes vaimanāja. Kāds ārsts bij

paglābis pudeli burgundieša. Zīdaiņi nu dzēra sarkanvīnu. Bet pēc dažām stundām vaimanas sākās no jauna. Nu zīdaiņus dzirdēja ar jūras ūdeni.

Pienāca vakars. Viļņi bij pazuduši. Mēs stāvējām, lai atpūtinātu pārkarstu motoru. Dzirdēja tikai mazbērnu raudas. Tad atkal braucām, pēc zvaigznēm spriežot — šurp un turp. Mēs meklējām Gotlandi un gaidījām nakti, jo naktī tās ugunis būs tālāk saredzamas. Bet nakts bij barga — austrumos dega debesis un dunēja bumbu sprādzieni. Varbūt tur bij jūras kauja, bet varbūt arī šai mierīgajā naktī pār ūdeni atlidoja mūsu zudušās zemes vaidi. Tad gan, pēkšņi, kaut kas smags iegulās sirdī, un nav pazudis vēl šodien. Ar rīta gaismu, pēc 27 ceļa stundām mūs sagaidīja Gotlande. 263 cilvēki nokāpa krastā. Viegļprātība! — zviedri purināja galvas — uz tik mazas čaumalas tāds pūlis, bet visi bij dzīvi un — veseli. —

Šai laikā arī visi Zviedrijas laikraksti pieminēja Baltijas iedzīvotāju traģisko bēgšanu no dzimtenes. Citēsim te tikai dažas noticēs.

“*Stockholms Tidningen*” 1944. g. 28. septembrī:

—Pēc 48 stundu brauciena zviedru Baltijas jūras ostā Ernskjeldsvikā ar kādu mazu, tikai 200 personām paredzētu kuģīti ieradušies 840 igauņu, kas bēguši no boļševiku terora. Vīri stāvējuši cieši saspiesti uz klāja, kur tiem pastāvīgi pāri skalojušies viļņi. Sievietes un bērni atradušies cieši saspiesti šaurajās telpās zem klāja. Ceļojumā miruši vairāki bērni. Kad beidzot sasniegta zviedru piekraste, kuģītim sabotārijies motors un draudējusi uzskriešana klintīm. Pēdējā minūtē palīdzību sniedzis kāds zviedru loču kuģis, kas igauņu kuģīti ievilcis ostā. Kāds cits kuģis no Baltijas zemēm ar apm. 100 bēgļiem pienācis Tarezundā, vēl kāds trešais ar 70 bēgļiem Gotskas Sandēnas salā. —

“*Ny Dag*” 1944. g. 2. oktobrī:

—Kāda maza zvejas laiva ar 6 — 8 personām, domājams bēgļiem no Baltijas, gāja bojā Stokholmas iekšējās šērās apm. 4 min. braucienā no krasta. Laivu no rīta ievēroja kāda krasta apsardzības

Ceļā uz Zviedriju

Zviedru kara kuģi atklātā jūrā uzņem no laivām bēgļus.

stacija un, neskatoties uz vētru un ļoti augsto jūru, izsūtīja palīgā kādu motorlaivu. Bet, pirms motorlaiva paspēja nokļūt līdz bēgļu laivai, kāds augsts vilnis pārgāzās pāri laivai un tā nogrima. Nevienu no laivā esošajiem bēgļiem neizdevās izglābt. —

“Dagens Nyheter” 1944. g. 13. oktobrī:

—Divas latviešu zvejas laivas ar apm. 30 bēgļiem pienāca ceturtdienas pēcpusdienā kādā ostā Ēlandes austrumu krastā. Bēgļi bija atstājuši Liepāju otrdienas vakarā, pēc tam kad iepriekšējās dienas vakarā Liepāja smagi bombardēta no gaisa.

“Dagens Nyheter” 1944. g. 26. oktobrī:

—Pēdējās dienās Gotskas Sandēnas salas ziemeļaustrumu krastā atrasti dažādi priekšmeti, kas liecina, ka jūrā ir gājusi bojā kāda bēgļu laiva. Starp citu, ir atrasts viens salauzts saliekams masts, kas acīmredzot piederējis kādam kuterim. Atrasti arī dažādi drēbju gabali. Domājams, ka šie atrastie priekšmeti piederējuši kādai bēgļu laivai, kas gaidīta pienākam otrdien, bet tomēr nav ieradusies. Divas citas laivas, kas turējušās kopā ar šo laivu, strandēja Foro bākas tuvumā. Ļaudīs, kuri sevišķi vienā laivā atradās briesmās, izglāba bākas apkalpotājs K. O. Ohlins un kara dienestā iesauktais Ēriks

Bohmanis, kas laivā devās jūrā ar glābšanas virvēm ap ķermeņiem. Izglābts 51 bēglis un novests uz Foro. Kādus sešus mēnešus veca meitenīte, kas bangojošā jūrā bija saslimusi, nomira, nonākot Foro (Kandavas mācītāja E. Caunes meitiņa. O. F.).

Trešā laiva, kura, pēc visa spriežot, ir gājusi bojā, pēc bēgļu liecībām ir bijusi ļoti sliktā stāvoklī. Uz tās atradušās apm. 20 personas. Naktī uz trešdienu garām Sandēnas salai pabrauca vēl divas citas bēgļu laivas ceļā uz cietzemi. Izrādījās, ka bēgļi nav uzdrošinājušies piebraukt salai, īsti nezinot, vai ir nokļuvuši zviedru teritorijā. —

“*Svenska Dagbladet*” 1944. g. 27. novembrī:

—No Visbijas ziņo, ka Dienvidgotlandes piekrastē avarējusi kāda laiva ar 162 bēgļiem no Baltijas. Bēgļus uzņēmuši vietējie iedzīvotāji, kas devuši patvērumu un ar vislielāko viesmīlību gādājuši par viņiem līdz tam brīdim, kamēr tos savā ziņā pārņēmusi bēgļu komisija un pārveduši uz Hemi. Starp bēgļiem daudz garīga darba strādnieku un 20 bērnu. —

KURZEMNIEKU LIKTENIS

Ne labāk klājās Kurzemē pašam kurzemniekam. Kurzemē likās palaisti vaļā visi elles spēki. Notiek slepkavības, laupīšanas, apcietināšanas. Viens vācu rīkojums seko otram, viens nepildāmāks par otru. Nodevas paaugstina vai ikdienas. Aizmugures militārie štābi dzīvo jo lepni, iekārtojušies muižās vai lielākajās saimniecībās, bez liekas runāšanas izmet īpašniekus vienkārši laukā. Visas sabiedriskās ēkas ir šādu aizmugures vienību pilnas. Skolas, kur varonīgie skolotāji vēl cenšas mācīt bērnus, parasti iekārtojušās pie kāda lauksaimnieka, kur vēl nav apmetusies kāda vācu vienība un kura saimniecība atrodas labi tālu no ceļiem. Pagastu valdes, tāpat iespiedušās kādā mazā priekšnamiņā, mēģina vēl šai haosā ieturēt kaut kādu kārtību un netaisnības nastu sadalīt iespējami vienmērīgāk, lai atsevišķām

saimniecībām nebūtu jāiznīkst. Sevišķi smagas bija lopu rekvizīcijas. Lopu nodošanu kāpināja ik dienas, lai gan kautuves nespēja tik lielu darba slodzi izturēt, un nebija arī transporta izstrādātās gaļas nogādāšanai tālāk. Tūkstošiem liellopu dzeloņstiepļu iežogotos laukumos sniegā un salā aizgāja bojā. Nosprāgušos no rītiem veda uz kautuvi, un tad pilsētā arī civiliedzīvotāji varēja saņemt liellopu gaļu, citādi izsniedza tikai zirgu galu. Tā aizgāja bojā lieliskie Kurzemes ganāmpulki.

Šai postā un nospiestībā, kur nebija nevienas mājas bez liekiem cilvēkiem, tā sablīvētiem, ka bieži vien pat gulēt visiem nebija iespējams, aizmugures daudzie štābi un dažnedažādas izlūkošanas vienības dzīvoja ērti un nebūt nedomāja pārtikt tikai no savām karavīru devām. Blakām “kārtējām” nodevām, kuru sadalīšana pa saimniecībām bija pagastu valžu ziņā, armijas apgādes daļas un sevišķi sapieru organizācijas Todt grupas izdarīja rekvizīcijas atsevišķās saimniecībās pēc sava ieskata, izsniedzot nekur nederīgas zīmītes. Armijas dezertieri, kuri sevišķi sākumā un beigu periodā veselām vienībām klīda pa Kurzemes lauku ceļiem, ņēma zirgus savu nodzīto vietā, lopus savam uzturam, labību no lauka vai šķūņa saviem zirgiem u.t.t.

Tad tūkstošiem krievu civilistu, kurus gan sauca par bēgļiem no Krievijas, bet kas patiesībā bija ar varu atvesti, tad brīvībā palaistie krievu kara gūstekņi — visi tie ne tikai barojās pie Kurzemes lauksaimnieka, bet smagi terorizēja iedzīvotājus, neizvairoties no bruņotām laupīšanām un pat slepkavībām.

Sevišķi bīstamos apmēros pieņēmas t.s. “Sarkanās bultas”, t.i., komunistisko partizānu — pāri fronteī pārsūtīto vai ar izpletņiem nomesto boļševiku teroristu darbība, kas sevišķi vērsās pret mierīgiem iedzīvotājiem. Tie sekmīgi sadarbojās ar vietējiem komunistiem, kas lielāko tiesu mitinājās krievu “bēgļu” vidū. Bet netrūka arī Jūdasu pašu latviešu vidū. Sarkanās bultas darbības centrs bija Ugāles — Piltenes — Ēdoles — Kuldīgas četrstūris. Naktīs tā parasti izdarīja ne tikai bruņotas laupīšanas pārtikas iegūšanai, bet arī slepkavības aiz atriebības. Piem., 26. februāri Sarkanā bulta iebruka Padures

Tā aizgāja bojā lepnie Kurzemes ganāmpulki.

pagasta Vīndolēs (8 km no Kuldīgas), izlaupīja tās, un aizveda sev līdzī sirmo pulkvedi K. Ķūķi, ko zvēriskā kārtā meža biezoknī noslepkavoja.

Sarkanās bultas apkarošanai vācieši pievērsa gaužām maz vērības. Parasti aprobežojās, izliekot bīstamajos apvidos ceļmalas brīdinājuma plakātus, lai nebrauc pa bandītu apdraudēto apvidu ceļiem. Tas šo apvidu iedzīvotājus padarīja pilnīgi atkarīgus

Nocietinājumu celšana Liepājas priekšpilsētā.

no bandītu žēlastības, kas šo vācu bezspēcību veikli izmantoja, piespiežot iedzīvotājus tos labprātīgi apgādāt ar pārtiku, kļūt par ziņotājiem un bandītu izpalīgiem. Pēc tam, uz aizdomu pamata vien, it kā par bandītu atbalstīšanu, vācieši katrā izdevīgā gadījumā bargi izrēķinājās ar vietējiem iedzīvotājiem, pat nodedzinot to mājas un apšaujot iemītņiekus.

Tā iedzīvotāju postu un ciešanas vēl pavairoja vācu Gestapo, SD un GFP (Geheime Feld Polizei), dažādās Jagdkomando un citas izlūkošanai un bandītisma apkarošanai domātās vienības. Tās pašas piekopa lielāko bandītismu pret mierīgajiem iedzīvotājiem, darīja kandžu un uzdzīvoja, līdz krita bandītu rokās. Pēc tam par notikušo atkal bija jāatbild mierīgajiem notikuma vietas iedzīvotājiem.

Vainīgos meklējot, meklētāji nekad neaizmirsā savu labumu. Tie, atgriežoties no kratīšanām, nekad neatgriezās tukšām rokām, vienmēr “lietišķajos pierādījumos” ietilpa speķis, sviests, medus, u.tml. lietas. Ko nevajadzēja pašiem, to pārdeva tālāk. Arī kukuļošana plauka.

Laikam gan neviena frontes aizmugure nekad nav bijusi tā pārslogota ar dažādām aizmugures vienībām kā Kurzemē. Tā īpatnība, ka Kurzemē šaurā frontes joslā cīnījās divas armijas, kam katrai bija savs patstāvīgs izlūkošanas vienību tīkls, vien jau šo vienību skaitu dubultoja. Tām pievienojās sabrukušās “Ostlandes” civilās pārvaldes dažnedažādākās vienības, kas visas gribēja turpināt baudīt aizmugures dzīves ērtības un tādēļ ar visiem līdzekļiem centās pierādīt savu nepieciešamību. Bet pats ļaunākais bija tas, ka visas šīs vienības lielāko tiesu sastāvēja no līdzatnākušiem krieviem, kas bija sevišķi naidīgi noskaņoti pret latviešiem. Daudzi, ļoti daudzi dabūja ciest tikai pateicoties šiem spiegiem un izlūkiem, kas bija vācu dienestā. Tie savukārt par informācijas avotu izmantoja krievu bēgļus, atlaistos gūstekņus un pat pāri fronteī pārsūtītos boļševiku aģentus.

Decembra mēnesī smagi ierobežoja arī vietējo iedzīvotāju kustības brīvību visā Kurzemē. Ar 14. decembri bija nepieciešamas atļaujas pat sava pagasta robežas pāriešanai. Tās izsniedza uz 3 dienām. Ar 19. decembri bija nepieciešama arī uzturēšanās atļauja Kurzemē. Tās gan izsniedza latviešu iestādes — pilsētu prefekti un pagastu valdes.

Pretim šiem elles spēkiem ārējā lokā stāvēja mūsu legendārais karavīrs. Kaut acīm redzami viss jau bija zaudēts, viņš vēl stāvēja stiprs un nesalauzts ap savas zemes pēdējo stūrīti un sargāja to. Blakus

Bescheinigung – Apliecinājums.

Pietums Kras-Sārlote wohnhaft in *Liepāja*,
ar dzīves vietu
Barnības iela 3/6 muss sich am *6. 5* 1944
Jālerodes
52 Uhr auf dem *Liepājas stacija*
pkat.
in *Liepāja* zur Teilnahme an Schutz, Erntearbeiten melden.
darboš. *5. 5* *1944* *1944*
Libau, den *5. 5*
Liepāja.

Der Gebietskommissar in Libau
Arbeitsverwaltung.

276-44 1000

Šādas pavēstes katru dienu izsūtīja tūkstošiem.

latviešu karavīram cienīgi nostājās latviešu policijas darbinieks un aizsargs, kas, riskējot ar savu dzīvību, mēģināja kaut cik aizsargāt mierīgo latviešu civiliedzīvotāju. Bet trūcīgais apbruņojums un beztiesiskums vācu uniformas priekšā vērtā šo uzdevumu par gandrīz neveicamu. Vietējie aizsargu komandieri arī smagi sajuta augstākās vadības trūkumu.

Visatbaidīgākā vācu civilpārvaldes iestāde Kurzemē bija Darba pārvalde. Viņas varu un cilvēku spīdzināšanas māku sevišķi izjuta pilsētnieki. Darba pārvaldes vienīgais uzdevums bija sagādāt cilvēkus nocietinājumu rakšanas darbiem. Liepājā šo iestādi vadīja bij. Rīgas darba pārvaldes vadītājs un arodbiedrību šefs oberbecirksrāts Hans, Visiem, kas atradās nepieciešamā un Darba pārvaldes atzītā darbā, bija jāsaņem balta apliecība ar sarkanu tekstu. Tikai ar to drīkstēja uzturēties pilsētā un saņemt pārtikas kartītes. Bez tam uz katras

tādas apliecības bija jābūt atzīmei, ka tās īpašnieks nostrādājis 4 dienas tranšeju rakšanas darbos. Bet tomēr pat šo apliecību īpašnieki nebija droši, ka kādu dienu nesaņem uzaicinājumu plkst. 4 vai 5 no rīta ierasties stacijā, lai dotos tranšeju rakšanas darbos. Slapjdraņķī un salā desmitiem tūkstošu cilvēku, arī sievietes un pusaudži, raka bezjēdzīgus grāvjus un bunkurus pie Liepājas un Ventas. Nocietinājumu rakšanas darbos Liepājā bija jāpiedalās sievietēm no 13—55 g.v., citur — no 14—55 g.v. (izņemot mātes ar bērniem līdz 6 g.v.), un vīriešiem — Liepājā no 12—70 g.v., citur — no 14—70 g.v.

Pārtikas stāvoklis pilsētās pēc Jaungada bija katastrofāls. Uz normālpatērētāju kartiņām izsniedza vairs tikai 1,6 kg rudzu maizes vai 1,1 kg miltu, 350 g zirga gaļas, 100 g kafijas surogāta un 250 g sāls nedēļā. Strādājošie gan vēl papildus saņēma: 700 g maizes, 100 g gaļas, 75 g liellopu tauku, 150 g barības līdzekļu un 100 g cukura. Smaga darba strādnieki vēl: 800 g maizes, 100 g gaļas un 40 g tauku. Bet mazbērni vispār saņēma tikai 1 kg rudzu maizes, 100 g zirga gaļas, 75 g liellopu tauku un 100 g kafijas surogāta. Tikai ar 22. janvāri, pateicoties jau pieminētajam TP iesniegumam, bērniem līdz 6 g. atļāva izsniegt 2 litrus vājpiena nedēļā un ar 12. februāri zīdaiņiem līdz 1 g.v. — puslitru pilnpiena dienā.

Sviests un speķis pat melnajā tirgū nebija vairs dabūjams un, ja arī kādreiz vēl laimējās dabūt, tas maksāja 300 RM kilogramā. Sviestu uz kartiņām pārtrauca izsniegt 15. decembrī. Speķis melnajā tirgū maksāja 250 RM kg, kartupeļi — 10 RM kg, sērkokociņu kastīte — 75 RM u.t.t. Baltmaize sen nebija redzēta. Kādu laiku to, gan gaužām pelēku, izsniedza pret ārstu parakstītām slimības apliecībām, bet vēlāk arī to pārtrauca. Vienīgais labums bija tas, ka uz kartiņām izsniegtā rudzu maize bija pilnvērtīga un ļoti labi izcepta līdz pat pēdējai dienai. To parasti noēda svaigu bez kāda aizdara jau pirmajā dienā.

Daudz labāks stāvoklis pavasarī nebija arī uz laukiem t.s. pašražotajiem, nerunājot nemaz par pārējiem. Smagās nodevas, bēgļu masa un — satiksmes ceļu tuvumā vācu karaspēks, un nomaļās

Tanku aizsprosti pie kādas dzelzceļa stacijas.

saimniecībās bandīti bija noplicinājuši Kurzemes laukus līdz bada robežai.

Cik Kurzeme bija “tukša” jau novembrī, dabūja pārliecināties arī DT inspektors J. Kājiņš un NT aktieris Šāberts, kas abi novembra vidū no Vācijas atgriezās Kurzemē ar uzdevumu pārvest uz Vāciju kaut ko no teātra lietām. Blakus oficiālajam uzdevumam viņiem bija slepens nodoms atgriezties Vācijā arī ar krietnu bagāžu Kurzemes speķa un sviesta. Kad viņiem aizrādīja, ka ir maz ceļību, tie abi tikai neticīgi pasmaidīja. Pēc nedēļas viņi no Kurzemes “bagāto saimnieku” apmeklējuma atgriezās pavisam mazrunīgi. Viņu ieguvums bija pāris kilogramu. — Bagātā Kurzeme bija kļuvusi nabaga...

Kādā 1945. g. 1. februāra iesniegumā ģenerālinspektors ģen. R. Bangerskis stāvokli Kurzemē raksturoja šādi:

— Kamēr agrāk Kurzemi pārvaldīja tikai viens apgabala komisārs, tagad to ir četri. Katrs no tiem izdod savus noteikumus. Dienvidkurzemē 4 mēnešu laikā mainījušies 7 komisāri. Katrā pagastā darbojas 1—4 lauksaimniecības vadītāji ar vairākiem, pat līdz 12 palīgiem, kas dažās vietās izlikuši pag. valdes no telpām un pārņēmuši pag. kases... Blakus šai civilajai pārvaldei darbojas

militārā un SD vara, kuru rīcības veids bieži ir ārkārtīgi ass. Tā kādā tīrīšanas akcijā 7. decembrī nodedzinātas 5 zemnieku mājas un iedzīvotāji, ieskaitot mazus bērnus, nošauti.

Pastāvot šādai divkāršai un trīskāršai pārvaldes kārtībai, apr. un pagastu vecāko funkcijas līdzinās nullei. Pag. vecākos iecel, atceļ, maina, padzen, aicina atpakaļ, apcietina, atkal atbrīvo, vai aizsūta uz Vāciju. Ventspils apr. vienā laikā apcietinājumā atradās 8 pag. vecākie. Tā kā nepastāv tiesas un izmeklēšanas iestādes, pavisam sīkus nodarījumus izspriež drošības policija, un cilvēki, kas būtu pelnījuši dažas nedēļas cietuma, nonāk koncentrācijas nometnēs. Lielākiem darbiem cilvēkus žandarmi vienkārši ņer uz ceļa. Arī militārās dienesta vietas bieži vien rīkojas patvarīgi. Piem. 32. div. uz savu galvu izdarīja mobilizāciju divos pagastos, par to nemaz neinformējot latviešu iestādes.

Neiespējamais haoss pārvaldē un saimnieciskajā dzīvē, pārestības un netaisnības, kas sastopamas uz katra soļa, liek iedzīvotājiem ar mazāk stingru raksturu meklēt glābiņu mežā. Kurzemes iedzīvotāji man vairākkārt ir izteikušies, ka tie sevi uzskatot par vajātiem meža zvēriem. Šis beztiesiskais stāvoklis izpaužas arī tuvinieku vēstulēs frontes cīnītājiem, kuri tad bieži dodas patvaļīgā prombūtnē, lai būtu pie savējiem un tos aizstāvētu ...

Tai laikā, kad Kurzemes latviešiem jāpārcieš tik daudz neattaisnojamu pazemojumu, viņpus frontes boļševiki savos raidījumos un skrejlapās cenšas sevišķi izcelt Padomju Latvijas neatkarīgo lomu, tās saistību ar agrāko Latvijas valsti. Viņi bieži pat atmet apzīmējumu "Padomju" un runā tikai par Latviju, atskaņojot radiofonā Latvijas himnu un latviešu patriotiskās dziesmas. —

KURELIEŠU TRAGĒDIJA

Taisni Valstssvētku dienās Liepāju satrauca vēsts par “kureliešu” sadursmi ar vāciešiem. Drīz arī kļuva zināma traģisko notikumu norise.

Kā jau grāmatas pirmajā daļā aizrādīts, “kurelieši” septembra beigās no Aizkraukles pārcēlās uz Kurzemi — Strazdes muižu, vēlāk uz Annahitas stikla fabriku, 13 km no Usmas stacijas. Turpat tuvumā (Lūkos, vēlāk Ilziķos) apmetās arī ltn. Rubenis ar savu rotu. Te kureliešiem bija reti laba situācija savu pairušo rindu papildināšanai. To viņi arī centīgi darīja.

Tūliņ pēc Rīgas krišanas stāvoklis Kurzemē bija neapraktāmi haotisks. Kā frontes karavīri, tā vēl jo vairāk civiliedzīvotāji bija pilnīgā neziņā par to, kas notiks nākamajās dienās, pat stundās. 15. oktobrī sākās “pēdējais” boļševiku trieciens pret “vācu kabatu Baltijā”, kā to skaļi izkiedza Maskavas un Londonas raidītāji. To vācu un latviešu kopējie spēki 8 dienu smagās cīņās gan atvairīja, bet vispārējā noskaņojumā un neziņā tas maz ko grozīja, jo nebija pārliecības, vai vācieši spēs un vispār vairs gribēs Kurzemi aizstāvēt. Šaubas netieši apstiprināja milzīgā steiga, ar kādu vācieši centās dabūt prom no Kurzemes visas patlaban frontes cīņās neiesaistītās latviešu vienības. Sevišķi negatīvi tas ietekmēja 19. divīzijas latviešu karavīrus.

Kāds divīzijas pulka komandieris par šo laiku liecina*:

— Pēc šīs kaujas 19. divīzijā parādījās morāla krīze, kas izpaudās biežā dezertēšanā. Karavīri klusām pa 2 vai lielākos pulciņos pazuda: no kaujas vienībām ap 500 vīru, bet no papildinājumu depo, kas atradās Dundagas rajonā un sastāvēja no apmācībā iesauktiem jauniešiem, ap 2.000 vīru. (Par to pulkv. K. Lobem pat bija jāatbild kara tiesā.) Aizgājušie izklīda Dundagas mežos, bet liela daļa pievienojās kureliešiem. Pirmā grupa sevi uzturēja ar patvaļīgām rekvizīcijām, kas radīja stipru nemieru civilajos iedzīvotājos. Krīzes

* Latvju Enciklopēdijas 12. burtn.

cēlonis bija neziņa par Kurzemes likteni. Bet tikko karavīri uzzināja, ka Kurzemi aizstāvēs — morālā krīze izbeidzās. Ja oktobra beigās un novembra sākumā visās daļās bija dezertieri, tad novembra otrā pusē varēja konstatēt pretējo: atgriezās nevien daļa aizgājušo, bet lielā skaitā pieteicās arī jauni cīnītāji. —

Vēl vairāk dezertieru bija tais vienībās, kuras sūtīja uz Vāciju. Nav noliedzams, ka dezertēšanu lielā mērā veicināja kureliešu aktivitāte. To apliecina arī kāds leģiona kaujas vienības komandieris* :

— Kureļa vienība Kurzemē sava sastāva papildināšanai pie ņēma ikvienu dezertieri no latviešu frontes vienībām, nepārbaudot pat, par cik viņš politiski uzticams. Nelegāli pirka ieročus, kā arī izveda savas vienības apgādei nelikumīgas rekvizīcijas. Ar propagandu, tēlojot sevi par ultranacionālistiem, ka, lūk, tikai viņi esot īstie patrioti un tēvzemes aizstāvji, kas Latviju nekad neatstāšot, bet cīnīšoties arī turpmāk Latvijas teritorijā, paliekot vienmēr uzticīgi Latvijai. Turpretim tie latviešu cīnītāji, kuri braucot uz Vāciju, esot tautas interešu nodevēji. Šādas leģendas izburšana un šādu ideju izplatīšana lielā mērā sekmēja dezertēšanu no leģiona, tādējādi graujot karavīru disciplīnu un pamudinot pat vienu otru kārtīgu kara vīru atstāt savu vienību, tātad izdarot noziedzīgu nodarījumu, par kuru kara laikā draud nāves sods. Tāpat ir bijuši gadījumi, kur leģiona karavīri, kas bijuši ceļā, ar varu spiesti iestāties šai vienībā. Zināms, pie tādiem apstākļiem kureliešos tūdaļ sāka ieplūst arī komunistiski elementi, kuri sāka veikli propagandēt cīņu kā pret vāciešiem, tā arī naidīgu nostāju pret leģionu. —

Kurzemes periodā grūti arī vairs runāt par kureliešiem kā par organizētu un disciplinētu vienību. Tāda faktiski bija tikai ģen. Kureļa štābs, kas bija novietojies Annahitas stikla fabrikā, un turpat esošais t.s. Skrīveru bataljons un dažas saimniecības vienības, apm. 700 vīru. Otra lielākā vienība, t.s. Rubeņa bataljons — apm. 500 vīru, bija patstāvīga vienība. Blakus šīm divām lielākajām vienībām bija

* Alb. Eglītis rakstu sērijā “Kādas nacionālas ieceres traģēdija”, Latvija Amerikā 1953. g. maijā.

radušās daudzas citas patstāvīgas grupas, ko arī parasti dēvēja par kureliešiem. Labākā gadījumā ģen. Kurelis bija tikai vāji informēts par šo vienību esamību. Parasti šo grupu kodols sastāvēja no armijas vai policijas vienību dezertieriem, kuru vienīgais nolūks bija rast sev morālu attaisnojumu par izvairīšanos no cīņas vai braukšanas uz Vāciju un pasargāt savu “ādu”.

Stāvokli vēl haotiskāku vērtā tas, ka šai apvidū sevišķi aktīvi darbojās sarkanie partizāni un arī kāda izbēgušu žīdu grupa — apm. 120 cilvēku. Visai šai masai — gan organizētajai, gan arī tās neorganizētajai daļai — vajadzēja sevi kaut kādā veidā uzturēt. Radās nelikumīgas rekvizīcijas, pat laupīšanas. Notika arī atsevišķi uzbrukumi vācu karavīriem. Viss tas pievērsa arī vācu vadības uzmanību šim apvidum. Ļaunākais bija tas, ka visi minētie notikumi saistījās ar kureliešu vārdu. Kas notika un tika darīts visā Kurzemē kureliešu vārdā, to vismazāk zināja pats ģen. Kurelis, varbūt vairāk viņa štāba priekšnieks kapt. Upelnieks, bet tas diemžēl nebija piemērots tik atbildīgam amatam.

Trūka arī piemērotu un piedzīvojušu virsnieku vienību vadīšanai, jo vecākie virsnieki kureliešu “kustībai” nesimpatizēja, uzskatot to par bīstamu un situācijai neatbilstošu. Arī pašu nedaudzo ģen. Kureļa staba virsnieku starpā nebija vienprātības. Jau Strazdē atklāti izpaudās pirmās nesaskaņas par vienības turpmāko pastāvēšanu un darbību: mēģināt organizēti nokļūt Zviedrijā, iekļauties 19. divīzijā, vai palikt un turpināt organizēšanos. Rezultātā vairāki virsnieki vienību pameta un aizbrauca uz Vāciju.

To veikli savā labā izmantoja gan vietējie, gan ar izpletņiem nomestie boļševiku aģenti un sabotieri, t.s. “Sarkanā bulta”, gan iefiltrējoties īstajās kureliešu vienībās un no iekšienes graujot vienības disciplīnu un labo slavu, gan savas grupas atklāti dēvējot par kureliešiem un to vārdā izdarot gan dažādu varasdarbību kā pret vācu vienībām, tā civiliedzīvotājiem, gan izplatot dažādas boļševikiem vēlamas baumas. Sevišķi propagandas ziņā kureliešu saukli par dzimtenes neatstāšanu, nepaklausīšanu vāciešiem u.tt. pilnīgi saskanēja ar Maskavas algotņu uzdevumiem un mērķiem.

5. Rīgas aizsargu pulka komandieris J. Veide, ar kura atļauju ģen. Kurelis un kapt. Upelnieks uzsāka sava “Latvijas militārā spēka” organizēšanu, Leģiona ģenerālinspektoram ģen. Bangerskim 1944. g. 12. decembrī sniedza par kureliešiem sekojošus paskaidrojumus:

—Man nav militāras dienesta pakāpes, tāpēc par militārām lietām es maz ko varēju spriest. Uzdevu vienīgi ģen. Kurelim pārzināt apriņķa 2., 3. un 4. iec. aizsargus Skrīveros, bet par aktīvu iesaistīšanos cīņā nevarēja runāt bez augstākā SS un policijas vadītāja Jekelna atļaujas. Kapteinim Upelniekam bija apliecība, ka šiem aizsargiem, fronteī virzoties uz priekšu, jāpaliek frontes aizmugurē. Tagad viņam pārmet taisni ne palikšanu. Atstājuši Rīgas apriņķi, šie aizsargi vairs nebija padoti man, tāpēc arī uzskatīju, ka man nav vairs nekādu attiecību ar šiem ļaudīm. Tieši pēc Rīgas atstāšanas biju gan domājis pats braukt uz Talsiem, lai brīdinātu ģen. Kureli neiesaistīt savā grupā dezertierus, bet, apsverot apstākļus, ka varētu sākties visādas runas, nolēmu nebraukt. Ja arī es Talsos būtu ieradies un devis vēl kādu pavēli par izformēšanos, tad, esmu tādos ieskatos, ka apzinīgie un kārtīgie vīri gan būtu izformējušies, bet pārējie — kā dezertieri un citi — paliktu, un es tagad par to būtu atbildīgs. Kas attiecas uz ģen. Kureļa štābu, tad zinu, ka viņš pats izvēlējies par štāba priekšnieku kapt. Upelnieku, adjutantu Gregoru, saimniecības priekšnieku pulkv. Liepiņu. Kādas šiem aizsargu vadītājiem kā virsniekiem ir bijušas attieksmes ar Leģiona Ģenerālinspekciju, — nezinu. Tāpat man nav tieši zināms, ko kurelieši dara Talsu rajonā, bet visu to es uzskatīju tikai par joku dzīšanu. —

Uz to ģen. Bangerskis ar rūgtu ironiju varēja atbildēt, ka šī “joka” rezultātā vairāk nekā 400 cilvēku nonākuši koncentrācijas nometnēs Vācijā, daudzi krituši, 8 virsnieki nošauti un daudzi bezcerībā slēpjas mežos.

Ģen. Kurelis jau pirms tam bija sniedzis ģen. Bangerskim sekojošu paskaidrojumu:

—Jaunajā novietojumā atjaunojām sadarbību ar 212. Izlūkošanas nodaļu. Nodaļas vadītājs ltn. Hasselmanis deva rīkojumu turpināt agrākos uzdevumus. Šinī nolūkā sākām organizēt partizānu grupas

Kurzemes mežainajā apgabalā. Grupu organizēšana notika šādi: ieradās no dažādām vietām izraudzīti grupu vadītāji un ziņoja, cik uzticamu cilvēku katrs var savā rajonā savākt. Parasti grupu lielums svārstījās no 10—40 vīriem. Šādu grupu bija 17 vai 18. Pēc iespējas centāmies cilvēku sastāvu pārbaudīt, izvēloties visvairāk aizsargus un policistus. Vēlāk izrādījās, ka bija sākušas darboties arī nelegālas grupas, kuras uzdevās par piederīgām pie mūsu organizācijas. Grupu formēšanu apgrūtināja nelaime, ka šinī rajonā saplūda arvien vairāk no karaspēka daļām noklīdušie, kurus sūtīja uz Vāciju. Sākumā no tādiem izvairījāmies. Vēlāk prasījām 212. izlūkošanas nodaļas priekšniekam — ko darīt? Pēdējais kapt. Upelniekam izteicies, ka cilvēki, kuri negrib atstāt savu tēvzemi, ir krietni cilvēki. Es pats personiski pārliecinājos, ka 212. izlūkošanas nodaļa tādus cilvēkus sekmīgi izmantoja savā darbā. Tad arī mēs tos pasākām uzņemt savās rindās un viņus par dezertieriem neuzskatījām. Dezertieri nāca arī no Kurzemes frontē esošajām Leģiona vienībām. —

Bet kāds tad bija šai laikā kurliešu organizēšanās un darbības idejiskais pamatojums? — Šim jautājumam mēģina atbildēt par kurliešu kustību labi informētais skolu darbinieks A. Dravnieks*:

— Pazinu kapt. Upelnieku, bet jo īpaši tuvs man bija krietnais skolu darbinieks ltn. Jānis Gregors. 1944. g. 9. okt. kapt. Upelnieks uzmeklēja mani Liepājā, divatā izstāstīja savus turpmākos nodomus un lūdza mani ņemt līdzdalību šo nodomu īstenošanā. kapt. Upelnieka atzinumi bija: 1) ir pienākusi situācija, kāda bija 1919. g., 2) jānodibina pagaidu valdība un jāproklamē Latvijas neatkarības restaurēšana, 3) latviešu pagaidu valdība pārņem zemes aizsardzību un uzaicina vācu karaspēku pakļauties Latvijas armijas virspavēlniecībai, 4) jānodrošina kustība no Ventpils uz Zviedriju un Ventpils osta jārezervē kā pēdējais atkāpšanās ceļš pāri jūrai uz Zviedriju, ja Kurzemi nevarētu noturēt.

Jautāju, vai ir kontakts ar ārzemēm, vai par to informētas mūsu sūtniecības Zviedrijā un Anglijā un vai tās atbalsta šādu akciju, jo tām labāk pārredzama politiskā situācija. kapt.

* “Latvija”, 1950 g. 7. februārī.

Upelniēks atbildēja, ka sakari pārtrūkuši un pašreiz nav iespējama sazināšanās. kapt. Upelniēks man pilnīgi pievienojās, ka realizāciju nevar sākt bez sūtniecību atbalsta, bet viņš domāja, ka iegūs kontaktu, un tādēļ pašiem jābūt idejā skaidram, ko gribam un ko varam darīt. Es šo ideju toreizējos apstākļos uzskatīju par nereālu un fantastisku. Arī kapt. Upelniēks nepavisam nebija par tās realizāciju tuvākā laikā. Tā bija tikai viņa galvenā ideja, par kuras realizēšanu jācenšas. Viņš ticēja, ka visam tam radīsies labvēlīgi politiskie apstākļi. Man šīs ticības nebija, un tādēļ manu domu kopsavilkums bija: "Jums ir tiesība augstākās idejas dēļ riskēt ar savu dzīvību, bet jums nav tiesības šai situācijā riskēt ar citu latviešu dzīvībām." Arī kapt. Upelniēks šo domu atzina par pareizu, un mēs šķīrāmies draudzīgi.

Ir 1944. g., bet jo īpaši tagad, vērtējot ar prātu, nevis ar sirdi, jāatzīst, ka kapt. Upelniēks bija dziļi maldījies situācijas politiskā militārā novērtēšanā. Tāds vienmēr ir aizrautīgu cīnītāju liktenis, kas deg savā idejā un pareizi nenovērtē pretpēku. Tādos gadījumos mēs runājam par traģēdiju. Tā mums jārunā arī par kureliešu traģēdiju ar tās galveno varoni kapt. Upelniēku centrā. —

Arī šai laikā, tāpat kā Skrīveru periodā, ģenerāļa Kureļa štābs uzturēja minimālus sakarus ar 212. izlūkošanas vienību un arī ģen. Jekelna štābu Talsos, bet nebija nekāda kontakta ar 19. divīzijas latviešu vadību, ne arī Leģiona štābu Liepājā vai kādu citu latviešu iestādi, izņemot dažus apriņķu priekšniekus.

Līdz ar vienības straujo pieaugumu arvien vairāk bija izjūtams disciplīnas un vienotājas idejas trūkums kā vadītājos, tā padotajos. Pamatojoties uz kāda vienības štāba locekļa iesniegto ziņojumu par nekārtībām Kureļa vienībā, Jekelns 2. novembrī uzaicināja pie sevis ģen. Kureli un kapt. Upelniēku. Par šo apspriedi jau pieminētajā rakstā Alb. Eglīts raksta:

— Sākumā Jekelns pārmetis ģenerālim slēgtas vienības radīšanu blakus vācu armijas un policijas vienībām, kā arī leģionam. Uz to atbildēts, ka vienība radusies kā aizsargu organizācijas sastāvdaļa un kā tāda ir tikusi organizēta uz militāriem pamatiem. Aizsargi tomēr

nedrīkstot veidot slēgtu vienību, uzsvēris Jekelns, bet Kurelis tanī sakarā piezīmējis, ka ir jau līdzīgi precedenti — Bauskas aizsargu bataljons u.t.t.

Tālākās pārrunās plaši iztīrāta vienības līdzšinējā darbība policijas palīgdienestā, nocietinājumu darbos, sevišķu uzdevumu pildīšanā pie 212. izlūkošanas nodaļas, kas gan vēl arvien nav varējusi pilnīgi realizēties. Jekelns iztaujājis vēl par apbruņojumu, apgādi, kļūvis jūtami laipnāks un beigās sācis pierunāt ģen. Kureli izlaist uzsaukumu dezertieriem un mežos klīstošajiem latviešu karavīriem, lai tie nāktu ārā no meža un pieteiktos iestādēs. Uzsaukumā varot rakstīt, ka pēc kara būs brīva Latvijas valsts. Kurelis uz to atbildējis, ka viņš savā un savu vīru vārdā par šo apsoliņumu izsaka pateicību, bet lūdzis to vispirms publicēt, apsolot pēc tam arī nekavējoties parakstīt. Taču uz to Jekelns vairs nav nekā noteikta atbildējis un paziņojis, ka ar rītdienu, t.i. 3. novembri, Kureļa vienība tiek pakļauta viņa padotībai un viņš pavēl sekojošo: ciešā sadarbībā ar drošības policijas pavēlnieku savākt un apmācīt sevišķi izlasītus karavīrus darbībai ienaidnieka aizmugurē; ciešos sakaros ar bandu cīņā iesaistītajiem Augstākās SS un policijas vadītāja spēkiem pēc viņa pavēlēm piedalīties bandu likvidēšanas cīņās.

Tad — sākt aktīvi darboties līdz ziemeļu iztīrīšanā no patvaļīgā prombūtnē esošiem dezertieriem. Kureļa vienības militāro un saimniecisko apgādi tālāk kārto Šāca bataljons Kalnē, kuram arī turpmāk iesniedzami visi pieprasījumi; vienībā nedrīkst uzņemt dezertierus, bet pieteikušies vai sagūstītie toties nogādājami štābā, Talsos, SS-ostuf. Blekmaņa rīcībā. Visātrākā laikā iesniedzams sastāva un ieroču pārskata saraksts divos eksemplāros. —

Šai apspriedei seko vairākas citas.

9. novembrī no rīta šinī sakarā Kureļa štābā notiek ārkārtēja apspriede, kurā nolemj, ka, sarunām attīstoties labvēlīgi, jācenšas izsargāties no jebkādiem incidentiem ar vāciešiem un tanī pašā dienā ģen. Kurelis vēl paraksta sekojošu pavēli:

“Noliedzu jebkādu patvarīgu novietojuma atstāšanu. Var būt tikai mērķtiecīga sūtīšana komandējumos, pie kam visiem dokumentiem

jābūt pilnā kārtībā. Noliedzu ielaisties jebkādos incidentos ar vācu karaspēka vai policijas vienību piederīgiem. Brīdinu no provokācijas, t.i., no komunistu aģentu musināšanas lietot ieročus pret vāciešiem. Noliedzu jebkādu jaunu pilsoņu pieņemšanu vienībā. Uzdodu iesniegt ziņas par sliņķiem, nelietīgiem elementiem, lai tos nesaudzīgi iztīrītu no mūsu rindām. Par augšminētā precīzu izpildīšanu daru atbildīgus vienību priekšniekus.”

Bet viss tas bija jau sen par vēlu. Ģen. Kurelis nespēja vairs apturēt ne vienības iekšējo sairšanas procesu, ne arī grozīt Jekelna radušos nodomu vienību likvidēt. To Jekelns realizēja 14. novembrī. Ka cita ceļa pašas vienības vadītāju vainas dēļ nebija, tas nav noliedzams. Vienīgi vienības likvidācija nedrīkstēja notikt tik “jekelniski” asiņaini. To varēja un vajadzēja panākt bez asins izliešanas un represijām kā pret vienības vadību, tā pret civiliedzīvotājiem, kas vienības locekļus bija uzņēmuši savās mājās.

Par vienības likvidēšanu pats ģen. Kurelis liecina:

— 14. novembrī, vēl rīta pusē, pie manis ieradās SS-obergruppenfīrers Junklaus un iesniedza man pavēli vācu un latviešu valodā. Pavēlē bija teikts, ka Ziemeļu frontes virspavēlniecība neatzīst par iespējamu, ka bez armijas vienībām viņas aizmugurē vēl pastāv speciālas vienības. Tālāk sekoja noteikumi par atbrūnošanu. Pēc iepazīšanās ar pavēles saturu Junklaus prasīja, vai es noteikumiem piekrišu. Es piekritu, vienīgi izteicu savus ieskatus dezertieru jautājumā, t.i., ka par tādiem atzīstu tikai vēl Kurzemē esošo vienību karavīrus. Man likās, tam piekrita arī Junklaus. Bet vēl sarunu laikā ārā sākās šaušana ar granātu metējiem. Sākumā vācu virsnieki paskaidroja, ka notiek vienīgi mācību šaušana, bet kad noskaidrojās, ka jau ar pirmiem šāvieniem nāvīgi ievainoti 5 cilvēki*, tad paziņoja, ka no manas 1. rotas esot šauts vispirms. Tas nebija tiesa. Es domāju, ka vācieši šāva, lai tikai radītu apjukumu un tad mūs vieglāk atbrūnotu. Tūlīt sekoja pavēle ierasties ar visiem virsniekiem, un kad tas bija noticis, paziņoja, ka viņi arestēti. Tanī laikā privātos

* 2 sievietes un 3 vīrieši, no kuriem turpat miris ltn. Strazdiņš un ltn. Pommers ar sievu.

dzīvokļos bija sākusies kratīšana. Pēc virsnieku arestēšanas SS-obergruppenführers Junklaus iesauca mani atsevišķā istabā un pateica apmēram šādi: “Jekelns jūs atzīst par godīgu Latvieti un karavīru. Jūs esat brīvs un varat braukt pie savas ģimenes.” Pēcpusdienā bija ieradies arī pats Jekelns. Pēc atbrīvošanas braucot prom redzēju, ka jau visas rotas bija atbruņotas un nostādītas Laukumā. Vēlāk uzzināju, ka tanī pašā dienā pie Ltn. Rubeņa arī bija ieradies kāds vācu kapteinis

Ltn. Rubeņa bataljons, kurā ietilpa divas smago ieroču rotas, viena ložmetējnieku un viena strēlnieku rota ar apm. 400 vīriem, bija atteicies atbruņoties un uzsācis cīņu ar vāciešiem. 25 dienu ilgo pastāvīgo sadursmju laikā vienība cieta jūtamus zaudējumus. Bija krituši apm. 40 vīru, to vidū arī pats bataljona komandieris ltn. Rubenis. Arī vāciešu zaudējumi nebija mazi. Tikai 10. decembrī vienība sadalījās mazākās grupās un izklīda apkārtnes mežos.

*

Desmit ģen. Kureļa štāba virsniekus un vienu Rubeņa bataljona “parlamentārieti” (ltn. Filipsonu) Jekelns nodeva karatiesai, kas 19. novembrī Liepājā visiem piesprieda nāves sodu nošaujot. 20. novembrī nāves sodu arī izpildīja pulkv. Liepiņām, kapt. Upelniekam, kapt. Muceniekam, vlt. Gregoram, ltn. Filipsonam, ltn. Prikulim, ltn. Rasām un darbvedim Valteram, bet pulkv.-ltn. Graudiņu, kapt. Pāvulānu un ltn. Ankravu apžēloja un aizsūtīja uz Vācijas koncentrācijas nometnēm.

Atbruņotie vienības locekļi aizvesti uz Spāres staciju un no turienes otrā rītā pārvesti tālāk uz Ventspili un Vāciju — Stuthofas koncentrācijas nometni. Vēlāk, pateicoties ģen. Bangerska un pulkv. Silgaiļa pūlēm, tos ar laiku pēc individuālas izmeklēšanas, ko vadīja pulkv. Palkavnieks, gandrīz visus izdevās atbrīvot, izņemot kādus 40 — 50, kurus paši kurelieši uzrādīja par viņu vidū iekļuvušiem komunistiem resp. to aģentiem. Daudz lielākas grūtības bija palīdzēt Dundagas mežos klīstošajiem. Bet par to skat. citā vietā.

Gan ltn. Rubeņa bataljona cīņu laikā, gan arī vēlāk no Jekelna soda ekspedīciju terora smagi cieta daudzi vietējie iedzīvotāji un bēgļi. 7. dec. vien Zlēku pagasta Vecsētu mežsarga mājās vācieši noslepkavoja vairākas ģimenes.

Nobeidzot šo īso apskatu par vienu no traģiskākām Kurzemes cietokšņa pastāvēšanas laika epizodēm, jāpievienojas kapt. K. Augstkalna viedoklim*, ka doma, kas neapšaubāmi gribēja tikai labu savai tautai, atnesa tik daudz ļauna, jo nebija pieskaņota dzīves realitātei:

— 1944. g. jūlijā sabruka vesela vācu armija Vitebskas rajonā. Boļševiki izrāvās līdz pat Kauņai, un viens nozarojums sasniedza Jelgavu un Tukumu. 16. un 18. vācu armijas zem boļševiku spiediena vēlās pār Latviju. Mūsu pašu samērā labi atpūtušās un sakārtojušās divīzijas (ap 20.000 cilvēku stiprumā), atkāpjoties no Opočkas, abas izšķīda dažu dienu laikā. Tas viss notika to cilvēku acu priekšā, kas formēja Kureļa vienības. Vēlāk Kurzemē tikai ar vislielāko piepūli apm. 350.000—400.000 vīru stiprajai vācu 16. un 18. armijai izdevās noturēt ap 200 km garo fronti. Rietumnieki bija jau izdarījuši invāziju Francijā. Tas skaidri parādīja turpmāko notikumu norisi. Kur šādos apstākļos varēja domāt par cīņu nevienam nepiederošā zemē? Kā varēja domāt ar dažiem tūkstošiem vīru spēt vairāk nekā ar simtiem tūkstošu visumā labi apbruņotu un organizētu vīru armijām? Visu šo epizodu radīja latviešu tautas traģiskais mulsums 1944. g. vasarā, kad boļševiku nāvējošais tvans no jauna sāka velties pār Latviju. Ikkatrs latvietis gribēja ko darīt, lai glābtu savu zemi, bet nesaprata, ko un kā rīkoties. Šo mulsumu vēl pastiprināja gan apzinīgi, gan arī neapzinīgi boļševiku aģenti. Tie atrada pieeju cilvēku sirdīm ar saukli — neatstājiet tēvu zemi, tie uzkurināja vēl asāku naidu pret vāciešiem, tie izplatīja baumas par angļu sekošanu sarkanarmijas

* “Latvija” 1952.

vienībām u.t.t. Laikā, kad katrs cilvēks tvēra pēc cerības, ka nebūs jānokļūst boļševiku varā un arī nebūs jāatstāj tēvu zeme, radās Kureļa vienības. Ne mirkli neapšaubu ģen. Kureļa un viņa tuvāko līdzstrādnieku latviešu sirdis. Bet izšķirīgos brīžos, sevišķi karā, nepietiek tikai ar sirdi vien. Tiem, kas grib vadīt, galvenam kārtām jābūt spējīgiem aukstasinīgi apsvērt stāvokli, izprast to un tad meklēt pareizāko izeju. Šķiet, liela loma bija tam apstāklim, ka ne ģen. Kurelim, ne arī kapt. Upelniekam (faktiski galvenā persona) nebija priekšstata par otra pasaules kara veidu. Cīnītājam vēl vienmēr ir vajadzīga vairāk sirds nekā prāts, bet komandierim, sevišķi tagadnes karā, vairāk prāta nekā sirds.

Ko deva šis pasākums latviešu tautai? Neko pozitīvu, bet negatīvu gan. Ja nebūtu bijis kureliešu, tad vismaz ap 1.000 leģionāru vairāk būtu izbraukuši uz Vāciju un vismaz puse no tiem būtu šaipus dzelzs priekškara. Tāpat uz Vāciju vai Zviedriju būtu izbraukuši vēl vairāk latviešu, jo tieši šajā laikā notika visstraujākā evakuācija. Te atļausos minēt, ka “nolādētie vācieši” dažos mēnešos visgrūtākajos kara apstākļos izveda uz Vāciju tik daudz latviešu, ka visa rietumu pasaule tikpat daudz gados nespēja izvest no Vācijas. Šī mūsu tautas glābšanas tik svarīgā brīža saukļus — neatstāt tēvu zemi, tikai ne uz Vāciju — sevišķi pastiprināja Kureļa vienību esamība. Tas deva cerību, ka pulcējas vīri, kas izcīnīs Latviju.

Varēja notikt vēl ļaunākas lietas. Mēs neviens nespējam šodien pateikt, kas būtu noticis Kurzemē, ja pirmās Kurzemes kaujas laikā, oktobra vidū, ziemeļos no Dobeles visa 19. divīzija vai vismaz lielākā daļa būtu sekojusi aicinājumam pievienoties kureliešiem. Iespējams, ka būtu radies pārrāvums, ko vācieši nespētu likvidēt, jo nebija brīvu spēku, un līdz ar to sabruktu visa Kurzemes fronte. Ja tas būtu noticis, tad visi tie, kas pēc tam atstājuši Latviju, būtu nokļuvuši boļševiku varā. Šo gadījumu pieminu tādēļ, ka tajās dienās visvairāk 19. divīzijas karavīru sekoja aicinājumam pievienoties kureliešiem. Tā doma, kas neapšaubāmi gribējusi tikai labu savai tautai, var atnest daudz ļauna, ja nav pieskaņota dzīves realitātei. —

“MEŽA KAĶI”

1944. g. augusta vidū pēc Jelgavas un Tukuma krišanas radās veikli vācieši, lielāko tiesu baltvācieši no tām aprindām, ko redzēja slaistāmiešus pa visām pilsētām visfantastiskākajās uniformās, atskaitot vienīgi frontes karavīra tērpu. Tie bija izdomājuši, ka vajadzētu dibināt piefrontē īpašas izlūku grupas un tās sagatavot tālās izlūkošanas dienestam. Sākumā par šo ideju ieinteresējās arī daži nopietni latviešu vīri ar nodomu tādā veidā tikt pie iespējas apvienoties grupās ar savu latviešu komandieri. Izdevīgā gadījumā no tā varēja rasties savs labums.

Notika vairākas apspriedes, uz kurām bija aicināti arī daži latviešu virsnieki, kas bija atvaļinājumā, vai ārstējās Rīgas slimnīcās, cenšoties tos piesaistīt partizānu kara idejai. Šais apspriedēs aktīvi piedalījās arī daži grāmatas pirmajā daļā pieminētās biedrības “Līdumnieki” valdes locekļi (Rodums, Dābols, Silarājs). No vācu puses — Unternahmung “Zeppelin” komandieris stubaf. O. Krauss un divi SS apakšvirsnieki — baltvācieši Fridrihsons un Ziemelis. Vāciešus sevišķi interesēja cilvēki, kas nedomāja evakuēties uz Vāciju, bet, vāciešiem event. atkāpjoties, varētu darboties boļševīku aizmugurē. Vācieši solīja apgādi, ieročus un dažādus sabotāžas spridzekļus. Bija arī runa par partizānu izlūku- sabotieru grupu apmācību un sagatavošanu. Tai laikā Skrīveros kaut ko līdzīgu jau bija pasācis organizēt ģen. Kurelis ar kapt. Upelnienu. Tādēļ iniciatori vienojās ar ģen. Kureļa štābu par sadarbību un kapt. Upelnieks iniciatoru rīcībā nodeva pirmo 9 vīru grupu, ko bija domāts sagatavot un izsūtīt kādam izlūkgājienam ienaidnieka aizmugurē Jēkabpils apkārtnē. Šīs pirmās grupas teorētiskas apmācības risinājās “Līdumnieku” telpās, Jēkaba ielā 24.

Tad augusta beigās Rīgā no Berlīnes RSHA ieradās kāds SS virsnieks, kurš arī interesējās par latviešu partizānu kustības organizēšanas iespējām. Sevišķi viņu interesēja brīvprātīgie, kas būtu piemēroti partizānu grupu komandieru amatam. Šo vīru sagatavošana

un ietērpšana bija paredzēta Berlīnē -Ora -nienburgā, pulkv.-ltn. Skorcenija štābā, kur par baltiešu grupu augstāko komandieri jau bija izraudzīts von Mesenkampfs.

Musolini atbrīvotājam interese par baltiešu iesaistīšanu partizānu cīņās boļševiku aizmugurē bija radusies sakarā ar viņam uzticētajiem dažādajiem uzdevumiem austrumu frontē. Šo uzdevumu veikšanai pulkv.-ltn. Skorcenijs bija organizējis Jagdkommando "Ost", kuras štāba priekšnieks bija kapt. A. von Felkerzāms, arī baltvācietis.

Savā grāmatā "Geheimkommando Skorzeny" viņš kādā vietā raksta: "Es zināju, ka šim uzdevumam piemērotie virsnieki un kareivji — baltieši — ar entuziasmu mēģinās veikt uzdevumu glābt savus biedrus no klizmas."

Drīz arī kāda 12 vīru grupa aizbrauca uz partizānu vadītāju kursiem Vācijā. Tā tikusi apmācīta Oranieburgā SS hauptamta pulkv.-ltn. Skorcenija štābā un septembra beigās atgriezās Liepājā, lai organizētu partizānu grupu "Meža kaķi". No vācu puses par lietas kārtotāju bija iecelts šturbannfīrers Dr. Pehaus, par latviešu vadītāju — leģiona ustuf. (ltn.) Jankavs.

"Meža kaķi" tika organizēti pilnīgi neatkarīgi no jau pastāvošām grupām un operatīvā, apgādes un apmācību ziņā bija pakļauti tieši Skorcenija štābam. Skorcenijs bija organizētājiem devis arī politiskus solījumus, proti, ka grupa savā darbībā varēs droši bāzēties uz patstāvīgas un neatkarīgas Latvijas valsts idejas. Vēlāk tomēr izrādījās, ka Skorcenijs to bija darījis bez kāda pilnvarojuma no vācu valdības vai Hitlera puses. Acīmredzot Skorcenijs labi saprata, ka vienīgi uz tādas bāzes dibināts pasākums var radīt nepieciešamo entuziasmu latviešu līdzdalībniekos un garantēt civiliedzīvotāju atbalstu.

Ar Skorceniju un viņa līdzstrādniekiem pārrunāta arī nepieciešamība radīt Vācijā "Meža kaķu" pārstāvniecību ar uzdevumu kārtot politisko garantiju jautājumus, panākot to oficiālu apstiprināšanu, uzturēt sakarus ar operatīvo grupu Latvijā, kārtot apgādi u.t.t. Par šīs pārvaldes vadītāju izraudzīja bij. "Līdumnieku" priekšnieku un Sabiedrisko lietu departamenta direktoru A. Raitumu.

Pēdējo Skorcenijs arī apstiprināja amatā un ar speciālu pavēli piešķīra viņam leģiona majora dienesta pakāpi.

Pārstāvniecība atradās Hohensaltzā, kur apmācīja arī nelielu grupu latviešu karavīru — sakarnieku. Decembrī no Kurzemes tur ieradās vēl kāda grupa Silarāja vadībā. To bija paredzēts sagatavot darbībai krievu aizmugurē.

Raitums domstarpību dēļ ar vāciešiem, sevišķi ar von Felkerzāmu, pārstāvniecības vadībā nepalika ilgi, viņa vietā nāca pulkv.-ltn. Grapmanis. Bet arī viņa darbības laiks Hohensaltzā boļševiku ofensīvas dēļ šai apgabalā bija īss. Drīz pēc tam “Meža kaķu” pasākums vācu acīs zaudēja savu aktualitāti. Vīlušies jutās arī latviešu līdzdarbinieki, tādēļ pārstāvniecība darbību izbeidza.

Par “Meža kaķu” operatīvās grupas darbību Kurzemē sakāms maz iepriecinoša. Grupa bija apmetusies Kandavas apkārtnē it kā apmācībās, bet īstenībā nodarbojās ar dzīrošanu un dažādu “nodevu” iekasēšanu no vietējiem lauksaimniekiem, tā, ka grupa drīz vien kļuva par nepatīkamu slogu vietējiem iedzīvotājiem. Tā izdeva arī savu laikrakstu, kurā bieži parādījās dīvaini raksti. Tie asi vērsās pret vāciešiem. Tas it kā esot darīts ar pašu vāciešu piekrišanu, lai iedzīvotājus noskaņotu grupai labvēlīgi.

Pavisam bēdīgu likteni piedzīvoja abi galvenie “Meža kaķu” vadītāji Kurzemē. Silarāju kāds vācu virsnieks strīdu nošāvis Gotenhāfenā atceļā uz Kurzemi 1945. g. pavasarī. Par Kurzemē palikušajiem ir zināms vienīgi tas, ka tie pēc vācu kapitulācijas sekmīgi pārlaiduši pirmās ķemmēšanas un operējuši kā spēcīga partizānu grupa, līdz grupas vadītājs ltn. Jankavs kritis boļševiku rokās. Pēc sagūstīšanas tas ar uz muguras sasietām rokām vadīts apkārt, lai uzrādītu lauksaimniecības un atsevišķas personas, kas atbalstījušas “Meža kaķus”.

KURZEMI PĀRVĒRŠ DRUPU KAUDZĒ

Septiņus mēnešus diendienā boļševiku terora uzlidojumi un tālšāvēji lielgabali grāva drupās Kurzemes pilsētas un lauku ciemus, nogalinot tūkstošiem mierīgu iedzīvotāju — sievietes un bērnus. Pēc sešiem lieluzbrukumiem akmens nepalika uz akmens 170 km garajā frontes joslā un ienaidnieka iegūtajos apvidos starp ezeri — Auci — Dobeli un Pampāļiem — Saldu — Irlavu. Pilnīgi nopostīja Priekules un Saldus pilsētas un Vaiņodes ciemu. No aizmugures pilsētām visvairāk cieta Liepāja, Grobiņa un Durbe. No lauku pagastiem — Zvārdes, Kursīšu, Pampāļu, Cieceres, Satiķu, Nīkrāces, Kalvenes, Rudbāržu, Gramzdas, Priekules, Asītes, Embūtes un arī citi pagasti.

Ienaidnieka gaisa uzlidojumu mērķis visbiežāk bija Liepāja. Retas bija tās dienas, kad pilsētā nekauca sirēnas un nedārdēja nomesto bumbu eksplozijas. Pirmie lielākie uzlidojumi Liepājai un Ventspilij bija 9. un 22. oktobrī, kad Liepājā cieta arī daudz bēgļu un ostā daži kuģi.

Par 9. oktobra uzlidojumu Londonas radiofons pārraidīja sekojošu Reutersa aģentūras ziņojumu no Maskavas:

— Aviācijas izdotsais komunikē ziņo: Naktī uz otrdienu mūsu tāllidojumu bumbvedēji izdarīja masu uzbrukumus Liepājas un Rīgas ostām. 12 vācu transporta kuģi atradās Liepājas ostā, kur pēc uzlidojuma novēroti lieli ugunsgrēki un eksplozijas. Viena ļoti spēcīga eksplozija notika arī dzelzceļa stacijas tuvumā. Rīgas ostā izcēlās vairāki lieli ugunsgrēki ostas krastos, kur bija noenkuroti trīs vācu transporta kuģi. Sarkanarmijas Baltijas jūras flotes gaisa spēki vakar nogremdēja, divus vācu transporta kuģus, vienu traleri, vienu krastu apsardzības kuģi un citus pretinieka kuģus Rīgas jūras līcī. Smagus bojājumus guva arī vairāki citi vācu transporta kuģi. —

22. oktobra uzlidojuma laikā ienaidnieks izkaisīja virs pilsētas arī ar sprāgstvielām pildītas cigaretes un dažādus citus sīkus priekšmetus. Par 22. oktobra uzlidojumu sīvumu Liepājai un Ventspilij liecina jau tas, ka otrā dienā Zviedrijas laikraksti ziņoja par 22. oktobra vakarā

Gotlandē novērotu gaismas blāzmu dienvidaustrumos, bijuši arī dzirdami dobji grāvieni, no tiem drebējušas pat logu rūtis.

Tad kādu mēnesi no vietas debesis bija apmākušās un bieži lija. Uzlidojumi tādā laikā nebija iespējami. Bet novembra otrā pusē laiks atkal noskaidrojās un sāka salt. Līdz ar to atkal atjaunojās boļševiku uzlidojumi. Vissmagākie uzlidojumi, pat 2—3 reizes dienā, bija decembra vidū. 14. un 15. decembra uzlidojumos zenītartilērija un vācu iznīcinātāji notrieca 100 ienaidnieka lidmašīnu (šīs divu dienu gaisa kaujas aprakstu skat. grāmatas 1. d. 138. lpp.) 22. decembra vakarā pret ostu vērstā uzlidojuma laikā ar tiešu trāpījumu sagrāva TP galv. pārvaldes un Ģenerālinspektora štāba, Kūrmājas prosp. 16, blakus namu un stipri bojāja TP biroju telpas. Liepājas aizsardzība pret boļševiku gaisa uzbrukumiem bija efektīva, tā kā boļševikiem zināmus panākumus deva vienīgi lielā augstumā izdarīti masu uzlidojumi. Katrā brīvākā laukumā un sagrauto māju drupās bija iekārtotas smagās zenītartilērijas novietnes. To apkalpes lielā mērā komplektējās no latviešu karavīriem un gaisa spēku izpalīgiem.

Visvairāk cieta Jaunliepāja, jo boļševiki centās sagraut dzelzceļa staciju, darbnīcas un ostu. Tiem arī izdevās pilnīgi sagraut noliktavu kvartālu ap Jauno ostmalu un daļēji iznīcināt Ziemas ostas noliktavas un Veco ostmalu. Stipri cieta arī zvejnieku osta un Liepājas bāka. Vecpilsētā stipri cieta Alejas laukuma un Alejas ielas rajoni. Izpostīja gandrīz visas lielās skolu ēkas Alejas laukumā. Tajās bija novietotas armijas daļas. Daudz namu sagrauts arī nomalēs — ap Apšu, Kungu un Zāļu ielām. Izpostīti arī Bārenbušas vācu kapi. Gandrīz katrā ielā trāpīti atsevišķi nami.

Ar 20. martu boļševiki uzsāka pilsētas apšaudīšanu pāri Liepājas ezeram ar tālšāvēju lielgabaliem. Parasti ar dažu minūšu atstarpi izšāva 10—15 divreiz sprāgstošas granātas. Tās iedzīvotāji nokristīja par V-2. Granātas vispirms ar spilgtu uzliesmojumu izsprāga virs pilsētas gaisā un pēc tam otrreiz, atsitoties pret zemi. Iedarbības spēks nebija sevišķi liels, parasti ielas bruģi izsita līdz 3 m3 lielu bedri. Bija gadījums, kad granāta, atsitoties pret koka ēkas sienu, nesprāga, bet izskrēja cauri trim koka sienām, nenodarot nekādus

postījumus. Neskarti palika arī mājas iedzīvotāji. Šie terora šāvienu ļoti nervozēja iedzīvotājus, jo nekad nevarēja zināt, kad tie nāks. Kad atskanēja trauksmes signāli, bija jau par vēlu. Parasti gan apšaušana notika pievakares stundās.

Kāds bij. gaisa spēku izpalīgs par Liepājas aizsardzībā nokalpoto laiku stāsta:

— 17. oktobrī priekšpusdienā iebraucam Liepājā. Stacijā redzam sabumbotus un izdegušus vilcienu sastāvus, visur mētājas lūžņi un dzelzs siju gabali. Strādnieki steidz salabot sliežu ceļus un pielīdzināt bumbu krāterus. Vēlu vakarā sākas mūsu baterijas izkraušana. Lietus gāz spaiņiem; sēžam zem vagoniem un kūkojam. Naktī ierodas gaidītie vilcēji, kas mūsu bateriju izved ārā no pilsētas. Ieņemam pozīcijas pie Liepājas — Grobiņas mazā “bānīša” sliedēm ap 10 km no Liepājas. Ierokam liелgabalus un uzceļam barakas. Lietus līst bez apstājas. Naktī vīri stāv sardzēs, bruņojušies tanku dūrēm; kaut kur pie Saldus “vaņkas” esot iedzinuši ķīli.

Ir saulaina diena. Jau no rīta mūs iztraucē divi krievu izlūki, kas zemā lidojumā mēģina pārlidot pilsētu, bet, iekļuvuši atvairu ugunīs, pazūd aiz apvāršņa. Spriežam, ka šodien piedzīvosim “vaņku” apciemojumu. Un kā tad — nebijām vēl paspējuši iztukšot garšīgo pusdienu katliņus, kad trauksme klāt. Pa kaklu, pa galvu saklūpam savās vietās pie liелgabaliem un aparātiem. Virs Liepājas jau sāk vārties kā raganu katlā. Sarkanzvaigžņoto bumbvežu eskadriļas lido no visām pusēm. Visas debesis raibas no šāvienu mākonīšiem, bet tiem pa vidu kreisē “vaņkas”. Vietām arī uzliesmo kāds “Staļina ērglis”, lai, dūmu strūklas pavadīts, gāztos lejā. Saujām, cik nagi nes. Nav laika skatīties, kā pa labi un kreisi sprāgst bombas, kas domātas mums. Gaisā plandās vairāki izpletņi, tur krievu piloti atraduši pēdējo glābiņu, izlecot no degošajām lidmašīnām. Beidzot viss norimst. Tikai tālumā deg Liepāja, un milzīgi dūmu stabi aizsedz sauli. Pievakarē mūs sagaida patīkams pārsteigums — saņemam kārtējo

cigarešu un šņabja devu. Mums, jauniešiem, vēl izdala saldumus un biskvītus. Kurjers no pilsētas mums atvedis arī vairākus Tēvijas numurus. Nu ir atkal ko lasīt.

Kādu dienu sadomāju iet meklēt laimi pie zemniekiem. Drusku taukvielu nebūtu par sliktu.. . Piekrauju mugursomu smēķiem un citām lietām. Gan jau kaut ko varēs iemainīt. Apstaigāju apkārtējās mājas, izmēģinādamies gan vienā, gan otrā vietā, bet veltīgi. Vidzemniekiem par godu jāsaka, ka pie viņiem mūs uzņēma laipnāk. “Mums nav nekā ko dot!” saka kāds resns saimnieks, aizvērdamis aiz sevis klēts durvis, kur uz kāšiem karājas žāvēta speķa gabali. “Mūsu pašu radi bēgot pazaudēja visu; dabūja izbaukt tikai ar trim pajūgiem. Un nevar taču visu pasauli piebarot!” viņš stāsta. Mēģinu iebilst, ka arī es esmu visu pazaudējis un ka man ir tikai tas, kas mugurā. “Bet jūs taču esat karavīrs!” skan strupa atbilde. Apgriežos uz papēža un eju pa gatvi atpakaļ pie savējiem. Kad nav, lai nav kazai piena!

2. novembra rītā atkal dodamies ceļā. Bateriju nogādā Liepājas ostmalā. Mēs, latvju puikas, kā arī baterijas “Hilfswillige” ukraiņi, starp kuriem ir arī divi latgalieši, spriežam, ka nu labi nebūs. Nekur aizbēgt nav iespējams, jo visas ieejas ostas rajonā apsarga žandarmi. Pie kuģa Lapland stāv liels bars bēgļu; tos patlaban novieto uz kuģa. Arī mums bija jābrauc ar to pašu. Vinčas jau velk augšā mūsu pirmo lielgabalu. Bet no braukšanas tomēr nekas neiznāk. Pievakarē, kad puse baterijas mantu un aparātu jau nogremdēta kuģa telpās, pienāk pavēle, ka mums tomēr jāpaliek Kurzemē. Mēs no prieka lecam vai gaisā, bet vācieši sabozušies, ka netiek uz “fāterlandi”. Atkal čīkst kuģa vinčas, velkot no kravas telpām ārā mūsu “rores”.

Vēlu naktī, Kūrmājas prospekta galā, pašā jūras krastā mēs nomainām kādu latviešu zenītbateriju. Viss novembra mēnesis paiet, ceļot bunkurus sev un munīcijai, bet darbs nesokas. Tikko esam tā labi kaut ko iesākuši, “vaņķa” klāt. Trauksmes seko viena otrai. Gandrīz ik pārdienas Liepāja piedzīvo uzlidojumus. Parasti “Staļina ērgļi” uzbrūk pilsētai no vairākām pusēm. Liepāja deg, grūst un brūk, ostā deg noliktavas un kuģi. Bet par katru uzlidojumu

Trauksme kādas zenīt baterijas novietnē.

krieviem dārgi jāsamaksā: apm. 2/3 no uzbrucējām lidmašīnām vairs neatgriežas savos aerodromos. Ap pilsētu viena zenīt baterija blakus otrai. Kad parādās ienaidnieka lidaparāti, debesis kļūst melnas no zenīt artilērijas šrapneļu mākonīšiem. Šauj visās malās gan smagie, gan vieglie pretgaisa aizsardzības ieroči. Un “vaņķu” lidmašīnas, liesmu apņēmtas, gāžas zemē viena pēc otras. Katru reizi pēc uzlidojuma mēs ar spaiņiem dodamies uz pludmali uzlasīt zivis, kas apduļļinātas, bumbām sprāgstot jūrā. Nereti krastā izskalo arī sakropļotus krievu pilotu līķus un lidmašīnu atliekas.

Decembra sākumā, paldies Dievam, esam pabeiguši mūsu dzīvojamā bunkura būvi. Līdz tam mitinājāmies mazajā peldu kabīņu mājelē, kur pa naktīm salām ragā. Iekārtojāmies jaunajā mājoklī: tas itin ērts — netrūkst ne elektriskās gaismas, ne radio. Pašiem mums ir arī patafons ar platēm. Arī naktī “vaņķas” mums nedod miera. Pilsētā baigi kauc trauksmes sirēnas. Vīri nervozi sēž pie aparātiem un kloķiem, smēķēdami cigareti pēc cigaretes. Gaisā dzirdama dīvaina rūkoņa. Kaut jel ātrāk ietu vaļā! Nakts melnumu kā bāli nāves pirksti šķeļ starmeši. Vīri sasprindzināti seko rādītāju skalām, jo visas komandas saņemam no komandpunkta. Beidzot ieskanas zvans, lielgabala vadītājs sauc: “Gruppenfeuer... Gruppe ...” Bum — bum

— bum — pirmā zalve atstāj mūsu sešu lielgabalu rīkles. Pēc tam ir visiem tā kā vieglāk ap sirdi, — jo mēs taču šaujam.

Lādētājam ir diezgan ko svīst, sevišķi, ja stobrs ir 80 grādu stāvus gaisā. Krievi izmet svecītes, viss kļūst gaišs kā dienā. Vairāki starmeši ieņēmuši savos staru kūļos kādu “ivanu”, un neskaitāmas mazas uguniņas lēkā tam apkārt — tās mūsu granātas. Beidzot no lidmašīnas izšaujas liesmu mēles. Viss gaisis šņāc un krāc, bumbas krīt gan pilsētā, gan ārpus tās. Pilsētā uzliesmo ugunsgrēki, tālu apgaismodami apkārtni. Neskatoties uz bumbām, kas birst gan pa labi, gan pa kreisi, mēs viens otru velkam uz zoba. “Jozef, nelūdz Dievu!” u.t.t. Gadās arī, ka dažs labs vācu vīrs, nolicies garšļaukus un, galvu aizsedzis, skaita: “Mūsu tēvs debesīs ...”

Par laimi mūs neviena bumba tieši nav skārusi. 22. decembra dienā bija pēdējais uzlidojums. Stāsta, ka krievu pilotiem aiz muguras sēžot polītruki ar pistolēm rokās, jo “vaņkas” vairs labprāt uz Liepāju negribot lidot. Pārlicināties neiznāca, jo dzīvu nevienu no viņiem vēl rokās neesam dabūjuši. Pat tiem, kas izlec ar izpletņiem, šauj virsū ar 2 cm. Pareizi jau tas gan nav, bet es jau še neesmu tas, kas komandē vai šauj. Pirms svētkiem uzsnīga branga sniega sega. Ledus gar krastu gan gluži raibs no neskaitāmiem granātšķembu tūkstošiem. Ziemsvētki, kas bija smagi 19. divīzijas vīriem, mums, Liepājā, pagāja mierīgi. Dienu pirms svētkiem mūsu pulka štābā zīmēja svētku programmas un karikatūras, lai būtu vīriem ko uzjautrināties. Svētkus nosvinējām it priecīgi. Par spīti 6. kara gadam visi saņēmām dažādas dāvanas, tabaku un cigaretes. Katrs saņēmām arī pudeli vīna.

Arī janvāris pagāja diezgan mierīgi. Bija tikai daži nakts uzlidojumi. Būvējām atkal jaunas munīcijas noliktavas. Nesen saņēmām vairākus tūkstošus šāviņu un nezinām, kur tos iebāzt. Gaidītie apbalvojumi nav vēl pienākuši, — kuģis ar tiem esot nogājis dibenā. Uzturs kļuvis ļoti slikts. Tauku vietā saņemam pulveri, kas, piejaucot ūdeni, kļūst par sarkanu biezputru; vācieši to sauc par marmelādi.

Drūms uzaust 19. februāra rīts. Mūs nomainīt ieradusies kāda cita baterija. Gribot negribot jāatstāj siltie bunkuri. Visu bateriju nogādā ostā un iekrauj kuģī Weserstein. Klīst baumas, ka mūs sviedīšot cīņās kaut kur pie Dancigas. Sēžam kuģa pakaļgalā uz reliņiem un apātiski vērojam, kā aiz mums attālinās pēdējās Liepājas mājas. Pūš skarbs ziemeļvējš, jūrā peld ledus gabali. Ar tālskati aplūkoju mūsu vecās pozīcijas Kūrmājas prospekta galā. Mēs dodamies pretim nezināmajam, aiz mums paliek zilā dūmakā tītais Kurzemes krasts.

VĀCU CIVILĀ PĀRVALDE UN LATVIEŠU IESTĀDES

Vācu civilajā pārvaldē Kurzemē ietilpa dažas Reichkomisariāta nodaļas Liepājā, 4 apgabalu (faktiski apriņķu) komisāri un apriņķu un pagastu lauksaimniecības vadītāji (Land-wirtschaftsfuhrev). Galvenie vadītāji Reichkomisariātā bija reichkomisāra vietnieks landesdirektors Site (Schutte) — sākumā kādu laiku arī Matīsens, bēgļu lietās prof. Bušs (Busch), bij. Rīgas darba pārvaldes un Arodu savienības vadītājs Oberbecirsrāts Hans (Hahn) un baltvācietis Bernevics (Bernewitz). Pēdējais arī cenzēja “Tēviju”. Pats reichkomisārs Kohs Kurzemē neatradās. Viņam bija jāveic daudz svarīgāki uzdevumi Austrumprūsijā, kur no viņa izdarībām daudz cieta arī latviešu 15. divīzijas karavīri, armijas izpalīgi un bēgļi. Viņš ir arī rīkojuma devējs par Kurzemes bēgļu ģimeņu šķiršanu un mocīšanu Austrumprūsijas nocietinājumu darbos.

Reichkomisariāta iestāžu un ierēdņu stāvoklis Kurzemē nebija apskaužams. No vienas puses tos nepavisam nerespektēja Vērmahts, no otras — latviešu iestādes viņu rīkojumus, cik vien iespējams, ignorēja vai apgāja, nereti pat ar Vērmahta atbalstu. Ir daudz tīri anekdotisku gadījumu par pagastu vecāko “veiklību” landvirtšaftsfireru apiešanā un Tautas Palīdzības darbinieku

“veiklību” Vērmahta un Reichkomisariāta nesaskaņu izmantošanā bēgļu labā. Faktiski Reichkomisariāta vara aprobežojās ar pārtikas devu noteikšanu, armijas rīkojumu izpildīšanu pārtikas un darbaspēka sagādes ziņā un bēgļu bezjēdzīgu dzenāšanu no vienas vietas uz otru. Bet arī šos uzdevumus Reichkomisariāta ierēdņi veica tik nemākulīgi un brutāli, ka sagādāja ne tikai smagas ciešanas civiliedzīvotājiem, bet arī ļaunumu armijai. Protams, ka arī noteikšanu par visām citām civilā sektora lietām Reichkomisariāts centās turēt savās rokās, bet tam bija samērā maza nozīme. Pie., izglītības un kultūras dzīve vairāk bija atkarīga no faktiskajiem apstākļiem un iespējām nekā Reichkomisariāta piekrišanas vai nepiekrišanas. Bieži vien to, ko neatļāva Reichkomisariāta ierēdņi, atļāva Ortskomandants vai kāda cita Vērmahta iestāde.

Reichkomisariāta varas balsts bija Gestapo un SD. Agrākās Gestapo un SD nodaļas Kurzemē pārdēvēja par “Einsatzkomando”. Liepājā to vadīja stubaf. Kirste, vēlāk hstuf. Grīze un beidzot Rīgas SD vadītājs Cīglers. Tās sēdeklis bija Republikas ielā t.s. “Sarkanajā brīnumā”. Apvienotās Gestapo un SD nodaļas — “Einsatzkomando” vēl darbojās arī Ventspilī Talsos, Kuldīgā un Aizputē. SD štābs ar Jekelnu priekšgalā no Rīgas bija pārcēlies uz Talsiem. Gestapo savu Rīgas arhīvu bija zaudējis Gramzdā, kur tas bija evakuēts no Rīgas un vēlāk, boļševikiem tuvojoties, pārsteidzīgi ātri iznīcināts,

Sevišķi smagi no šiem vācu varas balstiem dabūja ciest bēgļi un vietējie lauksaimnieki, kuri pamatoti vai nepamatoti bija aizdomās par partizānu vai dezertieru slēpšanu. Tādos gadījumos izrēķināšanās bija ļoti smaga, pat nošaujot visus attiecīgās saimniecības iedzīvotājus un nodedzinot ēkas. SD pastāvīgi uzraudzīja arī visas latviešu augstākās amatpersonas. Tas tomēr apcietināja reti. Apcietināja, piem., TP Liepājas pilsētas biroja vadītāju un dažus desmitus pagastu vecāko. Tas izskaidrojams ar to, ka visi tie, kam draudēja apcietināšana, jau laikus pasteidzās aizbraukt uz Vāciju, vai pārbēgt uz Zviedriju.

*

Neskatoties uz Koha aizliegumu, daži likvidētās Pašpārvaldes departamenti mēģināja Kurzemē darbību turpināt, bet tam noteikti pretojās Reihskomisariāts. Darbu oficiāli turpināja vienīgi Administratīvais departaments, ko pēc pulkv. Dzenīša atteikšanās ar 1. janvāri kā Kārtības policijas departamentu vadīja pulkv.-ltn. E. Ozoliņš. Departamentam formāli bija pakļauta latviešu policija un Aizsargu organizācija, bet faktiski policijas un aizsargu tiesā priekšniecība, apriņķu priekšnieki, bija atkarīgi no Reihskomisariāta resp. apgabalu komisāru rīkojumiem. Vispār latviešu policijas tiesības un rīcības brīvība blakus SD, GFP un armijas žandarmērijai bija ļoti ierobežota. Kāds apriņķa priekšnieks tai laikā stāvokli zīmīgi raksturoja šādi: "Tiesību mums nav nekādu, ir tikai pienākumi. Mūsu oficiālais pienākums un uzdevums ir palīdzēt vāciešiem spaidīt latviešus, bet neoficiālais — palīdzēt latviešu cilvēkiem pret vāciešu nekrietnībām. Mēs pēc labākās apziņas un iespējas pildām vienīgi pēdējo."

Darbību varēja turpināt arī vēl īsi pirms Rīgas krišanas pie Pašpārvaldes nodibinātais Evakuācijas štābs J. Niedras vadībā. Tā kā Niedra bija arī Pašvaldību departamenta direktors un Iekšlietu ģenerāldirektora ģen. Dankera pilnvarotais, tad arī Pašvaldību departaments Evakuācijas štāba aizsegā varēja minimāli darbību turpināt. Niedram gan noliedza lietot Pašvaldību departamenta direktora amata apzīmējumu. Tā vietā viņam janvārī piešķīra "pašvaldību pilnvarotā" titulu. Darbību turpināja apriņķu un pagastu vecākie. Viņu sastāvā ar aizbraukšanu uz Vāciju vai Zviedriju gan notika diezgan lielas pārmaiņas, kas pašvaldību darbībai par labu nenāca. Piem., Aizputes apr. vecāko aizstāja kāds augstāks Valsts kontroles ierēdnis. Sevišķi par pag. vecākiem nereti kļuva personas, kas šim amatam nepavisam nebija piemērotas. Novembra sākumā Kuldīgā notika apriņķa pagastu vecāko un TP iecirkņu priekšnieku konference, 10. decembrī Liepājas apr. pagastu un pilsētu vecāko konference un februārī Ventspilī apriņķu un TP iecirkņu priekšnieku konference. Pakļaujoties OT (Org. Todt), pār kuru Reihskomisariātam nebija noteikšanas, darbību turpināja Tehnikas un satiksmes

ģenerāldirekcijas sekretariāts Br. Rozenberga vadībā. Ar 9. janvāri sekretariāts pārveidojās par Tehnikas galveno pārvaldi inž. J. Leimaņa vadībā, kas pārzināja zemesceļu rajonus, ostu būvvaldes un būvinspektoros. Nacionālajai Komitejai uzsākot darbību, pārvalde pārveidojās par Saimniecības lietu ģenerālsēkretariāta Tehnikas un satiksmes daļu. Tās budžets 1945. g I cet. bija 1,3 milj. RM, II cet. - 2,5 milj. RM.

Minimāli vēl darbojās Mežu departaments, ko no augusta mēneša vadīja Saldus virsmežzinis un mežu galvenais inspektors A. Kēlers. Kurzemē atlikušie mežsaimniecības darbinieki iespējamību robežās veica savus pienākumus, pamazām atjaunojot arī veco kārtību Mežu departamenta darbā. Janvāri atjaunoja arī mežsargu, virsmežsargu, mežziņu un virsmežziņu amatus.

Pēc pašpārvaldes likvidēšanas darbību pārtrauca arī Slimo apdrošināšanas iestādes, tā, ka strādājošie palika bez jebkāda nodrošinājuma slimību un nelaimes gadījumos. Tikai janvāra beigās bij. Sociālā departamenta vicedirektora A. Buša vadībā atjaunojās Slimo apdrošināšanas iestādes Kurzemes pārvalde ar centru Liepājā un nodaļām citās vietās. Tā pārņēma agrākās Slimo apdrošināšanas iestādes galvenās pārvaldes tiesības un pienākumus. Līdz ar to tiesības uz visiem palīdzības veidiem bez strādniekiem un viņu ģimeņu locekļiem bija arī pensionāriem, leģionāru un policijas darbinieku ģimeņu locekļiem un visiem bēgļiem. Ar 20. decembri aizgādības virsnieki sāka izmaksāt pabalstus karavīru piederīgajiem.

Minimāli darbību vēl turpināja arī Veselības kamera (Ēdolē, vēlāk Liepājā), bij. sociāldemokrātu deputāta N. vadībā, Darba kamera (Liepājā) un Latvju Jaunatnes organizācija (Talsos). Vienīgi Tautas Palīdzība un Latviešu Karavīru Palīdzība darbību visā Kurzemē turpināja pilnos apmēros.

TAUTAS PALĪDZĪBA

Tautas Palīdzības darbs šai grāmatā jau daudzkārt pieminēts. Bet šis visu laiku lielākās latviešu palīdzības organizācijas vienreizīgais darbs ir pelnījis, ka to dokumentējam sīkāk. Kad Kurzeme kļuva par cietoksni un deva patvērumu vairāk nekā 200.000 lielai bēgļu saimei no citiem Latvijas novadiem, TP, kas bija vienīgā latviešu centrālā iestāde Kurzemē, kļuva par visu latviešu sabiedrisko centru, kur risinājās raits darbs ne tikai to tautiešu, kas bija visu zaudējuši kara norisē, bet visas latviešu tautas labā. Lai gan TP bija tikai materiālas palīdzības organizācija ar ļoti ierobežotām iespējām, nelaimju un posta vajātie ļaudis TP darbu bieži vien pārprata. Daudzkārt pie tās griezās ļaudis ar nelaimēm, kuru novēršana vai mazināšana nemaz neietilpa TP kompetencēs. Bet arī šādos gadījumos, ja vien bija iespējams, TP centās palīdzēt.

Pēc Rīgas krišanas TP galvenā pārvalde pārcēlās no Rīgas uz Liepāju. No vairāk kā 100 Rīgas darbiniekiem Liepājā darbu īsāku vai ilgāku laiku turpināja tikai seši. Pārējie bija vai nu palikuši Rīgā, vai jau aizbraukuši uz Vāciju, vai arī apmetušies ar ģimenēm Kurzemes laukos. Pēc dažām dienām uz Vāciju aizbrauca arī TP priekšnieks Šilde un darbvedis Īliņš, tā kā no vecā galvenās pārvaldes sastāva faktiski Liepājā palika un darbu turpināja tikai četri: priekšnieka vietnieks, inž. Spr. Paegle, Finanču daļas priekšnieks E. Sausups, Māsu savienības darbvede M. Sēnberga un šīs grāmatas autors (Informācijas daļas priekšnieks). 13. decembrī arī Paegle atstāja Liepāju un TP galvenās pārvaldes vadība Kurzemē bija jāuzņemas šīs grāmatas autoram. Janvāra beigās gan TP priekšnieks atgriezās Kurzemē, bet pēc dažām nedēļām viņš atkal devās uz Vāciju.

Šais apstākļos vairs nebija iespējams un nebija arī vajadzības atjaunot TP galveno pārvaldi organizatoriskās uzbūves ziņā tādu, kāda tā bija Rīgā. Darbību atsāka tikai pārvaldes sekretariāts, finanču daļa, informācijas daļa ar izziņu biroju, medicīniskā un bēgļu nodaļa, kas kopskaitā nodarbināja 26 darbiniekus. Viss jaunais darbinieku

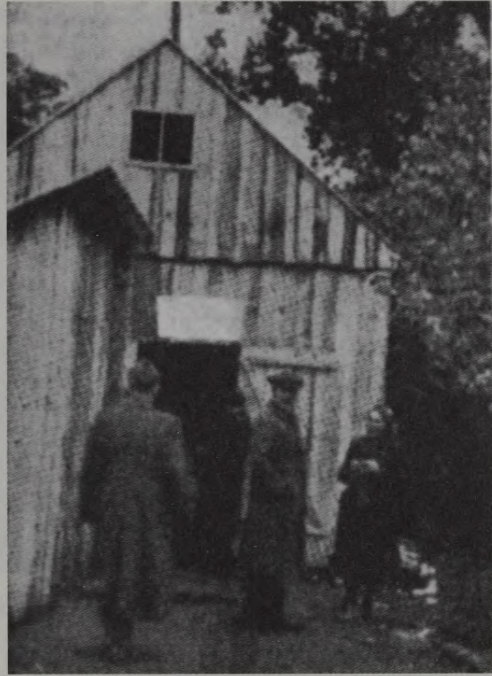
sastāvs bija augsti kvalificēts, Tā, piem., izziņu biroju pēc pirmā vadītāja A. Ziverta traģiskās nāves 26. janvārī vadīja ģimnāzijas skolotāja N. kundze ar palīgiem L. U. asistenti N. jaunkundzi un mākslinieku E. Ābeli, bēgļu nodaļu — mākslinieks A. Cīrulis ar palīgiem — skolas pārzini Alberingu un ierēdņi N jaunkundzi, par informācijas daļas referentu bez atalgojuma darbojās redaktors A. Kroders, medicīnisko daļu vadīja Leģiona ģenerālinspektora štāba ārsts ltn. A. Šteins ar māsu M. Šēnbergu, pārvaldes sekretariātu vadīja agr. Sabiedrisko lietu departamenta darbvede M. Ozola u.t.t.

TP darbinieku skaits Kurzemē 1945. g. 1. aprīlī bija šāds:

	Algoti	Brīvprātīgi
1. Galvenā pārvaldē Liepājā	22	4
2. Pilsētu apriņķos:		
Liepājā	30	5
Ventspilī	6	10
Kuldīgā	2	1
Aizputē	—	1
Kandavā	—	2
Sabilē	1	2
Grobiņā	1	1
3. Lauku apriņķos:		
Liepājas	6	41
Ventspils	10	105
Kuldīgas	4	21
Aizputes	6	133
Talsu, kopā ar pils apr. un Stendi	33	106
K o p ā	121	432

Bez tam TP palīdzības darbā pēc vajadzības iesaistījās vēl liels skaits izpalīgu dažādu gadījuma darbu veikšanai.

Tā kā pēc Jelgavas un Tukuma krišanas bija nodoms evakuēt rīdziniekus galvenokārt uz Talsu apriņķi, tad TP uzmanība pirmajā laikā bija pievērsta sevišķi šim apgabalam. Uz turieni aizsūtīja arī lielu daļu galvenās pārvaldes mantu krājumu no Rīgas noliktavām. Stendē

TP bēgļu ēdinātava Stendē

ierīkoja bēgļu ēdinātavu. Vēlāk, frontes stāvoklim pasliktinoties, bēgļu masa novirzījās lielāko tiesu ostas pilsētu Liepājas un Ventspils virzienā, vispār — uz jūras krastu starp abām šīm pilsētām. Talsu pilsētā palika vienīgi tā bēgļu daļa, kas jau sākumā bija izšķīrusies par palikšanu Latvijā, lai kas arī nenotiktu. Līdz ar to arī TP galvenās pārvaldes uzmanība vairāk pievērsās lielo ostas pilsētu rajoniem, palīdzības darbu Talsu apriņķī atstājot vietējo TP organizāciju ziņā un atbalstot tās vienīgi ar naudas līdzekļiem. Stendes bēgļu ēdināšanas punkts darbojās līdz kapitulācijas dienai un to ziemas un pavasara mēnešos vairāk izmantoja nacionālie partizāni nekā bēgļi.

Par galveniem bēgļu centriem izveidojās Liepāja un Ventspils un jūras krasts starp šīm pilsētām. Pirmajā laikā bez jau pieminētajiem Talsiem un Stendes lielas bēgļu masas koncentrējās arī Kuldīgā un Saldū. Liepājā vien 1944. g. rudenī un ziemā TP aprūpēja 8 bēgļu

mītnes un 2 ēdinātavas, kurās varēja uzņemt un paēdināt līdz 1.000 cilvēku dienā. Ar oktobra mēnesi arī Leģiona ģenerālinspektora štābs kopā ar K. P. un Evakuācijas štābu iekārtoja un aprūpēja vienu bēgļu mītni un ēdinātavu bij. Valsts zīdaiņu namā. Līdz oktobrim Kurzemē vēl darbojās arī visi 8 TP bērnu dārzi, 20 veselības kopšanas punkti un 2 slimnīcas, bet oktobrī lielāka daļa šo iestāžu bija spiestas darbību pārtraukt, jo telpas aizņēma karaspēks un daudzos gadījumos arī medicīnisko inventāru pievēca karaspēka vienības. Bet ar laiku daļu šo iestāžu izdevās atjaunot.

Tautas Palīdzības Kurzemē uzturētās iestādes bija šādas:

	Sept.	Dec.	Maijā
Slimnīcas	2	1	1
Veselības kopš. punkti	20	7	10
Ambulances	1	2	1
Bērnu dārzi	8	2	4
Bēgļu bērnu patversmes	—	—	2
Bēgļu mītnes	10	18	5
Bēgļu ēdinātavas	9	10	5
Izziņu biroji	1	3	3

1944. g. II p.g. TP Kurzemē ar naudas pabalstiem palīdzēja: ar ikmēneša pabalstiem 2.029 ģimenēm, lielāko tiesu 1940/41. g. cietušajiem, ar kopsummā 123.937,— RM un 9.770 bēgļu ģimenēm ar kopsummā 444.570,— RM. Ar produktiem palīdzēja 2.252 ģimenēm, drēbēm, apaviem u.c. mantām 10.330 personām, izsniedzot tām 13.410 dažādu mantu, 8.000 m dažādu drēbju un vairākus simtus zīdaiņu pūriņu. Bēgļu mītnēs uzņēma īsāku vai ilgāku laiku 30.680 personas un ēdinātavās 155.140 personām izsniedza 425.750 silta ēdiena devas. Ar TP medikamentu krājumiem atbalstīti arī ārsti, slimnīcas un lauku aptiekas. Sevišķi nozīmīgs bēgļu un latviešu karavīru labā bija TP darbs piederīgo meklēšanā. Ar TP Liepājas, vēlāk arī Ventspils un Kuldīgas izziņu biroju palīdzību desmitiem tūkstošu bēgļu un karavīru izdevās uzzināt savu piederīgo atrašanās vietas. Latviešu karavīriem slimnīcās un frontē TP aprīņi un iecirkņi

Liepājas operas un teātra nams, kur oktobra mēnesī bija iekārtota bēgļu mītne.

nosūtīja daudzus tūkstošus sainīšu un TP galvenā pārvalde novembra mēnesī Leģiona ģenerālinspektoram nodeva vienu vagona kravu drēbju un medikamentu. Lai gan oficiālais darba laiks bija noteikts no plkst. 7—17, tomēr TP mītnes un izziņu birojs Liepājā bija atvērti visas 24 stundas, un darbinieki, ja tas bija vajadzīgs, darbu sāka jau plkst. 4 vai 5 no rīta un beidza tikai vēlā naktī.

Visu TP izdevumu kopsumma Kurzemē vien 1944. g. II p.g. sasniedza 1 milj. RM. Bet, kā tas ik uz soļa bija redzams, bēgļu neapskaužamais stāvoklis prasīja vēl daudz vairāk. Ja ar naudas pabalstiem TP varēja apmierināt visus atbalsta lūdzējus, tad ne tā tas bija ar dažādām pirmās nepieciešamības mantām, sevišķi drēbēm un apaviem. To agrākos gados uzkrātie krājumi bija izlietāti jau pirmajos mēnešos, tā, ka lūdzējus ar drēbēm un apaviem varēja apmierināt tikai ar to, kas ienāca ziedojumu veidā. Bet tas bija kā piliens jūrā.

Tagad arī zinām, ka nav bijis pareizi daļu TP mantu nosūtīt uz Vāciju tur nokļuvušo bēgļu atbalstīšanai (skat. 1. d. 78. lpp.). Vācijā Tautas Palīdzībai darboties neatļāva un līdz ar to uz turieni pārvesto mantu efektīva izlietošana bija neiespējama. Tās būtu ļoti noderejušas Kurzemē.

Naudas līdzekļiem, it sevišķi pēdējā laikā, Kurzemē bija maza nozīme. TP galvenai pārvaldei vēl 1945. g. 8. maijā bija šādi naudas līdzekļi:

Kasē	RM	103.102,36
Latvijas Bankā Liepājā	RM	3.563.155,40
Evakuētās bankās Vācijā	RM	2.007.702,09
K o p ā	RM	5.674.059,55

KARAVĪRU PALĪDZĪBA

Sekmīgi darbojās arī Karavīru Palīdzība⁶⁶, kuru Kurzemes cietoksnī vadīja agr. apgabaltiesas priekšsēdētājs mag. jur. K. Ozoliņš. Tā sevišķi organizēja paciņu sūtīšanu latviešu karavīriem slimnīcās un frontē. Ziemā Kuldīgas apr. vien K. P. savāca 1.299 sainīšus, 132 pārus zeķu, 193 pārus cimdu un 250 kg vilnas; Tukuma apr. 1.930 sainīšus u.t.t. Uz Lieldienām Ventspils apr. vien savāca 800 sainīšus un 2.500 olas. K. P. vadītājs K. Ozoliņš vairākkārt personīgi apmeklēja latviešu karavīrus frontes pirmajās līnijās un izdalīja karavīriem iedzīvotāju saziņotās veltes.

K. P. rūpējās arī par leģionāru piederīgajiem un kopā ar ģenerālinspektora štābu un Evakuācijas štābu uzturēja Liepājā, Apšu ielā sevišķu mītni leģionāru piederīgajiem un rūpējās par to izceļošanu drošībā uz Vāciju.

* L. K. P. nodibināja 1943. gadā. Tās priekšnieks bija TP priekšnieks Br. Pavasars un ģenerālsekretārs Ev. Andersons. Par pilnvarotiem darbojās TP apriņķu un iecirkņu priekšnieki.

DAŽAS EPIZODES

Tautas Palīdzības darbu visā pilnībā varēs novērtēt tikai tad, kad būs pieejami visi materiāli un iespējams par visu atklāti rakstīt. Šobrīd jāapmierinās tikai ar vispārēja pārskata publicēšanu. No TP Kurzemes laika darbiniekiem tikai necīgam skaitam laimējās kapitulācijas dienā atstāt Kurzemi un izkļūt brīvībā. Ir zināms, ka pat mazākā līdzdalība TP darbā boļševiku acīs ir jau noziegums. Daudzi ir arī sodīti. Sodīti par to, ka darbojušies savas tautas posta un ciešanu mazināšanā!

Jau Rīgā pēdējos gados bija jūtama vācu civilās pārvaldes neuzticība pret Tautas Palīdzību un interese tās ietekmi latviešu tautā mazināt. Vēl jo vairāk tas izpaudās Kurzemē. Bet tad civilai pārvaldei vairs nebija ne pietiekamas varas TP darbību jūtami ierobežot, nedz arī notikumu norise vairs atļāva kādus radikālus soļus. Tādēļ Reichkomisariāts aprobežojās vienīgi ar TP darba jūtamu ignorēšanu un vadītāju slepenu uzraudzīšanu.

Tāds nelabvēlības žests, piem., izpaudās 18. novembra dienā, kad, izmantojot gadījumu, kad galvenās pārvaldes vadītāji bija devušies uz latviešu un vācu brāļu kapiem godināt kritušos varoņus, TP galvenajā pārvaldē ieradās bars Reichkomisariāta ierēdņu ar prof. Bušu un Hanu priekšgalā. Tie sīki izprašājuši darbiniekus kā par TP darbību vispār, tā par to, ko dara katrs atsevišķs darbinieks un vai visi darbinieki šodien esot darbā.

Citāda nostāja pret TP bija Vērmahtam. Tas TP darbu un izdotos dokumentus arvien bez ierunām atbalstīja un respektēja. Tādēļ kā viena no daudzajām kuriozitātēm jāatzīmē tā, ka 13. martā galvenajā pārvaldē ieradās kāds SD vīrs un līdz tam nepieredzēti laipni apprasījās par TP darbu un vai Vērmahts un civilās vācu iestādes un amatpersonas, piem., kreislandvīrti, nejaucoties TP darbā. Lai ziņojot tādu iestāžu un personu vārdus SD. Viņi rūpēšoties par tā novēršanu. Ka tādas pēkšņas laipnības pamatā nav nekādas pēkšņi pamodušās

simpātijas pret latviešiem, bet gan pašu vācu iestāžu savstarpējā rīvēšanās un paredzamā gala tuvošanās, rādīja turpmākie notikumi.

Aprīļa vidū SD pēkšņi apcietināja TP Liepājas pils. aprinča biroja vadītāju N, apvainojot viņu spekulācijā. Viņa vienīgais grēks bija tas, ka viņš no sava brāļa saimniecības, kam frontes vienības bija pavēlējušas evakuēties, bija pārvedis uz Liepāju kaut ko no saimniecības inventāra un vienu slaucamu govī nodevis Leģiona ģenerālinspektora štābam, kas to turēja kādā piebūvē turpat Kūrmājas prospektā 16. Nepārprotami N bija dažu no TP darba atlaistu darbinieku atriebības upuris. Liepājas pilsētas aprinķī bija trīs nožēlojami gadījumi, kad, kā neatbilstoši tām kvalifikācijām, kādas šis laiks prasīja no katra TP darbinieka, bija jāatlaiž 3 jauni cilvēki. Visi trīs pēc atlaišanas lepni pastaigājās Liepājas ielās, tērpušies SD uniformās.

Bet ne tikai vāciešiem, arī boļševikiem bija liela interese par TP darbību. Atzīmēsim tikai vienu spilgtu gadījumu.

Janvāra beigās TP galvenajā pārvaldē ieradās Vērmahta pilsētas komandanta palīgs. Viņš ļoti laipni aprasījās par darbību, izteica nožēlu, ka latviešu tautai tik ļoti jācieš, un piedāvājās frontes stāvokļa pasliktināšanās gadījumā visus TP galvenās pārvaldes darbiniekus uzņemt uz “pēdējā kuģa”. Tikai pēc garākas izrunāšanās par šo un to atklājās komandanta nāciens īstais nolūks. Lūk, viņam esot pazīstama kāda latviešu žēlsirdīgā māsiņa Aizputē, kas ļoti gribētu strādāt Liepājā, vai TP nevarot viņu pieņemt savā darbā. Palika iespaids, ka komandants gribēja savu simpātiju dabūt savā tuvumā. Nebija iemesla atteikt, tādēļ lūdzu, lai māsiņa pati atnāk aprunāties.

Pēc pāris nedēļām viņa arī ieradās komandanta pavadībā. Bija reti skaista, liela auguma jauna sieviete. Viņa gan neesot pilntiesīga māsa, bet tikai medicīnas studente — palīgmāsa. Esot precējusies, vīrs esot virsnieks leģionā. Bērns esot palicis Rīgā. Pieņemu viņu par kancelejas darbinieci, jo pašreiz pēc māsas nebija nekādas vajadzības.

pats teica, ar “bumbu”. Iepriekšējā vakarā dzīvoklī esot apcietināta un aizvesta N kundze. Apcietinātāji esot bijuši Vērmahta formās. Bet dīvainākais, ka šorīt ieradušies SD un prasījuši pēc N kundzes. Kad uzzinājuši, ka N kundze jau vakar apcietināta un aizvesta, bijuši ļoti pārsteigti. Viens tikai noteicis, ka gan jau viņu dabūšot rokā.

Pēc visām zīmēm spriežot, N kundze bija spiegojusi par labu boļševikiem un savu “simpātiju” — paveco komandanta palīgu, bija izmantojusi iekļūšanai TP un armijas lazarētēs, kur viņai kā māsai no frontes karavīriem bija viegli iegūstama dažāda veida informācija. Vācu formās pārgērbusies draugi viņu bija vienu nakti ātrāk paglābuši.

Pirms tam, viņas slimības laikā, TP izziņu birojā ieradās kāds latviešu leģiona virsnieks, ja nemaldos, kapteiņa dienesta pakāpē, ar N kundzes uzvārdu un meklēja savu sievu. Viņš esot iebraucis no Talsiem, kur ilgāku laiku pavadījis slimnīcā. Bijis smagi ievainots. Par sievu viņam kopš Rīgas krišanas neesot nekādu ziņu. Izziņu birojā tam pateica, ka viņa meklētā sieva strādā šeit, bet pašreiz ir slima mājās. Kapteinis solījies tūlī viņu uzmeklēt.

Pēc apcietināšanas uz N kundzes vārda no Talsiem pienāca vēstule. Tā kā darbiniecēm bija zināmas N kundzes mīklainās gaitas un vēstuli adresātam nebija iespējams nodot, tad tās to pēc kāda laika bija atvērušas, lai konstatētu event. sūtītāju un varētu vēstuli sūtīt atpakaļ. Rakstītājs bija N kundzes vīrs, un bija noprotams, ka viņš ļoti sarūgtināts par viņa un bērna pamešanu un viņas izlaidīgo dzīvi ar vāciešiem. Acīmredzot viņam nebija ne jausmas par sievas patieso nodarbošanos.

Otrā dienā pēc lielā 22. oktobra uzlidojuma TP galvenajā pārvaldē ieradās kāda nelaimīga māte ar 8 gadus vecu meitenīti pie rokas. Viņas vīrs, kādas Vidzemes pamatskolas pārzinis, iepriekšējā dienā izgājis uz TP pēc kuģa kartēm, bet vairs nav atgriezies. Šorīt

viņa to atradusi pilsētas kapličā starp vakardienas uzlidojuma upuriem. Viņa lūdza palīdzēt apbedīt vīru.

Nelaimīgā māte bija dziļi satriekta un visu laiku raudāja. Viņai piespiedusies, blakus sēdēja mazā meitenīte un lūdzoši vērās raudošajā mātē: “Neraudi, māmiņ, neraudi”, viņa centās mierināt māti. Kad tas nelīdzēja, meitenīte noslīga ceļos mātes priekšā un, savas bērna actiņas pacēlusi pret māti, lūdzās: “Māmiņ, neraudi taču, es jau esmu pie tevis, es tev palīdzēšu!” To dzirdot, arī māte pacēla savas acis pret bērnu un ... pasmaidīja. Bet mums, kas bijām šai brīdī klāt, visiem acīs iezagās asaras. Tik aizkustinošs bija šis brīdis.

Kāds cits gadījums. — Ziemas vidū TP galvenajā pārvaldē ienāk sirms latviešu zemnieks, tērpies vienās skrandās, bez mēteļa. Viņš atnācis no Talsiem. Cerējis, ka varbūt mums būšot kādas ziņas par viņa dēlu. Viņam viens dēls kritis Volhovā, par otru kopš Lubānas cīņām vairs neesot nekādu ziņu. Ieminējāties par viņa slikto apģērbu, piedāvājāties palīdzēt. Nē, viņam nekā nevajagot. Viņš, vecs vīrs, varot iztikt arī ar skrandām. Citiem esot vēl sliktāk. Viņš ienācis tikai pie mums parunāties. — Jā, tādu bija simti un tūkstoši, kas ieradās TP, lai parunātos, dzirdētu kādu vārdu, kas stiprina.

Bet šoreiz šis sirmais latviešu zemnieks bija atnesis stiprinātājus vārdus mums. Mēs visi pārtraucām savu darbu, aprima savas bēdas sūdzēt citi apmeklētāji, visi klausījāties viņa vārdos. Es nevaru tos vairs atcerēties burtiski, bet viņu iespaids nav mani atstājis vēl šodien — pēc desmit gadiem. Tie pauda neizsakāmu iekšēju spēku, pārliecību un ticību. Ne vārda par personisko nelaimi. — Latvijas zemi nekādi ļauni spēki nevar iznīcināt un neiznīcinās. Tās arāju var padzīt, viņa darba augļus atņemt, bet viņš atkal atgriezīsies savos tūrumos. Nekas nav mūžīgs, arī pašreizējais posts un nelaimes nē. Lūgšim vienīgi Dievu, lai viņš saudzē latviešu cilvēku, lai dod mums spēku izturēt. — Atvainojies par traucējumu, sirmais vīrs atvadījās un

aizgāja tikpat mierīgi un staltu gaitu, kā atnācis. Aizgāja uz Talsiem, kur, kā pats teica, viņu neviens negaida...

TP ambulancē ienāk kāda māte ar divām meitenītēm pie rokas un lūdz pulverus pret galvas sāpēm. Aptiekās tos vairs nevarot dabūt. Tai brīdī gadās arī man ieiet ambulancē. Apmeklētāja liekas pazīstama, bet ātrumā nevaru atcerēties. Viņa sniedz man roku un jautā, vai viņas vairs nepazīstot. Nē, nevaru atcerēties. Viņa esot Saulcerīte. Saulcerīte, kāds pārsteigums!

Gadus 20 atpakaļ, kad rediģēju atturībnieku mēnešrakstu »Jaunā Balss«, redakcija bieži no Tirzas saņēma dzejoļu sūtījumus ar parakstu Saulcerīte. Vēlāk dažiem dzejoļiem bija arī parakstīts Elzas Pinnes vārds. Labu tiesu arī iespiedām mēnešrakstā. Kad man reiz gadījās runāt priekšlasījumā Tirzas pamatskolā, tad pēc priekšlasījuma pie manis pienāca maza meitenīte un teica tāpat kā šodien: Es esmu Saulcerīte. Biju pārsteigts, ka tik mazs meitēns var sacerēt tik labus dzejoļus. No tā laika ir pagājuši turpat 20 gadu, un šais divdesmit gados Tirzas pamatskolas skolniece Elza Pinne — Saulcerīte izaugusi liela, kļuvusi jau māte un — galvenais — kļuvusi par pazīstamu un atzītu dzejniecei — Elzu Ņezberi. Tikai mūsu ceļi šais 20 gados pēc tikšanās Tirzas pamatskolā nekad nebija krustojušies; Pēc šīs nejaušās tikšanās līdz aizbraukšanai uz Vāciju Elza Ņezbere nāca uz TP ik dienas, vai nu pēc galvas sāpju pulveriem vai klaipa maizes, vai arī vienkārši parunāties.

23. februāra pēcpusdienā uztraukusies pie manis ieskrien pārvaldes sekretāre M. Ozolas kundze un stāsta, ka sēta esot pilna ar slapjiem un ievainotiem karavīriem. Tie nākuši no ostas uz Ģenerālinpektora štābu, lai dabūtu telpas, kur apmesties, bet štābs atsakoties telpas dot, lai ejot uz komandantūru. Cilvēki tagad neziņā stāvēt sētā un salstot. Lūdz, lai atļauj tos ielaist TP biroju telpās.

Tā arī izdarījām. Bija ap 170 cilvēku. Viņu kuģis netālu no Liepājas torpedēts. Laimējies pārkļūt uz kāda apsardzes kuģa.

Daudzi apdauzījušies, bet dzīvi palikuši visi latvieši. To starpā arī karavīru drēbēs pārgērbusies sieviete, kurai vecāki esot Kurzemē un nevarot vairs uz Vāciju tikt. Pēc Austrumprūsijas frontes sabrukuma ap 300 leģionāru devušies kājām uz Štetīni un no turienes tie pārsūtīti uz Kurzemi. Atbraucēju vidū daudz ievainotu, vienam kājā milzīga brūce vēl no Vidzemes kaujām. Zēni ļoti priecīgi, ka tikuši uz Kurzemi un grib tūliņ doties tālāk uz fronti pie 19. divīzijas.

Māsa Marta tūliņ stājas pie ievainoto apkopšanas. Darbinieces gādā ēdamo, kārtro rindā galdus gulēšanai. Bet karavīri neviens par gulēšanu nedomā. Grib dzirdēt par notikumiem dzimtenē, interesējas par piederīgajiem. Vairāki arī atrod savu piederīgo adreses TP izziņu biroja kartotēkā, dažiem TP darbinieces var pat nodot pienākušās vēstules.

Cits gadījums. TP ienāk 3 latviešu virsnieki un lūdz atļauju atstāt te savas mugursomas, līdz viņi sameklējot telpas, kur pārgulēt nakti. Viņi nākot tieši no frontes pirmajām līnijām. Divu gadu laikā tas esot pirmais komandējums uz aizmuguri. Tiekot komandēti uz Vāciju, bet šodien neviens kuģis neejot, tādēļ nākuši uz Ģenerālinpektora štābu, cerēdami tur palikt pa nakti, bet kungi esot atteikuši, jo štābam neesot telpu. To karavīri pasaka bez rūgtuma, lai gan šai gadījumā bija pamats vislielākajam rūgtumam. Piedāvāju viņiem savu dzīvokli, bet viņi laipni atsaka, pašreizējā izskatā — nemazgājušies, netīrām un dubļiem notašķītām drēbēm — viņi nevarot godīgā mājā rādīties. Iešot apskatīties pilsētā pēc sev piemērotas apmešanās vietas. Lai atļaujot vienīgi pagaidām atstāt mantas.

Drīz viņi atkal priecīgi atgriezās, esot laimējies dabūt istabu viesnīcā. Atvainojās par traucējumu, paņēma savas mugursomas un aizgāja. — Tāds bija latviešu frontes karavīrs, pašreizēji pazemīgs un pieticīgs — Tēvzemes mīlestības vadīts! — Kāds pretstats neskaitāmajiem aizmugures varoņiem!

ZIEMASSVĒTKI CIETOKŠŅA PILSĒTĀ

Visapkārt pilsētai dun vienā dunēšanā. 21. decembrī boļševiki bija sākuši trešo lieluzbrukumu un kauja jau trešo dienu trakoja ar nerimīgu sparū visā 170 km garajā Kurzemes frontē. Visus nomāc bažas — vai Kurzemes aizstāvji spēš izturēt arī šo ienaidnieka pārspēka triecienu, ja ne, tad boļševiki pāris stundu laikā var būt Liepājā.

Ziemassvētku vakarā debesis klātas ar biezu mākoņu segu. Ļaudis, tās vērodami, atviegloti uzelpo, vismaz svētku vakarā nebūs jāskraida pa patvertnēm. Dievnami, ļaužu pārpildīti. Dievkalpojumiem beidzoties, ļaudis klusi izklīst tumsā, aizsteidzas katrs uz savām mājām, jo kustības aizliegums pilsētā sākas jau plkst. 18.

Retā mājā šais Ziemassvētkos dega eglīte, vēl retāk pie tās pulcējās visa ģimene.

Plkst. 16 bija paredzēta eglīte lielākajā bēgļu mītnē. Uz to pošas arī no darba brīvie TP galvenās pārvaldes darbinieki. Daļai tomēr darbā jāpaliek arī Ziemassvētku vakarā, jo izziņu birojs bēgļiem atvērts visas 24 stundas. Īsi pirms četriem TP ierodas kāda jauna māte — bēgle. Viņai tikko bēgļu mītnē mirusi divus gadus veca meitiņa, un lūdz palīdzēt apbedīt, jo jau rīt viņai pašai jākāpj uz kuģa. Jāaizbraucot vienai, vīrs paņemts darbos un bez vēsts pazudis. Nav viegls uzdevums svētku vakarā nokārtot mirušās apbedīšanu otrā rītā.

Uz bēgļu eglīti ierodamies ar nokavēšanos. Tur šaurās telpās deg svētku eglīte ar sarkanbaltsarkano karogu fonā. Visas telpas un vietniņas, no kurām var redzēt kaut eglītes zariņu, bērnu pilnas. Stāv mātes ar zīdaiņiem rokās, sēž sirmgalvji baltām galvām ar mazbērniem klēpjos. Mūžam neaizmirstams skats. Visi dzied un asarām aizmiglotu skatu veras svecīšu liesmiņās. Dziesmas pavada kāds karavīrs uz akordeona. Mācītājs, rokas pacēlis, svēta un lūdz: “Vadi, Kungs, piemeklētās tautas ceļus svešumā un atpakaļceļu

uz dzimteni rādi.” Asaras nevaldāmi rit pār sievu un vīru vaigiem un mazie bērni nesaprašnā veras apkārt un vēl ciešāk pieglaužas mātēm. Šie daudzie simti, kas visu zaudējuši — daudziem ir tikai tas, kas mugurā — jau rīt, pirmajos Ziemassvētkos, atstās dzimteni
...

Plkst. 17 uz eglīti pulcējas Leģiona ģenerālinspektora štāba darbinieki ar saviem piederīgajiem.

Plkst. 18 TP Liepājas pilsētas aprinķis dedzināja eglīti saviem daudzajiem bēgļu aprūpes darbiniekiem.

1. Svētkos TP galv. pārvaldes darbinieces manā dzīvoklī sarīkoja eglīti pārvaldes darbiniekiem un dažiem viesiem. Bija apm. 50 cilvēku, to starpā arī Leģiona ģenerālinspektora v. i. pulkv. Lasmanis, Evakuācijas štāba priekšnieks J. Niedra ar palīgu A. Bušu, K. P. vadītājs K. Ozoliņš, Sporta pārvaldes priekšnieks R. Plūme un “Tēvijas” redaktori. Darbinieces atnākušas tautiskos tērpos. Bija pat piparkūkas, tās kopā ar pāris kukulišiem pelēkas baltmaizes atsūtījusi ceptuve, kas TP piegādāja maizi. Mākslinieks J. Cīrulis bija no Kapsēdes atvedis krietnu vērša cepeti, tā iznāca arī pieticīgs vakariņu galds.

Šie eglīšu vakari arī bija pirmie sarīkojumi Liepājā kopš augusta mēneša. Bet daudziem arī pēdējais vakars dzimtenē. . .

KULTŪRAS DZĪVES ATJAUNOŠANĀS

Pēc Latgales, Vidzemes, Zemgales un Rīgas krišanas boļševiku rokās uz Kurzemi bēgļu gaitās devās arī lielākā daļa latviešu mākslinieku u.c. kultūras darbinieku. Daļa gan vēlāk aizbrauca uz Vāciju un Zviedriju. Sevišķi plašas kultūras darbinieku kolonijas izveidojās Ventspilī un Liepājā, mazākas arī Ēdolē un Talsos. Pirmajos rudens mēnešos sabiedriskikultūrālā dzīve Kurzemē bija pilnīgi apstājusies. Frontei nostabilizējoties un paniskajam noskaņojumam mazinoties, sākot ar novembra mēnesi, neskatoties uz darba pārvalžu

vajāšanām, piemērotu telpu trūkumu u.c. ierobežojumiem, radās neliela rosība arī mākslas un kultūras dzīvē.

Tik liela latviešu kultūras darbinieku skaita uzturēšanās Kurzemē vācu iestādēm nebija sevišķi patīkama. Pielietoja visus līdzekļus, pat norīkošanu nocietinājumu būvju darbos un apcietināšanu, lai šos cilvēkus piespiestu izceļot uz Vāciju. Vairākus mēnešus apcietinājumā pavadīja, piem., gleznotājs Viļumanis, tēlnieks Zariņš, mācītājs P. Kamols, grāmatu izdevējs M. Goppers, vēsturnieks R. Šņore, arhiologs Dr. V. Ģinters u.c. Daudzus pastāvīgi uzraudzīja SD.

Ar palikšanu Kurzemē pie savas tautas visi šie latviešu gara darbinieki lielā mērā cēla tautas izturības spēku un stiprināja ticību nākotnei.

Plašāku sarīkojumu noorganizēšanu traucēja piemērotu telpu trūkums, jo visas sabiedriskās telpas bija aizņēmis vācu karaspēks. Tādēļ vairāk kā citkārt koncertus rīkoja baznīcās. Visbiežāk baznīcās atskaņoja fragmentus no Andreja Eglīša un L. Garūtas kantātes “Dievs, Tava zeme deg”. Piem., Kuldīgā vien trīs reizes, arī Talsos trīs reizes ar 60 dziedātāju liela kora piedalīšanos A. Prēdeļa vadībā, tad vēl Stendē, Ventspilī u.c. vietās. Kuldīgā maija pirmajās dienās notika māksl. J. Bīnes iekārtota lietišķās mākslas izstāde ar adījumiem, keramikas, dzintara, sudraba un koka izstrādājumiem. Vietējās ģimnāzijas audzēkņi bija bagātīgi izstādījuši latviskā ornamenta kompozīciju metus. Ventspilī maija vidū bija paredzēta gleznu izstāde.

Liepājā pirmais plašākais publiskais sarīkojums — L.K.P. rīkotā “Raibu priekšnesumu pēcpusdiena” Operas telpās P. Bernharda vadībā varēja notikt tikai 20. janvāri. Pirms tam bija sarīkoti tikai mazāki koncerti baznīcās un jau pieminētie eglīšu vakari. 18. novembra sarīkojumu Liepājas operas un teātra telpās vācu iestādes neatļāva. Janvāra vidū arī Ventspilī notika pirmais lielākais sarīkojums — L.K.P. koncerts.

No lielākiem sarīkojumiem pavasara pusē atzīmējami: Nacionālās Komitejas svinīgs akts 19. martā Liepājas operā, kas bija

dekorēta ar nacionāliem karogiem. Aktu nobeidza ar "Dievs, svētī Latviju". Tad literāri rīti Ventspilī 18. februārī un 25. martā, Latviešu dzejas un mūzikas pēcpusdiena Kuldīgā 18. februārī. Tad vēl TP koncerts Liepājā ar kvarteta "Tēvija" un I. Nārūna piedalīšanos, 22. aprīlī Liepājā Tautas konservatorijas audzēkņu koncerts un 1. un 6. maijā Liepājas Filharmonijas solistu koncerti. Marta beigās Arodu savienība atjaunoja arī darba pārtraukuma koncertus darba vietās.

Sarīkojumos visvairāk piedalījās rakstnieki un mākslinieki: A. Eglītis, V. Cedriņš, A. Johansons, Ilze Kalnāre, A. Kārklīna, red. J. Budulis, Teodors Lācis, E. Zīle, P. Cepurnieks, K. Pabriks, K. Locenieks, A. Vāne, G. Neimanis, A. Vanags, T. Vējš, V. Bišers, M. Bērziņa-Kaizere, H. Strause, A. Tiltiņš, M. Alberinga, G. Eiksnīts, I. Nārūns, L. Garūta, A. Prēdelis, A. Madrēvičs, I. Šķipsna, A. Reinbergs, V. Budris, E. Sakss u.c.; No muzikālām vienībām darbojās vienīgi kvartets "Tēvija" un radiofona instrumentālistu trio. Pavasarī darbību atjaunoja arī Liepājas Filharmonijas orķestris.

Sevišķi daudz vācu okupācijas laikā iznīcināja mūsu muzeju - un arhīvu vērtības. 1944. g. vasarā lielāko daļu muzeju un arhīvu evakuēja uz Vāciju vai Kurzemi. Bet ļaunākais bija tas, ka vācu ierēdņi daudzas vērtības pievāca personiskām vajadzībām. Tā, piem., Valsts vēsturiskā muzeja Liepājas nodaļu vācieši, kas uzdevušies par Rozenberga pilnvarotiem, vienkārši izlaupījuši. Visas vērtīgākās mantas septembra mēnesī sametuši kādā automašīnā, dzintara izstrādājumus un saktas sabēruši kabatās un aizbraukuši. Muzeja pārzinis par to sūdzējies apgabala komisāram, bet tas atbildējis, ka neko nevarot līdzt, jo tiem "kungiem" esot Rozenberga pilnvaras. Kāds baltvācietis kādā Kurzemes muižā no dažādiem muzejiem un arhīviem bija savācis personiskām vajadzībām lielāku vairumu vērtīgu senlietu. Tādu neatvietojamu vērtību izputināšanas un piesavināšanās gadījumu bija ļoti daudz. Neiedomājams barbarisms pret kultūras vērtībām Kurzemē bija vērojams arī vācu armijas vidū.

Bez žēlastības piefrontes rajonos iznīcinātas gleznas un bibliotēkas, grāmatas sadedzinot vai izlietojot par tualetes papīru. Pašvaldības un TP gan centās vērtīgākās grāmatas no piefrontes rajoniem izvākt, bet ne vienmēr tas transporta trūkuma dēļ bija iespējams. Tikai retos gadījumos arī karaspēka vienību komandieri izrādīja kaut kādu interesi par šo vērtību pasargāšanu.

Decembra beigās TP pat publicēja presē un apkārtrakstos sevišķu aicinājumu saglabāt tautas garīgās vērtības.

*Aicinājums
saglabāt mūsu tautas garīgās vērtības**

Līdz ar mūsu tautas gadu desmitos un simteņos sakrātajām materiālām vērtībām kara liesmām par upuri krīt arī mūsu tautas vēsturiskās, etnogrāfiskās un kulturālās vērtības — grāmatas, gleznas, senie tautiskie tērpi u.c. senmantas. Tās atgūt vēlāk būs ļoti grūti, daudzas pat neiespējami. Jau tagad it sevišķi latviešu grāmatu trūkumu ļoti izjūt mūsu tautieši Vācijā un karavīri frontē. Tā kā ne katram atsevišķam minēto vērtību glabātājam, pēdējā brīdī evakuējoties vai aizceļojot, tās iespējams paņemt līdzī un tās jāpamet iznīcībai, Tautas Palīdzība uzņēmusies rūpes par šo vērtību labākās daļas saglabāšanu nākamai dzīvei un pašreizējām vajadzībām tautiešiem svešumā un karavīriem frontē.

Tautas Palīdzība lūdz iestādes un visus tautiešus, sevišķi ienaidnieka apdraudētos un evakuētos apgabalos, kuru rīcībā ir pieminētās vērtības, tās jau laikus nodot vietējai Tautas Palīdzības organizācijai.

Tautas Palīdzības apriņķu un iecirkņu priekšniekus lūdzu darīt visu iespējamo šī aicinājuma sekmīgai realizēšanai un rūpēties par vērtību nogādāšanu TP galvenai pārvaldei Liepājā, Kūrmājas prosp. 16.

Liepājā, 1944. g. 24. decembrī.

O. Freivalds
TP vadītājs Latvijā

* "Tēvija" 1944. g. 25. dec. numurā.

pastiprināja. Par starpsignālu raidītājs lietoja Pūt, vējiņi motīvu. Spēcīgo Kuldīgas raidītāju vācieši bija pārsteidzīgi saspridzinājuši jau 1944. g. rudenī.

Ar 1. maiju darbību atjaunoja Latvijas Telegrāfa Aģentūra (LTA) un no šīs dienas visos latviešu laikrakstos par jaunākās informācijas avotu bija uzdota LTA.

*

Visā Kurzemes cīņu laikā neiznāca neviena latviešu grāmata, pat neviens kalendārs. Bet tas nebūt nenozīmē, ka latviešu rakstnieki bēgļu gaitās Kurzemē nebūtu nekā veikuši. Krietnu skaitu A. Eglīša, V. Cedriņa, J. Medeņa, V. Strēlertes, K. Jēkabsona u.c. dzejoļu iespieđa »Tēvija« un pārējie 4 nedēļas laikraksti. Māksl. J. Bīne, Kuldīgā dzīvodams, rakstīja grāmatu par latviešu tikumību muižnieku laikos. Andr. Eglīša Kurzemē rakstītie nacionālpolitiskie raksti iznāca 1945. un 1953. g. Zviedrijā grāmatā „Dvēseļu cietoksnis”.

Rakstnieks K. Zariņš, Talsos dzīvodams, bija pasācis rakstīt romānu “Vara”. Par to redaktors A. Strautmanis zina stāstīt*:

— Kaut arī sarukušo laikrakstu visu galveno telpu aizņēma frontes ziņojumi, it sevišķi Kurzemes virspavēlniecības vietējais ziņojums, kas vēstīja par kaujām un stāvokli pašā Kurzemes frontē, tomēr, cik vien bija iespējams, mēģinājām šajā vienā lapā kaut cik pieturēties pie ierastajām Rīgas tradīcijām, devām katrā numurā pa dzejolim (visi Medeņa pēdējie soneti parādījās pirmiespiedumā Liepājas “Tēvijā”, tāpat Andreja Eglīša, Paula Kalvas, Pētera Īklāva, Kārļa Jēkabsona pēdējie dzejoļi — gandrīz visa antoloģija “Cerību Zeme”), meklējām arī kādu prozu, tomēr, atskaitot Paula Kalvas Kurzemes skices un Andreja Eglīša Karavīra piezīmes, šajā laukā nekas nebija atrodams, visi prozas autori bija Vācijā.

Gluži negaidot novembrī atradās Kārlis Zariņš, par kura likteni kopš Rīgas atstāšanas nebija nekādu ziņu. Viņš dzīvoja savā mājā

* “Ceļa Zīmes” 1953. g. 13.

Talsos. Pēc ilgākas sarakstīšanās "Tēvijas" redakcijai decembra vidū izdevās iegūt iespiešanai K. Zariņa Kurzemē rakstītā romāna "Vara" pirmās nodaļas. Tā pirmās rindas bija:

"Aāāiaiaiai. . .

Izmisis, gari stiepts, pūļa vaimanu sauciens ielidoja pa atvērto logu istabā."

Tās bija pirmās krievu inscenētās ielu demonstrācijas Rīgā, un Zariņš pūļa aurošanā bija saklausījis sāpīgas tautas vaimanas. Nodaļa attēloja ģenerāļa Bolšteina traģēdiju, viņa pārdomas savā kabinetā par visu notikumu attīstību, kas bija noveduši Latvijū tik tālu, sarunas ar Kārli Ulmani, ko Zariņš romānā sauc par Veco kungu, teiktos brīdinājumus, kas neuzklausīti, strupceļu, no kura ģenerālis vairs neredz citu izeju kā nāvi. Nodaļa beidzas ar Bolšteina nošaušanos, ko pārskan tas pats pūļa gari stieptais vaimanu sauciens — āāāiaiaiai. . .

Otrās nodaļas darbība risinājās kādās lauku mājās Jāņu vakarā baigu nojautu noskaņā. Darbojošās personas bija rīdzinieki, kas ierodas laukos pasērst pie tuviniekiem. —

Romāna iespiešanu, diemžēl, dažādu iemeslu dēļ tūliņ neiesāka un februārī rakstnieks atsūtītās nodaļas pieprasīja atpakaļ. Nav šaubu, ka šis pēdējais lielā latviešu rakstnieka romāns ir zudis uz visiem laikiem.

Ļoti aktīva visu cīņu laiku Kurzemē bija mūsu Ev.-lut. baznīca, gan ar Dieva vārdu stiprinot savus draudzes locekļus, gan veicot palīdzības darbu. Latvijas Ev.-lut. baznīcas galva arhibīskaps Dr. theol. T. Grīnbergs pēdējo dievkalpojumu Latvijā vadīja Pļaujas svētkos 9. oktobrī ļaužu pārpildītajā Liepājas Sv. Annas baznīcā, asistējot prāv. K. Valteram un māc. V. Sēferam. Tas bija neaizmirstams dievkalpojums, jo visi juta, ka drīz vien var pienākt brīdis, kad jāatstāj dzimtene. Tā arī bija, jau nākošajā dienā vācieši piespieda arhibīskapu aizbraukt uz Vāciju un nākošajās dienās un nedēļās aizbrauca arī tūkstoši citu. Pēc arhibīskapa un viņa vietnieka prāv. E. Berga (11. okt. no Ventspils) aizbraukšanas baznīcas dzīvi Kurzemē vadīja jaunorganizētā Kurzemes baznīcas pārvalde

Baznīcas virsvaldes locekļa, Kandavas iec. prāvesta A. Virbuļa vadībā. Dievkalpojumi baznīcās netika traucēti un tos vadīja vai nu atlikušie vietējie, vai arī bēgļu gaitās izgājušie mācītāji.

Pavasārī Talsos, Ventspilī, Valdemārpilī u.c. vietās notika arī konfirmandu mācības. Lieldienu laikā pēc smagas operācijas mira Konfesiju departamenta direktors, Rīgas Lutera draudzes mācītājs J. Birģelis. Vācieši divas reizes apcietināja Rucavas draudzes mācītāju P. Kamolu. Kara darbībā nodega Nīcas baznīca. Liepājas Sv. Annas baznīcā vācieši kādu laiku žāvēja liellopu ādas, kad nolaupītas arī visas baznīcas dārglietas. Liepājas baptistu baznīcā Pētera ielā bija iekārtota armijas munīcijas noliktava. Pēdējā mācītāju konference Kurzemē notika 11. un 12. aprīlī Kuldīgā.

Aktīvas, sevišķi palīdzības darbā, bija arī katoļu un baptistu baznīcas.

Mācības skolās pa lielākai daļai varēja atjaunoties tikai ziemas vidū, Ventspilī tautskolas atsāka mācības pat tikai 22. janvārī un arī tad tikai daļēji. Lielākajā daļā ģimnāziju mācības nenotika nemaz. Skolu telpas bija aizņemtas ar karaspēku vai bēgļiem (piem., Vērgales pag. skola darbojās pirtīnā), skolotāji izklīduši, vai iesaistīti tranšeju rakšanas darbos, mācību līdzekļi izvazāti. Skolniekiem, kas bija vecāki par 12 gadiem (vēlāk 14 g.), bija obligāti 1 — 4 dienas mēnesī jāpiedalās tranšeju rakšanas darbos. Daudzos gadījumos stundas notika privātdzīvokļos. Padures lauksaimniecības skola mācības atjaunoja 22. janvārī Smiltnieku mājās. Par tautskolu inspektoriem darbojās: Ventspils pils. un apriņķī — E. Puksis, Liepājas pils. un apr. — Šēnhofs, Talsu pils. un apr. — Kundziņš un Tukuma pils. un apr. — Šlangers. Liepājas apriņķī darbojās 22 tautskolas ar 61 skolotāju un 1.692 skolniekiem, Liepājas pils. 4 tautskolas ar 51 skolotāju un 738 skolniekiem. Liepājā un Ventspilī, kaut ierobežoti, darbību turpināja tautas konservatorijas. Kuldīgā un Talsos mācītāji pulcināja bērnus arī svētdienas skolās. Centrālās izglītības iestāžu

vadības nebija. Darbojās vienīgi pieminētie tautskolu inspektori, kuru iniciatīva tad arī lielā mērā noteica atsevišķo pilsētu un apriņķu skolu darbību. Skolās mācības izbeidza maija pirmajā nedēļā un šai sakarībā "Laika Balss" 8. maija numurā rakstīja:

— Skolu durvis aizvērušās, izlaizdamas Kurzemes likteņstundā jauno latviešu audzi. Kauju gaisā, visgrūtākos apstākļos burtotas grāmatas, krātas gudrības, bieži tumsā runājusi audzinātāja balss. Kad atnāks lielās labās dienas, skolu draudzes atcerēsies, lūk, toreiz — kā mēs mācījāmies Kurzemē! Šodien lielajā brīdī jāaizveras grāmatai un zilajai burtnīcai, — ikvienu jauno latvieti gaida viņa spēkiem veicams darbs, modrība un cīņa. Lai jauneklis pieķeras tēva arklam, lai gatavojas celt zobenu, lai aizrauj ar savu jauno degsmi un sirdsdedzi vecos līdzi. Lai darbs un jauno roku cīņa būtu viens vienīgs tautas pastāvēšanas un savas valsts sludinājums. Zeme, sēta, druva gaida jaunavu — visu jauno siržu siltumu atdot, ticēt un nezūdīties.

Audzinātāji, skolu jaunatne, sējiet ticības sēklu Kurzemē, esiet gatavi vislielākajā cīņā brīdī kalpot šķēpam tāpat kā zinībām. Ikvienam roka jāpieliek, lai lielais darbs uz priekšu tiek. Šodien ārpus skolas sienām ar asinīm un uguni māca, kā tev būs mīlēt savu zemi, lepni saukties latvietim, kā tev būs dzīvot savai tautai! —

FRONTES VIRSPAVĒLNIIEKA ATMIŅU STĀSTS

Kurzemes frontes virspavēlnieks ģen. Lotārs Rendulics (Lothar Rendulic) savā atmiņu grāmatā Gekampft, Gesiegt, Ge-schlagen stāsta arī par savām gaitām un frontes stāvokli Kurzemes frontē 1945. g. (331—364 lpp.).

— 16. janvāra vēlā vakarā es izlidoju no Oslo uz Berlīni, kur toreiz Reihskancelejā atradās vadoņa galvenā mītne. Nākamās dienas pēcpusdienā apciemoju Cosenē (Zossen) ģenerālpulkvedi Guderianu, kas tai laikā bija armijas ģenerālštāba priekšnieks. Sastapu šo vīru, kas

F. Šerners.

L. Rendulics.

Kurzemes frontes virspavēlnieki.

allaž likās spēka un miera pilns, drūmā un sarūgtinātā garastāvoklī. Visvairāk viņš sūdzējās par Hitlera jaukšanos viņa pūlēs nostiprināt austrumu fronti un par neuzticības atmosfēru, kas klājas pāri visam. Viņš uzskatīja par kļūdu rīcību, ka armijas vienības, kas atbrīvojušās, pārtraucot Ardeni ofensīvu, pārvieto uz Ungāriju un nepatur rezervē Vislas lokā. Viņš aizrādīja arī uz stāvokli, kas radies šai sektorā pēc jaunās krievu ofensīvas. Šī stāvokļa katastrofālās sekas šai laikā vēl nebija pārskatāmas. Es jutu, ka domstarpības ar Hitleru ļoti nomāca Guderianu un ka viņš ilgi to neizturēs. Viņš pastāstīja, ka man būs jāpārņem Kurzemes armiju grupas virspavēlniecība. Šī ziņa man bija gluži negaidīta.

17. janvāra vēlā vakarā es pieteicos pie Hitlera. Kaut gan bija pagājis pusgads, kopš redzēju viņu pēdējo reizi, viņš nebija pārāk mainījies. Vienīgi viņa kreisā roka dažbrīd acīm redzami noraustījās. Nekādas fiziska sabrukuma pazīmes nebija redzamas un garīgā ziņā viņš bija tikpat rosīgs un dzīvs kā vienmēr. Viņš pat sāka runāt par kalnu armijas atkāpšanos Norvēģijā un atzina, ka šīs armijas

izvešana no trīskārša ielenkuma ir tik izcils veikums, ka pat viņš pats to neesot atzinis par iespējamu. Pēc vārdiem: “Jūs izglābāt labāko Vācijas armiju! Es jums pateicos!” viņš man pasniedza šķēpus pie ozollapām...

Tad Hitlers sāka runāt par manu turpmāko uzdevumu. Viņš man uzticēja armiju grupas “Kurzeme” vadību Kurzemē, kur viņš gaidīja jaunu kauju — sesto pēc kārtas — sākoties sniega kušanai. “Es esmu,” viņš teica, “šo armiju grupu pēc piektās kaujas samazinājis par 8 kājnieku un 3 tanku divīzijām. Krievu spēki nav mainījušies. Es gaidu, ka jūs Kurzemi tomēr turēsiet.” Nevaru teikt, ka šis uzdevums man bija patīkams pārsteigums. Arī šī armiju grupa bija izolēta un sasniedzama tikai pa gaisa vai jūras ceļu. Zināju arī, ka 5. kauja 1944. g. rudenī, kad krita arī Rīga, neskatoties uz armiju grupas toreiz ievērojami lielākajiem spēkiem, bija tik ievērojams zaudējums — arī teritoriālā ziņā — ka pēc tās šī armiju grupa bija nošķirta no pārējās austrumu frontes...

Pēc sarunas ar Hitleru man piešķīra pāris dienu atvaļinājumu un es devos uz Austriju pie savas ģimenes. 25. janvāra vakarā es atkal biju Berlīnē un nākamajā dienā izlidoju uz Kurzemi. Laiks bija apmācies un pāri zemei klājās viegla migla, tomēr jūras krasts, kam mēs pārlidojām pie Štolpmindes, bija skaidri saskatāms. Trīs iznīcinātāji, kam bija mani jāpavada pāri Baltijas jūrai, laika apstākļu dēļ nevarēja lidot. Tad sekoja garais un vienmuļais lidojums pāri Baltijas jūrai, kur nebija redzams neviens kuģis. Laika apstākļi pamazām uzlabojās un beidzot, saules apspīdēta, parādījās Kurzemes krastu šaurā strēmele. Tās apveidi kļuva arvien labāk saskatāmi, parādījās meži kā tumši plankumi, un drīz pēc tam mēs ieraudzījām taisnās un baltās putu svītras, ko radīja viļņi, kas plīsa pret krastu. Mēs lidojām vēl kādu gabalu pār laukiem un mežiem, un nolaidāmies 26. janvāra pusdienlaikā Ventspils aerodromā. Mūsu turpmākais ceļš veda uz Kuldīgu, kas atradās apm. 50 km no Ventspils. Kuldīgā bija armiju grupas virspavēlnieka mītne. Kurzeme ir gluži līdzena un to lielāko tiesu klāj lauki, dažviet arī meži. Tā paceļas caurmērā apm. 150 m virs jūras līmeņa. Cik liela starpība, salīdzinot ar Norvēģiju!

Kuldīga bija neliela pilsēta ar dažām skaistām ielām. Kādas priekšpilsētas koka celtnēm bija stipri krievisks paveids. Pilsētā bija novietoti virskvartīmeistara kantori. Vadības nodaļa atradās kādā lielā pilī apmēram pusstundas brauciena attālumā no pilsētas. Šī iespaidīgā celtnē bija kādreiz bijusi kāda baltiešu muižnieka mitekļis. 1940. gadā, kad zemi okupējuši krievi, šī pils pilnīgi iztukšota tāpat kā gandrīz visas pārējās pils Baltijas valstīs. Visus iekārtas galdus, krēslus un citu bija pagatavojuši armijas galdnieki. Mana guļam- un arī darba istaba atradās kādā tikpat pamestā dārznieka mājā, kas bija turpat tuvumā. Krievu lidotāji līdz šim abas celtnes, kas atradās meža malā, bija taupījuši. Gaisa uzbrukumu gadījumiem tuvumā bija iekārtotas vairākas patvertnes. Pēcpusdienā sāku studēt frontes stāvokli, ar kuru mani iepazīstināja armiju grupas štāba priekšnieks ģen. f. Nacmers (Nafzmer). Abas armijas veda ierakumu karu. Lai gan visā austrumu frontē krievu uzbrukums bija pilnā sparā, šeit nebija jaušami nekādi krievu uzbrukumu nodomi. Es liku paziņot, ka nākamajās dienās ieradīšos 18. armijas virspavēlniecībā un arī kāda armijas korpusa štābā. Bet — šis nodoms varēja īstenoties tikai marta vidū. Pārrunas ar štāba priekšnieku un citiem mana štāba vadītājiem ilga līdz plkst. 23, kad pa radio pienāca pavēle no OKW, kas noteica, ka man līdz ar manu štāba šefu līdz 27. janvāra pusdienas laikam jāierodas armiju grupas “Nord” galvenajā mītnē Austrumprūsijā un jāpārņem šīs grupas virspavēlniecība. Esmu savās dienesta gaitās — sevišķi karā — piedzīvojis dažu labu pārsteigumu, bet šis man tomēr šķita vairāk kā neparasts. — Es biju ieradies Kurzemē tieši pirms 12 stundām... Doma par virspavēlniecības pārņemšanu Austrumprūsijā radīja drūmas sajūtas, tomēr kavēties nedrīkstēja. Bija arī skaidrs, ka jālido, neskatoties uz sliktajiem laika apstākļiem. Nolēmu izlidot no Ventspils 27. janvārī ap plkst. 9. —

Seko apraksts par cīņām Austrumprūsijā. Nākamā nodaļa saucas Kurland ar apakšvirsrakstu *Kādēļ armiju grupu atstāja Kurzemē?*

— 13. marta pēcpusdienā pacēlāmies no Pilavas aerodroma. Mazliet sniga, par ko bijām ļoti priecīgi, jo bija jālido garām Klaipēdai, kas šoreiz jau bija pilnīgi krievu rokās. Šis bija pirmais

no maniem daudzajiem uzdevumiem šai karā, kad devos uz apgabalu, kura apstākļi man nebija gluži sveši. Es zināju, ka arī šeit, valdot vispārējai krīzei, galvenais bija: saistīt pārākos pretinieka spēkus un atturēt tos no iesaistīšanas cīņās izšķirīgākajās kauju vietās. Kurzemes turēšanai nebija nekādu politisku pamatu, un nebija arī jārūpējas par vietējo iedzīvotāju izvešanu, kā tas bija Austrumprūsijā. Guderians janvārī bija pieprasījis evakuēt Kurzemē saistītos spēkus un iesaistīt tos cīņās īstajā austrumu frontē. Toreiz tas bez šaubām būtu bijis pareizi. Vienīgo militāro iemeslu, kas bija par Kurzemes turēšanu, aizstāvēja jūras kara vadība, kas atzina, ka, atstājot Kurzemi krieviem, tie bīstami paplašinās savu Baltijas jūras krastu. Nebiju tomēr drošs, vai tas bija galvenais iemesls, kāpēc armiju grupu atstāja Kurzemē. Katrā ziņā martā, krieviem ieņemot jaunus apgabalus, to rokās krita arī jauni plaši apgabali gar Baltijas jūru. Bet šai laikā artilērijas munīcijas trūkuma dēļ stāvoklis bija ievērojami mainījies citā ziņā. Ar to pieredzi par munīciju un degvielām, ko biju guvis Austrumprūsijā, man bija jāatzīst, ka šais apstākļos, pārvietojot armiju grupu no Kurzemes un iesaistot to kaujā citur, šī armiju grupa nekad nespētu tā saistīt krievu spēkus kā Kurzemes apstākļos. Citiem vārdiem: šais materiālajos apstākļos iesaistot Kurzemes armijas citā kauju vietā, tās nekad neatsvērtu tās priekšrocības, ko iegūtu no cīņām Kurzemē atbrīvotie krievu spēki, kam praktiski kara materiālu ziņā netrūka nekā. Austrumprūsijā un Kurzemē skaita ziņā daudz mazāki vācu spēki saistīja vismaz 160—170, kaut arī stipri samazināta sastāva, krievu divīziju. Stāvoklis būtu gluži pretējs, ja vācu vienības Kurzemē un kopš marta vidus arī Austrumprūsijā būtu bijušas bagātīgi apgādātas ar munīciju, degvielām un citiem materiāliem, tad šīm vienībām, ja tās iesaistītu cīņās nozīmīgos austrumu frontes sektoros, būtu vērtīga pozitīva nozīme. Faktiskajos apstākļos tām varēja uzticēt tikai negatīvus pienākumus. Un šeit arī meklējama Kurzemes aizstāvēšanas jēga. Šeit manas domas pārtrauca Kurzemes krasta parādīšanās, kas šais laika apstākļos notika pēkšņi. Šeit vēl bija ievērojami vairāk sniega

kā Austrumprūsijā, kur spēcīgās vētras bija noslaucījušas kailus plašus apgabalus. Šeit arī bija jūtami siltāks.

Pusdienlaikā ierados savā jau pazīstamajā virspavēlnieka mītnē pie Kuldīgas. Manā pieticīgajā istabā kādreizējā dārznieka mājā viss izskatījās tāpat, kā šejieni atstājot. Aiz manis atradās Austrumprūsija. Bet es zināju, ka šeit uzdevums nebūt nebija vieglāks. Armiju grupas vispārējais stāvoklis nebija mainījies. Par ģenerālštāba priekšnieku starplaikā bija kļuvis ģen. Ferčs (Foerfsch), jaunākais no abiem brāļiem. Labāku līdzstrādnieku es nevarēju vēlēt. Armiju grupas sastāvā bija 18. un uz austrumiem no tās 16. armija. Frontes līnija sākās no Baltijas jūras apm. 15 km uz dienvidiem no Liepājas, turpinājās austrumu virzienā šķērsām pāri pussalai līdz Saldus pilsētiņai, kur pavērsās uz ziemeļaustrumu pusi un sasniedza Rīgas līci uz ziemeļaustrumiem no Tukuma pilsētiņas. Liepāja bija armiju grupas apgādes osta. Tur atradās vajadzīgās ierīces kuģu lādēšanas vajadzībām. Visas pārējās ostas bija mazas un tām trūka vajadzīgo ierīču. Tās noderēja tikai vietējai zvejniecībai. Tādēļ krievu uzbrukumu degpunkti allaž bija vērsti pret Liepāju.

Jaunā krievu ofensīva bija sākusies divas dienas pirms manas ierašanās. Tās mērķis bija Liepājas osta. Krievi uzbrukumā iesaistīja daudz spēku un lielus munīcijas un citu materiālu krājumus. Tas tomēr pilnīgi izjuka pret mūsu cieši saliedēto fronti. Mūsu munīcijas stāvoklis bija mazliet labāks kā Austrumprūsijā, jo vēl arvien bija krājumi no mierīgā pozīciju kara posma. Otrā dienā pēc manas ierašanās, t.i. 14. martā, es beidzot varēju īstenot savu 26. janvāra nodomu: apciemot 18. armiju un 1. armijas korpusu, kas cīnījās kauju degpunktā. Šeit guvu pārskatu par visos sīkumos izplānotajiem aizstāvēšanās priekšrakstiem un par apvidus ziņā ļoti izdevīgo pozīciju novietojumu. Arī tai dienā krievu uzbrukumi turpinājās bez sekmēm. Visi komandieri bija paļāvības pilni. Pārējos frontes sektoros es toreiz pazinu tikai pēc kartes, bet man bija skaidrs, ka neviens no tiem ar paša spēkiem nespētu turēties pretim stipram krievu uzbrukumam, jo armiju grupa pēdējos mēnešos, pēc daudzu divīziju pārsūtīšanas uz kontinentu, bija pārāk novājināta. Es centos

tūlīt, kamēr vēl turpinājās cīņas par Liepāju, gūt pārskatu, kādus spēkus, uzbrukumam beidzoties, būtu iespējams atvilkt no šī sektora. Bija jārikojas ļoti uzmanīgi, jo Liepājas sektors bija visjūtīgākā vieta visā frontē. Nākamajās dienās krievi pārtrauca savu uzbrukumu šai sektorā. Varēja droši gaidīt, ka viņi izraudzīs jaunu uzbrukuma degpunktu. Viņu jaunā nodoma atklāšana bija viens no galvenajiem vadības uzdevumiem. Nākamais uzdevums bija sakārtot savus spēkus tā, lai tie spētu pretoties ienaidnieka uzbrukumam. Spēki un līdzekļi bija jāņem no tiem sektoriem, kur uzbrukums, cerams, nebija gaidāms, kaut gan arī šais sektors spēku nebija pietiekami daudz. Šāda rīcība allaž bija saistīta ar lielu risku, jo vajadzēja rēķināties ar pārsteigumiem. Pretinieka nodomu atklāšana šoreiz bija ievērojami apgrūtināta, jo — pretēji maniem piedzīvojumiem citās krievu frontēs un visbeidzot Austrumprūsijā — krievu “1. Baltijas fronte” (armiju grupa), ko komandēja maršals Bagramjans un kas bija mūsu pretiniece Kurzemē, bija pakļauta ļoti stingrai radio raidījumu disciplīnai. Mums labu laiku nebija iespējams sekot ienaidnieka kustībām un nodomiem. Labie novērošanas apstākļi tomēr drīz vien atvieglināja ievērot jaunu pretinieka uzbrukuma nodomu, kas likās vērsamies pret kādu sektoru mazliet uz rietumiem no Saldus. Kādas lielākas pretinieka vienības neuzmanīgs radio raidījums patīkami apstiprināja šo novērojumu pareizību, — vēl jo vairāk patīkami bija tādēļ, ka šī vienība bija atstājusi Liepājas sektoru. Mana nejaukā sajūta, kas bija radusies, atvelkot mūsu spēkus no šī sektora, ievērojami mazinājās.

Es apmeklēju mūsu vienības gaidāmā uzbrukuma sektorā un atradu tur lieliski izveidotas pozīcijas, kurās gan bija ļoti maz karavīru. Sevišķi labi bija izveidots kaujlauka dziļums, novietojot smagos ieročus atsevišķos aizsardzības punktos. Šeit iekārtotās bateriju pozīcijas un tām apkārt novietotās vieglo pretgaisa aizsardzības lielgabalu baterijas bija sakārtotas tā, lai varētu aizstāvēties uz visām pusēm resp. apļa veidā. Vienībām, kas jau ilgāku laiku atradās šais pozīcijas, bija nesalīdzināmi labāki apstākļi nekā Austrumprūsijas vienībām, kas cīnījās uz sasalušas zemes trūcīgi iekārtotās pozīcijas.

Savos braucienos uz fronti konstatēju, ka zemes virskārta jau bija krietni vien atkususi, un tikai rītos tai bija pārsalusi plāna garoza. Šāds stāvoklis vēl neradīja nekādas satiksmes grūtības uz ceļiem un ceļmalām, bet bija gaidāms, ka zeme drīz vien atkusīs vēl dziļāk. Lai gan sniega kārtā Kurzemē bija ievērojami biežāka nekā citos Austrumeiropas ziemeļu apgabalos, tomēr jau kopš nedēļām tā nebija nekāds šķērslis kauju darbībai. Es nekad neesmu uzzinājis, arī ne nopratinot gūstekņus, kādēļ krievi savu uzbrukumu Kurzemē sāka tik vēlu. Varēja rasties iespaids, ka viņi it kā nevēlas traucēt armiju grupas eventuālo transportu uz kontinentu. Tas, ka jau kopš janvāra no Liepājas ostas, kas bija frontes tuvumā, bija aizvestas apm. 12 kājnieku un tanku divīzijas, nebija izraisījis nekādus plašāku apmēru krievu uzbrukumus šai sektorā. Vai krievi vēlējās, lai armiju grupa kļūst iespējami vāja, iekams viņi sāk uzbrukumu? — Ja jau krievu vadība — un šai gadījumā tā varēja būt tikai augstākā vadība — gluži atklāti neizrādīja nekādu interesi, lai aizturētu vācu vienības Kurzemē, kālab tad viņi vispār sāka šo uzbrukumu? — Katrā ziņā krievu vadības rīcība liecina, ka tai būtu ļoti patīcis, ja vācu armijas atstātu Kurzemi bez kaujas, kas galu galā liecina, ka vācu vienību atstāšana Kurzemē arī no šī viedokļa bija pareiza. Ja nu krievi tomēr pasāka šo ofensīvu gandrīz vai pēdējā brīdī, pirms dubļu periods pārtrauca jebkādas kauju darbības iespējas, tad tie droši vien bija rēķinājušies ar ļoti drīziem panākumiem.

Jauno krievu ofensīvu uztvēra mūsu jau laikus izveidotais degpunkts. Šejienes krievu vadība bija daudz stūrgalvīgāka kā Austrumprūsijā. Viņi turpināja dienām ilgi savus uzbrukumus arī tad, ja tiem nebija nekādu panākumu, un iesaistīja kaujās arvien jaunus spēkus. Beidzot krievi paplašināja savu uzbrukuma telpu austrumu virzienā un vērsa kauju degpunktu pret Saldu. Šī mūsu aizsardzībai ne sevišķi izdevīgā vieta beidzot bija jāzaudē. Šis bija pirmais panākums, ko krievi guva savā ofensīvā, un tas pats nenozīmīgs.

Kamēr risinājās kaujas, izrādījās, ka kustība pa zemi, kas atkusa arvien dziļāk, sagādāja arvien lielākas grūtības. Pēc Saldus ieņemšanas pretinieks vēlreiz pārtrauca savu uzbrukumu. Mēs tomēr

rēķinājāmie ar turpinājumu kādā citā sektorā. Sākās drudžaina darbība, lai to laikus uzzinātu . . .

Drīz atklājās, ka krievi savu jauno kaujas degpunktu bija izvēlējušies tieši uz austrumiem no līdzšinējā. Šai sektorā atradās arī viena latviešu SS-divīzija. Lai gan latvieši bija labi karavīri, viņi tomēr nerasniedza vācu karavīra īpašības (*sie erreichten aber nicht die Eigenschaften des deutschen Soldaten*)*. Mums izdevās novietot šai sektorā vēl dažas baterijas; drīz pēc tam motorizēta kustība bija iespējama vienīgi pa sprunguļu ceļiem. Zemesceļus pamazām pārklāja 1/2 — 3/4 m bieža dubļu kārtā. Pa rugainēm, kur vēl neviens nebija gājis, gājēji vēl varēja iet, gan ar grūtībām.

Sektors, kam uzbruka, atradās pāris metru augstāk nekā tā aizmugure. Pēc vairākiem veltīgiem mēģinājumiem lielās masās sapulcinātajiem krieviem izdevās ielauzties vairākās vietās mūsu pozīcijās. Apvidus aiz pozīcijām vietumis bija putrai līdzīga dubļu skrīne, kur dažs nereti iestīga līdz pus ciskai. Šeit nevarēja domāt par prettriecienu. Sausākajās vietās krievi ar izveicīgu ielavīšanos grupu apmērā tiecās iegūt apvidu, viņiem pretojās mūsu nelielās rezerves. Arī tālāk uz austrumiem — uz Rīgas līča pusi — krievi uzbruka, izveidojot vietēja rakstura degpunktus, un guva nelielus panākumus, jo mūsu pozīcijās atradās tikai visnepieciešmākie spēki. Munīcija artilērijas baterijām, kas bija novietotas jaunās pozīcijās — tālāk no sprunguļu ceļiem, bija jāpienes. Viens vīrs spēja pastiept tikai vienu granātu, stundām ilgi grūti brienot pa dubļiem. Bija pienācis laiks, kad abās pusēs karaspēka kustība vairs nebija iespējama. Kaujas pamazām iestīga dubļos. Atskaitot nelielos iebrukumus pie Saldus un uz austrumiem no tās, fronte bija noturēta. Krievu ofensīva nebija savu mērķi sasniegusi.

Tāds bija stāvoklis aprīļa pirmajās dienās. Neskatoties uz grūtajiem dzīves apstākļiem, ko radīja dubļu periods, vadība

* Kādā vēstulē šīs grāmatas autoram 1954. g. vasarā ģen. Rendulics gan, starp citu, raksta: “Es ļoti noteikti zinu, ka latviešu karavīri bija lieliski un drošsirdīgi vīri, kas priekšzīmīgi pildīja savus pienākumus. Manās atmiņās par varonīgajām cīņām Kurzemē latviešu karavīram vienmēr piederēs goda vieta”.

un vienības piespiesto kauju pārtraukumu uzņēma kā lielu atvieglinājumu. Varēja rēķināties, ka vismaz mēnesi būs miers. Bet ne tā man. 1945. g. 4. aprīlī es saņēmu pavēli, ka man iespējami drīz jāpieteicas vadoņa galvenajā mītnē Berlīnē. Šo pavēli es saņēmu ar lielu rezignāciju. Velti mēģināju izdibināt, kāds uzdevums šais apstākļos mani vēl varētu gaidīt...

Vispirms likās neiespējami atstāt Kurzemi pa gaisa ceļu. Visā Kurzemē nebija neviena betonēta skrejceļa startam. Abas manas lidmašīnas tāpat kā visas pārējās mašīnas stāvēja dubļos pāri riteņiem. Beidzot tomēr radās izeja. Uz ziemeļiem no Liepājas bija kāds neliels aerodroms, kas atradās tuvu krastam un kura smilšainais pamats laida cauri ūdeni. Pārlicinoties izrādījās, ka šeit būtu iespējama pacelšanās. Bet šai laukumā bez pāris iznīcinātājiem nebija citu lidmašīnu. Un nakts lidojumam, kas bija vienīgais iespējamais pāri Baltijas jūrai, bija nepieciešama lidmašīna ar vairākiem motoriem. Nolēma, ka no betonēta aerodroma, kas atradās Austrumprūsijā pie Pilavas, uz Liepāju atlidos kāda Junkera transporta lidmašīna (Ju 52). Ar lielu sasprindzinājumu gaidījām šīs lidmašīnas nolaišanos 5. aprīļa priekšpusdienā. Tā izdevās, tāpat arī pacelšanās un nolaišanās mēģinājumi. Lidmašīnas vadību pārņēma kāds gaisa flotes virsleitnants, kas bija izcils pilots. Un man nešauboties jāpateicas tikai viņam, ka es vesels ierados Vācijā.

Mums bija jānogaida, kamēr beidzās kāds krievu gaisa uzbrukums Liepājas ostai. Mēs startējām īsi pirms plkst. 23 piķa melnā tumsā. Lidmašīnai vispirms bija jādodas uz Bornholmu un no turienes uz Rangsdorfu pie Berlīnes. . . —

POLITISKĀ SITUĀCIJA KURZEMĒ

Politiskā situācija Kurzemē 1944. g. rudenī bija līdzīga iepriekšējiem gadiem. Pat vārdu LATVIJA, nerunājot nemaz par Latvijas brīvvalsts pieminēšanu, bija riskanti minēt. Bet līdz ar cietokšņa dzīves grūtību pieaugšanu visa Kurzeme kā viens vīrs arvien atklātāk prasīja Latvijas valsts un latviešu tautas suverenitātes atjaunošanu. Latviešu leģionāru varonība frontē un ļaunais stāvoklis citās frontēs liedza vāciešiem vērsties pret šo prasību ar visu bardzību, kā to viņi citkārt bija darījuši. Novembra vidū “Tēvija” pirmo reizi jau varēja pieminēt vārdu Latvija, martā jau rakstīt par brīvu Latvijas valsti un 3. maijā jau latviešu pārstāvji oficiāli runāja ar vācu bruņoto spēku vadību par Latvijas valsts suverenitātes atjaunošanu.

18. NOVEMBRIS

Pavēle

Latviešu leģionam 1944. g. 18. novembrī

Latviešu tautas un Latvijas valsts vēsturisko dienu — 18. novembri mēs šogad sagaidām un pieminam skaudrā un pašai izliecīgā cīņā kā uz pašas Latvijas zemes, tā arī svešumā, kopojot un stiprinot savus spēkus, lai izšķirīgā brīdī raidītu tos pretim ienaidniekam, kas sagraibis mūsu zemes lielāko daļu.

Kā priekš 26 gadiem, kad svešām un ļaunām varām par spīti mūsu zemes vīri un dēli, svēta ideālisma un tautas labāko ilgu apgaroti, visai pasaulei pavēstīja Latvijas valsts tapšanu, tā šodien jūs, latviešu karavīri un cīnītāji par Latviju, sevī un savā augošā spēkā uzturat un glabājat latviešu tautas turpmāko dzīves ceļu un likteni. Tieši tagad mūsu tauta pārdzīvo vienu no savas gadsimteņu ilgās vēstures viskritiskākiem posmiem. Mūsu zemi posta boļševisma zvērīgais terors. Boļševiki spīdzina un slepkavo viņu varā nokļuvušos Latvijas mierīgos iedzīvotājus, nesaudzējot ne sirmgalvjus, ne sievietes, nedz bērnus. Kara darbības ugunīs iznīcināts daudz no tā, ko darbīgā latviešu tauta mantojusi no paaudžu paaudzēm un ko tā pēdējos gadu desmitos pūlēs un rūpēs bija cēlusi no jauna. Simttūkstoši mūsu tautiešu bija spiesti klausīt savai prāta un patiesības balsij, atstājot savas lauku sētas un mūsu pilsētas, lai nodotu savas un savējo dzīvības Latvijas sabiedrotās — Vācijas valsts aizsardzībai.

Un tomēr: mēs zinām un nešaubīgi ticam, ka šie smagie piemeklējumi un pārbaudījumi latviešu tautai nav atņēmuši tiesības un iespējas dzīvot un pastāvēt, cīnīties un strādāt, lai kopējos upuros, vislielākā piepūlē un visu pārvarētajā apņēmībā varētu atgūt zaudēto no jauna izkarot savu zemi brīvu un droši pacelt sarkanbaltsarkano karogu pār tēvzemes ārēm.

Itnekas nav spējīgs galīgi salauzt mūsu tautas kopības un likteņa vienotības apziņu. Mums visiem uzliktās kara sāpes un ciešanas mēs esam spējīgi pacietīgi panest un izturēt. Jūs, latviešu karavīri, to pierādījāt varonīgās cīņās par katru mūsu dzimtās zemes pēdu. Latviešu zemkopji, lauku un pilsētu strādnieki, gara darbinieki, vīri un sievas līdz ar mūsu jaunatni to pierādīja, sākot vienas un tās pašas bēgļu gaitas un saglābjot Latvijai iespējami veselu tautas dzīvā spēka veselīgāko daļu. Darbs un guvums, manta, īpašums vai arī tikai sūrā darbā pelnītās dzīves nepieciešamības, — to visu jūsu vecāki,

sievas un ģimenes bez šaubīšanās likuši uz tautas atsacīšanās altāra, lai jums, karavīri, svešumā līdzētu kalt jaunus ieročus un vairot spēkus. Turpmākajās — visas Latvijas atbrīvošanas cīņās jūs, latviešu karavīri, ar savu nelokāmo stāju un ar saviem jaunajiem varenajiem ieročiem cienīgi atbildēsiet ienaidniekam, kas latviešu tautu nevar vienkārši pazudināt, padzīt no dzimtenes un noslaucīt no zemes virsus.

Mūsu Latvijas un mūsu visu nākotnes vārdā jums, latviešu karavīri un cīnītāji par Latviju visās Latviešu leģiona vienībās un speciālajās daļās, šodien pavēlu:

esiet stipri un modri, apzinīgi un cītīgi kā kauju frontē, tā arī visur tur, kur jūs gatavojaties jauniem cīņās uzdevumiem. Jūs, kas nesatricināmi un uzticīgi stāvat par savu tautu, savu zemi un savu valsti, esat Latvijas nākotnes sargi un savas tautas likteņgaitu veidotāji. Kara dārdos un sitienos rūdīet sevi dzelžainus un neuzveicamus. Jūsu sirdīs un rokās ir spēks, kas no nelaiimes un gruvešiem cels saules gaismā mūsu mīlo, dārgo tēviju Latviju.

Kopā ar Vācijas armiju un ar citu Eiropas tautu cīnītājiem jūs un ar jums visa latviešu tauta pārvarēs baiso posta nakti, kas tuvojas jau beigām, un novērsīs visus šķēršļus, kas vēl stāv mums ceļā uz brīvību, ceļā uz neapēnotu mieru, netraucētu darbu un laimi.

Latvija ir mūsu visu sirdīs, un tā pastāvēs mūžīgi.

Dievs, svētī Latviju!

*Latviešu leģiona ģenerālspektors
R. Bangerskis*

Valsts svētkus svinīgi atzīmēja visās latviešu karaspēka daļās. 19. divīzijas 1. pulka komandieris pulkv. Galdiņš, uzrunājot savus karavīrus frontes pirmajās līnijās, starp citu, teica:

— Mani karavīri. Šodien man doti divi goda pienākumi. Vispirms — šodien es varu jūs apsveikt mūsu tēvzemes lielākajā svētku dienā — Latvijas 26. dzimšanas dienā. Otrkārt — šodien es varu ievest mūsu varoņu un labāko vīru saimē atkal jaunus locekļus, pasniedzot viņiem augstākās atzinības zīmes. (Šai dienā Dzelzskrustu saņēma 15 un Kara nopelnu krustu — 2 pulka karavīri.)

Ievērojiet, leģionāri, ka tieši šodien abiem šiem svinīgajiem gadījumiem lemts būt kopā. Šis pēc Volhovas ir pirmais tāds gadījums un jo zīmīgs tāpēc, ka tas notiek mūsu zemē — mūsu Kurzemē.

Lai arī cik sāpīga ir doma par līdz šim zaudēto, tomēr šai brīdī neļausim tai aptumšot mūsu svinību priecīgo noskaņojumu. Mēs taču kā arvien esam spēkpilni, mūsu ieroči runā jo iespaidīgu valodu, zeme, uz kuras mēs stāvam, ir mūsu. Un nevien šis mazais Kurzemes stūrītis, bet visa Latvija atkal būs mūsu, ja vien mēs tikpat sīkstī un neatlaidīgi turpināsim savas cīnītāju gaitas, kā to līdz šim esam darījuši. Ja pirms 26 gadiem maza latvju karavīru saujiņa prata nospraust mūsu valsts teritoriālās robežas, tad tagad mēs panāksim to pašu.

Ja tagad jau visā pasaulē vairākkārt daudzināts mūsu divīzijas vārds, tā paužot mūs kā latviešu cīnītājus, tad tam vēl ir maza nozīme. Mums jācīnās tā, lai reizi par visām reizēm pasaule zinātu, kas ir Latvija, kas ir šī zeme pie Baltijas jūras un kas ir latviešu tauta, kas neiznīks nekad, ja vien viņas karavīri līdz ar varoņgaru savās sirdīs nesīs ticību labā uzvarai pār Jauno un uzticību savam apzvērētam pienākumam. Tad Latvija atkal zels, kuplos un zaļos par spīti visām tagadējo ienaidnieku pūlēm, par spīti visām pāri gājušām vētrām un briesmām.

Bet šodien, ticībā un uzticībā mūsu taisnīgajai lietai, paļāvībā uz mūsu nesalaužamo sparū un mīlestībā pret mūsu tēvzemi, šai brīdī lūgsim: Dievs, svētī Latviju!

Un tagad, draugi, dosimies pie mežmalā esošajām kapu kopiņām, lai tur klusībā vēlreiz pārbaudītu sevi — vai mūsu sirdīs tomēr vēl nebūtu šaubas. Un ja tādas būtu, tad atcerēsimies tos varoņus, kas tur guldīti, atcerēsimies visu to varoņu pulku ar mūsu stalto pulkvedī —

mūsu Volhovas pulkvedi priekšgalā, kuri nešaubīdamies atdeva savu dzīvību par Latviju un tad — izmetīsim arī pēdējās šaubu drumslas no savām sirdīm. —

Valstssvētkos daudzas latviešu karavīru vienības nodeva arī prāvus ziedojumus Tautas Palīdzībai. Tā, piem., latviešu smagās zenīartilērijas karavīri vien 18. novembrī iemaksāja Tautas Palīdzībai 1.500 RM lielu ziedojumu.

Valstssvētkus 17. novembra vakarā ievadīja Liepājas raidītājs ar dzejnieka Andreja Eglīša sastādītu un vadītu svinīgu, jūsmas pilnu raidījumu. Pirmo reizi visā vācu okupācijas laikā pārraidīja arī latviešu tautas lūgšanu.

Svētku runu teica Evakuācijas štāba priekšnieks J. Niedra:

— Šajā 18. novembra dienā pait 26 gadi no brīža, kad latviešu tauta visas pasaules priekšā svinīgi apliecināja savu atraušanos no austrumiem, atraisoties no revolūcijas haosā sabangotās Krievijas, un piepildīja savu neapklusināmo vēlēšanos — pievērsties rietumiem.

Tas, kas norisinājās priekš 26 gadiem, nebija nejaušs gadījums, bet gan visu latviešu cauri gadu plūsmai lolotu ilgu un cerību piepildījums. 1918. g. 18. novembris ne tikai lika citām pasaules kultūras tautām manīt, ka austrumnieciskās Krievijas paēnā atrodas, kaut arī maza, tomēr patstāvīgi dzīvot spējīga, strādīga un vakareiropiski orientēta latviešu tauta, bet arī pašiem latviešiem deva jaunu sparū un apņēmību cīnīties par lielāku pilnību, par savu augšupeju. Pašreizējais, raženais darbs pēc tam bija tam visam labākie liecinieki.

Dienas, ko pašlaik pārdzīvo latvieši, ir varbūt traģiskākās mūsu tautas vēsturē, tomēr tās nespēj un nedrīkst satricināt mūsu garu, nedrīkst atņemt mūsu ticību mūžīgai Latvijai. Un tā ticība mums ir, neskatoties uz visu, kas tik drūms ap mums šķiet esam. To liecina mūsu tautiešu stingrā stāja boļševiku okupētajos apgabalos un pašreizējās vīru partizānu cīņas pret apspiedējiem, to liecina darbs šai pusē fronteī un, galvenais, varoņu gars mūsu karavīros, kas drošsirdīgi un pašreizējīgi blakus vācu karavīriem cīnās pret kopējo mūsu un vācu tautas dzīvības apdraudētāju — boļševismu.

Liepājas Brāļu kapi.

Lai šīs kara laikam piemērotās ārēji atturīgās 18. novembra svinības sevišķi šogad saliedē latviešu sirdis un prātus vienā nelokāmā apņēmībā stāvēt par savu tautu un tēvuzemi, lai tās dod spēku un izturību panest visus pazemojumus un pārestības tautiešiem aiz frontes, lai stiprina un vieno ar savu dzimteni latviešus tālajās Sibīrijas trimdinieku gaitās, lai neļūsmo ticībā tautas nākotnei bēgļu takās ejošos, lai dod spēku un apņēmību mūsu karavīriem frontē un strādniekiem darbā. —

Svētku runai sekoja latviešu tautas lūgšana Dievs, svētī Latviju. Māksliniecisko programmu izpildīja H. Štrause, A. Tiltiņš, H. Ķīna, T. Lācis, Zvaigzne, Līders un vīru kvartets "Tēvija".

18. novembra rītā, godinot kritušos varoņus, Liepājas Brāļu kapos ieradās leģiona un latviešu civilo iestāžu pārstāvji un nolika vainagus: pulkv. Lasmanis no ģenerālinspektora, J. Niedra no pašvaldībām, inž. A. Bļaus no Liepājas pilsētas, O. Freivalds no

Latvijas kultūras organizācijām, inž. Sp. Paegle no Tautas Palīdzības, mag. jur. K. Ozoliņš no Karavīru Palīdzības un Liepājas drāšu fabrikas vadītājs no fabrikas darbiniekiem un strādniekiem.

Šai dienā visi Kurzemes cietokšņa dievnami bija dievlūdzcēju pārpildīti. 18. novembris — šie divi vārdi kā uguns liesmas izskrēja cauri dievlūdzcēju dvēselēm, saucot atmiņā aizvadīto un dodot ticību jaunajām dienām. Mūžam nerims varoņu gars, dziedāja vīri un sievas, mūsu tautas ēka celta mūžiem, atbalsojas vārdi altārī. Krēsloja diena, dunēja ērgļu balsis, tauta lūdza par māti Latviju . . .

Cik to atļāva karam svarīgo darbu apstākļi, latviešu iestāžu un darba vietu strādnieki pulcējās savās darba vietās īsam svētbrīdim. Publiskus svētku aktus vācu iestādes neatļāva. Atļāva gan izkārt sarkanbaltsarkanos karogus. Tādēļ vienīgi Liepājas pilsētas vecākais inž. J. Bļaus bija sarīkojis leģiona un sabiedrības pārstāvjiem vakariņas, kurās piedalījās apm. 100 cilvēku. Te izjusti runāja mūsu pirmās pagaidu valdības ministrs inž. Spr. Paegle.

17. un 18. novembra vakarus visi, kam vien bija iespējams, vadīja draugu pulciņā. Par vienu tādu mājas svētbrīdi pēc 8 gadiem pastāsta M. Inese — Ozola*:

— Tanī dienā saule lauzās cauri sarkanai miglai, it kā mierinot cietējus viņu lielajās bēdās. Tās spožajā gaismā jo skaidrāk kļuva redzamas rūpju rievās to vīru, sievu un jauniešu sejās, kuri 26. valsts svētku dienu sagaidīja nemierīgajā Kurzemes cietokšņa pilsētā Liepājā. Ja ārēji šī diena ne ar ko neatšķīrās no pārējām, jo visiem bija jāiet darbā, kāds nu kuram bija, tad krūtīs ikviens nesa tumšu, baigu nojautu, kas milza un smacēja. To izjuta kā tie, kuri devās kara zīmes noteiktās gaitās, tā arī tie, kas, kāpjot uz kuģa, vēl reizi skatījās savas dzimtenes drupās.

Lai arī frontes troksnis pāris dienas bija apklusis, klusums likās vēl baigāks — mēms stingums pirms vēl niknākas kaujas. Sv. Annas baznīcā Visvarenā žēlastību kopējā sirds valodā lūdzās cilvēki no visiem valsts novadiem. Ērgelēm klusi dūcot, baznīcas plašajās velvēs izskanēja mācītāja lūgšanas vārdi: “Dievs, ļauj izturēt! Dod

* “Latvija Amerikā”, 1952. g. 15. nov. n-rā.

tēvu zemei brīvību! Dod spēku karavīriem kaujā un mūsu brāļiem un māsām otrpus uguns līnijai! Un svētī un pasargi tos uz jūras, un tos . . . Mūsu Tēvs, debesīs!”

Svētku vakarā nemirdzēja zvaigznes, vai varbūt es tās nespēju saskatīt. Pilsēta bija ietīta necaurredzamā tumsā, kad ar kādu likteņa biedru devāmies uz kalpakieša, redaktora A. Krodera pagaidu mītni pilsētas centrā. Ielas cilvēku tukšas. Kāds pretstats tiem gaišajiem valsts svētkiem savā brīvā valstī, savā galvaspilsētā! Tikai vācu sargkareivju soļi noteiktā ritmā izskan un izgaist tumsā.

Sirsnīgā nama māte bija gādājusi, lai arī ārēji šis vakars atšķirtos no parastajiem. Uz galda dega sveces, kas ienācēju tūliņ pārcēla it kā citā pasaulē. Bet mums tovakar būtu pieticis arī ar siržu gaismu. Kā jau tai laikā bija parasts, visur, kur kopā bija vairāk par vienu latvieti, sekoja pārrunas par notikumiem frontē un lielajā politikā. Tasēs smaržoja īstā pupiņu kafija — brīnums tajā laikā un apstākļos. Nama tēvs, pazīstams kā nelabojams optimists, centās notikumus izskaidrot no iespējami gaišāka redzes viedokļa. Viņam pretojās kāds asi domātājs diplomāts, un tā klātesošie varēja noklausīties ļoti interesantu nākotnes izredžu vērtējumu. Cik liekas, viņu pamatidejas nav mainījušās arī šodien, tikai notikumi neiet viņu nospraustajās līnijās.

Bet visspilgtāk manā atmiņā no tā vakara palicis dziesminieka Andreja Eglīša tēls, kas toreiz tikko bija dabūjis rājienu par pārāk patriotisko Tēvijas izdevumu. Uz vairākkārtīgiem lūgumiem viņš beidzot bija ar mieru noskandēt pāris dzejas. Svecēm lēni plīvojot vējā, kas vilka pa bumbu izsisto, kaut arī rūpīgi aizklāto logu, dzejnieka ēna uz sienas kustējās liela un spocīga. Garos dzeltenos matus ar vienu roku atglaudis, viņš lasīja no tā paša Tēvijas svētku numura dzejoli Latvijai. Mierinoši krēsleinajā telpā izskan viņa vārdi: “Tik cerību, cerību nepamet, vēl ceļš pa nāves ieleju ved. . .” Bet, sākot lasīt savu Dievs, Tava zeme deg, dzejnieks iekarst, aizmirstas un, liekas, runā ne tikai uz mazo svētku viesu pulciņu, bet uz visu pasauli, — stāsta, apsūdz un lūdz. Mēs sēdam kā sastinguši. “*Dzirdi, Dievs, lūgšanu maigu! Žēlastību, neapslēp dusmībā vaigu! . . . Kafija*

atdzisa tasēs nedzerta, tikai rudens vēji grabinājās ap papīriem aizbāztajā logā. Jutām, ka esam kā viena miesa, viens gars, viena dziesma, un mums visiem viena cerība. Un ne tikai mēs šajā kopējā telpā. Likās, visa Kurzeme, sarkanās miglas saindētā Vidzeme, Zemgale un Latgale pukstētu vienā sirdspukstā, vienā lūgšanā, tautas lūgšanā — Dievs, svētī mūsu Latviju!

Vēlā naktī mēs izklīdām tumšajās Liepājas ielās, baidīdamies no patruļu kontroles, jo bez atļaujas neviena privātpersona tik vēlu uz ielas nedrīkstēja atrasties. Neviens mani neaizturēja. Aizvadīta bija pēdējā valsts svētku diena uz dzimtenes zemes. Vēl no tā vakara nesu cerības staru sirdī, jo reiz jāpiepildās dziesminieka vārdiem:

Jau tuvu tā diena — mēs tēvzemei svaidīti!

Lai topam kā jūra un viļņojamies!

Jau tuvu tā stunda - mēs cīņiņā gaidīti,

Lai topam kā kalni un paceļamies!

Pret jaunu Dievu,

Pret jaunu dienu!

Pret jaunām debesīm un zemi! —

POTSDAMAS LATVIJAS NACIONĀLA KOMITEJA

1944. g. beigās un 1945. g. sākumā arī no vācu puses privātā kārtā tika izplatīta kāda versija par brīvības došanu latviešiem. 15. latv. divīzijas štābs (atradās Vācijā) 1. janvārī bija pat izdevis slepenu pavēli divīzijas karavīriem, kurā, starp citu, bija teikts: “Jūs cīnāties par savas dzimtenes atbrīvošanu, kas pēc vācu uzvaras kļūs patstāvīga valsts.” Arī VI korpusa komandieris ģen. Krīgers janvāra beigās kādā uzrunā 15. divīzijas latviešu virsniekiem teica: “Latvija būs un tā izaugs no savu karavīru varenām cīņām. Jūs esat nākošās Latvijas vēstures vīri.”

Janvāra sākumā vācu lidmašīnas virs Kurzemes kaisīja kādu latviešu valodā sarakstītu proklamāciju “Latvieši!”, kurā, starp citu, bija teikts: “Kad Vācija drīzumā sāks lietot jaunos ieročus un raidīs tos cīņā rietumos un austrumos — ko tad piedzīvosim? Tad nāks uzvara! Tāds ir militārais stāvoklis objektīvā skatījumā, un mēs, latvieši, no tā varam secināt, ka Latvija tomēr kļūs brīva, patstāvīga valsts!” Ap to pašu laiku arī 19. divīzijas komandieris ģen. Strekenbahs sāka latviešu virsniekus sagatavot šādas vācu politikas virzienā.

Tagad mums ir zināmas visas šīs “brīvības došanas” aizkulisēs, kuru rezultātā 20. februārī radās t.s. Potsdamas jeb Latvijas Nacionālā Komiteja, par kuru gan vismazāk sajūsmināta bija Kurzeme.

DIVI DOKUMENTI

Plašu ieskatu L. N. K. dibināšanā, tās aizkulisēs un īsajā darbības laikā sniedz divi dokumenti.

1) Ģenerāļa R. Bangerska pārskats par L. N. K. nodibināšanos un tās darbību laikā no 1945. g. 20. februāra līdz 31. maijam, kas sniegts 1945. g. 31. maijā latviešu pārstāvju sanāksmē Lībekā.

— Latviešu tautas ilggadīgie centieni un cīņas dēļ patstāvības un neatkarības ieguva piepildījumu. Pirmā pasaules kara noslēgumā 1918. g. 18. novembrī tika proklamēta Latvijas valsts. To atzina visas lielvalstis un kā pilntiesīgu locekli uzņēma Tautu Savienībā. Vairāk kā 20 Latvijas patstāvības gados latviešu tauta mierā un godīgā darbā sasniedza augstu garīgās un materiālās labklājības līmeni.

Tālāko saimniecisko un kulturālo uzplaukumu pārtrauca 1939. g. karš. Padomju Savienības — Vācijas draudzības līgums atraisīja Vācijai rokas, bet Padomju Savienība ieguva Baltijas valstīs un arī Latvijā t.s. atbalstu bāzes. Pārmetot Latvijai, Igaunijai un Lietuvai, it kā tur tiek slepeni rīkots placdarms uzbrukumam Padomju Savienībai, panāca šo valstu iekļaušanu Padomju Savienībā, pretēji šo valstu tautu īstai un patiesai gribai.

Latviešu tautas nospiedošais vairums cerēja, ka karš starp Padomju Savienību un Vāciju, kas sevi dēvēja par boļševisma ienaidnieci, atdos arī Latvijai brīvību un neatkarību. Bet pēc Latvijas ieņemšanas vācu armijai sekojošā nacionālsociālistu civilā pārvalde šīs cerības drīz vien izgaisināja. Tā boļševiku izdotos īpašumu atsavināšanas, nacionalizācijas u.c. likumus neatcēla, bet pārņēma visu noteikšanu savās rokās. Vācu okupācijas vara uzsāka arī ne tikai komunistu, bet arī latviešu nacionālistu nesaudzīgu vajāšanu. Šajos grūtajos apstākļos daļa latviešu darbinieku tomēr palika un strādāja kā valsts aparātā, tā rūpniecībā, saimniecībā, kultūras pasākumos u.c., lai, cik iespējams, palīdzētu savai tautai un uzturētu viņā ticību labākiem laikiem kara noslēgumā.

Vērojot latviešu aktivitāti savas zemes lietu kārtošānā, arī nac. soc. vācu civilpārvalde pēc ilgāka laika piekrita radīt Latvijas ģenerālapgabalam stipri beztiesisku zemes pašpārvaldes institūtu. Iecēla ģenerāldirektorus, bet faktiski tiem teikšanas nebija, nemaz par lēmumu izvešanu dzīvē nerunājot. Kad austrumu frontē vāciešiem gāja sliktāk, atkal nenožīmīgi paplašināja pašpārvaldes funkcijas. Beidzot, pirms vāciešu atkāpšanās no Latvijas teritorijas 1944. g. 27. septembrī, Zemes pašpārvaldi komandēja, jeb patiesībā izraidīja uz Vāciju. Tūlīt pēc tam, sakarā ar Rīgas krišanu, uz Vāciju izbrauca arī gandrīz visi atbildīgie iestāžu vadītāji un darbinieki. Latvijā palika tukša telpa, kuru aizpildīja ar tiem dažnedažādiem "Führer'ietn", kas sakarā ar Ukrainas un Baltrutēnijas zaudēšanu bija palikuši bez darba. Latviešu direktorus atvietoja ar vācu "Landesdirektor'iem". Kurzemē nebija nevienas centrālās latviešu iestādes, kas varētu rūpēties par latviešu iedzīvotājiem. Bet arī Vācijā nebija tādas iestādes. Zemes pašpārvaldi ne pie kāda darba nepielaida, kaut gan formāli to arī nelikvidēja. Vienīgais, ko viņa varēja darīt, bija — rakstīt iesniegumus Latvijas valsts tiesiskā stāvokļa noskaidrošanas lietā. To viņa arī darīja un novembrī un decembrī iesniedza vairākus iesniegumus šai lietā attiecīgām Vācijas iestādēm. Nekādu centrālu, kaut arī tikai bēgļu aprūpības orgānu nebija izveidojusi arī pati latviešu sabiedrība Vācijā.

Tanī pašā laikā vācu militārā vara, lai pamudinātu latviešu leģiona vienības uz cīņu, izdeva mūsu divīzijām pavēles ar saukļiem: “Jūs cīnāties par brīvu, neatkarīgu Latviju!” Bet šīs pavēles palika nepublicētas kā slepenas pavēles tikai karaspēkam. Latviešu ģenerālinspekcija atrada šādu stāvokli par necienīgu un neciešamu un vairākos mutiskos un rakstiskos iesniegumos norādīja uz to, ka šādi paņēmieni — karavīriem solīt vienu, bet dzīvē izvest pretējo — grauj karavīru morāli.

Stāvoklim frontē turpinot pasliktināties, š.g. janvārī Vācijas militārā vadība nāca ar priekšlikumu man, kā leģiona ģenerālinspektoram, pārņemt Kurzemes civilpārvaldi savās rokās, līdz ar to it kā simbolizējot Latvijas patstāvības atjaunošanas ievadišanu. Es šādu priekšlikumu noraidīju, aizrādot, ka tad es būtu Vācijas valdības ierēdnis, atbildīgs pret savu iecelēju, bez kādas autoritātes un ka arī bez manis Kurzemē valdītāju par daudz.

Kurzemē stāvoklis tiešām bija ļoti nieprieicinošs, sevišķi sakarā ar ārkārtīgi pieaugošo dažādu “Führer’u” skaitu. Cilvēki žēlojās, ka viņi jūtoties kā trenkāti zvēri, bez jebkādas aizsardzības. Šie apstākļi ļoti uztrauca arī mūsu leģionārus, un man, kā viņu ģenerālinspektoram un arī viņu ģimeņu aizstāvim, vajadzēja spert šo ļauno apstākļu novēršanai kaut kādus soļus. 1945. g. 1. februārī es atkal iesniedzu garāku memorandu Vācijas militārai vadībai par stāvokli Kurzemē. Kad iesniegumā es apstākļus apgaismoju bez jebkādas retušas — tā, kā viņi patiesībā bija, šo iesniegumu es noslēdzu sekojoši:

“Pēc maniem ieskatiem nepieciešami no vācu puses sekojoši deklarējumi:

- 1) ka Vācija ne 1940. gadā, ne arī tagad neatzīst Latvijas pievienošanu Padomju Savienībai,
- 2) ka Vācija joprojām uzskata Latviju par patstāvīgu un neatkarīgu valsti 1940. g. 17. jūnija robežās,
- 3) ka Vācijas valdība atzīst Latvijas pagaidu valdību par vienīgo suverēnās varas nesēju Latvijā,

- 4) ka Latvijas pagaidu valdība tūlīt pārņem civilo pārvaldi ienaidnieka neieņemtajā un no ienaidnieka atbrīvojamā Latvijas telpā ārpus frontes joslas.”

Kā rezultāts šiem Zemes pašpārvaldes un maniem iesniegumiem, bet visvairāk laikam gan tam apstāklim, ka krievu fronte arvien vairāk pievirzījās Vācijas robežām un vajadzēja spert ārkārtējus soļus vācu sabrūkošās armijas atvairīšanas spēju stiprināšanai, kam ļoti labi varēja noderēt leģiona kaujas spara uzliesmojums, beidzot sekoja Vācijas valdības piekrišana nodibināt centrālo orgānu latviešu lietu kārtošanai un interešu pārstāvībai. Šī piekrišana tika dota ar kaulēšanos. Vispirms Rozenbergs bija uzdevis Zemes pašpārvaldes pirmajam ģenerāldirektoram O. Dankeram sastādīt Nacionālo Komiteju latviešu lietu pārvaldīšanai. Apspriedies ar personām, kuras viņš bija nodomājis šinī komitejā pieaicināt, kā arī ar zemes pašpārvaldes locekļiem, ģenerāldirektors O. Dankers šo priekšlikumu noraidījis, aizrādot, tāpat kā es, ka vācu komitejai nekādas piekrišanas ne tautā, ne leģionā nevar būt.

Redzot latviešu oficiālo aprindu vienoto nostāju šinī jautājumā, vācu Ārlietu un Iekšlietu ministriju aprindas piekāpās un deva piekrišanu Latviešu Nacionālās Padomes sasaukšanai, kas izstrādātu Nacionālās Komitejas satversmi un nodibinātu pašu komiteju, bet ar vienu noteikumu, ka Latvijai jāpaliek ciešā militārā un saimnieciskā sadarbībā ar Vāciju. Tā kā apstākļos, kādi pastāvēja toreiz, nebija iespējams panākt Latvijas pagaidu valdībai Latvijas ārpolitiskā un saimnieciskā politikā brīvas rīcības atzīšanu no vācu puses, Zemes pašpārvalde, nolūkā panākt iespēju atkal radīt Latvijas pārstāvības centralizēšanu, kas būtu ciešā sakarā ar pārstāvjiem no visas tautas aprindām, nolēma šai jautājumā pagaidām piekāpties un noteikumam piekrita. Līdz ar to bija atkritis pēdējais šķērslis Latvijas Nacionālās Komitejas nodibināšanai un steidzīgi tika organizēta Nacionālās Padomes sasaukšana. Par tās locekļiem Zemes pašpārvalde aicināja pārstāvjus no mūsu cīnītājiem Kurzemē un Vācijā, no Kurzemes pašvaldībām un Vācijā atrodošamies Latvijas saimnieciskās, kulturālās un sabiedriskās dzīves pārstāvjiem, piegriežot galveno

vērību bij. kameru līdzstrādniekiem. Padomes locekļu izraudzīšana, kā arī visa tālākā komitejas veidošana notika brīvi, bez jebkādas vācu iestāžu iespaidošanas. Pasts un dzelzceļš šai laikā Vācijā bija jau lielā nekārtībā un aicinājumi uz Padomes sēdi tālākos apvidos dzīvojošiem bija jāizsūta caur Iekšlietu ministrijas telegrāfu. Tas lielā mērā kaitēja mūsu lietai, jo vienam otram radās iespaids, ka Nacionālās Padomes sasaukšana ir tieši vācu Iekšlietu ministrijas aranžēta. Tomēr atsaucība bija liela un akts Drēzdenē būtu bijis arī iespaidīgs uz ārieni. Drausmīgā Drēzdenes sabumbošana 14. febr. aktu izjauca un to nācās noturēt vienkāršākos apstākļos ar mazāku dalībnieku skaitu 20. februārī Potsdamā. Tas tomēr nemazina to ieguvumu, kādu mēs esam beidzot panākuši un proti: mēs esam deklarējuši un to arī daļēji izveduši dzīvē Kurzemē, ka Nacionālajai Komitejai, kas bija nodibināta Potsdamā, ir visas tās tiesības likumdošanas un pārvaldības ziņā, kas piekrita Latvijas valdībai pēc 1940. g. 16. jūnija spēkā bijušiem likumiem (skat. Latviešu Bals 1945. g. 24. febr. Nr. 13).

Lai savas tiesības drīzāk varētu realizēt, Nacionālā Komiteja devās uz Kurzemi pārņemt Kurzemes civilpārvaldi savās rokās, jo uzskatīja, ka Nacionālajai Komitejai jāliek pamats uz savas zemes. Arī Kurzemē bija jāiztur sīvas cīņas, sevišķi pret famozo Na-führer'u institūtu, kurš bija izaudzis sevišķi kupls. Ne bez zināmiem kompromisiem vienošanās par Nacionālās Komitejas darbības apjomu tomēr tika panākta un 19. martā Nacionālā Komiteja pārņēma galvenās civilpārvaldes nozares savā ziņā. Viņas ziņā pārnāca viss finanču aparāts, tiesu lietas, policija, cietumi, pašvaldības, izglītība, darba pārvalde, kooperācijas un vēl citas mazāk svarīgas nozares. Ar policijas un cietumu pārņemšanu izdevās atbrīvot no ieslodzījuma 650 cilvēku, kas bija apvainoti izbraukšanas mēģinājumā uz Zviedriju un par dažādiem nacionālās noskaņas izpaudumiem. Tāpat izdevās atbrīvot tos cilvēkus, kas bija ievietoti koncentrācijas nometnēs par to, ka 5. oktobri nebija ieradušies kāpt kuģī un aizturēti uz ielas. Financiālā laukā izdevās atjaunot Latvijas bankas darbību, kam arī

varēja būt liela principiāla nozīme mūsu patstāvības jautājuma tālākā risināšanā.

Kurzemē frontes stāvoklis uzturējās ļoti stabils, bet tanī pašā laikā Vācijā frontes sabrukums pieauga. Nacionālai Komitejai nu nācās rūpēties par to mūsu divu divīziju likteni, kas atradās Vakarprūsijā un Pomerānijā, tāpēc es steidzos atgriezties Vācijā, lai saskaņotu mūsu vienību rīcību un nostāju šai priekš viņiem kritiskā momentā un lai novērstu gūstā krišanu austrumu frontē un iespējamus liktenīgus sarežģījumus, kas varētu celties, ja vācieši mūsu karaspēka daļas mēģinātu piespiest piedalīties viņu cīņās pret rietumu sabiedrotiem. Arī otrs mērķis bija vieglāk sasniedzams no Vācijas, proti — kaut ko darīt Kurzemē palikušo bēgļu un 19. divīzijas glābšanai no krišanas boļševiku rokās. Pūlēm pēdējā jautājumā, diemžēl, nebija cerēto panākumu, jo Vācijas centrālais aparāts bija jau pilnīgi sairis un Berlīnē un Ziemeļvācijā no noteicošiem cilvēkiem izdevās sastapt tikai lieladmirāli Donitz'u. 30. aprīlī Donitz's man paskaidroja, ka darīšot visu iespējamo mūsu pilsoņu un mūsu leģionāru pārtransportēšanai no Kurzemes, bet viņš šauboties par panākumiem, jo vācu flotei neesot degvielu. Dažus savus solījumus viņš tomēr pildījis, piem., mūsu bērnu nams izvests pēdējā momentā pirms krievu ienākšanas (no Rīgenes salas). Arī 19. divīzijai, cik zināms, dota 2 dienas pirms kapitulācijas atļauja fronti atstāt un doties uz Ventspili un Pāvilostu. Cik daudziem mūsu cīnītājiem izdevies paglābties, man nav ziņu. Attiecībā uz soliem to divu divīziju glābšanai, kas atradās Vācijā, man jāpaskaidro, ka aprīļa vidū un beigās apmeklēju mūsu vienības un panācu no viņu komandieriem solījumu, ka šīs vienības laikus atvilks no austrumu frontes un ka tās neiesaistīs nekādā akcijā pret rietumu sabiedrotiem. Pats taisni devu rīkojumu pulku komandieriem, kuru vēlāk 29. aprīlī apstiprināja ar manu rakstisku pavēli visām mūsu vienībām un atsevišķiem karavīriem — nodoties sabiedroto rīcībā.

Aprīļa beigās, pārrunājot visādas varbūtības, kas varētu iestāties momentā, kad frontes cīņas ies mums pāri, Nacionālā Padome nolēma radīt neitrālu orgānu, kam būtu iespēja jebkuros apstākļos

uzņemties gādību par grūtībās nonākušiem tautiešiem un gūstekņiem. Tāda organizācija ir Latvijas Sarkanais Krusts, kuras pagaidu valdi š.g. 1. maijā Nacionālā Komiteja apstiprināja. Šāds ir bijis Latvijas Nacionālās Komitejas darbs un viņas nodibināšanās līdz Vācijas kapitulācijai.

5.g. aprīļa beigās Nacionālā Komiteja no Gūstrovās pārvietojās uz Lībeku ar nolūku palikt šeit, līdz, kamēr šo pilsētu okupēs Rietumvalstu sabiedrotie. Otrā dienā pēc angļu ienākšanas — 3. maijā — Nacionālā Komiteja ieradās Militārā pārvaldē, lai paziņotu par sevi un lūgtu atļauju turpināt darbību. Viņu tajā dienā nepieņēma, bet lika ierasties nākošā dienā. 4. maijā mūs pieņēma un deva pirmos vispārējos darba norādījumus attiecībā uz paredzēto okupācijas varas rīcību ar ārzemniekiem. Mēs lūdzām atļauju nosūtīt telegrammas mūsu sūtņiem, bet to vēl, teicās, nevarot atļaut. 5. maijā mēs atkal bijām pie Militārā gubernatora un pārrunājām mūsu bēgļu īpatnējo stāvokli sakarā ar ārzemnieku nosūtīšanu atpakaļ uz viņu dzimteni. 6. maijā mēs bijām pie Militārās pārvaldes bēgļu daļas vadītāja, kuram iesniedzām memorandu par mūsu valsts juridisko stāvokli, par mūsu darbības plānu un pārrunājām bēgļu vajadzības. Tanī pašā dienā mums ierādīja 2 barakas mūsu bēgļu novietošanai. Pēc tam mēs izstrādājām memorandu par mūsu leģionu, par viņa un mūsu mērķiem un par leģiona un mūsu nostāju pret Rietumvalstu sabiedrotiem. 9. maijā šo memorandu iesniedza Militārās pārvaldes vadītājam. Tai pašā dienā vēlreiz iesniedzām telegrammas mūsu sūtņiem un lūdzām tās nosūtīt. 10. maijā mums paziņoja, ka mūsu telegrammas sūtņiem nosūtītas un arī atļāva apmeklēt mūsu karagūstekņus viņu nometnēs. Tūlīt tika organizēta ar Sarkanā Krusta palīdzību karagūstekņu nometņu apmeklēšana un līdz šim laikam Sarkanais Krusts jau ir sastādījis sarakstus par vairāk kā 10.000 mūsu karagūstekņiem. Ir arī sastādīti, iesniegti un nosūtīti memorandi feldmaršalam Aleksandram, kas, kā varbūt daudziem zināms, mūsu valsts tapšanas laikā spēlēja ievērojamu lomu mūsu brīvības cīņu norisē, feldmaršalam Montgomerijam, kas pārņēma visas Rietumu sabiedroto okupētās Vācijas pārvaldību. Tāpat nosūtījām ar gadījuma

kurjeru plašāku informāciju mūsu sūtnim Stokholmā — Salnajam, ar lūgumu virzīt šo informāciju tālāk mūsu pārējiem sūtniem. 17. maijā apmeklējām angļu iestādes, lai panāktu to mūsu leģionāru, kas atvaļināti pēc 1. aprīļa, atbrīvošanu no reģistrācijas un novietošanu nometnēs. To panākt neizdevās, bet izdevās panākt mūsu leģionāru atsevišķu reģistrāciju ar mūsu tulku piedalīšanos. 23. maijā ar vācu banku virspārraugu pārrunājām jautājumu par Latvijas publisko — tiesisko iestāžu un īpaši Nacionālās Komitejas līdzekļu atbrīvošanu no bloķējuma un panācām iepriecinošus solījumus. Tad sagatavojām plašāku memorandu šeit operējošā armijas korpusa komandierim par mūsu valsts agrāko stāvokli, par mūsu likteņiem un sevišķi par mūsu karagūstekņiem, ar lūgumu atzīt tos par neitrālas valsts karavīriem, kas internējušies labprātīgi un tāpēc būtu atlaižami brīvībā. To iesniedzām 29. maijā.

Tas nu būtu pārskats par Nacionālās Komitejas darbību arī pēc angļu okupācijas, ar ko Nacionālās Komitejas darbība visā viņas pastāvēšanas laikā līdz š.g. 1. jūnijam būtu īsumā apskatīta.

Sakarā ar jau radušamies apstākļiem, kad Kurzemes pārvaldīšana ir atkritusi un dzīve Vācijā izbīda jaunas prasības, būtu lietderīgi pārveidot arī Nacionālās Komitejas sastāvu atbilstoši jaunajam uzdevumam. Tāpēc arī Nacionālās Komitejas līdzšinējie locekļi man iesniedza savus atlūgumus, lai Komitejas pārveidošanai radītu jaunus apstākļus. —

2) SS sturmbannfīrera Kortkampfa 1945. g. 8. februāra ziņojums Reichssicherheit Hauptamt Berlīnē vadītājam SS standf. Eliham.

Berlīnē, 1945. g. 8. februārī.

Šis ziņojums nodots RSHA — Amt III.
vadītājam SS-Standf. Dr. Eliham.

Dienesta atzīme:

Attiec. uz: Latvijas politiskā izveidošana nākotnē.

I

2. februārī augstākais SS un policijas vadītājs Kurzemē, SS-grupenfīrers Dr. Bērends (Behrend) aicināja SS-oberšturbannfīreru Dr. Buhartu (Buchardt) un SS-šturbannfīreru Kortkampfu uz apspriedi. Grupenfīrers Bērends paziņoja, ka:

- a) SS-Reihsfīreram uzdota civilās pārvaldes vadība Kurzemē līdzšinējā Reihskomisāra Koha vietā,
- b) Grupenfīrers Bērends Reihsfīrera SS uzdevumā izpildīšot šo uzdevumu. Šai sakarā viņam bijusi apspriede ar Stātsministru Lammersu (Lammers) un viņš saņēmis arī norādījumus no SS-Reihsfīrera.

Grupenfīrers Bērends domā uzticēt pārvaldes organizēšanu latviešu grupenfīreram Bangerskim, *nekādā gadījumā neskarot vācu viedokli autonomijas vai patstāvības jautājumā, ja tāds nāktu no latviešu puses. (... sich keinesfalls auf eine deutsche Stellungnahme zur Frage einer Autonomie oder Selbstständigkeit von lettischer Seite einzulassen). Ja tagad nāktu ar attiecīgu deklarāciju, tad tā pēc grupenfīrera Bērenda domām būtu latviešu politikas pārstāvība, jo Vācija sakarā ar kara notikumiem nevarot atteikties no savām prasībām pēc Baltijas valstīm, līdz ar ko tā arī aizsteigtos priekšā politisko notikumu attīstības rezultātam nākotnē. (Acīmredzot šos norādījumus bija devis SS-Reihsfīrers).*

Sakarā ar kādu telefonisku pieprasījumu Dr. Brants (Brandt) no Feldkomandostelles paskaidroja, lai acumirkļī nenākot ar kaut kādu autonomijas vai patstāvības priekšlikumu.

Grupenfīrers Bērends uzdevuma izpildi iedomājās sekojoši:

- 1) Vācu vadības grupa, kas komplektējās no dažiem pašreizējās civilās pārvaldes pārstāvjiem un jauniem spēkiem, izstrādā vadlīnijas, kurās ietvertas arī armijas prasības.
- 2) Ar latviešu pārvaldes iestādēm pastāv ciešs kontakts. Nodomi tiek saskaņoti. No vācu puses ar pārvaldes orgāniem tiešu iespaidošanu neizdara.

- 3) Visu apgabalu pakļauj armijas pārvaldei.
- 4) Politisku iemeslu dēļ pārvaldes pamatos neizstrādā protektorāta statūtu. Tomēr pārvalde jāizveido pēc protektorāta pārvaldes pieredzes.

II

Tālākās apspriedēs SS-Obersturmbannfīrers Dr. Arlts (Arlt) paskaidroja, ka grupenfīrers Bangerskis iesniedzis SS-Reihsfīreram kādu priekšlikumu, kuru SS-Reihsfīrers laicam varēšot akceptēt. Viņš vismaz nezina, kādi iemesli tam varētu nostāties pretī. Priekšlikums saturēja četrus pamatpunktus (Padomju 1941. g. aneksijas neatzīšana, Latvijas atzīšana par patstāvīgu valsti pēc kara, nekavējošu latviešu civilās pārvaldes un Nacionālās Padomes resp. Nacionālās Komitejas iecelšanu). Šo paskaidrojumu Dr. Arlts deva latviešu oberfīrera Silgaiļa klātbūtnē, tā kā pārrunas šķita nelietišķas. Vienlaicīgi Dr. Arlts paskaidroja, ka Rozenbergs paredzējis 5. febr. latviešu pārstāvju apspriedi, lai viņus uzaicinātu dibināt komiteju.

III

6. februārī SS-obergruppenfīrers Bergers grupenfīrera Bangerska, oberfīrera Silgaiļa, standartenfīrera Spārmana (Spar-marm), obersturmbannfīrera Dr. Arita, hauptsturmfīrera Millera un prof. von Mendes klātienē uzdeva latviešiem dibināt Nacionālo Komiteju un izveidot civilo pārvaldi Kurzemē. Attiecīga SS-Reihsfīrera pavēle esot dota.

IV

Gruppenfīrers Bangerskis, izpildot uzdevumu, veicis sekojošo:

- a) Ielūgumu nosūtīšanu aptuveni 50 latviešiem uz pirmo latviešu Nac. Padomes sanākumi Drēzdenē 15. februārī

ar sekojošu tekstu no ģenerāldirektora Dankera puses: "Latvijas zemes pašpārvalde ar Vācijas valdības piekrišanu ievādījusi Latviešu Nacionālās Komitejas izveidošanu, kurai piekrīstu uzdevums pārņemt latviešu valstiskās dzīves patstāvīgu veidošanu un latviešu tautas interešu pārstāvību. Nolūkā sastādīt šo komiteju, Latvijas zemes pašpārvalde lūdz Jūs kā locekli piedalīties šīs Nacionālās Padomes darbā. Latviešu Nacionālās Padomes pirmā sanāksme notiek Drēzdenē 1945. g. 15. februārī. Zemes pašpārvalde jūs lūdz pēc iespējas, vēlākais līdz š.g. 15. febr., pieteikties pie Latviešu Nac. Padomes organizācijas biroja vadītāja Drēzdenē . . .

Latviešu zemes pašpārvaldes pirmais ģenerāldirektors.

(Šis teksts nav saskaņots ne ar vienu vācu iestādi).

- b) To Zemes pašpārvaldes latviešu ģenerāldirektoru saskaņošana, kas piekrīt nodomam uzdevumu uzticēt ģen. Bangerskim.
- c) Bangerska runas izstrādāšana, kas paredzēta, tikko Nacionālā Komiteja viņu būs pilnvarojusi.
- d) Sanāksmes norise: pirmais ģenerāldirektors Dankers sasauks Nac. Padomi, sniegs paskaidrojumu par zemes pašpārvaldes darbības izbeigšanu, izteiks priekšlikumu un liks ģen. Bangerski ievēlēt par Nacionālās Komitejas šefu, tad lūgs Bangerski uzņemties latviešu interešu pārstāvību ar zvērestu Nacionālai Padomei.
- e) Bangerskis paredz Nacionālo Komiteju sastādīt no pieciem locekļiem. No civilās puses viņam ieteikts šeit izmantot leģiona virsniekus un par pēdējo ģenerālsekretāriem latviešus no civilā sektora. Nacionālās Komitejas sastādīšanu veiks, vadoties no sekojošiem redzes viedokļiem, un tās sastāvā līdzās civilistiem ietilps karavīri:

- 1) Vadītājs Bangerskis (tieslietas),
- 2) Oberfīrers Silgailis (Leģions),
- 3) ? (standartenfīrers Plensners vai Vītols no laikr. "Tēvija"),
- 4) Oberfīrers Skaistlauks (iekšlietas, policija),
- 5) Andersons (līdzšinējais Lauksaimniecības ģenerāldirektors — finances, tautas labklājība, bēgļu lietas, saimniecība, satiksme).

Par ģenerālsekretāriem līdz šim paredzēti — bij. ģenerāldirektors Zvejnieks (tieslietas) un Miezis (finances). Nacionālās Padomes sastādīšanai Bangerskis centies uzaicināt darboties līdzī visus valsts patstāvības laikmeta pārstāvjus no visiem politiskajiem novirzieniem, lai rastu visu latviešu virzienu atbalstu.

V

7. februārī kļuva zināms, ka Reihšministrs Rozenbergs uzdevis ģenerāldirektoram Dankeram paziņot vārdus, kas paredzēti Latviešu Nacionālās Komitejas sastāvā. Dankeru instruēja, lai viņš, tāpat kā 1944. g. decembrī, uzņemtos starpniecību Bangerska "priekšlikuma no leģiona puses" nodošanā Rozenbergam.

VI

1945. g. 8. febr. apspriedē SS- Hauptamtā (piedalās SS- obersturmbannfīrers Dr. Arlts, Tūrmans un Staube no Austrumu Reihšministrijas, SS-sturmbannfīrers Kortkampfs, SS-h-stuf. Millers) Dr. Arlts situāciju raksturoja šādi:

- a) Ārlietu ministrs savu iesniegumu par Nacionālajām Komitejām Baltijas tautām saņēmis returnētu ar atzīmi: "Vadonis par tām neinteresējas". Dr. Kleists izteicies, ka Ribentrops šai virzienā neko neuzsāksot.

- b) Ar SS-obergruppenfīrera Bergera piekrišanu Dr. Arlts 7. febr. vakarā apmeklējis Reihsministru Rozenbergu viņa dzīvoklī. Rozenbergs vispirms izrādīja absolūti noraidošu nostāju. Viņš paskaidroja, ka viņa politiskos nodomus Austrumos galīgi samaitājuši Reihskomisāri. Viņš pats iesniedzis pavisam citus priekšlikumus un sev arī nav izraudzījis apzīmējumu "Reihsministrs ieņemtajiem Austrumu apgabaliem". Vadoņa pavēle izšķīrusi citādi. Materiāli esot viņa rīcībā un īstenajā brīdī viņš tos publicēsot. Dr. Arlts aizrādījis Rozenbergam uz nepieciešamību izvirzīt Baltijas tautām kādu politisku mērķi, sevišķi veroties apstākļi, ka, SS-Reihsfīreram pārņemot civilo pārvaldi Kurzemē, pavērusies vienreizēja iespēja vācu politiskiem mērķiem dot acīm redzamu izteiksmi. Rozenbergs pārmeta, ka SS atkal visu veicis viens pats, viņu nepieaicinot. Dr. Arlts paskaidroja, ka viņš pie tā tad esot vainojams, bet viņš latviešus ielūdzis uz pārrunām, kad Rozenbergs uzaicinājis paziņot latviešu priekšlikumus. Tad gan SS forsējis Bangerska priekšlikumu, kuru akceptējis arī Dankers. Pēc tam Rozenbergs paskaidroja, ka viņš pievienojas Latviešu Nacionālās Padomes un Nac. Komitejas dibināšanai, ka arī akceptēja priekšlikumu par sanākumi Drēzdenē 1945. g. 15. februārī,
- c) SS-Hauptamts (Dr. Arlts) kopā ar Turmani Drēzdenē sagatavos šo sanākumi. Paredzēti gauleitera Mučmaņa apsveikumi un grupenfīrera Bērenda kā SS-Reihsfīrera un eventuāli Dr. Kleista kā Ārlietu ministrijas pārstāvja uzrunas. Sagatavo dažādo vācu valsts iestāžu (Lammers, SS-Reihsfīrers, obergruppenfīrers Lorencs, Bergers, ģenerālfeldmaršais Keitels resp. Guderians, Šerners, Rendulics) un ģermanisko zemju un komiteju telegrammas. Ielūdz igauņus un lietuviešus.

VII

Pēc tam kad Dr. Kleists paskaidroja grupenfireram Bangerskim, ka Ārlietu ministrija nepiedalīšoties Nacionālās Komitejas dibināšanā, Bangerskis paskaidrojās, ka viņš šo lietu vairs tālāk nevirzīšot. Dr. Arlts tad ietekmējis grupenfireru Bērendu, lai tas izlūdzas ar zibens tālsarunu no SS-Reihsfīrera Vadoņa (Hitlera) pilnvaru Nacionālajai Komitejai.

Paraksts: (*Kortkampf*)

SS-Sturmbannführer.

L.N.P. KOPSAPULCE POTSDAMĀ

L. N. P. dibināšanas sapulci 20. februārī Postdamā agrākās Pašpārvaldes vārdā atklāja ģen. Dankers un teica šādu runu*:

— Augsti godājamie Latvijas Nacionālās padomes locekļi, cienījamie viesi! Ar lielāko gandarījumu apsveicu jūs Latvijas zemes pašpārvaldes vārdā un reizē ar to steidzos izpildīt patīkamo pienākumu, izteikt dziļi izjustu pateicību vācu tautai par mūsu bēgļu viesmīlīgo uzņemšanu savā dzīves telpā, kā arī Lielvācijas valdībai par mums doto iespēju šodien Vācijas aizsardzībā šeit sapulcēties un uzsākt mūsu valsts dzīves izveidošanas darbu.

Es lieki izmantotu jūsu dārgo laiku, ja es mēģinātu jums sniegt sīku ziņojumu par Zemes pašpārvaldes līdzšinējo darbību. Zemes pašpārvaldei, kas bija tikai vācu civilpārvaldes palīgorgāns, piekrita šauri tehniskas funkcijas. Par šo mūsu darbības posmu, kas izpaudās dažādos rīkojumos, jūs esat jau pietiekami informēti. Kāda cita vispārībai mazāk pazīstama Zemes pašpārvaldes darbība attiecas uz

* Ģen. O. Dankera un R. Bangerska runu teksts, kādu to iespieda „Latvju Balss” Berlīnē. Liepājas „Tēvijā” vācu cenzūra šo runu tekstu ir “mīkstinājusi” (3. marta nr.).

vissvarīgāko — mums visiem — mērķi: uz mūsu patstāvīgās valsts dzīves atjaunošanu. Šī mūsu darbība izpaudusies, sākot ar 1942. g., vairākos izsmeļošos iesniegumos vācu civilpārvaldei. Sekas šai darbībai, mums liekas, ir zināma Zemes pašpārvaldes tiesību paplašināšana pēdējā viņas darbības gadā.

Zemes pašpārvaldes tehniskā rakstura darbība izbeidzās 1944. g. 27. septembrī, kad Zemes pašpārvaldes locekļi saņēma uzdevumu doties uz Berlīni Ieņemto austrumu apgabalu reihministra rīcībā. Zemes pašpārvalde bija tomēr tai pārliecībā, ka viņa kā vienīgais oficiālais Latvijas tautas pārstāvības orgāns nav atbrīvojusies no pienākuma savas tautas intereses aizstāvēt, tāpēc pašpārvalde arī pēc 1944. g. 27. septembra ir centusies vairākos iesniegumos kā Ieņemto austrumu apgabalu reihministram, tā arī Lielvācijas ārlietu ministram celt priekšā mūsu viedokli Latvijas valsts tiesiskā stāvokļa jautājumā, kāds tas radies pēc 1940. g. 17. jūnija. Šais iesniegumos bija likti priekšā soļi, kuru gala rezultāts būtu Latvijas valsts patstāvības atjaunošana Jaunās Eiropas tautu kopībā.

Nedrīkst nepieminēt, ka arī Latvijas brīvprātīgo SS-leģiona ģenerālinspektors ir nācis ar vairākiem līdzīga rakstura iesniegumiem” savai augstākai priekšniecībai Ieroču SS-reihsfīreram, aizrādot, ka Latvijas atbrīvošana un Latvijas valsts atjaunošana ir vienīgais mērķis, par ko latviešu karavīri cīnās.

No tā apstākļa, ka še šodien notiekošā daudzu Latvijas saimnieciskā, kulturālā un sabiedriskā dzīvē vadošu personu sanāksme ir varējusi tikt sasaukta ar mērķi nodibināt Latvijas Nacionālo Padomi un Nacionālo Komiteju (pagaidu valdību), kuru uzdevums ir pārņemt Latvijas tautas interešu pārstāvību, Zemes pašpārvalde atļaujas secināt, ka viņas centieni šai virzienā ir noveduši pie labvēlīgiem panākumiem.

Tautieši, mums jāsakopo visi mūsu tautas atlikušie spēki, lai mestu tos svaru kausos par mūsu tautas pastāvēšanu un Latvijas atbrīvošanu un par mūsu nīknākā ienaidnieka — lielniecisma satriekšanu vienotiem spēkiem un ciešā ieroču brālībā ar Lielvāciju. — Lai to spētu, mūsu tautai un valstij jādod stipra un vienota

patstāvīga vadība, pēc kuras latviešu tauta ir neatlaidīgi un kategoriski prasījusi visus šos gadus un pēc kuras viņa prasa vēl šodien.

Kad radās iespēja nodibināt jaunajiem apstākļiem atbilstošu latviešu tautas pārstāvību, Zemes pašpārvalde, vadoties no saviem pieredzējumiem un ņemot vērā kara un frontes apstākļus un prasības, vienbalsīgi atzina:

a) Tautas interešu pārstāvība un valsts lietu kārtošana kara laikā nododama vienas personas rokās, kura bauda kā tautas, tā arī frontes cīnītāju uzticību. Šai personai, nesot tautas priekšā ārkārtīgu atbildību, tiesība pašai izvēlēties savus līdzstrādniekus — atsevišķu resoru vadītājus.

b) Lai tautai būtu iespējams caur saviem pārstāvjiem nepārtraukti uzturēt saskari ar vienpersonīgo valsts lietu vadītāju, pie viņa nodibināma Padomes lietpratēju komisija no tautas dzīvīvi svarīgāko saimniecisko un kulturālo lietu pazinējiem un darbiniekiem šinīs nozarēs.

Zemes pašpārvalde ir tai pārliecībā, ka, tikai šādi uzbūvējot latviešu tautas interešu pārstāvību un latviešu lietu pārvaldi, Kurzemē, kā tuvā frontes aizmugurē, panākama vislabākā frontes prasību un mūsu tautas interešu saskaņošana, kas ir ārkārtīgi svarīga šinī viskritiskākajā cīņu posmā.

Vadoties no nupat izteiktām atziņām, Zemes pašpārvalde izstrādājusi un liek priekšā vienprātīgi pieņemt sekojošu Latvijas tautas interešu pārstāvības un viņas lietu pārvaldes pagaidu orgānu uzbūves projektu:

1. Latvijas valsts pārstāvēšanai un latviešu lietu kārtošanai pastāv Latvijas Nacionālā Padome un Latvijas Nacionālā Komiteja.

2. Latvijas Nacionālās Komitejas (pagaidu valdības) prezidenta nozīmēšanai un Padomes Lietpratēju komisijas izvēlēšanai Zemes pašpārvalde sasauc 1945. g. 15. februārī Drēzdenē Padomes pilnsapulci no latviešu SS-brīvprātīgo leģiona, lielāko saimniecisko un kulturālo organizāciju, 3 lielāko reliģisko konfesiju, Latvju jaunatnes, aizsargu, sieviešu organizāciju un sabiedrisko darbinieku pārstāvjiem.

Diemžēl šinī termiņā terora uzbrukuma dēļ tā nevarēja notikt. Tāpēc pilnsapulce nolikta 20. februārī Potsdamā.

3. Padomes ievēlamā Lietpratēju komisija sastādās no 18 locekļiem, kurus ievēl padomē ar vienkāršu balsu vairākumu. Komisijas locekļiem izvēl arī 6 vietniekus. Padomes Lietpratēju komisija pastāv kā padomdevējs orgāns pie Nacionālās Komitejas. Apspriešanai noliktos jautājumos Nacionālās Komitejas prezidents uzklausa kā vairākuma, tā mazākuma ieskatu.

4. Padomes Lietpratēju komisijas sēdes sasauca Nacionālās Komitejas prezidents. Komisijas sēdes vada agrākās Zemes pašpārvaldes pirmais ģenerāldirektors, kā pastāvīgs padomes priekšsēdētājs, vai viņa prombūtnes gadījumā Nacionālās Padomes nozīmēts vietnieks.

5. Latvijas Nacionālā Komiteja (pagaidu valdība) sastādās no padomē nozīmēta Nacionālās Komitejas prezidenta un komitejas locekļiem — resoru vadītājiem, skaitā ne vairāk kā 9, kurus izrauga un ieceļ Nacionālās Komitejas prezidents. Resoru vadītāji atbildīgi vienīgi Nacionālās Komitejas prezidentam.

6. Latvijas Nacionālās Padomes izraudzītais Nacionālās Komitejas prezidents nodod tajā pat sēdē svinīgo solījumu tautai: “Svinīgi apsolos būt Latvijai uzticīgs, ziedot viņai visus savus spēkus un pēc labākās apziņas pārstāvēt Latviju un aizstāvēt visur viņas intereses līdz tam laikam, kamēr radīsies tādi sadzīves apstākļi, kad pašai tautai būs iespējams mierīgā apdomā un bez ārējās ietekmes noteikt savas zemes politiskās sadzīves veidu. Visu par Latviju!”

7. Nacionālās Komitejas prezidents pārstāv Latviju uz ārieni.

8. Nacionālās Komitejas prezidentam un Nacionālajai Komitejai ir tiesības un pienākumi, kādi pēc 1940. gada 17. Jūnija Latvijā spēkā bijušiem likumiem bija noteikti augstākajam likumdevējam un pārvaldes orgānam. Šajos pienākumos it īpaši ietilpst:

- a) politiski, saimnieciski un kulturāli vienot visus latviešu tautas spēkus dzimtenē, tuvumā un tālumā;
- b) sekmēt cīņu pret boļševismu;

- c) rūpēties par ienaidnieka aizņemtās Latvijas teritorijas atbrīvošanu, atgūstot ar to arī šai zemes daļā iespēju Latvijai faktiski izlietot savas suverēnās tiesības;
- d) pārņemt pārvaldību ienaidnieka neaizņemtā Latvijas teritorijā, ciktāl tā neatrodas frontes joslā;
- e) saziņā ar Lielvācijas iestādēm kārtot latviešu bēgļu aprūpi; rūpēties, labvēlīgiem apstākļiem iestājoties, par visu bēgļu pārvešanu atpakaļ dzimtenē.

Zemes pašpārvalde un visi viņas agrākie locekļi sajūtīs sevišķu gandarījumu, ja jaundibinātai Latvijas Nacionālajai Komitejai būs lemts novest Latvijas valsts patstāvības atjaunošanas darbu tiktāl, ka komiteja savukārt varēs nodot savas pilnvaras attiecīgam tautas pārstāvības orgānam, kas veidots pēc visas tautas gribas. Mirkli, kad Nacionālās Komitejas prezidents būs šeit sanākušā padomē nozīmēts — Zemes pašpārvalde uzskatīs sevi par galīgi atbrīvotu no tiesībām pārstāvēt Latvijas tautas intereses. —

Pēc ģen. O. Dankera runas sanāksme vienbalsīgi pieņem Pašpārvaldes iesniegto Latvijas tautas interešu pārstāvības un pārvaldes pagaidu orgānu uzbūves projektu.

Pēc tam ģen. O. Dankers ierosina par Nacionālās komitejas prezidentu ievēlēt Leģiona ģenerālinspektoru ģenerāli R. Bangerski. To sapulce arī vienbalsīgi izdara un ģen. Bangerskis nodod paredzēto zvērestu. Ar to viņš arī oficiāli ir stājies jaunajā amatā un nolasa L. N. K. deklarāciju:

— Latvijas pilsoņi, Nacionālās Padomes locekļi! Godātie viesi!

Apsveicu jūs brīdī, kad mēs atkal paši varam stāties pie savas valsts un savas tautas dzīves veidošanas darba. Mums šis darbs jāsāk ļoti grūtā brīdī, brīdī, kad cīņas kaujas laukos sasniedz visaugstāko pakāpi, kad mūsu dzimtenes laukos vēl nepieredzētā niknumā drāžas boļševiku tanki un dārd viņu lielgabali, brīdī, kad ienaidnieka vēl neieņemtais Latvijas zemes stūrītis nezina, ko rītdiena viņam nesīs. Neskatoties uz to, mums jāķeras pie darba ar visu sirdsdedzi, dziļā pārliecībā, ka taisnība ņems virsroku pār viltu, tiesiskums pār patvaļu. Mums jāstrādā stiprā pašātvībā uz to, ka nesalaužamais

vācu tautas dzīves spēks, viņas varonīgā armija, kurai blakus tikpat varonīgi cīnās mūsu brīvprātīgo karapulki, pratīs un spēs aizsargāt kā savas pašas tautas, tā arī savu uzticīgo sabiedroto dzīves telpu. Dziļā pateicībā un godbijībā vispirms lai pieminam un godinām tos latviešu un vācu varoņus, kas nolikuši savas galvas par mūsu visu labāku nākotni.

Apliecināsim arī savu dziļāko pateicību un visas tautas atzinību tiem frontes cīnītājiem, kas ar savām krūtīm izveidojuši aizsargvalni pret mūsu drausmīgo ienaidnieku — boļševismu. Apsolīsimies ziedot visus savus spēkus valsts jaunuzbūves sagatavošanas priekšdarbiem, lai šie darbi uz to brīdi, kad cīņas frontē būs beigušās, jau būtu bijuši paveikti tiktāl, ka frontes cīnītāji, atgriežoties mājā un ieņemot viņu nopelniem atbilstošu cieņas pilnu vietu tautas priekšgalā, varētu arī valsts iekārtas un saimniecības izveidošanā darboties tikpat aktīvi, cik aktīvi viņi tagad cīnās par visu mūsu labāku nākotni.

Pievēršoties jaunnodibinātā Latvijas pārvaldes orgāna — Latvijas Nacionālās Komitejas uzdevumiem, man jāuzsver vispirms, ka šo uzdevumu veikšana saistīta ar ārkārtējām grūtībām. Uz mani, kā šīs komitejas prezidentu, līdz ar to gulstas ārkārtēja atbildība. Ja es jūsu aicinājumam piekřītu un šo atbildību uzņemos, tad tikai tāpēc, ka uz to mani spiež pienākuma apziņa pret latvju tautu un pret tiem, kas frontē, nebaidoties ne no kādām grūtībām, ik brīdi gatavi likt ķīlā savu dzīvību par labāku Latvijas nākotni. Es nevaru nākt pie jums ar izsmeļošu programmas runu, kurā būtu sīki izklāstīta paredzamā pagaidu valdības likumdošanas un administratīvā darbība. Tādas programmas izstrādāšanai nav nedz laika, nedz arī vajadzīgo priekšnoteikumu — nav vēl mūsu rīcībā visas mūsu teritorijas, nav mums nokārtotas saimnieciskās iekārtas, nav pie pastāvīga darba piesaistītas darba tautas, nav kara iedarbības netraucētu dzīves apstākļu. Man nav arī iespējams šodien jums stādīt priekšā jau gatavu Nacionālo Komiteju, jo dažus komitejas locekļus esmu paredzējis aicināt no varonīgo frontes cīnītāju vidus saziņā ar viņu tiešo priekšniecību, kas varēs notikt tikai Kurzemē.

Namam, kurš no jauna jāceļ — mūsu tautas valstiskai kopdzīvei — jāliek droši pamati. Galvenais valsts pastāvēšanas pamatakmens ir ārējā un iekšējā valsts drošība.

Mūsu valsts pastāvēšanas gados mēs savu drošību pamatojām uz veselas rindas starptautisku līgumu ar Tautu savienībā ietilpstošām valstīm un tanī pašā laikā uz miera un neuzbrukšanas līguma ar varbūtējo vienīgo uzbrucēju — Padomju savienību. Vēstures notikumi ir mūs mācījuši, ka visi svinīgie miera un neuzbrukšanas līgumi ir bezvērtīgi papīra gabali, ja šos līgumus neatbalsta ar reālu spēku.

Skaidrs arī, ka šis reālais spēks no citurienes mūs aizsargāt nenāks, ja mūsu aizsargāšana nebūs reizē ar to arī aizsargātāju paš aizsardzības lieta. Tā kā mums ar Lielvāciju ir kopējs apdraudējums no austrumiem, tad arī pirmais mūsu valsts turpmākās drošības pamatakmens ir militārās aizsardzības līgums ar Lielvāciju, kurai ir pa spēkam nostādīt pretī imperiālistiskam mūsu austrumu kaimiņam pietiekoši stipru militāru Vakareiropas kultūras aizsargvalni.

Otrs valsts pastāvēšanas un plaukšanas pamatakmens ir veselīga privatsaimniecība kā lauksaimniecības, tā rūpniecības nozarēs. Mūsu ražošanas spējas un tautas centība prasa mūsu saimnieciskās iedarbības lauka paplašināšanu. Mūsu centieni radīt plašāku saimniecības telpu mūsu saimnieciskās dzīves attīstības veicināšanai ar Baltijas valstu muitas ūnijas palīdzību nav 20 gados tālāk par šī labā nodoma deklarēšanu tikuši — un tas arī viegli izskaidrojams, jo visām Baltijas valstīm ir vienādi saimnieciskie apstākļi.

Lai darbīgajai Latvijas tautai rastos iespēja attīstīt visas viņas dotības saimnieciskā darbā, viņai jānodrošina pietiekami plašs saimnieciskās darbības lauks. Šādu plašu saimniecisku darba lauku mēs saskatām brīvā saimnieciskā sadarbībā ar mūsu lielo rietumu kaimiņu — Lielvāciju, nenorobežojoties no viņas tirgiem un viņas ražojumiem ar augstiem muitas vaļņiem, bet nodibinot ar šo kaimiņu muitas ūniju.

Trešais veselīgas valsts dzīves uzbūves pamats ir iekšējs miers un drošība, kuras pirmnoteikums ir gādība par strādājošiem un

darba nespējīgiem. Darba aizsardzības un sociālās likumdošanas ziņā Latvija aizvien centusies soļot šai ziņā progresīvām valstīm līdzī. Nacionālā Komiteja uzskatīs par savu pirmo un neatliekamo pienākumu jau ar pirmo valsts jaunuzbūves dienu rūpēties par labu darba aizsardzību, rūpīgu strādājošo veselības kopšanu, darba invalīdu un strādāt nespējīgo apgādību un aprūpi un mātes un bērna aizsardzību kā rūpniecības, tā arī lauksaimniecības nozarēs. Nacionālā Komiteja centīsies izvest dzīvē pie mums visu to, ko spējušas izvest dzīvē šai nozarē citas tautas.

Ceturtais stabilas valsts dzīves stūrakmens ir tautas vairākuma uzskatiem atbilstoša valsts iekārta. Nacionālā Komiteja uzskatīs sevi par Latvijas tautas pārstāvi un vadītāju tikai uz laiku, kamēr karš apdraudēs mūsu zemi un saistīs mūsu tautu. Atjaunojoties apstākļiem, kad tauta varēs nolikt ieročus, Nacionālā Komiteja uzskatīs savas pilnvaras par notecējušām un dos vietu tautas pašas izvirzītam likumdošanas un pārvaldes orgānam.

Nupat manis uzskaitītie četri galvenie Latvijas valsts dzīves atjaunošanas izejpunkti — ārējā drošība, saimnieciskās dzīves uzplaukuma sagatavošana, iekšējā miera nodrošināšana un tautas gribai atbilstošas valsts iekārtas izveidošanas priekšdarbi ir Nacionālās Komitejas darbības programma. Ja, šo programmu komitejai izpildot, liktenis būs lēmis ļaut pārvest latviešu tautu atjaunotā Latvijas valstī, Nacionālā Komiteja uzskatīs savu vēsturisko uzdevumu par laimīgi veiktu. Kamēr latviešu tautai būs jāstaigā bēgļu gaitas, Nacionālā Komiteja ziedos visus savus spēkus bēgļu aprūpei kā materiālā, tā arī garīgās kultūras laukā un gatavosies vislielākam savam uzdevumam — pēc kara beigām sagādāt visiem latviešiem iespēju atgriezties savā tēvijā.

Es vēlreiz uzsveru vārdu visiem, jo es esmu tai pārliecībā, ka kopējās cīņas kaujas laukos, kopēji pārdzīvotās kara šausmas un grūtumi frontē un aizmugurē, tēvijā un svešumā būs izdeldējuši latvju tautā katras savstarpējās neuzticības un iedomības atliekas, kas mūsu laimes dienās bija bieži par iemeslu sīkiem savstarpējiem strīdiem un šķelšanām. Es gribu no savas puses liecināt un darīt to

visas Nacionālās Komitejas vārdā, ka Nacionālā Komiteja neatlaidīgi vadīsies no idejas pieaicināt un vienot valsts atjaunošanas darbā visu Latvijas tautu, visas viņas šķiras un grupas, neskatoties uz viņu politisko uzskatu dažādību tālākā pagātnē vai tagadējā kara juku laikā. Tikai apzināti tautas interešu nodevēji un ļaundari, kurus nevar ciest savā vidū neviena organizēta sabiedrība, nevarēs prasīt arī no mums iecietību un saudzību.

Vispēdīgi es uzskatu par savu pienākumu aicināt visus tautiešus arī svešumā pildīt savu lielāko valstisko pienākumu — es aicinu visus strādāt. Tagad, kad mūsu dzīve atkal līdz pamatiem izpostīta, kad mums pašiem bija jāmeklē patvērumš svešumā, tagad vienīgi neatlaidīgs un nenogurstošs darbs ir tas, kas var atkal mūs iecelt saulītē. Mums itin visiem jāķeras pie darba tūlīt un ar pilnu sparū. Uzvara pār boļševismu un mūsu tēvijas atbrīvošana nenokritīs mums no gaisa, pašiem rokas turot klēpī. — Nē, mums uzvara un brīvība jāizcīna ar asinīm un sviedriem. Darbs ir vienīgā pretvērtība, ko mēs varam sniegt Lielvācijas tautai par mūsu zemes aizsardzību un par to viesmīlību, ko viņa parāda mūsu bēgļiem. Es uzskatu par savu pienākumu brīdināt visus tos, kas izvairās no ražīga darba, iedomājoties, ka viņiem nav nekādu pienākumu pret tiem, kas mums dod patvērumu, nedz pret Latvijas nākotni. Nevienš nedrīkst būt liekēdis pie tautas, kas liek cīņā visus savus spēkus un līdzekļus savas un līdz ar to mūsu labākas nākotnes nodrošināšanai no boļševisma briesmām. Mums ir kopējs bīstams ienaidnieks un kopējs cīņas mērķis, un mēs cīnāmies kopā un strādāsim kopā, lai nodrošinātu katrs savas valsts brīvību un neatkarību. Mūsu tautas pastāvēšana nākotnē būs nodrošināta tikai tad, ja boļševiku tieksmes pēc mūsu zemes būs atvairītas un Latvijas valsts tiks atjaunota mierīgai sadarbībai atjaunotās Eiropas tautu saimē. Dievs, svētī Latviju! —

Pēc tam sekoja daudzu un dažādu klātesošo vācu valdības un armijas pārstāvju patētiskas runas un rakstveida “apsveikumu” nolasīšana.

No visiem šiem dokumentiem iegūstam pietiekami skaidru ainu par situāciju, kādā radās L. N. Padome. Tās nodibināšanās bija zināmā mērā kompromisa rezultāts, kuru abi parti neuzskatīja par slēgtu “uz mūžīgiem laikiem”. Vēl vairāk, stiprākais to nekad nebija domājis pildīt, nerunājot nemaz par tālāku vājākā interešu ievērošanu un atzīšanu. Bet vājākais pats, apzinādamies savu acumirkliġo nespēku, šo kompromisu neapšaubāmi varēja uzskatīt par ieguvumu ceļā uz savu tiesību pilnīgu atzīšanu.

Ir cits jautājums, vai no sabrukuma priekšvakarā esošās Vācijas vairs vajadzēja kaut ko lūgt vai prasīt. Bet tai laikā vēl nepavisam nebija nosakāms, kādos apstākļos izskanēs 2. pasaules kara pēdējais šāviens. Tāpat kā vēl šodien, pēc 10 gadiem, mēs nepavisam nevaram paredzēt, kāda izskatīsies pasaules karte, kad šī kara dalībnieces būs parakstījušas miera līgumus.

Bet Kurzemei tai laikā bija citi iebildumi pret tādā veidā nodibināto Nacionālo Padomi. Tā uzskatīja, ka N. P., ja tā pretendēja uz latviešu tautas un Latvijas valsts pārstāvniecību resp. valdības tiesībām, bija jārodas nevis kaut kur Drēzdenē vai Potsdamā, bet gan uz Latvijas zemes Kurzemē — Liepājā vai Kuldīgā. Ne jau lai gandarītu vēl brīvās Latvijas zemes stūrīša izmocītos iedzīvotājus, bet gan lai piešķirtu šim aktam ne tikai iekšpolitisku, bet arī starptautisku nozīmi. Kā no citētajiem dokumentiem redzams, tad par to ne aizkulisēs, ne oficiāli nemaz nav diskutēts. Rezultātā šim aktam nebija ne iekšpolitiskas, ne starptautiskas nozīmes.

Neko šai ziņā negrozīja divu “Kurzemes pārstāvju” aizvešana ar lidmašīnu uz Potsdamu, ne arī svinīgais akts Liepājas operā pēc N. K. locekļu ierašanās Kurzemē. Par daudz visur bija jūtama vācu režija.

Pēc svinīgās L. N. P. dibināšanas sapulces ģen. Bangerskis “Latvju Balss” līdzstrādniekam bija izteicies:

“Nupat sanākusi Latvijas Nacionālā Padome uzticēja man atbildīgo uzdevumu sastādīt Latvijas Nacionālo Komiteju, kas

turpmāk uzskatāma par latvju tautas suverenitātes pārstāvi un nesēju. Šīs komitejas nodibināšanās uzskatāma par visu latvju patriotu centieni un it sevišķi mūsu drošsirdīgo frontes cīnītāju varonības rezultātu.

Sakarā ar šo nozīmīgo notikumu Latvijas zemes pašpārvalde, kā vācu civilpārvaldes iecelts pārvaldības orgāns, Nacionālās Padomes sēdē paziņoja par savas darbības galīgu izbeigšanu.

Nacionālās Komitejas uzdevums ir atjaunot Latvijas brīvvalsts pārvaldes organizāciju, ko 1940. g. 17. jūnijā pārtrauca boļševiku iebrukums mūsu zemē.

Nacionālai Komitejai piekritīs kārtot mūsu tautas aktuālos jautājumus Kurzemē, kā arī ņemt dzīvāku līdzdalību mūsu bēgļu aprūpībā Vācijā. Jautājumu komplekss, ar kuru nāksies sadurties mūsu no ienaidnieka brīvajā Latvijas teritorijā, būs it sevišķi plašs, jo līdz ar Nacionālās Komitejas nodibināšanu ir paredzēts, ka vācu civilās pārvaldes ierēdņi Kurzemē pakāpeniski nodos savas administratīvās funkcijas Nacionālās Komitejas nozīmētiem latviešu ierēdņiem. Nevienam nav šaubu par to, ka darbs nebūs viegls, jo ienaidnieka spiediens uz Kurzemi joprojām ir liels, un tāpēc arī visas aizmugures dzīves kārtošanai un darbībai jānotiek apņēmībā stiprināt mūsu dzimtās zemes aizstāvju cīņas sparū.

Es esmu pārliecināts, ka, tēvijas mīlestības iedvesmoti, visi pie šī jaunuzbūves darba piesaistītie un vēl piesaistāmie darīs visu iespējamo, lai ar savu darbu un stāju attaisnotu mūsu frontes cīnītāju asins upurus, ko tie bez apstājas nes mūsu dzimtenes Latvijas galīgās atbrīvošanas sasniegšanai.”

Bet tās bija un palika tikai cerības, kas, Nacionālai Komitejai ierodoties Kurzemē, drīz vien arī izgaisa.

Kurzemes frontes tā laika virspavēlnieks ģen. L. Rendulics savā grāmatā “Gekämpft, Gesiegt, Geschlagen” Kurzemei veltītās nodaļas beigās raksta:

— Marta pēdējās nedēļās pie manis ieradās Rietumkurzemē jaunnodibinātās latviešu republikas prezidents ģenerālis Bangerskis. Es biju par visu to dzirdējis jau priekš dažām dienām un man atlika

Nacionālsociālistiskā Vācija beigu posmā 1945. gada maija sākumā.

Nacionālsociālistiskā Vācijas beigu posmā 1945. g. maija sākumā (svītrotajos apgabalos vēl atrodas vācu armijas).

tikai skumji nopūsties. Šis solis nāca divi ar pus gadus par vēlu. Arī Ukrainai un citiem okupētiem apgabaliem savā laikā varēja iecelt

Svinīgs akts Liepājas operā. No kreisās: 1) pulkv. R. Osis, 3) agr. J. Andersons, 4) virspavēlnieka v.i. ģen. Tomaški, 5) ģen. R. Bangerskis, 6) ģen. Bērends, 7) J. Mieziš, 9) pulkv.-ltn. R. Kociņš.

saprātīgas pašpārvaldes. Bet Himlers un politisko analfabētu kliķe ap viņu sapņoja tikai par hercogu troņiem austrumos un šādām domām neļāva pat parādīties. —

L. N. K. LOCEKĻI KURZEMĒ

L. N. K. prezidents ģen. R. Bangerskis Kurzemē ieradās 10. martā līdz ar daļu no viņa izraudzītajiem komitejas locekļiem: pulkv. R. Kociņu, majoru E. Stūpnieku, agr. J. Andersonu, J. Miezi un T. Zvejnieku. Ieradās arī paredzētais komitejas kancelejas direktors pulkv. A. Plensners un vēl pulkv. K. Tirzītis. Pēdējais vēlāk arī bija faktiskais kancelejas vadītājs. Īsi pirms viņiem Kurzemē jau bija ieradies SS-reihsfirera Himlera pilnvarnieks Kurzemē — SS

ģenerālis Bērends, un stājies reihskomisāra vietā par Kurzemes militārās pārvaldes vadītāju.

Tai pašā dienā ģen. Bangerskis aicināja pie sevis galveno latviešu iestāžu vadītājus, paziņoja par Nacionālās Komitejas nodibināšanos un iepazīstināja ar tās locekļiem. N. K. un tās prezidentu apsveica inž. J. Leimanis kā vecākais no klātesošiem iestāžu vadītājiem.

19. martā Liepājas operas telpās notika svinīgs N. K. godināšanas akts. Telpas dekorētas nacionāliem karogiem, ļaužu pārpildītas. Dominē dažnedažādākie formas tērpi. Arī sarunas dzirdamas vai vienīgi vācu valodā. Tas traucē. Tomēr brīdis svinīgs. Par galveno apsveicēju no latviešu puses bija paredzēts L. N. P. loceklis — Liepājas pilsētas galva inž. J. Bļaus, bet tā kā tas laikā neieradās, viņa vietā bija jāuzstājas otram N. P. loceklim — Evakuācijas štāba priekšniekam J. Niedram. Tam sekoja daudzu vācu civilās pārvaldes un armijas pārstāvju “apsveikumi”. Runas, runas — bezgala daudz skaistu un sološu vārdu.

“Par daudz skaisti, lai būtu patiesība”, teica kāda sarīkojuma dalībiece, uz mājām ejot.

Ka tiešām tā ir, to ģen. Bērends apbrīnojami vaļsirdīgi pateica jau 12. marta apspriedē: “Vairāk nekās nav noticis, kā pēc Vadoņa pavēles Himlers pārņēma civilo pārvaldi Kurzemē. Jums praktiski tas nav neko grozījis. Ka tautā radušās pārāk lielas cerības, tā nav mana, bet gan rožainās propagandas vaina.”

Tā arī visi N. K. turpmākie centieni pārņemt Kurzemes civilo pārvaldi savās rokās atdūrās kā pret sienu. Sekoja apspriede pēc apspriedes un tikai 1. aprīlī ģen. Bērends vismaz parakstīja un publicēja lakonisku dekrētu par “tiesību un pienākumu pārņemšanu uz Latvijas Nacionālo Komiteju”:

D e k r ē t s
par tiesību un pienākumu pārņemšanu uz
Latvijas Nacionālo Komiteju

1. §.

1) 1945. g. 20. februārī Potsdamā, Latvijas tautas pārstāvju sanāksmē dibinātai Latvijas Nacionālajai Komitejai ir tiesība pēc notikušās vienošanās ar mani izdot rīkojumus ar likuma spēku Kurzemes apgabalā.

2) Šie rīkojumi izsludināmi Latvijas Nacionālās Komitejas Vēstnesī vācu un latviešu valodās.

2. §.

Dekrēts stājas spēkā tūlīt.
Liepājā, 1945. g. 1. aprīlī.

Behrend
Reihsfirera SS- pilnvarnieks
un pilnvarotais ģenerālis Kurzēmē

Tam no ģen. Bangerska puses sekoja N. K. sastāva un darbības noteikumu publicēšana.

NACIONĀLĀS KOMITEJAS PREZIDENTA PAZIŅOJUMS par Latvijas Nacionālās Komitejas sastāvu

1. Pamatojoties uz Latvijas Nacionālā Padomē 1945. g. 20. februārī Potsdamā man piešķirtām pilnvarām, esmu izraudzījis Latvijas Nacionālās Komitejas locekļus — resoru vadītājus. Latvijas Nacionālā Komiteja darbosies sekojošā sastāvā:

Latvijas Nacionālās Komitejas prezidents — ģenerālis R. Bangerskis,

Latvijas Nacionālās Komitejas prezidenta vietnieks un kara lietu ģenerālsekretārs — virspulkvedis A. Silgailis,

Latvijas Nacionālās Komitejas prezidenta ģenerālpilnvarnieks
civillietās Vācijā un Vispārējo lietu ģenerālsekretārs — J.
Mieziņš,

Izglītības un kultūras lietu ģenerālsekretārs — virspulkvedis
V. Skaistlauks,

Iekšlietu ģenerālsekretārs — pulkv.-ltn. R. Kociņš,

Saimniecības lietu ģenerālsekretārs — agr. J. Andersons,

Sociālo un emigrantu lietu ģenerālsekretārs — mag. jur. Ād.
Šilde,

2. Virspulkveža V. Skaistlauka pašreizējās prombūtnes laikā
viņu atvietot uzdodu majoram E. Sūpniekam, bet mag. jur. Ad.
Šildes pašreizējās prombūtnes laikā viņu atvietot uzdodu pulkv.-
ltn. Kociņam,

3. Man tieši pakļauto resoru — Kontroles un Tieslietu
vadībai iecēju: majoru E. Stīpnieku — par ģenerālkontrolieri,
cand. jur. T. Zvejnieku — par ģenerālprokuru.

4. Lieku priekšā visiem ģenerālsekretāriem, ģenerālkon-
trolierim un ģenerālprokuru pāņņemt to civilpārvaldes nozaru
vadību, par kuru nodošanu Nacionālās Komitejas pārvaldīšanā
panākta vienošanās ar pilnvaroto ģenerāli Kurzemē.

Šis paziņojums stājas spēkā izsludināšanas dienā.

Liepājā, 1945. g. 2. aprīlī.

Ģenerālis R. Bangerskis,

Latvijas Nacionālās Komitejas prezidents

*

L. N. K. darbības noteikumi

Nacionālā komiteja 1945. g. aprīlī
pieņēmusi un Nacionālās komitejas
prezidents izsludina šādu iekārtu:

1. Latvijas Nacionālā Komiteja sastāv no Latvijas Nacionālās Komitejas prezidenta un sekojošiem viņa aicinātiem ģenerālsekretāriem: iekšlietu, saimniecības lietu, izglītības un kultūras, karalietu, vispārējo lietu, kā arī sociālo un emigrantu lietu ģenerālsekretāriātiem.

2. Pie Latvijas Nacionālās Komitejas prezidenta pastāv ģenerālprokurors, ģenerālkontrolieris, Tautas Palīdzība un Latvijas arodsavienība.

3. Latvijas Nacionālās Komitejas prezidents izrauga vienu no Latvijas Nacionālās Komitejas ģenerālsekretāriem par savu vietnieku. Viens no Latvijas Nacionālās Komitejas ģenerālsekretāriem pēc Latvijas Nacionālās Komitejas prezidenta norādījumiem izpilda ģenerālpilnvarnieka civillietās pienākumus Vācijā.

4. Pirmā pantā minēto ģenerālsekretāru un otrā pantā minētā ģenerālprokurora un ģenerālkontroliera pārziņai pakļauto iestāžu un to vadītāju kompetences attiecīgi noteiktas 1940. g. 17. jūnijā spēkā esošos likumos un tajos rīkojumos un noteikumos, kas izdoti pēc 1941. g. 1. jūlija, pie kam agrāko ministru un ģenerāldirektoru kompetences pāriet uz ģenerālsekretāriem resp. ģenerālprokuroru, valsts kontroliera — uz ģenerālkontrolieri, bet departamentu direktoru kompetences uz daļu direktoriem.

5. Kompetenču strīdus izšķir Latvijas Nacionālās Komitejas prezidents.

6. Darbības nozaru sadalījumu starp ģenerālsekretāriātiem noteic Nacionālās Komitejas prezidents.

Šī iekārta stājas spēkā izsludināšanas dienā.

Liepājā, 1945. g. 5. aprīlī.

Ģenerālis R. Bangerskis,
Latvijas Nacionālās Komitejas prezidents

Kurzemes pastmarkas (augšējā rinda). Sākot ar 1945. g. 20. aprīli, Liepājas pasts laida pārdošanā Vācijas (Deutsches Reich) pastmarkas ar virsiespiedumu KURLAND un mainītu vērtības apzīmējumu. Virsiespiedums izdarīts agr. - "Kurzemes Vārda" spiestuvē uz 1.245.000 četru vērtību markām:

- a) uz vienas - "Zulassungsmarkas" ar "putniņu":
 - 1) uz brūnās markas, uzspiežot arī skaitli 12 — 1.000.000 gab.;
- b) uz 3 pastmarkām ar Hitlera ģimetni:
 - 2) uz 10 Rpf melnibrūnās, mainot vērtību no 10 uz 6 — 75.000 gab.,
 - 3) uz 5 Rpf zaļās, mainot vērtību no 5 uz 6 — 45.000 gab.,
 - 4) uz 20 Rpf kobaltzilās, mainot vērtību no 20 uz 6 — 125.000 gab.

Vidējā rindā vācu okupācijas laika pastmarkas ar virsiespiedumu OSTLAND. Apakšējā rindā Vācijas pastmarkas (Deutsches Reich, Grossdeutsches Reich).

Bet praktiski Kurzemes pārvaldē nekas nemainījās. Bijušie reihskomisariāta ierēdņi novilkā savu brūno partijas uniformu un pārvērtās par Himlera pilnvarnieka ģen. Bērenda ierēdņiem Vērmahta uniformās. Vienīgi majoram Stīpniekam izdevās pārņemt

Kurzemes apstākļos mazsvarīgās izglītības, kultūras, preses, cenzūras un propagandas lietas, J. Miezim — finanču kasi, budžeta un nodokļu lietas un iegūt piekrišanu Latvijas bankas atjaunošanai un T. Zvejniekam — civilās tiesas (atskaitot militārus un politiskus nodarījumus). Pavisam neveicās pulkv. Kociņam ar iekšlietu un Andersonam ar saimniecisko lietu pārņemšanu. Palika arī ne tikai vācu lauksaimniecības vadītāji apriņķos un pagastos, bet apriņķu vecākos pat pakļāva militārām iestādēm.

Tā šī Potsdamas komitejas lieta turpinājās, neradot nekādas faktiskas pārmaiņas zemes pārvaldē. Radās viena nesaprašanās un pārprašana pēc otras, visādi Potsdamā pieņemto lēmumu “iztulkojumi” no vienas un otras puses, līdz beidzot ģenerālim R. Bangerskim tas apnika un viņš kopā ar Vispārējo lietu ģenerālsēkretāru J. Miezi 6. aprīlī aizbrauca atpakaļ uz Vāciju protestēt Vācijas valdībai, ka Potsdamā tā nav bijis domāts, kā to ģen. Bērends un tā ļaudis Kurzemē iztulko.

Par saviem vietniekiem Kurzemē ģen. Bangerskis atstāja: Nacionālā Komitejā — J. Andersonu un Leģiona ģenerālspektora štābā — pulkv. Lasmani.

Drīz pēc tam uz Vāciju aizbrauca arī ģen. Bērends, atstājot par savu vietnieku SS galvenās pārvaldes sakaru virsnieku ģen. Milleru (Müller).

Līdz ar to N. K. faktiski savu darbību Kurzemē bija izbeiguši un nākošās dienas sēdē Kurzemē atlikušie komitejas locekļi bija spiesti atzīt, ka valdības vietā komiteja ir kļuvusi tikai par padomdevēju orgānu vācu pārvaldei. Vienojās tomēr nepārtraukt izveidot savu resoru organizatorisko uzbūvi un personālo sastāvu pēc Latvijas brīvvalsts parauga. Šai ziņā arī paveica diezgan daudz.

10. aprīlī Kurzemi atstāja arī pulkv. A. Plensners un Evakuācijas pārvaldes priekšnieks J. Niedra.

KURZEMES TAUTAS PADOME UN PAGAIDU VALDĪBA

Tāds politiskais stāvoklis ilga līdz 2. maijam, kad latviešu sabiedriskie darbinieki atzina, ka pienācis laiks aktīvi un atklāti iestāties par Latvijas suverenitātes atjaunošanu. Par to jau kopš oktobra mēneša bija vairākkārt debatēts šaurākās sanāksmēs. Sākumā apsvēra domu, ka iniciatīva jāuzņemas Tautas Palīdzības padomei kā vienīgajai centrālajai un pie tam vēl legālajai latviešu organizācijai. Šo nodomu tomēr nācās atmest, jo izrādījās, ka no gandrīz 30 TP padomes locekļiem Kurzēmē uzturējās tikai 4 vai 5. Tad aprīļa beigās sapulcējās kalpakieši un nolēma uzņemties iniciatīvu sabiedriskās domas noskaidrošanai par Tautas Padomes sasaukšanu. Tie no sava vidus pilnvaroja kapt. A. Bulli, kapt. A. Skrēberu un redaktoru A. Kroderu sākt aktīvu darbību šai virzienā.

Kalpakiešu pārstāvji vispirms noskaidroja agrāko politisko partiju, pašvaldību un sabiedrisko organizāciju pārstāvju domas. Tie visi kalpakiešu iniciatīvu uzņēma ļoti atsaucīgi. No politiskajām partijām aktīvu līdzdalību apsolīja Zemnieku savienība, Sociāldemokrāti, Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija, Demokrātiskais centrs un Nacionālā apvienība. Neviena no partijām neprasīja sev kaut kādas privilēģijas vai agr. Saeimas "spēku samēra" ievērošanu. Arī pašvaldību un sabiedrisko organizāciju pārstāvjiem nebija nekādu pretenziju uz locekļu skaitu. Kaut kādu pretenziju pieteikšanu, pat diskutēšanu par tām uzskatīja par situācijai neatbilstošu un mazsvarīgu lietu. Vienīgi sazināšanās ar ārpus Liepājas dzīvojošiem sagādāja grūtības un laika zaudējumu.

3. maijā Liepājā sapulcējās arī latviešu korporāciju (P! K!) pārstāvji un vienbalsīgi nolēma atbalstīt un aktīvi piedalīties Tautas Padomes dibināšanā un darbā. Sanāksme pilnvaroja šīs grāmatas autoru to paziņot kalpakiešu iniciatoru grupai un vienoties par aktīvās līdzdalības praktiskajām detaļām un vajadzības gadījumā nominēt P! K! apvienoto korporāciju pārstāvjus Tautas Padomē. Turpmāko

Pulkv. R. Osis.

sarunu rezultātā Tautas Padome kā P! K! apvienoto korporāciju pārstāvji piedalījās 3 locekļi.

Tā kā situācija bija ļoti kritiska, kas prasīja tūlītēju rīcību, nenogaidot Tautas Padomes sanākšanu, iniciatoru grupa paplašinātā sēdē 2. maijā nolēma nekavējoties dibināt Latvijas Republikas pagaidu valdību un pilnvaroja pulkv. R. Osi* un agr. J. Andersonu stāties sakaros ar Kurzemes vācu armiju grupas virspavēlnieku un noskaidrot eventuālo Vērmahta nostāju.

Nākošās dienas, 3. maija, apspriedē, kurā oficiāli piedalījās arī Nacionālās Komitejas pārstāvji, vienojās, ka L. K. N. jālikvidējas un vienbalsīgi uzaicināja pulkv. Robertu Osi uzņemties pagaidu valdības sastādīšanu. Apspriedē pulkv. Osis un agr. Andersons bija ieradušies tieši no frontes, kur tie kādā mežā pie Kuldīgas bija satikušies ar frontes virspavēlnieka sevišķu uzdevumu virsnieku un norunājuši

* Pulkv. R. Osi marta vidū VI korpusa komandieris ģen. Krīgers uz ģen. Bangerska lūguma pamata atbrīvoja no 2. latv. pulka komandiera pienākumiem un iecēla savā štābā par sakaru virsnieku starp ģen. Bērendu un ģen. Bangerski.

apmeklēt virspavēlnieku 5. maijā, informējot sev. uzd. virsnieku arī par apmeklējuma iemeslu.

4. maijā pulkv. R. Oša sastādītā Latvijas pagaidu valdība sapulcējās uz savu pirmo sēdi, kurā pulkv. R. Osis ziņoja, ka sastādījusies pagaidu valdība šādā sastāvā:

Ministru prezidents un Ārlietu min. — pulkv. R. Osis,

Min. prezid. vietnieks un Lauksaimn. min. — agr. J. Andersons,

Iekšlietu ministrs — pulkv. R. Kociņš,

Izglītības ministra v.i. — maj. E. Stīpnieks,

Finanču ministra v.i. — L. Klarks,

Tirdzn. un rūpn. ministrs — inž. A. Bulle,

Sabiedrisko lietu ministrs — red. A. Kroders,

Tautas labklājības ministrs — N,

Tieslietu ministrs — T. Zvejnieks,

Satiksmes ministra vieta vakanta.

Pagaidu valdība šai sēdē nolēma nekavējoties 1) sasaukt Tautas Padomi, kas dotu legālu pamatu pagaidu valdībai, un 2) izstrādāt memorandu Rietumu sabiedrotajiem un to ar sevišķu sūtni (kapt. A. Skrēberu) sūtīt caur Zviedriju Rietumu sabiedroto valdībām.

Pateicoties Kurzemes latviešu lielajai vienprātībai, īsā laikā arī izdevās nodibināt Tautas Padomi ar 73 locekļiem, kuru vidū bija: 12 karavīru pārstāvji, 26 lauksaimnieku, strādnieku, amatnieku, kooperātoru u.c. saimniecisko darbinieku pārstāvji, 21 zinātnieku, rakstnieku u.c. kultūras un brīvo profesiju darbinieku pārstāvis un 14 valsts un pašvaldību darbinieku pārstāvji. Pēc politiskajiem nogrupējumiem Tautas Padomē bija 7 Zemn. s-bas, 5 Nacionālās Apvienības un Kristīgo nac., 3 sociāldemokrātu, 3 centra partiju, 3 latgaliešu partiju un 2 Jauns, un sīkgruntn. partijas locekli, pārējie bezpartejiski. No kādreizējiem Saeimas deputātiem Tautas Padomē bija tikai divi, abi sociāldemokrāti (vairāk to Kurzemē nebija). Viens no viņiem bija arī pag. valdībā par Tautas labklājības ministru.

Pirmo Tautas Padomes sēdi izziņoja uz 8. maiju Liepājā, bet tā kapitulācijas dēj vairs nevarēja notikt. Pa ceļam uz Liepāju 7.

maijā Kuldīgā sapulcējās atsevišķā sēdē Ventspils, Talsu, Tukuma un Kuldīgas apriņķos dzīvojošie Tautas Padomes locekļi un vienbalsīgi nolēma atzīt: 1) Latvijas suverenitāti par atjaunotu, 2) Liepājā nodibināto Latvijas pagaidu valdību ar ministru prezidentu pulkv. R. Osī par vienīgo likumīgo izpildvaru Latvijā.

5. maijā pulkv. R. Osis un agr. J. Andersons apmeklēja frontes virspavēlnieku. Šai apspriedē no vācu puses piedalījās arī ģen. Bērenda vietnieks SS ģenerālis Millers. Uzmanīgi noklausījies paziņojumu par Latvijas pagaidu valdības nodibināšanos, frontes virspavēlnieks paziņoja: “Es par tādām lietām negribu neko dzirdēt un arī pieņemu, ka neesmu neko dzirdējis. Es esmu frontes komandieris, kuram jāvada militārās operācijas, un necietīšu nekādas akcijas, kas event. var apdraudēt frontes aizmuguri. Ja tomēr kaut kas tamlīdzīgs notiks, es jūs visus likšu pakārt. Bez tam man nav ne tiesību, nedz arī vēlēšanās izšķirt politiskus jautājumus... Bet pagaidait pāris dienas, es sazināšos ar lieladmirāli Dēnicu, viņam ir arī kontakts ar sabiedrotiem...” Bet SS ģenerālis Millers uz paziņojumu atsaucās labvēlīgi un izteica pārliecību, ka arī Himlers necels pret to iebildumus. Bez tam Millers vēl apjautājies — ko Latvijas pagaidu valdība darīs, ja vācieši nāktu ar priekšlikumu visu Kurzemes armiju pakļaut latviešu virspavēlniecībai, piebilstot vēl, ka apbruņojuma armijai netrūks ilgākam laikam.

Pēc delegātu atgriešanās Liepājā tās pašas dienas sēdē pagaidu valdība nolēma: 1) pieņemt varbūtējo vācu priekšlikumu par Kurzemes armiju pakļaušanu latviešu virspavēlniecībai, 2) paziņot atklātībai par pagaidu valdības nodibināšanos, 3) visus latviešu karavīrus, lai kur tie atrastos un kādas valdības rīcībā, pārņemt Latvijas pagaidu valdība, liekot pārtraukt kara darbību, izņemot gadījumus, ja tiek apdraudēta Latvijas zeme; 4) paziņot, ka latviešu līdzdalība okupācijas varu iestādēs laikā no 1940. g. 17. jūnija līdz 1945. g. 5. maijam ne katreiz uzskatāma par nodevību pret tautu.

Trešais lēmums bija domāts mūsu karavīru aizsardzībai un neatkarīgas Latvijas armijas radīšanai. Pirmo soli šai virzienā spēra, pieprasot, lai vācieši kapitulācijas gadījumā 19. divīziju pārceļ

uz Vāciju. Ceturtais lēmums bija domāts mūsu tautas dzīvā spēkā saglabāšanai, pasargājot to no denunciacijām un pašapkarotānās. Par pagaidu valdības nodibināšanos Liepājas radiofons paziņoja 6. maijā.

Vispār pēdējo dienu notikumi ārpusaulē Kurzemei nāca pilnīgi negaidīti. Tik strauju vācu varenības galu neviens nebija gaidījis. Jaunā pagaidu valdība bija neapskaužamā stāvoklī. Un šodien, pēc desmit gadiem, var tikai apbrīnot tās locekļu aukstasinību un mieru, ar kādu tie veica savus pienākumus šais kritiskajās dienās.

... ja väikseid...
... ja väikseid...
... ja väikseid...

Väike...
... ja väikseid...
... ja väikseid...
... ja väikseid...

... ja väikseid...
... ja väikseid...
... ja väikseid...

... ja väikseid...
... ja väikseid...
... ja väikseid...

... ja väikseid...
... ja väikseid...
... ja väikseid...

PĒDĒJĀS DIENAS PIRMS KAPITULĀCIJAS

VĀCU ARMIJAS KAPITULĒ

Dziļa satraukuma un baigu nojautu pārņemta Kurzeme sekoja Vācijas sarunām ar sabiedrotajiem par kapitulāciju. Vai tiešām arī Kurzeme kapitulēs boļševikiem un veltas būs bijušas 7 mēnešu cīņas un lielie upuri? Tam neviens negribēja ticēt. Tādēļ līdz pašam kapitulācijas brīdim vēja spārnēm visā Kurzemē, sevišķi Liepājā, cirkulēja baumas gan par angļu, gan zviedru flotes tuvošanos, gan par cīņas turpināšanu latviešu vadībā. Bet 7. maija vakarā kurzemnieku gaišā cerība un drošā pašārvība nākotnei izgaisa kā ziepju burbulis. Arī Kurzeme kapitulēja!

Tagad zināms, ka pēc Hitlera nāves vācu ģenerālštābā ir bijis nodoms nekavējoties pārtraukt kara darbību pret rietumu sabiedrotiem, lai tad ar atlikušajiem spēkiem, apm. 2.000.000 vīriem, vērstos pret boļševikiem. Reizē ar to bija nodoms evakuēt Kurzemi, lai tur saistītās divīzijas atbrīvotu operācijām pašas Vācijas aizstāvēšanai. Ja ar rietumu sabiedrotajiem tomēr neizdotos panākt separātu miera līgumu, tad ar Kurzemes evakuāciju būtu vismaz panākta tur stacionēto armiju pasargāšana no krišanas boļševiku gūstā.

Ir daudz liecību, kas apstiprina, ka angļi šim vācu nodomam nav pretojušies. Tādēļ arī lieladmirālim Dēnicam jau 4/5. maijā izdevās panākt kara darbības pārtraukšanu ar feldmaršala Montgomerija vadītajiem angļu spēkiem. Tāpat labvēlīgi uz šiem vācu centieniem skatījies amerikāņu spēku virspavēlnieka ģenerāļa Eizenhauera

štāba priekšnieks ģen.-ltn. Bēdels Smits, bet pilnīgi noraidošs bijis pats virspavēlnieks, tagadējais ASV prezidents ģen. Eizenhauers. Tas pieprasījis beznoteikumu kapitulāciju vienlaicīgi pret visiem sabiedrotajiem — t. i., arī pret krieviem.

Par šīm vēsturiskajām vācu ģenerālštāba priekšnieka ģen. Jodla sarunām ar amerikāņu virspavēlniecību 1945. g. 6. maijā, Reimsā, liecina vācu ģenerālštāba kapt. Joahims Šulcs savā dienas grāmatā “Die letzten 30 Tage”.

6. maija pēcpusdienā ģen. Jodls sarunās ar ģen. Bēdelu Smitu izteica sekojošu vācu viedokli:

1. Lieladmirāļa ieskats:

a) Cik ātri iespējams, izbeigt karu;

b) Paturēt pēc iespējas lielāku skaitu vācu cilvēku vāciskumam un glābt viņus no boļševisma.

2. Tūlītējai kapitulācijai no mūsu puses nav nekādu šķēršļu:

a) Kanālu salās un Atlantika nocietinājumos;

b) 7. armijas atlikumam, kas tur fronti pret amerikāņu armiju;

c) Norvēģijā;

d) Krētā, Rodosā un Milosā, ja tur atrodas angļu un amerikāņu vienības.

3. Citādā situācijā ir Kurzeme, Vislas grīva un armiju grupas:

Lērs — 400.000, Rendulics — 600.000, Šerners — 1.200.000.

Šo armiju kapitulācija pārvērš par vergiem ne tikai karavīrus, bet arī šo armiju grupu aizsardzībā esošos vācu iedzīvotājus.

Bet Eizenhaueram bija tikai viena atbilde: beznoteikumu kapitulācija pret visiem sabiedrotajiem vienlaicīgi, un Vācija bija spiesta kapitulēt un nolikt ieročus arī pret boļševikiem, neskatoties uz to, kādas sekas tas izraisīs ne tikai Vācijai, bet visai Eiropai. Šīs sekas arī mēs visi labi zinām.

Kurzemes armiju grupas štāba priekšnieks ģen. Ferčs 3. maijā, atgriežoties no sava lidojuma uz vācu ģenerālštābu Flensburgā,

pārveda sīkus norādījumus paredzētajai armiju evakuācijai. Kurzemi atstājot, bija jāņem līdzi visi vieglie ieroči, bet viss pārējais kara materiāls jāatstāj uz vietas un jāiznīcina. Visiem lietojamiem kuģiem bija dots rīkojums doties uz Liepājas un Ventspils ostām, lai uzņemtu vispirms 18. armiju un pēc tam 16. armiju. Pēdējai vajadzēja segt atkāpšanos. Kurzemes armijas grupas virspavēlniecībai bija piešķirta operāciju brīvība galvenās kaujas līnijas paturēšanai ap Liepāju un Ventspili evakuācijas uzdevuma veikšanai.

Gen. Ferčs arī informēja par Dēnīca pūlēm panākt atsevišķu miera līgumu ar rietumu valdībām, lai austrumos pretotos pēc iespējas ilgāk. Viņš ziņoja arī, ka vācu ostās nav pietiekamu ogļu krājumu lielajiem kuģiem braukšanai uz Kurzemi. Tādēļ ar brigādenfirera Šellenberga starpniecību risinoties sarunas vajadzīgā ogļu daudzuma iegūšanai no Zviedrijas.

Bet tikko bija iesāktas atrašanās kustības, no Flensburgas telegrāfiski ziņoja, ka Zviedrija atsakās ogles dot. Tā neveiksni cieta Dēnīca nodoms glābt Kurzemes armijas no boļševiku gūsta.

Nav zināms, vai ģen. Ferčs 3. maija sarunās ir informējis adm. Dēnīcu arī par Kurzemes virspavēlnieka pēdējām sarunām ar Latvijas pagaidu valdības pārstāvjiem.

3. maijā uz Kurzemi atlidoja arī vācu ģenerālštāba pārstāvis pulkv.-ltņ. G. de Mežjērs (Maiziere). 9. maijā, atgriežoties ģenerālštābā, viņš Kurzemes cīnītāju garastāvokli raksturojis kā ļoti drūmu, bet disciplinētu. Kurzēmē atrodies 230.000 karavīru.

Pēc Zviedrijas noraidošās atbildes vācu jūras spēkiem cits nekas neatlika, kā, cik kurināmais atļāva, sūtīt uz Kurzemi mazākos kuģus, lai pārvestu dzimtenē vismaz daļu karavīru. Izšķīrās pārvest visus ievainotos, 1. un 14. rezerves divīziju un no pārējām divīzijām pa vienam virsniekam un 125 karavīriem, ģimeņu tēviem, no katras.

Mīnu laivas, prāmji, zvejas kuteri, tenderi, buru laivas un ātrlaivas 8. maija pēcpusdienā uzņēma Liepājā 20.000 un Ventspilī 7.000 karavīrus. Pēdējais vācu flotes kuģis Liepājas ostu atstāja plkst. 8 vakarā. Beigās, kad flote bija izbraukšanas gatavībā, šais pilsētās sabruka arī karavīru disciplīna. Bailes no boļševiku gūsta un ilgas pēc

dzimtenes spieda virsniekus un kareivjus doties jūrā mazās laiviņās un citās nepiemērotās peldošās ierīcēs. Daļu no šiem karavīriem jūrā uzņēma kuģi, citi sasniedza Zviedriju (tos gan zviedri vēlāk izdeva boļševikiem), bet daļa pazuda bez vēsts.

Bez kuģiem no Norvēģijas ieradās arī vēl 35 Junkersa transporta lidmašīnas "Ju-52" un nolaidās Grobiņā, lai uzņemtu ievainotos. 32 no tām atceļā uz Vāciju notrieca boļševiku gaisa spēki un tikai 3 sasniedza gala mērķi.

7. maijā Kurzemes armiju grupas virspavēlnieka v. i. ģen. Hilperts saņēma Dēnica valdības vispārējo kapitulācijas pavēli ar norādījumu pašiem uzņemt sakarus ar krieviem un vienoties par kapitulācijas norisi. Tai pašā dienā ģen. Hilperts radio-telegrafiski sazinājās ar boļševikiem un piedāvāja Kurzemes armiju grupas kapitulāciju. Bet krievi pieprasīja, lai ģen. Hilperts ar 16. un 18. armijas komandieriem un visiem pārējiem komandējošiem ģenerāļiem padodas gūstā pirms kapitulācijas noteikumu paziņošanas. To Hilperts arī izpildīja un kopā ar citiem ģenerāļiem smagajā mašīnā ar baltu karogu pārbrauca pie krieviem.

No šī brīža Kurzemes armiju vadību uzņēmas štāba priekšnieks ģen. Ferčs. Tā uzdevumā kapitulācijas noteikumus saņemt devās ģen. Rausers. Pēc 6 stundu ilgām sarunām ar krieviem ģen. Rausers atzina kapitulācijas noteikumus par neizpildāmiem un atteicās atgriezties ar tiem armiju grupas štābā Pelčos. Tad krievi apsoltījās sazināties ar Maskavu, lai iegūtu piekrišanu noteikumu mīkstināšanai. Tā sarunas ievilkās vēl naktī no 8. uz 9. maiju. Beidzot krievi noteikumus mazliet mīkstināja un ģen. Rausers 9. maija rītā atgriezās Pelčos.

Jau tanī pašā naktī krievi visā frontē iesoļoja Kurzemē. No sākuma viņi maz interesējās par vācu vienībām, ja daudz, tad lai dabūtu kādu pulksteni. Vēlāk tām noteica sapulcēšanās vietas, no kurām tās kolonnās pārveda uz gūstekņu nometnēm Rīgas-Bauskas rajonā. Pāvilostu, Aizputi, Skrundu, Liepāju, Saldu, Sabili, Kandavu un Tukumu boļševiki okupēja 9. maijā, bet atlikušo Kurzemes daļu ar Kuldīgu, Ventspili un Talsiem — 10. maijā. Arī virspavēlniecības štābā Pelčos pie Kuldīgas krievi ieradās tikai 10. maijā.

Latviešu 19. divīzija jau dažas dienas iepriekš bija atvilkta frontes tuvākā aizmugurē un karavīriem bija atļauts doties, kurp vēlas. Lielākā daļa aizgāja Kurzemes mežos, kur tie — viens agrāk, otrs vēlāk — krita boļševiku rokās. No frontes karavīriem izglābties ir laimējies tikai dažiem desmitiem.

*

Kāds vācu virsnieks 8. maija vakarā savā pēdējā vēstulē no Liepājas raksta tēvam Hanoverā*:

— Līdz vakardienai cerējām, ka mēs visi ar kuģiem tiksim uz Vāciju, lai tur turpinātu cīņu pret boļševikiem. Pirms 3 dienām, 5. maijā, saņēmām slepenu mutisku ziņojumu no mūsu virspavēlnieka ģen. Hilperta, ka lieladmirālis Dēnics uzņēmis sakarus ar rietumu sabiedrotiem, lai slēgtu mieru rietumos, bet austrumos turpinātu cīņu. No Liepājas un Ventspils ostām mūsu armiju grupu pārvedīs uz Elbu tālākai cīņai. 6. maijā neuzkrītoši bija jāiznīcina viss pieciešamais. Grobiņā novietotajam korpusam vajadzēja aizsargāt Liepājas cietoksni, kamēr mēs tiekam pārvesti.

Jau 1944. g. bija sagatavoti aizsprosti, kas mūsu karaspēka vienībām atvieglotu atkāpšanos līdz jūras krastam, ja Vadonis to pavēlētu. Mēs ticējām jaunam ierocim, līdz nebijām saņēmuši ziņu par Vadoņa nāvi. Vadoņa nāves ziņa nozīmēja rūgtu vilšanos un beigas mūsu cerībām. Bet, kad saņēmām 5. maija ziņojumu, smēlāmies no tā atkal jaunas cerības un apzinājāmies savu izturību.

Vari iedomāties, cik liela bija mūsu vilšanās, kad mums paziņoja, ka visas mūsu armijas kapitulē un arī mūsu armiju grupai jāvienojas ar boļševikiem par armiju grupas ieroču pārņemšanu. Kara flote ir atsūtījusi no Dancigas liča dažus kuģus, ar tiem aizvedīs 11. kājnieku un 14. tanku divīziju. Viņi bija mūsu “ugunsdzēsēji” un vienmēr atradās kauju degpunktos. Viņi to ir pelnījuši. Katra no pārējām divīzijām drīkst izraudzīt dažus virsniekus un 125 kareivjus, sevišķi ģimeņu tēvus, pārvešanai uz dzimteni. Ari visus ievainotos

* Jurgen Thorwald — “Das Ende an der Elbe”, 271. lpp.

pārvedīs. Viss norit bez panikas, ar disciplīnu, kādā mēs visu laiku cīņā pastāvējām un vēl šodien neesam uzvarēti. Mēs esam savu pienākumu veikuši tā, kā vācu karavīram tas pienākas — ja tas vajadzīgs, arī līdz rūgtajam galam.

Mēs nezinām, kā Vadonis ir kritis. Mēs nezinām, kas pēdējās nedēļās noticis dzimtenē. Mēs zinām tikai to, ka esam cīnījušies pret boļševismu, kas šodien nav tikai mūsu ienaidnieks vien, bet gan visas Eiropas ienaidnieks. Mēs esam viņa paradīzi redzējuši tā, kā neviens pirms mums. Tāpēc mēs zinām, par ko esam cīnījušies ... —

LIESMĀS PALIEK DZIMTENES KRASTS

Pirmo neoficiālo ziņojumu par Kurzemes kapitulāciju no vācu virspavēlniecības saņēma Leģiona ģenerālinspektora vietnieks pulkvedis Lasmanis 7. maija vēlā vakarā. Oficiālais paziņojums par kapitulāciju sekoja tikai otrā dienā plkst. 14.

Jau 7. maijā pulkv. Osis un pulkv. Lasmanis bija ieguvuši Liepājas apg. komandanta SS brigādenfīrera un policijas ģenerāla Mellera (Möller) un flotes komandiera admirāļa Arenvalda piekrišanu kapitulācijas gadījumā evakuēt no Liepājas 250 leģiona un latviešu civilo iestāžu darbiniekus un iespējamo skaitu arī no Ventspils. Pašu latviešu rīcībā nebija nekādu jūras transporta līdzekļu. Pat visas zvejnieku laivas kā Liepājā, tā visā Kurzemes piekrastē jau labi sen atpakaļ bija pārņēmuši vācieši. Tomēr blakus šim solījumam Liepājas pils. galvām J. Blauam un agr. J. Andersonam ar Liepājas zvejnieku apvienības priekšnieka Strazda palīdzību bija izdevies sagādāt arī dažas zvejnieku motorlaivas. Bet, kā jau tas parasts tādos haosa brīžos, visas iespējas tomēr netika izlietotas. Pat no vācu puses dotā iespēja netika pilnībā izmantota, tā kā atļauto 250 cilvēku vietā no Liepājas ar vācu kuģu flotili izbrauca tikai nepilns simts, turklāt lielākā daļa šo iespēju bija sagādājusi pati. Maksimāli iespējamo evakuāciju izvest traucēja arī smagie terora uzlidojumi Liepājai

un Ventspilij 8. maija pusdienā, kad boļševiki zemos lidojumos, neskatoties uz efektīvo vācu zenītieroču aizsardzību, vairākas stundas abas pilsētas apmētāja bumbām un apšaudīja ložmetējiem.

Nezinot, ka pēdējā brīdī varēs aizbraukt ar kuģiem, visi, kam bija iespējams, devās uz Pāvilostu vai Ventspili, cerībā no turienes aizkļūt uz Zviedriju. Daļa arī bēga uz lauku sētām un mežiem, bet lielākā daļa bija spiesta palikt Liepājā. Kā vieni, tā otri bija pārliecināti, ka visā drīzumā starp rietumu sabiedrotajiem un boļševikiem sāksies bruņots konflikts, kam sekos drīza atbrīvošana. Šī ticība neizbēgamam konfliktam deva palicējiem spēku nezaudēt pašsavaldīšanos un drosmi saņemt nenovēršamo.

*

8. maija rītā plkst. 10 Liepājā uz savu pēdējo sēdi dzimtenē sapulcējās pagaidu valdība pulkv. R. Oša vadībā. Sēdē piedalījās visi valdības locekļi, izņemot vienu, un daži iestāžu vadītāji, starp tiem arī šīs grāmatas autors. Sēdē pulkv. Osis ziņoja, ka nav vairs šaubu, ka arī Kurzemes armiju virspavēlnieks nolēmis paklausīt Dēnica valdības kapitulācijas pavēlei, kaut gan virspavēlnieka oficiāla paziņojuma par Kurzemes armiju kapitulāciju vēl nav. Nav izdevies panākt 19. divīzijas pārvešanu uz Vāciju kuģu trūkuma dēļ. Saņemts vienīgi solījums pārvest ievainotos. Vēl pāris dienas atpakaļ vācieši pat atteikušies atcelt aizliegumu civiliedzīvotājiem doties uz Zviedriju, to varēšot darīt tikai eventuālās kapitulācijas gadījumā. Panākts solījums, ka kapitulācijas gadījumā atbrīvos visus apcietinātos, kas arī jau vakar izpildīts. Agr. Andersons ziņoja, ka apm. 70 cilvēkiem ir sagādāta iespēja kapitulācijas gadījumā atstāt Liepāju ar zvejnieku laivām.

Visi sēdes dalībnieki ir vienies prātis par to, ka nav vairs nekādas iespējas aizsargāt Kurzemi pret boļševiku iebrukumu un līdz ar to nav iespējas turpināt pagaidu valdības darbību. Domu dažādība izpaužas vienīgi jautājumā, vai atstāt Kurzemi jau šodien pirms kapitulācijas spēkā stāšanās, vai mēģināt pēc kapitulācijas sasniegt Vāciju pa

zemes ceļu cauri Lietuvas un Austrumprūsijas mežu masīviem, jeb mēģināt laivās sasniegt Vāciju vai tikai Zviedrijas teritoriju — Gotlandes salu. Pulkv. Osis paskaidro, ka viņš ar pulkv. Lasmani centīsies nokļūt Vācijā, kur atrodas laba daļa latviešu karavīru. Pārējie vienojas par zvejnieku laivu izmantošanu pārklāšanai uz Zviedriju un vienojas to darīt pašā pēdējā brīdī.

Uzdod pulkv. Tirzītim informēt par to visu latviešu iestāžu vadītājus un ievākt informāciju par eventuālo prombraucēju skaitu, reizē, atkarībā no pieteikušos skaita, noteicot katrai iestādei iespējamo vietu skaitu. Ja nekas negrozītos, aizbraukšanas stundu noteic ar krēslas iestāšanos — plkst. 19 no Zvejnieku ostas.

Pulkv. Osis pateicas visiem par ciešo sadarbību un gatavību uzpurēties latviešu tautas taisnās lietas labā. Ar to arī pēdējā pagaidu valdības sēde ir beigusies un tās dalībnieki, drūmu domu mākti, klusu izkļīst.

Pagaidu valdība 8. maija vakarā Liepāju atstāja gandrīz pilnā sastāvā. Dzimtenē palika tikai viens tās loceklis. No Tautas Padomes 73 locekļiem brīvībā izkļuva tikai 26 — uz Zviedriju 20 un uz Vāciju 6.

*

Pēc sēdes eju atpakaļ uz TP galveno pārvaldi. No turienes daļa darbinieku jau “pazuduši” acīmredzot lai dotos uz mežu, vai vienkārši, lai mēģinātu pirmās pēckapitulācijas dienas pārļaut uz laukiem. No palikušajiem septiņiem četri atsakās atstāt dzimteni, vienalga kāds liktenis arī tos nepiemeklētu.

Drīz sākas boļševiku uzlidojums. Boļševiku lidmašīnas masveidīgi uzbrūk pilsētai, met bumbas un zemlidojumos ar ložmetējiem apšauda namus. Vācu aizsardzība vairs nedarbojas tik iespaidīgi, to jūt uzbrucēji un vairāk kā stundu turpina virs pilsētas savu nāves deju.

Pēc uzlidojuma steigā sakārtoju līdzņemamos dokumentus un dodos vēl pēdējo reizi uz dzīvokli paņemt dažus sīkumus, jo pieteikts nekādas mantas līdzī neņemt.

Pilsēta ir kā izmirusi, reti redz kādu steidzīgi ejam. No Leģiona ģenerālinspektora štāba izbrauc cilvēkiem un mantām piekrauta smagā mašīna. Tā kāda virsleitnanta vadībā dodas uz mežu. Atpakaļnākot ap plkst. 17 ieeju vēlreiz štābā un pag. valdības kancelejā, kas iekārtota agr. TP telpās Kūrmājas prosp. 16, 1. stāvā. Tur viss tukšs un kluss. Pēc brītiņa ienāk arī pulkv. Kociņš un vēl kāds virsnieks. Bet mums nav te vairs ko darīt un dodamies atpakaļ uz ielas.

Pulkvedis, izgājis pa vārtiņiem uz ielas, apstājas un rāda ar roku pāri ielai uz vācu komandantūru: "Redziet, tur jau stāv puķķīši!" Neticīgi paskatos, tiešam tie tur stāv. Ejam gabaliņu kopā uz jūras pusi. Pie TP pulkvedis nogriežas pa labi un nesteigdamies aiziet uz ostas pusi. Es ieeju Tautas Palīdzībā.

Tur mani jau gaida atlikušie darbinieki un kapt. A. Bulle, kapt. A. Skrēbers un redaktors A. Kroders, lai kopīgi dotos uz ostu. Līdz pus 7 vēl gaidām kādu zenīartilērijas karavīru, kas pēcpusdienā piezvanījis un izteicis vēlēšanos pievienoties mūsu grupīnai. Bet viņš neierodas. Tieši pus 7 pieci vīrieši un divas sievietes atstājam Tautas Palīdzību un uzsākam ceļu pretim nāvei vai brīvībai!

Pie ieejas zvejnieku ostā vēl stāv vācu sardze, bet tā mūs neaiztur. Ostā paredzēto 70 cilvēku vietā salasījušies apm. 200 cilvēku, bet laivu vēl nav. Tos, kas atnākuši agrāk, starp tiem arī pulkv. Kociņu, uzņēmis kāds vācu kuģis un tie aizbraukuši. Atkal nervozēšana. Tikai pēc krietnas gaidīšanas steķiem viena pēc otras piebrauc 3 parastās zvejnieku motorlaivas un kāda lielāka, nožēlojama izskata skārda motorlaiva. Pārējās paredzētās 3 laivas aizturējusi vācu sardze pie tilta. Mūsu pulciņš ar lielām grūtībām uzklūst uz lielākās laivas "Almas". To vada kāds igauņis, kam līdzī

Liepājas zvejnieku osta. No labajā pusē redzamajām laipām pēdējie bēgļi atstāja Kurzemi.

arī sieva ar dažas nedēļas vecu bērniņu. Uz laivas jau priekšā krietns pulciņš cilvēku, starp tiem adv. R. Turks, Dr. Pinkāns un... vecais paziņa Liepājas pilsētas komandanta pal., kas kādreiz bija solījis paņemt mūs uz sava “pēdējā kuģa”. Vēl mūsu laivā iekāpj Leģiona ģenerālinpektora štāba priekšnieks pulkv.-ltn. Mednis, Liepājas apr. priekšnieks pulkv.-ltn. V. Ģinters, Liepājas prefekts Grauds, kapt. A. Oše, kapt. A. Valdmanis, K. P. vadītājs K. Ozoliņš, arh. Ģ. Cekuls, gleznotāja M. Liepiņa, dir. A. Bušs u.c. — kopā 103 cilvēki, tā kā laiva pārpildīta līdz pēdējai iespējai — nav vairs iespējams ne sēdēt, ne stāvēt. Bet krastā vēl arvien ir cilvēki, kas arī grib glābties. Beidzot tomēr 4 laivas ir uzņēmušas visus gribētājus — pāri par 200 cilvēku — un krastā paliek tikai nedaudzie pavadītāji.

Pulksten 9 vakarā pēdējās 4 laivas atstāj Liepāju. Gabaliņu no steļiem līdztekus laivu ceļam pa molu kāds skrien, rokas vicinādams. Viena laiva vēlreiz piestāj krastam un uzņem Liepājas darba pārvaldes latviešu vadītāju Skanstiņu.

TRAGĒDIJA UZ JŪRAS

8/9. maija naktī un 9. maija rītā uz jūras norisinājās notikumi, kas bija viens baigāks par otru.

Visas četras civilo bēgļu laivas Liepājas ostu atstāja vienlaicīgi. Trīs no tām jau otrā rītā laimīgi sasniedza mazo Hervikenas ostiņu Gotlandē. Ceturtaī, "Almai", jau pašā sākumā sabojājās stūre un, tā kā nebija arī piemērota kompasa, tad tikai ar lielām grūtībām pēc 50 jūrā pavadītām stundām 10. maija vakarā izdevās sasniegt Kalmāru ostu.

Baigs liktenis piemeklēja ventspilniekus. Arī Ventspils ostu 8. maija vakarā atstāja ap 40 dažādi peldošie satiksmes līdzekļi — ātrlaivas, desanta laivas ar vācu karavīriem un 3 velkonīši un dažas zvejnieku laivas ar latviešu bēgļiem no Ventspils, Kuldīgas un Talsiem. Otrā rītā apm. stundas brauciena attālumā no Gotlandes latviešu bēgļu laivas pārsteigusi 16 boļševiku ātrlaivu flotile, kas nākusi no Sāmsalas. Tā jau agrāk bijusi notvērusi velkoņus "Strēlnieku" un "Graudu" ar latviešu bēgļiem. Ar šāvieniem bēgļu laivas apturētas, pēc tam visiem bēgļiem pavēlēts pārkāpt ātrlaivās un no tām uz velkoņa "Rota", atstājot mantas laivās. Pēc pārvietošanās "Rota" bijusi tā pārpildīta, ka draudējusi nogrimt. Tad daļa atkal pār sēdināta atpakaļ ātrlaivās un "Rotai" pavēlēts griezties atpakaļ uz Ventspili. Abus pārējos velkoņus un visas laivas krievi nogremdējuši. Atceļā uz Ventspili "Rotu" pavadījušas 4 krievu ātrlaivas, kas īsi pirms ostas sasniegšanas atkal aizbraukušas projām, tāpat kā jau agrāk pārējās ātrlaivas. "Rota" ar lielām grūtībām sasniegusi Ventspili, uz tās esošie bēgļi nokāpuši krastā un izklīduši pilsētā. Krievi Ventspilī tad vēl nav bijuši. Tie ieradušies tikai 10. maijā.

Ātrlaivas ar bēgļiem ieradušās Klaipēdā, kur tie izlaisti krastā. Pēc tam daļa no viņiem mēģinājusi slepeni pilsētu atstāt, bet lielākā daļa tomēr apcietināta un pārvesta uz Rīgas centrālcietumu.

Tikai vienai Ventspils bēgļu laivai ("Līgai") bija izdevies sasniegt Zviedrijas krastu.

No apm. 1.500 latviešu bēgļiem, kas 8. maijā devās jūrā, Zviedriju (Gotlandi un Kalmāru) sasniedza tikai apm. 400 un Vāciju apm. 100 cilvēku. Pārējie vai nu ceļā aizgājuši bojā, vai arī boļševiki tos aizveduši atpakaļ.

Pēc zviedru tā laika laikrakstu ziņām kapitulācijas dienās Gotlandi sasnieguši 757 cilvēki, to starpā 504 karavīri — lielāko tiesu vācu (to starpā 70 ievainoti un 6 miruši) — 253 civilie bēgļi

— lielākā daļa latvieši, viens amerikānis un viens krievs. Kalmāru sasniedza Liepājas “Alma” ar 103 cilvēkiem un daži desmiti latviešu karavīru un civilistu.

Lielo traģēdiju Kurzemē un uz jūras spilgti attēlo vairāki aculiecinieki. Turpmākajās lappusēs citēsim dažas viņu liecības.

Par vācu “jūras spēku” aizbraukšanu no Liepājas 8. maija vakarā liecina nedaudzie latvieši, kam arī bija laimējies uzklūt uz šīs flotiles kuģiem.

—Kad vienmēr vēl neziņā klīdu pa Liepājas ielām, satiku kādu vācieti, kas zināja stāstīt, ka plkst. 17 Liepājas ostu atstājot vācu ātrlaivas un citi peldošie līdzekļi, jo jūrnieki boļševikiem nekapitulēšot, bet gan došoties uz Vāciju pie angļiem.

—Stāsta viens no laimīgajiem. — Savācu visu nepieciešamāko un devos uz Kara ostu, kur nonācu vēl laikā un uzkāpu uz kara kuģa C, kas arī tūlīņ pēc dažām minūtēm atstāja krastu un izgāja reidā, kur apstājās.

Mums garām jūrā izgāja 6—7 ātrlaivas, kādi 15—20 dažādi palīgkuģi un prāmji. Uz visiem tiem bija redzamas militārpersonas. Vai starp tiem bija arī latvieši un civilisti, nav zināms, vismaz saskatīt tādus nebija iespējams. Ap plkst. 18 un vēl neilgi pēc tam pie mums piebrauca 2 velkoņi ar vācu policijas vīriem. Starp tiem bija arī 2 latvieši un 3 latvietes-tulki. Atbraucēji stāstīja, ka plkst. 17.30, kad tie vēl bijuši savā darba vietā, pie mājas parādījušies krievu kājnieki, bruņoti mašīnpistolēm. Tie gan neesot neko darījuši, bet viņus pat sveicinājuši.

Īsi pirms izešanas jūrā, kas notika ap plkst. 20.30, Grobiņas šosejas virzienā bija dzirdama dzīva apšaudīšanās. Ap to pašu

laiku virs Liepājas pacēlās kāds liels dūmu stabs. Bija kaut kas uzspirdzināts vai aizdedzināts.

Uz mūsu kuģa atradās arī dažas latviešu ģimenes, daži atsevišķi latvieši un latvietes, to starpā vairāki ievainoti latviešu karavīri, pavisam kopā ap 40—50 personu. Ka ar vācu flotili aizbrauca tik maz latviešu, izskaidrojams ar to, ka latviešu plašākajām aprindām tas nebija zināms.

Vakara krēslā kuģi izgāja jūrā. —

Kāds cits stāsta*:

—Pulkstenis laikam bija jau pāri četriem. Klīdu pa ielām, pats nezinādams kurp.

Kad atkal griezās ap kādu stūri, ieraudzīju lielu ļaužu baru

—visvairāk sievietes, kas apstāja divas smagās auto mašīnas kur diezgan trokšņaini un nekārtīgi rāpās iekšā karavīri. Sievietes un nedaudzie civilisti vīrieši stāvēja ap mašīnām puslokā, skatījās un tikai pa retam sačukstējās.

Pirmajā automobilī nepārprotami rāpās iekšā vācieši — daži virsnieki, instruktori un kareivji. Nogāju tiem garām, negribēdams apstāties, bet tad izdzirdu, ka kāds sauc mani vārdā.

“Ei!”

Sauciens skanēja no otras mašīnas. Garš kā karoga kārts saucējs stāvēja mašīnas vidū starp armijas izpalīgiem ar latviešu krāsām uz piedurknēm. “Brauc līdz! Rāpies iekšā! Pasteidzies! Kur tu, trakais, biji pazudis?” viņš sauca.

“Uz kurieni?” es brīnījos un paspēru soli tuvāk automobilim.

“Nerunā gari, vecīt!” kāds ieņurdējās aiz manis un nākošā mirklī jutu, ka stipru roku satverts tieku diezgan nesaudzīgi sviests pret automobiļa kulbu. “Nežvangsti gari! Ja sauc, tad brauc līdz!”

Biju kulbā un nākošā brīdī jau iejaukts karavīru vidū. Visi stāvēja plecu pie pleca, saspiedušies tik cieši kā siļķes mucā. Tikko varēju pakustināt galvu, lai redzētu, kas notiek ap mani.

*“Latvija” Vācijā, 1948. g. novembrī.

Mūsu auto beidzot sakustējās, un trakā ātrumā mēs, viens pie otra turēdamies, drāzāmieš Liepājas Kara ostas virzienā. Arvien biežāk ap mums sāka skanēt šāvieni.

Tirdzniecības osta šķita kā izmirusi. Jaunliepāja otrpus vecajam tiltam tāpat.

Tuvodamies Kara ostas rajonam, redzējām arvien vairāk ceļmalā pamestu vācu automobiļu.

Piepeši vairāki, kas atradās pašā priekšā un braukdami skatījās pāri šoferu kulbai, saliecās, it kā meklētu aizsegu. Kara laikā iedīdīta kustība pārvērta visu cieši saspiesto vīru valni automobilī par vilni, kas noplaka zem kulbas līmeņa.

Kas tur bija?

Mašīnai tālāk drāžoties, neskaidri, itin kā miglā redzēju trīs sarkanarmiešu bruņotās mašīnas, kas devās pretējā virzienā.

“Kāpēc tās mūs neapturēja?”

Jautājums palika neatbildēts tāpat kā daudzi citi jautājumi šai haotiskajā dienā.

Un tad bijām Kara ostā.

Kanālis gulēja zils un rāms aiz priežu stumbriem un dzeltenīgi zaļganā krasta. Kad šoferis iegrieza mašīnu veselā pulkā citu smago un vieglo automobiļu, kas bija pamesti priedēs, pāri krasta klajumam skrēja cilvēki no iepriekšējās mašīnas. Pie steķa, soļus divi simti no mums stāvēja melni pelēks vācu mīnu traleris, ne lielāks par tiem tvaikonīšiem, kas Rīgā uzturēja satiksmi ar Pārdaugavu. Uz klāja stāvēja vācu karavīri, saspiedušies plecu pie pleca tikpat cieši, kā mēs bijām saspiedušies automobilī. Vīrs pie vīra stāvēja arī kāpnēs uz komandtiltiņu, viens otrs jau rāpās mastu vantīs, bet pa krastu skrēja vel vairāki citi, kas gribēja tikt līdz. Arī mēs drudžaini lēcām laukā no sava auto un sakām skriet uz krastu. Bet netikām ne līdz klajuma augšmalai, kad jau redzēju, ka traleris atstāj malu un kuģis aizbrauc. Tie, kas palika malā, veltīgi plātīja rokas un kaut ko sauca. Bet kuģis — vienīgais visā apkārtnē redzamais kuģis — aizpeldēja pa šo rāmumu, attīstīdams ar katru mirkli lielāku ātrumu un ieplezdams zilo ūdens jostu starp sevi un krastu arvien platāku. Kanāli varēja

Liepājas osta.

pārskatīt apmēram kilometra garumā no viena līkuma līdz otram, bet nekur neredzēja neviena kuģa.

Šķita, ka kanāla malā būtu tikai saule, priedes un jauna, nesena sazaļojusi zālīte. Karavīru un nedaudzo civilistu stāvi, kas atradās šai pievakares burvības apdvestā krastmalā, šķita sastinguši, nedzirdēja neviena vārda.

Burvību salauza daži vācu apakšvirsnieki, kas piepeši ar lielu troksni, elsdami un stenēdami, sāka velt no kāda automobiļa smagu mucu.

“Butter!” viņi sauca, pūlēdamies novelt mucu krastmalā, un māja, lai iet viņiem palīgā.

Kaut arī nevienam, pašus aicinātājus ieskaitot, nebija skaidrs, ko šais apstākļos varētu iesākt ar sviesta mucu, tomēr gadījās vairāki, kas pievienojās vēlējiem. Tā bija kustība, tā bija darbība, un tādos brīžos vairumam cilvēku ir gluži nepieciešami kaut kādi darboties. Pārējie — dažs kādu sainīti nesdams, vairums tāpat tukšām rokām, gandrīz visi ar ieročiem rokā vai uz muguras, sagāja uz steķa.

Nē — arī no steķa nekur neviens kuģis nebija redzams. Nebrauca arī neviens automobilis. Stāvējām te cilvēku piecdesmit un, tā kā arī muca bija laimīgi atvelta un novietota pašā ūdens malā, tad nebija ko darīt un atkal iestājās tāds kā sastingums.

“Vai tiešām visi jau būtu prom?” paklusi iejautājās kāds no latviešu pulciņa, kas arī šai brīdī turējās drusku iesāņš no vāciešiem.

Neviens viņam neatbildēja. Bet pēc pāris sekundēm ieskanējās skaļš šņukstiens. Kāds ļoti jauns, ļoti slaidis, gandrīz sievišķīgi maiga izskata jauneklis raudāja, vispirms atsevišķiem šņukstiem, tad arvien skaļāk, ievaimnādamies kā bērns.

“Paklau,” sacīja Valentīns. “Esi taču vīrietis. Neraudi!”

Visi bija pagriezušies pret jaunekli. Labu laiku šķīta, ka viņš cīnās visiem spēkiem elsas apspiest, tad skaļi, kā no saspiesta gaisa pistoles izšauts, izskanēja vaimanu sauciens:

“Es neesmu nekāds vīrietis. Negribu arī nekāds vīrietis būt. Esmu baletdejojātājs!”

Gandrīz neviens nesmējās, kaut arī daudziem pār seju pārslīdēja smīns. Bet resnais seržants, kas pats pēdējais bija ierauts mūsu mašīnā, piepeši iesita pats sev ar plaukstu pa pieri, tā, ka noplīkšķēja visa apkārtnē, un iesaucās:

“Šņabis, mīlīši! Mums taču vēl ir kaste šņabīša. Kāpēc tad jāraud?”

Viņš devās atpakaļ uz automobili un kāds pusducis viņam sekoja. Pārējie palika, cits sēdēdams steķu malā, cits nemierīgi soļodams šurp un turp, cits krampjaini lūkodams smaidīt, it kā viss būtu joks,

cits nopietnu seju neatlaidīgi vērodams kanāli cietā pārlicēbā, ka kādam kuģim vēl jāparādās.

Kaprālim, kas nejauši stāvēja man blakus, pienāca kāds pavisam jauns karavīrs.

“Kaprāļa kungs, es iešu atpakaļ.”

“Ko?”

“Es iešu atpakaļ, kaprāļa kungs. Tur taču palika vel tie mūsu puīši, kam nepaspējām paziņot, ka aizbrauksim.”

“Ar to viņiem nebūs līdzēts.”

“Es zinu, kaprāļa kungs. Bet es iešu atpakaļ. Tur palika mani labākie draugi.”

Arī es iejaucos sarunā un lūkoju jaunekli pārlicināt, ka šādam gājienam nebūtu nekādas nozīmes. Bet pēc dažām minūtēm viņš aizgāja pa krasta klajumu, kļūdams mazāks ar katru soli, kas attālināja viņu no mums.

“Nevajadzēja laist,” sacīju kaprālim. “Viņš ieies tieši krievu patruļu rokās.”

Kaprālis paraustīja plecus: “Vai nav viena alga?”

Seržants ar saviem pavadoņiem nonesa degvīna kasti krastmalā. Viņi tūlīt atsita dažas pudeles un sniedza tās apkārt. Bet šķita, ka nevienam dzēriens lāga negaro. Daži atteicās pavisam, citi lika pudeli pie mutes tikai pieklājības pēc. Visu acis, nepacietīgi gaidīdamas, pētīja zilo kanāla ūdeni ap puskilometru attāļajos līkumos augšpus un lejpus steķiem. Ausis sasprindzināti lūkoja uztvert šāvienu trokšņus pilsētā aiz priedēm un smilšainajiem pauguriem.

“Vai no šejienes, neatgriezoties pilsētā, var nokļūt mežos?”

Atkal šķita, ka neviens negrib jautātājam atbildēt.

Tad pa krastmalu straujā gaitā tuvojās divi stāvi — vācu karavīri bez cepurēm, bez ieročiem, bez vidusjostām, atpogātiem svārkkiem.

“Mūs atbruņoja,” viņi paskaidroja. “Pilsētā jau ir krievu patruļas. Mūs apturēja, noņēma ieročus un vidusjostas, pateica, lai ejot uz pilsētas centru. Tur būšot pulcēšanās.”

“Un kā tad jūs gadījāties te?”

“Vienkārši atnācām. Viņi atbruņo visus ko satiek, bet pēc tam līdzi nenāk. Mēs apmetām līkumu un devāmies šurp. Vai tad projām netiksim? Mums stāstīja, ka kuģi tomēr braukšot.” Brīdi viņi skatījās apkārtējo sejās, tad itin kā ieduga sevī un mēmi pieņēma pudeli, ko sniedza resnais seržants.

Palūkojos pulkstenī. Bija jau pāri pieciem — trīs stundas pēc kapitulācijas.

Un tad — mēs gandrīz neticējām savām acīm: — pa kanāla vidu ļoti straujā gaitā tuvojās kuģis, melni pelēks mīnu traleris. Piepeši tas parādījās aiz līkuma augšpus mums un, melnu dūmu asti aiz sevis vilkdams, brāzās pa pašu kanāla vidu uz jūru. Izņemot pāris vīru uz komandtilta un atsevišķus stāvus uz klāja, neviena cilvēka uz šī gandrīz rēgaini piepeši iznirušā kara kuģa neredzēja.

Nedaudz minūtēs traleris jau atradās pret mums un ar nesamazinātu gaitu slīdēja tālāk jūras virzienā.

Piecdesmit vīru uz steķiem vienlaicīgi, it kā kāds būtu komandējis, sāka aurot un saukt. Viens otrs pacēla šauteņu stobrus gaisā un šāva. Kāds vācu virsnieks pavērsa mašīnpistoles galu pret ūdeni un iztukšoja visu magazīnu. Mirkli šķita, ka arī šī demonstrācija neko nepalīdzēs. Kuģis turpināja uzsākto gaitu. Bet tad tā stāvs sašķiebās, priekšgals griezās, dūmu aste pieplaka. Traleris griezās uz pretējo krastu, apmeta lielu līkumu kanāli un tuvojas steķim no otras puses. Kāds vīrs uz komandtilta cēla ruporu pie mutes un vairākkārt sauca:

“Mēs nepiestāsim! Mēs nepiestāsim! Leciet uz klāja. Leciet!”

Samazinātu gaitu, bet joprojām ļoti pieklājīgā ātrumā kuģis nošalca pavisam tuvu gar steķiem. Piecdesmit vīri lēca pāri zemajam reliņam. Cits nonāca uz dzelzs klāja tupu, cits rāpu, dažs ilgi berzēja nodauzītu ceļgalu vai noskrambātu degunu, bet kad pēc brītiņa atskatījāmies, tad redzējām, ka uz steķa nav palicis neviens, un arī ūdenī neviens nebija iekritis. Visbrīnīšķīgākais bija tas, ka uz steķa vairs neredzēja arī sviesta mucu un kuģa vidus daļā resnais seržants ar pāris draugiem norūpējušies skaitīja, cik pudeles no viņu līdzparautās kastes veselas, cik saplīsušas.

Tieši pussešos vakarā izbraucām pa Liepājas ostas vārtiem. Pēdējais jūtamais sveiciens no dzimtenes bija kāda granāta — domājams tanka šāviens, kas aizšalca tuvu gar mastu Tad iegriezāties tālāk jūrā uz to pusi, kur sīkos vilnīšos varēja redzēt pārējos kuģus, kas atstājuši Liepāju.

Pavisam tur kūpēja kādi trīsdesmit dūmeņi. Bet par kuģiem tos tomēr bija grūti saukt. Mēs atradāmies uz viena no trim lielākiem kuģiem šai dīvainajā flotilē, kas bez trim traleriem sastāvēja no piecām vai sešām desantlaivām, apmēram tikpat daudzām tā sauktām “kara flotes zvejas laivām” — nelieliem koka zvejas kuteriem, ko vācieši lietoja krastu apsardzības uzdevumiem, un kāda pusduča vai vairāk velkoņu, no kuriem lielākā daļa bija dažus metrus garie ostas velkonīši liellaivu un burenieku pārvadāšanai no viena steķa līdz otram. Visi šie kuģi, izņemot mūsējo, bija tik blīvi nokrauti cilvēkiem, ka nebija pat iespējas apsēsties.

Tad sākās gaisa uzbrukums. Vispirms lidmašīnas nošalca pavisam zemu virs jūrā paklīdušajiem kuģīšiem, un mirkli vēlāk jau trīs no tiem dega gaišās liesmās. Mūsu garastāvoklis, protams, nekļuva rožaināks, kad redzējām, ka uz pārējiem kuģiem neviens nekustina pat pirkstu, lai glābu cilvēkus, kas bēga no liesmām, lēkdami jūrā. Uz komandtiltiņa skanēja kādas mums nesaprotamas pavēles, signālisti vēcināja karodziņus un traleri, plakanās desantlaivas, strupie kuteri un zemie velkoņi lēkāja pa viļņiem šķietami haotiskā līču loču kursā.

Drīz tomēr pārliecinājāmies, ka kapteiņi zina, ko grib. Vēl iekām lidmašīnas bija apgriezušās, lai atjaunotu uzlidojumu no pretējā virziena, bija izveidots kaut kas līdzīgs ierindai ar trim traleriem vidū, kuteriem garā rindā gar vienu un desantlaivām gar otru malu, bet velkoņiem pa starpām un abos ierindas galos. Kad lidmašīnas tuvojās šai ierindai, tad tās sagaidīja tik barga zenīartilērijas uguns, ka druknie krievu kaujas aparāti tūdaļ pasvieda purnus uz augšu, lai paceltos bijīgā augstumā.

“Mums ir vēl 36.000 šāviņu,” nosvīdis granātas stiepdams, smējās kāds kara jūrnieks uz mūsu tralera. “Šonakt vai nekad! Mēs vairs netaupīsim!”

Patiešām neviens vairs granātas netaupīja. Šī pēdējā zenīrtartilērijas kauja, par spīti tam, ka karš oficiāli bija beidzies jau priekš četrām stundām, laikam bija sīvākā, ko Liepājas piekraste jebkad redzējusi. Kara jūrnieki gluži vienkārši šāva bez mitas, un kuģīši radīja virs sevis tādu sprostu, ka, izņemot pirmos trīs upurus, neviens vairs netika no gaisa trāpīts.

Bez tam drīz pēc kaujas sākuma krievu lidotājiem gadījās cits, viņu gaumei laikam treknāks kumoss. Gar apvārsni, zemu pāri viļņiem lavīdamies, jūras plašumā ielidoja “Junkerī”. Smagās transportlidmašīnas slīdēja drusku neveikli, gāzelēdamās kā apsveibušas vaboles. Acīm redzot, tur augstākie Kurzemes vācu kungi vēl lūkoja izsprukt no pašu kurinātās pirts.

Vispirms parādījās trīs vai četri “Junkerī”.

Padomju lidmašīnas, kas bija riņķojušas augstu virs mums, itin kā nosvērās uz sāniem, tad sagriezās un neticami ātri metās uz vācu transportlidmašīnām. Mirkli vēlāk “Junkeru” vairs nebija — no jūras pacēlās četras dūmu strūklas.

Šādas medības varējām vērot vēl daudzkārt, kamēr nakts padarīja debesis melnas un krievu lidmašīnas atmeta mūsu vajāšanu. Visilgāk cīņa turpinājās ar kādu vācu transportlidmašīnu, kas slīdēja gar apvārsni tad, kad padebeši jau kļuva violeti un jūras dzelmes zaļums kļuva melns. Septiņas reizes šī “Junkera” pilotam izdevās izgriezt savu mašīnu no divu piķējošu krievu aparātu ložmetēju šaltīm. Astotajā reizē, kad bija piesteigušies vēl divi citi krievu aparāti un četras mašīnas uzlidoja neveiklajam gaisa autobusam katra no sava virziena, piepeši “Junkers” gaisā it kā sašķīda un pārvērtās dūmu murskulī.

Iestājās nakts. Baiga, melni rijīga jūra sniedza savus taustekļus pēc mums, kas salām uz zema dzelzs klāja pirmajā trimdas naktī, un tomēr mums šķita, par spīti smeldzei, ko izraisīja Kurzemes krasta

nozušana aiz apvāršņa, ka esam laimīgāki par tiem daudzajiem, kas palika krastā, nespēdami izkļūt jūrā.

Pēc vairāk kā nedēļu ilga brauciena gar Zviedrijas un Dānijas krastiem atradāmies Ņīles reidā un tad noskaidrojām, ka uz visiem šiem no Liepājas izbraukušajiem kuģiem kopā neatradās vairāk pat simt latviešu, to vidū pāris 19. divīzijas karavīru, kas nejauši bija atradušies Liepājā, un vairums vācu “izpalīgu” vienībās iesaukto, kuru darba vieta vai vienības bija atradušās Liepājā. —

Starp vācu kuģiem, kas 8. maija vakarā atstāja Liepāju, atradās arī daži latviešu kuģīši. Par to liecina mag. hist. Uldis Ģermānis:

— Skaidrs un saulains pienāk 8. maija rīts. Pār Liepājas ostu nervozi riņķo vācu iznīcinātāji. Kāda ātrlaiva pagājušā naktī bez atļaujas izbraukusi nezināmā virzienā.

Divi latviešu vīri no “Lāčplēša” klāja vēro, kā vācu karavīri steidz iztukšot Kara ostas noliktavas — stiepj konservus, cigaretes un citas labas lietas, kas visu laiku gudri taupītas. Kuģa komandas vairums ir vācieši — latvieši pirms nedēļas apcietināti, jo bijušas aizdomas, ka tie gatavojas braukt uz Zviedriju, Taču kapteinis palicis vecais. Pienāk rīkojums iebraukt pilsētas kanālī. Tur “Lāčplēsis” piedzīvo boļševīku uzlidojumu. “Lācis”, kā to saīsināti sauc viņa vīri, atgriežas Kara ostā, kur nokāpj vācu komanda — tas galu galā neesot vācu kuģis un ar to tiem it kā neesot tiesību kaut kur tālāk braukt. Kapteinim ceļa mērķis tagad ir skaidrs. Tas vēlreiz izbrauc uz tirdzniecības ostu, lai uzņemtu savu komandu, kas esot atbrīvota.

Dīvainās ainas Kara ostā pamudina kādu latviešu jūrnieku doties uz pilsētu noskaidrot apstākļus. Skaidru atbildi viņš nekur nedabū, bet visur notiek savādas lietas. Kādas armijas noliktavas logā iekāpis karavīrs met apģērbu un veļas saiņus blakus sētā, kur vairākas sieviņas pievāc “Dieva dāvanu”. Arī viņš palūdz sev vilnas kamzoli un dabū divus. Uz labu laimi tas iet tilta virzienā. Tur “Lāčplēsis” velti gaida savu komandu. Redzēdams uz kuģa vēl dažus latviešus, viņš nedomā un ielec kuģī. Apkalpe ieguvusi vēl vienu vīru un “Lācis” dodas uz Kara ostu uzņemt latviešu kārtības policistus. Taču tie izvēlējušies kādu citu ceļu.

Uz Kara ostu dodas arī divi vieglāk ievainoti latviešu karavīri no kāda lazarettes vilciena, kas evakuējis kādu lauku lazareti. Ostā viss iet juku jukām. Kaudzēs sasviesti ieroči, izlaupītas noliktavas, daži karavīru pulciņi līdz zobiem apbruņoti iet kaut kur projām. Izspraukušies cauri vāciešu drūzmai, abi panāk “Lāčplēsi”, kas tuvojas piestātnei, un pirmie uzlec uz klāja. Kuģī kaudamies sabrūk vācieši. Kāds iekrīt ūdenī un vairs neuznirst, nevienu tas arī neinteresē. Abus latviešus grib nodzīt krastā. Tie neļaujas iebaidīties un sāk palīdzēt mazajai komandai darbā. Gadās klizma — kuģa skrūvei aptinas dzelzs tauva un liekas, ka ar to arī viss ir galā. Ar papildu tvaiku skrūvi tomēr iedarbina. Atskan šāvieni — krastā palikušie šauj uz aizbraucējiem. Ap 20.30 “Lāčplēsis” iziet reidā, kur pavēl stāties vācu konvojā braukšanai uz Vāciju. No Liepājas atspīd ugunsgrēka blāzma.

Pēc stundas kuģa karavāna izbrauc jūrā. Kapteinim blakus stāv vācu virsnieki un uzmana, lai “Lācis” stūrē vēlamā virzienā. Par laimi tiem navigācijā maza jēga. Naktī latviešu kuģis atkrīt no pārējiem. Nākamā rītā latviešu jūrnieki nolaiž vācu un uzvelk no signālfāgām steigā izgatavotu Latvijas karogu. Vācieši protestē, bet samierinās, kad pārlicina, ka tas taču latviešu kuģis un ka tā būs drošāk. Jūrā dzirdama kanonāde, kaut kur pa labi paceļas dūmu stabi. Vai tie būtu ventspilnieki?

Tad parādās Gotlandes krasti. Vāciešos satraukums. Atskan kliegzieni, ka tie piemānīti, latvieši jānošaujot. Kapteinim izdodas bīstamo situāciju likvidēt: tas saka, ka jābrauc tuvu Zviedrijas krastiem, lai paglābtos no varbūtējā boļševiku uzbrukuma. Tad sadursme draud sākties pašu vāciešu starpā; daļa pēkšņi vēlas braukt uz Zviedriju, citi turpināt ceļu uz Vāciju resp. Dāniju. Vīri jau cilā ieročus. Beidzot vienojas, ka brauks gar Zviedrijas piekrasti. Plkst. 16. tālumā redzams kara kuģis. Vācieši pārliecināti, ka tur boļševiki. Panikā jūrā birst dažādi ieroči. Pēc laiciņa var atšķirt jau Zviedrijas krāsas un “Lāčplēsis” sveicinot nolaiž Latvijas karogu. Zviedri atbild un drīz motorlaivā piebrauc zviedru jūras leitnants. Nodod pārējos

ieročus un kuģis dodas pretī Zviedrijas krastiem. Beigušies arī visi brāļu kari vācu starpā, tie nebilst vairs ne vārda.

Pēkšņi kāds karavīrs ielec jūrā: tā nervi nav izturējuši. Vīram licies, ka zviedri esot maskēti krievi.

Meklēšana paliek bez rezultātiem.

Metas krēsla, kad "Lāčplēsis" ar jūras vējos saplēstu, bet plīvojošu Latvijas karogu lēni piestāj Zviedrijas krastiem, kur jau piebraukusi dīvainā izskata laiva ("Alma") un dzirdamas dzīvas sarunas latviešu valodā. Arī vēl uz kāda trešā kuģa, kur vairums vāciešu, atrodas dažas latvietes. Gandrīz pusotra simta latviešu izkāpj Kalmārā. Dažas negaidītas sastapšanās, — karavīrs satiek vecu cīņas biedru, kas atbraucis citā kuģī, brālis sastop brāli, ko ilgi nav redzējis. —

Par to, kas 8. maija vakarā norisinājās mazajā Pāvilostā, liecina divi latviešu virsnieki.

— Saule nesa starus uz dzimtenes krastu un glāstīja krastmalā augošās priedes. Ceļš, kas veda no Liepājas uz Ventspili, pārplūdināts ar dažādu karaspēku vienību atejošo masu. Par to gan viņi paši bija neziņā, uz kuriem devās, jo uguns loks bija apvilks Kurzemei.

Pa putekļiem klāto ceļu brauca kāds pajūgs ar trim latviešu karavīriem. Viņu mērķis: Pāvilosta. Visapkārt kūp degošas mašīnas, sprāgst pāri palikusi munīcija, bet viss tas nespēj aizkavēt trīs latvju karavīrus sasniegt nodomāto ceļa mērķi. Kad pulkstenis rādīja ceturto pēcpusdienas stundu, viens no šiem latvju karavīriem piegāja pie trim prāmjiem, kas bija noenkurojušies Pāvilostā, un jautāja, vai arī viņi varot uzkāpt. Atbilde bija noraidoša. Tad karavīrs, kas nevēlējās vēlreiz izbaudīt pasaulei solītos brīnumus, izšķīrās un norāva no rokas savu krāsu vairodziņu, lai būtu līdzīgs tiem, kas jau uz kuģa atradās. Bet kuģi jau bija atstājuši krastu un lēni virzījās uz jūras pusi. Tad karavīri pameta savu pajūgu un, ielēkuši mazā laiviņā, īrās uz kuģi. Izdevās! Ceļš sākās!

Trīs prāmji, Nr. 312, 313 un 314, turpināja savu ceļu. Būtu brīnums, ja mūs nepamanītu iznīcinātāju eskadriļas, kas dziedāja savu uzvaras dziesmu pāri mūsu galvām. Aizbraucot tālāk no

krasta, varēja redzēt iznīcinātāju upurus: šur tur jūrā pacēlās dūmu mākoņi par zīmi, ka atkal drausmīgais kara rēgs bija ņēmis sev jaunus upurus. Ap mums riņķoja iznīcinātāji, kas pētīja šos peldošos zārkus, kā jau bijām paspējuši nokristīt postus. Pulkstenis rādīja 18.15, kad iznīcinātāji atgriezās un atklāja uguni, bet mūsu spēcīgais apbruņojums tiem neļāva tuvoties, kas jo vairāk sakaitināja gaisa pirātus. Sākās atriebība: ik divdesmit minūtes parādījās jaunas iznīcinātāju eskadriļas, bet bez rezultātiem. Pulksten 19.30 parādījās sešas kaujas lidmašīnas, kas nāca saules staru aizsegā, lai tās nepamanītu. Sākās asins pirts. Darbojās visi klāja ieroči, troksnis kļuva nepanesams, viss sajuka vienā virpulī: lidmašīnu troksnis ar klāja ieročiem un mesto bumbu sprādzieniem. Apkārt peldošiem zārkjiem viss bija viens vienīgs dūmu mākonis un ūdens šlakatas. Līdz ar saules rietu drausmīgais 8. maijs bija devis 15 kritušus un 60 ievainotus, starp tiem gan nebija neviena latvieša. Tas bija pēdējais briesmīgais atvadu brīdis no dzimtenes krasta. Ceļš turpinājās, bijām izmirkuši slapji līdz ādai un nakts dzestrumā trīcējām pie visas miesas. Tas tomēr nespēja salauzt lielo gribu un visi, pilni jaunām cerībām, devāmies uz priekšu.

Pēc pēdējā lidmašīnu uzbrukuma prāmis Nr. 313 sauca pēc palīdzības. Kāda bumba bija kritusi tuvumā un kreisajā prāmja sienā bija simtiem caurumu. Nāca pavēle mest visas mantas jūrā. Pēc ūdens izpumpēšanas un caurumu aizsišanas ar pušķiem turpinājām ceļu. Arvien tuvāk nāca Gotlandes krasti un otrā rītā ap plkst. 7 no rīta ieraudzījām zemi. Tā kā trūka ceļa karšu, prāmji uzskrēja uz sēkļa. Parādījās zviedru ostas kuteris, kas mūs ieveda ostā. Tur mūs laipni sagaidīja zviedru sarkanā krusta un sanitārās mašīnas, kas nekavējoties pārņēma ievainotos. Mēs, latviešu karavīri, vēlējāmies tūdaļ stāties sakaros ar zviedru iestādēm, bet atduramies uz mūsu vedēju pretestību, jo mēs esot zem viņu karoga un padoti viņu komandām. Ar sarūgtinājumu plkst. 17 atstājām Gotlandi. Vācu karavīros radās valodas, ka visi trīs prāmji dosies taisnā ceļā uz Ķīli. Sākās jauns baigs nakts ceļojums. 10. maija rītā ieraudzījām no

jauna krastu: mēs tuvojāmies Kalmārai. Pie Kalmāras bākas notika sarunas starp Zviedrijas valdības pārstāvjiem un prāmju vadību. Pēc tam paziņoja, ka nolemts šeit internēties un jānoliek ieroči. Bija neapraķstāms prieks. Bet, tikko nolikām ieročus, nāca pavēle tos no jauna saņemt.

Prāmju komandierim, kādam majoram, mēs, latvieši, paziņojām, ka vēlamies internēties šeit, bet šo mūsu vēlēšanos viņš zviedriem noklusēja. Tad viens no mums izlikās par slimu un viņu pārvietoja uz krastu. Nonācis krastā, viņš tūliņ paziņoja zviedru pārstāvjiem mūsu vēlēšanos. Mūs noņēma no prāmja un ievietoja Kalmāras bēgļu nometnē.* —

Kāds cits latviešu karavīrs liecina:

— Līdz 8. maijam mēs vēl bijām dzīvi un kopā, tad plkst. 15 vācieši mūs atbruņoja un pavēlēja palikt uz vietas bunkuros. Ak, kas tas bija par izmisumu, jo pēc dažām stundām sagaidāmi krievi! Man laimējās no bunkura izkļūt un tūliņ devos uz Pāvilstu. Tur kuģa neviena, bet cilvēku biezs, jo katrs grib glābties. Bija 3 upju prāmji. Eju pie viena, nelaiž, eju pie otra — tas pats, visi pārpildīti. Tad ar lielām mokām tiku uz trešā. Plkst. 17.10 atstājām dzimtenes krastus. Starp apm. 300 braucējiem uz šī prāmja esmu vienīgais latvietis.

Sākās gaisa pirātu darbs. Četrarpus stundas bija elle, sprādzieni, ūdens, dūmi un asinis visās malās. Mūsu peldošo zārku trāpīja tik pamatīgi, ka jau atvadījāmies no šīs saules. Pēc visu mantu un kritušo sasviešanas jūrā un pēc nepārtrauktas ūdens ārā smelšanas, caurumu aizbāšanas, izciešot neapraķstāmas grūtības, pēc 50 stundām ieraudzījām laimes zemi Zviedriju. Kā izrādījās, uz otra prāmja bija vēl kapt. A. Buševics un daži citi karavīri, kā arī divas sievietes-latvietes. Tas arī no mums viss, pārējie palika Kurzemē un kas ar viņiem, to tik Dievs zina. —

Par Ventšpils atstāšanu pastāsta kāds cits aculiecinieks**.

— 8. maija pēcpusdienā Ventšpilī pa visām ielām plūda vācu kara mašīnas uz noteiktām pulcēšanās vietām. Pilsētas lielākais

* Salna, „Latvju Vārda” 1945. g. 19. maija numurā.

** „Draugu Vēsts” Amerikā, 1946. g. Nr 60, 61

laukums jau bija viņu pilns. Pa laukumu bija izmētātas kara mantas, armijas piederumi un apbruņojums. Civiliedzīvotājus redzēja maz, un tie paši ātri pazuda aiz stūriem un vārtos. Ostmala bija patukša, vienīgi ostas otrā pusē bija sapulcējušies vai visi velkonīši un citi lielāki peldošie līdzekļi. Zināju, ka arī man jānokļūst otrā pusē, citādi nerasniegšu nevienu laivu, kas brauks pāri jūrai. Man tā vēl domājot, netālu pietājās mazs velkonītis. Pēkšņas iedomas vadīts, droši uzkāpu uz tā un pavēlēju kapteinim mani pārvest pār ostu un pavēli apstiprināju ar degvīna pudeli. Kapteinis neprotestējot paklausīja. Tikai tuvojoties ostas otrai malai, ieraudzīju, kāda Sodomā tur pašreiz valdīja. Tur savests bija gandrīz vai viss, kas vien var peldēt ūdenī, un ļaudis drūzmējās ap peldošiem līdzekļiem kā ārprātīgi. Tagad tikai sapratu, ko nozīmē panika. Jūrnieki turējās gabaliņus no piekrastes, lai ļaudis, pēkšņi traukdami, neapgāztu un nenogremdētu laivas vai velkonīšus. Tā kā tuvojos no ūdens puses, tad samērā ērti nokļuvu uz velkoņa "Ātrais"* kopā ar visu ģimeni un pāris saiņiem. Atmetu domas šai haosā sameklēt nozīmēto laivu, un galu galā visiem ceļa mērķis bija viens — Zviedrija. Ap plkst. 7 vakarā viss pa daļai nokārtojās. Braukt gribētāju drūzma bija kaut cik izvietota. Bija gan vīri pazaudējuši sievas un bērni vecākus, cits raudāja pēc savām mantām, citi tukšoja līdzpaņemto degvīnu, vai nu slīcinādami bēdas, vai mēģinādami dabūt atpakaļ zudušo sparū.

Visi peldošie līdzekļi bija pārpildīti līdz neiespējamībai, bet laiks bija rāms un likās, ka tāds arī pieturēsies. Ostmalas pilsētas puse pildījās ļaudīm, kas noskatījās uz aizbraucējiem šinī pusē. Ostas augšgalā pašreiz steidzīgi iekravājās tās karaspēka daļas, kas negribēja palikt krievu gūstā, bet internēties kādā citā valstī.

Palēnām velkonīši izgāja priekšostā un, kā ļaunu paredzēdami, paslēpās aiz priekšostas moliem. Drīz parādījās krievu lidmašīnas un, ilgi riņķodamas, apšaudīja un apmētāja bumbām kapitulējošo pilsētu. Katrs glābās kā varēja, bet mēs laivās bijām, protams, nespēcīgi. Pilsētā izcēlās ugunsgrēki. Nebija neviena, kas tos dzēstu. Ar šo sākās pilsētas nopostīšanas pirmais posms.

* Pieņemts nosaukums

Bēgošās karaspēka vienības sadedzināja un saspridzināja savu atstājamo mantu. Uzgāja gaisā lielās armijas noliktavas. Melni dūmi aizklāja visu debess pamali. Augšā trakoja krievu lidmašīnas. Bija grandiozs un baigs skats. Likās, ka deg visa pilsēta un no tās nekas pāri nepaliek. . .

Īsi pirms plkst. 9 vakarā, nezinu no kurienes, pienāca rīkojums izbraukt jūrā. Cauri priekšostai nāca arī vācu transporta kuģi, kas bija tik pārkrauti ļaudīm, ka nevarēja noteikt kuģu tipu, jo pat masti bija cilvēku pilni. Reizē ar šo karavānu plkst. 21.03 vakarā arī mēs, civilie bēgļi, izbraucām cauri priekšostas rietumu vārtiem, dodoties pretim nezināmai nākotnei. No dzimtenes atvadījāmies ar klusi dziedātu “Dievs, svētī Latviju!” Aiz mums dega mūsu mājas, mūsu dzimtene. . .

Izbraucot pa ostas vārtiem, tūlīt nošķīrāmies no vācu karavānas. Tā brauca uz Dāniju, bet mēs — uz Zviedriju. Bija jau tumšs, pie tālā apvāršņa zvēroja ugunsgrēks. Mēs braucām norietošai saulītei pakaļ un šķita, ka visas briesmas nu ir garām. Likās, ka mēs savas bēgļa gaitas iesim tikai īsu brīdi un vēl šogad Jāņus līgosim atkal brīvā, pilnīgi brīvā dzimtenē, kad būsīm atgriezušies, braucot pretim lecošai saulei. Uz velkonīšiem un laivām viss sāka nomierināties. Mazu saviļņojumu vēl sacēla kāda nemierīga laiva, kas apbraukāja visu karavānu un, piebraucot pie “Ātrā”, izrādījās, ka tas ir mans draugs, kurš neatlaidīgi vēl meklēja mani. Es atteicos pārkāpt no velkonīša uz laivu, rēķinādamies ar sarežģījumiem, jo, lai gan jūra bija rāma, taču laiviņa lēnajos viļņos stipri lēkāja. Uz velkonīša bija mierīgāk un — galvenais — siltāk. Nakts solījās būt auksta. Drauga laiva nozuda nakts tumsā — iestājās miers, tikai mašīnas dunēja, klusi čīkstēja stūres ķēde un apkārt šalca snaudošā jūra. Ilgi vēros uz austrumiem, kur palika dzimtenes krasts. . .

Pamodos no vieglas snaudas. Svīda jau gaismiņa. Braucēji, kas bija nomodā, mēģināja izstaipīt notirpušos locekļus un drebinājās agrā rīta aukstumā, jo gandrīz neviens nebija piemēroti apģērbies. Sejas pelēkas, samocītas, sievām izraudātas acis. Nezin no kurienes nākdama, braucējus apstaigāja bauma, ka Gotlande — Zviedrijas

pirmā sala — vairs neesot tālu un pēc stundas vai divām to varēšot jau saskatīt. Apskatījos jūru. Karavāna bija izklīdusi. No septiņpadsmit ostu atstājušām peldošām vienībām redzamas bija tikai nedaudzas. Mūs tauvā vilka kāds spēcīgāks velkonis, mēs savukārt — dažas zvejas laivas. Debesis bija skaidras, vienīgi ziemeļaustrumos varēja manīt dažus ātrus vēja mākoņus, bet no tās puses vējš būtu mums pa ceļam.

Varēja būt ap pulksten 5 vai 6 no rīta, kad braucēji sāka saukt, ka mums tuvojoties ātrlaivas no ziemeļiem. Es tās varēju redzēt tikai tad, kad tās bija jau tiešā tuvumā. Viņas nāca ātri, ar savām smailajām krūtīm šļākdamas gaisā putu mākoņus. Acis drudzaini lūkoja uzķert karoga krāsas, bet tas bija ļoti grūti, jo laivas nāca taisni uz mums un karodziņi ātrā skrējiena radītā vējā plīvoja atpakaļ. “Tie ir zviedri!” kāds izsaucās, notverdams skatā balto karodziņu krāsu, un pār lūpām visiem izvēlās atvieglojuma nopūta. Par atbildi no ātrlaivām atskanēja ātršāvēju lielgabalu un smago ložmetēju šaušanas troksnis. Ap mūsu velkonīti ūdens novārījās balts no sabirušo ložu spieta. Laivas bija krievu. . .

Izcēlās neaprakstāms juceklis, katrs centās rast aizsegu aiz kuģa dzelzs margām, mantu saiņiem un beidzot viens aiz otra. Ļaudis izmisumā lūdza Dievu. Ātrlaivas pagriezās sānis, un mēs visi redzējām uz baltā kara karoga pamata sirpi un āmuru — nāves un posta zīmi. Mani bija pārņēmis ledains miers. Pilnīgi mierīgi vēroju notiekošo, it kā tas uz mani neattiektos. Redzēju cilvēku šausmās izķēmotās sejas, kliedzienu atplēstās mutes, redzēju, cik cilvēks ir neglīts, kad viņam nokrīt kultūras maska... Manas sievas seja bija bāla, bet mierīga, Viņa cieši vērās manī ar savādu caururbjošu skatu, un likās, ka viņa redz man cauri. Bālās lūpas pavērās vienam vienīgam jautājošam vārdam: “Nu?!” un es mierīgi viņai arī ar vienu pašu vārdu atbildēju: “Vakars! . . .” Tad izņēmu no kabatas vienmēr klāt esošo ieroci. Manas meitas acīs kaut kas izdzisa un viņa nosēdās taisnāk. Es sapratu, ka viņa, jauna, ziedoša, atvadās no dzīves, saprazdama, ka ir pienācis brīdis mirt. . . Arī es zināju, ka mana roka nedrebēs . . . Uz velkonīša atskanēja pa retam vientuļam

šāvienam. Mēs zinājām, ko tie nozīmē... Te pilnīgi neapzinīgi mana roka ieroci iesvieda jūrā... Meitas augums saguma un viņa smagi man teica pirmos vārdus: “Tētiņ, kādēļ tu tā dariji?” Un es, nespēdams izrauties no sava sastinguma, atkal mierīgi atbildēju: “Meit, vēl laika diezgan...” Tādas bija mūsu sarunas šai kritiskajā dzīvību un nāvi šķirošajā brīdī. Pa to laiku velkonītis bija apstājies, un krievu ātrlaivas, skaitā sešas (pavisam viņu bija desmit) bija mūs ielenkušas. Mēs stāvējām visi klusu un vērojām viens otru.

Laivas savstarpēji sasnālizējās. Ap mūsu tvaikonīti ūdenī krājās pār malu pārsviesti dokumenti... Tad viena no laivām pietuvojās mums pavisam klāt un no tās atskanēja pavēle krievu valodā: “Visiem, piecu minūšu laikā bez mantām jāpārkāpj uz ātrlaivām! Velkoni uzspridzinās ar katru, kas nebūs pavēli izpildījis!” Izcēlās neapprakstāms sajukums. Daži vēl mēģināja bāzt kabatās šo to vērtīgāku, ko bija žēl atstāt. Sievietes kļiedza, bērni raudāja, bet vīrieši, rupji pagrūzdami vājākos pie malas un kāpdami pakritušajiem pāri, steidzās pirmie pie ātrlaivām. Labu brīdi noskatījies šajā ellē, mierīgi sēdēdams. Ar dzīvi biju norēķinājies, un tāpat nebija kur steigties. Kamēr vēl neesmu saistīts, būs vienmēr laika diezgan ielēkt jūrā. Sievietēm varbūt bija izredzes uz labāku likteni un man nebija tiesību pavadināt viņas uz pašnāvību. Velkonis ātri tukšojās un beidzot arī es, izraudamies no sastinguma un pateikdams sievai un meitai: “Iesim!”, tuvojos bortam...

Uz ātrlaivas bija cilvēku drūzma, un tādā stāvoklī tā nebija spējīga braukt. Daļai no mums vajadzēja pāriet uz nākošo ātrlaivu. Tā es ar ģimeni kāpu no vienas uz otru un biju uz vairākām. Uz katras ātrlaivas kaut ko mums atņēma, uz katras nākošās krievi atrada vēl ko ņemt, nekautrīgām rokām pārmeklēja kabatas, aptaustīja sievietes. Kāds latvietis jautāja krievam, ko viņš īsti meklējis. Krievs atbildēja, ka viņam vajagot kabatas nazi. Latvietis izvilka no kabatas nazi, parādīja krievam un — iemeta jūrā. Biju iepriecināts par šo mazo skatiņu.

Kad mūsu “aptīrīšana” bija beigusies un mums kabatās vairs nekā nebija, ātrlaivas mūs visus pieveda pie mūsu karavānas

vadošā velkoņa “Lielā” un pavēlēja visiem sakāpt uz tā. Kura ātrlaiva bija atbrīvota no mums, tā steidzās pie tagad tukšajām laivām un velkoņiem, no kurienes mēs bijām izsēdināti. Es vel paspēju ievērot, ka bēgļu pamestās mantas tiek pievāktas, pēc tam visi mūsu peldošie līdzekļi tika saspridzināti un nogrima, izņemot šo velkoni, uz kura mēs tagad bijām sadzīti. “Lielais” bija burtiski pārkrauts, un pakaļējais klājs bija pat dažus centimetrus zem ūdens. Sapratu labi, ka šādā stāvoklī mēs ilgi palikt nevaram. Ātrlaivas bija atgājušās no mums nost uz apm. 200 m, nostājušās ierindā, uz mums pagrieztiem savu mazo ātršāvēju lielgabalu un smago ložmetēju stobriem. Mēs sapratām. Mēs vienkārši tiksīm noslepkavoti, un staigāšana pa ātrlaivām bijusi vajadzīga vienīgi, lai atbrīvotu mūs no mantām. Nebija žēl dzīvības. Biju noguris no piecu gadu ilgas cīņas, sasprindzinājuma un modrības... Bet vai tā tam vajadzēja beigties? Zināju, ka uz velkoņa ir arī vēl vakar nodibinātās valdības kurjers, zināju, ka viņš ved svarīgus dokumentus, lai pasaulei no Zviedrijas darītu zināmu Kurzemē notikušo. Žēl — arī tie ies zudumā, un lai Dievs pasargā kurjeru pašu, ja viņš laikus nebūs no bīstamā saiņa atbrīvojies. Vēl gan sirds mierināja, ka šādi kurjeri bija vairāki un viņi visi mēģinās sasniegt ārzemes, ejot katrs savu ceļu. Varbūt kādam izdosies, un tā mūsu cīņa nebūs bijusi velta. Pasaule to uzzinās, iestāsies par mums un glābs. . .

Glābs? Šis vārdiņš vairs nebija mums domāts, mēs skaitījām jau savus pēdējos sirdspukstus un atvadījāmies no dzīves. Sieva cieši skatījās man acīs. . . Es klusi lūdzu Dievu. . . Lūgšanā vēlējos, lai nākošos mirkļos, kad atskanēs pirmās zalves, tās būtu tēmētas cilvēkiem, jo tad vieglāk būtu noslīkt, bet citādi bija paredzamas neaprstāmas šausmas, kad sablīvētie ļaudis cīnīsies savu pēdējo cīniņu... Šāds stāvoklis turpinājās varbūt ceturtdaļstundu. Bija pilnīgs klusums . . . Klusēja nāvi gaidošie, klusēja arī bendes. . . Tad uz vadošās ātrlaivas uzvijās daži signāla karodziņi, un tā ātrā gaitā tuvojās mums. Komandieris paziņoja, ka tagad pie velkoņa piestāsies ātrlaivas pēc kārtas un uz katras jāuzkāpj pa divdesmitpieciem cilvēkiem, vispirms sievietēm un bērniem. Likās, ka smaga atelpa

pārlidoja visus nāvi gaidošos, un tad sākās atkal haoss. Katrs gribēja būt pirmais. Mātes cēla bērnus uz rokām, vēlēdamās tos glābt pirmos. Vai tas būtu glābiņš? Nu, vismaz šim mirklim tā šķita, bet vīriešu vairākums cīnījās rupji un brutāli, nerēķinoties ne ar ko. Saplēstas tika drēbes, sejas asiņoja, skats tiešām bija šausmīgs. Pārdzīvotais nāves gaidu acumirkļi visos bija ieviesis drausmīgas bailes un atraisījis vismežonīgākos instinktus. Ātrlaivas nāca un gāja, tās burtiski tika iekarotas. Ļaudis cīnījās ar izmisuma spēku. Pār mani atkal bija nolaidies miers. Man bija vienalga, kas notiek. Man bija skaidrs, ka es no šī pēdējā velkoņa vairs nekustēšos. Ko nozīmē dzīvi pavilcināt par dažiem mirkļiem — tik un tā tai ir beigas! To pateicu arī sievai un meitai. Viņas tam klusējot piekrita. Mēs domājām, ka tos, kas paliks uz velkoņa, nogremdēs kopā ar to, kā jau tas pirmā pavēlē bija teikts, un tā tad mūsu stāvoklis bija jau tagad skaidrs. Kad ātrlaivas bija piepildītas un atgājušas nost, mēs uz velkoņa bijām palikuši vairs tikai mazs bariņš. Uz klāja gulēja klusi ķermeņi — aizgājušie . . .

Kad atkal viss bija nomierinājies, izrādījās, ka uz velkoņa nav vairs arī komandas, bet jaunais, staltais kapteinis mierīgs stāvēja uz komandtilta ar kailu galvu. Viegls vējš purināja viņa gaišos matus. Īsts jūrnieka paraugtips, stalts, drošs un mierīgs. No vadošās ātrlaivas atkal atskanēja pavēle mūsu velkonim atgriezties tur, no kurienes esam izbraukuši. Ar mums nekas nenotiks, bet ātrlaivas mūs pavadīšot. Jaunais kapteinis mierīgi deva rīkojumu starp braucējiem sakomplektēties jaunai komandai, un tiešām, dažos mirkļos atradās kāds mašīnists un arī kurinātāji, visi viņi tūlīt stājās darbā, un jau pēc nedaudz minūtēm mašīnas uzsāka strādāt, velkonis pagriezās atpakaļceļam, un četras ātrlaivas piebiedrojās par pavadoņiem, pa divām katrā pusē. Mēs braucām atpakaļ.

Pārlaižot skatu velkonim, nācās konstatēt, ka, lai gan ātrlaivas bija uzņēmušas savu daļu bēgļu, tomēr mēs vēl esam pārāk daudzi, un kuģītis smagi valstās.

Laiks nesolīja nekā laba, cēlās vējš; bija, paredzams, jābrauc pret vēju un viļņiem. Lai nu kā, bet, galvenais, vēl šo brīdi mēs bijām

dzīvi. Jūra kļuva nemierīgāka ar katru stundu. Laiks vilkās gausi. Kā modri suņi mums katrā pusē, putas šļākdamas un dziļi pretimnākošā vilnī urbdamās, sekoja ātrlaivas. Uz velkoņa palikušie bija klusi, katrs pārdomāja smagas domas. Mēs taču bijām gūstekņi! Ko mums nesīs nākošās stundas, dienas? Vislabākā gadījumā nāvi, bet par tādu laimi visi šaubījāmies, jo zinājām daudz par krievu pratināšanas metodēm jau no pirmās mūsu zemes okupācijas 1940 — 41. g.

Pie manis pienāca kāds bijušais virsnieks, protams, privātās drēbēs, un jautāja man, cik ilgi es gaidīšot, t.i., kad es gribu parlēkt pār bortu. Es atkal mierīgi norādīju, ka tam laika vēl diezgan, un, otrkārt, vēl nav teikts, vai vispār tas būs jādara, jo smagi pārkrautais velkonītis arvienu grūtāki cēlās augšā, kad kāds lielāks vilnis viņu bija apracis. Varēja manīt, ka tam ir tieksme gāzties uz labo pusi, bet laiks kļuva arvien ļaunāks.

Varēja būt ap pusdienas laiku, kad ātrlaivas no mums atstājās un pazuda, braucot ar vēju rietumu virzienā. Es centos noskaidrot, vai nav iespējams arī mums vēlreiz griezties atpakaļ, bet izrādījās, ka mūsu stāvoklis ir pavisam ļauns. Sūkņi nedarbojās jau labu laiku, trūka ogļu un jaunā komanda tomēr neprata savu darbu pienācīgi. Mūsu osta nebija pārāk tālu un kapteinis bija cieši nolēmis, ja Dievs mums palīdzēs, vismaz mēģināt to sasniegt.

Braucējiem par stāvokli nebija ne jausmas. Pa ļaužu drūzmu klīda bauma, ka viens no klusajiem gulētājiem esot atdzīvojies, un tiešām, drīz redzēju savām acīm, ka kāds asiņains stāvs lēni, taustīdamies tuvojās kuģa bortam; ļaudis klusējot pagrieza ceļu. Gājējs bija akls, abas acis izšautas — četras lodes galvā. . . Divas krievu raidītas un divas ar paša roku, bet vēl dzīvs! Asinīm noplūdušais, jau bijušais, cilvēks aiztaustījās līdz kuģa malai, pāris metrus no manis. Es sapratu, viņš gribēja izbeigt savas mokas. Es varēju viņu aizkavēt, bet to nedarīju. Te nevienam nebija tiesības pār otru; katrs pats zināja, ko darīt. Ilgi ievainotais stāvēja pie margām. Visi, kas bija tuvumā, elpu aizturējuši, šausmu pilnām acīm noskatījās šai baigajā ainā... Beidzot tomēr ievainotais taustīdamies atrada kādu klusu stūrīti un apsēdās zemē, šausmīgi sakropļoto galvu apsegdams ar svārkiem.

Un tomēr kādam citam šodien bija jāmirst. Redzēju vienīgi kādu ķermeni krītam ūdenī. Kapteinis darīja savu pienākumu un, riskanti manevrēdams nu jau īsti vētrainajā jūrā, beidzot pēc ilgas cīņas atņēma jūrai jau mirušo upuri.

Mūsu stāvoklis bija ļoti kritisks. Tagad pār klāju vēlās jau katrs vilnis, velkonītis bija kļuvis manāmi smagāks un neveiklāks, sūkņi nedarbojās, bet ūdens krājās. Ļaudis stāvēja uz klāja ciešā bariņā. Visi bija pilnīgi izmērcēti jau vairākas stundas, un niknais ziemeļaustrumu vējš izsaldēja vai pēdējo siltumiņu. Neviens tomēr nekurnēja — nezin, vai maz jūta ap sevi notiekošo.

Pēcpusdienā tuvojamies ostai, daži jau sajuta atvieglojumu, bet mēs, kas zinājām kuģa patieso stāvokli un zinājām viņu sitienu spēku, ostas vārtos necerējām vairs ne uz ko. Un ja arī mēs dzīvi iekļūtu ostā — kas mūs sagaida tur?

Jaunais kapteinis bija drūms. . . Paņēmis megafonu, viņš tomēr ļoti mierīgā balsī lūdza ļaudis saiet uz kuģa pakaļgalu, jo tad kuģis labāk stūrēšoties, iebraucot pa ostas vārtiem. Taču mēs zinājām, ka kuģa priekšgals jau labu laiku peld aizdomīgi dziļi un negrib vairs celties augšā, kad vilnis to aprok. Zinājām, ka kapteinis mēģina kuģi līdzsvarot ar cilvēku ķermeņiem, ar viņu svaru, priekšgals jau ir ūdens pilns. . . Vārti... Brīdi šaubījies, kapteinis laida mašīnas pilnā jaudā, jo jūrā lielo viņu un kuģa dziļās iegrimis dēļ mašīnas strādāja tikai ar pusspēku. Dievs bija mums žēlīgs. Mēs, izlauzdamies cauri viņu barjerai, iekļuvām priekšostā. Glābti. . . Bet tālāk? Kāds mans draugs man klusi teica, ka nupat ir pēdējā iespēja un pēdējais laiks nekrist krievu gūstā... Es kavējos un tādejādi aizkavēju arī viņu. Tagad visu galvās bija viena doma: vai krievi jau pilsētā un kas tad notiks ar mums? Velkonis strauji tuvojās pilsētai. No tālienes likās, ka osta un pilsēta ir izmirušas, bet zināt vēl neko nevarēja. Piestājoties mūs nesagaidīja neviens cilvēks. Ostā valdīja nāves klusums. Neredzēja nevienas dzīvas radības, likās, ka pat kaiju nebija. Un tad mēs sapratām, ka krievi vēl nav pilsētu ieņēmuši, bet iedzīvotāji vai nu to pametuši, vai paslēpušies. Mums vēlreiz bija dota žēlastība,

bijām brīvi, un katrs varēja mēģināt savu dzīvību glābt, kā nu tas būs iespējams jaunos apstākļos. Mēs izklīdām pilsētas klusajās ielās. —

CERĪBU ZEME KURZEME PALIKA NEUZVARĒTA

KURZEMES UN TĀS AIZSTĀVJU LIKTENIS PĒC KAPITULĀCIJAS.

9. maijā jaunam lieluzbrukumam Kurzemē sakopotās sarkanarmijas daļas (frontes karaspēks palika frontes līnijā, lai stingri norobežotu Kurzemi no pārējās Latvijas) pārplūda pār visu Kurzemi, sākot sistemātisku tīrīšanu pilsētās, ciemos, atsevišķās lauku mājās un mežos.

Kaut gan boļševiki ienāca kā uzvarētāji, to karavīri izskatījās stipri noguruši un panīkuši. Viņi iebrauca auto- un bruņu mašīnās. Tiem nebija redzamu ieroču un tie izskatījās samērā mierīgi. Pirmajā dienā neviens netika apcietināts vai aizturēts, un tikai atsevišķos gadījumos vietējiem iedzīvotājiem atņēma pulksteņus u.c. vērtslietas, arī drēbes un apavus. Bet jau 11. maijā sākās pirmās apcietināšanas, kas bija vērstas sevišķi pret latviešu patriotiem, aizsargiem, policistiem, karavīriem un to piederīgajiem. Sevišķi rosīgi palika vietējie komunisti, krievu bēgļi, karagūstekņi un izpletņu lēcēji. Laukos krievu bēgļi staigāja pa mājām, ievākdami informāciju par civiliedzīvotāju noskaņojumu un nododami šo informāciju tālāk attiecīgajām sarkanarmijas daļām. Šādu apkārtstaigāšanu piekopa arī paši sarkanarmieši, prasot pēc degvīna un olām.

Nākamās dienās no vietējiem izraudzīja izpildkomitejas un miliciju. Sāka ieplūst arī lielākā daudzumā krievu karaspēks ar lielāku skaitu policijas suņu. Drīz arī sākās atsevišķu apgabalu ielenkšana un pārmeklēšana.

Visiem vīriešiem, no 16 — 60 gadu veciem, vajadzēja iziet t.s. “filtrācijas” nometnes, kuras ierīkoja ikvienā apriņķī un Liepājas pilsētā. Šais nometnēs ievietoti visi vīrieši, kas saņemti gan uz ceļiem, gan uz lauka pie arkla, vai arī, kas, paklausīdami uzaicinājumiem, labprātīgi bija pieteikušies izpildu komitejās.

Uzsāktā tīrīšanas akcija Kurzemē savu kulmināciju sasniedza 12. un 13. maijā, kad, vairākkārtīgi pārstaigājot māju pēc mājas, krievi aizturēja visus vīriešus vecumā no 16—60 gadiem. Daudzos gadījumos apcietināja arī gados vecākus, piem., pagastu vecākos, bij. aizsargus un policijas darbiniekus. Līdztekus māju kontrolēm krievu karavīri un pat virsnieki izdarīja laupīšanas. Ņēma visu, kas vien spēja kārdināt pie trūkuma pieradušo sarkanarmieti. Sieviešu izvarošana bija parasta lieta. Saudzētas netika ne sirmgalves, ne mazgadīgas.

Kamēr sievietes, mazgadīgo un pāri par 60 g. veco personu reģistrācija notika pagastu un pilsētu tikko nodibinātajās izpildkomitejās, aizturētos vīriešus, grupās sapulcinātus, NKVD daļu un suņu pavadībā dzina pa ceļiem basām kājām, pusapgērbtus, kāds nu kurais bija bijis aizturēšanas brīdī, 100 un vairāk kilometru uz t.s. filtrācijas nometnēm apriņķu pilsētās. Kuldīgā, piem., uz klaja lauka pie saspridzinātās raidstacijas bija sapulcināti ap 14.000 cilvēku. Neiedomājamās apstākļos, bez pajumtes, lietū un bez jebkādas medicīniskās palīdzības šie ļaudis pavadīja šais nometnēs vairākas nedēļas. Par viņu uzturu to aizturētāji nelikās zinot. Pārtiku piegādāja piederīgie — sievietes, dažkārt mērojot lielus attālumus. Bet daudzas no šiem gājieniem neatgriezās vairs pašas.

“Pretboļševistisko elementu uzzīmēšanai” bija pieaicināti latviešu komunisti, kas neuzkrītoši uzturējās apcietināto vidū. Talsu nometnē bija vairāki gadījumi, kad latvieši pratināšanas laikā izlēca pa logu, tā labprātīgi dodoties nāvē, lai izvairītos no gaidāmām mocībām. Ventspils filtrācijas nometnē bija sapulcināti ap 20.000 un Liepājas — pāri par 20.000 cilvēku.

Sākumā “filtrācija” vilkās gausi, to pasteidzināja tikai tad, kad apcietināto vidū sāka izplatīties epidēmiskas slimības. Nometnēs

paturēja visus aizsargus, policistus, valsts un pašvaldību darbiniekus, kā arī materiāli labāk situētos vai par nacionāliem atzītos. Mājās atgriezās tikai ap 30 % aizturēto.

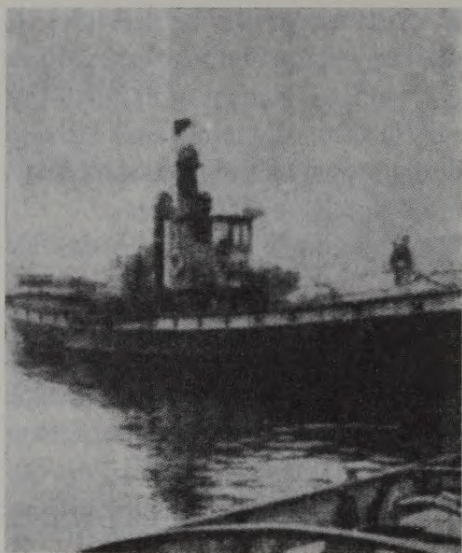
Arī latviešu leģionārus sapulcināja šais noņemtnēs, bet izdalīja atsevišķi un vēlāk aizveda nezināmā virzienā. Bijuši arī nošaušanas gadījumi.

Filtrācijai 12. un 13. maijā sekoja mežu tīrīšana, kad visai Kurzemei pāri vēlušies frontes karavīru masa, lai laupītu, slepkavotu, izvarotu un žūpotu vēl 5 baigas dienas. Mežos krievi meklēja tur patvērušos latviešu un vācu karavīrus un civiliedzīvotājus. Daudzās vietās, lai atvieglotu mežos paslēpušos cilvēku medības, mežus aizdedzināja. Milzīgas izdedzinātu mežu platības atrodas Zlēku-Ugāles pagastu rajonos, tāpat ceļā no Kuldīgas uz Ventspili.

Vīrieši, kas vēl atradušies brīvībā, aizturēti un nosūtīti uz filtrācijas noņemtnēm. Kurzeme šajās dienās bijusi vaimanu un asiņu pilna, un vēsturnieki kādreiz visu to varēs salīdzināt ar tām mežonībām, kādas savā laikā Vidzemē pastrādāja moskovītu ordas. Laupīts viss, kas vien mājās atrasts — pulksteņi, kabatas naži, matu sukas, drēbes, apavi, arī pārtika. Smagi piekrautie pajūgi un mašīnas, pat ar mēbelēm, devušās austrumu virzienā. Laupīšanās un izvarošanās piedalījušies ne tikai sarkanarmijas kareivji, bet arī virsnieki. Daudzas nelaimīgas sievietes kļuvušas vājprātīgas. Daudzas izdarījušas pašnāvību. Vienā vienīgā Jūrkalnes pagastā vien izvarotas vairāk nekā 30 sievietes.

Tūlīt pēc kapitulācijas boļševiki noorganizēja t.s. atmīnētāju komandas, kurās piespiedu kārtā iesaistīja lauku un pilsētu jauniešus. Pēc vienas nedēļas apmācības zēnus un meitenes sūtīja mežos, lai atmīnētu ceļus, saspridzinātu atstāto muniģiju u.t.t. Komandas pie tam iesaistīja “sociālistiskā sacensībā”. Notika ļoti daudz nelaimes gadījumu, kas prasīja daudzu jauniešu dzīvības.

Bet tas vēl nebija viss. Ar 26. maiju boļševiki izsludināja t.s. “trofeju vākšanu”. Līdz 20 vīru lielas sarkanarmiešu komandas apstaigāja katru pilsētas māju un lauku sētu, it kā meklējot pēc vāciešu atstātām mantām un ieročiem, bet patiesībā tās ņēma visu,

Velkonis "Potrimps", ar kuru latviešu karavīri ieradās Zviedrijā.

kas iepatikās. Pēc tam, kad vairākas šādas trofeju vācēju komandas bija pārstaigājušas kādu māju, tās iedzīvotāji palika ar to, kas mugurā. Tā nebija nekas cits, kā sarkanarmijas vadības atļauta un noorganizēta laupīšana.

Jūlija sākumā boļševiki uzsāka jaunu akciju, ar izpildkomiteju palīdzību mobilizējot jauniešus it kā steidzamiem darbiem Rīgas VEF'ā. Caurmērā no katra pagasta bija jādod 60—100 jauniešu. Raksturīgi pie tam bija tas, ka nozīmēti tika pa lielākai daļai tādi, kuru nostāja bija nacionāla. Jaunatne ar savu veselīgo instinktu nojauca briesmas un mēģināja izvairīties no šīs piespiedu darbu mobilizācijas. Tā, piem., Zlēku pagastā, kur darbam VEF'ā bija nozīmēti ap 60 jauniešu, noteiktā dienā pagasta izpildkomitejā ieradās tikai divi. Kaut arī iztrūkstošo meklēšanai mobilizēja miliciju, tad tomēr braucēju skaitu pavairost neizdevās, pārējie vienkārši nebija atrodami. Līdzīga aina bija arī Dundagas, Ances, Ugāles, Zūru, Piltenes u.c. pagastos. Ļaunās aizdomas vēlāk izrādījās pamatotas. Jaunieši bez apstāšanās Rīgā aizvesti tieši uz Padomju Savienību.

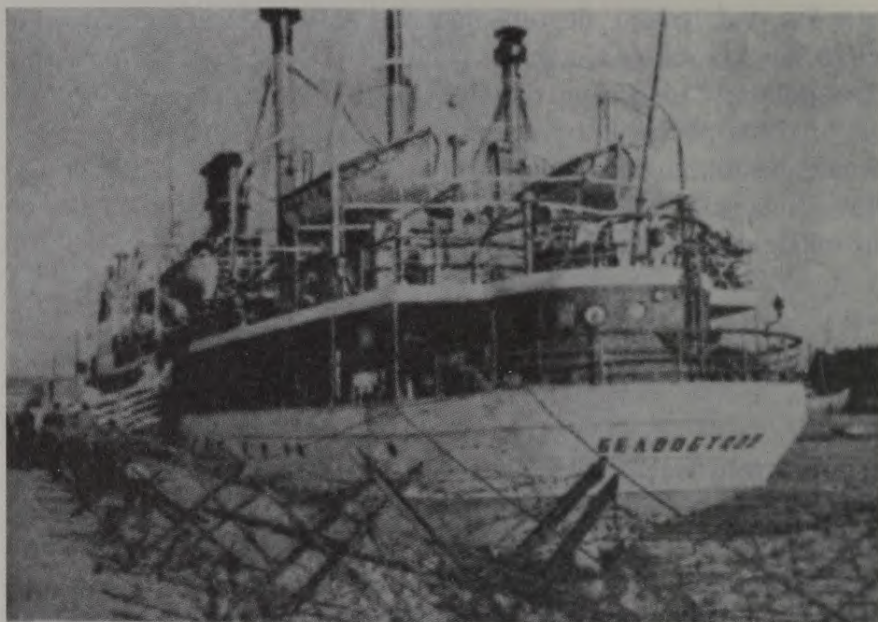
Par iedzīvotāju deportācijām un citiem noziegumiem pret cilvēcību, kas sekoja Kurzemes kapitulācijai, esmu jau plaši rakstūjis savā grāmatā “Lielā sāpju draudze” no 303—332. Ipp.

Arī par pēdējo Latvijas zemes stūrīti, kas visilgāk bija spītējis ienaidniekam, nogulās okupācijas vara, kas nesa postu, iznīcību un nāvi. Netaisnība bija uzvarējusi taisnību, neprāts — saprātu! Bet ne uz mūžīgiem laikiem . . .

LATVIEŠU KARAVĪRU TRAGĒDIJA ZVIEDRIJĀ

Latviešu karavīri, kā Kurzemē, tā Austrumvācijā, ja vien bija kāda iespēja, centās glābties no krišanas boļševiku gūstā. Lielai daļai no Austrumvācijas tas arī izdevās, sasniedzot angļu vai amerikāņu armijas vienības. Par glābtiem sevi uzskatīja arī tie, kam laimējās sasniegt neitrālo Zviedriju. Bet tālāko notikumu norise pierādīja pretējo. Zviedru valdība tos izdeva boļševikiem.

— Kapitulācijas laikā atrados Liepājas apkārtnē. Katrs centās glābties, kā varēja. Daudzi aizgāja mežos, daudzi mēģināja tikt pāri jūrai uz Vāciju vai Zviedriju. Biju apņēmies iet pēdējo ceļu un kopā ar kādu draugu virzījāties uz Ventspils pusi. Bet tur jau 9. maijā bija boļševiki. Tomēr laimējās sameklēt braucamos līdzekļus un 10. maija rītā 17 cilvēku liela grupa devāmies jūrā ar divvietīgu motorlaivu, kas tauvā vilka piepūšamu gumijas laiviņu, jūra bija diezgan mierīga. Laimējās arī izvairīties no krievu patruļām. Pēc dažām nelielām klizmām 11. maija rītā pamanījām zemi. Tā bija Gotlande... — Stāsta kāds karavīrs. Kāda cita leģionāru grupa ar velkoni “Potrimpu” un motorlaivu “Alni” iebruca Dienvidzviedrijas ostas pilsētiņā Īstadē tieši kapitulācijas dienā no Dānijai piederošās Bornholmas salas. Uz “Potrimpa” bija 23 vācu karavīri, 121 latviešu karavīrs, 2 civilisti un 2 sievietes un uz “Alņa” — 5 latviešu karavīri, 1 civilpersona (mašīnists) un 2 sievietes.

Boļševiku tvaikonis "Beloostrov", ar kuru viņus aizveda ciešanu ceļā.

Divu kapteiņu vadībā tie, ar cīņu atkāpjoties cauri Austrumprūsijai, bija pie Rīgenas salas nokļuvuši ielenkumā. Tomēr izdevies pārcelties uz Bornholmas salu, kur tobrīd vēl atradušies vācieši. Kad pēc pāris dienām boļševiki uzbrukuši arī šai salai, latviešu karavīri steigušies salu atstāt. Bet ne visiem izdevies laikā nokļūt uz izbroukšanai sagatavotā kuģīša. Īsajā uzturēšanās laikā Bornholmā latvieši cieta arī zaudējumus. Boļševiku gaisa uzlidojumu laikā nosita vairākus latviešu karavīrus — ltn. N. Pauzuli un dažus citus.

"Potrimpa" brauciena mērķis bijis angļu josla Vācijā, bet degvielu trūkuma dēļ kuģītim vajadzējis iegriezties tuvējā Zviedrijas ostiņā Īstadē, kur karavīrus tūlīt pārņēma zviedru militārās iestādes un internēja. Karavīri bija priecīgi, ka izkļuvuši brīvībā un atraduši patvērumu neitrālajā Zviedrijā.

Bada streika vadītājs Un. Dr. Elmārs Eihfūss-Atvars. Aizmugurē vecākais internētais latviešu karavīrs pulkv.-ltņ. Gailītis.

Bet jau pēc dažām nedēļām, 2. jūnijā, boļševiki iesniedza Zviedrijas valdībai notu, kurā, norādot uz 8. maija Vācijas kapitulācijas aktu, pieprasīja izdot visus internētos vācu un to kontrolēto vienību karavīrus. Šo notu zviedru valdība turēja slepenībā un ar izdošanu vilcinājās. Par izdošanu tā izšķīrās tikai novembrī, kad visa šī lieta arī kļuva zināma atklātībai.

Sekoja ļoti dramatiski notikumi, kas saviļņoja visu brīvo pasauli, bet jo sevišķi mūs, latviešus. Neievērojot baznīcas, sabiedrisko organizāciju un visplašāko zviedru tautas masu protestus, zviedru valdība tomēr 1946. g. 25. janvārī izdeva boļševikiem līdz ar internētiem vācu karavīriem arī 145 baltiešu karavīrus — 130 latviešus, 9 lietuvjus un 6 igauņus. 25. janvārī viņus Treleborgas ostā ar varu uzveda vai uznesa uz krievu tvaikoņa “Beloostrov”.

Vairāk nekā 2 mēnešus 157 vīri — 140 latvieši, 10 lietuvji un 7 igauņi — cīnījās par savu dzīvību un savu tautu brīvību, un ar savu savdabīgo cīņu saviļņoja ne tikai visu zviedru tautu, bet vērsa arī visas pasaules uzmanību uz Baltijas tautu traģēdiju. Viņu cīņa kļuva par asiņainu leģendu mūsu tautas brīvības cīņu vēsturē.

Šī klusā, izmisuma pilnā cīņa saviļņoja visu zviedru tautu tā, kā neviens cits notikums pēdējā gadu simtenī. Mierīgā ziemeļu tauta bija pārvērtusies līdz nepazīšanai. Kādēļ? — Šim jautājumam atbildi zviedru parlamentā deva sociāldemokrātu deputāts Lundstedts. Pievienodamies Tautas partijas iesniegtajai interpellācijai, viņš teica: “Šī ir traģēdija ne tikai baltiešiem, bet arī mums, zviedriem pašiem, jo zem spiediena mēs minam kājām to civilizāciju, kas ir mūsu pirmais mantojums.” Bez tam zviedru tauta arī ļoti labi saprata, kāds liktenis sagaida baltiešu karavīrus Padomju Savienībā.

Sevišķi aktīvi ar visu savu morālo spēku pret izdošanu nostājās zviedru baznīca Baznīcas pārvaldes ģenerālsekretāra mācītāja A. Svantesona vadībā. Pēdējais pat lidoja uz Angliju lūgt angļu baznīcas atbalstu. Visu iespējamo darīja arī latviešu trimdas baznīca Zviedrijā. Tāpat daudzas citas zviedru organizācijas, sevišķi Zviedrijas Jaunekļu Kristīgā Savienība (KFUM) ģenerālsekretāra inž. A. Norēna vadībā.

Liktenīgajās dienās internēto baltiešu karavīru nometne slika vienos ziedos. Tos sūtīja zviedru iedzīvotāji no visām valsts malām. Visas zviedru baznīcas aizlūdza par izdodamajiem. Notika plašas spontānas masu demonstrācijas, sevišķi Stokholmā un universitātes pilsētās Lundā un Upsalā. Internēto karavīru atrašanās vietā — Ekšē mazpilsētiņā — spontāna demonstrācija izraisījās pat nakts vidū, kad kaimiņi cits citu modināja un visi pilsētiņas iedzīvotāji, bērnus ieskaitot, devās uz pilsētas laukumu, kur vietējais mācītājs, baznīcas priekšā stāvēdams, aizlūdza par izdošanai nolemtajiem. Karalis no visām valsts malām saņēma tūkstošiem telegrammu ar lūgumu neizdot baltiešu karavīrus boļševikiem. Nelaimīgajiem cīnītājiem radās bezgala daudz draugu un aizstāvju no vienkāršā zviedru strādnieka līdz sirmajam zviedru karalim Gustavam V, kas visi pūlējās, lai glābtu nelaimīgos.

Paši baigam liktenim nolemtie cīnītāji, dzeloņstiepulēm iežogoti un bruņotu vīru un policijas suņu apsargāti, divus mēnešus klusi un savdabīgi cīnījās par savu dzīvību, par tiesību dzīvot. Beidzot 22. novembrī viņi pieteica bada streiku līdz nāvei. Izturēja 14 dienas, līdz viņus izvietoja pa slimnīcām. Daudzi arī vēl slimnīcās turpināja badošanos un nebija pierunājami to pārtraukt. Neskatoties uz stingro uzraudzību, daudzi mēģināja izdarīt pašnāvību. Tas izdevās vienīgi ltn. O. Lapām un pašā pēdējā brīdī, jau ceļā uz kuģi, arī ltn. P. Vabulim. Pēdējā brīdī pirms aizvešanas no nometnes sev krūtīs nazi ietrieca ltn. Oskars Plūme. Pirms tam ar zīmuli sev acis bija izdūris ltn. Alksnis.

Ltn. P. Vabulis pēdējā vēstulē kādam draugam starp citu raksta: "... Zviedru tautai mēs, nāvei nolemtie, ļaunu nevēlam. Mūsu draugi un labvēļi mums būtu izdarījuši neatmaksājamu pakalpojumu, ja ziedu un cigarešu vietā mums būtu atsūtījuši graudiņu KCN, jo ar tādu mantu droši var doties jebkurā jūras braucienā. No priekšlaicīgas lietošanas ikviens atturētos, jo mēs gribam dzīvot... Bet tādu lietu mums nav un arī nebūs, jo tā stunda nevar vairs būt tālu. Laimīgs ir Kola (iepriekš pieminētais ltn. N. Pauzulis) un tie daudzie draugi, kuri atdusas zem dzimtenes velēnām, tiem šī nejēdzība nav jāpiedzīvo.

Upsalas universitātes studenti protesta demonstrācijā pret latviešu karavīru izdošanu boļševikiem.

Savai pagātnei esmu pavilcis strīpu, nākotne man ir skaidra, un tā būs īsa. Zēl tikai, ka nepiedzīvošu slepkavu aizbildināšanos . . . Lai Dievs dod daudziem, daudziem tūkstošiem to piedzīvot un redzēt. Izturēšu līdz galam! Dievs, svētī Latviju!”

Uzvarēja zviedru valdības “reālpolitika” un 145 pašreizdzīgi cīnītāji par savas zemes un tautas brīvību aizgāja Golgātas ceļu, lai pievienotos tiem desmitiem tūkstošu, kas šai ceļā jau bija devušies no dzimtenes.

“Mēs aizejam to ceļu, no kurienes neviens neatgriežas, no kurienes neviens vairs neraksta. Sveiciniet dzimteni! Mēs mirstam, lai jūs dzīvotu. . .” Raksta kapt. Ernests Ņeselis savā atvadu vēstulē.

No izdošanai nolemtajiem izglābās tikai 10 latviešu karavīri — divi tādēļ, ka bija jaunāki par 18 gadiem, trešo — ltn. Vili Krūmiņu no izdošanas izglāba uz Brazīlijā dzīvojošās māsas lūguma pamata Čīles rakstniece Gabriela Mistrāle, kas tai laikā bija ieradusies Stokholmā saņemt piešķirto Nobela prēmiju. Pārējie izdošanas brīdī bija smagi slimi vai nu no badošanās, vai pašnāvības mēģinājumiem. Pēc izveseļošanās tie visi nekavējoties mazā laiviņā nelegāli aizbrauca uz Angliju.

Šo liktenīgo dienu notikumus jo sīki ir aprakstījis zviedru publicists A. Olsons grāmatā “Azīltiesības un humānisms” (1947).

Krievi latviešu karavīrus vispirms aizveda uz Liepāju un tūlīt ievadīja nejdzīgu propagandas akciju, kurai vajadzēja pierādīt pasaulei, ka visi izdotie atbrīvoti. Faktiski uz laiku atbrīvoti bijuši tikai trīs. Tos izmantoja propagandai. Bez tam arī pārējiem ieslodzītajiem pavēlēja rakstīt propagandas rakstus. Tos vairākas dienas lasīja Liepājas radiofonā. Vēlāk daļu karavīru pārveda uz Rīgu, kur propagandas akcija turpinājās. Vēl martā un aprīlī Rīgas radiofonā NKVD uzrakstītos rakstus lasīja Jānis Slaidiņš, Eduards Kļaviņš, Boriss Miemis, Mārtiņš Mauers, Juris Dzenītis, Vilhelms Traubergs, Kārlis Cimmermanis u.c. Vēl pēc gada, 1947. g. jūlijā, runāja Edmunds Dambergs, nolasot 20 citu uzvārdus, nodarbošanos un dzīves vietas. Būtu lieki jautāt, kādēļ tikai 20 vārdus no 130?

1948. g. pavasarī zviedru laikraksti ziņoja, ka pulkv.-ltn. K. Gailītis esot nošauts jau 1946. g. Eihfuss-Atvars gan sākumā atbrīvots un izmantots propagandai, bet vēlāk arī tas pazudis. Pārējie sākumā izvietoti dažādās kara gūstekņu nometnēs gan Latvijā, gan Krievijā. Ar 10—25 g. spaidu darbos sodīti kapt. E. Ņeselis, kapt. V. Ziemeļis, leitnanti B. Celms, J. Raiskums, J. Prešņikovs, E. Karlsons, A. Kiršteins, J. Priednieks, E. Čikste, O. Rēķis, G. Matisons, kareivji A. Stok-hauzens, A. Ivbulis, A. Graudiņš, O. Krastiņš, A. Austrums, A. Līcītis, T. Zēbergs, A. Kaņeps, K. Blūms, F. Kohs, J. Balodis u.c.

Izdotie igauņi tūlīņ no Liepājas pārvesti uz Tallinu un lietuvji uz Viļņu. Igauņi tālāk nosūtīti uz brūnogļu lautzuvēm. Lietuvju majors P. Ambrazunas “izraidīts no Lietuvas”.

Uzdodoties par Baltijas vāciešiem, otreiz brīvajā pasaulē iz kļūt tomēr laimējies diviem izdotajiem karavīriem. Viņi pirmajā laikā turēti dažādās nometnēs Latvijā, bet 1946. gada beigās pārvesti uz koncentrācijas nometnēm Padomju Savienībā, kur “es kopā ar daudziem citiem bridu sāpju un ciešanu dūksnāju,” liecina viens no tiem, kas atgriezies dzīvē.

CERĪBU ZEME KURZEME PALIKA NEUZVARĒTA

Kurzeme — mūsu Cerību zeme 1944/45. gadā — 7 mēnešu kauju ugunīs palika neuzvarēta. Nekāds ienaidnieka pārspēks to nespēja pieveikt.

Kādēļ? — šim jautājumam atbild kāds vācu karavīrs savā pēdējā vēstulē tēvam, kas rakstīta Kurzemē 1945. g. 8. maijā.

“Mēs zinām, ka esam cīnījušies pret boļševismu, kas nav mūsu ienaidnieks vien, bet šodien visas Eiropas ienaidnieks. Mēs esam viņa paradīzi redzējuši tā, kā neviens pirms mums. Mēs zinām, par ko esam cīnījušies . . .”

Latviešu karavīrs un visa latviešu tautas daļa Kurzemē zināja to pašu. Viņi zināja vēl vairāk — zināja, ka atkāpšanās ceļa nav — ka Māte Latvija prasa izturēt un pastāvēt, lai tauta varētu dzīvot.

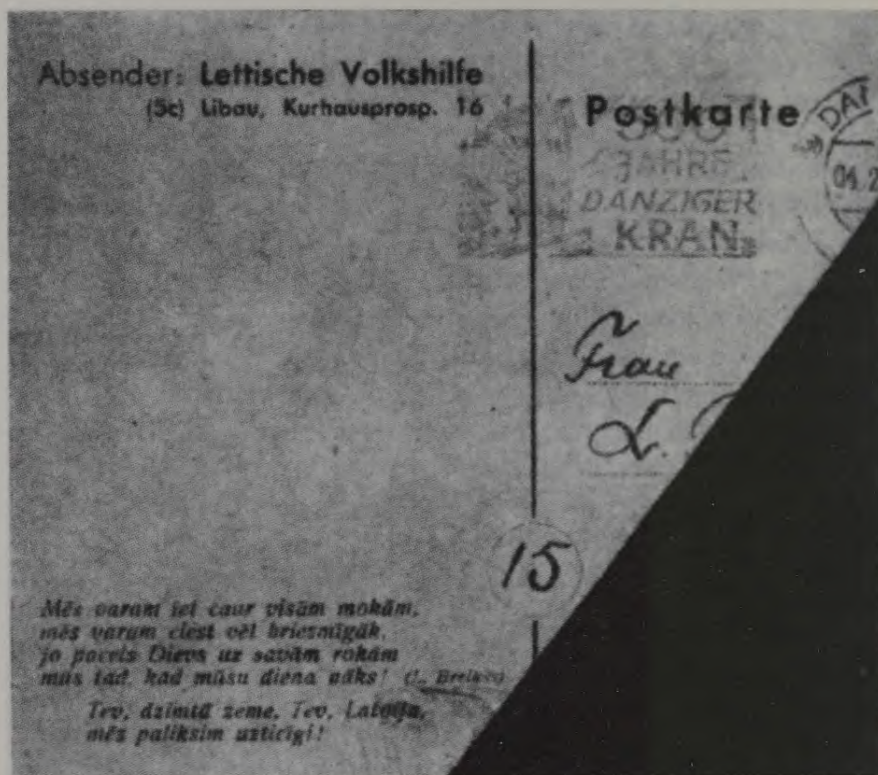
To atklāti apliecināja Kurzemes laikraksts “Ventas Balss” laikraksta pēdējā, 8. maija numura ievadā:

— Neaizmirsīsim nekad, ka mums, vēl Kurzemes stūrīti palikušajiem latviešiem, tagad tā īsti sāksies lielā pārbaudījuma stunda, kurai aizritot, mēs tomēr redzēsim visu latviešu lielāko ilgu piepildījumu — brīvu, neatkarīgu Latviju. Cik tāls ir ceļš, cik daudz upuru un dzīvību tā dēļ būs jāziedo un cik lielas mokas un ciešanas tas mums uzliks, to mēs šodien neviens nevaram pateikt.

Un tomēr jau šodien ar drošāko pārliecību varam teikt, ka latviešu tauta dzīvos mūžīgi mūžos savā dzintarjūras piekrastē, un līdz ar viņu arī Latvijas valsts. —

Tie ir pravietiski vārdi, kas reiz piepildīsies!

Tikai patiesa neierobežota mīlestība uz savu tautu un gatavība ik brīdi ziedot sevi viņas labā deva latviešu karavīram izturību pastāvēt cīņā pret milzīgo pārspēku un kopā ar savu tautu saglabāt nevainojamo stāju pat traģiskā noslēguma dienās, kad viss apkārt jau bruka un bija zudušas visas cerības.

TP sarakstīšanos ar piederīgo meklētajiem izdarīja ar atklātnēm, kurām adreses puse bija iespiests kurzemnieku tā laika apņēmības un uzticības apliecinājums.

Dievs mums nebija lēmis uzvaras augļus, bet bija devis iespēju stāvēt par savu taisnību un pierādīt savu gribu dzīvot un gatavību nest upurus savas tautas un tēvzemes labā. Vai šīs skaudrās cīņas, šī ziedošanās, ciešanas un upuri bijuši tikai maldi un alošanās? — To tagad jautā ne viens vien, vēl vairāk — dažs to pat apgalvo. Bet pēdējo vidū gan laikam nebūs to, kas ar savām asinīm un ciešanām rakstījuši šo traģisko, bet slavas pilno latviešu tautas vēstures lapaspusi.

Šie apgalvotāji nāk no to vidus, kas, cīņas pienākuma un atbildības baidīdamies, vēl ienaidniekam tālu esot, vieglu sirdi pameta dzimteni un, drošībā sēdēdami, pāri jūrai no Vācijas vai Zviedrijas ar “goddevību un pietāti” noraudzījās savu brāļu cīņā, ciešanās un nāvē, lai tad, kad šī cīņa bija beigusies, slēpjot savu glēvumu, apgalvotu, “tur nevajadzīgi lijušas mūsu labāko dēlu asinis, svešas propagandas nevajadzīgā patriotismā uzkurinātas”*. — Kāds absurds, kāds godprātības un pietātes trūkums!

Ne skaudrā cīņa un nāves nicināšana, ne atsacīšanās dzimteni — Kurzemi atstāt, ne ticība savas tautas brīvībai, ne nacionālpolitiskie centieni, nekas nebija velta uzpurēšanās un naivas ilūzijas. Tai laikā cita ceļa nebija un nevarēja būt, kā ar ieročiem rokā klaji apliecināt visai pasaulei, ka latvieši sevi apzinās par suverēnu tautu, kas pieder Rietumeiropas garīgajai telpai.

Tas bija izmisuma solis, un tiesa, arniecīgām izredzēm uz tūlītējiem reāliem panākumiem. Bet uzpurēšanās, dzīvības ziedošana vienmēr ir bijusi visspēcīgākais idejas apliecinājums, ko nespēj atsvērt nekādi iesniegumi, deklarācijas un lūgumi. Domājot par nākotni, to vienmēr lai atceramies.

Tādēļ mēs nešaubīdamies varam teikt, ka Kurzemes cīņas nav bijušas velta asins izliešana, Kurzemes nacionālpolitiskie centieni nav velti izskanējuši.

Tādēļ lai Dievs dod šo lielo kurzemnieku izturības, nesatricināmās ticības un uzpurēšanās spēku ikvienam latvietim kā dzimtenē, tā trimdas ceļus staigājot, tad latviešu tauta reiz tomēr kļūs atkal brīva un suverēna savā dzintarjūras piekrastē, un līdz ar viņu arī Latvijas valsts.

Dievs, svētī Latviju! . . .

* Žanis Unāms — “Latvija Amerikā”, 1954. g. 3. aprīļa numurā.

The following text is extremely faint and appears to be a scan of a document with very low contrast. It contains several paragraphs of text, but the characters are mostly illegible. Some words like "L'Union" and "1924" are faintly visible at the bottom of the page.

OSVALDS FREIVALDS

Lai gan esmu dzimis tikai 1905. g. 5. jūnijā (Vidzemē, Skujenes pag.), varu tomēr sevi jau pieskaitīt arī pie 1905. g. revolūcijā „cietušiem”, jo kamēr māte pa logu skatījusies, kā pa Pleskavas-Rīgas lielceļu ierodas kazaku jātnieki revolūcijas apspiešanai, es esot izkritis no šūpuļa. Šī, reizē revolucionārā un reakcionārā 1905. gada atmosfēra tad laikam pašam vēl neko neapzinoties, būs mani padarījusi visā vēlākā dzīvē ne tikai par dažādu revolūciju, bet arī par dažāda veida netaisnības, varmācības un patvaļas nesamierināmu pretinieku. Tas man aiztecējušajos 20 gados ir devis daudz draugu, bet arī ne mazums pretinieku. Bet tā jau ir tipiska parādība pie atklātības darbiniekiem vispār. Visiem pa prātam nekad neviens nav spējis un nespēs.

Osvalds Freivalds

Dievs katram cilvēkam līdzī dod kādu dzirksti, lai tas savā mūža tecējumā to uzpūstu par spēcīgu liesmu. Vienam tā ir kādā tehniskā nozarē, citam kādā mākslas nozarē u.t.t. Man šī dzirkste ir bijusi sabiedriskā un literārā plāksne. Šai virzienā tad arī esmu darījis ko spējis. Cik sekmīgi, par to lai spriež citi šo nozaru vēl labāki pārstāvētāji.

Mana sabiedriskā un literārā darbība ir cieši saistīta viena ar otru. Tā sākās jau ģimnāzijas laikā,

t. i. 20-to gadu vidū. Šo gadu desmitu varam arī uzskatīt par aktīvā nacionālisma atmodas laiku. To pēc brīvības cīņu uzvarām veicināja straujā augšupeja visās dzīves nozarēs un līdz ar to pieaugošā tautas suverenitāte s apziņa, kas jo sevišķi izpaudās jaunatnē, kas brīvības cīņās bija nesusi vissmagākos upurus. 20-tie gadi iezīmējās arī ar lielu atturības kustības uzplaukumu pēc vācu muižnieku piekoptās krogu politikas. Viss tas lielā mērā ir arī ietekmējis manu garīgo attīstību. Jau ģimnāzijas laikā (V. Olava komercskolā no 1921. — 1925. g.) pievērsos atturības kustībai un pa daļai arī politiskai darbībai.

Manis rakstītas pirmās rindas ir iespiestas “Latvijas Vēstnesī” 1923. gadā, tātad vairāk kā 40 gadus atpakaļ. Bet tā īsti rakstu mākslai pievērsos ar 1925. gadu, kad pēc V. Olava komercskolas beigšanas, blakus studijām LU Lauksaimniecības fakultātē, sāku strādāt Latvijas pretalkohola biedrībā. LPB izdeva arī nedēļas, vēlāk mēneša žurnālu “Jaunā Balss” zv. adv. G. Ķempeļa un Ed. Tubeļa vadībā. Kļuva par cītīgu šī žurnāla līdzstrādnieku un vēlāk par žurnāla faktisko un atbildīgo redaktoru. Manā laikā cītīgas „J. B.” līdzstrādnieces bija arī divas, vēlāk ļoti pazīstamas dzejnieces — Elza Ķezbere un Marta Grimma. Elzas Ķezberes pirmie dzejoļi ir iespiesti „Jaunā Balsī” vai nu ar dzimto vārdu Elza Pinne vai arī ar pseudonimu Saulcerīte.

Jau 20-to gadu vidū sāku aktīvi līdzdarboties arī Arvēda Berga vadītā Nacionālā Apvienībā un arī dienas laikrakstos „Latvis”, “Balss” u. c.

Darbodamies Latvijas pretalkohola biedrībā un Centrālā pretalkohola savienībā kā šo organizāciju sekretārs, sarakstīju divas ludziņas: Dzērājiņa līgaviņa (2 cēl.) un Krogā (1 cēl.). Tās iespiestas ar pseidonimu Vitauts Gaitis. Sevišķi pirmā daudz tika izrādīta uz lauku skatuvēm un arī pārraidīta radiofonā. Šai laikā sarakstīju arī pirmo plašāko apcerējumu latviešu valodā par bezalkohola dzērienu izgatavošanu. To grāmatā izdeva Latvijas pretalkohola biedrība.

Ar 1934. g. rudeni pārgāju Rīgas pilsētas dienestā par 8. bibliotēkas pārzini, kādā amatā paliku līdz boļševiku iebrukumam Latvijā 1940. g. 1938. g. mani aicināja arī par Rakstu un mākslas kameras locekli un bibliotekāru eksaminācijas komisijas locekli.

Darbodamies daudz un dažādos organizāciju amatos un dažu gadu norunādams organizāciju sarīkojumos pāri par 100 priekšlasījumu, biju ieguvis plašu un vispusīgu pieredzi organizāciju darbībā. Šī pieredze deva man iespēju 1935. g. sarakstīt vairāk kā 300 lpp. biezu Rokas grāmatu biedrību darbiniekiem. Lai gan Sabiedrisko lietu ministrija grāmatas izdošanu bija noraidījusi, tās izdošanu tomēr uzņēmās apgāds Zemnieku Domas. Pēc grāmatas iznākšanas saņēmu ministru prezidenta K. Ulmaņa rakstisku pateicību par „vērtīgo grāmatu”.

Zemnieku Domu apgāds 1939. g. izdeva arī otru manu grāmatu — Ģimeņu bibliotēkas un to iekārtošana.

Boļševiku okupācijas laikā mani no 8. bibliotēkas pārziņa pārcēla par vecāko bibliotekāru 2. pils. bibliotēkā. Šai viena gada laikā mana spalva bija pilnīgi aizsērējusi, neuzrakstīju nevienu rindu.

Vācu okupācijas laikā strādāju par Rīgas pilsētas Bibliotēku centrāles vadītāju un vēlāk par Iekšlietu ģenerāldirekcijas Biedrību nodaļas vadītāju un Tautas Palīdzības Informācijas daļas priekšnieku un apgāda vadītāju-redaktoru. 1943. g., pamatojoties uz TP un arī personīgi savāktiem materiāliem, sarakstīju grāmatu par Baigā gada mocekļiem — Lielā sāpju draudze. To Tautas Palīdzība izdeva 10.000 eksemplāros.

Vācu okupācijas beigu posmā, līdz pat kapitulācijas dienas, 8. maija vakaram strādāju Liepājā kā Tautas Palīdzības vadītājs Kurzemē. Pēdējā brīdī tomēr laimējās zvejnieku laivā pārklūt pāri Baltijas jūrai uz Zviedriju.

Trimdā Zviedrijā pirmo gadu strādāju kā asistents pie Lundas universitātes Slavu valodu katedras. Tad, lai vairāk nopelnītu, pārgāju darbā rūpniecībā, no sākuma kā vienkāršs strādnieks, vēlāk kā elektroķīmiskās laboratorijas vadītājs. Lai gan neierastais maizes darbs prasīja, sevišķi pirmajā laikā, lielu piepūli, tomēr drīz vien atkal vēlās vakara stundās sāku cilāt spalvaskātu. No sākuma pa rakstam „Latvju Vārdam” (Zviedrijā) un „Apskatam” Vācijā, tad

jau garāki raksti par Baigo gadu un Kurzemes cietoksni, kas trimdas preses šaurajiem apmēriem vairs nebija piemēroti.

Pēdējie divi temati man bija sevišķi tuvi, bija arī no Latvijas līdz laba tiesa vēl nekur nepublicētu dokumentu un citu materiālu kā par Baigo gadu, tā Kurzemes cietokšņa laiku. Radās doma (Dr. Bračam Vācijā) par Rīgā izdotās samērā nelielās grāmatiņas “Lielā sāpju draudze” papildināšanu un izdošanu trimdā. Tā, pēc apm. viena gada nakts darba, radās mana pirmā grāmata trimdā, kas apmēra ziņā bija 3 reizes lielāka nekā Rīgas izdevums. 336. lpp. biezo un liela formāta grāmatu 1952. gada izdeva Imantas apgāds Kopenhāgenā. Tas bija arī apgāda pirmais lielākais izdevums.

Arī visas pēc tam sekojošās manas grāmatas ir izdevis Imantas apgāds: 1954.'55. g. — Kurzemes cietoksni 2 grāmatās, 1956. g. — Latviešu karavīru traģēdija Zviedrijā un 1961. g. — Latviešu politiskās partijas 60 gados.

Arī mūsu trimdas izdevumus pagājušos 20 gados neesmu nekad aizmirsis. “Londonas Avīze”, „Latvija” un kādu laiku arī „Austrālijas Latvietis” ir arvien no manis saņēmuši pa rakstiņam. Tas pats ar piedalīšanos trimdas sabiedriskos pasākumos. Esmu darījis, cik tas ir bijis manos spēkos. Cik labi tas katreiz padevies, un vai Dieva doto dzirksti esmu liesmā uzpūtis, par to lai spriež citi.

MANA LITERĀRĀ DARBĪBA.

Latvijā:

Mēnešraksta „Jaunā Balss” redaktors

Nedēļas laikr. „Imantas Gars” redaktors

Dienas laikr. „Dzimtenes Vēstnesis”, „Brīvā Latvija ” un „Balss” līdzstrādnieks

Dienas laikr. „Latvis” līdzstrādnieks

Grāmatas:

Dzērājiņa līgaviņa, drāma 2 cēlienos – 32 lpp.
Krogā, drāma 1 cēliena – 16 lpp.
Bezalkohola dzērieni un to pagatavo. – 96 lpp
Rokas grāmata biedrību darbiniekiem – 320 lpp.
Ģimeņu bibliotēkas un to iekārtošanā – 128 lpp.
Lielā sāpju draudze – 160 lpp.

Trimdā:

Laikrakstu „Latvija”, „Londonas Avīze” un „Austrālijas
Latvietis” līdzstrādnieks

Grāmatas:

Lielā sāpju draudze – 336 lpp.
Kurzemes cietoksnis 1. un 2. daļa – 408 lpp.
Latv. karavīru traģēdija Zviedrijā – 264 lpp.
Latv. politiskās partijas 60 gados – 224 lpp.

MANA SABIEDRISKĀ DARBĪBA.

Latvijā no 1926. – 1934. g.:

Latvijas pretalkohola biedrības sekretārs Centrālās
pretalkohola savienības ģenerālsekret.
Mēnešraksta „Jaunā Balss” redaktors
Nedēļas laikr. „Imantas Gars” redaktors
Dienas laikraksta „Latvis” ievadnieks
Nac. Apvienības Akadēmiskās sekc. vicopriekšēdis
/pr – dis doc. L. Ausējs, vēlāk G.Celmiņš un vicepr-dis T.
Dzediņš/
Latv. Jaunatnes savienības centrālās veldes loc.
LU Stud. Krājaizdevu s-bas dibin. un valdes loc.
LU Studentu atturības b-bas valdes loc.
LU Studentu padomes loceklis

Pēc 1934.g.15. maija:

Rakstu un mākslas kameras loceklis

Bibliotekāru eszamenācijas kom. loceklis

Bolderājas – Daugavgrīvas kultūras b–as priekšn.

Bolderājas aizsargu nodaļas priekšnieks

Rīgas pils. 8. bibliotēkas pārzinis

Vācu okupācijas laikā:

Tautas Palīdzības informācijas priekšnieks

Iekšlietu ģenerāldirekcijas Biedrību nod. Vadīt.

Tautas Palīdzības vadītājs Kurzemē 1944/45.g.

Tautas Padomes loceklis/ Kurzemē 1945.g./

Trimdā Zviedrijā :

Lundas Latv. ev. Lut. Draudzes valdes loc.

Lundas latviešu biedrības valdes loc.

Dienvidzviedrijas latv. org. Sadarbības kom. Pr-dis

Baznīcas pārvaldes Zviedrijā sekretārs

Latviešu Apvienības Zviedrijā padomes loc.

Zviedrijas latv. org. Savienības sekretārs

„Latviju Vārda” izdevēju kopas valdes loc.

Upsalas latviešu biedrības priekšnieks

DV Upsalas nodaļas vicepriekšsēdis

Fraternitas Lataviensis Zviedrijas kopas senior

Latv. apv. Konventa Zviedrijā seniors

Zv. Latv. Centr. Padomes loc. un valdes pr-dis

Baltiešu sadarbības kom. Zviedrijā loceklis

Osvalds Freivalds

† 1975.10.12

Pielikums

Pēc 1934. g. 13. maija:

Raksti un maģiskas kameras locekļi
Bibliotēku uzraudzības kom. loceklis
Baldonijs – Daugavpils kultūras b. as. priekš.
Baldonijs – Daugavpils kultūras b. as. priekš.
Rīgas pils. S. bibliotēkas pārzinis

Vairāku apdzimšanas loka.

Tauts. Pārvaldes ierēdņi: priekšnieks
Iekšlietu ģenerāldirekcijā: Biedrību nod. vadīt.

Tauts. Pārvaldes vadītājs Kurzemē 1944/45. g.

Tauts. Pārvaldes ierēdņi: priekšnieks 1945. g.

Trīdnieks

Ludzas Latv. av. Latv. Dziesmu valdes loceklis

Ludzas latviešu biedrības valdes loceklis

Dziesmuvaldes Latv. org. Sabiedrības kom. Priekš.

Baltijas pilsvaldes Zviedru sekretārs

Latvianu Apvienības Zviedru padomes loceklis

Zviedru Latv. org. Savienības sekretārs

"Latvianu Vārds" izdevēja kopas valdes loceklis

Apvienības latviešu biedrības priekšnieks

DV Upsālas nodalījuma priekšnieks

Frederikas Latvianu Zviedru kopas seniors

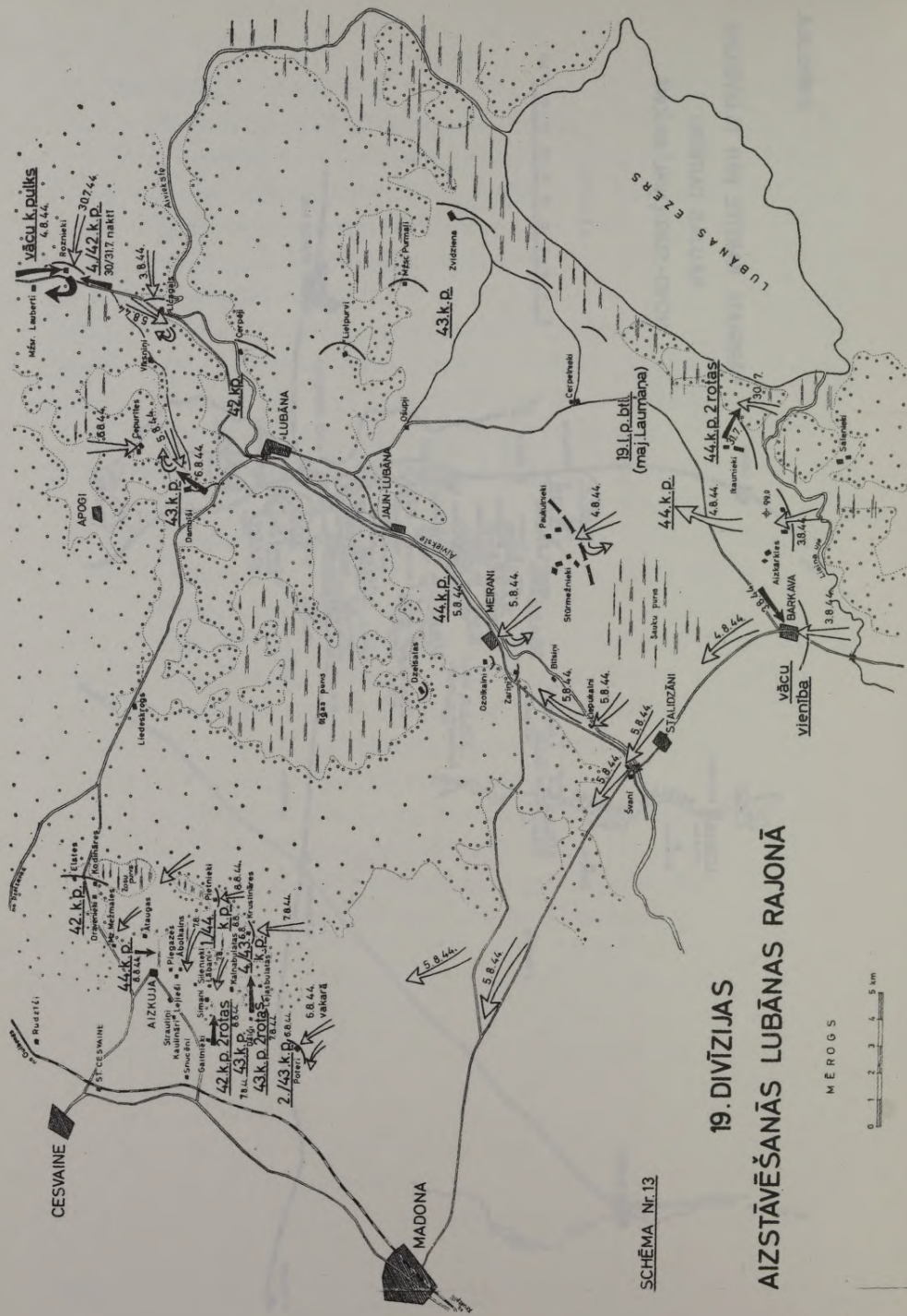
Latv. av. Krievu Zviedru kopas seniors

Zv. Latv. Centr. Padomes loceklis, no valdes priekš.

Baltijas sabiedrības kom. Zviedru loceklis

Osvaldi, Freivalds

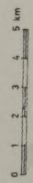
1975. 10. 12

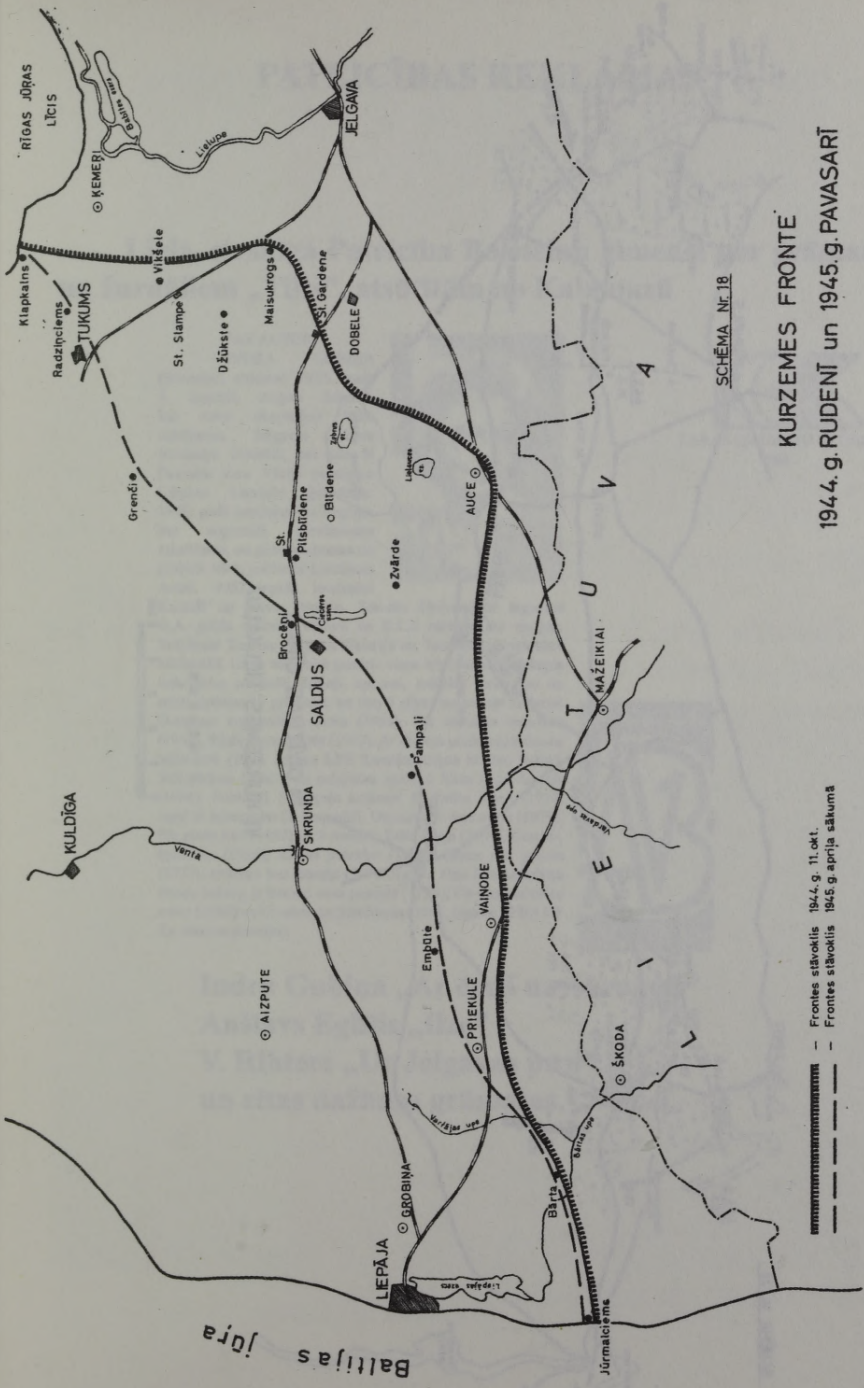

SCĒMA Nr.13

19. DIVĪZIJA AIZSTĀVĒŠANĀS LUBĀNAS RAJONĀ

MĒROGS

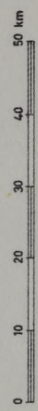

SCHĒMA Nr. 18

KURZEMES FRONTE

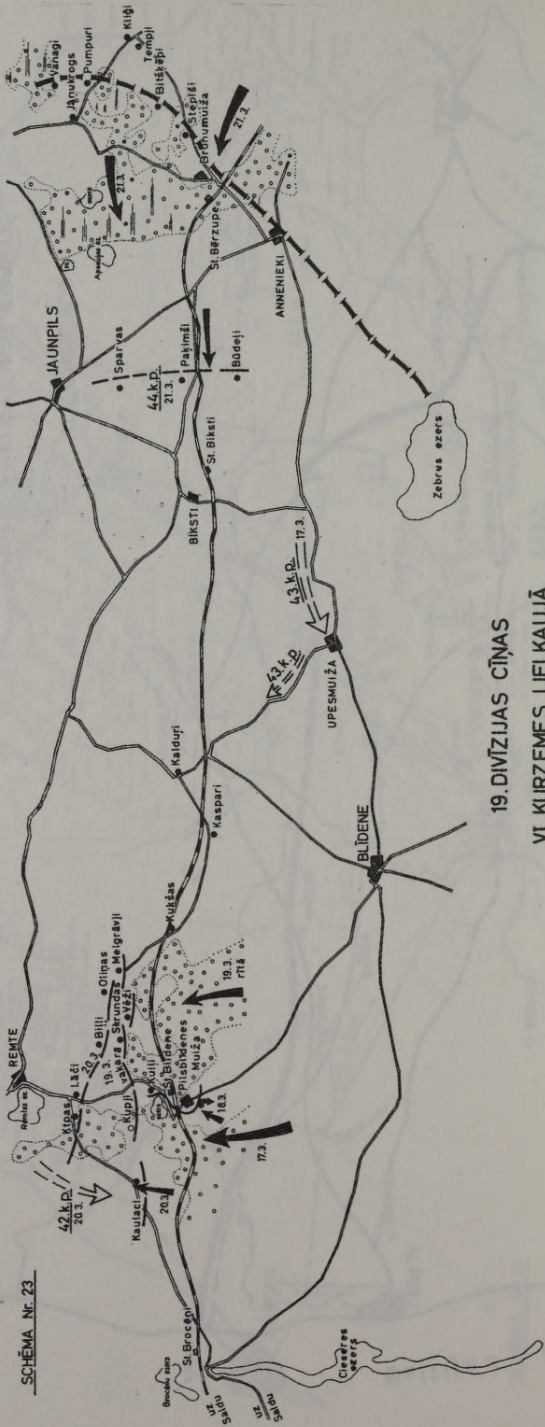
1944. g. RUDENĪ un 1945. g. PAVASARĪ

MĒROGS

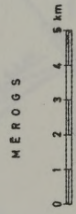

- Frontes stāvoklis 1944. g. 11. okt.
- - - Frontes stāvoklis 1945. g. aprīļa sākumā

SCHEMA Nr. 23

19. DIVĪZIJAS CĪNAS
VI KURZEMES LIELKAUJĀ

PATEICĪBAS REKLĀMAS

Liela, sirsnīga Pateicība Bolšteinu ģimenei par grāmatām un žurnāliem „Tilts”, atsūtītām no Kalamazū

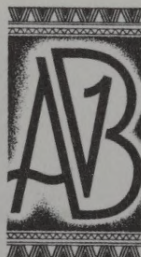
PAR AUTORI

INDRA GUBIŅA

(Bencone) dzimusi 1927. gada 8. augustā. Augusi Jelgavā, kur vācu okupācijas laikā mācījies Jelgavas Valsts Skolotāju Institutā, bet pēc II Pasaules kara Vācijā pabeigusi Libekas Latviešu ģimnāziju. 1948. gadā izceļojusi uz Angliju, kur nopietnāk pievērsusies rakstīšanai, un pirmās apceres un pirmais stāsts publicēts Londonas Avīzē. 1952. gadā iecelojusi Kanādā un dzīvo Toronto. Toronto Universitātē ieguvusi B.A. grādu mākslas vēsturā un B.L.S bibliotekāru zinībās. Strādājusi Toronto Mākslas Galerijā un Toronto Universitātes bibliotēkā. Gadu tecējumā gandrīz visos trīmdas periodiskajos izdevumos publicēti dzejoļi, apceres, mākslas recenzijas un stāsti. Izdotas 17 grāmatas, no tām 5 stāstu un noveļu krājumi: Draugam nepiemērota sieva (1958), Par sapņiem nemaksā (1962), Rītdiena neskaitās (1967), Ar diviem punktiem teikums nebeidzas (1974. Ieguva LPB Kanādas kopas literāro balvu), Sidrabkāzas (1960), un ceļojumu apraksti Kaza kāpa debesīs (1984). Publicēti 3 dzejoļu krājumi: Paskaties kļāvā (1974, kopā ar rakstnieku G. Janovski), Dziesma — tevī esmu (1979), Pār plašu jūru (1982) un 8 romāni: Zelta ieleja (1959), Gandrī/ karaliene (1965), Raksts putekļos (1970), Ziema nāk pretīm (1973), Iztiksīm bez mēness (1976. Ieguva Jāņa Jaunsudrabiņa Fonda balvu), Ir katram sava pasaule (1979), Uz vienpadsmito stāvu (1983) un Uz akmeņa Stāvēdams (1986. Ieguva LPBA KF Kr. Barona prēmiju).

LARAS GRĀMATU KLUBS
1988

**Indra Gubiņa „Ar ēzeli uz Akropoli”
Anšlavs Eglītis „Ilze”
V. Rihters „Uz Jelgavas pusi”
un citas dažādas grāmatas.**

Kas ARVĪDS BOLŠTEINS

Kam BIEDRĪBAI „AVOTS”

Kad un kur 2005 GADA DECEMBRIS
KALAMAZOO - JELGAVA

Grāmatu izdod LATVJU GRĀMATA 1951.

Ielīme no grāmatas

**Sirsnīga, liela Pateicība Līvijai Klāns – Kovaļevskis par
atsūtītām grāmatām no Dānijas.**

Kas LĪVĪJA KLĀNS - KOVAĻEVSKIS

Kam BIEDRĪBAI „AVOTS”

Kad un kur 2005 GADA DECEMBRIS
COPENHAGEN - JELGAVA

Grāmatu izdod GRĀMATU DRAUGS 1962.

**Pāvils Klāns „Āfrika”, „Silirundas atgriešanās”, „Rīga.
Retro”, „Rūsa” un citas dažādas grāmatas.**

Līvija Klāns-Kovaļevskis pie grāmatu krātuves Jelgavā
2006. gada jūnijā.

Jelgava, Lielā iela 13, T.3023636

Sirsnīga, mīļa Pateicība Lisas Edmundsones ģimenei par
atsūtītajām grāmatām no Losandželosas ar kuģi.

AREEX International Trading Company

Ā. Šilde „Latvijas vēsture 1914 – 1940 g.”

Ā. Šilde „Pa deportēto pēdām”

P. Jurevics „Dzīve un liktenis”

Dažādas – 350 grāmatas un žurnālus.

Zenta Sarma
KOLIMAS PIZĪMES

Lisas mātes grāmatzīme

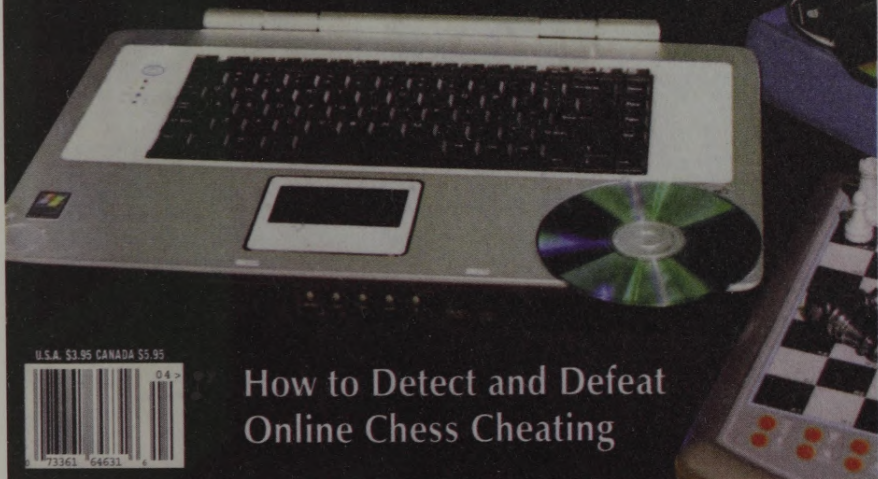
CHESS Life

April 2004

www.uschess.org

Is your opponent

CHEATING?

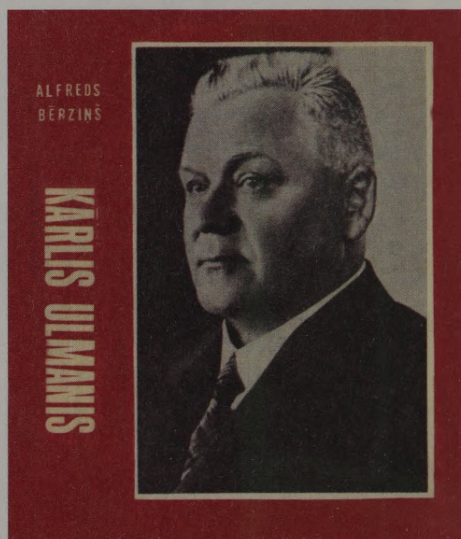

U.S.A. \$3.95 CANADA \$5.95

How to Detect and Defeat Online Chess Cheating

Sirsnīga, liela Pateicība Zanderu ģimenei no Edisonas par
atsūtītām dažādām 150 grāmatām.

Studenti ar saņemtām dāvinātām grāmatām 2005. gadā.

Piena, medus, maizes svētki Jelgavā, 2006. gadā.

Šīs grāmatas aizceļoja uz Jelgavas pagastu skolām.

Grāmata “Kurzemes cietoksnis” atļauta izdot ar autora dēla Videvuda Freivalda laipnu atļauju.

LR Saeima atbalstīja Apvienības “Tēvzemei un Brīvībai / LNNK” frakcijas priekšsēdētāja Māra Grīnblata priekšlikumu piešķirt finansējumu 2000,00Ls grāmatas “Kurzemes cietoksnis” izdošanai.

Ziedotāji privātpersonas:

Aiga Ziemeļniece 20 Ls

Jānis Ābele – 20 Ls

Švānbergs

Zalcmanis

Ošāne

Vladislavs

Lazda

Šukevics

Austriņš

Truksnis

Lapiņa

Griķis

Akovels

Dinsbergs

Medvedeva

Brunenieks

Polis

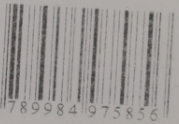
Puķītis

Blūms

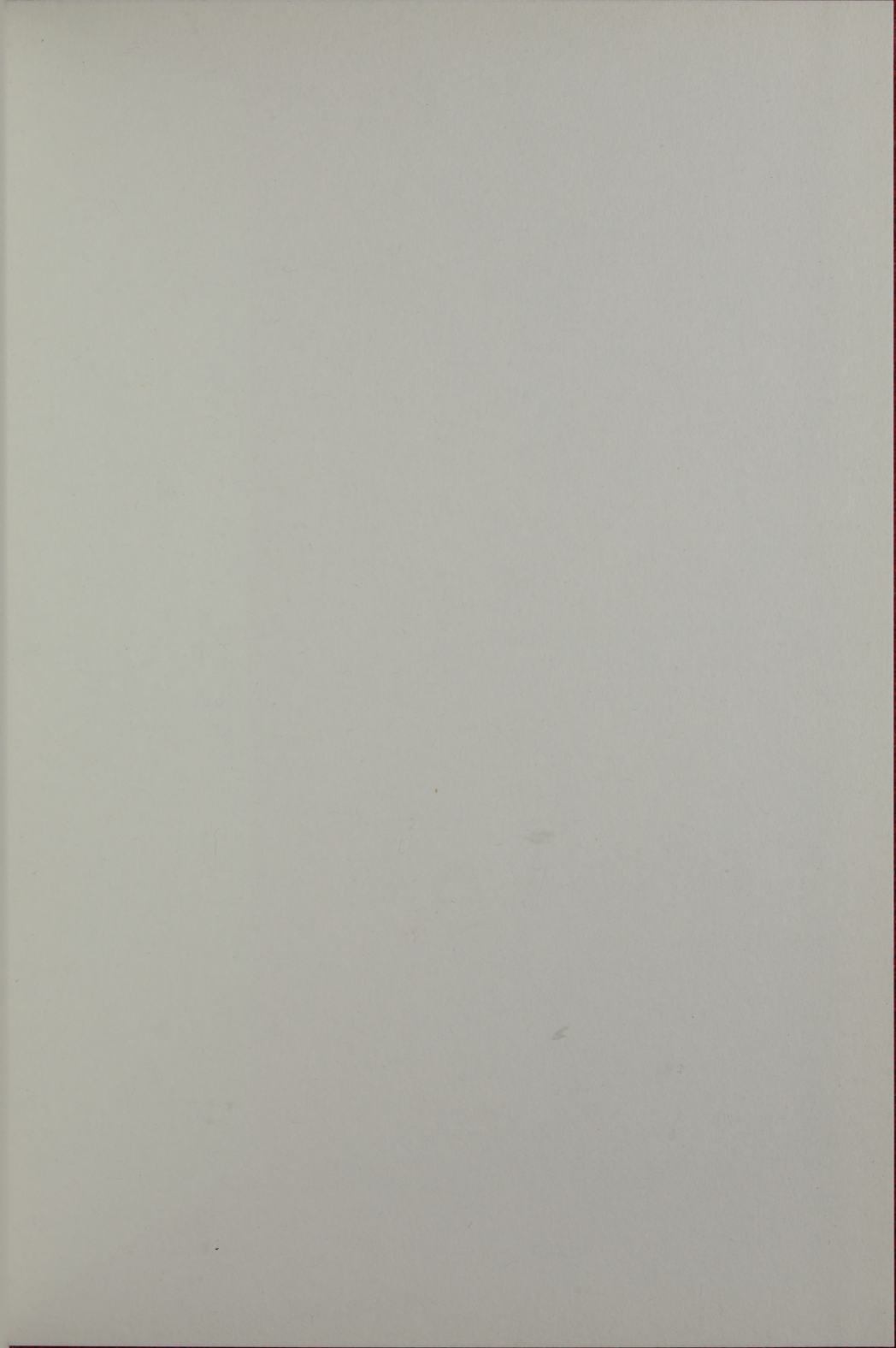
Labrencis

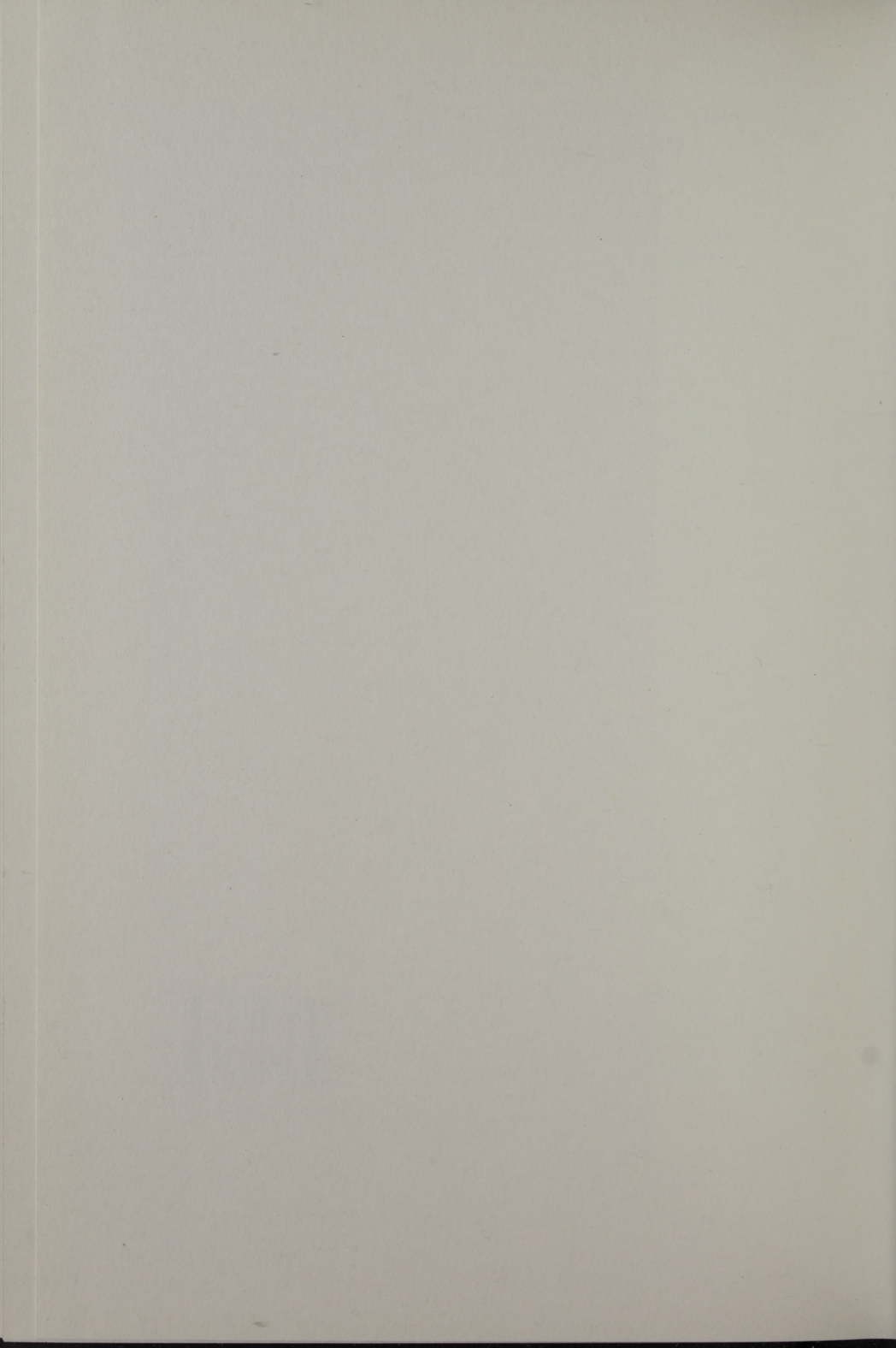
Ēriks Lūriņš

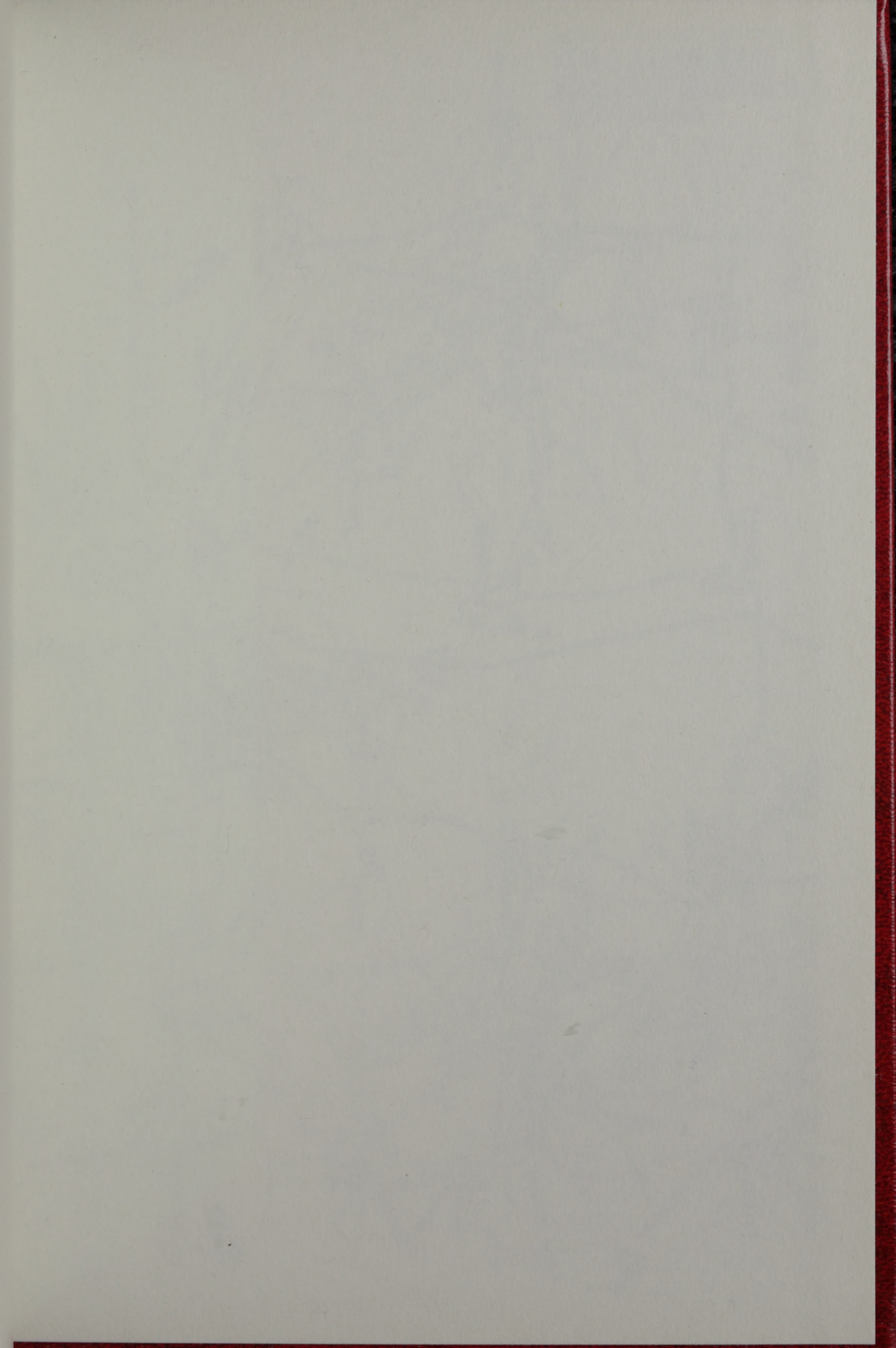
Un arī daudzi anonīmie ziedotāji

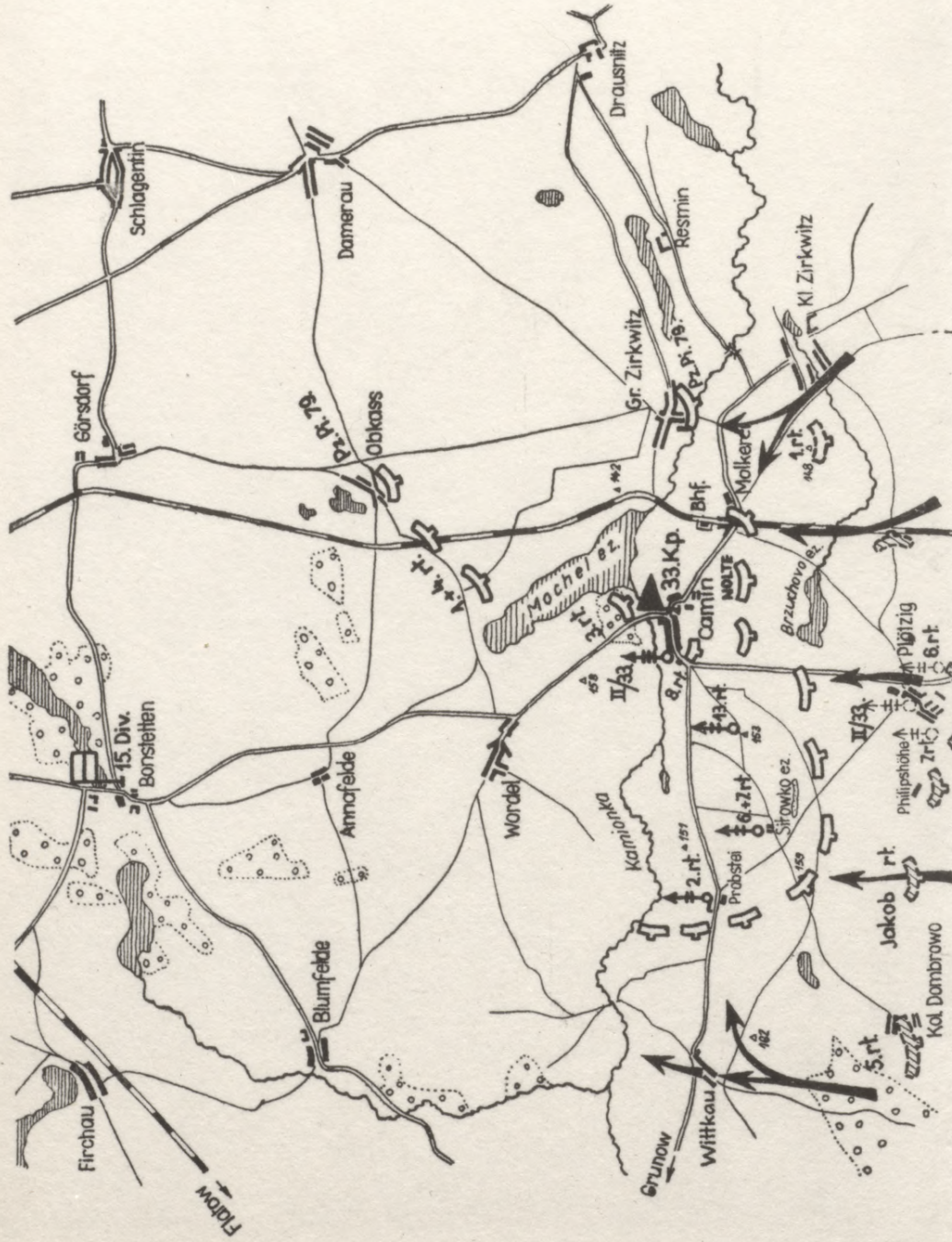
9 789984 975856

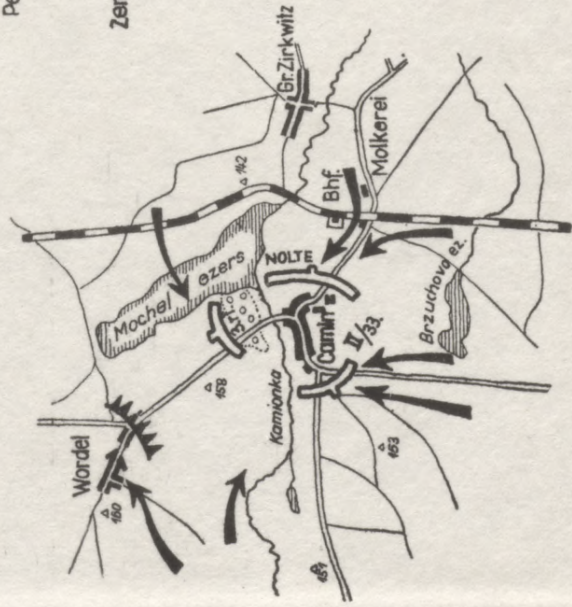
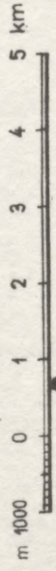
Ls. 15,-

Šema Nr. 27

33. Kājnieku puika stāvoklis

- 11. II 1945. plkst. 08.00
- 12. II plkst. 22.00

13. II plkst. 15.00

13. II plkst. 18.00

2007-4

233